

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT
JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK,
RAKOVSZKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFŰ GYULA

VIII. KÖTET
1930 JANUÁR—ÁPRILIS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT

elnök

GRATZ GUSZTÁV

alelnök

BALOGH JÓZSEF

főtitkár

Minden jogot fenntartunk

MAGYAR SZEMLE

1930 JANUÁR
SZÁM

VIII. KÖTET, X, (29.)

A KÖZÉPKORI KIRÁLYSÁG BOMLÁSA

TÖRTÉNETÜNKNEK látszatra legszínvonalabb korszaka — a XII. század — megoldotta a keresztény királyság alapítása óta aktuális nehéz problémákat, kiegyenlítette a XI. század békéjét feldőló nagy ellentéteket, megteremtette a nemzet ethnikai és lelki egységét, a politikai és társadalmi egyensúlyt. II. Endre korának mozgalmában ez az egyensúly újra megrendült, az egységen rés támadt, az ellentétek újra felütötték fejüket, de a királyi hatalom és társadalmi szervezet ereje útját állta a bomlásnak. A középkor intézményeinek átalakítására hivatott nagy evolúciót megakadályozni Béla reakciós kormánya sem tudta, de az átalakulás ütemét mérsékelve reményt keltett, hogy a nemzet és királyság kisebb megrázkódtatások árán, katasztrófa nélkül térhet az új fejlődés útjára. A tatárjárás ezt a reménységet megsemmisítette. A nagy katasztrófa nyomán újraéledtek a rég elfeledett nehéz problémák, feltámadtak a régi ellentétek, megbomlott az ethnikai és lelki egység, felborult a társadalom egyensúlya.

A honfoglaló magyarság közvetlenül a foglalás előtt és az új haza területén sokféle keleti és nyugati néptörredékkal került szoros érintkezésbe, sőt életközösségbe. A XI. és XII. század folyamán azonban a magyar szállástelepek közé ékelt régi nemzetiségi szigetek jóformán mind eltűntek, felszívódtak az államalkotó magyar népbe. Nyelvét és ethnikus különállását — néhány népesebb német és vallon telepes községen kívül — csak az északnyugati határvidéken a magyarságtól eléggé elszigetelt helyzetben, zárt tömegben élő tótság és Szlavóniának Szent László idejében magyar fennhatóság alá került népe tudta megőrizni. Az ország belterületén a magyarság ethnikailag egységes kompakt tömegben élt. Ezt a zárt ethnikai egységet a XII. századi telepítőakció sem bontotta meg, mert a nagyobb tömegben bevándorló németek s a délfelé mind sűrűbben beszivárgó oláhok a perifériákon — a Szepességben és Erdélyben — települtek meg és endogám életre rendezkedtek be. A XIII. században azonban keleti bevándorlók hatalmas tömege ékelődött a magyarok közé.

II. Endre korában a latin császárság és tatár hatalom nyomása alól menekülő arab, bolgár, bessenyő, kún töredékek, jobbára mohamedánok, mint akkor nevezték: izmaeliták, szerecsenek, nyugatról a kereszteshadjáratok nyomán kelt üldözés elől zsidók jöttek nagyszámban Magyarországra. Ezek az elemek az Alföld és Dunántúl színmagyar

lakossága közé telepedtek. Nyelvben gyorsan magyarosodtak, de hitben és szokásban idegenek maradtak. II. Endre kormányának védelme alatt az izmaeliták és zsidók nagy vagyonhoz, befolyáshoz, hatalomhoz jutottak s a magyarok közül is sokat a maguk hitére csábítottak. A tatárjárás után az izmaeliták száma új bevándorlókkal gyarapodott és megindult a pogány kúnok, jászok, szkizmatikus oláh és oroszok tömegesebb bevándorlása is. A XII. századi telepésekkel szemben a kúnok és jászok az Alföld korábban magyarulta és lakatlan vidékém telepedtek meg és a magyar kismemesekkel, serviensekkel egyenjogú katonáskodó birtokososztályként ékelődtek a magyarságba.

Közvetlenül a tatárjárás után hét kún törzs népe — mintegy száz-ezer ember — költözött be. Szállásföldül a Duna-Tisza közén, a Körös mentén s attól délre, a Maros és Temes folyók közt jobbra az elnépteledett várföldből és a koronára háramlott nemesi birtokból kaptak örökbirtokot. A betelepülési feltételek értelmében a maguk törzsfoinek hatósága alatt nemzeti önkormányzatban, régi jogszokásaik szerint, nomád módra éltek s emiatt első érintkezésük a szomszédságban lakó magyarsággal nem a legbarátságosabb volt. De ez a viszony alig egy-két évtized alatt megváltozott. A Tiszavidék megritkult, háborúban eldurvult lakossága rokont, barátot látott a pogány kánokban s hamarosan megkedvelte a keresztény erkölccsel és nyugati szokásokkal merőben ellentétes életmódjukat, független, szabados életüket és szilaj erkölcsüket. Nemcsak a köznép, hanem a birtokosság is szívesen barátkozott velük s aki nem barátkozott is — mert lenézte őket — szívesen hódolt pogány szokásaiknak, laza erkölcsüknek. Politikai okok még a királyi udvart is rákényszerítették a kún barátságra s a hitbuzgó IV. Bélának, mikor fiát a kereszténnyé lett kún fejedelem leányával házásította össze, tőrnie kellett, hogy neki hűséget fogadó új rokonai karddal kettévágott kutya dögére pogányul esküdjenek. István király kún házasságával megindult az előkelő magyarság és a kúnóság vérkeveredése. A kúnok közül sokan léptek házasságra magyar nővel s a magyarok is szívesen választottak feleséget és — aminek kún példára most nagy divatja lett — ágyast a szép, tüzes kún leányok közül. Ennek a vérkeveredésnek eredménye lett a XII. század keresztény magyarjától lényegesen különböző, törökös és pogányhajlamu tiszai magyarság kialakulása, melynek legjellemzőbb, bár végletes képviselője maga Kún László király, IV. Béla pogányhajlandóságú és pogányerkölcsű unokája volt.

A keleti pogány rokonság becsülete Julián barát „nagy-magyarországi“ útja és a kúnok betelepődése óta nagyon megnövekedett. Sokan ábrándoztak az elszakadt testvérekkel és más keleti rokonnépekkel való egyesülésről, a tatárvész idején megbízhatatlannak bizonyult nyugati közösségtől való elszakadásról. Szent István nyugati koncepciójával szemben, mint később a török veszedelem és legutóbb a balkáni szomszédok rablótámadása idején, felmerült a keleti szövetség — ma

úgy mondanák: turáni szövetség gondolata. Béla 1252-ben a pápához írt levelében még a tatárokkal egy sorban, a magyarságot is magában foglaló nyugati kereszténység vad és kegyetlen ellenségeként emlegeti Attilát. Kunná lett unokájának udvari történetírója, Kézai Simon mester, a régi krónikások hőseit — honfoglaló Árpádot és Kegyes László királyt — detronizálva, a nemzeti hősök trónjára emelte Attilát, mint a királyi család legendás hírű őst s maga Kún László tatár-csapatok élén készült nyugat keresztény népei ellen vonulni.

Mialatt az ország keleti részében a Tiszavidék magyarsága lélekben, szokásban és erkölcsökben egyaránt keleti, törökös színezetű volt, az ország nyugati határán birtokos indigena-nemzetségek egy része német orientációt vett. A foglaló magyar nemzetségek és indigenák ellentéte már korábban is felismerhető volt s Bánk bán és társai mozgalmá reakció volt a német és németbarát indigena tanácsosok malmával szemben. IV. Béla erélyes kormányzata idején ez az ellentét elsimulni látszott, de a lelkek mélyén továbbélt a vetélkedés s az erős központi hatalom nyomásának megszűntével teljes erővel ütközött ki. A hét vezér és száznolc foglaló nemzetség ivadécai őseik fejedelmválasztására, a foglalás jogára s ezen alapuló kiváltságos birtokjogokra hivatkozva, magukat tekintették az ország egyedüli mainak. Az indigenák viszont büszkélkedve emlegették, hogy a magyarságot őseik segítettek a pogányság fertőjéből kiemelni, s ezért őket kiváltságos helyzet illeti meg. Szent István német vitézeinek ivadécai s a később beköltözött francia, olasz, német és szláv eredetű nemzetségek is már jórészen elmagyarosodtak. De az ország nyugati határszélén birtokos német származású nemzetségekben és ágakban a szomszédsággal való folytonos érintkezés és házassági kapcsolatok ébren tartották a német származás tudatát s a maguk előkelőségének bizonyítására átvették a régi indigenák hagyományait. Héder-nembeli Kőszegi Henrik és fiai fennhirdették s még IV. László jámbor papjával is el tudták hitetni, hogy ősüket Géza fejedelem hívta be pogány magyarjai térítésére, holott alig száz éve, II. Géza korában vándorolt be az országba. Ugyanígy hivalkodtak származásukkal a Gutkeledek és Győrök, kiknek ősei egykor a magyar királyság leigázására törekvő III. Henrik császár érdekeit képviselték Péter és Salamon udvarában. Ezek az mák, kikhez velük rokonságba keveredett magyar urak — a Geregyék, Pécek, Borsák — és a legutóbbi időben bevándorolt Hahótok egyik ága, a spanyol Simon fiai, a cseh Mérék is csatlakoztak, előharcosaivá lettek a királyi hatalom és tekintély rovására előtörökvő nyugati hűbéri eszméknek és rendi szellemnek, mely odaát Németországban ép e korban kezd a tartományúri oligarchiában kicsúcsosodni és eltorzulni.

A Kőszegiek és társaik hazánkban elsőkül kezdték a maguk birtokát és a gondjukra bízott vármegyéket örökös tartományként tekinteni s mikor az udvarral összeütköztek, gondolkodás nélkül szakították le

azokat az ország testéről. Vágyaik, céljaik, törekvéseik nyugat felé vonták őket. Kőszegi Henrik és Gutkeled Joákim — e csoport két vezető alakja — nevelésük szerint németek voltak, német földről házasodtak s mindketten birodalmi tartományra vágytak. Ha odaát a Tisza vidékén a keresztény államrenddel ellenséges keleti elemek bomlasztó működése kezdte ki a magyar királyság hatalmas épületét, nyugaton a Hohenstaufok bukása után anarchiába sülyedt Németbirodalom hatalmaskodó tartományurainak féktelen szelleme kezdte meg a maga romboló munkáját.

A két ellentétes csoport között középen állt a keresztény magyarság hatalmas tábor, a foglaló nemzetségek és a magyarságba beolvadt indigenák főúri ivadékait, a horvát-dalmát főurakat s a dunántúli és felvidéki kisnemeseiket, servienseket felölelő csoport, melyet műveltségbeli, vagyoni és osztálykülönbségek ugyan számos rétegre tagoltak, de összefűzött a másik két csoport tagjaiból hiányzó feltétlen királytisztelet. A hűbéri eszmék, a rendi szellem hatása alól ezek sem tudták magukat kivonni, a királyi hatalom korlátozására irányuló törekvés náluk is felismerhető, de az 6 alkotmányos és hatalmi törekvésüknek gátat szabott Szent István véréhez és a királyi hatalom szimbólumaként emlegetett koronájához való szilárd ragaszkodásuk. Ha maguk éreztették is királyukkal hatalmukat, a hűség útjáról Kőszegi Henrikként soha le nem tértek s míg élt az Árpádháznak egy sarjadéka, idegen uralkodókkal — még Árpád nőági ivadékaival — szemben is híven kitartottak az őstük választotta első fejedelem örökösei mellett.

A nemzetnek ez a hármas ethnikus tagoltsága rányomta bélyegét a XIII. század utolsó negyedének küzdelmeire. A pártharcok irányító erői közt világosan felismerhető a német-magyar-kún ellentét romboló ereje.

Az ETHNIKAI egység megbomlásával egyidőben a nemzet lelki egységében is szakadás történt. A XII. században kialakult keresztény magyar lélek a szerzetesi aszkétizmus és a lovagi eszmény hatása alatt továbbépült, továbbhaladt a vallási és erkölcsi tökéletesedés útján, de mellette felütötte fejét a tagadás, a pogány reakció és az erkölcsi eldurvulás szelleme.

A magyar társadalom széles rétegeinek félszázad óta folyton növekvő buzgalma a tatárjárás nyomán kelt rémület és lelki depresszió hatása alatt még fokozódott. A nép nagy tömegei Istennél kerestek vigasztalást a nyomorúság idején. A templomok megteltek könyörgőkkel s a vigasztalás mestereinek — Szent Ferenc és Szent Domokos fiainak — bő aratásuk nyílt lelkekben. Mint IV. Béla legkisebb leányát, Margitot, mások is sókan Istennek szentelték, kolostorba adták gyermekeiket vagy maguk tértek szerzetesi életre. A minoriták és prédikátorok hirtelen elszaporodó rendházainak cellái világról lemondó birtokos urakkal,

nemes asszonyokkal és leányokkal teltek meg. A kolduló rendek világi testvérei, a tertariusok — élükön IV. Bélával és feleségével — a családba is bevették az askézizmus szellemét. Sokan remete életre adták magukat s a Mecsek, Pilis, Bakony remetéinek száma oly mértékben növekedett meg, hogy Őzséb volt esztergomi kanonok 1246-ban már külön renddé szervezi remetetésait s ezzel alapját veti a Remete Szent Pálról nevezett magyar pálosrendnek.

A szerzetesi szellemnek ez a terjeszkedése a vallásos felbuzdulás jele volt. Erre vall az olasz flagellánsok önsanyargató mozgalmának nagy hatása is. A teljes bűnbánatot nyilvános vezekléssel, önkínzással és egymás korbácsolásával megvalósító rajongók extázisa távol állt a nyugodt, szemlélődő magyar lélektől, de a tatárvést követő nyomorúságok közepeit mégis sok követőre talált a megkínzott szegény nép körében. Ez a rajongó mozgalom a remeték és szerzetbe léptek askézikus felbuzdulásával együtt utolsó kirezgése volt a ciliciumviselő Lukács érsek magyarosan szemérmes, titkolt askézisével megindult vallási renaissancának. Míg az askézikus életeszményért rajongók magányba vonulva, vagy királyuk példájára családjuk körében és a közéletben igyekeztek a maguk szent ideálját megközelíteni, a másik oldalon már feltűnik a világi örömeikben, testi élvezetekben és vad kihágásokban dúskálódóknak a hit és erkölcs korlátait döngető tábora.

Tamás spalatoï főesperes puhasággal, játékos, fényűző étellel és a harcos erények megvetésével vádolta a tatárjárás előtti nemzedéket. Most nagy öröme telhetett a változásban, mert a tatárjárás után a fegyverforgatás, harc és verekedés sokaknak szinte életszükségletévé lett. A tatárok kitakarodása után elvetemedett emberek, közöttük nem egy kincsre, vagyonra éhes birtokos úr is üldözött, megtépett honfitársainak pusztítására és megrontására tört. Sok embert a nyomorúság, anyagi romlás vitt a rablás, fosztogatás útjára. Másokat a harcos élet keményített meg. Az ellenségek és rablók elleni védekezés, majd a két király harca, hatalmaskodó urak és rakoncátlan kúnok támadásai életükben és vagyonukban támadott békés embereket is küzdelemre, harcra ingereltek. Még a papok is kardot, szekercét viseltek s alig néhány évvel IV, Béla halála után a pécsi püspök fegyverrel veri ki győri székvárosából püspöktársát. A főúri papok elszaporodása kezdetben a vallásos buzgalom jele volt, idővel mégis a főpapság teljes elvilágiasodására vezetett. Az előkelő főpapok közt kevés volt a Lukács és Róbert érsekekhez hasonló, askéta hajlandóságú egyházi férfiú. Inkább a lovagpapok, majd a nagyúri, diplomata főpapok típusa került felszínre, kiket nemsokára nyomon követtek a világi életet élő, világi javakért küzdő, hatalmaskodó arisztokrata-főpapok. A főúri családok szinte kizárólagos jogot formáltak a főpapi stallumokra s IV. Kelemen pápa 1262-ben csak egész tekintélye latba vetésével tudta a nagyképzettségű, de alacsony származású Timót főesperes zágrábi püspökségét kierőszakolni.

Az 1279. évi budai zsinat határozatai megrázó képet adnak a papság erkölcsi süllyedéséről és a világi társadalom eldurvulásáról. Ekkor már javában folyt országszerte az emberirtó vérbosszúharc, a politikai ellenfelek üldözése, vagyonuk pusztítása, a szegények elnyomása, a fékjüket vesztett nagyurak hatalmaskodása. A tatárjárás borzalmaiban eldurvult emberi lélek örömet lelte a vérengzésben, embertársai pusztításában és mindezt eszköznek tekintette vagyona, hatalma gyarapítására. A hadviselés is eldurvult, kegyetlenebbé lett. Főcélja a zsákmány és fogolyszerzés, a magánvagyon gyarapítása s a harcoló csapatok útján felégetett, feldúlt egyházak és városok, kipusztult falvak romja, megkínzott foglyok jajgatása beszélt a katonai erkölcs teljes eldurvulásáról. Ezzel a durva harcos szellemmel együttjárt az erkölcsi felfogás, a szórakozás, a mindennapi élet eldurvulása, amit a kún elem befolyása is növelt. A pogány szokások, féktelen mulatozás, tivornyázás, verekedés, kockajáték, ágyastartás, szent helyek megfertőzése napirenden volt.

Az erkölcsi süllyedéssel karöltve jelentkezett a vallási közömbösség és hitbéli kételkedés járványa. A keresztes-hadjáratok nyomán Európaszerte térhódító keleti eretnokségeknek magyar földön nem volt talaja. Annál több eredménnyel hódított II. Endre idejében az iszlám s a tatárjárás után a kúnok elasztikus és babonás pogány hite. A nép körében sok helyt elterjedt a kún bálványtisztelet és egyéb pogány szertartások üzése. Az alsó papság körében itt-ott a keleti egyház rítusa hódított. A szentségek kiszolgáltatásában, cerimóniákban, sőt a papi nősülés tekintetében is a görög egyház gyakorlatát követték. A műveltebb világiak hitelvekről vitatkoztak és szembeszálltak az egyház tanításával. A tudományban járatlan papok pedig gyakorta azt sem tudták, miképpen szálljanak a kétkedőkkel vitába. A papság s vele az egyház tekintélye aláhanyatlott és a templomjáró, imádkozó tömegekkel szemben egy más, tán még nagyobb tömeg teljesen elhanyagolta vallási kötelességeit. A szent helyeket, templomokat, temetőket világi ügyletekkel, kereskedéssel, pogány szertartásokkal szennyezték be. Pap nélkül kereszteltek és házasodtak. A papokat üldözték, verték, csonkították. Hatalmaskodó urak beavatkoztak az egyházi törvénykezésbe, lefoglalták a templomokat, kolostorokat s azokat rablók, fosztogatók tanyájául, tivornyák színhelyéül, sőt barmok istállójául használták fel. Párharcok idején nem kíméltek sem templomot, sem kolostort, sem iskolát. Így esett áldozatul féktelen főurak támadásának a veszprémi káptalan híres főiskolája és könyvtára, a székesfehérvári, szepesi, győri, nyitrai és gyulafehérvári káptalanok levéltára s a küzdő seregek útját országszerte kirabolt, leégett egyházak romjai jelölték.

A keresztény magyarság kezdett visszasüllyedni abba az erkölcsi állapotba, ahonnet kétszáz év előtt Szent István, Szent László és munkatársaik kiemelték. A nyugati írók a keleti harcmodorhoz, pogány viselethez és szokásokhoz visszatért magyar lovasokat és kún, orosz, rác,

oláh segítőcsapataikat ismét oly gyűlölettel és borzalommal emlegetik, mint egykor a kalandozások korában.

A NEMZET ethnikai és lelki egységében bekövetkezett szakadással párhuzamosan indult bomlásnak a társadalom régi szervezete is. A vérségi köteléken és hűbéri kapcsolaton nyugvó társadalmi közösségek helyébe vagyon és foglalkozás szerint csoportosuló osztályok lépnek.

A szállásbirtoktól, nemzetségi vagyontól független adománybirtok élvezete már a XIII. század elején válaszfalat emelt gazdagabb és szegényebb nemzetségek, gazdagabb és szegényebb ágak és nemzetségtagok közé. Az udvari tisztek, ispánok és nagyobb adománybirtokosok dús-gazdag családjait életmódjuk, társadalmi és közéleti pozíciójuk, gazdasági és hatalmi érdekeik azonossága csoportosulásra, szövetekedésre, osztályalakításra készíti. A nemzetségek közép- és kisbirtokos tagjait viszont az érdekközösség, a vagyoni helyzet, életmód és foglalkozás azonossága a nemesség alsó határáig emelkedett királyi hűbères vitézek — serviensek és várjobbágyok — társaságára, velük együttes szervezkedésre utalja. Az ilykép kialakuló két réteg közt gazdasági érdekellentét és társadalmi szakadék támad s ezzel megindul a régi vérségi szervezet bomlása.

A tatárjárás és a nyomában járó éhség, járvány, rablóvilág addig példátlan vagyoni eltolódásokat eredményezett. A tatárok útjába került birtokos nemzetségek és családok közül sok teljesen kipusztult, mások elszegényedtek s ugyanerre a sorsra jutottak gazdag birtokos nemzetségeknek az elpusztult részeken élő ágai. A Tisza mentén birtokos urak földje a kún szállások közt néptelenül, megműveledenül terpeszkedett, lakossága elmenekült vagy a tatár kard áldozatává lett. Az alföldi birtokosság a dunántúllal és felvidékivel szemben hátrányba került, elszegényedett s más vidéken is szakadék támadt a nagy és kisvagyonú nemzetségek, ágak és családok közt. Ezeket a különbségeket még-nagyobbra fokozta IV. Béla tatárjárás utáni adományozási rendszere.

A honvédelmi rendszer kiépítésére és akihalt területek benépesítésére irányuló törekvés a birtokadományozás kérdésében Bélát korábbi merev álláspontjának módosítására bírta. Az örökadományok jogsultságát most sem ismerte el, de hűbéri kötelezettségekkel, várépítés és védelem, csapatfenntartás, katonaillesítés kötelezettségével terhelten nagy birtoktesteket adományozott híveinek, különösen udvari méltóságot és ispánságot viselő főtisztjeinek, kik ilyképen most már nemcsak hivataluk, hanem vagyoni helyzetük következtében is messze kiemelkedtek társadalmi osztályukból. Mivel pedig Béla a kormányzat és köz-igazgatás folytonosságát tartva szem előtt, tartózkodott a gyakori személycserétől, az állandóan élvezett és gyakorolt ispáni, báni, vajdai hatalom észrevétlenül egybeolvadt a tisztséget viselő nagybirtokosok földesúri hatalmával. A méltóságviselő bárók családjai hatalmuk növe-

kedtével nemcsak ragaszkodtak, hanem jogot is formáltak az évtizedek óta viselt méltósághoz. Az ispánságot és tartományt magánbirtokuknak kezdik tekinteni s megszületik a tisztségek örökössé tételére irányuló törekvés.

A nagybirtok, a kiemelkedő vagyoni helyzet magában nem lett volna elegendő a bárók hatalmi állásának megalapozására, a hivatalos ispáni hatalommal párosulva azonban egy-egy vármegye, vidék vagy tartomány urává tette őket s ha tisztségük örökös természetű legfőbb helyet még nem is jutott elismeréshez, a gyakorlatban mégis annak volt tekinthető. A XI—XII. századi principes (primates, optimates) királytól függő tisztviselő-arisztokráciája a francia lovagtársadalom szokása szerint báró néven emlegetett nagybirtokos és méltóságviselő születési arisztokráciának adott helyet.

IV. Béla tisztában volt az új alakulásban rejlő nagy veszedelemmel, hiszen II. Endre „báróinak“ egészen az ország felosztásáig terjedő hatalmi törekvéseit ő törte le a legkíméletlenebb erőszakkal. Most hogy a körülményekkel megalkudva maga is kénytelen volt az új arisztokrácia kialakulását elősegíteni, személyi és tárgyi garanciákat keresett, hogy a bárók hatalma a királyságra veszedelmessé ne válhasson. Kiváló emberismeretével és erélyével sikerült is elérnie, hogy nagy vagyonra, hatalomra szert tett bárói élete végéig hűségesen ragaszkodtak hozzá s hatalmukat vele szemben használni soha meg sem kísérelték. Tárgyi garanciát az adományok hűbéres természetének kidomborításán kívül a nagybirtoktól független katonáskodó népelemek erősítése által igyekezett szerezni. A várkötelékhez nem tartozó hűbéres vitézi elem, a király zászlaja alatt harcoló s tőle közvetlenül függő királyi nemes serviensek szaporítására és erősítésére törekedett. Vitézi érdemek és más szolgálatok jutalmául egyre több várjobbágyot, várszolgát és szabadost emelt serviensi rangra s minden eszközzel előmozdította területi szervezkedésüket, vármegyei önkormányzatukat. Az egyes királyi várak területi körzetében, vagyis megyéjében lakó királyi serviensek — szószerint: „királyi szolgák“ — a XIII. század harmadik évtizede óta társadalmi és közigazgatási közösségekbe — communitasokba — tömörültek, évenként többször gyűléseztek s maguk közül ügyeik intézésére „szolgabírákat“, későbbi latin terminus szerint „nemesi bírákat“ — iudices nobilium, iudlium — választottak s e szolgabírák az ispántól függetlenül ítékeztek a vármegyei közösséghez tartozó nemes serviensek ügyeiben. Fellebbezési hatóságuk a királyi ítélőszék maradt s Béla 1267-ben két fiával egyetértésben kibocsátott kiváltságlevelében nemcsak szankcionálta a serviensek évtizedes gyakorlatban kialakult szabad bíróválasztási jogát, hanem a szolgabírának a Szent István-napi királyi ítélőszéken is fontos szerepet juttatott. E kiváltságlevelében az Aranybulla és az 1231. évi privilegium intézkedéseit megerősítve, kifejezetten elismerte a serviensek nemességét is, mikor őket minduntalan nobilis-

nek, nemesnek nevezi, csupán a bevezetésben hangsúlyozva, hogy nem az egész nemességről, hanem csak a kiváltságaik megerősítését kérő universi servientes regales-ról van szó. A serviensek öröklési jogának Szabályozásánál elrendelte, hogy az örökös nélkül meghalt nemes serviens javairól a király „a jog rendje szerint“, vagyis az 1222. és 1231. évi határozatok értelmében, de már „az elhunyt rokonainak és nemzetiségének, valamint a báróknak jelenlétében“, vagyis ezek tanácsának és kéréseinek meghallgatásával fog határozni, a hadban elesettek birtokát pedig rokonai, a nemzeti öröklési jog szerint, minden korlátozás nélkül öröklik. Ez az intézkedés ismét egy nagy lépéssel vitte közelebb a serviensek osztályát a teljesjogú foglaló nemességhez s nyomában gyors ütemet vesz a nemesi rangra emelkedett királyi serviensek, majd két századdal később a XIII. század végén már „elszegényedett nemeseknek“ tartott várjobbágyok összeolvadása a foglaló nemesség alsóbb, szegényebb rétegével.

A tatárjárás előtt minden vagyoni és társadalmi különbség mellett is egységes nemesség két osztályra szakadt, a nagybirtokos és tisztségviselő bárók — barones, — főnemesi- és a katonáskodó nemesek — nobiles közép- és kisbirtokos köznemesi osztályára. Ebbe a köznemesi osztályba olvadtak be a régi hűbéres vitézi osztályok nagy tömegei mellett a nemesi jogokat élvező szabad kunok és székelyek is. A főnemesi osztályon belül pedig nemsokára megindult az az oligarchikus irányú fejlődési folyamat, amely Németországban már a XIII. század derekán kulminációjához jutott a többi tartományú főlé emelkedő választófejedelmek hétfejű oligarchiájában.

A tartományok és megyék örökös birtokká tételére irányuló törekvés általánossá vált és teljes eredménnyel járt. Az utolsó Árpádok sorra eladományozták a régi típusú kis szlavóniai várispánságokat s IV. László a magyar vármegyék közül is sokat eladományozott. Ezeket az adományait — Ung vármegyének Aba Amadé javára tett örökadományát kivéve — III. Endre megsemmisítette ugyan, de a fejlődésnek gátat szabni nem tudott, mert a királyi adományon kívül az örökös ispánságnak más jogforrása is volt: az erőszak. A hatalmaskodó bárók — a Kőszegiek, Csákok, Abák, Borsák, Subichok — a hatalmi körzetükbe eső vármegyéket önhatalmúlag tartották birtokukban s Erdély, Szlavónia és Horvátország örök hűbérré alakításával is megpróbálkoztak. Az udvari méltóságok viselői a század végén folytonosan változtak, a tisztségek kézzől-kézre vándoroltak, a vajdaságot és bánágot azonban mindig az illető tartományban nagy birtokkal rendelkező fourak kapták. IV. László és III. Endre korában az egyik párt állandó vajdája az idősebb Csák Máté, a másiké Geregye Miklós, majd Borsa Lóránd volt, míg végülis Kán Lászlónak sikerült Erdélyt másfél évtizedre örökös tartományként birtokába vennie. A szlavón bánágot húsz esztendőn át a Kőszegiek viselték s uralmukat az ellenpárt is

túrni volt kénytelen kormányrajutása idején, míg végre a Babonicsfiakban velük mérkőzni képes ellenfélre találtak. A tengermelléken Subich Pál 1274 óta minden kormányváltozás ellenére állandóan viselte a báni tisztét s 1293-ban sikerült neki III. Endrétől, majd az Anjouktól is örökhűbérül megszereznie Dalmáciát és Horvátországot, fel egészen Modrusig és Gecskáig, a Frangepánok örökös tartományáig. Kőszegi Iván az Anjou-párthoz csatlakozva szerzett jogcímet Sopron és Vas vármegyék örökös ispánságára, Csák Máté pedig 1302-ben cseh László (Vencel) királytól kapta meg örökbirtokul Trencsén mellé Nyitra vármegyét s az adományként vagy foglalás útján kezébe került összes királyi várakat és megyéket, az egész Északnyugati Felvidéket.

A királyi vármegyék és tartományok örökhűbérül való megszerzése természetes kísérőjelensége volt a királyi hatalommal vetekedő tartományúri hatalmak kialakulásának, melyek gyökere IV. Béla honvédelmi célzatú birtokadományaira nyúlik vissza. Az új magánhatalmak, tartományurasságok megalapítói IV. Béla legjobb hívei közül kerültek ki. Az első oligarchikus méretű magánhatalom alapítója IV. Béla utolsó bánja — Kőszegi Henrik — volt, az oligarcha four új típusának első, erőteljes képviselője. Henrik nyugatmagyarországi és szlavóniai földesúri magánhatalmát a Héder-, Gutkeled-, Geregye-, Péc- és más nemzetségek, valamint a bánság hatalmi koalíciójává, a magyar történetben addig ismeretlen tartományúri hatalomrápá növelte. Vele és pártjával szemben kezdetben egy országos jellegű párt állt, a foglaló magyar nemzetségek s velük rokonszenvező indigenacsaládok, a horvát-dalmát nemzetségek és a köznemesi elem koalíciója. Később azonban ez a párt is mindinkább családi magánhatalmak szövetségének jellegét öltötte fel és kisebb tartományúri pártokra szakadt.

Az északnyugati felvidéken a Csák nemzetség — Béla tárnokmesterének ivadéka — építette ki valamennyi oligarcha-hatalom közül legnagyobb méretűvé fejlődött magánhatalmát. Északkeleten az Abák, a gömör-borsodi erdővidéken az Ákos-nem Emye bántól származó ága, a Tiszántúl Borsá nembeli Tamás fiai, Erdélyben Kán László, a tengerparton a Zrinyi-ös Subichok, tőlük északra a Frangepánok, Szlavóniában a Blagay-ös Vodicsai István és Babonics fiai, Boszniában a régi báni családból származó Kotroman István alapítottak egész vármegyékre és tartományokra kiterjedő hatalmat. Mellettük egész sora alakult ki a kisebb családi hatalmaknak, aminő a Geregyék, Monoszlók, Gutkeledek, Pecek, Hontpázmányok, Rátótok és más nemzetségek katonai értékű földesúri hatalma volt. Ezek a kisebb bárók nagyobbméretű politikai akciókra nem voltak képesek s ezért egyik vagy másik vezető magánhatalomhoz csatlakozva, igyekeztek a maguk gyarapodását biztosítani s annak erejét növelni.

A nagybirtokon és családi szövetségen alapuló magánhatalmak mellett jelentős erőt képviseltek az erdélyi székelyek, szepesi és erdélyi

szászok és kunok kompakt egységet alkotó autonóm szervezetei. Ezek a század végén hol egyik, hol másik párt oldalán avatkoztak a párt-harcokba, de a kúnok önálló politikát is megkíséreltek. IV. László uralkodásának utolsó éveiben a Csákok, Abák, Kőszegiek pártküzdelmét néhány esztendőre az öncélú kún-párt beavatkozása tette színesebbé és véresebbé.

A század végén már a polgári osztály is megjelent a politikai küzdőtéren. Esztergom polgárai az érsekkel szemben, a budaiak az Anjou-párttal és a római egyházal szembeszállva tettek tanúságot fegyvereik és autonóm szervezetük erejéről, de országos viszonylatban az oligarchák hatalmával szemben még gyengék voltak s a pártharcok idején a városok ellen vonuló magánhadseregek előtt mindig meg kellett hódolniuk.

Nem sokkal kedvezőbb volt a helyzete a vármegyékben szerte-szórt köznemességnek sem. Országos gyülekezetük, fegyveres erejük, mikor valamennyien együtt voltak, erős hatalmi tényező volt, de odahaza a vármegyében szinte tehetetlenek, a szomszédos bárók tartomány-úri hatalmával szemben. E bárók döntő befolyást szereztek a hatalmi körzetükben működő önkormányzatokban s a köznemesek vagy meghódoltak, szolgálatába szegődtek a hatalmaskodó bárónak, vagy szenvedtek, pusztultak, szegényedtek üldözése következtében. Ezért igen sokan a bárók védelme alá húzódtak. A régi királyi serviensekhez hasonló új hűbéres vitézi osztály keletkezett, de ezeknek hűbérura már nem a király, hanem egyik vagy másik világi vagy egyházi nagybirtokos volt. A hűbéres nemeseknek ez a rétege a földesúri népelemek társadalmának felszínén mozgó, részben szabadtelepes-, részben szolgáló eredetű harcos jobbágyok, szabados vitézek és lovasszolgák emelkedő rétegével egyesült s velük együtt formálta ki a nyugati ministerialis lovagokra emlékeztető földesúri magánserviensek vagy familiárisok sajátos hűbéres néprétegét. E familiárisok egyik csoportja az egyházi birtokon egyházi védelem alatt élő praedialisták vagy egyházi nemesek osztálya. A familiaritás jogi szempontból a régi földesúri népelemekre nézve emelkedést jelentett, a szabad nemesekre és királyi serviensekre azonban süllyedést. Egyértelmű volt a nyugaton már századokkal előbb szokásos önkéntesnek tetsző, de valójában kikényszerített szolgálatbaállással, a szabad nemesek és királyi hűbéres vitézek magánhűbéresekké alacsonyodásával.

A familiaritás kialakulása mélyreható következményekkel járt a legalsóbb társadalmi rétegek sorsára is. A földesurak a magasabb — gazdatiszti, udvari, felügyeleti, vitézi s más efféle — funkciókra servienseik, familiárisaik közül választották ki az alkalmas embereket s így a szolganépség hasonló természetű szolgálatára többé nem reflektáltak. Ruházati, fényűzési szükségleteiket pedig — az igények emelkedésével — már nem háziipari termékekkel, hanem hivatásos iparosok munkájával, vásárlás útján elégítették ki. Ily körülmények közt teljesen elvesztette értelmét a szabados és szolgáló népségnek foglalkozás, — helyesebben

úrisszolgáltatás — és szolgálat szerinti tagolása, csoportosítása. A földesurak a nép kötelezettségeinek egységesítésére törekszenek, ami a királyi birtokon már félszázaddal előbb megindult s ami a XIV. század derekán a paraszt-jobbágyok egységes osztályának kialakulására vezetett. Az új osztály „jobbágy“ nevét a földesúri nép egykor legelőkelőbb, tisztí és vitézi osztályától, kötelezettségeit azonban a legsúlyosabban terhelt szolgarétegtől örökölte.

Az új osztályalakulással, a bárók és köznemesek szervezkedésével szoros okozati összefüggésben következett be a királyi hatalom elhanyagolása és alkotmányos korlátozása.

A törvényhozó és kormányzóhatalom V. István idejéig teljes egészében a király kezében volt. Ha történt is kísérlet — így 1222-ben a főurak egy csoportja, 1231-ben a főpapság részéről — e hatalom alkotmányos korlátozására, csak múló sikerrel járt. IV. Béla és V. István éppoly korlátlanul gyakorolták királyi hatalmukat, mint XI. vagy XII. századi elődeik. Az 1267. évi törvény — az Aranybullához és az 1231. évi dekrétumhoz hasonlóan — a törvénylátó gyűlésre feljött nemesek és serviensek kezdeményezésére, de mégis önkéntes királyi elhatározással kibocsátott kiváltságlevél volt. A főtisztviselők közül alakult királyi tanács résztvett a törvényhozásban, de nem alkotmányos jogot gyakorló rendi testületként. A királyi tanács eredeti jellegéhez képest egészen IV. László koráig a korlátlan királyi kormány, tanácsadó és végrehajtó közege maradt. IV. László kiskorúsága idején azonban átalakult a báróknak a királyi hatalmat korlátozó kormányává, mely már részt követelt és kapott is a törvényhozó és kormányzóhatalomból. A főtisztviselők betöltésének s vele a királyi tanács összeállításának, a kormány kinevezésének joga, illetőleg hatalma a király kezéből az épen uralmon levő oligarchikus magánhatalmi csoport kezébe csúszott át. A tisztségek betöltése a királyi akaratra való hivatkozással, de valójában attól függetlenül, sőt gyakran ez akarat ellenére, a pártok időszerinti helyzetének megfelelően történt.

A kormányzó- és törvényhozó-hatalmaknak ez a megosztása király és bárók közt és a mindenkori kormány pártszinezete szükségképpen vont maga után a királyi tekintély és hatalom erősítésére és pártcélokra egyaránt felhasználható többi hatalmi tényezők alkotmányos törekvéseinek elismerését. A főúri pártok egymással, a király velük szemben a papi és köznemesi osztályokat igyekeztek megnyerni s e végből előmozdították azok politikai jogainak érvényesülését. IV. László nagykorúsága óta, mikor a király és bárók küzdelme a hatalomért megindul, a számban meggyarapodott és megyéenként szervezkedő köznemesség is aktív politikai tényezővé lesz. A Szent István-napi fegyveres nemesi gyülekezeteket 1277 óta törvényhozó országgyűlés — generális congregatio regni, parlamentium publicum regni — váltja fel. A gyülekezés

és tanácskozás a törvényt napokon követett „régí szokás“ szerint történt. A fegyveresen felvonuló köznemesség a papsággal együtt „a király és bárók hozzájárulásával, de a bárók távollétében“ külön gyülekezett és tanácskozott. A bárók nem vettek részt az országos gyűlésen, mert ők a királyi tanácsban, mint a kormányzóhatalom társbirtokosai királyukkal együtt gyakorolták jogaikat. A papságot és köznemességet nem maga a király hívta meg az országgyűlésre. „A király úr, az ország bárói és a többi bárók törvényes hozzájárulásával erre jogot szerevezve gyűltek egybe“, tanácskoztak és határoztak. Határozataikat nem a király, hanem „a király és bárók“ elé terjesztették megerősítés, mint ma mondanók: szentesítés és végrehajtás végett.

A kormányzatnak ebbe az oligarchikus formájába IV. László — nagykorúságát elérve — nem tudott belenyugodni, de utóda már leszámolt a tényleges hatalmi viszonyokkal. III. Endre — a velencei arisztokratikus köztársaságból hazajött utolsó Árpád-király — természetesen találta, hogy hatalmát meg kell osztania a nemzeti akaratot kifejező rendi tényezőkkel. Trónját az ország sorsát intéző bárók, főpapok és nemesek elhatározásának köszönhetette s ezért önként és szívesen járult hozzá hatalmának alkotmányos korlátozásához. Csak arra vigyázott, hogy az oligarchia túlkapásaival szemben kellő befolyást és hatalmat biztosítson a többi rendi erőtényezőknek, a főpapságnak és köznemességnek. Mindjárt trónralépte után megerősíti az országgyűlés évenkénti összehívásáról és a királyi tanácsosok alkotmányos felelősségéről rendelkező országgyűlési határozatot és lemond a legfőbb országos tisztségek — a nádori, tárnokmesteri, országbírói és kancellári — méltóságok korlátlan betöltésének jogáról. Nyolc évvel később pedig a főpapság és köznemesség választott képviselőinek is helyet ad a királyi tanácsban.

Mindezekre az alkotmányjogi rendelkezésekre a királyi tanácsban, ülő oligarcha bárók hatalmának ellensúlyozása végett s a királyi hatalom érdekében volt szükség. Törvényes elrendelésük IV. László korának országgyűléseivel együtt az uralkodónak és a mögéje sorakozó főpapi és köznemesi rendeknek a hatalmaskodó oligarchákkal vívott elkeseredett küzdelmére, a rendi szellem és felfogás diadalmas előnyomulására vet világot, aminek irodalmi kifejezését IV. László historikusának művében találjuk meg. Béla király Névtelen jegyzőjének korlátlan hatalmú fejedelmével szemben Kézai Simon mester Árpádja csak „első hadnagy, származásra legelőkelőbb, javakban leggazdagabb, hatalomban a legerősebb“, kinek hatalmát a fegyveres nemesség communitas-ának a hadnagyok és bírák felelősségrevonásáig és letételéig terjedő alkotmányos hatalma korlátozza.

AZ ÁLLAMI és társadalmi élet minden ágazatában mélyreható elvi ellentétek, a régi szervezetet kikezdő bomlasztó erők ötlenek szemünkbe,

melyek gyökerükkel mélyen lenyúlnak a XIII. századi fejlődés talajába és szorosan összefüggenek a tatárjárás nyomán keletkezett vigasztalan politikai és gazdasági helyzettel. IV. Béla korlátlan tekintélye, bölcs körültekintése és páratlan erélye meg tudta akadályozni a romboló erők működését. V. István méltó utódjának bizonyul, de korai halálával elszakadt a gát. A helyzet erős uralkodót, céltudatos egyéniséget követelt, aminő IV. Béla és kortársai — Szent Lajos francia, I. Edvárd angol, Hódító Jakab arragóniai, Anjou Károly nápolyi és II. Otokár cseh királyok — voltak. E helyett az örökösödés rendjén egy tízéves gyermek, IV. László került a trónra s nevében a kormányzatot a trónra méltatlan, uralkodásra képtelen anyja vette át. Erős központi akarat és okos kormányzat híján a bomlás gyors ütemben terjedt s a régi állami és társadalmi szervezet széthulló romjai nemsokára maguk alá temették Szent István királyságának korlátlan tekintélyét és hatalmát.¹

HÓMAN BÁLINT

¹ Fenti cikk mutatóvány a „Magyar történet“ sajtó alatt levő II. kötetéből

„TÓTOK“ ES „MAGYAROK“

AZ EGYIK vezető budapesti napilapban — amelyről meg kell említeni, hogy a magyar közvélemény orgánumai közül először adott tudatos, artikulált kifejezést annak a háború óta állandó fejlődésben levő új magyar felfogásnak, amelyet utóbb e folyóirat lapjain igyekeztünk pregnánsan leírni s amelyet „neopatriotizmusnak“ neveztünk el — nemrég egy cikksorozat látott napvilágot, amely egyebek között „felfedezte“ a Felvidéket és a magyar-tót problémát azzal intézte el, hogy a magyarok „urak“ s a tótoknak, akiket leigáztak s szolgálkákká tettek, valóságos „földreszállott isteneik“ lettek. Alig valamivel előbb pedig egy szép, zamatos magyarsággal megírt füzet látott napvilágot Turócszentmártonban, amelyben Skultéty József, a pozsonyi egyetemnek a csehek által elzavart tudós volt professzora többek közt azt fejtegeti, hogy aki Magyarországon valaha csak nevet szerzett magának a történelemben, kevés híján mind tót volt tulajdonképpen (bár ugyanakkor egy lélekzetben azt is „megállapítja“, hogy a „magyar elnyomás“ miatt a tótokból még vasúti bakter sem tellett ki Felső-Magyarországon).¹

Valóban itt az ideje, hogy sine ira et studio szembeszálljunk az ilyen és hasonló — sajnos egyik oldalon sem ritka — kritikátlan szövegekkel, nemcsak azért, mert gyakorlatilag károsak s állandóan akadályozzák a megértést két, egymásra szorosan ráutalt s egymással szíve mélyén melegen rokonszenvező nép között, hanem azért is, mert az igazsághoz semmi közük sincsen.

A LOGIKA rendjén az első kérdés, amelyet a hasonló fejtegetések szerzői elmulasztanak feltenni, a következő: mit jelent az, hogy valaki „magyar“ vagy hogy „tót“. S mivel ezt a kérdést nem vetik fel, hidegvérrel kevernek össze ugyanazon szó alatt merőben különböző jelenségeket. Amikor Skultéty „bácsi“, amint őt a felvidéki tótok és magyarok egyformán hívják, a vasúti bakterokról beszél, a tót, helyesebben a szlovák nemzetiségre gondol, vagyis az öntudatos tótokra, amikor pedig Werbőczit, Szondit, Dobót, Hadikot, Kossuthot, Petőfit, Madáchat, mint tótokat említi, akkor a tót etnusból való leszármazás lebeg előtte. Viszont a magyar cikkíró, aki az „urakat“ amúgy rövid úton

¹ Skultéty József, A volt Felső-Magyarországról. Turócszentmárton 1929., mely művel legközelebb részletesen foglalkozik folyóiratunk.

mind „turáni“ vérből származtatja le és ebből mindjárt falrengető következtetéseket von a „magyar“ és a „tót“ nép karakterére, voltaképp háromfélét keverget össze: a honfoglaló magyarok vérszerinti utódait, a Duna völgyében élő magyar népfajt és a „populus Werbőczianust“, vagyis Hungária történeti rendéit, a „Hungár“ nemességét.

„Magyar“-ság vagy „tót“-ság jelenthet ugyanis antropológiai rasszt (amelyet az átörökölt testi és lelki alkat minőségei határoznának meg), néptörzset, etnoszt (amelyet habituális vonások, főleg a rendszeresen használt nyelv, jellemeznek), közjogi kategóriát, illetőleg egy közjogi, kategória tagjainak ivadékait, jelenthet továbbá állampolgárságot (így beszéltünk a múltban „tótajkú“ vagy „németajkú“ magyarokról) és végül jelenthet nemzetiséget, azaz társadalmi öntudategységet: olyan egyének sokaságát, akik magyarnak ill. tótoknak vallják magukat.

Amikor már most manapság valaki „magyart“ és „tótot“ szembeállít egymással, természetesen elsősorban a modern idők gondolkozásához képest a magyar vagy tót nemzetiséget érti: csakhogy a nemzetiségnek, amely alanyi öntudategység, amelyhez valaki azért tartozik, mert oda és csak oda akar tartozni, eo ipso nincsenek ősei. A felvidéki tót nemzetiség tagjai között épúgy vannak olyanok, akik magyar eredetű ősöktől származnak, mint ahogyan a magyar nemzetiség tagjai között is bőven akadnak olyanok, akiknek ősei a tót etnoszban gyökereznek. Az etnosz, a népközösség, amely itt és itt él s ilyen és ilyen nyelven beszél, az élet, mondhatjuk a természet alkotása s természetes állapota a nyugalom, az ősök szokásainak és életmódjának konzervatív, reflektálatlan ápolása és követése; az etnosz, hogy úgy mondjuk, sztatikus jelenség, amelyben a hagyományok ereje testesül meg, amelynek létalapja a családi és helyi közösség, ahol az ivadék megtartja az ősök foglalkozását, szokásait és életszemléletét. Mondhatjuk: az etnosz egy darab élő múlt, amelyet szemünk előtt, lépésről-lépésre „göngyölít fel“ a modern nagyvárosi kultúra. Ezzel homlokegyenest ellentétes a nemzetiség. A nemzetiség dinamikus jelenség: nem annyira közösség, mint inkább mozgalom, amely valamely etnosz talaján, de nem magából az etnoszból, hanem belőle már kiemelkedett rétegekből, értelmiségi elemekből indul ki s célja elsősorban irodalmi nyelv és kultúra teremtése vagy felvirágoztatása. Ezért ugyanakkor, amikor látszólag és propagandisztikusan a nép felé fordul, egyúttal attól idegen literátus, sőt politikai célokat tűz maga elé és ahelyett, hogy az etnikus tisztaság megóvására vetné a súlyt, szívesen látja a prozelitát s ahol lehet, nyelvének oktrojálásával terjeszkedni iparkodik. A nemzetiség tehát nem a múltnak, hanem a jövőnek él, nevelési diktatúrájával utópikusán egy távoli jövőnek dolgozik. A múlt csupán propaganda-anyag neki, ezért nem nagyon kényes a történeti igazságra s hamisításoktól nem könnyen riad vissza: mint azt pl. az u. n. dákoromanizmus esetében látjuk, —

sőt nemcsak történetet, de ha kell forrásokat, dokumentumokat is hamisít, mint pl. a cseh nacionalizmus.

A modern nemzetiségi problémákat és ellentéteket tehát a régi múltba visszavetíteni, naiv vagy rosszhiszemű anakronizmus. A középkorban nincsenek nemzetiségek, azaz dinamikus kulturális közösségek, hanem vannak nemzetek, azaz politikai közösségek, s vannak népek, azaz életközösségek.

A magyar nacionalizmus alapvető tévedése a magyar nemzetiségnek a „magyar^{cc} politikai nemzettel való azonosítása volt: oly hiba, amelytől a Deák-Eötvös-féle koncepció nyilvánvalóan ment, mint azt a magyar nemzetiségi törvény híres deklarációja bizonyítja. Viszont a szlovák nemzetiségi felfogás abba a hibába esett, hogy a szlovák nemzetiséget a tót etnosszal azonosította. Ennek megfelelően alakult ki azután a társadalomtörténeti múltnak két egymással szimmetrikus hamis felfogása, vagyis annak a „szociológiának“ ellentétes érzelmekkel való alkalmazása, amelyet „jobbról“ Boulainvilliers és Gobineau, „balról“ Gumpłowicz és Oppenheimer hirdetnek. Eszerint az elmélet szerint ugyanis az újabbkori társadalmi rétegződés különböző „uralkodó“, illetőleg „kizsákmányoló“ és „szolgáló“, illetőleg „kizsákmányolt“ népeknek egymásra rétegződéséből ered. A magyar nemzetiségű kishivatalnok vagy kispolgár, akkor is, ha Germánia erdeiben, a Balkán sziklái között, vagy Galícia gettóiban ringott ősei bölcsője, gyönyörűséggel gondol arra, hogy az ő „ősei“, mint „magyar urak“ pompás sziklavárakban tót, rutén, oláh „szolgák“ ezrei fölött uralkodtak: viszont a tót gyermeket arra tanítják a csehszlovák iskolában, hogy az ő ősei ezer éven át szenvedtek „magyar úri elnyomás“ alatt!

Nyilvánvaló, hogy ez a két felfogás pontos „pendant“-ja egymásnak s nehéz megérteni, hogy még mindig vannak „revíziós“ magyarok, akik nem vették észre, hogy a magyar „uraság“ elmélete s a magyar hódítás jogára való hivatkozás, bármi légyen is a történeti alapja, nem alkalmas arra, hogy az ellenünk magyarok ellen alkalmazott „demokratikus“ legendát ellensúlyozza. Szerencsére, az igazság egészen más. Hogy mennyire más, az legkönnyebben kitűnik akkor, hogyha a magyar honfoglalás tényét a mai Angliát megalapító normann invázióval hasonlítjuk össze.

A normann hódítás valóban „urak“ inváziója, néhány ezer főnyi lovagseregé, amely egyszerűen ráült a régi angolszász-dán rétegekre, mint feudális főurak társasága. Ez valóban „kisebbségi“, oligarchikus alakulat volt a javából. Épen ezért nem is a normannok „asszimilálták“ az angolokat, hanem az angolok a normannokat s az egykori normann és Angevin királyok udvarának francia nyelve csupán néhány közjogi formulában maradt fenn mint történeti emlék. Ellenkezőleg, a magyar honfoglalás egy egész népnek, tagozott társadalomnak letelepedését jelenti s pusztán az a tény, hogy a magyarok által eredetileg megszállott

területeken a magyar nyelv utóbb egyedül maradt fenn, arra mutat, hogy ezen a területen a honfoglalók az itt talált, velük nyelvrokon hun-avar-bolgár maradványokkal együtt a lakosságnak legalább is relativ többségét tették ki, amelynek alsó tagozatai az itt talált szláv, germán népelemeket utóbb magukba olvasztották. Mert ez az asszimiláció másképp nem képzelhető el. Uralkodó tényezők nyelvének rohamos terjedése előfordul akkor, hogyha azok egy fölényes és tudatosan terjeszkedő kultúra képviselői, hogyha fejlett és ellenállhatatlan tekintélyű irodalmi és politikai apparatus áll rendelkezésükre, mint pl. a római birodalom késői korszakaiban. Ehhez a jelenséghez a magyar nyelvnek a honfoglalás utáni rohamos érvényesülését bizonyára nem lehet hasonlítani. De ilyen problémák nem okoznak gondot az „igazhitű“ nacionalistának: neki a honfoglaló magyarság hódító és uralkodó kisebbség, amely „leigázott szolganépek“ felett uralkodik. Arra a kérdésre azonban, hogy nyelve miért győzött a birodalom szívében és miért nem terjedt el egyenletesen az egész Magyarországon, nem tud választ adni.

Pedig a válasz nem nehéz: Magyarország földrajzi egészének egyes szélső területeire a honfoglalók letelepedése nem terjedt ki, azokat a honfoglaló törzsek nem vették birtokba, azok utóbb királyi birtoktest gyanánt illeszkedtek be a magyar államterületbe.¹ Az itt, a „gyepű-elvén“ gyéren elszórt „őslakosság“ tehát nem került hódító magyar „urak“, hanem az új központi hatalom exponensei, ispánok, azaz tisztviselők alá, akikről tudjuk, hogy általában nem az uralkodó kasztból kerültek ki, hiszen Szent István még a rabszolgából lett ispán rangját illetőleg is generaliter intézkedik.²

Az ekkép eredetileg úgyszólván lakatlan területeknek benépesítése részben a honfoglalóktól megszállott területről kiáramló, részben külföldről beáramló telepítés útján ment végbe. Nem az történt tehát, hogy az ottani nem-magyar „őslakosság“ nyakára magyar „urak“ ültek volna, hanem magyar és egyéb népelemek egymáson valósággal „keresztülkasul“ terjeszkedtek nagykiterjedésű lakatlan területeken. A birodalom periferiáin ekkép kialakuló népességnek egyáltalában nem volt „szolga“ jellege: hiszen mind a belterületről előnyomuló „jobbágyfiúk“, mind a külföldről települő „hospes“-ek a szabadok osztályaihoz tartoztak s e területeken ő belőlük került ki később a vármegyei köznemesség s a szabad királyi városok lakosságának gerince.³ De különben is, a királyság első századainak társadalmát az „urak“ és „szolgák“, dualizmusába szorítani, vakmerő és képtelen anakronizmus, amely

¹ V. ö. Hóman Bálint plasztikus fejtegetéseivel a „Magyar történet“ I. kötetben, 119—130. II.

² V. ö. Erdélyi László, Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései, 90. sk. 1.

³ Lásd Mályusz Elemér alapvető tanulmányát: „Turócvármegye kialakulása“, Bp. 1922.

a magyar társadalomra voltaképp még akkor sem illik rá, amikor már az közjogilag a semmikor sem túlságosan jelentékeny városi polgárságtól eltekintve az „egységes“ nemesség és „egységes“ jobbágyság kategóriáira oszlik, hiszen akkor is itt vannak még a praedialisok, serviensek és familiárisok tarka-barka osztályai,¹ sőt épen a kétfelé-tagozódásnak sajátos magyar módja volt az oka annak, hogy Magyarországon a társadalom folytonossága teljesen még a rendiség legnagyobb elfajulása idején sem szakadt meg, mert az una eademque nobilitas a legnagyobb gazdagság és a legnagyobb szegénység végleteit fogta át és különösen a későbbi századok mind nagyobb és nagyobb számban szaporítják az „armalisták“, az egytelkes nemesek, vagyis a nem birtokos, hanem személyes nemesség tömegeit: oly elemeket, akik sem szolgák, sem voltaképp urak nem voltak.

Magyarország egész területén ekkép ugyanaz a sűrűn tagozott társadalmi szerkezet alakul ki, amely utóbb sokkal tisztábban őrizte meg eredeti alakját a Felvidéken, mint a török hódoltság alatt kipusztult s utóbb egészen más feltételek között újra benépesített területeken s amelynek összes tagozataiban képviselve volt az országnak valamennyi néptörzse.

Az EREDETI településadta etnikus képet azonban idővel két tényező komplikálja. Az egyik a nyelvi asszimiláció, amely mint megállapítottuk, primitív viszonyok között mindig a többséghez igazodik; a másik a társadalmi tagozódás. Az ország túlnyomó nagy részében magyar volt a többség — illetőleg legalább is „turáni“ — s itt a társadalom minden rétege magyarul beszélt; ahol azonban a tót etnosz volt többségben, ott a különböző magyar telepek is idővel beolvadtak a tótnyelvű lakosságba.² Ez a beolvadás a nevek átalakulásával mutatkozik: s ezért jogosulatlan Skultétynek az a törekvése, hogy szláv eredetűnek tüntessen fel minden tótos nevű családot. Teljes elfogulatlanságunkat ebben a kérdésben csak úgy őrizzük meg, ha elismerjük, hogy a felvidéki nép eredeti etnikus összetételét, vagyis azt, hogy abban mennyiben és mily mértékben volt része a magyar, illetőleg a szláv elemnek, megállapítani lehetetlenség s hogy csak annyi bizonyos, hogy etnikus szempontból a Felvidék lakossága kezdettől fogva mixtum compositum.

A tót többségű nyelvterület lakói közül csak egy réteg volt állandóan kitéve ellenkező, azaz magyar nyelvhatásnak: a társadalomnak az a legfelső rétege, amelynek országbarói szerepéből kifolyólag állandóan részt kellett vennie a birodalom kormányzásában és összeköttetést kellett tartania a királyi udvarral s a királyi tanácsban képviselt ország-

¹ Knoll István: Társadalmi és rendi tagozódás az Anjou-korban. Bp., 1914, V. ö. Szekfű Gyula: Serviensek és familiárisok.

² Mályusz, i. m. 142. sk.

nagyokkal. A Felvidék legnagyobb urai — akár szláv, akár magyar eredetűek voltak is — ekként kétnyelvűekké lettek s lehet, hogy meg sem értették volna azt a kérdést: vájjon a két nyelv közül melyik az „anyanyelvük“. Ez a kétnyelvűség azután felülről lefelé aszerint terjedt mélyebb rétegekig, amint a politikai fejlődés folyamán mind szélesebb és szélesebb tömegek kapcsolódtak bele az ország politikai életébe. Ez az oka annak, hogy a magyar nyelv ismerete és használata nem-magyar nyelvű vidékeinken mindinkább az „előkelőség“, a nagyobb „uraság“ egyik „ismérve“ lesz, holott voltaképp annak csupán korolláriuma. A tót nyelv mindazonáltal sohasem kopott ki az „úri“ házakból s a nyelvi elfogultságoktól ment történetírás feljegyzi, hogy amikor a népből fakadt tót írók „cseh nyelven írják munkáikat s ritka eset az, hogy iskoláikban a köznép megvetett tót nyelvét is érdemesnek tartják tanítani“, a nép nyelve tovább élt, nemcsak a jobbágyfalvakban, hanem a nagybirtokosok váraiban is, „ahol a Thurzókkal élükön minden nemes úr tudott és szívesen beszélt tótul, sőt az asszonyok révén a tót gyakran a családi társalgásnak is nyelvévé vált.“¹ S a 18. században nem kisebb férfiú mint Bél Mátyás jegyezte fel, hogy a felvidéki földesurak minő búzgó mécenásai voltak a szláv nyelvű irodalomnak.²

A felvidéki lakosság „magyar urak — tót parasztok“ szerint való osztályozásának tehát a történeti múltban semmi alapja nincs: oly kornak elmeszüleménye ez, amelyben nem urak s nem parasztok, hanem a nemzetiség fanatikussai, „középosztályú“ entellektüelek játszanak a prímhegedűn, s amikor a Populus Werbőczianusnak a magyar nemzetiséggel való azonosítása a II. József reformjaitól kiváltott közjogi és politikai küzdelem folyamányaként következett be.³ A magyar nacionalizmus virágkorában ez az elmélet valóban hatóerővé, a magyar asszimiláció egyik fontos tényezőjévé lett. És kétségtelen, hogy a német mellett a tót etnosz vette ki legnagyobb részét ebből az asszimilációs folyamatból. Ez pedig nemcsak azért van, mert a magyar és a német mellett a tót volt az országnak legintelligensebb, legkultúraltabb s ezért leginkább „felfelé“ törekvő népe, hanem azért is, mert valamennyi magyarországi néptörzs között a tót áll a magyarhoz lelkivilágában és társadalomszemléletében legközelebb, mivelhogy mindkét nép ugyanabban a társadalmi szerkezetben él ezer év óta, s ezer év óta minden küzdelemből és minden dicsőségből együtt vette ki a részét. Ezért van az, hogy amikor a tót nép gyermeke a „középosztály“ színvonalára emelkedett, nem igen alkotott abban szigeteket, hanem általában habozás nélkül tette magáévá a magyar középosztály habitusaival együtt

¹ Szekfű Gyula, A XVII. század, 96. sk. — E kötetnek a „nemzetiségi viszonyokról“ szóló két fejezetét minden magyar, aki külföldön jár, vagy külföldiekkel érintkezik, felhasználhatja.

² Steier Lajos, A tót kérdés. 1912. 12. 1.

³ Ennek a processzusnak világos leírását ld. Szekfű Gyulának „A magyar államnyelv“ c. munkájában.

annak nyelvét is. „Ha egy nép nyelvét mással cseréli fel, — mondja Fraser oxfordi filológus — ezzel nem szükségkép azt tanúsítja, hogy kulturális tekintetben alantasabb, hanem azt, hogy kultúrájában és eszményei világában nincsen tudata többé semmiről, amit ne fejezhetne ki szabatosan amaz idegen nyelven“.¹ S ezért van az is, hogy mikor a bevezetőben említett cikkíró a társadalmi típusoknak általa feltételezett és demonstrálandó „ellentéiteit“ keresi, olyan derűs akronizmusba kénytelen burkolózni, hogy Csák Mátét — Jóna Gyurival állítja szembe! Ha pedig a Felvidéket ismerné — mint ahogy maga is bevallja, hogy csak most „fedezte fel“ — akkor tudná azt is, hogy odafent is vannak vidékek, ahol a kisgazdának nem kell az éhhalállal küzdenie s ahol a „kisgazda-gróf“ típusa korántsem olyan ritka, mint némely laüfundiumos alföldi megyében. Magunk gyermekkorunkból emlékezünk egy szépszál tősgyökeres tót községi bíróra, akinek típusa úgy él emlékezetünkben, mint az igazi arisztokratának hamisítatlan megtestesülése. Méltóságban és előkelőségben ma bizonyára egyetlen „csehszlovák“ minister sem ér a nyomába.

HA IGAZ volna, hogy a tót merőben szolgasághoz, idegen „urak“ iránti alázatos meghódoláshoz szokott nép, akkor nem volna cseh-tót ellentét, akkor az új cseh „urak“ vígan és nehézség nélkül léptek volna a régi magyar urak helyébe. A cseh „hódítók“ nagy meglepetésére azonban a tótok korántsem fogadták őket sem alázattal, sem szerelemmel. Ezt azután ők is megint a régi legendával magyarázzák s azt mondják, hogy ők demokráciát hoztak a tótoknak, de a tótok az „ezeréves rabiga“ alatt annyira hozzászoktak a szolgasághoz, hogy a „felvilágosult“ cseh demokráciát nem tudják illő módon értékelni. Ámde kétségtelen, hogy ma már a tótok is demokraták s hogy a *régi* arisztokratikus világba már nem volnának hajlandók visszatérni. A cseh és tót demokrácia azonban nemcsak azért tér el egymástól, mert az egyik csehek, a másik tótok „demokratikus“ uralmát akarja, hanem azért is, mert cseh és tót „demokrácia“ között lényeges fogalmi különbség is van. Tudjuk ugyanis, hogy „demokrácián“ legalább is négyfélélt lehet érteni.² A demokrácia, ahogy a csehek hirdetik és gyakorolják, társadalmi demokrácia, a „közönséges“ emberek uralma: francia mintára. A tótok demokráciája más: ez politikai demokrácia, amely csak azt követeli meg, hogy a vezetők kiválasztására az egész nép legyen illetékes. De ez a „demokrácia“ arisztokratikus annyiban, hogy a vezetőt másnak mint „úriembernek“ elképzelni nem tudja. „Úriembernek“, nem mint „uraktól“ leszámazónak, hanem mint olyanak, aki úgy gondolkozik.

¹ John Fraser, Language: its Origins and Historical Importance. Harmsworth's Universal History, Vol. I, p. 330.

² Lásd szerző tanulmányát: „Diktatúra és demokrácia“. Társadalomtudományi Füzetek, 11. sz., 1929.

úgy viselkedik és úgy cselekszik, amint úriemberhez, „gentlemanéhez” illik. Az tehát, amit J. Clayton mond az angol munkásokról: hogy azt tartják: sportban és politikában a „kapitány” úriember kell hogy legyen,¹ áll a tótokra is. Az ő demokráciájuk nem szatócs- és filiszterdemokrácia, nem francia-cseh, hanem angol stílusú.² H. J. Laski, a londoni egyetem politika-tanára — maga szélsőbaloldali politikus, s azoknak az igen keveseknek egyike, akik a Lordok Házát egyszerűen el akarják törölni — úgy szokta jellemezni az angol demokráciát, hogy az voltaképp „delegált arisztokrácia” (aristocracy by delegation) s hozzáteszi, hogy ennek így is kell lennie.

Ez a demokrácia azonban csak a „Libertás”, a politikai szabadság és a helyi önkormányzat hagyományai között nőhet fel³: mert titka az, hogy a nép hozzá szokik azoknak vezetéséhez, akik az ő földjében gyökereznek s akiket ismer és respektál.

A tót autonómia-mozgalom ebben a demokráciában gyökerezik. Ez a mozgalom nem magyar „mesterkedések”, nem felekezeti türelmetlenség, nem lokális érdekek és személyes ambíciók eredője, hanem magának a meggyalázott, sáros csizmákkal megtiport Szlovenszónak, Hungária ősi, szabad és úri földjének és népének tiltakozása a „jöttment” idegenek, a kufárok és írástudók diktatúrája ellen. A cseh „pionírok” itt olyan elemi erőkkkel állanak szemben, aminőket leküzdeni még a nagy Napóleonnak és a francia „grande armée”-nek sem adatott meg: mint annak idején Hispániában és Oroszországban, Szlovenszókban is az ős-természet maga: Föld és Nép megingathatatlan magának-élni-akarása teszi majd semmivé a „hódítók” erőfeszítéseit.

FOGLALJUK ÖSSZE eredményeinket: a banális kép, amely a magyar „urat” a tót „szolgával” állítja szembe, amilyen olcsó, olyan hamis. „A” magyar „a” tótot nem igazta le és nem zsákmányolta ki soha: ez a két nép ezer évig testvéri életet élt egymás mellett és egymással keveredve, mindkettőnek minden időben megvoltak a maga „urai” és „parasztrajai”. Harc, hegemoniára, illetőleg érvényesülésre törekvő küzdelem csak a nacionalizmus virágkorában, a magyar és a tót nemzetiség, illetőleg a magyar és a tót nyelv között indult meg s ebben a küzdelemben a tót nemzetiség alul maradt, mert nem talált elegendő támogatásra, visszhangra a tót etnosz körében. De ami a tót nemzetiségi mozgalomnak egy félszázad alatt sem sikerült: a szlovák nemzeti öntudat fel-

¹ Joseph Clayton, Rise and Decline of Socialism in Great Britain, 1884—1924, p. 123

² A két típus: francia és angol demokrácia pregnáns szembeállítását ld. Montalembert híres könyvében: De l'avenir Politique de l'Angleterre. — A legszelleme-sebb modern kísérlet: Max Scheler, Der Geist u. die ideellen Grundlagen der Demokratie der grossen Nationen, a „Nation u. Weltanschauung” c. kötetben.

³ Nem hiába vetett oly nagy súlyt Gneist, örökbecsű angol alkotmánytörténeti munkáiban, a helyi önkormányzat jelentőségére az angol politikai struktúra kialakulása szempontjából.

keltése, azt rövid pár év alatt megvalósította a szlovenszkói cseh uralom. Mert a lét, az én tudatossá, reflektálná a határokon lesz, ahol szokatlanba, idegenbe, ellentétesbe ütközik. A magyart nem érezte idegennek, magával ellentétesnek a tót, nemcsak azért mert megszokta a vele való együttélést, hanem, mert a magyarnak pusztán nyelvét kellett megtanulnia, hogy többé semmiben se különbözzék tőle. De a csehen felismeri a nyugtalanító idegent, ellentétet, visszatetszót, annak dacára, hogy nyelvében rokon, illetőleg annál inkább: hiszen a nyelvrokonság, ez a tertium comparationis, csak annál élesebben domborítja ki azt a tényt, hogy minden egyébben gyökeresen különbözik tőle; mint mikor torzító tükörbe néz az ember és saját arcvonásai megdöbbentő fintorral néznek rá vissza. Ne felejtjük el: a magyar is, annyi gyűlölködő és engesztelhetetlen idegenajkú ellenség közé szorulva, valamennyinél ellenségesebbnek, visszatetszőbbnek érezte és érzi örökre Károlyi Mihály és Kún Béla sisera-hadait, akik pedig — az ő nyelvén beszéltek ...

OTTLIK LASZLÓ

A TISZTI BECSÜLET

AZ ÚJ KATONAI büntetőtörvény tárgyalása alkalmával az egész ország színe előtt ismét több oldalról szóba került a „tishti becsület“ fogalma és újból hallottuk azt a már sokszor és nem mindig minden célzatosság nélkül hangoztatott megállapítást, hogy nincsen kétféle becsület, tehát nem lehet külön tishti és polgári becsületről beszélni, mert a becsület csak egyféle.

Ez az egyszerű megállapítás magábvéve vitatható, mert hiszen az élet különféle megnyilatkozású becsületet ismer, mint nemzeti becsület, hazafiúi, hivatali, kari (testületi), egyéni, úri, paraszt-, betyár-, cigánybecsületet stb., amiből az látszik, hogy a becsület fogalma csak bizonyos vonatkozásban abszolút, de használható más, a társadalom és az egyének felfogását és tulajdonságait jellemző becsület-fogalmak kifejezésére is.

Ilyen egyszerű módon azonban nem lehet és nem is akarjuk ezt a kérdést elütni; elismerjük, hogy a becsület eszményi fogalmát tekintve nincs különbség és ezen az alapon rögtön ki is jelentjük, hogy semmi sem áll távolabb a tisztikartól, mint az, hogy éket verjen a tishti és polgári becsület közé. Miután azonban a kérdés napirenden van, érdemes annak lényegébe belenézni és tárgyilagosan megállapítani, hogy honnét származik tulajdonképpen a „tishti becsület“ fogalma és mennyiben van ennek az újból és újból felhangzó problémának, illetve a szembe-helyezkedő kritikának jogosultsága.

Mindenekelőtt hangsúlyozni kívánjuk, hogy e cikk nem akar polemizálni vagy vitát előidézni, szakszerű és tárgyilagos megvilágítása akar lenni e kérdésnek és ha valami különös célja van, az csakis az lehet, hogy hozzájáruljon az ellentétek és félremagyarázások kiküszöböléséhez.

Foglalkozunk először is a becsület fogalmával általában és azután nézzük, milyen fokon áll a becsületvédelem a társadalomban. Ez utóbbin pedig nemcsak a támadással szemben való eljárást értjük, tehát a passzív védelmet, hanem az aktív védelmet is, mely a becsület állandósítására és a támadások megelőzésére, röviden a becsület nevelésére irányul.

A fenti rövid példákkal is érintettük már, hogy a becsület fogalmát az életben különbözőképpen lehet felfogni és magyarázni, tehát különféleképpen értékelni és elbírálni is. Ennek nagyon sok oka van.

Első sorban a becsületnek magának a gyakorlati ítékezés szempontjából sokszor igen nehezen körvonalazható fogalma, a társadalom heterogén összetétele és ebből folyólag nem egységes felfogása, azután az egyes társadalmi osztályoknak és maguknak az egyéneknek különböző érzékenységi foka, ami viszont a műveltség fokával, az elfoglalt társadalmi helyzettel, a foglalkozás vagy hivatás ágával stb. van szoros összefüggésben, végül a társadalom és az egyesek közönyössége, mely az élet tülekedésében nem akarja vagy nem tudja mindig észrevenni azokat a jelenségeket, melyek a becsület fogalmát érintik. Lássuk csak ezeket a viszonyokat kissé közelebről és nézzük, hogy hogyan alkalmazkodik ezekhez a társadalomban a becsület védelme.

Valóban, aki sokat foglalkozott becsületügyekkel, tudja, hogy sokszor milyen nehéz a felelősség terhe alatt megállapítani, hogy valamely cselekmény az egyén vagy a testület becsületét érinti-e? Milyen nagy lelkiismeretesség, az ember és élet alapos ismerése szükséges akkor, midőn arról van szó, hogy valakinek a becsülete tekintetében a döntő szó kimondassék.

Mert a becsület fogalmát nem lehet úgy meghatározni, hogy abból minden alkalommal használható séma legyen, melyből minden adott esetben pontosan meg lehetne állapítani, hogy mi esik a becsület határain kívül és mi az, amit még annak a határain belül valónak lehet minősíteni. Sokszor a legbecsületesebb és legtisztább szándék is olyan eredményt hoz, ami a becsületügyi szempontból már súlyos kritika alá vonható.

Ha ilyen nehéz ezt az elfogulatlan bírónak a más dolgával szemben megállapítani, mennyivel nehezebb azt sokszor az események torlódásában vagy felindult lelkiállapotban az érdekeltnek magának eldönteni.

Sőt azzal sem mondunk újságot, hogy a becsület fogalma, mely az erkölcs fogalmával szoros vonatkozásban van, már csak azért sem mondható abszoltnak, mert az erkölcs az emberiség fejlődése, a fajbéli sajátságok, a társadalmi szokások és berendezkedések, a vallási és világnézeti szempontok szerint változásnak van alávetve. Ami valamikor erkölcsös volt, az ma erkölcstelenség lehet. A spártaiak nagy erénynek tartották, hogy gyenge testalkatú gyermekeiket a Taygetosba vetették; a rómaiaknál az atyák joga volt meghatározni, hogy a gyermek felneveltesék, vagy kitétessek-e; a nőablás és a leggyávabb módon végrehajtott vérbosszú egyes népeknél még ma is szokás, sőt dicsőség; a mezítelenség és a legerkölcstelenebb feleségcsábítás fokról-fokra kezdi magát szalonképessé tenni. Napjainkban a vallás- és felekezetenélküliség, nemkülönbén a kifinomult kulturáltság leple alatt sokan ellenségei annak, amit eddigi társadalmi törvényeink szerint erénynek tartottunk.

Ehhez járul még, hogy ami az egyik társadalmi osztálynál erkölcstelenség, az a másiknál nem az. Az egyes társadalmi osztályok azonban

sokszor nem határolhatók el éles határvonallal sem a műveltség és képzettség, sem pedig a származás szempontjából, amik egyébként erre mérvadóknak szoktak lenni. A határvonalon mozgók felfogása és alkalmazkodása eltéréseket mutat többnyire aszerint, amint azt az illető nevelése magával hozta.

Eme jelenségekkel párhuzamosan halad a becsület fogalmának magyarázata, alkalmazása és értékelése is. Az utolsó évtizedek modernséget és felvilágosultságot hajszoló élete különösen befolyással volt erre; az aggályos korrektség egyenes útja a katasztrófális események romboló hatása folytán itt-ott elgörbült.

Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy a becsületügyeket is más és más szempontok szerint fogják fel; még ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozóknál is tapasztalhatják ezt, mihelyt különböző világnézeti vagy politikai szemszögből nézik a cselekményeket és igyekeznek annak híveket toborozni. A hazaárulás a mi felfogásunk szerint a legbecselelenebb cselekedet; a pacifisták egy része és a nemzetköziség hívei nyíltan hirdetik, hogy nem az; emlékezzünk vissza, hogy kemény meggyőződésű, erős jellemű hazafiakat sokszor társadalmi úton is megakartak bélyegezni és az elvi harcokat nyilvánvalóan az elvakultság okozta fogalomzavar folytán a becsület terére is át akarták vinni; most már olyan fogalmak is, mint pl. a gyávaság, mely mindenkoron jellemhibának ismertetett el, magyarázat alá vonatnak és vannak, akik azt állítják, hogy a gyávaság nem más, mint betegségi állapot, tehát általánosságban menteni igyekeznek és így tovább.

A becsület fogalmának ilyen különböző felfogása természetesen maga után vonja azt is, hogy a nagy társadalomban egységes irányítás és ellenőrzés hiányában az egyes cselekmények becsületbeli értékelése sem alakulhat ki egységesen. Amit az egyik becsületbevégonak ismer el, azt a másik nem tartja annak; amiért az egyik becsületében megtámadva érzi magát, az a másiknál szóra sem érdemes.

Így tehát a becsületvédelem is sokszor igen lanyha módon és különböző szempontok és eszközök igénybevételével történik. Az egyik a lovagias eljárást tartja kötelezőnek, a másik a törvény erejét veszi igénybe. A párbaj kiküszöbölésére irányuló törekvés különösen sokat hajt azok táborába, akik a becsületügyek, becsületbeli vádak és sértések tisztázására és azok megtorlására egyedül a bíróságot tartják illetékesnek.

A törvénynek a becsületvédelem szempontjából igen enyhe paragrafusai között a becsületügy azonban gyakran elvész; sokszor nem lehet a becsületbevégo ügyet annyira bizonyítani, hogy az ítéletre érett legyen, pedig mindenki érzi, hogy az el van bujtatva a paragrafusok és a védelem útvesztőiben; máskor pedig a sértő vagy vádló büntetlenül menekül, a sértett pedig ott marad megbélyegezve és ártatlanul meghurcolva.

A törvény betűi szerint sokszor valóban nem vonható valaki felelősségre olyan cselekményért, amiért az illető a lelkiismeret és becsületesség szava szerint még felelősséggel tartozik. Mert a törvény nem azt keresi, hogy az illető becsületbe vágó dolgot követett-e el, hanem azt, hogy elkövetett-e törvénybe ütköző büntetendő cselekményt?

A bírói eljárás hosszadalmassága, a tárgyalások teljes nyíltsága nagy hátrányt jelent a becsületvédelem szempontjából, mert a becsületet gyorsan kell reperálni s a nyílt tárgyaláson elhangzott vádak, még ha valótlank is, közzájára kerülnek.

Hányszor látjuk azt, hogy a sajtóban politikai eredmények érdekében egyes közéleti férfiakat egészen alantas szándékú becsületbe vágó cselekménnyel vádolnak meg, vagy azt a sorok között félreismerhetlenül sejtetik, amit ország-világ olvas. A bíróságnál azután nagyszokára kitűnik a valótlanság, de az illető sajtótermék sajnálkozását már alig olvassa valaki s a kevésbé tárgyilagos olvasónak — tehát a tömegnek — kitörölhetetlenül megmarad emlékében a közlemény bántó hatása. Sokszor még a sértő személyét sem lehet megtudni, mert azt a sajtótermék nem köteles kiszolgáltatni.

A lovagias eljárást pedig, melyet ma már nagyon sokan nem ismernek magukra kötelezőnek, ha alkalmazzák is, sokszor olyan könnyen kezelik, ami a lovagias gondolkozásmód megcsúfolását jelenti és világosan látszik, hogy azzal csak a becsületvédelem külszínét akarják megővni. Gyakran teljesen hozzá nem értő, vagy arra nem méltó emberek kezébe teszik le az ügyet, akik nem tudnak a határozatoknak tekintélyt adni. Magam láttam egy becsületbírói jegyzőkönyvön Erdélyi Bélának, a sokszoros párbajhősnek, sikkasztónak és elítélt feleséggyilkosnak aláírását, mint becsületbíróét.

Mindez tehát azt mutatja, hogy a becsületügyek felfogása, azok értékelése, a becsületvédelem és a megtorlás eszközei és módja tekintetében a társadalom mai állapotában és annak nagy tömegében bizonytalanság és szervezetlenség uralkodik.

Akik a szorosabb összetartozást a hivatás révén érzik, mint pl. a bíróikar, a tisztviselők bizonyos kategóriája, vagy akik azt valamely tekintélyes erkölcsi társadalmi alakulás révén mint a kaszinók, klubok stb. létrehozókat, a becsületvédelem terén dicséretes és hasznos munkát fejtenek ki az ő hatáskörükben, de ezek ellenőrző munkája elenyészik a társadalom nagy tömegében és a felfogások szétágazó útvesztőjében. A polgári társadalom legtöbb tagja a hivatalon kívül teljesen szabadon és a maga ízlése szerint rendezi be a magánéletét, arra senki sem fejt ki különösebb irányító vagy nevelőhatást; azt nem is teheti meg az egyén szabadságának megsértése nélkül, amit a polgári társadalomban általában féltve őriznek. A bíróságnak pedig nem az a hivatása, hogy irányadó szerv legyen, hanem csak az, hogy adott esetben a törvény súlyát éreztesse.

A sok helyen alkalmazott fegyelmi eljárás és ezen bizottságok működése távol áll a becsületvédelem és irányítás hivatásától; azok csak a szolgálati viszonyokra vonatkoznak, az egyéni becsületvédelem nem tartozik hatáskörükbe.

A becsületügyek eme szervezetlenségében a tisztikar egészen kivételes helyzetet foglal el.

Már a katonai nevelés folytán, ami sokszor egészen a kora gyermekkorban és közös intézetekben kezdődik, egységes szellem fejlődik ki a tisztikarban, melynek legfontosabb célja a hazafias erkölcsnevelés. Ezen intézetek nevelési rendszerével alig hasonlítható össze a polgári iskolák nevelési munkája, mert utóbbiaknak minden törekvésük ellenére sem állhatnak rendelkezésükre azok a pedagógiai eszközök és ama feltételek, amelyek a katonai nevelésnek rendelkezésére állanak. Különösen érezeti ez a hiányát a főiskoláknál, a szabad egyetemi polgároknál, akiknek pedig leginkább volna irányításra szükségük, míg evvel szemben a katonai főiskolán e téren tökéletes munka fejthető ki. A katonai nevelés folyamán bőven van alkalom a nem megfelelő elemek selejtezésére, tehát a tisztikarba kerülők már megrostált elemek, akik a becsületügyek és a becsületügyi eljárások tekintetében is rendszeres oktatást kaptak.

Eme egységes szellemű tisztikarnak a becsületvédelem céljaira különleges és tökéletes élő szervezete van, melynek legfontosabb elve, hogy nemcsak az egyesek becsületére, de a tiszt állás közös becsületére is aggályosan ügyel azon megfontolásnál fogva, hogy egyesek méltatlan cselekedetei az egész tisztikar hírnevére a tekintélyére befolyással lehetnek. Emé szervezet határozványai érvényesek a legalsóbbtól a legmagasabb rangú tisztre és azok külön szabályzatban, az u. n. „Becsületügyi szabályzat”ban vannak megrögzítve.

Talán nem lesz érdektelen eme szabályzat lényegét röviden ismertetni, amivel az egész „tiszt állás” kérdését legjobban lehet érthetővé tenni.

Első pontja így szól:

„A becsületügyi eljárás célja: úgy a tiszt állás közös becsületének, mint az egyes tisztek becsületének megóvása és épségben tartása“ j — továbbá meghatározza, hogy „oly cselekmények és mulasztások, melyek a tiszt állás-becsületéről alkotott fogalmakkal vagy a tiszt becsületével ellentétben állanak és kérdésessé teszik, vajjon az illető tiszt a tiszt állás közös becsületének és a szolgálat érdekeinek csorbítása nélkül tiszt rendfokozatában meghagyható-e, a becsületügyi eljárás megindítását kívánják.“

E téren oly szigorú felfogást mutat a szabályzat, hogy elrendeli, hogy megelőző honvéd bírósági (ügyészi) eljárás vagy polgári büntető bírósági eljárás után is ugyanazon cselekmény vagy mulasztás miatt becsületügyi eljárás indítható, — a gyakorlatban mindig meg is történik — ha a bűnvádi eljárás alatt állott megmaradt a rendfokozatában,

de a cselekmények a közös állás vagy a tiszt magánbecsületét érinthetik; mert a törvény betűi szerint ítélkező bíróság felmentő ítélete még nem nyújt elég biztosítékot arra, hogy a kérdéses cselekménynek becsületügyi vonatkozása nincs-e?

Ha pedig valamely tiszt nyereségvágyból eredő vétség (kihágás) miatt jogerősen elítéltetett, vagy ha ilyen cselekmény rábizonyult ugyan, de elévülés vagy a feljelentés visszavonása vagy közkegyelmi tényben való részesítés miatt őt elítélni nem lehetett, akkor más hosszadalmas becsületügyi eljárásnak nincs is helye, hanem rövidített eljárással döntenek a fölött, hogy az illető elbocsáttassék-e a rendfokozatból vagy nem?

A becsületügyi szervezet és eljárás lényege a következő.

Az egyes kategóriájú tisztek csapattestenkint titkos szavazással választanak egy-egy állandó jellegű „becsületügyi választmányát a felmerülő becsületügyek első elbírálására.

A becsületügyi eljárás megindítása vagy hivatalból vagy saját kérésre történik. A szabályzat erre nézve különösen hangsúlyozza, hogy „mindenki jogosult, a tisztnek pedig kötelessége bármely tiszt oly cselekményeit, amelyek nézete szerint a tiszt állás becsületébe ütköznek, az illető tiszt előljáró parancsnokságának bejelenteni.“ Ez nem más, mint határozott parancs, hogy a tisztek kötelesek egymás cselekményeit figyelemmel kíséreni a tisztikar becsületének megóvása végett.

A választmány tüzetesen kivizsgálja az esetet, arról terjedelmes előadást készít és azt az összehívott tisztikar elé terjeszti annak eldöntése végett, hogy az illető az eddigi kivizsgálás során tisztázta-e magát vagy pedig az ügy további tárgyalása szükséges-e?

A tisztikar — mely előtt az eljárás alatt álló és annak védője is megjelenhet — megvitatás után titkos szavazással dönt. Ennek eredményeként az illető tiszt felmentetik vagy pedig ügye tovább tárgyalatok, amit egy u. n. „becsületügyi tanács“ hajt végre. Ez további tüzetes megvitatás után a fölött határoz, hogy az illető „felmentendő“-e, a tiszt állás becsületét „veszélyeztette“-e, — vagy a tiszt állás becsületét „megsértette“-e?

Ezek a határozatok a polgári életben hasonlóval nem bíró súlyos következményekkel járnak.

Aki a tiszt állás becsületét „megsértette“: elveszti rendfokozatát és tiszt rangját; tényleges tisztelnél evvel együtt jár az illetmények elvesztése, továbbá esetleg a rendjelek, érdemrendek stb. elvonása is; aki „veszélyeztette“, az intésben részesül, mellőztetik a következő előléptetésnél és ha egy éven belül hasonló kimenetelű becsületügye támad, ugyanolyan elbánásban részesül, mint aki a tiszt állás becsületét megsértette, tehát elveszti rendfokozatát.

A becsületügyi tanács határozata megfellebbezhető a „fellebbezési tanácshoz“; ennek ítélete azonban feltétlenül végrehajtandó.

Az előjáróknak csak az eljárás megindításához van joguk; azután már a választmány és a tanács függetlenségének megóvása érdekében semmi befolyásuk nincsen; annyira, hogy a „tisztai gyűlés“-en a csapatparancsnok nem is vehet részt és annak határozatát még alaki okokból sem semmisítheti meg.

A főparancsnoknak van egyedül joga a téves vagy nem megfelelő tanácsi határozatot felülbírálni, esetleg új határozat végett az ügyet a fellebbezési tanácshoz utalni; ennek határozata azonban feltétlenül végrehajtandó.

Rendkívül fontos szerepet töltenek be a becsületügyi választmányok ebben az egész szervezetben. Nekik nemcsak a kivizsgálás és a vádolás a feladatuk, hanem kötelességük a tanácsadás is. Minden tisztnek, aki valamely becsületügyben hozzájuk fordul, kötelesek felelősség terhe mellett alapos megvitatás után tanáccsal szolgálni a követendő eljárásra nézve. Miután a választmány tagjai a tisztikar bizalmából kerültek ebbe a felelősségteljes helyzetbe, mindenkinek módjában van, hogy a sokszor nagy tapasztalatot és érzéket kívánó becsületügyekben az arra leghivatottabb bajtársak irányítását vegye igénybe. De nemcsak a bajtársaknak, magának a parancsnoknak is joga van — ha annak szükségét látja — a becsületügyi választmány véleményét egyes esetekben bekövetelni.

A választmány köteles emellett figyelemmel kísérni a tisztikar felfogását és gondolkozásmódját a becsületügyekben, megfigyelni a jelenségeket és ez ügyekben szerzett tapasztalataikkal és benyomásaikkal a tisztikar irányításában résztvenni. A parancsnoknak a becsületnevelésre vonatkozó kötelességeit egy helyen a szabályzat így határozza meg: „A parancsnok a tisztikart céltudatosan nevelje, hogy a tisztikarnak a becsületről alkotott felfogása szakadatlanul finomuljon s becsületérzése élénk és érzékeny legyen. E tekintetben elkövetett botlásokat mindenkor határozottan és kérlelhetetlen szigorral meg kell torolni.“

Ez a szervezet a becsületvédelem szempontjából tökéletes, melyhez hasonlítható a társadalom semmi más részében nincsen.

Nyílt és becsületellenőrzést biztosít a tisztikar és annak minden tagja fölött; állandó szerv útján állandó irányítást nyújt; a főparancsnok központi ellenőrző működése és az eljárások eredményének közlése folytán egységes felfogást biztosít az egész tisztikarban; feljogosítja a tisztikart, hogy meggyőződése szerint a tisztai állásra nem méltó egyéneket a maga köréből bírói eljárás mellőzésével kivesse; képesíti azonban arra is, hogy azonosítsa magát azokkal a bajtársakkal, akiket talán ártatlanul érnek támadások s ezáltal részesítse őket hathatós becsületvédelemben.

Eme szervezet tudata rendkívüli megnyugvást ad a tisztikar minden tagjának erkölcsi tekintetben, de súlyos terheket is ró rájuk. A tiszt nemcsak szolgálatban, de a magánélet minden vonatkozásában is

felelősséggel tartozik eme szervezet szellemének, tehát bajtársainak és előljáróinak is. A polgári életben alig törődnek avval, hogy valaki a hivatalon kívül, az ő otthonában vagy azon kívül milyen életet folytat, kivel él együtt és kikkel érintkezik; milyen helyiségeket látogat, hogyan öltözködik, kit vesz feleségül stb., stb. Nem úgy a tisztikarban! A bajtársi élet szorossága, a tisztietkezők és kaszinók meghitt élete, a kölcsönös társas érintkezés kötelezettsége, a tisztikarnak az a joga, hogy a nősülendő aráját illetőleg véleményt mondhat arra nézve, hogy méltónak tartja-e, hogy bajtársának a felesége legyen, végül az a kötelesség, hogy adott esetben bajtársa becsülete tekintetében ítélkezzék, annyira kimélyítik a bajtársi együttérzés szellemét, hogy nem lehet közömbös az sem, hogy a tiszték magánélete milyen színvonalon mozog.

Emellett a tiszt nemcsak a saját maga, de családtagjai által elkövetett cselekményekért is felelősséggel tartozik és azokért becsületügyi eljárás alá vonható.

Természetes, hogy ilyen szellem mellett a becsület fogalmának magyarázata, elbírálása és az ellene elkövetett ballépések megtorlása igen szigorú elvek szerint történik. Akinek sokszor volt alkalmja ilyen eljárásokban résztvenni, láthatta, hogy ugyanazon cselekmény sokkal szigorúbban bírálta el a tisztikarban, mint azon kívül állóknál; a következmények pedig az egyén szempontjából sokszor olyan végzetesek, aminők a polgári életben csak bírói döntés alapján és a legkritikább esetben fordulnak elő.

A tisztekre nézve kötelező a lovagias eljárás igénybevétele; sőt, hibák vagy közömbösségek, melyek e téren elkövetettek, becsületügyi szempontból bíráltnak el. A tisztikar nem mellőzheti ezt az eljárást addig, míg a társadalom más részeiben jogosnak és szükségesnek tartják, mert a tisztikar a becsületügyekben a legszélsőségesebb álláspontot képviseli és nem mondhat le semmiféle becsületvédő intézményről addig, míg azt a társadalom magából végleg ki nem veti és amelynek elkerülése talán a gyávaság látszatát kelthetné.

A tényleges állományú tisztikar a szigorú becsület- és tekintélyvédelem érdekében lemond mindenféle közéleti szereplésről, mert nem akarja kitenni magát az avval járó súrlódásoknak, zaklatásoknak és hajszáknak, melyek a tisztikar aggályosan őrzött becsülete és tekintélye ellen alaptalan támadásokra nyújthatnak alkalmat. E téren is felsőbb ellenőrzés irányítja a tisztikart, mert egy tagjának sem szabad belépni semmiféle egyesületbe, kaszinóba, klubba stb. a központi hatóság engedélye nélkül.

Az érintett intézmények és rendszabályok betekintést engednek abba a következetes szervezetbe, mely a tisztikarban a becsület hathatós védelmét célozza. S bár ez mérhetetlen előnye mellett súlyos terhet is ró a tisztikar minden tagjára, azt azok nem érzik teherként, mert a cél nemessége egész egyéniségüket áthatja.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk tehát, hogy a tisztikarnak nincsenek külön meghatározásai a becsület fogalmáról; nem is akar magának külön becsületet vagy annak egy különös fokát rendszeresíteni és azt tartja* hogy ami becsület a tisztikarban, az becsület a polgárnál is, ami pedig itt becstelenség, az az marad másutt is.

A különbség azonban abban rejlik, hogy amíg a polgári társadalomban a becsületügyekben különféle felfogások érvényesülhetnek, amelyek a becsület szempontjából nem mindig kielégítőek és a becsületvédelemnek nincsen állandó irányító és ellenőrző szerve, tehát annak kényszerét nem mindenki érzi, addig a tisztikar a becsületügyekben tökéletes egységes felfogást tanúsít és abban a legszélsőségesebb álláspontot foglalja el, a becsületvédelem céljaira pedig külön létrehozott állandó szervezete van, „melynek ellenőrzése, irányító és megtorló befolyása alól a tisztikarnak egy tagja sem vonhatja ki magát.

Emellett a tisztikar minden egyes tagja felelőssé tétetik a „tiszti állásért“ tehát az egész testület becsületének oltalmáért épúgy, mint az egész tisztikar felelős az egyesek becsületének megóvásáért. Ez a kölcsönös vonatkozás egyén és testület között ilyen szigorú felfogásban a társadalom semmi más részében nem található meg.

A tisztikarra vonatkozó ama erélyes rendszabály pedig, hogy a a bírói eljárás után minden tiszt még becsületügyi eljárás alá vonandó, mely az ügyet becsületügyi szempontból van hivatva kivizsgálni és megtorolni, a polgári társadalomban teljesen ismeretlen.

Ez a szigorú szervezet és kéréletlen felfogás örökös az egész tisztikar és az egyesek becsülete fölött; ez a tudat adja a szoros együtvértartozás felemelő érzését, ez szerzi meg egymás megbecsülését és tisztelét és ez emeli kifelé a tekintélyét. Mert a tisztikarra lesz bízva valamikor a nemzet színe-virága; benne összpontosul egykoron a végveszélyben a nemzet minden reménye és bizalma, hogyan lehetne ennek a nagy és magasztos feladatnak a becsület tekintélye nélkül megfelelni? Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy a tisztikar erélyesebb eszközöket kíván a maga becsületének oltalmára. Ebben a tiszt soha nem maradhat alul senkivel szemben, mert azt ország-világ rögtön észreveszi és megingatja bizalmát az egész tisztikarral szemben. A bizalom hiánya pedig nemcsak a tekintély megingásának, de a fegyelem meglazulásának is erjesztő csirája.

Valamikor, amikor még a régi honvédség és a régi monarchia hadserege élt, a tiszt becsület fogalma és szelleme a becsületügyekre a polgári társadalomban is mértékadó volt, mert a sok-sok tartalékos tiszt révén, akik az általános védkötelezettség folytán ezen az iskolán átmentek és akikre ugyanazon szabályok voltak érvényesek, a tiszt becsület fogalma és szelleme általánosan ismertté és tiszteltté vált. Ha egy tartalékos tisztnek becsületbeavágó dolga akadt, feljelentették a katonai hatóságnál, mert tudták, hogy ott az alapos kivizsgáláshoz

és szükség esetén a megtorláshoz a megfelelő szervezet rendelkezésre állt, melynek döntése nagy erkölcsi megbélyegzést jelentett. Talán az, hogy ma hiányzik ez a kényszer, mely a tartalékos tisztekre nehezedett, tehát a dolog lényege a társadalomnak már csak kisebb rétegeiben ismert, vagy azt már elfelejtették a háború és a katasztrófális idők bomlasztó és sorvasztó hatása alatt, okozza, hogy a tisztői becsület fogalma ma vita tárgyát képezheti.

Tudnia kell tehát minden magyar embernek, hogy a tisztikar nem állít fel külön tételeket a becsület fogalmának magyarázatára, mely eltérő volna a polgári becsülettől, és meg kell érteni, hogy a „tisztői becsület“ fogalma csak az egyéni és testületi becsület aggályosabb és szigorúbb védelmében jut kifejezésre és ebben mutat különbséget a polgári társadalommal szemben.

Ez irányban akarnak e sorok felvilágosítással szolgálni.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy kár minden szóért, mely egy szervezetet azért akar támadni, mert becsületére túlságosan kényes; abból még sohasem lett baj; de abból, hogy az erkölcsöt és becsületet alább értékelték, már nemzetek katasztrófája következett be.

RÉVY KÁLMÁN

AZ OLASZ SAJTÓREFORM

A MAGYAR SAJTÓ egyre rosszabb és zavarosabb állapotaira, valamint a fölébresztett reformtörekvésekre figyelve, bizonyosan nem tévedünk abban a véleményünkben, hogy a jobbra elvénült külföldi sajtójogi rendszerekből nekünk inkább csak tanulságokat, mint átvehető intézkedéseket lehet meríteni. Ez tette ajánlatossá, hogy olasz néppbarátunknak egészen új csapáson haladó sajtóreformját végre megismerjük.

Ez a föladat azonban nehézségekkel járt. Az új fasiszta alkotmány, mint tudva van, csak óvatosan, lépcsőről-lépésre alakul ki. Benne a fasio sajtórendszere még óvatosabban. De mivel napjainkban annak keretei már megvannak, sőt főbb intézményei, — kivált a hírlap-irodalomra vonatkozóak, — már élnek is, nincs nagyobb akadály a többé megismerésének.

E tanulmánynak célja tehát az, hogy a különben meglehetősen szétszört törvényhozási anyagot rendbeállítva, kritika nélkül, tárgyiasan egyetlen képben tárja az olvasó elé. Ennek időszerúsége bizonyosan nem kétséges.

A RÉGI ÉS AZ ÚJ REND. A fasio hatalomfoglalásáig, 1922 október 28-ig (marcia su Roma) Italia sajtójoga, csekély módosításokkal az 1848. március 26-diki piemonti alkotmány-törvényen nyugodott. Nagyban és egészben megfelelt ez a mi 1848. évi sajtótörvényünknek is. Felelősségi rendszerének alapja a szerzővel együtt vádbafogott felelős szerkesztő (gerente) föltétien bűnösségének fikciója vala. Ezt, mint nálunk is, közel 80 esztendeig elsőrangú szabadságbiztosítéknak tekintették.

E törvény alkotója, Cavour, azonban (éppenúgy mint nálunk Kossuth egy esztendő múlva), már 1851-ben, a Maga és Fischietto lapok elnyomásánál a parlament előtt kénytelen volt bevallani a következőket:

„A sajtószabadság gyakorlását a belőle származható visszaélések elnyomásával összeegyeztetni nem nehéz, — hanem azt merem mondani, lehetetlen.“

Mindazonáltal a sajtószabadságnak ez a biztosítóka Italia egyesítésének korát végigélte.

Benito Mussolini, mint miniszterelnök, természetesen sietett kijelenteni, hogy ezt az immár túlélt és kiélt intézményt ebben az állapotban nem hagyhatja meg. Többi között ezt az ítéletet mondta róla:

„A sajtószabadság nemcsak jog, hanem kötelesség is. Ma egyetlen kis sajtó-hirecske is kiszámíthatatlan károkat bír okozni mindenkinek ... A sajtószabadsággal tehát hozzáillő felelősség is jár, mivel az állam szabadsága végre is előbbre való minden más polgári szabadságnál.“

Az új fasiszta alkotmány szervezésében már 1924. január 28-án helyet talált az új sajtójog alapvetése is, amikor a sajtó szellemi részét, a hírlapírókat beosztották az u. n. szabadfoglalkozások munkarendjébe (Sindacato Nazionale Fascista dei Giornalisti), az írók, művészek, ügyvédek, mérnökök stb. sorába, ahol a törvény nemsokára az ő tisztas megélhetésükről, jogaikról, életsorsukról és fegyelmükről is külön szervező törvényekkel gondoskodott.

E messzeterjedő sajtószervezés központja az Albo (album) vagyis a hírlapírók Lajstroma amivel a törvény a hírlapírói életpályát bizonyos minősítéshez kötötte és a hírlapírók polgári rendjét megszervezte. Az u. n. hírlapíró-kamara tervét, mint a sajtó kérdéseinek megoldására egészen alkalmatlant, elvetették a sajtófőiskolának tervével együtt, noha Gentile volt közoktatási miniszter a római egyetemen a sajtó-tudománynak külön tanszéket állított föl.

A HÍRLAPÍRÓI REND. Az első rendszeres fasiszta-sajtótörvényt még a korábbi államrendből való parlament 1925. december 31-én szavazta meg. Ez törölte el végképen a régi sajtótörvény föltétlenül felelős gerente intézményét, mely már jó ideje a felelőtlen izgatás védelme, esetleg a sajtóüzet egyik kedvelt eszköze volt, mint egyébiránt a hasonló bajban szenvedett magyar jogszolgáltatásban is. A nálunk Strohmann-nak nevezett álszerzőt és ál-felelős szerkesztőt Itáliában fajankónak (testa di legno) nevezték.

Az 1925. évi törvény első rendelkezése ennek eltörlése és helyére egy valóságos hírlap-igazgató beállítása volt. A törvény első szakaszainak szó szerinti szövege következő:

„Minden hírlap és más időszaki lap tartozik egy felelős igazgatót tartani.

„Ha az igazgató egyszersmind szenátor vagy képviselő is, a felelős egyén a hírlap vagy időszaki lap egyik főbb szerkesztője lesz. (A szerkesztő elnevezés ott a lap rendes munkatársait illeti). Az igazgatót es ezt a felelős szerkesztőt be kell jegyezni a hírlapírók lajstromába (Albo).

„Az igazgatónak vagy a felelős szerkesztőnek azon föllebbezési törvényszék főügyészének elismerő levelével kell bírnia, amelynek kerületében az időszaki közzététel megjelenik.

„A főügyész megtagadhatja vagy visszavonhatja az elismerő levelet azoktól, akiket sajtó útján elkövetett bűncselekmény miatt már kétszer elítélte.“

„A főügyész megtagadó vagy visszavonó rendelkezését indokolni tartozik és ellene az igazságügyminiszterhez, a minisztertől pedig törvényesség okából az Államtanácshoz lehet föllebbeznm.“

A törvény 7. szakasza továbbá így rendelkezik:

„Hírlapírói Rend szervezetek. Székhelye a főtörvényszék székhelyéül szolgáló városokban van. 1. A Rend hivatásos lajstromát (Albo) maga állítja össze és a főtörvényszék irodájában helyezi el. A hírlapírói élethivatást csak azok gyakorolhatják, akik az említett lajstromok egyikében be vannak jegyezve „E lajstromok bejegyzési szabályait külön rendelet fogja meghatározni.“

A törvény által megrendelt igazgató, esetleg annak felelős helyettese tehát csak valóságos, hivatásos hírlapíró lehet. A Rend körén kívül állók (beküldők, nem hírlapíró tudósítók stb.) a törvényben biztosított jogokkal nem élhetnek.

A hírlapírói Rend első terve egyébiránt a hírlapírók megelőző milánói kongresszusának kívánsága volt, hogy a hírlapírásnak nagyon fölszaporodott méltatlan elemeitől megszabadulhassanak. Amivel természetesen nem akarhatták a sajtó-nyilvánosságból kizárni a Renden kívül álló cikkezőket, tudósítókat és írókat.

Az ALBO. Az élethivatási Lajstrom (Albo professionale) célja az volt, hogy a hírlapírói élethivatást tiszteletet érdemlő, fegyelmezett és illő keresettel ellátott életpályává tegye s azonfelül a közérdekek publicisztikai szolgálatát kiszabadítsa a túlhatalmasodott tőke üzleti nyomása alól. Szóval, amint a javaslat előkészítésénél mondták, a hírlapirodalom ne legyen refugium peccatorum, a vétkesek menedékhelye.

Az Albo három jegyzékből áll: A hivatásbeliek (professionali), a gyakorlók (praticanti) és a publicisták (publicista) Lajstromából.

1. A hivatásbeliek lajstromába csak azt lehet bejegyezni, aki már legalább is hónap óta kizárólag a hírlapírói foglalkozást űzi s megfelelő minősítéssel bír.

2. A gyakorlók lajstromába azokat kell jegyezni, akik már kizárólag hírlapírással foglalkoznak, de még nem töltötték be a most említett 18 hónapot.

3. A publicisták lajstromába az igazgatókon és esetleg helyettesükön kívül az időszakos irat minden oly munkatársát (collaboratori) is be kell jegyezni, aki a hírlapírás mellett más életpályát vagy más munkakört (attività) is ellát.

A Lajstromba való bejegyzést következő okiratok mellékelésével kell kérni:

- a) Az olasz állampolgárság bizonyítékával,
- b) Igazolásával annak, hogy a folyamodó polgári [jogainak élvezetében van.
- c) Születési bizonyítvánnyal.
- d) Bűnügyi hatósági bizonyítványával annak, hogy kérése benyújtásától visszafelé számítva 3 hónap alatt nem volt büntetve.
- e) Kifogástalan erkölcsi és politikai magatartásának bizonyítványával.

f) Valamely időszakos lap igazgatójának bizonyítványával, a folyómodó működésének adataival.

2. A gyakorlók lajstromába való fölvetelhez betöltött 18 év, a két másik lajstromban legalább 21 év szükséges. Az 1927. december 31-én túl (átmeneti idő) minden új bejegyzéshez a föntebbi kellékeken kívül már a felsőbb középiskolák érettségi bizonyítványa (licenza) vagy oly kulturális jogcím is szükséges, — habár az nem iskolai is — melyet a bejegyzési kérelemről határozó giunta (bizottság) amazokkal egyértékűnek talál.

Mivel azonban időközben hatóságilag elismert nyilvános magán hírlapírói tanintézetek is keletkeztek (két évi tanfolyammal), ahova csak középiskolai képesítéssel lehet bejutni, egyébként pedig ott a hírlapírói szolgálat gyakorlati részét is tanítják: az 1929. novemberi minisztertanács megengedte, hogy az ily tanintézeteket sikerrel végzett növendékektől bemutatott intézeti bizonyítványok a középiskolai végzettséget és a 18 hónapi gyakorlatot pótolják az Albo-ba való bejegyzésnél.

A SZINDIKÁTUS. Az Albo vezetésének helye a hírlapírók imént említett szindikátusának bizottsága, vagyis a Giunta. Ez az országos szindikátus egy központi (római) vezértitkárságból, egy központi nemzeti igazgatóságból és 11 tartományi szindikátusból áll. Hatásköre:

1. Tagjait képességüknek megfelelő szolgálatba segíti és munkátlanság idejében támogatja.

2. Jogaikban védelmezi és munkájuk megfelelő egyenértékét biztosítja.

3. Szolgálataikból eredő viszályokban és peres kérdésekben jogsegítségben részesíti.

4. A munka és ellátás körüli törvények helyes végrehajtását ellenőrzi.

5. Tagjai általános műveltségét technikai műveltséggel, előadásokkal és kiállításokkal kiegészíti, stb.

Ezen fölül a tagok igen jelentékeny ellátási intézmények jótéteményeiben is részesülnek, így az Albo 1. jegyzékének tagjai, vagyis a hivatásos hírlapírók.

A hírlapírók ezen szindikátusa a hírlapkiadók nemzeti társaságával (Associazione Nazionale Fascista dei Editori) a sajtószolgálatban előforduló kérdéseket 1927. július 26-án közös szerződéssel rendezte. A két sajtóbeli hatalom közt lényegében ma is e szerződés tartalma szabályozza a két sajtó-fél méltányos együttműködését azzal a módszerrel, hogy a fizetések itt is, mint a többi munkaszervezetben, időszakonként az élet költségeinek (index) hullámzásához vannak alkalmazva. E megállapodásokat a munka-alkotmány (carta del lavoro) rendelkezése szerint a két testület jóváhagyta, amivel azok jogilag is

kötelező erőt kaptak és így a hírlapírók Rendjének megélhetését biztosítják.

ELLÁTÁSI INTÉZMÉNYEK. A hírlapírói Rend szervezését a Genfben 1927-ben a Népszövetség gondjai alatt tartott nemzetközi sajtókongresszuson fejezték be, ahol az általános tetszéssel találkozott.

Az említett közös munkaszerződés pontjai, távozás esetében az igazgatónak egy évi, a szerkesztőknek félévi fölmondási időt biztosítanak, de azonfelül minden szolgálati év befejezésekor egy hónapi fizetés jár nekik. Ezenfölül a lapkiadó (munkáltató) halál esetére az örökösöknek fölmondási fizetést tartozik adni, vagy ha a hírlapíró befejezte a 60-ik életévét, avagy a 35. szolgálati évét, akkor is ugyanannyit. Végre a kiadók a hírlapíró fizetésének 2%-át öregség esetére bevonhatják a Társpénztár (Istituzione Naz. Previdenza) számára, mely minden lajstromozott hírlapírónak a Nemzeti Biztosító Intézetnél (ez a mi Társadalmi Biztosító Intézetünkhöz hasonlít) 60 éves korára nyugdíjat biztosít, korábbi halála esetére pedig családjának tetemes pénzüsszeget fizet ki. De még ezenkívül a Previdenza intézetnél más előnyöket is kiköthet a hírlapíró aránylag csekély áldozattal. Így tehát a rendes hírlapírói pálya valóban körül van véve a megélhetés és a személyes függetlenség minden vagyoni és erkölcsi biztosítékával.

E jóléti intézet jelenleg Mussolini kormány elnök fivérének: Arnoldónak vezetése alá van helyezve és már az 1927. évben 3 millió lira vagyonnal rendelkezett a hírlapírói Rend javára.

De mindezek mellett az említett közös munkaszerződés még egy nevezetes támasztékkal biztosítja az igazi sajtószabadságot. A szerződés 18. pontja ugyanis (amelyet a fascista alkotmányból már most minden habozás nélkül átvehetnénk mi is) a gondolatszabadság biztosítása végett szószerint a következőket rendeli:

„A hírlap politikai irányának minden lényeges megváltoztatása esetében a hírlap igazgatója, társigazgatója, helyettese, továbbá a lap minden parlamenti tudósítója, mindazok a hírlapírók, akiknek politikai szolgálatuk vagy felelősségük van s azonfelül a római Tudósító Hivatal minden tagja a rendes fölmondási illetménnyel azonnal jogosítva van kilépni.“

Aki emlékezik reá, hogy politikai válságoknál a hírlapíró egyéni jogait és lelkiismeretét milyen kevésbé becsülték meg eddig a lap „meggyőződésével” nyereszkes üzletemberek, bizonyosan megértik, milyen szolgálatot tesz ez a pont az igazi sajtószabadságnak.

FÜGGETLENSÉG ÉS FELELŐSSÉG. A sajtószabadságnak régi fölfogása vagy mint a reformnál mondták: régi mithosza, a fascismus hatalomfoglalása idejében már a kiélt szabadságfogalmak közé tartozott. A felelősségi rendszer ellen évtizedek óta intézett támadásokkal szemben is csak ama kornak a szabadságeszmék iránt való nagy tisztelete tartotta

meg az 1848. év elavult felelősségi rendszerét, mely a szerzővel a szerkesztőt még akkor is együtt ítélte el, ha előbb mitsem tudott a bevádolt közleményről (u. n. bűnbakság). De felelősségre vonta akkor is, ha maga a szerző nem is volt feleletre állítható vagy éppen ha maga a felelős szerkesztő (aki gyakran álszerkesztő volt) nem adta ki a szerző nevét és így mint u. n. Strohmänn (olaszul: fajankó) más helyett felelt. Az ilyen és ehhez fogható lehetőségekkel olykor a legnagyobb közérdekek kárára űzött nyereszkesedés vagy politikai csel általánosan gyűlölté tette a régi felelősségi rendszert és így azt az 1925. december 31-i törvénynek nem volt nehéz az életből kiküszöbölni.

Nem érdektelen, hogy ez az igazán szerény lépés is azonnal kihívta a tökebeli sajtóérdekeltségek megmozdulását, még Angliában is, ahol a Westminster Gazette az olasz „sajtó-leigázásról“ írt éles támadást. Olaszországból a reform szenátusi előadója, Federzoni felelt ezekre a támadásokra. Kegyetlen igazsággal részletezte, hogy az u. n. sajtószabadság nevében a nagy európai üzletek hogyan vásárolták össze a szabadsajtó véleményét, többi közt a később elbukott Stinnes, a nagy világvállalkozó is, aki egész sajtó-hadsereget bírt összevásárolni óriási üzérkedése mellé, amint később kitetszett az igazi közérdek kárával és számos jóhiszemű kisebb tőkés és vállalkozó pusztulásával. Ezeknek a földerítése nyomán készült el a most említett hírlapirodalmi jóléti szervezet és mellette az új (ideiglenes) felelősségi rendszer az idézett 1925. évi sajtótörvény 3., 4. és 5. szakaszában, amelyek fordításban itt következnek:

„3. §. A felelős személyek (igazgató és felelős kiadó) elismerése végett a beadott kérelemmel egyidőben az időszaki nyomtatvány kiadója és nyomtatója is tartozik a Főügyésznek oly nyilatkozatot átnyújtani, mely a lap minden tulajdonosának személyi adatait, lakhelyét és üzlethelyiségét megjelöli.

„Ha a lap tulajdonosa törvényes Társaság, akkor az ennek alakulásáról való okirat másolatát is be kell csatolni és be kell jelenteni a társaság igazgató tanácsának tagjait is, vagy akik azt különben képviselik

„A jelen szakaszban megszabott nyilatkozatot minden év első 15 napja alatt ismételni kell, valamint a változásokat követő 15 nap alatt is, attól a naptól kezdve, amikor a változást okozó tény a szabályokban megállapított módon igazolták.

„4. §. A lap tulajdonosai egymásközt a kiadóval egyetemlegesen felelősek a lapban elkövetett vétség tettese ellen megítélt elégtételért vagy kártérítésért és költségeikért.

„5. §. A lapot előállító nyomda gépei, betűi és egyéb tárgyai a Polg. Törvényk. IV. könyv 3. cím, 2. fejezete értelmében biztosítékkal szolgálnak a sajtóban elkövetett vétség miatt folyt büntető eljárásban megítélt elégtétel, kártérítés és perköltség fejében, mégis a kiadó és a hírlapírók közt létrejött közös munkaszerződésből folyó kötelezettségek sérelme nélkül.“

KIEGÉSZÍTÉSEK. A vázolt képbe foglalvák össze azok a törvényes rendelkezések, amelyeket Mussolini reformja napjainkig létrehozott. Azonban mint a többi újonnan alkotott intézményében, ebben

is tovább folyik az építés, sőt azt lehet mondani, hogy az eddig elkészült sajtószervezet még csak kerete a most következő tartalomnak, amelyet már az új fasiszta parlament hoz létre.

A korábbi parlament ugyanis már egy általános napirend-határozattal megbízta Mussolinét a közbiztossági törvény, továbbá a Btk. és a Bp. reformjának keresztülvitelével. Rocco igazságügyminiszter már el is készítette az anyagi Btk. messzemenő reformjavaslatát, mely az egész büntető rendszert a haladottabb kor érett szükségéhez alkalmazta és valóban meglepő újítások közt a sajtóbeli bűncselekmények sorát is újraszervezte.

Az új kódex javaslata 1929. november havában már a képviselőház igazságügyi bizottsága elé került, ahol három albizottság vette részletes tárgyalás alá. Ezt a különben elsőrendű törvényhozási munkát a többi fogja követni, sok sajtójogi kérdés megoldásával. Ezek közül nem egy fogja a váúg törvényhozóinak meglepetését fölébresztelni.

Annyit mindenesetre érdemes, talán szükséges is már most fölmlíteni, hogy a még érvényben levő Btk. 604. szakasza pl. a rágalmazást $\frac{1}{2}$ —3 évi börtönnel (reclusione) bünteti, de a reform ezt nemcsak a közerkölcs hasonló megsértésére, hanem a nyomtatványban elkövetett minden köztisztesség elleni vétségre is ki akarja terjesztetni, hacsak az nem tartozik súlyosabb megítélés alá. Egyébként pedig már az idézett 1925. évi sajtótörvény 9. szakasza is a következő figyelemre méltó szöveggel bír:

„9. §. Ha valamely megtörtént esemény elbeszélésében és magyarázatában vagy az erre vonatkozó ábrázolatokban a szerző átlepi a közerkölcs, köztisztesség vagy a közillem határait, avagy ha a közönség beteges kíváncsiságának kielégítése végett sikamlós (lubriche), erkölcstelen vagy oly más körülményeket tesz közzé, amelyek a családok békéjét vagy rendjét háborítják, avagy kárhözatos benyomást gyakorolnak a gyöngé vagy tapasztalatlan egyénekre, ha különben a tett nem esik súlyosabb büntetés alá: 1.000—5.000 líráig terjedő pénzbüntetés alá esnek.“

Érdekes az új javaslat 748. szakasza is. Ez azt, aki közszemlére tesz, áruba bocsát vagy árul, eladásra kínál vagy terjeszt bármely köztisztességet sértő ábrázolatot, 100 lírától 10 ezer líráig terjedő pénzbírsággal fenyegeti. — Az 1926. évi közbiztossági törvény 114. §-a pedig így rendelkezik:

„Tilos a hírlapokban vagy más időszaki iratokban oly egyének arcképét közzétenni, akik vérbűnt követtek el, vagy abban részesek, valamint öngyilkosok arcképét. Az ezt elkövető időszaki lapokat közigazgatási úton a helyi hatóság elkobozza.“

Kiegészítik mindezt a kormánynak a lapterjesztés ügyében kelt rendeletei, amelyek a helyi hatóságot rövid úton való lefoglalásra jogsítják, ha:

z. A hírlap hamis vagy irányzatra közzététellel zavarja a külügyi diplomáciai tevékenységet vagy ezzel a *nép-nyugalom*at veszélyezteti;

2. ha cikkeivel, magyarázataival, jegyzeteivel, képei címével bűncselekmény elkövetésére bujtogat, osztálygyűlöletre, a törvény és hatóság rendelkezése ellen izgat, a közalkalmazottak fegyelmét lazítja, külföldi érdekeket mozdít elő, az olaszok érdekeit külföldiek javára rontja, a hazát, a királyt és családját, a pápát, az állam vallását, a belföld vagy a barátságos ország intézményeit gyalázza.“

Látnivaló, hogy ezekkel a rendszabályokkal az olasz kormány jobbra a kommunista és szélsőszoocialista ellenséges sajtó-áskálódásnak akar határt szabni, amire bőven van oka. Figyelmet érdemel, hogy hasonló, sőt súlyosabb intézkedése az Amerikai Egyesült Államoknak is van, ahol a főpostaigazgató rövid rendelettel megakaszthatja a közintézeteket és közmorált sértő nyomtatványok szállítását. Az angol törvény pedig még ezen is túl eltilthat minden olyan közzétételt, ami a „közérdeket“ sérthetné.

Egészben véve távolról sem lehet azt állítani, amit Mussolinire a sértett magánérdekek ráfognak, hogy a sajtó-közvéleményt államosítja. Az ő többször kijelentett álláspontja az, hogy az állam, vagyis a haza szabadságjoga előbbre való, mint a sajtóé.

Az 1929. elején életbe lépett legfelsőbb olasz Államtanács (Gran Consiglio) különben hatalombalépésének mindjárt az elején az állam meg a sajtó közötti vonatkozások rendezését tanácskozásba vette. A sajtókérdések további rendezése és a régi jog maradványainak reformja tehát már nem nagyon sok időmúlás dolga.

KENEDY GÉZA

SZOMSZÉDAINK

A ROMÁN POLITIKAI PÁRTOK

A HÁBORÚ elsöpörte Romániában a pártoknak a klasszikus liberális-konzervatív elv szerint való megoszlását. A régen hatalmas konzervatív párt eltűnt és egy évtizeden keresztül versenytársa, a liberális párt tartott kezében minden hatalmat. Úgy látszott, hogy az új Románia teljesen a liberális nagypolgárság kezébe kerül és annak gondolatvilága szerint rendezi be életét. De az évtized vége felé már új rétegek rohama tűnik fel és a liberálisok egyeduralma helyén új váltógazdaság rendszere van kialakulóban. Ma a román politikai élet: harc a parasztság és a polgárság egyensúlyáért és ennek a harcnak az eredménye fog dönteni az új román társadalom kialakulása kérdésében is.

Mikor az új Románia megalakult, a hajdani konzervatív pártnak már csak töredékei léteztek. Ezek se merték fenntartás nélkül vállalni programjukat, hanem címükben is szinte mentségét keresték létezésüknek. Az egyik Marghiloman pártja, odatette neve mellé a progresszív szót és lett fából vaskarika: konzervatív-progresszív párt. A másik, Take Jonescu személyes híveinek csoportja, a konzervatív-demokrata nevet vette fel. De a vezérek meghaltak és a tábor szerteszéledt. Aki jövőt szánt magának, más seregekbe lépett. A takista Titulescu Averescunál keresett menedéket, majd a diplomáciába rendezett visszavonulást. A párt pedig jelenleg semmiféle alakban sem él. Megszűnt a nagybirtok és ezzel megszűnt a talaj, amelyen a konzervatív politika épülete felemelkedett. Romániában a konzervatív pártot feltámadás reménye nélkül megszüntette németbarát politikája, azután a földreform és az általános választói jog, amelyeket más okok mellett elaggott ellenfelének megsemmisítése végett szavazott meg a liberális párt.

A liberálisok számítása berögt, az irányadó hatalom a kezükbe került. A liberális párt ma is hatalmas és vezető tényező. Az a körülmény, hogy jelenleg csak tizenhárom képviselője ül a parlamentben, múló jelenség. A párt ereje nem ebben van, hanem különös szervezetében. Nyugateurópai fogalmak szerint is kitűnően van megszervezve, mindenütt vannak szervezetei és erélyesen kézben tartja tömegeit. De igazi ereje nem a pártszervezetekben keresendő, hanem abban, ami jellemző benne és amelynek ismerete nélkül a román politikai élet egyáltalában nem érthető.

Igazi ereje e pártnak abban a különös, szétágazó, fínom szövevényben van, amellyel a gazdasági élet minden rétegét behálózta. Igazi ereje az érdekszövetségeknek, részvénytöbbségeknek, sejtéknek és figyelőknek az a hatalmas rendszere, melyet több mint félszázados politikai múltja alatt rött össze és amellyel ma uralkodik a román gazdasági életben. Kezdet óta egyik legfőbb törekvése volt, hogy a legfontosabb gazdasági pozíciókat magának biztosítsa és minden gazdasági ágban meglegyen a maga erős érdekeltje. Ma Bukarest vezető társadalma jórészt liberális érdekeltje. Mit jelent ilyen körülmények közt, ha ideig-óráig csak egy tucat liberális képviselő ül a parlamentben? A liberálisok szava ma is irányadó és ma is a román élet nagy erejét jelentik. A román nemzeti Bank liberális alapítás. Kényes kérdésekben sokat kellemetlenkedhet bármely kormánynak, ha az a liberálisok vizeit túlságosan zavarja. A hadsereg magasabb köreiben a liberális párt nagyon élénk rokonszenvenek örvend. A liberálisokról el lehet mondani, hogy ok kormányozzák Romániát, csakhogy néha ellenzékéből. Ezért ha néhanapján akaratuk ellenére kénytelenek is a kormányt elhagyni, az viszont

többnyire tőlük függ, hogy mikor veszik ismét kezükbe az állam ügyeinek intézését.

De nem szabad hinni, hogy a liberális párt pusztán csak gazdasági érdekszövetség. A liberális pártnak elvi alapjai is vannak és azokhoz következetesen ragaszkodik. Semmiesetre sem a nyugati liberalizmus ez az alap, hiszen a liberális párt ma is Kelet ál-liberális pártjai közé tartozik. Cenzúra, ostromállapot, vámok, gazdasági megkötések a kormányzati eszközei. Viszont a román polgári osztály pártja, annak demokratikus nézeteit képviselte egészen a nagy birtok felosztásáig és az általános választójogig. Főleg azonban a meg nem alkuvó nacionalizmus tábora, Nagyrománia jórészt az ő alkotása. A kisebbségek felé megértő szava még nem volt. A tökéletes centralizmus híve, egyik főprogrampontja a mindenáron egyesítés. Az iskolaügy terén hatalmas programja van, amelyet nagy eréllyel és kíméletlenséggel hajt végre. A teljes francia orientációnak és a keleti egyház elsőbbségének a híve, ami ismét elválasztó körülmény közte és az erdélyi románok között, akiknek jelentékeny része görög katolikus. Általában véve makacs, következetes, hatalmaskodó, gazdag párt, melynek vezéreiben van gyakorlati tudás és koncepció s amely magáról azt hirdeti, hogy egyedül ő képes a fejlődés és a realitás követelményeinek megfelelően kormányozni Romániát.

Gazdasági programja is nacionalizmusából fakad. Alapelve a híres prin női insine, önmagunk által. Vagyis akarjuk Románia gazdasági életének kiépítését, de — csak saját tőkénkkel. Független idegen tőkének nincs mit keresnie országunkban. Már régebben törvények szabályozták, mekkora lehet az idegen tőke részesedése például a petróleumiparban. Ezt a rendszert a liberálisok radikálisan kiterjesztették. Annyira radikálisan, hogy amikor kölcsönt kerestek, a külföldi tőke a szövetséges kormányok békítgetésére sem igen volt hajlandó szobaállani velük. De rendszerük megfelel a román nép gondolkozásának, amelyben századok óta éber az idegengyűlölet. Jelszavuk pedig liberális fogalmazásban elsősorban annyit jelent: önmagunk, tehát liberális tőke által. Ezzel akarják programjuk legfontosabb részét, az ország iparosítását megvalósítani. Ebben a tekintetben minden románnak a legszertelenebb álmai vannak. Draghicescu liberális író pártja programjának ismertetésénél arról a „csodálatos ipari fejlődésről“ ír, amely Romániára vár. Szerinte „egyetlen józan pillantás“ alapján olyan gyors ipari fejlődést lehet előrelátni, hogy a román ipar harminc-negyven év alatt túlszárnyalja a földművelést. Akkor majd a romániai paraszttömegek arányszáma, amely ma a lakosság hetven-nyolcvan százaléka, harminc-negyven százalékra fog csökkenni.¹ Európa egész hozzáférhető része visszahangzik a román propagandának attól a mottójától, hogy Románia Európa leggazdagabb országa, Európa Kaliforniája. A kezdet mégis súlyos volt, mert a legziláltabb pénzügyi viszonyok rendbeszedésével és a valuta zuhanásának megállításával kellett a liberálisoknak kezdeniük. Egyik se sikerült és kíméletlen deflációs politikájukkal maguk voltak, akik az első évek gyors ipari fellendülését stagnálásba fojtották. Sőt nem is véletlen, hogy éppen a liberálisok voltak ennek a fordulatnak fő művesei, mert a liberális párt mégis csak főleg pénzügyi párt, amely az elsőséget mindig a pénzügyi kérdéseknek fogja adni. Nagy a párt pénzügyi tekintélye, kormányrajutásakor a lei emelkedni szokott és így különösen fájdalmas volt az a vereség, amely nemrég a külföldi kölcsön kérdésében szenvedett kudarcával érte.

A liberális párt ma Románia polgáriasán konzervatív, bankokrata, nacionalista-kapitalista pártja. Ez azonban a pártnak csak egyik arca. A másik arca a fiatalok, akik ugyan ma nem sok vizet zavarhatnak, de vannak és esetleg a pártnak megújulása erről az oldalról várható. Ezek a fiatalok „szociális liberalizmust“ emlegetnek. Szerintük a jövő nem „a polgári liberális realitásé, sem a szociáldemokrata utópiáé, hanem egy szociális liberalizmusé.“ Jelszavaik: az örökösödés korlátozása az egyenes ágra, a munkások részvétele egyes vállalatokban, az energiaforrások monopolizálása, a társadalmi

¹ Draghicescu: Partidé poitiice si clase sociale. Bucuresti. 1922.

súly átvitele a „részvénytökés“ nagypolgárságról az „intellektuális és technikai“ polgárságra, stb.¹ Mindezeknek azonban ma csak egy szempontból van jelentőségük. Ebben a mozgalomban a szocializmus hatása és a francia politikai élet tükröződik. Ha ez a tendencia kifejlődik, valami nagypolgári-radikális keverék lenne a pártból. És mert a francia élet jelszavainak mindig van hatása Romániában, nincs kizárva, hogy a fiatalabb nemzedéknek ez a szociális hajlandósága a francia radikalizmus vizeiből fog frissítőt meríteni a hajdani „partid de avangarda“ számára.

Ideig-óráig a liberalizmusnak felfrissítésével kísérletezett Averescu pártja, a néppárt is. Aminthogy kísérletezett a konzervatívizmus felfrissítésével is. Eredeti román alakulat ez is, keret-párt és liberális imitáció, melynek jellegét csak történelmi szerepéből lehet megítélni. Keret-párt abban az értelemben, hogy hívei nagyobb tömegben nincsenek, nincs tábora, csak hadvezérei, illetőleg az országban szerteszét pártszervezetei. Mikor aztán a hatalom a tábornok kezébe jut, a kereteket megtöltik csapatokkal a hatalom vonzóereje és a választási mesterkedések. Viszont liberális utánzás a párt annyiban, hogy az opportunitásból összeverődött csoportnak legfőbb törekvése olyan erős gazdasági fedezékeknek a kiépítése, amilyen a liberális párt szerkezete. Ez csak látszólag zavarja a liberálisok vizeit, mert egyébként a néppárt szükséges kiegészítő része annak a társadalmi és politikai rendszernek, amellyel a liberálisok Romániát kormányozni akarják. Keletkezésének és fennmaradásának is ez a magyarázata. A bukaresti tragikus békekötés után a liberális párt megsemmisültnek látszott és szükség volt egy pártra, mely a kormányzó konzervatívok mellett az alkotmányos másik párt szerepét vállalja. Averescunak sikerült ezt a pártot összehoznia. Később fordult a kocka, a konzervatív párt tűnt el az ország életéből és az averescánusokra az a feladat hárult, hogy most már a liberálisok mellett pótolják az alkotmányos ellenzéket. Ezt a feladatot kitűnően teljesítették. Jóérzelmű, hazafias párt voltak, akik semmiben sem zavarták az alkotmányos együttest. A konzervatív pártból sokan kerestek náluk menedéket, a liberális pártból pedig érvényesülést. Nem is próbálkoztak hát különvéleménnyel, lényegében ugyanazt a felfogást képviselték, mint a liberálisok. Ezt a liberálisok azzal hálálták meg, hogy több ízben ők segítették kormányra Averescut. Az elgondolás ez volt: a liberálisok fogják kormányozni Romániát, de — averescánus intermezzókkal. Így mindig ugyanaz a társadalmi réteg kormányoz és a politikában nem jutnak szerephez a nagy ellentétek. De nem számítottak a háború utáni új szellemre és a parasztság ébredésére. Nem számítottak az új helyzetre sem. Az erdélyi románok vezetői és a regáli tzarizmisták a faluból nőttek ki és sikerült megmozdítaniok a parasztság tömegét, ami a szociális ellentétek mozgásba hozásával kavarta fel a román politikai élet rendes folyamatát.

Averescu kezdetben a tzarizmussal is kacérokodott. Az 1907. évi parasztlázadás leverője a háborúban nagy népszerűséget szerzett és pártját erre akarta alapítani. De ez a tapogatózás csődöt mondott, mert a pártnak semmi igazi összeköttetés sem volt a parasztsággal. De csődöt mondott minden más próbálkozás is. 1926-ban Garoflid indítványára Manoilescuvall szemben kimondták, hogy a párt ezentúl nem lesz neoliberais, hanem agrárpárt jobboldali árnyalattal. Csakhogy egy párt jellegét nem lehet egyszerű kijelentéssel megállapítani. Minden kijelentés ellenére a néppárt programját az opportunitás szabja meg, — már amennyiben az a liberálisokétól különbözik. Így ez a párt volt az, amely elsőnek mert Csúcsán paktumot kötni a magyarsággal. (Az ígéreteket azonban nem tartotta meg.) A tábornoknak olasz nő a felesége, a párt tehát olasz barátsággal kísérletez, sőt Goga személye révén összeköttetése van a pártnak az antiszemita szervezetekkel, de hivatalosan elítéli azok propagandáját. A tábornokot és környezetét diktatórikus hajlamokkal vádolják. Talán ez volt az oka, hogy legutóbb az udvar és a liberálisok váratlan módon távolították el a kormányról.

¹ Draghicescu idézett műve.

Ilyen összetétel mellett a párt egyet nem bír ki: a reménytelen ellenzékben-maradást. Tíz év óta elsősorban történt, hogy a liberálisokat nem ők váltották fel a kormányon, de máris bomlás jelei mutatkoznak. Maniu kormányalakítása után néhány pártszervezet sietve felbomlott, néhány feltűnő kilépés is történt. Azok az erdélyiek, akik régebben csatlakoztak a tábornokhoz, köztük Goga és Groza, kitartanak, de Goldisék nagyon is visszavágnak. És idejekorán széledtek szerte a fripturisták is. Friptura annyi, mint pecsenye és a pecsenye-szapot most más háztájak felől terelgeti a politikusok orra elé a szél. Annak a csoportnak a tagjai, melyet ezzel a névvel tisztelt meg a román közvélemény, sorra lépegettek vissza régi pártjaikba, hol a zavaró harmadik közbejötté óta biztosabb jövőt sejtjenek. Viszont Averescuval haladt a legutóbbi választások idején Jorga és pártja, hivatalos nevén: a nemzeti demokrata párt. Ennek ma csak egyetlen képviselője van a képviselőházban és az országban is csak elszórva vannak szervezetei. Összetételénél fogva mégis figyelmet érdemel. Tagjai tanárok, ügyvédek, orvosok, az értelmiség javából valók. Alapja vezérének a tehetsége, hajlamai intellektuálisan demokratikusak. Mint kormányalakító párt, Jorga pártja nem jöhet számításba, de mindig felbukkan Jorga neve, valahányszor nemzeti kormány alakításáról van szó. Jorga ma valami grand old man-féléje Romániának, mert tudományos munkássága és az ország érdekében folytatott sikeres propagandája kiemelik őt a politika nagyságai közül, de a hatalom vásárán mindenkor csak mint outsider jelentkezhetik.

Mindezeket a pártokat ma Románia jobboldali pártjainak nevezhetnők. A nemzeti parasztpárt azonban baloldali és radikális színezetű. Legalább is ami a parasztpárti részét illeti, mert két tábora, az erdélyi nemzeti párt és a regáti parasztpárt, még ma sem olvadt teljesen össze. Az erdélyiek ugyan 1928-ig mostohagyermekek voltak a bukaresti osztozkodásoknál és így alkalmuk volt radikálissá lenni, de még nincs messze az az idő, mikor legjobb akarattal se lehetett mást látni bennük, mint egyszerű nacionalista alakulatot. Több is vezetőikben a konzervatív óvatosság, mint a lendület, a bátorságuk pedig egyenesen minimális. A pártnak állandó szárnyaszegője az a félelem, nehogy a regátiak szemében rossz románként lássék. Elvi alapjukat ezért sose tudták kifejleszteni és még kevésbé merték követni. Egészen kivételes jelenség, hogy a román levante-intézmény, a voinic-ok megszervezésével erélyes lépésre határozták el magukat, ami meglehetősen izgatja is a liberális pártot. Általában véve az erdélyiek igazi szerepe nem annyira politikai jelszavaikban, mint inkább abban keresendő, hogy Erdélyben a föld és pozíciók mohó elfoglalásával megvetették egy román középosztály alapjait. Végeredményben azonban nem is állnak nagyon távol a regátiak felfogásától és különbözőségük csak a nevelés és múlt egyre jobban halványuló emlékeiből adódik. A századok óta védelemre beidegzett tábor tulajdonképpen ma is védelmi politikát folytat, mert a regáti rendszer gyors kiterjesztése, melyben kezdetben olyan félénken és félszegen mozogtak, lehetetlenné tette volna számukra az érvényesülést. A végcélokban azonban teljes a harmónia, már csak azért is, mert az erdélyiek koncepciótlansága minden nagyobb dologban a regátnak engedi át a célkitűzést.

Koncepciótlanság, külső és belső tehetetlenség az erdélyiek politikájának jellemvonásai. A finom, csupa-ideg Maniu óvatossága ezt alig leleplezheti. A múltjuk demokratákká kötelezi őket, ezt a hivatásukat azonban nem merik vállalni, különösen nem más népekkel szemben. Meg azután túlságosan sokat sikerült is nekik átvenni a regáti mentalitásból. Mindezeknek megfelelően az egyesült párt programja is csupa részletreform. Nyoma sincs náluk a liberálisok azon törekvésének, hogy a nemzet életének minden jelentős mozzanata az ő kormányzásukhoz fűződjék. A párt választási manifestuma új korszakot ígért. Ez a korszak azonban alig-alig dereng. A programjukból sem igen lehet kiolvasni, még ha ezt a programot férfiasabb elvűséggel meg is valósítanák. A programjuk többtermelést ígér és a battaglia del grano mintájára „gabona-offenzíva“ lefolytatását. Ígéri a minisztériumok újjászervezését és a telekkönyv bevezetését az ókirályságba. Ígér új vám-

politikát, kereskedelmi szerződéseket és — természetesen harcot a korrupció ellen és takarékoságot. ígéri a földosztásnál szenvedett sérelmek revízióját, amire vonatkozólag már takarodót fújnak és ígér tiszta választást, amit megvalósítottak. ígéri az államvasutak, a posta, a csendőrség, a főváros újjászervezését, az árterületek mentesítését, mezőgazdasági hitelt, stb. stb. Mindez egy normális jó kormányának a programja és semmitől sincs távolabb, mint korszakalkotástól. Jelentősége is főleg annyi, hogy marandóság esetén közelebb hozná Románia kormányzását a középeurópai felfogáshoz. Függetlenséget nem igen árul el, de mégis jelentkezik benne néhány félénk különbözőség, amely mélyebb rétegekbe ágazik és amelyekkel találkozni fogunk még a román élet nagy problémái között. Ilyen az ország mezőgazdasági jellegének hangsúlyozása az ókirályság több évtizedes politikájával szemben. Ilyen a határsorompók felvonása a külföldi tőke előtt a prin női insine mohóságával szemben. Ilyen a decentralizálás hangsúlyozása az ókirályság francia mintájú centralizálásával szemben. És ilyen a gazdasági élet terén a német kapcsolatok, amelyeknek előbb-utóbb fel kell bukkanniuk a külpolitikában is. A deutsch-rumänische Interessengemeinschaft jelzava meglehetősen hangos. A német nevelésű erdélyiek könnyebben megértik és a német bankvezérek olyankor is meglepő megértést tanúsítanak a román föld nagy tőke-szomjával szemben, mikor a franciák elzárkóznak. Pedig a német külkereskedelmi mérleg 1926-ban elsősíben volt — alaposan — passzív Romániával szemben, de Németország messzetekint és ami ma semmiképen sem aktuális, az aktuálisra érhet néhány évtized alatt.

Ha azonban ezeknek a független vonásoknak a gyökereit végig követjük, azoknak vége-bogát nem az erdélyi párt talajában találjuk. A német hajlandóságok kivételével ezek a gyökerek a mai kormányzópárt másik táborába, a parasztpártba nyúlnak, összetételében ugyan ez a párt lényegesen nem különbözik az erdélyiektől, lévén mindkettőnek legfőbb alkotó eleme a faluból kinőtt intelligencia, a tanítóság és a falusi kispolgárság. De akarat és gondolatvilág dolgában messze állanak az erdélyiek vezéreitől. Az erdélyieknek idegen nép országában nem is igen lehettek határozott elgondolásaik a társadalmi építés terén. A tzarizmusnak azonban mély gyökerei vannak a román paraszttözalmak hosszú történetében és ezek az előzmények mind a belső igazságszótás országújára irányítják. Sok százados elnyomott sors és lassan-lassan kicsiholódó akarat határozta meg már századokkal ezelőtt a tzarizmus alapjellegét. Jelenlegi alakjában azonban a tzarizmus teljesen új, alig egy évtizede, hogy egy észre nem vett kongresszus keretében megalakult. És alig egy évtizede, hogy 1919 őszén a választásokon Mihalache, ez az akkoriban parasztruhában, kilógó ingben járó tanító, elybarátaival együtt első választási sikereit aratta. A politika világa nem is hitt az új párt sikerében, múltó tüneteknek, a háborús zűrzavar meddő erőlködésének fitymálta. Mihalache azonban ma a földművelés minisztere, a párt falusi szövetkezetek révén pénzügyi alapjait is megteremtette és eddig sikerrel állotta ki a liberálisok által rendezett minden választás zivatarát.

A román parasztpárt megítélésénél két szempontot nem szabad szem elől téveszteni. A román parasztpárt nem gazdapárt és nem agrárszocializmus. Nem gazdapárt, mert nem pusztán gazda-érdekképviselő, hanem átfogó, nagy társadalmi programja is van. Ez ennyit is jelent, hogy az intellektuális elemek erősek a pártban. Egyetemi tanárok, Stere, Madgearu, osztják meg Michalacheval a fővezérséget és egy harcos, fiatal tanárnemzedék hirdeti szerte az országban a pártnak az igazát. Másrészt a párt gondolatvilágát egyelőre még a nincstelen paraszt dominálja. A földreform ugyan a román parasztok milliós tömegét tette kisgazdává, de néhány régi kortes nem tudja a régi jelszót elfelejteni, ami demagóg ízt ad a nagy földosztás után. Az új gondolkodás azonban utat tör magának és a földreform továbbfejlesztésének programját egyre inkább az új gazdálkodás kiépítéséért és a hibák korrigálásáért értelmezik. Innen a parasztpárt gazdasági programjának alapvető, bennszülött része, melyhez azonban a nyugati demokrácia

koncepciói járulnak. A vezérek kétségkívül nyugati iskolát jártak és ez lényeges kérdésekben ki is alakította a párt programját. Kiindulópontjukat a szocialistáktól vették kölcsön, az osztályharcot, amelyet tényként fogadnak el, de amelynek a parasztságra való alkalmazását meglehetősen homályban hagyják. Szocialista, de logikus, az az alaptételük is, hogy a gazdasági élet úgy szervezendő meg, hogy a paraszt termésének egész értéke a paraszt kezébe jusson. Sőt a szocializálás gondolata sem idegen tőlük és aktuális formában is felmerült a zsilvölgyi halálvölgy kérdésének nagy rendezetlenségével kapcsolatban. Viszont Canossa-járást kívánnak a szocialistáktól, mert a szocialisták mindenkor lenézték a parasztot és hirdették politikai értéktelenségét. Elvetik a munkásság nemzetköziségét, mint ami nem illik egy parasztközösség realizmusához. Forradalom és diktatúra nem szerepelnek szótárukban, sőt szívesen hangoztatják, hogy gyökeres változás csak hosszú fejlődés eredménye lehet. Olyan társadalmat remélnék, amelyben a munka a legfőbb tényező, ennek az útja azonban a szerves átalakulás révén a széles, népi demokrácia, amelynek kiépítése tekintetében nagyon határozott nézeteik vannak.

Ezek között a nézetek között aztán viszontláthatjuk a múlt századvégi demokrácia kliséit. A parasztpárt alkotmányának alaptétele, úgy látszik, egy egykamarás parlament mindenhatósága. Ez nem igen illik bele a sok autonómia-tervbe, de a parasztpárt még nem jutott el mindenben tervei realista összehangolásáig. A rendszer megkoronázása a múlt évtizedek demokráciájának netovábbja, gyakorlati próbáján nagyon is bágyatag referendum volna. Viszont, hogy a legújabb államelméletektől se maradjunk el, felvették rendszerükbe a professzionális testületek hatalmas kifejesztését is, ismét csak tekintet nélkül arra, hogy az új autonómiák alapelve élesen beleütköznék a központi kormányzás mindenhatóságába. Ilyen professzionális testület egyelőre kevés van Romániában, ellenben vannak nemzeti kisebbségek, ezek tekintetében azonban a parasztpárt programja nagyon bizonytalan, pusztán a gyulafehérvári pontokat emlegeti és általában véve rábizza ezt a kérdést a szakértő erdélyiekre.

Ezek alatt az eltanultságok alatt azonban egészséges program húzódik meg. Ez a program röviden: a falu, melyből a parasztpárt fakadt, amely jövője és amelynek a bizalmát tényleg bírja is. Nemcsak nagyarányú falu-fejlesztési politikát, jelent ez népegészségügyet, „heroikus“ iskolapolitikát,¹ építkezéseket. Hanem jelenti az ország életének a falú talajára való alapozását, a közigazgatás terén decentralizációt, a gazdasági élet terén az iparosítási álmokkal szemben nyugodt realizmust. A közigazgatás messzemenő átszervezését meg is kísérelte a parasztpárt egy törvényjavaslattal, amely egészen a regionalizmusig ment el. De a decentralizálás elvét először letompították az erdélyiek, fazután lehalkította Maniu és végül egészen pianissimóra szereltette át a régenstanács. A gazdasági életben a falu-politika teljes szakítás az ókirályság több évtizedes politikájával szemben. A regát a közeli múltban legfőbb kincsének a petróleumot tekintette és annyira elhanyagolta a földművelést, hogy valamire való gazdasági főiskolát sem alapított. A földreform óta azonban a demokrácia elemi követelménye egy szűk réteg gründoló mohóságával szemben a földművelés elsőbbségének biztosítása. A parasztpártnak nagy tervei vannak ebben a tekintetben, amelyeknek tételei: a parasztbirtok felszerelése modem gazdasági eszközökkel, a nagyüzem gazdasági eszközeinek, géperőnek és a közös művelésnek bevezetése a szövetkezetal: útján, olcsó mezőgazdasági hitel, a gabona, petróleum és fa központi értékesítése, standardirozás, az erdők kisajátítása, gazdasági oktatás, egy hatalmas szövetkezeti rendszer kiépítése stb. Negative pedig: a vámvédelem leépítése a mezőgazdaság érdekei szerint és minden monopóliumszerű gazdasági ág állami ellenőrzése. Egyébiránt a parasztpárt is híve egy nagy nemzeti ipar kifejlesztésének, de hozzáteszi: csak ha a természetes feltételei megvannak.

¹ Madgearu: Táransimul. Bucuresti.

Ha a parasztpártot egy szóval akarjuk jellemezni, azt kell mondanunk: parasztradikalizmus. Nem szocializmus és nem kiscgazdapárt, bár egyelőre mindkét hajlam megvan benne. Idegen gondolatéptítmény alatt eddig alakatlan, tehetetlen tömegek megmozdulása, melynek további sorsát nem lehet megjósolni. A román parasztpártnak nagy kérdése, hogy lehet-e az erdők mélyén, hegykatlanokban, elmaradt és elhagyatott síksági falvakban élő román parasztságot tartós politikai akcióra megszervezni? Az eddigi példa azt mutatja, hogy igen, de még túlságosan rövid a parasztpárt élete ahhoz, hogy ítéletet mondjunk. Ahogy ma áll a dolog, a paraszttömegeknek nagy ellensúlya az, amely felveszi a harcot a liberálisokkal és az eddig járt utakról más utakra irányítja Romániát.

Egyébiránt a parasztpártnak van egy csoportja, mely Lupu vezetése alatt a liberálisokhoz csatlakozott. Ezeknek az volt a szerepük, hogy ők legyenek az a nyájas álarc, amelyet a liberális párt a parasztok felé fordít. Ezek a liberálisok bukása után kísérletet tettek a visszatérésre, de mert nem sikerült, most ég és föld között lebege, lesik a liberálisok napjának derengését.

A román pártok seregszemléje tehát: párttalan, otthontalan konzervatív töredékek, a liberálisok, az averescánusok, Jorga nemzeti demokrata pártja és az egyesült nemzeti és parasztpárt. Ezenkívül pártalakítási tervekkel foglalkoznak az antiszemita szervezetek, országos pártot alakítaniok azonban belső ellentéteik miatt eddig nem sikerült. Viszont sokat fejlődött a békekötés óta a szocialista párt, amelynek programja a nemzetközi szocialista program, gyakorlati tevékenysége pedig a munkásság bérmozgalmi.¹ Kommunista szárnyának nyílt működése erősen meg van bénítva, demokrata szárnyának érdekessége, hogy nem kis mértékben román nemzeti alapon áll. Ezt az erősen nacionalista Vajda Sándor állapította meg teljes elismeréssel és Goga tapsolt hozzá. A párt ugyan tagadja, de tény, hogy a párt vezetői pozícióit lassankint éppen úgy románok foglalták el, mint a nacionalizált részvénytársaságok igazgatóságait. Az is tény, hogy a párt a legutóbbi választások alkalmával magyar, vagy német jelöltet nem vett fel a listájára, bár a mozgalom súlypontja magyar és német munkásokra esik. Ez a nacionalizált nemzetköziség igen jeles példája a nemzeti érzéssel szemben követett struccpolitikának és annak, hogy az ilyen struccpolitika milyen fonák eredményekre vezet.

MURÁNYI GYÓZÓ

AZ ÓSLAKOSSÁG SZERVEZKEDÉSE CSEHSZLOVÁKIÁBAN

CSEHSZLOVÁKIÁNAK tőlünk elszakított részeiben most kezd az a társadalmi és politikai irányzat tudatosabbá válni, mely e terület törzslakosságának életérdekeit kívánja mindenekelőtt megvédeni és e védelmi munkában, mely azonban korántsem fordul az állam egysége ellen, egyesíteni akarja a törzslakosság összes erőit. Ezt a munkát a hatalmon levő csehtót politika tót részesei nemcsak hogy elhanyagolták, hanem azzal a bűnös mulasztással, hogy az állam megalakulásának első stádiumában az alaptörvényekben ezen életérdekek megóvásának konkrétizálását teljesen mellőzték, okozták Szlovenszko egykor virágzó gazdasági viszonyainak fokrolfokra való leromlását, melynek súlyos következményei alatt csakis a törzslakosság szenved. Felsőmagyarországot tótjaival, magyarjaival, németjeivel és ruténjeivel együtt, a rajta levő bányákkal, erdőségekkel, a nagy vagyont reprezentáló természeti kincsekkel és üzemekkel a tót politikának akkori és természetesen most is uralmon levő vezetői, a törzslakosság életérdekeire való tekintet nélkül azzal az egyetlen feltétellel ajándékozták oda a csehek-

¹ Lásd Jancsó Benedek, Magyar Szemle VII. köt. x. sz. 62—72. 1.

nek, hogy a nagy zsákmány hulladékaiban ők is részesüljenek. Ténybeli adatokkal bebizonyított dolog, hogy 1918-ban és 1919. első hónapjaiban a csehtót nemzetegység tót vezetői nemcsak a magyar, német és rutén törzslakosság érületének megnyilatkozásától féltek, hanem a tót törzslakosságban sem bíztak. Minden lehető módon megakadályozták, hogy a törzslakosság bármilyen tekintetben is egységet képezzen és a cseh politika igen nagy ügyességgel alkalmazni tudta a régi ausztriai politikai iskolában szerzett metódusait, melyek a divide et impera elve szerint a tartományok lakosságát felekezeti, nemzetiségi, sőt osztálykülönbségek kihasználásával egymás ellen uszították.

Többször reámutattam arra, hogy a csehek a tótokat a magyarság, németség és rutenség ellen faltörő kosnak használták és míg ez a „prevrat“ (államfordulat) mámoros mentalitásával a többi nemzet apasztására törekedett és különösen a magyarság ellen a pribék szerepét vállalta, addig a csehek végrehajtották a tótok ellen irányuló terveiket. A tótság azt hitte ebben a rút testvérárulásában, hogy hatalma és szabadsága tetőpontjára jutott, mert hiszen ő űzi ki ősi lakóhelyeiről a magyarokat, ő tiltja meg nekik a magyar nyelv használatát, ő veszi el hivatalaikat és iskoláikat, ő nyomja el sajtójukat, egyházaikat, ő tiltja be gyűléseiket, elveszi földjeiket és fogságba veti vezetőiket, — holott épen ekkor ezzel az eljárással, a csehek alá való rendeltségének, mostani inferiőr szerepének, fokozatos leromlásának főfeltételét idézte elő. Bizalmatlanság, visszavonás, az igazságtalanságok és üldözések feletti jogos harag keletkezett a tót politika ezen rövidlátó magatartása miatt a törzslakosság nemzetei között és míg maga a tót nép hamarosan felocsúdott ebből a csehek által mesterségesen szított mámorából, addig mindazok a tótok, akiket a cseh politika saját céljaira felhasznált és a tótság reprezentálására pozíciókba elhelyezett, a prevratnak magyarelles ideológiáját a tót nemzeti életben állandósítani igyekeztek. Terrorisztikus módszerekkel akarták elnyomni a magyarság és tótság közötti testvéri vonatkozásokat, hogy ilyen módon megakadályozzák az egységes szlovenszkói front vagy blokk kialakulását. Hogy mily mélyen hatoltak be jelszavaik a tót politikai életbe, misem jellemzi jobban, mint az, hogy még a cseh prepotenda ellen kialakult tót autonomista mozgalom is sokszor magyarelles jelszavakkal dolgozott és csakis ennek a beszívárgott cseh áfiumnak tulajdoníthatják a tót politikának autonomista elemei azt, hogy a cél megközelítésében rendkívül lemaradtak. Csehszlovákiában a politikai érvényesülés, különösen pedig a kormányhatalomban való részesedés egyik alapfeltétele a magyarellesség. Aki ilyennek mutatkozik, az Prágában bizalmat kelt. Elképzelhető, hogy a nagy és kis politikai vásárokon, az országos, járási és városi politikai piacokon ebben a tekintetben milyen kínálat és verseny folyik. A csehtót állami korrupció szlovenszkói és ruszinszkói részesei csakis ilyen módon tesznek prédára szert. A magyarellesség jutalomban részesül, ez azonban azt is jelenti, hogy a jutalmazási rendszer nélkül nem volna magyarellesség és hogy csakis így tudják a törzslakosságon belül az egyenetlenséget mesterségesen fenntartani. Míg azelőtt a jutalmazottak agitációs hatóköre a tót lakosság gyanútlan és jóindulatú rétegeit megmérgezte, ma már ezek teljesen elzárkóznak e hatás elől és a magyarellesség ténylegesen csakis a jutalmazottakra és a koncért lesőkire izolálódott. jš Szlovenszko és Ruszinszko törzslakossága a Magyarországtól való elszakításának első évtizedében olyan nagy anyagi és etnikai veszteségeket szenvedett, hogy ezek a lakosság még legindolensebb elemeinek tudatába is átmentek. A kenyérgétségéből kifejlődött az általános, a törzslakosság összes nemzeteit eltöltő népzület, a közös védelem és az érdekközösségből fakadó egységes politika és munka szükségének belátása. Ma már a tótság is tudja, hogy léte vagy nemléte függ a törzslakosság önvédelmi frontjának kialakulásától, minthogy az első tiz esztendő bebizonyította, hogy vezetői nemcsak hogy a cseh hegemonisztikus célok szolgálatába szegődtek és cserbenhagyták a tót nemzeti életérdekeket, hanem egyenesen a csehtót amalgamozás gyorsításáért dolgoznak. Ha egyelőre a tót politikai pártok

közül csakis a tót néppárt mutat momentán hajlandóságot Szlovenszko öslakossága szövetségének létrehozása iránt és a többi tót párt ezzel szemben ellenséges magatartást mutat, tény az, hogy ez az áramlat teljesen független pártoktól és pártemberekétől, ez a törzslakosság együttérző és együttvergődő leikéből buzog és ezért a jövő ezé az irányé. Akik érzékkel üzük a politika mesterségét, tudják, hogy pártok és pártemberek uralma nagyon is véges, hasztalan nyomják el még ma ezt az új önvédelmi orientációt, hiába eszelik ki Pozsonyban és Prágában az u. n. vizesítő módszereket, melyekkel az áramlat erejét és célját próbálják megtörni, amint ezt az autonómiával is tették, — a törzslakosság látja és tudja, hogy itt életéről van szó.

Nem tartozom azon optimisták közé, akik a csehszlovák köztársaság dezolált állapotának jelenségeiből rózsás következtetéseket vonnak le rögtönös változásokra vonatkozólag, mert tudom, hogy a cseh szívóosság rendkívüli előnyökkel dolgozik, mindenekelőtt pénzzel, vesztegetéssel és a törzslakosság még igen sok megpróbáltatáson fog keresztülümmenni, míg a csehszlovák köztársaság keretein belül megszerzi megfelelő alkotmányos garanciákkal körülbástyázott védelmi pozícióját. Tulajdonképen csak arról van szó, hogy Szlovenszko és Ruszinszko rovására ne szaporodjék és ne gazdagodjék a cseh elem, hogy nem a tótság, magyarság és rutenség életerejével mentse meg népállományát a cseh, hanem ez az életerő a saját népiségének táplálására és megőrzésére szolgáljon, hogy nem tót, magyar, és rutén néprészek emigrálása révén csináljon a cseh expanzió helyet és megélhetést saját népe részére. Ez egy igen mélyen bevágó egzisztenciális kérdés, mely Szlovenszko és Ruszinszko egyetemes törzslakosságát érinti és ezért remélhető, hogy a közös önvédelem fontossága annyira át fogja hatni a tótságot, hogy ez lesz jövendő politikai orientációjának alfája és ómegája.

Nem akarok e helyen a törzslakosság magyar részének azon sérelmeivel foglalkozni, melyek a csehtót expanzió és hegemonia nyomása következtében nemzetünk ezen elszakított részének testén már-már üszkösödő sebeket képeznek. Jól ismerjük ezeket és súlyosan érezzük az általuk okozott fájdalmakat. Csupán megemlítem azt, hogy mikor most Udrzsal új kormánya elfoglalta helyét, a cseh hegemonizmus által fenntartott magyarnyelvű pozsonyi kormánylap egyik cikkírója, valószínűleg önfelédtt állapotában, a következő fontos magyar problémák megoldását kéri a kormánytól:

I. Az állampolgársági kérdés rendezése. 2. A magyar iskolaügy igazságos kezelése. 3. Az elbocsátott és nyugdíjazott magyar tisztviselők ügyének rendezése. 4. Bírósági magyar tanácsok és kisebbségi nyelvhasználat. 5. Magyar földművelők igényeinek a földreformban való kielégítése. 6. A magyar bankok és takarékpénztárak szanálása, magyar földművelő szövöttekzetek és kölönpénztárak támogatása. 7. A magyar színházügy anyagi rendezése. („Reggel“ dec. 8.)

Tehát egy kormánylap is kénytelen felsorolni a magyarságon elkövetett sérelmek nagy részét, csakhogy megnyugtatólag hasson mindazon magyarokra, akik véletlenül kezükbe veszik. Az egész szlovenszkói és ruszinszkói helyzetnek igazi tükörképét azonban a kivándorlási statisztika adja meg. Erről egy más helyen részletesen írtam, de nem felesleges megismételni, hogy a volt Felsőmagyarországon nagy népcsere történik a törzslakosság kárára. Az etnikai kép erősen megváltozik. A törzslakosság kivándorol tengerentúli országokba, vagy pedig egy része szétszóródik a cseh történelmi területeken és helyébe csehek áramlanak be. Ma már közel 180.000 cseh él Szlovenszkon és Ruszinszkon és 1920—27 éveiben a kivándorlók száma 145.679 volt. Különösen a tótok és rutének hagyják el ösi földjüket. Míg Csehországban a csehek kivándorlási arányszáma ezen időszakban 76 volt tízezer lakosnál, addig Szlovenszkon 436. Ehhez hozzászámítandó a történelmi országokba vándorolt tótok száma, úgy hogy a tótságnak a kivándorlás általi vesztesége 8.5%, ami annyit jelent, hogy a természetes szaporodás ellenére is egy évszázadban ilyen kivándorlási tempó mellett népi állományának 35%-ára fog leolvadni. A tótságnak főérdeke tehát ezt megakadályozni, saját etnikumát konzerválni és a cseh beáramlás részére szolgáló

Jelzések keletkezését kerülni. Viszont a cseh tengerentúli kivándorlás feltűnően apad és a csehek költözködés által okozott népmozgalma ma túlnyomóan belső vándorlásból áll, mely Szlovenszkóra és Ruszinszkóra tendál és az egzisztenciális gondok által kivándorlásra kényszerített törzslakosság helyét foglalja el. A szlovenszkói és ruszinszkói kivándorlás megdöbbentő jelensége nemcsak hogy gondot nem okoz Prága államférfiainak, hanem egyenesen szerencsét látnak benne saját elégedetlenjeik elhelyezésére. Szlovenszkó és Ruszinszkó ma a kivándorlási ügynökök eldorádója. A szlovenszkói közhangulat nyomása alatt a kormány nemrég kommunikét bocsátott ki, melyben kilátásba helyezi, hogy a kivándorlásra hajlandó elemeket Ruszinszkó északi erdős részeiben fogja letelepíteni. Igen erős és jogos lehet a gyanú, hogy ez is egy cseh telepítési akcióvá fog kibontakozni. Ezt az egész kérdést a magyar revíziós mozgalom szempontjaiból is figyelemre kell méltatni, mert nem lehet érdektelen reánk nézve, hogy a tót nemzet etnikumából cseh etnikum lesz. Erről azonban majd máskor.

A tótságot azonban más tekintetben is kivetkőztet nemzeti sajátágaiból a cseh hegemonizmus. Így mindenekelőtt nyelvét pusztítja. Stefánék Antal dr. közoktatásügyi miniszter Bourson P. francia szerkesztő előtt annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy tizenöt-húsz esztendőn belül a cseh és tót nyelv egymásba olvadnak, mert a kétnyelvűség célszerűtlen maradságot jelentene. A csehek legfőbb vágya csakugyan Szlovenszkó és Ruszinszkó teljes pacifikálása. Aggódva látják a folyton erősödő tót haragot, ezért szeretnének a tót nemzeti jelleg eliminációjával maguknak nyugalmat szerezni. Egybeolvadásról, syntesisről beszélnek. A „Hlas“ c. pozsonyi csehofil tót havi szemle legutóbbi számában Tomsa Bohus dr. egyetemi tanár igen figyelemreméltó módon foglalkozott a csehek és tótok viszonyával és megállapítja, hogy a csehek és tótok még ma sem ismerik egymást.

„Egy kissé paradox hangzású, amit most állítok, de meggyőződtem arról, hogy a cseh közvélemény nagyrésze Szlovenszkót és a tótokat körülbelül olyképen képzeli el, akárcsak egy spanyol falut és lakóit. Igaz, hogy léteznek a helyesen informált intellektuelek egy csoportjaidé ezeknek száma nem olyan nagy, hogy azt mondhatnék, miszerint a cseh történelmi országokban Szlovenszkót ismerik. Nem áll másképpen a kérdés tót oldalról szemlélve. A tót a csehet csak hivatalnoknak ismeri, aki népszerűtlen kötelességének eleget tesz, szabadgondolkodó tanítót és tanárt lát benne, aki konok vallásháborító, olyan alkalmazottnak ismeri, aki a tót autochton lakosság elől a kenyeret eleszi. Ezeket a helytelen nézeteket sokan arra használják fel, hogy a zavarosban halásszanak. Természetes, hogy Szlovenszkón is vannak egyes jobban informált emberek, de ezek csak kivételek.“

„Ha a cseh a tótban semmi mást nem lát, mint a magyar mentalitástól eltöltött ellenségét, ha a tót a csehben csak a hitetlent, Szlovenszkó kizsákmányolóját látja, akkor a csehtót egység programja, még ha hegyeket ígér is, soha megvalósulásra éretté nem lesz.“

„A csehtót nemzet csakis egyet jelenthet: egy közös nemzeti szellem kifejlesztését, a cseh és tót szellem, a cseh és tót érzelmeknek, ideáloknak, vágyaknak, a cseh és tót kulturprogrammoknak syntesisét.“

Ennek a syntesisnek — szerinte — nem szabad abszorbeálást vagy megsemmisítést jelentenie, hanem a kettőnek egy új egységben való egyesítését. A csehtótság ma „inkább chimére, mint konkrétum.“ De a syntesisben a gyengébb alkotó elemek természetszerűen az erősebb áldozatául esnek; a Tomsa által hangzotattott syntesis sem egyéb, mint szavakkal való játék, mert teljesen irreleváns, vájjon a tót nemzetet feloldó alakulást nemzetegységnek, vagy syntesisnek nevezzük. A két nemzet közötti ellentétek sokkal mélyebbek, mintsem ezek a Tomsa által ajánlott kölcsönös „informálás“-sal áthidalhatók lennének.

A tót törzslakosság az élet minden terén látja a cseh elem általi visszazorittatását. Így a véleménynyilvánítás terén. A tót nemzeti párt orgánuma, felháborodva azon, hogy Benes egymásután adhatja ki olcsó lapjait Szlovenszkón, következőket írja:

„Benes mint külügyminiszter közel harminc milliós alap felett diszponál, amely évenként az állami költségvetésben megújítatik. Könnyű tehát neki száz ilyen „tót estilap“-ot Szlovenszón húsz filléres árral kiadni. Emellett nincsen olyan cseh párt, amely Szlovenszón valamilyen journált ki nem adna! Az agrárpártnak cseh-morva könyvnyomdavállalatai már tíz év óta terjesztik Szlovenszón a „szlovák“ kultúrát. Hasonlóképpen a többi cseh párt vállalatai is. Szívesen reáfizetnek erre, mert a politikai hatalom kezükben van és a pénzforrásokat e célra megnyitni, nem képezi problémájukat. A földolog: meg nem engedni, hogy a nemzeti felszabadítás után felszabadított független tót sajtó is a lábára álljon, amely eddig sem megvesztegethető, sem letérhető nem volt és most sem megvásárolható. Minden előrehaladott kulturállamban a sajtót tartják a nemzeti gondolkodás és lelki élet tükrének. Nézzétek csak ezt a nagy halom újságot nálunk: hogyan is lehetne ez, cseh pénzen kiadva és Prágából dirigálva, a tót lélek tükre? A sajtó dolga nálunk az államfordulat óta kész neveltség. Nagy halom újságunk van, azonban melyikről is mondhatjuk, hogy tényleg a miénk?“ („Národnie Noviny“ dec. 6.)

Ugyanez történik irodalmi és tudományos téren. Az iskolaügyben jogosan vetik a prágai kormány szemére, hogy míg azon ürügy alatt, hogy nincsen elegendő számú szlovenszói tanerő, cseh nemzetiségű tanerőket nevez ki Szlovenszóra, addig a szlovenszói tam'tóképző intézetekben a szlovenszói tanulók felvételénél numerus clausust alkalmaznak és a létszám egyharmadát csehek részére tartják fenn. Az iskolák száma is jóval alacsonyabb, mint a történelmi országokban. Ezekhez viszonyítva Szlovenszón 23 középiskolával kevesebb van. A pozsonyi Komensky-egyetem állapotáról Hynek dr. rektor következőképpen nyilatkozott:

„Az egyetemmel úgy bántak, mint egy felesleges luxus-intézménnyel, amelynek vagyonát, ameddig volt neki, inkább el kell venni, mint szaporítani. Ez oly kezdet volt, mely az egyetemnek semmi jót nem ígért.“ „Az orvosi fakultásnak, ambár tizenegyedik éve van itt, mai napig számos intézete hiányzik. Egy intézet építése hat-hét évig is eltart, holott gyermekjáték lenne három esztendő alatt is elkészíteni.“ „A filozófiai fakultásnak egy középiskola albertéből ki kell költöznie egy év múlva és még fogalma sincsen, miképpen lesz ez és hogy hová fog vonulni.“ „Az egyetem létének és nemlétének, fejlődésének vagy tengődésének kérdése kritikus stádiumba jutott.“ („Slovensky Dennik“ nov. 17.)

Az egyetemet a tótság nem vallja ugyan magáénak, mert csehesít és „idegen elem a nemzet testén“, mostoha sorsa (természettudományi fakultása még nincsen) azonban tipikus szlovenszói eset. Az állami alkalmazottak Szlovenszón és Ruszinszón túlnyomóan csehek. A szlovenszói nehéz gazdasági viszonyok nyomása alatt a következő felhívás látott napvilágot:

„A tót nép a balsors kegyetlensége által üldöztetve a patagóniai őserdőbbe vándorol, Kanada, Argentina, Uruguay, Paraguay pampáiba, Marokkóba küldeti magát és Isten tudja, még hová a sötét bizonytalanságba és e széles világ ismeretlen tájainak rabszolgaságába.“ „A tizenkettedik órában emeljük fel szavunkat és hazánk felelős tényezőihez kiáltunk védelemért és segítségért! Követeljük, hogy Szlovenszón a cseh alkalmazottak restringálását haladéktalanul kezdjék meg“. („Slovák“ nov. 15.)

E felhívással kapcsolatban említém, hogy a tót vasutasok közlönye afelett siránkozik, hogy a vasútigazgatóságok még mindig cseheknek vesznek fel a szlovenszói vonalanknál:

„A tótokat a psychotechnikai vizsgákon megbuktatják, |hogy írügyük legyen minél több saját emberüket bejuttatni. Azonban így kell nekünk, ha buták vagyunk.“ „A tót intelligencia bőrére megy ez, amelynek Hodzsa és Kramárz azt ajánlja, — minthogy állítólag felesleg van, — hogy vándoroljon ki kenyeret keresni. A tót intelligencia kevés kivétellel tűri ezt, sőt hallgat, ahelyett, hogy lábával dobbantana és ezeknek a megvásárolt Hodzsáéknak és a cseh sovinszta Kramárzoknak szemébe ordítaná, hogy a tót föld tudna gondoskodni a tótokról és ezeknek nem «ellene idegenbe vándorolniok. A mi tót intelligenciánk kevés kivétellel nemcsak hogy hallgat, hanem Kramárznak a szekerét

tolja, aki bennünket legszívesebben kikergetne Szlovenszkóból.“ „Egy ilyen intelligencia valóban nem érdemel mást, mint a Kramárz-Dérer-Hodzsa csoportok tanácsainak megvalósulását, legyen kénytelen majd kenyér után külföldre vándorolni, mert saját hazájában nincsen elhelyezése. Ott legalább a kevésbé iskolázott testvérei iránti gögje elszállna a fejéből...“

A cseh alkalmazottak elleni tót féltékenységnek motívumai nemcsak kizárólag a kenyérgkérdésben keresendők, hanem a cseheknek a törzslakosság irányában mutatott lenéző magatartásában is. A Tomsa tanár syntesis-elmélete ellenére a csehek nem akarnak tótul tanulni. A legutóbb Szlovenszkóra és Ruzsinszkóra kinevezett cseh tisztviselőkről a következő jellemző esetet közölte az egyik tót lap:

„Ezen kinevezettek közül az egyik kijelentette, hogy szívesebben megy Kamcsatkába, mint „azok közé a tótok közé,“ mert a tótok azt akarják, hogy minden nem tót megtanuljon tótul. Nem tudjuk megérteni a „testvéreket“, akik a tót nyelvtől annyira félnek, hogy még Kamcsatka is kedvesebb nekik, mint ez. Ha ez tényleg úgy van, így legalább az intelligencia válsága is meg fog a köz-társaságban oldódni és nem a tótok lesznek azok, akiknek Marokkóba kell kivándorolniok, — ha vannak emberek, akik még Kamcsatkától sem félnek.“ (Národnie Noviny nov. 27.)

Látjuk tehát, hogy a törzslakosság tót része és a beáramló csehek között mély érzelmi ellentétek vannak, melyeket a gazdasági bajok még kimélyítettek. Szlovenszko és Ruzsinszko gazdasági lezüllesztésének oka nemcsak abban keresendő, hogy iparát, kereskedelmét, kiviteli lehetőségeit tönkretették, hanem hogy adópénzeinek jelentős részét a történelmi országoknak juttatják. Ezek az amúgy is aktív és gazdag területek igen nagy előnyökben részesülnek az adópénzek elosztásánál. Például a forgalmi és fényüzést adónál, mely a tartományi közigazgatásokra és a tanítók fizetésére fordítatik, 1928-ban a befizetett adóból Csehország 46.50, Morvaország 57.53, Szilézia 56.47, Szlovenszko 9.07, Ruzsinszkó 11.57%-ot kapott vissza. A felosztásra került 600 millióhoz hozzájárultak a történelmi területek 88.17%-kal, kaptak belőle 97.83%-ot, tehát 9.66%-kal (84,452.000 csk.) többet, míg Szlovenszko és Ruzsinszkó befizetett része 11.83% és csak 2.17%-ban részesítettett. Még szembeötlőbb a különbség, ha tekintetbe vesszük, hogy a történelmi területek ezen befizetett adónemüekből 49.46%-ot fordíthatnak saját céljaikra, míg Szlovenszko és Ruzsinszko csupán 9.27%-ot, tehát 40.19%-kal kevesebbet, mint a történelmi részek és 1% Szlovenszko és Ruzsinszko részére 2,046.000 cseh koronát jelent.¹

Ugyanez történik a többi adónemeknél is. A közutak tanácsa utolsó ülésében Pólyák István tót néppárti képviselő szavá tette a súlyos igazságtalanságot, mely az úti alap rendelkezésére álló összegek felosztásánál Szlovenszkrét éri. Az állami utak fenntartásánál 304 millióból csupán 18.9 millió cseh koronát juttattak Szlovenszkonak, holott 30-at kért és 25-tel is megelégedett volna. Az úti alaptól az előző években részére megszavazott 25 millió koronából út- és hídepítésre Szlovenszko csak hét milliót kapott. A nem állami utak fenntartására szolgáló összegből Szlovenszkonak csak 15 milliót szavaztak meg, mert a tanács cseh többsége az automobilon számát és nem az utak hosszát fogadta el elosztási kulcs gyanánt, amivel Szlovenszkrét és Ruzsinszkrét érzékenyen megkárosították. Figyelemreméltó, hogy az állami egyenes és pótdókból Cseh-Morvaország 18.4-szer annyi állami segítséget kapott 1928-ban, mint Szlovenszko és Ruzsinszko, holott a történelmi részek területe csak 1.28-szor akkora, népessége pedig 2.7-szer. Az 1919—27 években eszközölt talajjavítás költségeire a történelmi területek 14.4-szer nagyobb állami segélyekben részesültek (1009,011.330 és 69,895.371 cseh korona). Még megdöbbentőbb a különbség, ha az egyes országrészek adatait hasonlítjuk össze.

¹ „Slovak“ dec. 1., 10., 11

A helyzet nem kedvezőbb a törzslakosságra nézve ipari, tarifális, közszállítási, kereskedelmi téren. Hasonlóképpen igen nagy károsodás érte a törzslakosságot a földreformban is. A cseh és tót sajtó minden hónapban elszomorító híreket közöl Prágában kolduló tót gyermekekről. Valóságos rabtartási foglalkozás fejlődött ki. Tót földművesek gyermekekkel, akiket e célra felfogadnak, koldulási körutazásra mennek a cseh városokba. A hatóság javítóintézzettel és tanonchelyekkel operál e kérdésben, holott ennek a szörnyű jelenségnek alapoka Szlovenszko elszegényedésében keresendő. Ameddig Szlovenszko lakosságár a mai rendszer kifosztja, addig nem segít sem javítóintézet, sem büntetés.

A magyar törzslakosság persze még inkább szenved, még jobban van kiszolgáltatva ennek a kizsákmányoló rendszernek. A szlovenszkoói gazdasági élet egyik tagja, Tarján Ödön, losonci gyáros következőképpen jellemzi a helyzetet:

„Mindenütt, ahová nézünk, a pusztulásnak, a gazdasági leromlásnak a nyomait látjuk, anélkül, hogy a védekezést megkísérelnek. Pedig a gazdasági leromlás elmaradhatatlan következménye lesz, ha ezen folyamatot megállítani nem tudjuk, kulturális színvonalunk sülyedése. A szegénység, agazdasági lerongyolódás lehetetlenné teszi kultúrintézményeink kielégítését. Megnehezíti érvényesülésünket a népek versenyében, de napról-napra súlyosabb a helyzetünk a történelmi országokkal szemben is, mert azok a mi rovásunkra gazdagodnak.“ („Prágai Magyar Hírlap“ dec. 8.)

Mindezek az adatok is mutatják, hogy Szlovenszko és Ruszinszko törzslakosságának egyetemes és közös érdeke az Önvédelmi front kiépítése, mert különben nemcsak gazdaságilag, de etnikailag is elpusztul. Mint említettem, ennek a belátása a törzslakosság tót részében is erősödni kezd. Az új Udrzsal kormány egy olyan koalíciót hozott létre, melynek táborában csak 23 szlovenszkoói képviselő van, míg autonomista programmal 31 szlovenszkoói ül ellenzéki oldalon. Az egész kormánykoalíciónak Szlovenszko-ellenes jellege van. A tót néppártnak a koalícióban való részvételét a cseh pártok megakadályozták és egyenesen reakényszerítették, hogy az „öslakos“¹ politikai szervezkedést jövő működése alapjául válassza. Mikor magyar részről, Dzurányi László, „a szlovenszkoói autonomista öslakos blokk“ közös szervezésére hívta fel a tót néppártot, ez többek között következő kérdésekkel felelt:

„A szlovenszkoói blokk megvalósításáért folyó tizenegy éves munkánkhoz ma ismét meghívjuk Szlovenszko valamennyi autonomistáját, akinek igazán szívéen fekszik az egységes blokk további kiszélesítése és kiépítése. De hogy az alapok lerakásával kezdjük, hogy tisztában legyünk egymás között afelől, mit akarunk, hogy elkerüljük az esetleges félreértéseket, melyeken a legjobb igyekeztünk is hajótörést szenvedhetne, más szóval, hogy ne építsünk homokra csábító illúziókat, azaz, hogy a sikerrel koronázott reális együttműködés útjára léphessünk a dara pecta boni amici elvénél fogva, engedtessek meg nekünk javaslatba hoznunk, hogy mindenekelőtt tisztázzunk két főkérdést: vajjon a mi tisztelt magyar nemzetiségű barátaink elismerik-e a pittsburgi szerződést a maga teljes terjedelmében és elismerik-e a békeszerződések érvényességét, melyek a mi mai Szlovenszkonk azaz a Szlovenszkon lakó összes nemzetiségek közös hazájának integritását biztosítják?“ „Slovák“ nov. 13.;

Ezekre a kérdésekre a magyar pártok vezetői szabatosan és világosan feleltek. A magyar nemzeti párt nevében Szent-Ivány József következőket válaszolta:

„A magyar nemzeti párt a pittsburgi szerződést a maga, illetve a magyarság részére jogforrásnak el nem ismeri, mert annak megkötésénél magyarok nem vettek részt. A párt programra; a a legtisztább demokrácián épül s mint ilyen, semmiféle nemzeti elnyomást nem támogat. Követeli minden, a köztársaságban élő nemzet részére az önkormányzatot. Szlovenszko öslakosságának az összefogását a magyar kérdés megoldása érdekében valónak tartja és ennek létrehozásában közreműködni hajlandó.“

¹ „Öslakosság“ helyett célszerűbbnek tartom a „törzslakosság“ kifejezést.

Mikor e sorok napvilágot látnak, valószínűleg a tárgyalások már eldöntötték a szlovenszkói őslakos autonomista blokk sorsát. Előrelátható volt az, hogy úgy a cseh sajtó, mint a cseh pártok és az ezek szolgálatában álló csehofil tót politikusok ügyész után kiáltoznak, mert ez volna hivatva megvizsgálni és megfigyelni, vajjon a használt kifejezés „őslakos“ nem vétkezik-e a köztársaság védelmére szolgáló törvény ellen?! A törzslakosság józan orientációja, mely önvédelmi együttműködést jelent és mint látjuk, korántsem államellenességet, cseh politikai körökben máris aggodalmat keltett. Megpróbálkoznak különféle intrikákkal és meglepő szívéllyességgel fogadták a tót nemzeti párt vezetőségének ajánlatát, mely egy közös klubot javasol a szlovenszkói képviselők és szenátorok részére. De Szlovenszko és Ruszinszko gazdasági helyzete, a történelmi részek általi visszaszoríttatása és kizsákmányolása természetesen a törzslakosság szervezkedéséhez fog vezetni, amit végül is alig lesz lehetséges feltartóztatni.

STEIER LAJOS

FIGYELŐ

ELKÉPZELT PARASZT-KLASSZICIZMUS¹

MINDEN nemzet izléstörténetének van egy formája, amely formában a nemzeti szellem szívesen ismer önmagára s készségesen azonosítja magával azt az alkotót, amely neki csupán egy megnyilvánulása. Így azonosul a magyarság világképe az Arany—Petőfi-féle klasszicizmussal s így jelentkezik Goethe-ben a német szellem a maga tökéletességében.

A Bartha Miklós-Társaság „Uj Magyar Föld“ című röpiratának (második szám) írói a magyar szellem történetének efféle betetőzését remélik és áldomják, azzal a fiatalos lelkesedéssel, amely a ráébredés első pillanatainak áhitatában az öregek nézeteit és előmunkálatait képes a maga számára teljességgel eltemetni. Már a röpirat első száma kijelentette, külsőleg Széchenyi-es határozottsággal, hogy „magyar kultúra nem volt, magyar kultúra csak lesz“ s ezt a magyar kultúrát fogja az egész világ uralni. A magyar kultúra hordozói között pedig a paraszté lesz a fő szerep, azé a paraszté, aki ősi lelkiségét a maga érintetlen mivoltában mindmáig megtartotta. A röpirat második számában fölmerülő több gondolatnak ugyanez a lényege s az alábbiakban e kérdés tisztázását fogjuk megkísérelni. Mindenek előtt álljon itt a röpirat néhány összefogott gondolata.

Dr. Csebi Pogány Béla cikke szerint „az a nép, amely kultúrát ad és terjeszt: él és hódít és az, amely kultúrát kap, az behódol, kifosztatik és

¹ Híven kitűzött programmunkhoz, mely szerint az ifjúság szellemi mozgalmait állandóan figyelemmel fogjuk kísérni, a folyóiratunkban többször említett Bartha Miklós-Társaság egy újabb publikációjával kapcsolatban, melyről alkalmunk lesz részletesebben írunk, most csak a publikáció egyik alap gondolatát s egyben a Társaság egyik alapvetően hibás elképzelését világítjuk meg a fenti cikkel, mely valóságban az egyetemi ifjúság köréből származik. Ez elképzelés szerint a magyar kultúra csak akkor lesz igazi kultúra, ha elveti eddigi, idegen eredetű alapjait s újonnan építi fel önmagát, egysesyedül a népköltészetben, népművészetben, a nép romlatlan, ősinek elképzelt erejére támaszkodva. A koncepció teljesen félreismeri a kultúra, költészet, művészet keletkezésének feltételeit s önmagában is sajnosán mutatja, mivé lehet a magyar szellemi élet egy-egy tagozata, ha tudatosan, makacsul elzárkózik a tőlünk már Kazinczy, Arany, Gyulai óta asszimilált nyugati kultúra és tudomány újabb eredményei elől. Tudás, kritika és önkritika nélkül nincs műveltség, ezt egyszer világosan ki kell jelentenünk, még ha tudjuk is, hogy e nyilatkozatunk azoknál, akik a jövő Magyarországot a betű kiirtásával akarják „e fundamentis“ (mert az eddigi alapok mind rosszak!) újraépíteni, ellenszenvet és gúnyt fog felkelteni. Tudás, kritika és önkritika nélkül kis népünk ki van szolgáltatva a fantázia és érzelem illuzionista játékaiknak, s prédájává válik nyugati tömegbetegségeknek, melyekből pedig a Nyugat már kezd kiépülni. Erre mi sem jellemzőbb, minthogy a Nyugattól elfordulók nem valami ukrainai, türk vagy mongol „ideológiába“ kerülnek, hanem igenis a tipikusan nyugateurópai szocializmusban vélik megtalálni lelki megnyugvásukat. Itt az említett társaság új szocialisztikus ízű nyilatkozatai mellett is különösen elrettentő a pozsonyi sarlósok egyik vezetőjének, Balogh Edgárnak a fentemlített publikációban kiadott nyilatkozata, melyben egész ünnepélyesen kijelenti, hogy: a kispolgári természetű sarlós, cserkész mozgalomtól kiindulva a szocializmusnál állapotodik meg. Amennyire szívesen láttuk a sarlósok népművelő működését, mely hazai cserkészletünknek is új ideákat szolgáltatott, annyira sajnálatos eltévelyedésnek tartjuk a mozgalom ez új irányát (ha ugyan az ottani ifjúság követni fogja zavaros tudású vezérét). Manapság, mikor Nyugaton a „tudományos szocializmus“ rég neveltség tárgya, ifjainkat ehhez a beszakadt, zavaros vizű kúthoz közeledni látni: elég szomorú dolog és mindennél inkább illusztrálja, hogy elvész a nép, mely tudomány nélkül való.

elpusztul.“ Ezért kívánja Féja Géza, a füzet másik cikkírója, minden idegen hatástól megszabadítani a magyarságot, mert szerinte „szellemiségünk egyenértékét találtuk meg a néplélekben s a népkultúra mélyeiben.“ Szabó Bertalan szintén a magyar parasztságot tartja „valódi magyarságnak“ s Vass László szerint „a széthullott kultúra-darabokat egyedül a népi erő foghatja egybe.“ Fábrián Dániel: „Ne a nyugati, praktikus német kultúrának legyen a magyar kultúra szánalmas, ócska toldozó-foldozója, hanem saját adottságnak, a magyar kollektív népi léleknek kifejezője az intézményes kultúrában és a városi életben egyaránt. Hogy ez az öncsonkító, tranzító kultúrgondolat milyen szörnyű pusztításokat visz véghez, szinte felmérhetetlen. Ez a kultúrgondolat bélyegzi másodrendűvé, destruktív kultúrává a magyar génusz olyan örök emberi dokumentumait, mint: Ady, Móricz, Szabó Dezső stb.“ „Az öncélú magyar kultúra csak a népi kultúrértékek legteljesebb érvényesülésével valósulhat meg.“

E tételek illusztrálására az Új Magyar Föld írói gyakran idézik Ady, Móricz és Szabó Dezső nevét, ezeken kívül még természetesen Bartókét és Kodályt, mivel — szerintük — e két utóbbinak művészete jelenti a parasztság értékeinek maradéktalan kibontakozását.

Nem definiálják azonban a „paraszt“ fogalmát, még kevésbé árulják el azt, vajjon mit értenek népdal alatt és a paraszt-zenének a Bartók—Kodály-féle muzsikához való viszonyát egyáltalán nem tisztázzák s bizonyára nincs is meg a képességük hozzá, tekintve, hogy mindaz, amit kultúráról, irodalomról, dalról és népiességről állítanak, nem egyéb, mint, bocsánat, ha aző őszinte nyelvükön fejezem a *magamat*: üres szaválás.

Sajnáljuk őket, amiért szemükben a magyar kultúra „teremtés története titok“-nak tűnik fel (28. lap) és csodálkozunk azon a szellemtörténészen, aki „Adyt a népdallal méri“ (!) és egy teljességgel érthetetlen mondatban kijelenti, hogy „Petőfi népiessége legsikerültebb helyein descriptió, különben főleg etikai.“ (29. lap.)

Sajnos, a magyar népdal-kutatás még mindig az anyaggyűjtésnél tart s ez is csaknem teljességgel két nagy muzsikus pihenő óráira korlátozódik. A paraszt-dal eredetének tisztázása olyannyira nem talált még nálunk emberre, hogy ma több német kutatónak a német népdalra vonatkozó elméleteit és szempontjait majdnem szó szerint lehetne a magyar népdalra alkalmazni.

Köztudomású, hogy a romantika népköltészetből akarta a műköltészetet levezetni és magyarázni. Ezt a hibás értékelést, amely a másodrangút időre és értékre nézve az elsőrangú elé helyezi, cáfolta meg a modern tudomány, kimutatván, hogy minden téren a forma az első s ezt csak követi a formátlan anyag. A sok-istenbe vetett hitnél ősbibb a monotheizmus, a soknejűséget megelőzi a monogámia, a népköltészetet a műköltészet.

A szellemtörténetben minden kezdet arisztokratikus, mert a nép — mint Naumann írja — nem produkál, hanem csak reprodukál. A nép lelkiességét annak legapróbb mozzanataiban is a szellemi arisztokrácia alakítja, örökségül adván a parasztnak mindama ízlésbeli terméket, amely divatját múlta, amelyre már nincsen szüksége. A XVIII. századbeli német paraszt V. Károly szakállát viselte, a XIX. századi pedig már Nagy Frigyes mintájára borotválkozott, mint ahogy a Ferencz József és Kossuth szakállviselete ma is divatozik a magyar parasztság körében. A nemesség olvasmányai pedig azért lesznek népkönyvekké, mert a nép örökli az uraság ízlését és fogékonyságát. Ezért van a népköltészet örökké virágzásban. Anyagáról ugyanis nem önmaga gondoskodik, hanem minden falatot az „urak“ asztaláról kap.

A nép ebben az átadási folyamatban igen alárendelt szerepet játszik. Miután átvette a felső rétegek kultúrjait, megkezdí azoknak átfarmálását a maga egyénietlen képére és hasonlatosságára. A népdalt széténekli, vagyis egyes sorait más dalok fordulataival, rímeivel és dallamaival énekli össze. A széténeklés, illetve összeéneklés lehetőségét az a mechanikus asszociáló folyamat biztosítja, amely a primitív ember tudatában végbemegy. Tehát éppen ezért másodrendű az emberi költészet és gondolat történetében

a népköltészet, mert a primitív lélek formáló, azaz átformáló ereje kizárólag az asszociációban rejtőzik s a reflexió, vagyis a rend és az anyag fölötti uralom letéteményese egyáltalán nem jut szerephez. Az asszociatív képesség pedig minden primitív emberben ugyanazokat a, rendszeren növényekhez és állatokhoz kötött, képviszonylatokat hozza létre és így keletkeznek a jól ismert obiigát képek, fordulatok és rímek, amelyek a népet bizonyos konvencionáliszmus hordozójává avatják.

Mindezekből az következik, hogy a népköltészet alig nevezhető lírának, mert éppen a líra legfőbb kellékét, az egyéniséget nélkülözi. A képzetkapcsolódás mechanikus lefolyásából ered az a sok értelmetlenség is, amely nyelvtani hibák képében igen gyakran jelentkezik. Pld.:

Hallottátok-e már hírül
Kaszai Sanyi legénységül

Nyilvánvaló, hogy itt a rím és a szótagszám miatt van a második sor értelmetlenné torzítva.

Természetesen a nép fiai között is akadnak poéták, akiknek működése azonban csak bizonyos kultúrával való rendelkezés alapján föltételezhető, de ténykedésük még így is inkább csak a kompiláció keretei között mozoghat, ami pedig az összeéneklésnek egy tudatosabb formája. Valamely népszellem kultúrától mentes, szabad kibontakozásáról — nézetem szerint — egyáltalán nem eshet szó, lévén az senki által nem ismert jelenség: romantikum. Meg kellene vizsgálni, hogy milyen irodalmiság az, amellyel a paraszt állandóan rendelkezik s amelynek darabjait a műdalba is átmentheti. Talán a paraszt által igen jól ismert és számára folytonosan hallható evangéliumok ritmikus prózája is kifejleszt a népben bizonyos készséget és képességet a felülről örökölt dalok átalakítására. Ez a szerény keretek között mozgó irodalmiság lehet a széténeklés főoka és nem a feltételezett, de senki által sem észlelt „néplélek“, amelynek racionális megnyilatkozásait egyetlen elemi lélektani élmény pótolja s amelyért fölösleges volna a néphez folyamodni, mikor az a gyermeknél is megtalálható.

S vajjon hova nyúlnak vissza a magyar népdal gyökerei? A Bartók és Kodály által összegyűjtött anyag törzsökös része minden valószínűség szerint a XIX. század előtti időkből való. Erre mutat a szöveg és a daliám szerves egysége, amely csak a romantikában bomlik fel végérvényesen. Erre a dallamok záró hangja, amely túlnyomóan hangsúlytalan ütemrésre esik s ez a szerkesztési mód idegen a romantikától. Közelebről a barokk hra felé mutat az a distancia, amely az egyes strófák és dallamszakaszok között fennáll. Mert a romantikus dal felépítés principiumai szerint az élmény teljességét csak a teljes költemény képes visszaadni s az így létrehozott forma nélkülözi a barokk líra elemeinek logikai elrendezettségét és a strófák retorikusa kiképzését. A magyar dallamsorok egymással szemben való distancia-tartása igen szépen szemlélhető Bartók Béla rendszerezésében (A magyar népdal 1924.), amely által a közös záróhangra redukált dallamok szakaszai kidomborodnak és egymástól élesen elkülönülnek. A barokk dalban, akár a magyar népdalban, a záradék igen fontos szerephez jut, ellentétben a romantikus dalformával, amelynek végső sora az élménynek megfelelően csaknem mindig nyitva marad.

A népköltészet e legrégebbi darabjai azért értékesebbek az új anyagnál, mert az őket létrehozó kultúr-rétegnek még közvetlen közelében vannak.

Ha tehát a magyar népköltészet eme kétségkívül legszebb és legértékesebb hajtása a barokk dalból veszi eredetét, akkor a parasztról mint egységes ős-szellem megtartójáról egyáltalán nem eshet szó. A XVII. és XVIII. század magyar költészetének mintáiról eddig vajmi keveset árult el a kutatás, de annyi kétségtelen, hogy bennük irodalmunknak két igen komplex századát ismerhetjük fel, amelynek irodalmát jóval több kötelék fűzi a németiséghez, mint irodalmunk bármely más korszakát s amilyen közel áll népköltészetünk a magyar barokk dalhoz, éppen olyan közel van a barokk dal magyar válto-

Tehát mindenképen a Naumann-féle „gesunkenes Kulturgut“-hoz jutunk, amelynek változatossága és elemekben való gazdagsága sohase fogja a primitív kultúrájában meghagyott parasztot arra képesíteni, hogy a „szét-hullott kultúra-darabokat egybefogja.“

A nép költészete magában többé nem kultúr-érték, mert csak feldolgozóján keresztül tud hatni. Amikor az Új Magyar Föld munkatársai a magyar népi kultúráról, mint az európai jövő legfőbb biztosítékáról ábrándoznak, megfélekednek arról, hogy Bartók és Kodály művészetében ami népi, az nem egyéb mint egy eltemetett muzsikára való rátalálás s ami ezen felül van: két egyéniség inspirációja. A dallam lejegyzése nem alkothat iskolát, stílust még kevésbé, hanem csak a feldolgozása, de még így sem a feldolgozáson, hanem a dallam feldolgozóján van a hangsúly. Bartók-ban csak Bartókot, Kodály-ban csak Kodályt hall a muzsikos és néha egy-egy ösztönzést, itt-ott néhány fordulatot, amelyet a parasztnak utánzó ösztöne elsajátított és józan maradisága hosszú időken át megőrzött.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a paraszt lelkét csak a mi fogékonyságunk teszi esztétikailag széppé, a mi filológiai felkészültségünk avatja kultúrértékké a magyar barokk lírának széténekelte strófáit.

De Fábán Dániel úgy látja, mintha a magyarság mindezeideig a német kultúra „szánalmas, ócska toldozó-foldozója“ lett volna s vele együtt az egész társaság elfelejti azt, hogy a magyar irodalom már régen eljutott ahhoz a népies klasszicizmushoz, amely azonban nem a paraszt-dal egyénieden anyagára épült, hanem a költő-egyénségek legtökéletesebb kifiragására, mert csak ez lehet egy kultúra delelő-pontja.

Az egyéniség eltávolodását, közösségből, stílusból és iskolából való kiemelkedését pedig egyedül a hozzáigazodás, a minták követése biztosítja. Az az alkalmazkodás, amelyet a Bartha Miklós-Társaság szívből gyűlölni látszik, minden időben a kultúra magasabb fokát jelentette. A magyar irodalom csak akkor tudott megindulni, amikor a latin nyelvvel versenyre mert kelni, azáltal, hogy hozzáigazodott. Az árpádkori magyar irodalom, amely a latinnak szabad tolmácsolója volt s amely csupán magyarázó textust, vendégszöveget tudott produkálni, kétségkívül alacsonyabb rendű a következő századok magyar irodalmával szemben, amely már önállósult szövegekkel rendelkezett, de csak úgy, hogy a latint szó szerint fordította. „Önálló könyvként lép elő a magyar szöveg, de a latintól való belső függés fokozódik.“ (Horváth János mondja, a magyar népköltészet modem kutatója.)

Idegen kultúrák presztízsétől nincs mit félni, mert az csak gazdagodást jelenthet. Ezt igazolja a mi irodalmunk, amelynek dinamikáját nagyobbára a németségől való függés tudata és tudatos elhárítása, részben megint idegen, francia hatások segítségével, tehát a magyar-német viszony folytonos jelenvalósága biztosítja. Akik kényszer helyett szabad kibontakozást óhajtanak, azok sohase fogják megtudni, hogy mit jelent a tanulás, a minták követése és számukra hadd idézzem Babits Mihály sorait: „Szoros formából születik az érem, formának zord acél kell, nem nyúlós zsák.“

Ez a „zord acél“ kell a magyarságnak, mert ha nem vesszük át Nyugat kincseit, akkor szegények leszünk és velünk együtt a paraszt is éhezni fog.

S vájjon a Bartha Miklós-Társaság ismeri-e, érti-e a parasztot? Említettük már, hogy a cikkírók a paraszt mibenlétéről nem világosítják fel az Új Magyar Föld olvasóját, hanem ennek fejében harmincöt-ször használják röpiratukban az „ideológia“ szót, ezt a legújabban bevezetett monstrositást, amely elé az egész társaság meghatottan járni s amikor programot vagy meghatározást akarnak adni, elegendőnek tartják az „ideológia“ szó leírását, mintha ebben a terminusban koncentrálnék mindaz, amit akarnak.

Hogy a paraszt számukra mit jelent, arról az utolsó cikk ad illusztrációt. Ebben László Gyula székelyföldi regősjárásáról ír:

„Székely templom, nagy tisztaságok s fények. Urvacsoravétel. A festett papi szék színei, mintha Rudnay, az úrasztalának végtelen finom csengésű ószirosacsokra pedig, mintha Csók kiindulásai lennének. Nagy csend, nehéz székely fejek, most mindegyik egyre gondol s a szemüvegeken keresztül

elcsendesedés néz kifelé. Egy pillanatnyi csendben többet megérez az ember, mint minden iskolák tanulásain. A fejfák, a lábák, a templom tornya s az emberek talán mind, mind egyfelé mutatnak, egyetlen nagy kevés összetevői“.

Jegyzetei utolsó mondatában pedig László Gyula kifejti, hogy csak arról szólott, vájjon „mit kaphatunk a falutól“. És ebben a végső mondatban rejlik a röpirat nagy önellentmondása. A társaság ugyanis a paraszttól igen sokat vár s mégis, midőn egyik tagjuk meg akar ismertetni a parasztság kincseivel, csak impressziókat tud felsorolni, olyan impressziókat, amelyek a szokásos „falusi élet dicséretét“ szokták előidézni s amelyek minden városi ember előtt ismeretesekek.

Végül még csak annyit, hogy mire a Bartha Miklós-Társaság lelkesen megvalósítaná szándékát és megalkotná a parasztkultúrának eddigi magyar kultúránktól mentes klasszicizmusát, addigra a paraszt, a társaság tagjainak legnagyobb csodálkozására, bizonyára megérkezik már, a termelési technika nyugati mechanizálódása és racionalizálása segítségével a dán és német paraszt műveltségének megfelelő európai fokra, ahonnan idegenkedve s lenézéssel fogja tudomásul venni ez „entellektüelek“-nek elmaradt próbálkozásait, kik „szellemiségük egyenértékét“ a „népkultúra mélyeiben“, a százados magyar műveltség elvetésével vélik megtalálhatni.

GYÖRY JÁNOS

KI OKOZTA A VILÁGHÁBORÚT?

A VILÁGHÁBORÚ eredetéről és a háborús felelősség kérdéséről fel-tűnést keltő könyvet írt Sidney Bradshaw Fay amerikai professzor. A zűrzavaros aktatömkelegek, az önigazolást rejtő emlékiratok s egyéb többé-kevésbé tendenciózus háborús írásmű után jól esik az embernek elolvasni ezt a könyvet, melynek szerzője történetírói objektivitásra törekszik és azt sikerüi is megközelítenie. Művét azzal kezdi, hogy a németek bűnrészességében sohasem hitt, akkor sem, amikor a küzdelem tetőpontján az amerikai propaganda a német császárt vádolta az emberiség katasztrófájának előidézésével, azóta pedig mindjobban meg kell győződnie a vád alaptalanságáról. Azzal a céllal írta a könyvét, hogy az igazságra fényt derítsen; és az igazság kutatásának tiszteletreméltó ösztönétől vezetve, teljesen beleélte magát a megvénhedt Európa közviszonyaiba, minden eddig megjelent adatot megrostált, szétszedett, megkritizált, s megállapított figyelemreméltó igazságokat.

A világháború irodalma kétségtelenül azért lendült fel olyan gyorsasággal, mert a versaillesi békeszerződés kimondotta a felelősség vitatható elvét, még hozzá egyoldalúan, a legyőzöttek megkérdése nélkül. A győzők a békekongresszus megnyitásakor a háborús felelősség kérdésének tisztázására külön bizottságot szerveztek, melynek az amerikai Lansing állott az élén. Ez a bizottság a következő megállapítást terjesztette annak idején a békekonferencia elé: „A háborút a központi hatalmak határozták el, szövetségeseikkel: Törökországgal és Bulgáriával együtt, s olyan előre megfontolt cselekményeknek volt eredménye, amelyek elkerülhetedenné tették. Németország Ausztria-Magyarországgal együtt tudatosan arra törekedett, hogy lehetővé tegye az antanthatalmak összes békítő előterjesztéseit.“ A Lansing-féle bizottságnak ez a megállapítása került bele a német békeszerződésbe, amelynek 231-ik paragrafusa kimondja a következőket: „A szövetséges és társult kormányok megállapítják és Németország elfogadja

¹ The Origins of the World War I—II. New-York, 1929.

Németországnak és szövetségeseinek felelősségét az összes veszteségek ékárók előidézésében, amelyet a szövetséges és társult kormányok és nemzetek elszenvedtek, mint következményét annak a háborúnak, melyet Németország és szövetségesei reájuk erőszakoltak.“ Ferrero, a nagynevű olasz történetíró azt mondja, hogy harminc esztendő is eltelhet, míg a világháború nyomán feltámadt rettentő gyűlölet hullámai lecsillapulnak. Ha ez a három évtized eltelik, a békeszerződések készítőinek utódai talán szegényleni is fogják, hogy kultúrnépek között ilyen fokot érhetett el a legkereszténytelenebb s legalantasabb emberi érzelem, a gyűlölet, amely a versaillesi szerződés 231-ik paragrafusát sugalta. A történelem, legalább az európai emberiség története, a gyűlölségnek ilyen mértékéről alig tud. 1815-ben, a napóleoni háborúk befejezésekor, a legyőzött Franciaországot is meghívták a kongresszus asztalához és vele együtt tárgyalták meg a békeszerződés feltételeit. Mi lehet az oka, hogy az Isten kegyelméből való uralkodók felelőtlen diplomatai sokkal emberségesebbek voltak, mint a demokratikus országok felelős képviselői? Ezen a kérdésen sokat töprenghetnének a morálfilozófusok. Egyik oka talán az lesz, hogy 1815-ben még hiányoztak a gyűlölet szításának modern szervei; nem volt meg a mai sajtó, s nyomuk sincs azoknak a propaganda szervezeteknek, amelyek a világháború folyamán végsőkig szították a gyűlöletet a hadviselő nemzetek között. Sidney Fay könyve, főleg, ha követői akadnak, bizonyára hozzá fog járulni a gyűlölet lecsillapításához.

Az amerikai professzor a világháború okainak nyomozásában Thukydides módszereit követi és megkülönböztet távolabb fekvő — közvetett — és közvetlen okokat. A távoli, a közvetett okok láncolatát 1871-ig, a frankfurti szerződésig vihetjük vissza. Itt kezdődik Európa fejlődésének új korszaka, melyet általában az imperializmus korának neveznek. Titkos szövetségeknek a rendszere alakul ki, amit természetesen a militarizmus, a minden eddigit felülmúló fegyverkezés követ. Az összes nagyhatalmak, sőt a kisebb országok is alkalmazzák a „si vis pacem, para bellum“ hamis elvét, amely előbb vagy utóbb szükségképpen háborúra vezetett. A napóleoni időkben felébredt nacionalizmus mindinkább erősödik s a nacionalizmust kiegészíti az úgynevezett gazdasági imperializmus, amely abban nyilvánul, hogy a nagyhatalmak igyekeznek megszerezni mennél nagyobb területeket, gazdasági kizsákmányolás céljából. A diplomácia titkos volt; az uralkodók, az udvarok, a népek, illetve képviselőik nélkül döntöttek a háború és a béke kérdéseiben, a vezérkarok munkáját pedig a legteljesebb titokzatosság fedte. A lelkeket állandóan inficiálta a XIX. század új nagyhatalmassága, a sajtó, amelynek hangját könnyű szerrel lehetett szabályozni, úgy amint ezek a rejtett hatalmasságok kívánták.

Mindjárt 1871 után (1879-ben) megalakul az osztrák-magyar-német szövetség, amely 1882-ben Olaszország csatlakozásával hármas-szövetséggé bővül, majd a következő esztendőben kiegészül Románia csatlakozásával. Az orosz-német viszontbiztosító szövetség 1887-től 1890-ig tart, ettől fogva az Osztrák-magyar monarchia lesz a német birodalom külpolitikájának egyetlen sziklaalapzata. Ugyanebben az időben, 1887 és 91 között belső kapcsolat, majd szövetség létesül a francia köztársaság és a cári Oroszország között, hogy a központi hatalmak szövetség-rendszerét ellensúlyozza. 1904-től kezdve, amidőn az entente cordiale Franciaország és Anglia között létrejön, a francia-angol-orosz diplomácia arra törekszik, hogy a központi hatalmakat egy jóval erősebb szövetség-szisztémával körülzárja, úgy hogy közvetlen 1914. előtt két nagy ellenséges táborra szakadt Európa: a hármas szövetségre és a hármas antantra.

A fegyveres összecsapást a két nagyhatalmi rendszer között a Balkánkérdés okozta, amely Sidney Fay összefoglalásában, mint a világháború legfőbb előidéző oka szerepel. A Balkánkérdés a török nagyhatalom bukásának szülötte. A török hatalom lassú elsorvadása után a Balkán-népek felzabadtak, de ugyanakkor felidéztek két nagyhatalomnak, az őket állandóan protegáló Oroszországnak és a szintén dél felé aspiráló Habsburg-biroda-

lomnak féltékenységét. Közben a kis Balkán-népeknek, főleg Romániának és Szerbiának az étvágya is megnőtt. Alig szabadultak fel sok százados elnyomójuk uralma alól, már is igényt tartottak Magyarország egyes nemzeti-ségi területeire. A Balkán-kérdés különösen az 1912—13-iki balkán háborúk után, Európának rettenetesen akut, szörnyű nehéz és veszedelmes kérdésévé vált, amelyet aligha lehetett másképen megoldani, csupán fegyverrel. A közvetett okok között az okoknak egész csoportja szerepel. Melyik volt veszedelmesebb, a „nagyobb Szerbia“ vagy a „nagyobb Románia“ jelszó-e, vagy Izvolszky és Szaszonov szélső imperialista politikája, nehéz volna eldönteni, hiszen egyik belekapcsolódik a másikba; Belgrádban a szerb nacionalisták nem merték volna nyíltan kimondani a „nagyobb Szerbia“ jelszót, ha biztatást nem kapnak Szent-Pétervárról.

Ámbár a hatalmak 1871. óta kölcsönösen fegyverkeztek a legnagyobb erővel, s háborús szellemben neveltek fel közel két nemzedéket és elimerték a háborút, mint a politika folytatásának bizonyos esetekben igénybevehető eszközt, mégis visszaborzadt mindenki egy európai háború gondolatától. Már Moltke tábornok megmondotta, hogy a jövődöbéli nagy fegyveres összehittközés sokáig fog tartani, a modern fegyverek tökéletessége mellett is, s nem volt olyan lelkiismeretlen politikus, sem hadvezér, aki meg ne kísérelt volna mindent a fegyveres összehittközés elkerülésére. Igaz, voltak egyes államoknak ambíciói: Ausztria-Magyarország el akarta hárítani a nagyszerb veszedelmet, helyre akarta állítani megcsorbult presztízsét; a német imperialisták nagy német érdekszféráról álmodtak, amely a birodalom határain túl messze délre, egészen a Perzsa-öbölíig terjed; Oroszország meg akarta szerezni Konstantinápolyi; Franciaország vissza akarta kapni 1871-ben elvesztett tartományait; Anglia világbirodalmát szerette volna kiszélesíteni; Szerbia és Románia el akarták ragadni Magyarország egyes részeit, de viszont számolt mindenki az esetleges veszteség borzalmas következményeivel. A háború mégis kitört. Miért? Mert egyes országokban — mondja Sidney Fay — a katonai és politikai vezetők elkövettek bizonyos dolgokat, amelyek mozgósításhoz és hadüzenethez vezettek, ugyanakkor elmulasztottak bizonyos dolgokat, amelyek azokat elkerülhetővé tették. Ilyen értelemben az összes hadviseltek felelősek kisebb-nagyobb mértékben.

Sidney Fay elfogadja a felelősséget, ami népekre, államokra elméletileg gén nehezen alkalmazható. Csak azt tagadja, hogy Németország gyújtotta fel a vüágot, mint az antant propagandája még ma is hirdeti. A felelősségmegosztott felelősség; mindegyik többé-kevésbé bűnös, épen ezért a sorrendet igen nehéz, csaknem lehetetlenség megállapítani. Sidney Fay igen alaposan elemzi az utolsó napok eseményeit s analízise alapján elsősorban Ausztriát és Szerbiát marasztalja el, utánuk a sorrendben rögtön Oroszország következik. Minthogy felelősek nemcsak azok, akik közvetlen előidézték a háborút, hanem azok is, akik olyan helyzetet teremtettek, amely annak elkerülését lehetetlenné tette, igen súlyos felelősség terheli Szerbiát és Oroszországot. Megállapítja, hogy Pasics kellőképen nem igazolta Szerbia büntelenségét a szarajevói gyilkosságban és az akkori szerb kormány nem követett el mindent a gyilkosság megakadályozására. Pasics úgy gondolta, hogy legjobb lesz, ha az osztrák ultimátumra nem ad kielégítő választ, mert akkor nyilvánvalónak fog látszani, hogy rákényszerítették Szerbiára a háborút. Egy nagyhatalom, mint Ausztria-Magyarország, nem nézhette tétlenül, ölhetett kezekkel, hogy egy kis izgága ország hogyan agitál folyvást ellene; tennie kellett valamit. De azért Ausztria bűnös Sidney Fay szerint a háború felidézésében. Bűnös azért, mert Berchtold az ultimátumot elhamarkodta, s nem véve figyelembe a közvetítő ajánlatokat, rátört Szerbiára teljes erővel. Meg kellett volna elégednie azzal, hogy elfoglalják Belgrádot, mint zálogot, és Szerbiát ígéretének teljesítésére rákényszerítsék.

Németország felelőssége Sidney Fay szerint nagyon csekély, jóformán semmi. A német birodalom szerinte Ausztria áldozata, amely egyetlen szövetségese volt, hiszen Románia és Olaszország nem számítottak. De azért Németország sem mentes teljesen a felelősség súlyától. Amidőn Berlin-

ben látták, hogy a világháború réme fenyeget, nem kísérelték meg Ausztriát az engedékenységre rábírní; amikor erélyesebben felléptek, akkor már késő volt. De Bethmann-Hollweg sohasem adta fel a reményt, hogy a világvészedelemet sikerül elhárítania. A felelősség sorrendjét nagyjából a mozgósítás sorrendje is mutatja, ez pedig a következő: Szerbia, amely jóval az ultimátum lejártá előtt mozgósított; Oroszország, Ausztria-Magyarország, Franciaország, Németország. A július 30-án elrendelt általános orosz mozgósítást úgy tekinthetjük, mint a világháború közvetlen okát, mert ez kényszerítette rá Németországot az általános mozgósításra. De Oroszország nemcsak ezért felelős; felelős azért is, hogy szította a szerb-osztrák konfliktust. Az orosz militaristák biztosak voltak abban, hogy a győzelem az övék francia és angol támogatás esetén. Poincaré nagy művének ötödik kötetében¹ olvassít meg akarja győzni Franciaország ártatlanságáról, ez azonban nem sikerül nein. Paléologue is megpróbálja szépíteni a szentpétervári utat; bizonyos azonban, hogy az elnök látogatása alkalmával megígérte a cárnak Oroszország támogatását az esetben, ha a Habsburg-monarchia megtámadná Szerbiát. És mit tett Franciaország a háború elhárítására? Semmit. Meg sem kísérelte az orosz mozgósítás megakadályozását. Az ultimátum napjától kezdve Poincarének egyetlen gondja volt: megnyerni Angliát. Anglia talán a legkisebb mértékben felelős, de nem teljesen felelősségtelen. Mert ha Angolország kinyilvánította volna érthető módon azt a szándékát, hogy Franciaország és Oroszország mellett beavatkozik, kijózanította volna a német hadvezetőséget, amely viszont Bécsben tudott volna hatni Berchtoldra és Conrádra.

Helyes-e vájjon a felelősségnek ez a sorrendje? Mindenesetre feltűnő s nem kerülheti el a legerősebb kritikát az, hogy a szerző mennyire elkülöníti Németországot Ausztriától; nyilvánvalóan nagy jóakarat ez Németországgal szemben. Sidney Fay nem tudja, milyen viszony volt a Habsburg-birodalom és Németország között a háborút megelőző évtizedekben. Az Osztrák-magyar monarchia és a Német birodalom között belső kapcsolat állott fenn, melyet a külvilág nem látott s ez a kapcsolat olyan szoros volt, hogy szinte túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a kettős monarchia a nagy német érdekeknek alá volt rendelve. A német-birodalom felelősségének kérdése nem intézhető el ebben a formában: Németországot az a szerencsétlenség érte, hogy Ausztria volt a szövetségese. Helyesen mutat rá viszont Sidney Fay arra, hogy a Habsburg-monarchia belső szerkezeténél fogva igen alkalmas volt összeütközések provokálására, de vájjon megmenthette volna-e a roska-dozó birodalmat Ferenc Ferdinánd politikai koncepciója? Mert Sidney Fay szerint a meggyilkolt trónörökös politikája lett volna az egyetlen mentesség. Ez pedig a legképtelenebb állítás. Ferenc Ferdinánd Ausztriát akart csinálni még Magyarországból is, részekre akart bontani egy országot, amelynek az ezerezstendős tradíciók révén volt bizonyos belső kohéziója és elavult 48 előtti elvek szerint akarta a kettős monarchiát névlegesen önálló tartományok szövetségévé átalakítani. Ez a doktrinér elgondolás a Habsburg-birodalmat az összeomlástól nem mentette volna meg.

Tisztát Sidnay Fay menti a felelősségtől. Részletesen előadja az ismert igazságot, hogy Tisza két memorandumban figyelmeztette Ferenc Józsefet a háború provokálásának veszedelmeire, de amelyeket Ferenc József megjegyzés nélkül félretett. De Tisza Berchtold rábeszélésének végre is engedett. Miért? Erre a kérdésre Sidney Fay nem tud felelni; ezt mondja: Ezt nem tudjuk biztosan.¹

Tisza valószínűleg bízott a német szövetségi hűségben és Berchtold előadásai alapján úgy látta, hogy a monarchia elleni nagyszerb propaganda Magyarország területi épségét is veszélyezteti. Tisza magatartása Magyarország felelőssége szempontjából kétségkívül nagyon fontos, de Magyarország felelőssége vagy felelőtlensége nem tisztán azon múlik, hogy Tisza

¹ Poincaré: Au service de la France, V. Invasion. 1914. Paris. 1928.

² II. kötet, 241. lap.

hogyan viselkedett ezekben a válságos napokban. Nekünk, ha Magyarország büntelenségét igazolni akarjuk, ki kell mutatnunk azt is, hogy nekünk nem voltak Ausztriával azonos hatalmi céljaink és ami még ennél is fontosabb: Magyarország nem rendelkezett szabadon önmagával; legfontosabb nemzeti jogunkat, a hadüzenet és békekötés jogát, a hadsereg felett való rendelkezés jogával együtt a közös, de a valóságban osztrák külügyi hatalmasságok gyakorolták.

Kétségtelen, hogy Sidney Fay a háborús felelősség kérdésének megítélésében sokkal elfogulatlanabb, mélyebben látó, mint egyes szocialista osztrák és német írók, mint Heinrich Kanner vagy Kautsky, akik mindent elkövetnek, hogy Ausztriát és Németországot befeketítsék. A felelősség kérdésének ezek a részletei és szempontjai késő évtizedek múlva, ha majd a lehiggadt objektív történetírás veszi szemügyre a világháború okait, teljesen elhomályosodnak. Világrendről volt itt szó, amely fegyverekre volt építve. Európa két ellenséges táborra szakadt s nem volt túlságosan fontos, ki kezdte az ellenségeskedést, mert egy vagy két esztendő múlva provokálta volna a másik fél. Biztosra vehetjük, hogy Oroszország néhány esztendő múlva jobban felkészülve talált volna ürügyet arra, hogy a Balkán-dolgokba beavatkozzék. A jövő történetírója csodálkozni fog azon, hogyan tettek felelőssé népeket, országokat háborúért, amely bizonyos technikával mesterségesen bármikor felidézhető; és nem fogja megérteni a jövődöbéli objektív történetíró azt sem, miért büntettek ártatlan tömegeket, amidőn a háború és béke kérdéseit 1914 előtt a dinasztiki felelőtlen ügynökei intézték.

BÁLLÁ ANTAL

A TARTUI EGYETEM JUBILEUMA

EMLÉKEZETES ünnepe volt észak Heidelbergájának, vagy az Embach parti Athénnek, mint ahogy a magyarsággal nyelvokon legújabb és legkisebb finn-ugor állam egyetemi városát már ősidők óta nevezgetik. December elsején ünnepelte az egyetem tízéves évfordulóját annak, hogy mint az Észk Köztársaság nemzeti egyeteme működik. Az Alma Mater Dorpatensis, vagy ahogy észk neve után újabban itt mondják Tartuensis, háromszáz év előtti alapítás. 1632 június 30-án írta alá Gusztáv Adolf svéd király a dorpatui egyetem alapító oklevelét a harmincéves háborúban, Nürnberg mellett, a táborban s rá néhány hónapra, november 6-án, elesett Lützennél a csatában. Az Academia Gustaviana azonban csak huszonnégy évig működhetett zavartalanul. Az orosz szomszéd egyre háborgatta Svédország livoniai birtokát. XI. Károly király azonban 1690-ben restaurálta az egyetemet, mely tíz év múlva már Pärnu (Pemau) nyugoti kikötővárosba volt kénytelen menekülni, míg végre 1710-ben az Academia Gustaviana-Carolina is megszűnt.

A svéd dicsőséget ma már úgyszólván csak Gusztáv Adolf ércszobra hirdeti az egyetem főépülete mögötti parkban, hol 1928 júniusában leplezték le Söderblom uppsalai érsek és vagy kétszáz tagú svéd küldöttség jelenlétében. A svéd egyetem anyakönyveiben azonban érdekes magyar művelődéstörténelmi adatok is helyt foglalnak. Így kitűnik, hogy a dorpatui egyetemnek már fennállásának harmadik esztendejében két erdélyi szász hallgatója volt, 1643-ban pedig egy magyar tanult az Academia Gustavianán, melynek előadási nyelve latin volt. Végre 1690 és 1710 között nyolc erdélyi és egy magyarországi hallgatója volt az egyetemnek. Ezek mind a kiváló theológiai kar előadásait hallgatták, hogy aztán az evangélikus lelkészeknek kiképzését hazájukban előmozdítsák.

¹ E magyarországi és erdélyi hallgatók névsora közölve Csekey István, Észak írárok, Budapest, 1928, 42. 1.

Egy század múlva, az orosz hódoltság idején, a balti lovagság kezdeményezésére, mely egy német protestáns egyetemet akart Dorpatban felállítani, I. Sándor cár alapításaként 1802 április 21-én történt a dorpati császári egyetem fölvatása. Jóllehet annak protestáns jellege volt és előadási nyelve német volt, a császár birodalmi intézménynek szánta annyival is inkább, mert abban az időben Oroszországban a Báthory Istvántól 1578-ban alapított vilnai egyetemen kívül mindössze egy egyetemműködött, az 1755-ben alapított moszkvai. Csak 1804-ben következtek a charkovi és a kazáni, 1819-ben pedig a szentpétervári. Az sem érdektelen magyar művelődéstörténelmi adat, hogy a szentpétervári császári egyetem első rektora éveken át a cártól kinevezett Balugyánszky Mihály — magyar ember volt. Előzően a nagyváradi kir. jogakadémiának volt a tanára, majd 1803 óta a később egyetemmé alakult szentpétervári pedagógiai főintézetben a közgazdaságtan és pénzügytan professzora. Nemcsak mint a későbbi I. Miklós cár nevelője, de mint az orosz törvénytárnak, a Szvod Zakonovnak, kodifikátora jelentős nevet biztosított magának. Neki tulajdonítható, hogy az orosz törvénygyűjtemény szerkezetre nézve sokban hasonlít a magyar Corpus Jurishoz.

Hogy miként került Balugyánszky és kivüle még oly sok jeles külföldi tudós Oroszországba, annak magyarázatául szolgálhat az 1798 január 18-án kelt császári ukáz, mely eltiltotta a külföldi egyetemek látogatását. Így aztán főleg az I. Sándor alatt lábrakapott liberális irányzat kiváló külföldi tudósoknak Oroszországba való csalogatását tűzi ki céljául. A megélhetési viszonyok olcsósága, magas fizetés, nemesség, címek és kitüntetések voltak az eszközök. A buzgalom odáig megy, hogy nem kisebbet, mint egy Martenst akarnak Göttingából Dorpatba hívni, továbbá Puchtát szeretnék romanistának megnyerni és csak véletlenül múlt, hogy Ranke száz esztendővel ezelőtt nem lett a dorpati egyetemen a világtörténelem professzora. De külföldiek, főleg németek, működnek eleinte az orosz egyetemeken is és mindössze az a különbség, hogy Dorpatban legalább megértették a hallgatók professzoraik előadásait.

A hatalmas germán szellem Dorpatban mindig a legkeletebbre előretolt kultúrbástyáját tekintette. Így aztán európai híri nagyságok ültek egyetemének tanszékein. Hogy minden fakultásról csak néhányat említsünk, álljanak itt a következő nevek. Az orvosi karról: Burdach, Räuber, Schmiedeberg, Dragendorff, Bergmann, Pirogov; a természettudósok közül: Baer, Ledebour, Middendorff, Carl Schmidt és a csillagászdinasztia, a Struvé; a teológusok közül: Oettingen és Hamack; a jogi fakultásról: Bunge, Engelmann, Löning, Bergbohm; a bölcsészeti karról: Morgenstern, Paucker, Strümpell, Teichmüller, Winckelmann, Brückner, Hausmann, Adolf Wagner, Lexis, Bücher, Stida. A legragyogóbb világnevek minden esetre a Baeré, továbbá Ostwaldé, aki Dorpatban végezte középiskolai és egyetemi tanulmányait és 1878—82-ig mint a kémia magántanára működött az egyetemen. Végül 1851-ben Dorpatban született Adolf v. Harnack, a nagy berlini egyháztörténész s általában a modern szellemtörténet mestere, a Kaiser Wilhelm-Gesellschaft elnöke, kinek atyja itt teológiai professzor volt, ő pedig 1869—72-ig Dorpatban volt az egyetem teológiai karának hallgatója, hat hónapig pedig az egyháztörténelem docense.

Csoda-e, hogy ennyi ragyogó név után Dorpat nemes patinájúifogalomná vált a tudományos világban?

A derűre azonban megjött a ború. A II. Miklós alatt bekövetkezett reakciós korszak felve tekintett a külföldi tudósokra és célul tűzte ki a dorpati német egyetem russzifikálását. A fordulópontot az 1890. év jelentette, amikor az alma mater Dorpatensis Universitas Jurjevencisszé alakult át. Az orthodoxiának a tudomány berkeibe való bevonulását jelentette, amikor mintegy az egyetemi templom ellensúlyozására orosz kápolnát rendeztek be az egyetem főépületének második emeletén. (Cifra mennyezete ma is érintetlen.) A russzifikáció rohamléptekben haladt, csak éppen az orvosi és az evangélikus teológiai fakultással nem bírtak. Az előbbivel, mert

a német orvosprofesszorokra szükségük volt, az utóbbival meg, mert abban erős nacionalista szellem uralkodott, háta mögött a lutheránus németek, sőt észtek és lettek tömegeivel. Az orosz kormányzat ekkor egy mesterfogáshoz nyúlt, mely történetesen Magyarorszáig ért. Mivel az evangélikus teológiai tanszékekre nem tudott oroszokat ültetni, nálunk akadt egy vállalkozóra, aki mind vallás, mind képzettség szempontjából megfelelt és emellett tót volt és pánszláv érzelmű. 1893 szeptemberében bevonult Kvacala János pozsonyi evangélikus liceumi tanár az egyházjog nyilvános rendes professzorául Dorpatba. (Jelenleg a pozsonyi tót evangélikus teológiai akadémia tanára.)

Az egyetem változatos történetéhez még csak annyit, hogy a világháború végén a német birodalmi csapatoktól való megszállás alatt azt 1918 szeptember 15-én mint német egyetemet nyitották meg, de már december i-én (azóta ezt az évfordulót ünnepük) az Észk Köztársaság tulajdonába ment át s ünnepélyes megnyitása egy esztendő múlva történt, miután az észk egyetemi előadások 1919 őszén megkezdődtek. Mai széleskörű autonómiájának alapja az 1925 június 18-i törvény az Észk Köztársaság tartui egyeteméről.

Ami most már az észteknek a dorpati egyetemhez való viszonyát illeti, az érdekes folyamatra tekinthet vissza. A múlt század dereka óta mintegy félszáz észk végezte el Dorpatban egyetemi tanulmányait. A jó finn-ugor fajtához tartozó, eszes, hétszázados elnyomatásuk alatt megedződött észk diákok hamarosan legyűrték német kollégáikat és amikor ütött a történelem nagy órája, minden nehézség nélkül foglalhatta el pozícióit az észk állam jól vértezett vezérkara. Az Észk Köztársaságot úgyszólván a dorpati egyetem teremtette meg a köréje csoportosult hallgatók szívós és céltudatos munkájával. Még 1870-ben alapították Hurt író és társai az „Észk Egyetemi Hallgatók Egyesületét (Eesti Üllõpilaste Selts), mely eleinte csak titokban működhetett és csak 1883-ban nyert elismerést. Érdekes, hogy az egyesületnek 1881-ben titokban megállapított kék-fekete-fehér színei lettek az észk nemzeti színekké, amelyeket a köztársaság is megtartott. Egy diákegyesület, mely államot alapít! Igaz, hogy a történelem is segítségére sietett, de az orosz romok káoszában a jólvértezett észk intelligencia s a hősiessen küzdő észk diákok mentették meg a bolsevizmustól és rázták le a szlávság jármait.

Mint ahogy az észk szabad államot nem imperialista és expanziós törekvések hozták létre, a dorpati orosz egyetemet sem konfiskálta az észk utódállam, hanem visszaadta az észk népnek, amelyik hazáját felszabadította. S a maroknyi észk nép mégis mennyire kulturáltabban és toleránsabban járt el, mint a mi utódállamaink! Nem zavarta el az orosz professzorokat s ültetett helyükbe felcsereket és néptanítókat, mint a mi szomszédaink, hanem a még megmaradt kevés orosz helyét jólképzett belföldi, ilyenek hiányában pedig külföldi erőkkal töltötték be. Érdekes, hogy 1919 október 6-án az előadásoknak csak 41.4%-a volt észk nyelvű, 5.4% német és 53.2% orosz nyelvű, míg tíz év múlva ma az előadások nyelve 75%-ban észk. Az a remény, hogy tíz év alatt valamennyi előadás észk nyelven fog tartatni, nem vált be. Az egyetem tanácsának javaslatára a közművelődési miniszter záros határidőre kivételt tehet.

A dorpati egyetem az elmúlt tíz esztendő alatt páratlan izmosodást tüntet föl. Jelenleg van 174 tanerője, köztük 59 rendes professzor. 1929 december elsején 3686 hallgatója volt, akik a hét karon a következőképpen oszlanak meg: a teológiain 118, a jogin 773 (közgazdaságtudományi osztályon 735), az orvosin 280 (gyógyszerészeti osztályon 70, testnevelési osztályon 44), a bölcsészeten 706, a mennyiségtan-természettudományin 402, az állatorvosin 118 és a mezőgazdaságin 329 (erdészeti osztályon in). A hallgatók egyharmada (1197) nő volt. Jellemző, hogy a bölcsészeti karon a hallgatók aránya: 173 férfival szemben 533 nő. 7 nő teológiát hallgatott. 142 volt a külföldiek száma.

A most lefolyt ünnepélyt szűkebb keretek közt tartották meg, mert 1932-ben amúgy is nagy ünnepségek lesznek a külföld bevonásával a három-

száz éves jubileum alkalmából. Meghívót ezúttal csak a két szomszéd állam, Finnország és Lettország, egyetemei kaptak, míg a rokon és barátságos államok, főleg az úgynevezett „szegélyállamok“ egyetemei részére csak értesítést küldöttek. Az ünnepély azonban így is túlnőtt egyszerűnek tervezett keretein. A helsinki (helsingforsi) és turkui (aboi) finn egyetemek, a rektoraikon kívül még egy-egy delegátust küldöttek, a rigai lett egyetem pedig rektorát. A vilnai egyetem nevében egykori rektora, Szymanski professzor jelent meg, aki jelenleg a lengyel szenátus marsalljának magas állását tölti be. A varsói egyetem szintén egykori rektorát, Bryniewicki professzort küldte ki, aki az orosz időben a dorpati egyetem magántanára volt. A lundi svéd egyetemnek delegátusa Kjellin, jelenleg rigai professzor volt, aki néhány évvel ezelőtt még a dorpati egyetem művészettörténeti tanszékét látta el.

A magyar egyetemek közül, melyek csak értesítést kaptak, a pécsi és szegedi latin nyelvű üdvözlő iratokat küldöttek, hangsúlyozva a rokoni érzelmeket. A budapesti egyetem tanácsa pedig jelen sorok íróját bízta meg képviselével, aki a délre szakadt testvérnép fiaként hozta a budapesti Pázmány Péter-egyetemnek testvéri üdvözlését, amelyet a nagy kardinális, Pázmány Péter, három évvel később alapított, mint a dorpati Academia Gustaviana alapítása történt.

Miután a külföldiek részéről elhangzott üdvözlések közül ez volt az egyetlen, mely észti nyelven történt, viharos tetszésnyilvánítást váltott ki és Magyarország éltetését vonta maga után.

A tiszta fehér fafaragványos, klasszikus stílusban épült és délszaki növényekkel gazdagon díszített aulában fényes közönség gyűlt egybe. Köztük foglaltak helyet az államvén, a parlament és a legfelsőbb bíróság elnökei, a közművelődési és szociális, valamint a külügyminiszter és még számosan. A magas lengyel vendégre való tekintettel megjelent a lengyel követ és meghatalmazott miniszter is Tallinn-ból (Reval) feleségével és a követség személyzetével. Az ünnepélyes aktus alatt kilenc személyt avattak tiszteletbeli doktorrá: köztük Wilde író, az észtek Jókaiját, aki jól ismeri Magyarországot és aki nemcsak fordított Jókaitól, de erősen a hatása alatt is állott.

Az egyetem tíz évi működéséről és átszervezésének történetéről egy 450 lapnyi vastag, képekkel gazdagon illusztrált ünnepi mű jelent meg észti nyelven. Német és francia nyelvű összefoglalások nemsokára követni fogják.

CSEKEY ISTVÁN

AZ IDEI FRANCIA ÉS MAGYAR IDEGENFORGALOM

HOSSZÚ külföldi tartózkodásom alatt különösen Párizsban lépten-nyomon tanúja voltam annak a céltudatos, nagyszerűen előkészített és megszervezett propagandának, mellyel a hatalmas és gazdag Franciaország magához édesgeti az idegenek sokaságát. Nem is olyan régen mégcsak Párizs és környéke, a francia Riviera, Calvados luxusfürdői, Biarritz és még néhány elegáns tengerparti fürdő volt a centruma ennek a tömeges idegenvándorlásnak. Az utolsó években azután pompás propagandával szinte az egész ország színhelyévé vált a bevándorlásnak. A tulajdonképeni főszezon végén, június utolján vándormadarak vándorlásához hasonlatos tömegekben lepik el Párizst az amerikaiak, ausztrálieiak, angolok és a különféle idegen turisták százezrei. Igen sokan, főleg a tehetősebbek, jóformán évről-évre idelátogatnak. Vannak csak mulatni, szórakozni vágyók, de vannak olyanok is, akik tanulni, tapasztalni, művészeteket, tudományos intézeteket, múzeumokat tanulmányozni, esetleg éppen pihenni jönnek ide a

várietas delectat elve alapján. Néha (például a frank zuhanása idején) valószínűleg megrohanták Párizst az idegenek. Δ világ minden még olyan távoli zugából, Délafrikából vagy Japánból egyaránt.

Hogy miért térek ki a francia és a párizsi példára és miért foglalkozom részletesebben vele, annak számos oka van. Először: itt mutatkozott egy egész ország idegenforgalmi megszervezésének a kihatása a legszembeszökőbben. Másodsor: itt tanulmányozhatók a propagandaeszközök legszélesebb skálájú, legművészebb, legeredetibb fajtái. Harmadszor: még ma is Párizs a világ idegenforgalmának elosztó középpontja. Ide érkeznek be és innen indulnak ki a távoli világrészek világjáró utazói, turistái. Itt, meg a nagy tengerjáró hajók irodáiban és fedélzetén döntenek el, hogy hova és merre vezet további útjuk. Itt kell tehát felhívni figyelmüket, megnyerni érdeklődésüket.

E három fő okon kívül még számos motívum teszi szükségessé, hogy a francia idegenforgalmi propaganda módozataira kitérjünk.

Ha a francia példát szemléljük, szembeszökő az az élénk tevékenység, amellyel maga az állam, a főváros és a különféle hatóságok és hivatalok is kiveszik a részüket a szervezés munkájából.

Előttem fekszik a Közmunkaminisztérium kiadványában a „L'Office National Du Tourisme“-nek évi jelentése. Kimerítő ismertetése túlhaladná cikkem kereteit; talán elég, ha felsorolom érdekesebb fejezeteit. A füzet elején az egyes fürdő-, klimatikus-, üdülő-, nyaraló- és gyógyítóhelyek jegyzéke található. Következő fejezet a turizmus, termalizmus és klimatizmus szervezete a szállók és idegenforgalmi ügynökségek szervezetével. Gazdasági és pénzügyi mérleg a külföldi utasokról és turistákról, az Office jelentése, a különféle utazási és turistaságot propagáló és előmozdító egyesületek működése, költségvetése, szubvenciója, kiadmányai, szállóipar, sportok, plakátok, hirdetések, brosúrák, propagandairatok, naptárak, propagandafilmmek, rádiópropaganda, kiállítások, vásárok, az ezután következő fejezetek. Végén: a külföldi kirendeltségek működése, az idegenek Carte d'identitéjére, személyazonossági fényképes igazolványára és a fürdőtaxokra vonatkozó tudnivalók foglaltatnak, meg a különféle táblázatok.

Egyetlen ilyen jelentésbe való betekintés is meggyőzhet arról, hogy milyen fontosságot tulajdonítanak a hivatalos körök is ennek a kérdésnek.

A külföld érdeklődését a világ minden tájára elküldött propaganda-füzetekkel, nagy képeslapok és magazinok gazdagon illusztrált cikkeivel és rengeteg, fantasztikus összeget igénylő reklámmal keltik fel. Az Amerikából és más tengerentúli világreszekből érkezett már az óceánjárókon öntik el propagandairatokkal, amelyek között nagy számmal szerepelnek Franciaországnak eddig még kevéssé ismert departement-jai és területei. A legutóbbi időkig csak Svájc és Olaszország kipróbált idegenforgalmi szervei rendelkeztek az ízlésesen kiállított röpiratoknak ekkora gazdagságával. Párizs kirakataiban bőven látunk díszes köntösű, irodalmi becsű munkákat is, melyek a geográfiával, etnografiával, kultúrtörténettel behatóbban foglalkozó érdeklődőt is kielégítik. A színházak, revük, kabarék egyes tablói, a T. S. F. (Telefons sans Fii) rádiós előadásai mellett a Gaumont, Pathé, Auber és más nagy cégek filmhíradói gondoskodnak a kíváncsiság fokozásáról. Mindig mutatnak valami szépet, adnak valami érdekeset a sok fürdőhely, érdekes vidéki városka vagy természeti szépség egyik-másikáról. A lapok, revük, újságok pedig a sok fizetett reklámon kívül szinte kötelességüknek tartják bemutatni az ország valamelyik szép vagy aktualitása miatt érdekes részét. Még a naponta háromszor-négyszer megjelenő bulvárlapok is szinte büszkélkedve közölnek részleteket: „Menjünk az Azúr-tengerpartra!“, „Párizs egyik gyönyörű pontja“, vagy „Normandiában csodálatosan szép az ősz!“ címmel. A nagy fürdőhelyek: Trouville, Biarritz, Nizza, Vichy és a többiek annyi és oly változatos programot nyújtanak kivált a főszezon idején, akár egy kisebb világváros. Virágcsatától löversenyig, operaelőadástól a legfényűzőbben berendezett játékkaszinóig minden van programjukban. És ami talán a legfontosabb, hogy nemcsak a gazdagok-

hoz szólnak, vagyis a szegényebb igényektől kezdve a legelkényeztetettebb milliomosokig mindenki számára van választék.

Egész különös, mert nálunk még szokatlan módja a reklámnak a transzparenszek és fényreklámok útján való figyelemkeltés. Párizsban a legforgalmasabb helyeken óriási betűkkel láthatjuk felírva, hogy Trouville vagy Párizs-Plage ennyi és ennyi kilométer innen. Az irányt pedig vakító nyíl mutatja. A gyalogút alatt is van ilyen világító reklám mintegy színes üvegparkettet képezve. Van persze túlzásba eső iparkodás is.

A legintenzívebb reklámnak természetesen a szállók és menetjegyirodák és a Touring Club de France szervei az eszközei. A nagy Boulevardon a Madeleine-templomtól a Boulevard Haussmann sarkáig, de főleg az Operáig található a menetjegyirodák fészke. Mint Magyarországot meg nézni óhajtó idegen néztem be egyikbe-másikba, hogy lássam, vajjon milyen felvilágosítással tudják ellátni az országunk iránt érdeklődő idegent. Mert a figyelmet Magyarországra felhívó külső reklámmal vagy már a kirakatban szembeötölő ábrával vagy cikkel ezekben az irodákban — sajnos — nem találkoztam. Először a Vagons Lits-nek a Boulevard des Italiens sarkán lévő kirakatait néztem végig. Talán 25 üveglap van ennek a hatalmas helyiségnek. Párizsban idegenek által leglátogatottabb sarkán. Volt az egyes üvegtáblák között német, olasz, svéd, hollandi, indiai, kanadai és Isten tudja még miféle. De magyar nem. Bent a felvilágosítási osztályon Hongrie után érdeklődtem. Még mindig a régi sablonos viszonzást kapom: Ah, l'Autriche!

Innen a világhírű Thomas Cook-céghez megyek a Place de la Madeleine-ra. Itt sincs semmi rólunk a kirakatban. De itt már azonnal megkapom a kért prokpektust és felvilágosítást. Így járok még vagy két helyen. Mindenütt van Magyarországról és Budapestről szóló irat bőven. Kiállításuk is szép, fototechnikai részük pedig valóságban elsőrendű. Megkapom a Három nap Budapesten és a Három nap a Balatonon címűt is. Rendben van; de miért nincs sehol semmi a kirakatokban, a szállók halijaiban, szem előtt, kéz alatt, érdeklődést keltve, figyelmet felhívón? Hiszen itt Párizsban a világ idegenforgalmának egyik középpontjában a többi ország állandó és lármás propagandájában így néma gyermekek maradunk. Plakát kell ide, több és szem előtt fekvő prospektus, brosúra, propagandairat! Már a nagy hajók irodáiban kell megnyerni a világjáró gazdag amerikai vagy angol érdeklődését. A hotelek, szállók, éttermek asztalain heverjen mindenütt, ha kell, tömegével! Módot kell találni, hogy az ilyen idegenforgalmi és menetjegyirodák személyzetének anyagi érdeke fűződjék országunk propagálásához. Igen sokan hiszik még ma is, hogy Bécsnél vége van a világnak. Percentuális kedvezéssel, részesedéssel és mindenféle ravaszsággal kell előmozdítani és felszínen tartani az Európát megismerni kívánó idegennel közvetlenül érintkezésben lévő hotelszemélyzet néhány ajánló szavát: „Látogassa meg Budapestet és Magyarországot.“

Még a „Centraleuropéen Express“ kirakatában — amely cég közvetlen kapcsolatban áll a pesti Menetjegyirodával — sem láttam hosszú hónapokon keresztül magyar vonatkozású hirdetést, plakátot.

Pedig nemcsak az utcai, menetjegyirodai, szállói figyelemkeltésre fordítanak nagy gondot. Vasúti kocsikban, hajókon, villamosokon, várótermekben is találkoztam sikerültebbnél-sikerültebb ábrákkal és tájképekkel. És nemcsak az egyes országok festői pontjait mutatják be, hanem különféle ünnepeket, népies szokásokat, kiállításokat is. Van például egy nagy plakát, mely az angol királyi lovasgárda színdús felvonulását ábrázolja, már messziről felhívja a figyelmet. Mellette pedig az eidami és volendami festői népviseletet mutatja be egy hollandi plakát. És így tovább . . .

És az egyes államok ügyesen bekapcsolódnak az elterjedt bulvárlapok hirdetésszerű rovataiba. Ausztria például festői vidékeivel és városaival díszített művészies levelezőlapokat — mintegy állami képeslapokat — hozott 1928 őszén forgalomba.

A különleges kiállítások, ünnepek és idegenek látogatását célzó

különféle események az árúmintavásártól kezdve egészen valamilyen nagy sporteseményig pedig mindig kellő időben szervezandők és plakátozandók. A barcelonai 1929-es évi kiállítás képeivel már 1928 nyarán Európaszerte találkoztam. És voltaképen a párizsi „Palace“ revűszínház nagy spanyol revűje son volt más, mint a spanyolok nagy költséggel készített propagandája. Nálunk rendszeren későn jönnek az ilyesmivel, amikor az esetleg ide is ellátogató külföldi már régen megállapította programját, útitervét. A tavalyi Los-Angeles-ben tartott protestáns világtalálkozáson például a magyar idegenforgalmi prospektusok és ismeretterjesztő iratok csak a kongresszus legutolsó napján érkeztek meg (és abból is csak kétfajta volt kéznél).

A Szent István-nap, egy szép pusztai jelenet és a királyi palota művészies és ügyesen megkonstruált képei kellő időben elhelyezve Párizs forgalmas pontjain, az Európát járó utasok sokaságát vonzanák Budapestre és Magyarországra.

Tavaly nyáron Amerika egyik legnépszerűbb sportférfia és egyik leghíresebb filmszereplője vette tervbe magyarországi útját. Személyük közvetített propagandaszereplőként képviselt, mert a művelt világ összes filmhíradói és képes magazinjai harsonáltak volna mindenfelé, hogy például Dolores del Rio ennyi és ennyi időt töltött Budapesten. Az út meghiúsult, mert — mint megtudtam — a szép Dolorest lebeszélték Budapestről, illetve más útirányba „csalták“. Egy másik autón utazó gazdag külföldivel beszélgettem. Panaszkodott, hogy Bécsből a magyar határig lehetetlenül rossz az országút. Önkéntelenül eszembe jutott néhány ilyen eset összehasonlításából, hogy nincs-e szándékosság a dologban? Ausztria különben is jeleket kapna idegenforgalmi szervezéséből. Mindenütt ott vannak ízléses füzetek, plakátjai. Az utódállamok között Csehország a legveszélyesebb versenytársa, amely szintén már egész országát bevonta ebbe a propagandába — akárcsak Franciaország.

Ha Párizsban járunk-kelünk a forgalom bábeli zűrzavarában, mindenütt roppant autóbuszok és autócarok vonják fel figyelmünket. A város közepének csaknem minden sarkáról indulnak hosszabb-rövidebb útjukra. Vannak, amelyek csak a löversenyekre, futballmérkőzésekre vagy a közvetlen és a távolabbi környékre: Versailles-ba, Malmaison-ba, Fontainebleau-ba vagy Chantillyba mennek. De vannak, amelyek az északi vagy nyugati tengerpartot, a Loire melletti kastélyövezetet, a Szajna völgyét, az 1914—18-as harcok területét járják be, vagy 8—10 napos útitalommal egész körutazást tevé, jóformán az egész országot behálózzák. Ezeknek a körutazásoknak és az általuk nyújtott tökéletes kényelemnek ismertetése külön tanulmány lenne.

Ezeknek a kiragadott külföldi példának az utánzása természetesen roppant anyagi eszközöket feltételez. De a szerényebb keretek között mozgó „hazai“ propaganda — különösen az utolsó esztendőben — szintén mérőföldes lépésekkel haladt előre. Semmi sem bizonyítja ezt markánsabban, minthogy éppen a legutóbb a franciák tanulmányozták (Violet és Marcereau vezetésével) a magyar idegenforgalomnak külföldön is híressé vált módszereit.

Kétszeres aktualitással bír ez a kérdés napjainkban, mert soha olyan erős nem volt az idegenforgalmi propagandánk, mint ezen a nyáron. Soha annyi idegen szó nem hangzott Budapest utcáin, mint most és ezt megértéssel kommentálják az itt járt idegenek is, elismerve, hogy fővárosunk természetes elválasztója, de egyben összekapcsolója északnak és délnek keletnek és nyugatnak.

Tetemesen növelték az idegenáramlást a különféle szép sikerrel zárult kongresszusok. Szinte egymásután zajlottak le az Eszperantó, Diák, Külföldi magyarok, Hidrológus orvosok, Német rendőrség stb. kongresszusai. Különösen az eszperantó mutatott fel nagyszámú résztvevőt. Kedvező hatásuk már Európaszerte mutatkozik gazdasági, külpolitikai és kulturális irányban egyaránt. Még egyes irredenta propagandára is fel-

használták őket. A „Ceskoszlovo“ és más lapok fájdalmasan konstatálják is, hogy a magyar idegenforgalmi tényezők a trianoni határ tarthatatlanságát az átutazók és vendégek előtt gyakran a helyszínén demonstrálják.

Néha egyetlen, sajtóban otthonos utazó propagandája is sokat lendíthet ügyünkön. A sok hasonló tónusú és elismerő újságcikk vagy ismertetés között is feltűnően kedvező kritikát gyakorol például Emmanuel Beau de Loménie előttem fekvő füzete. A szerző többetes körutazást tett Közép-Európában és rólunk a legmelegebb elismerés hangján ír revújében. Szó van cikkében ezeréves múltunk dicsőséges napjairól, a nyugati kultúra védelmében kifejtett érdemeinkről és szörnyű megcsonkításunk tragikumáról. Azzal fejezi be rólunk írt cikkét, hogy megérti, hogy „győztes“ szomszédaink szép országunk és pompás fővárosunk láttán még mindig irigykednek és acsarkodnak ellenünk. Íme, egy francia író pámapos utazásának tanulása! Ehhez igazán nem kell kommentár.

Hosszasabban foglalkozott hazánkkal a francia napisajtó hasábjain Emile Henriét. Részletesen elmondja, hogy miért érzi magát jól az idegen és különösen a francia városunkban. Külön kiemeli a múzeumainkat, fejlett fürdőkulturánkat, a Duna látképét és a szép környezetet. (Városliget, Margitsziget.) A „Nyugat utolsó állomásának“ nevezi el Budapestet. És megjegyzi, hogy a Dunaparton valósággal Velencében álmódja magát az ember.

A Petit Journal hasábjain Georges Julin írt rólunk hosszú, fényképes cikksorozatot, melyben már a távolibb környékre (Budai hegyek, Észtergom, Visegrád stb.) is kiterjeszkedik.

Legutóbb a párizsi „Bureau des Renseignements“ vezetője: Alfonz Loyeau tartózkodott Emile Faure kíséretében többedmagával nálunk, őket is meglepte a város szépsége és modern berendezkedése. „Budapest tündérváros“ — mondták.

De nemcsak a napisajtó és a hivatalos jelentések elismerő sorai foglalkoznak velünk, hanem igen gyakran irodalmi vagy művészi impulzust is nyernek az itt járt vendégeink. Legutóbb például Alexis Nerville foglalkozott regényében a magyar integritás ügyével.

Ezek természetesen csak kiragadott példák a rendelkezésre álló hatalmas anyagból, de talán elég jellemzőek.

A külföldiek mellettünk való eredményes propagandája mellett nagy mérvben tökéletesedett hazai sajtónk céltudatos megszervezése is. (Week-end kirándulások rendezése, állandó idegenforgalmi szakcikk, hirdetések.) Ehhez járulnak a különféle utazási kedvezmények, a legmodernebbül felszerelt felvilágosító irodák, ötletes prospektusok, izléses új plakátok (Mátra, Bükk, Bakony, Mecsek, Balaton, Sopron stb.), körutazási jegyek, autókirándulások, fokozott repülőforgalom, a lillafüredi fürdőprogram, az Idegenforgalmi Tanács tanulmányi kirándulásai, az épülő bécs—budapesti autóstráda és még számos más tényező.

Néha egy-egy ügyes ötlet többet ér kötetekre menő tanulmánynál és tengernyi pénzáldozatnál. Ezek közé a szembeszökő újítások közé tartozik például a Halászbástyának, újabban pedig a Citadellának és a Gellérszobornak a kivilágítása, amelyek révén valóban mindenkorra felejthetetlen látvány tárul a még oly rövid ideig itt időző idegen szemek elé. Ilyen ügyes ötlet volt például az Eszperantó- és más kongresszusok kedvezményes villamosbérlete is.

Jelenleg és előreláthatóan még hosszú ideig Budapest áll idegenforgalmunk középpontjában. Az erre vonatkozó törekvésekben már a történelem adatai is támogatnak. Tausz Bélának, az Idegenforgalmi Tanács illusztris alelnökének egyik figyelemreméltó tanulmánya (Buda régi idegenforgalma) foglalkozik ezzel a történelmileg is rendkívül érdekes kérdéssel. Aquincum környéke már 1700—1800 évvel ezelőtt nagymúltú, forgalmas vidék volt. Idegenforgalmának legfontosabb tényezői — már akkor — szép fekvése és a termális források és fürdők voltak.

A „Császár“- és „Lukács“-fürdő, valamint a Gellérthegy melletti források pedig főleg a középkorban játszottak igen fontos szerepet.

Ha megszervezzük Budapestet, a fürdővárost, feltárjuk rendkívüli természeti kincseinket, akkor ismét — de sokkal nagyobb arányban — meg fog indulni Budapest felé az a szüntelen idegenforgalom, amely valamikor Aquincumot oly nagyvárrá tette.

A legfontosabb feladatunk Budapest természeti kincseinek értékesítése. Főleg azokat az értékeket kell kihasználnunk, amelyek a melegvízforrásokban rejlenek. Budapestet igazi fürdővárossá kell kiképezni és e célból egy olyan középpontot kell teremteni, amilyent az európai élet ilyen helyeken megkíván. Fővárosunknak négy egymástól elkülönülő fürdőövezete van. Ezeknek kiképzése és összhangzásba hozása a legfontosabb feladat. Ezek a tervek (új luxusszállók, szerényebb penziók, szállódepandanzok, forrás-pavillonok, fürdőkolonnádok, népstrandfürdők, de főleg új fürdőszállodák és fürdőkórház) most már a Közmunkatanács és a főpolgármesteri hivatal programjának is fontos pontját képezik. A terveknek már a jövő esztendei költségvetésben is szerepelniük kell.

Természetesen a végleges cél még messze van és csak az összes erők egyesítésével és hatalmas pénzügyi áldozatokkal érhető el. Szükség lenne később a „Budai fürdőcentrum“ kialakítása esetén az új Boráros-téri híd felépítésére, a villamosoknak az alsó Dunaparton való vezetésére is. (Ezek a tervek már összefüggnek a Közmunkatanács későbbi városfejlesztési terveivel is. De a forráskihasználás igazán eredményesen csak így volna a maximumig fokozható.)

Hogy kicsiny tényezőkről is megemlékezzünk, megemlítendő, hogy a külföldiek sok esetben rossz szemmel nézték a különben kitűnő pincéreinknél még fennálló borrahalórendszert is. (Csaknem mindenütt már százalékos revierrendszer van elterjedve.)

Helytelen az amúgy is túlszűfolt belterületünk fokozott beépítése és kevés régi épületünk, történelmi becsű emlékünkhöz legutolsó napokig tartó pusztítása is. Nem szabadna — eltekintve a kegyeleti szempontoktól — esztétikai okokból sem megszüntetni a kiürítésre ítélt tabáni, németvölgyi, vízivárosi és főleg a régi katonai temetőket. Ilyeneket mindenütt a legnagyobb gonddal iparkodnak megtartani eredeti állapotukban. (New-York legértékesebb telkei között ma is érintetlenül áll a régi Trinity-temető.) Helytelen a parkszerűleg kiképezhető lágymányosi tó feltöltésére vonatkozó terv. De az idegenek számára legzavaróbb körülmény utcáinknak és tereinknek egyre tartó névváltoztatása. (Berlinben, Párizsban minden utcánévnek patinája és története van.)

Budapest mellett főleg a Mecsek, Bükk és Mátra lehet majdani idegenforgalmunk központja. Az erre irányuló kirándulások kiindulópontjául pedig Eger városa kínálkozik. Itt mutatkozik ugyanis legélénkebben a vidéki népszerűsítés hatása. A város tele van nevezetességekkel és szállodája ma (Budapest kivételével) az ország legszebb és legmodernebb szállodája. Ásatások is folynak most itt, melyek a Rákóczi-korszak kincseit fogják napfényre hozni. Eger egyike a legszebb barokk városoknak és vidéke is gyönyörű. Egyenesen predesztinálja arra, hogy a külföld előtt a magyar kultúrát képviselje.

Mégis a legfőbb oka Eger nagy fejlődést ígérő jövőjének, hogy itt mutatkozott eddig Budapest után a legpregnansabban az idegenforgalom fontosságának tökéletes felismerése. Társadalmi egyesületek, helyi bizottságok, városi propagandahivatal vetélkednek itt is, mint számos más városban egymással. Innen könnyen elérhető Párád és Lillafüred is.

Itt a közelben van Mezőkövesd, amely érdekes, színes viseletével, háziiparával mindig különös vonzóerőt gyakorolt a külföldiekre.

Ugyancsak Eger mellett (Recsken) a közel jövőben (oberammergaui mintára) népies ünnepi játékokat is tervbe vettek.

Miskolcnak, Sopronnak, Pécsnek, valamint Debrecennek (Hortobágy) szintén megvan történelmi, tudományos és kulturális jelentőségén kívül a maga speciális természeti vonzóereje, vidékformációja, környéke, népszokása stb.

A Balatont szándékosan mellőztem mostani fejtegetésemből, mert ezzel csak a legutóbb is többször foglalkozott folyóiratunk.

Az idegenforgalmat pszichológiai alapon kell irányítani. Nem elég az új államok, új emberek érdeklődésének megnyerése, hanem éppoly fontos meglévő, már itt járt, vendégeinkkel és barátainkkal való kapcsolatok fenn-tartása, fejlesztése és érdeklődésüknek fokozása is. Tisztában kell lennünk, mi az igényük, mi érdekli őket, mit kell nekik megmutatnunk, kiemelnünk.

Az utazás ma már nemcsak divat, hanem valósággal hozzátartozik a kultúremler életstandardjához. Föl kell fedeztetni, divatba kell hozni Magyarországot, de főképen elsősorban Budapestet.

Nagyon fontos lenne, hogy szép hazánkról minél több ismertető film menjen ki és hogy a külföldi híradók reciprocitás formájában állandóan közöljenek szép, festői magyar tájakat és érdekes eseményeket, amint például Szent István-napkor történt, ha nem is kielégítő mértékben. Meg kell szerezni francia és egyéb film vállalatok érdeklődését, hogy szabadtéri felvételeik készítésénél gondoljanak festői vidékeinkre. Az angol, amerikai, német utast rendkívül érdeklik a különféle sportesemények. Ezek ma már szinte több idegent vonzanának ide, mint egy kiállítás vagy áru-mintavásár.

Különösen a vízisportok, az úszás, a vívás, lovasjátékok azok, ahol vezető és irányító szerepet vihetnénk Európában. Jelenleg két új golfpálya is épül az országban. (Egyik a Hűvösvölgyben, a másik Lillafüreden.)

Lássuk el iparunkat — mint már javasolják is — ötletes speciális magyar souvenir-ekkel. Nem utolsó sorban pedig szüntessük meg a pusztán formalisztikus vízumkényszert (természetesen Oroszország stb. ... kivételével). Amit itt elvesztünk a vámon, behoznánk a réven.

A szállókéltúra emelésére egy, az amerikaiak részére épülő luxusszállóra és egy, főleg németek számára készülő turistaszállóra is szükség lesz a közel jövőben a fővárosban. De ezenkívül a vidék sok és sürgős orvoslásra szorul.

A kongresszusok kitűnő sikerrel zárultak ebben az esztendőben. Meg kell minden országban, minden foglalkozási ágban találni és szervezni azokat, akik a további propagandát szakmatársaik és társadalmi körük keretében kiépitik. Az eszperantó nemzetközi jelentősége is fokozottabban lesz később kihasználható.

Nagy eredményeket fog maga után vonni idei nagyszabású propagandánk, mely főleg a barcelonai kiállításra koncentrálódott. (Sajtó, Magyar pavilion stb.)

Összegezve az eredményeket, megállapítható, hogy állandóan fokozatosan erősödik idegenforgalmunk. 1929-ről természetesen nem áll még statisztikai adat rendelkezésemre; de valószínűleg ebben az évben is állandósul az emelkedő tendencia. A múlt (1928) évről már tiszta képünk van. Ez az év valamennyi békeév statisztikáját túlszárnyalja. 1928-ban összesen 260 ezer idegen (szállodai vendég) volt Budapesten. Ebből 120 ezer a tényleges külföldi. De míg a külföldiek valamint az elszakított országrészekből származók száma egyre emelkedik, addig a szorosán vett Csonka-Magyarországról származó vendégek száma évről-évre csökken.

Az 1929-es év végeredményben feltétlenül túl fogja haladni még a 1928-as rekord év eredményét is, de az emelkedés nem lesz olyan erős, mint az 1928-as évé az előző 1927-essel szemben. Elsősorban az idei január—áprilisi abnormális hideg időjárás okozott némi visszaesést, később pedig főleg a nehéz gazdasági viszonyok járultak hozzá némi stagnációhoz. De a július—augusztus hónapok pótolni fogják ezt a látszólagos visszaesést.

Nemzetek szerinti sorrend a következő:

1. osztrákok, 2. németek, 3. amerikaiak, 4. kisantant államai, 5. angolok és olaszok. Azután szép számmal szerepelnek a skandinávok és a hollandok is. Legújabbban az Eszperantó-kongresszus óta a japánok is egyre erősebben érdeklődnek irántunk.

Franciaország ezúttal is elég hátul szerepel a külföldiek statisztikájában, holott a 70-es, 80-as években élénk kontaktus volt közöttünk. A francia

ma sem turistanemzet, de mégis nagy fontossággal bírna érdeklődésük megnyerése. A tavalyihoz képest így is sokkal emelkedett a számuk.

E rövid áttekintéssel nem az volt a célom, hogy száraz adatokat soroljak fel vagy kimerítő statisztikai számsorokkal szolgáljak. Csak egy-két szembe-
szökö irányelvre akartam felhívni az érdeklődést.

A magyarországi idegenforgalmat meg lehet szervezni, a meglévőt ki lehet építeni. Semilyen pénz, munka, anyagi és szellemi erő meg áldozat nem sok erre. Mert a befektetett fáradságot itt bőven megfizeti az elért eredmény. Még akkor is, ha csupán pénzügyi és közgazdasági faktorokkal számolunk. Pedig nekünk magyaroknak még mást is jelent: hazánk, népünk és országunk megismerésének felkínálkozó legalkalmasabb eszközét. Kétszeresen fontosabb bármely más ország idegenforgalmi propagandájánál.

GESZTESI-BALOGH GÁBOR

A MAGYAR RÁDIÓ

MAGYARORSZÁGON már közel öt éve működik a budapesti rádió, szereplését azonban még aligha tették komoly kritika tárgyává. Sem a napilapok, sem a folyóiratok. Van ugyan egy rádióújságunk, de ez csak a szereplők bemutatása, a műsor állandó dicsérete s főleg műszaki ismeretek közlése körül szerzett érdemeket. Újabban, igaz, iránya átszerveződött, független, helyesebben ellenzéki lap lett, mióta a Stúdió saját hetilapot alapított Rádióélet címen. Egyesek régen sürgetik a napilapok állandó rádiókritikai rovatát. Ám ez mindmáig még megoldatlan maradt, ha csak két napilap kritikára való törekvéseit nem vesszük számításba: az egyik délutáni lap, az Új Nemzedék „Hogy volt tegnap, mi lesz ma?” című rovata hoz pársoros megemlékezőt, de inkább csak a zenedarabok bírálatára szorítkozik, éppúgy, mint a Magyarság, mely kifejezetten nem muzsikát kritizál Rádiózene c. kis rovatában. Hatásra és ösztönzésre, új irányba való térítésre így ezek a kritikák se visznek, még a zenei előadásoknál sem. Hiányzik tehát a komoly, hangsúlyos és mindent magában foglaló kritika s az olyan mérvű, mint amilyen színi életünkben van s amely elég súllyal bír ahhoz, hogy a rádió akceptálja.

A hiány oka több motívumban leli magyarázatát: egyfelől napisajtónk függő viszonyában is kereshető. A rádió ugyanis mindennap leadja a maga kommunikéit, amelyek néha, nevezetesebb műsorszámoknál, hosszabbak a rendeseknél. Lapjainknak a hirdetések hoznak nagyobb bevételt, érzékeny veszteséget jelentene nekik, ha ezektől elesnének. A sajtó, bár nagyhatalom, de gazdasági vállalkozás is, anyagi alapokon nyugvó dolog, így nemcsak minél nagyobb előfizetői táborra szorul, hanem a vállalatok hirdetéseire, ön-reklámjaira is. Ezt az üzleti hasznot nem szabad veszélyeztetni, még kritikákkal sem. Másfelől nagyobb okul szolgál az, hogy a rádiókritikus-cím nem nyert még olyan fémjelzést, mint a színikritikus. Kritikusaink a rádióval való foglalkozást meglehetősen alacsonyrendűnek érzik s kevésbé patinásnak, mint a színházzal valót. A Tart pour Tárt-kritikus nem akar leszállni a rádióhoz, neki a színház lesz és marad örök, egyetlen szerelme. Az viszont, aki nem mentes bizonyos egyéni érdekek érvényesítésétől, a színházzal való foglalkozásnál jobban kijön számításával, mint a rádiónál, amely mint hatalmas és nagyranőtt vállalkozás, nem függhet egy-egy kritikus támadásától. A színházak sokszor vannak alávetve a közönség és a kritika hatásának. A rádiónál ez másként áll. Már a kezdet kezdetén meghódította az embereket. Egyre több és több előfizetőt gyűjt maga köré. Hallgatását, műsorának vételét külön törvény szabályozza, maga az állam vette monopóliumai közé. Ma már ott tartunk, hogy a kétszázévezres előfizetői kvantum

túlhaladott szám. Ilyen helyzetben a rádió nem kell függjön a közönségtől, a panaszkodóktól, nincs kiszolgáltatva az egyéni kénynek-kedvnek, művészi nívóját kor, divat szeszélyei, gazdasági labilitás, stb. miatt nem kénytelen leszállítani. Hiába „vágja le“ a kritikus, hiába csépelik le a minduntalan fel-felbukkanó ismeretlen levélírók vagy pl. a 473i-es előfizető. A rádiónak nincs szüksége kapitulálásra egyéni vagy anyagi érdekek előtt. De éppen ezért volna szükség mielőbb komoly és kellő súllyal szereplő kritikára. A rádió egyfelől nem veheti figyelembe minduntalan az individuáliter elhangzó panaszokat; másfelől azonban önmaga sem ítélni meg kellő mértékkel, hogy ki és mi való a mikrofon elé. Addig is, míg ez az annyira óhajtott bíráló-éra megkezdődne, néhány, objektívnek akart sorban összegezzük a magyar rádió eddigi működéséről, érdemeiről és hibáiról kialakult véleményünket.

Kétségbevonhatatlan: a rádió tömegeknek szól, tömegeket irányít, hatása nagy, jelentősége beláthatatlan. Nem egyes társadalmi osztályoknak szól, nem is egyes foglalkozási ágakat szórakoztat: közönsége mindenki lehet. Műsorából a gyermek és a felnőtt, a próza és a zenekedvelő, alsóbb és magasabb rétegben élő egyként részesül. Az opera és a színmű éppúgy kijut az ilyenre vágyónak, mint a hírszolgálat, a hangverseny, a cigány és a jazz-muzsika. Éppen ebben van népszerűsége, jelentősége. Nem csökkenteni ezt, legalább is nagy mértékben, még az sem, hogy csak a fülnek szól s hogy nem ad vizuális képzeteket. Ez hiánya és vesztesége, de nem pótolhatatlan. Vele többet érne, nélküle azonban megél és nem gátolja működésének és szórakoztatásának kifejtésében.

A budapesti stúdió megmutatta eddigi működésével, hogy ismeri nagy és nehéz szerepét s méltóan is akarja játszani. Tudatában volt mindig tömegnevelő-hatásának, hatalmának, művészi hivatásának s fontos missziójával nem élt vissza. Élettörténete nem ölel még ötstendős múltat sem, nem úgy, mint a külföldiek. Előzménye azonban volt már: néhai Puskás Tivadar zseniális találmánya, a telefonhírmondó, mely Magyarországon már évekkel azelőtt működött s közvetítette — telefonrendszerű leadással — a híreket, tőzsde-újságokat s legvégül az operát. 1924-ben azután Magyarországra is eljutott a rádióláz. Előtte még alig féltucat embernek volt rádiókészüléke. Az újdonság iránti érdeklődés nőttön nőtt. A bécsi Radio-Welt írta ez évbéli folyamában, hogy „a rádió ügye Magyarországon még nagyon is elmaradott állapotban van. Körülbelül egy éve ismerik itt, de csak szűkebb körben s használata még nagyon korlátozott.“ Az érdeklődés kielégítésére megrendezik az első szabad ég alatti rádióhangversenyt az állatkertben, de a légköri zavarok miatt alig valami kis sikerrel. A napilapok a legcspangóbb fantáziával írják az újfajta találmányról, a nevelésnél nevelésesebb kuriózumokat találják fel közönségüknek, így azután nem csoda, ha a legvadabb híresztelések látnak napvilágot s mindenki rádiózni akar. A magyar leadó azonban még hiányzott. Azaz volt leadás, ám nem más, mint a Magyar Távirati Iroda hírei, tőzsdejelentései a csepeli szikratáviró által szétküldve a négy világtáj felé. A mindjobban fellépő kíváncsiaknak tesz elegendő a postakísérleti állomás, mikor a gyáli-úti telepről adat le rövidke műsort. A műsoron csak zenedarabok szerepeltek. A próbaelőadások 1925. júniusáig folynak, majd hirtelen véget szakítják. Hozzákezdnek a csepeli adóberendezés felszereléséhez. A kormány utolsó simításait végzi a rádiórendeleten. Nagy harc indul meg a koncesszióért, amelyet végre is a Telefon-Hírmondó kap meg. Gyors iramban készül el a stúdió, ahonnan szeptemberben a postakísérleti állomás már próbahangversenyt ad. A kísérlet várakozáson felül sikerült, csupán néhány rendezéssel hiba volt észlelhető: így az egyes hangszerek elhelyezése a mikrofon előtt, azonkívül pedig a karének összefolyt. Próbaelőadás volt az operaházból is, a Tosca került színre parádés szereposztásban, ám a sugó elé tett mikrofon ennek a hangját méretezte túlzottá s rontotta a leadás szépségét. November közepén már rendszeres műsort ad a társaság, bár csak esti kezdettel. Ilyenkor így variálódik a Program: opera, zeneátvitel, kísérleti hangverseny. Végre december elsején

ünnepélyesen is felavatják s átadják a „forgalomnak.“ Még ezután sincs délelőtti program, ezt csak jóval később valósítják meg. A műsor variálás most sem nagy: három óraker megkezdődik a hírek közvetítése, következik felolvasás, majd zene s végül hangverseny vagy opera. A próza ekkor még alig szerepel, legfeljebb a hírmondás alakjában.

Megalakulásától a mai napig a rádió élete folytonos fejlődés volt: kezdetben alig közvetít mást, mint zenei előadásokat. Később átvisszi a mikrofont a prózai színházakba is, ám ezek a közvetítések nem a legjobban sikerülnek. Ezért magában a stúdióban rendezik meg a színielőadásokat, aminek eredménye hamarosan mutatkozik: jobb, érdekesebb és precízebb az előadás, egységes játéktílus alakul ki rádió-staggione-val. Tudvalevő, hogy a rádió-rendezők eleinte — hódolva a közönség kíváncsainak is — a már nevet szerzett színészeket léptetik fel. Ám hamarosan nyilvánvaló lesz, hogy más a mikrofon előtti szereplés és más a színpadi. Volt eset, hogy a neves színészt, a közönség kedvencét nem lehetett a rádióban használni. Hovatovább kialakul egy stúdió-társulat, amelynek tagjai között új és új nevek bukkannak fel s lesznek a hallgatók ismerőseivé, kedvenceivé, így jut sok állástalan és a színpadi nagyok árnyékában elvesző színész a rádió révén hírnévhez, kenyérhez, állandó alkalmaztatáshoz. Több színészből a rádió csinált országos nevet s szerzett nekik közvetve még tán külföldi szerződést is. Ugyanez áll az énekesekre és a muzsikusokra is: nem egy közülök a rádiónak köszönheti mai karrierjét.

A színművekkel kapcsolatban nem lehet elhallgatnunk valamit: dicséretes gondolat volt a rendezőktől régi darabjaink, sok sikert látott operettjeink felújítása. A jövőben azonban fokozottabb gondosságot ajánlunk a kiválasztásban, szigorúbb szelekciót. Régebbre nem megyünk vissza, de meg kell említeni a szeptemberben közvetített Narcisse-t, melynek felújítása a Stúdióban teljesen felesleges volt márcsak a darab értékét és érdekességét illetőleg is. Felelevenítette a rádió a nemrég adott „Költő“ című darabot, mely dicséretreméltóan megbukott a színpadon s nem sok értelme volt a rádióban való leadásnak sem. Unalmasabb, bántóbb darabot, lélektanilag megmagyarázhatatlanabbat régen hallottunk. A rendezőségnek fel kell emelkednie a művészethez s csak az abszolúte jó, érdekes és irodalmi dolgot vigye a mikrofon elé. Másik dolog: a kabarék. A stúdió jól teszi, hogy időnként vidám estéket rendez, jóleső ez a sok komoly program-szám között. Itt is áll az, amit már fentebb a szelekcióról mondtunk. Igaz, nehéz a vidék és a főváros érdeklődési nivóját kellő összhangra és nevezőre hozni. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy Budapestnek sületlen kabarétréfákat szolgáljanak fel, a vidéknek pedig olyan paraszt-vígjátékokat, amikben nincs egy cseppnyi eredeti íz, zamat sem, meghamisítják a városiak előtt a parasztot, a vidékiekből pedig, akik mégis csak többet láttak ebből az osztályból, a bosszankodás érzését váltják ki. Eddig egy-kettő kivételével csupa olyat láttunk, amit a rendező bátran a lomtárba utalhatott volna. Azután, ez is fontos, a színészek között Hosszú Zoltánt s egynéhány társát nem számítva, alig van, aki ismerné, hogyan beszél a paraszt s így megelégszik azzal, ha fonetikailag beleszó pár tájszólást a beszédbe. Ha nincs megfelelő kabarédarab, adják akkor a pesti helyzet-tréfákat, de utasítsanak vissza minden gyatrább, pesti kabaréíró-agyban fogant paraszt-darabot.

A színművek után nagyobb szerep jut a felolvasásoknak, népszerű és ismeretterjesztő előadásoknak is. Nagy szolgálatot jelent ez a közművelődésnek, az irodalmi társaságok bevonásával pedig a kulturális nivót emelik. Az úgynevezett szabad-egyetem is új szint jelent: sajnálatos, hogy ennek az összeállításánál bizonyos diszharmónia érvényesül. Nóták és zenedarabok közé komoly és tudományos témák kerülnek, de nem ritkán kissé száraz és érdektelen meditációk. Ezzel a rádió bizonyára azt kívánja elérni, hogy a kellemest összekösse a hasznossal; kár, hogy ez az elv azután nem képes érvényesülni a kellő összeválogatás hiányában. A rádió megünnepel irodalmi és történelmi évfordulókat is, ezért csak dicséret illeti meg. Azon-

ban itt is hiányzik a mérték: egyik nagy költőnkről múltkoriban tizenöt-perces felolvasás volt s szeptember végén viszont Szendrey Júliáról egy óra hosszát adott elő valaki. Azonkívül a dramaturg naptára nem pontos és nem is ölel fel minden évfordulót: hogy csak egy példát említsek, Ambrus Zoltánnak, ma élő legkiválóbb regényíróink egyikének, a kitűnő kritikusként ebben az évben volt irodalmi működésének félvévszázados fordulója. Tudóinkkal eddig még sem a műsorba nem került, sem az évfordulólistára. Szigorú mérték szükséges, de viszont nem szabad megfedkezünk ilyen fontos dátumról. Nagyobb íróink megismertetésének is nagyobb gondossággal kellene megtörténnie: nem elegendő, ha az illető felolvassa valamelyik novelláját vagy visszaemlékezést közöl múltjából. Azt, aki már ismeri az író műveit, talán kielégíti ez, ám olyanoknak, akik hírét sem hallották avagy nem ismerik egy művét sem, az író működését is ismertetni kellene s bemutatni szemelvényeket eddigi műveiből. Csak dicséret illeti a Stúdiót, hogy novellistáinknak is több teret enged s hetente legalább két-három alkalmat biztosít. Mostoha sors az íróé s érdem, hogy a rendezőség egyhíten igyekszik ezt a sorsot. Kár, hogy a szigorúnak ígért rostáláson azonban olyanok is átsúsznak, amelyek még nem érdemlik meg a nyilvánosságot: alkotásnak túl gyengék, invenció és kellő érdek tekintetében pedig erőtlenekek és vérszegények.

A felolvasásokkal kapcsolatban még rá kell mutatnunk a mezőgazdasági előadásokra is. Itt határozottan érzik a rendező kéz hiánya. Mikrofon elé kerülnek olyan szakfetegetések, amiket hiába szánnak a gazdaközönségnek, mert vagy nem hallgatja meg vagy pedig még jobban kiábrándul belőlük. Tudunkkal a Stúdió műsorösszeállítására nem folyik be az enémű előadások vizsgálatába: mégis jó lenne felvilágosítania a földművelésügyi minisztérium rádióelőadásorozatának rendezőit, hogy csak praktikus, felhasználható s igazán csak serkentésre, újításra alkalmas kellekkel bíró témákat közvetítsenek a gazdaközönségnek. A magyar gazda nem kísérleti anyag és nem minden szakfetegetést felvevő antenna; ha segítségére sietnek, többtermelésre és több újításra akarják rávinni, akkor csakis ilyen tárgyú és ennek megfelelő dologgal csábítsák a hallgató felvételére, illetve a rádió felszerelésére. Tanyai körútjaimon, melyek során cikkeimhez és tanyai könyvemhez gyűjtöttem adatokat, sokszor proponáltam a tanyai gazdának a rádió beszerzését; legtöbbször ilyen vagy ehhez hasonló volt a felelet: „a zene és egyéb dolgok engem nem érdekeinek, viszont az engem érdeklő előadásokért pedig nem érdekes, mert hallottam, hogy azokkal úgysem tudunk boldogulni és sok újat tanulni.“ Kerülni kell a szakkifejezések özönét, a túlzottan akadémikus, tudálékos és oktató hangot s az olyan szaktémát, mely abszolúte idegen a magyar gazdának s nem is tudja érdeklődését felkelteni, minők pl. a mezőgazdaság a számok tükrében, a hernyótenyésztés válsága, a nyúltenyésztés hatása a mezőgazdaságra, etc. etc. Ezzel korántsem akarjuk azt mondani, hogy ne közvetítsenek továbbfejlesztő és serkentő, újat sugalmazó előadásokat, ám olyanképpen, hogy azok a gazda ambícióját, érdeklődését, munkakedvét felkeltsék és ösztönözzék.

Ne nézzük azonban csak a hibákat a rádió működésében, hiszen ezeknek elkerülésére minden jóakarat, kedv és képesség megvan a budapesti Stúdió vezetőségében. Nem lehet tökéletes az az intézmény, melynek annyiféle réteget, osztályt s geográfiai eltéréseken alapuló hallgatókat kell kielégítenie, azonkívül pedig annyi művelészet ágát, prózát és zenét, tudományt és szórakoztatást kell összekapcsolnia és közvetítenie. Leszámítva apróbb hiányait és hibáit, melyeknek kiküszöbölésére s eliminálására minduntalan történnek kísérletek, a magyar rádió megérdemel minden dicséretet és pártolást. Aránylag rövid idő alatt diadalmas karriert futott meg s beférkőzött nemcsak a Csonkaország, nemcsak a megszállt területi magyarság, hanem még a külföld szeretetébe és megbecsülésébe is. Sok tennivalója akad még, de a garancia megvan a fejlődésre.

MAGYAROK A KULTÚRÁÉRT

HATALMAS, díszes kötet, — új magyar könyv: album. Zavartan, s némiképpen bizalmatlanul forgatjuk; az elmúlt évtizedek mind bizalmatlanabbá tettek bennünket a hasonló albumokkal szemben. „Album“ ritkán jelentett ép és egészséges, igazi „könyvet“, rendszerint spekuláció, vagy parádé, vagy propaganda rejlett mögötte. Ez a kötet, úgy látszik, jó szándékkal és ártatlanul egyszerre mind a három célt szolgálja. Propaganda, mert francia közönség számára íródott azzal a céllal, hogy a rólunk tájékozatlan franciáknak képet adjon a magyar múltról és művelődésről. Parádé, mert jeles nevek ékesítik, és szokatlanul s aránytalanul díszes köntöst szabtak rá. Spekuláció, mivel mással nem magyarázhatjuk, hogy e Párizsnak szánt könyv, íme, Pesten magyarul is megjelent. De megjelent, költöttünk rá, s bizonyára nem keveset, helyesebben költött rá az eddig — tudunkkal — ismeretlen Francia-Magyar Kultúrliga. Itt van, nekünk írták, okuljunk belőle.¹

A könyv céljának kérdését kell elsősorban is felvetnünk. Kit s miről akar kioktatni ez az album? Bizonyára a legtehetősebb és legműveltebb magyar közönséget „a magyar munka eredményeiről; az emberi művelődés terén“. E végből a magyarság anyagi és szellemi életének területe jól ismert sémák szerint felparcellázott. Történet, föld, nyelv és irodalom, társadalom, gazdálkodás stb. főrészeket, ezek mindegyike alfejezeteket jsaptak, minden fejezet egy igen tiszteletreméltó férfiút, vagy szakembert feldolgozó gyanánt. Minden szerző tilyként! szépen elhelyezkedett; a maga elég szűk körkörösében, azon túlnéznie, vagy a megszabott oldalszámot túllépnie nem igen lehetett illő jólnevelt szerzőkhöz. Hetven szerző munkáját kellett összhangba illeszteni, hetven cikkből kellett egységes képnek kialakulni. Olyan kezdemény ez, mely kevés reménnyel kecsegtet. Minden szerzőtől természetesen más és más hangot és műfajt kapunk. Az egyik formás esszét ír, a másik formátlan szakszerű aktát, vagy éppenséggel lajstromot, szöveges bibliográfiát. Vájjon mivel magyarázható meg, hogy például Cholnoky Jenőnek „A magyar földről“ nincs egy sorral sem több mondanivalója, mint Pakots Józsefnek a csupán boldog emlékezetben élő „magyar filmművészetéről?“ A műfaji ingadozást példázza egy Paul de Montfort nevű úrnak kis hírlapi cikke arról, miként éltek és bUUárdoztak a francia internáltak a háború alatt az aszódi kávéházakban; a következő oldalon ellenben már Búd János tanulmánya következik az állam pénzgazdálkodásáról. Szóval terjedelmes tanulmányok, rövid cikkek, vagy irodalmi tósztok állnak itt egymás mellett.

Ez aránytalanságon és sokféleségen kívül egy alapvető szellemi kétlakiságnak bűnében is szenved a könyv. A magyar publikumhoz szól, de nem neki írták. Kell-e arra utalni, hogy merőben más szöveget írnak e hetvenek, ha a francia publikumot kell kioktatni a magyarság eleddig ott ismeretlen kulturmunkájáról, s mást, ha a magyarság elé kell tükröt tární önmagáról? Feltehető-e, hogy kitűnő etnográfusunk! Gyórfy István, a magyar cigányt és a magyar táncot így mutatná be a magyar olvasónak is:

„A cigány hegedűn játszik, a zenekarból azonban ritkán hiányzik a cimbalom és klarinét. A magyar a táncot is szereti, közismert tánca a csárdás. Lényegében egyszerű tánc, azonban igen tág tere van benne a rögtönzésnek és az egyéni stílusnak stb.“

Ez azonban csak példa; e könyv minden oldaláról lehetne olyan részteket idézni, miket a középiskolákat megjárt magyar alapvető ismeretként szerez meg, s miknek ismétlését nem kiváló közéleti férfiak díszes albumától,

¹ Magyarok a kultúráért. A magyar munka eredményei az emberi művelődés terén. Francia és magyar írók közreműködésével szerkesztette Lukács György. Budapest, 1929. Magyar-Francia Kultúrliga kiadása. 677 oldal. Ára 48 P. A munkát kiváló gondnal és hozzáértéssel a Globus-műintézet nyomta.

hanem legfeljebb a kis kézi lexikontól várja. Jó leírásokra — az ország és a társadalom tudományos arcképe — önmagunknak is szükségük van, s a jó arckép az elemi részleteket is fel fogja Ölelni. De az ilyen ábrázolásnak mélyebben kell szántania, s magasabbra kell törekednie, mint e reprezentatív cikkek íróinak a mű célja és terve módot adott.

Ez az egész egyenlőtlen és kevésbé vonzó matéria hozzá semmiképp sem illő, bár nem ízléstelen művészi keretbe illeszkedik belé. Reiter László fametszetű díszeknek és kezdőbetűinek elemi fogyatékoságuk, hogy tétován ingadoznak a tiszta ornemens, az ornamentális szimbólum és az illusztráció között. A fametszetek primitívsége és a szöveget kísérő könyvdísz mesterkelt raffinement-ja sem tudnak egymással megbékélni. Az unalomig dominálnak a varottas motívumok. Nagyon kevésbé szerencsések a biedermeier iniciálisok, a virágos tálakon imbolygó A-betűk, a csokros turbánú M-ek. A magyar gazdálkodás díszes előlapja még mindig ökrös fogattal és szélmalommal hivalkodik. A sportfejezet végén elszabadult vadlovak rémítik a békés nyugati olvasót. Eckhardt Tibornak „Magyarország és az utódállamok“ című cikke felett egy elemezhetetlen építmény talányos rajza ad fejtörést. Gratz Gusztáv „Magyarország és a bolsevizmus“ című cikkét a szent korona körül vitustáncot járó hangjegyek előzik meg. „A magyar-német relációk“ című fejezetet gyári és hajóromok illusztrálják, míg „Magyarország politikai kapcsolatai Angliával“ egy repülőgép propellerével illusztráltak. Mindezért csak az kárpótol, hogy Jérôme és Jean Tharaudnak zárószavát egy magyaros díszű tulipános kosár kürtöli ki világgá, mert a trombitáló tulipán olyan természetrajzi újdonság, melyért érdemes volt az egész albumot áttanulmányozni, sőt pénzt is adni érte.

E könyvből tehát vajmi kevés pozitív okulás származik, legfeljebb ha némi negatív tanulság. Helyes volna, ha a magyar közönség, a maga, s a kultúra érdekében kritikával fogadna ilyen nemzeti színek alatt hajózó dreadnought-okat. Mert sajnálatraméltóak azok a jeles írók, akik jószándékkal és áldozatkészen állnak tudásukkal és idejükkel rendelkezésére az ilyen vállalkozásnak. Sajnálatraméltó a vállalkozás maga, mely aligha teremhet szellemi, vagy akár csak anyagi sikereket is. De a legsajnálatraméltóbb a magyar művelődés ügye, melyet a tudás teljességéből és erkölcsi komolyságából fakadó szellemi alkotások helyett ilyen, költséges, végig nem gondolt tervfi, tisztán reprezentatív díszművekkel terhelünk, aminő a „Magyarok a kultúráért“.

SINISTER

„MAGYAR TEREM“ A PITTSBURGI „TUDOMÁNY SZÉKESEGYHÁZÁBAN“

AMERIKAI egyetemeken a háború óta divatosakká váltak az európai stúdiók. Az egyetemek között ezen a téren is versengés, vagy hogy amerikai nyelven szóljunk, konkurrenda fejlődött ki, mert mindegyik arra pályázik, hogy minél több hallgatója legyen és minél többfelét lehessen falai között tanúim. És ez a tudomány szomj-járvány magyar ügyünknek idővel nagy hasznára lesz. Amerikai egyetemeken — itt kizáróan az Egyesült Államokat értem ezen az összefoglaló megjelölésen — épp olyan szívesen fogadják a magyar tárgyú előadásokat, mint akármelyik más európai kultúr-nemzetről szóló kollégiumokat. Ha Amerikában ezentúl is olyan keveset tudnak művelt, egyetemet végzett emberek rólunk és hazánk műveltségéről, nem róható fel többé Amerika bűnéül, csak a magyar közönnel magyarázható. Amíg itthon kormányzati és ellenzéki részről egyaránt unos-untig hangoztatják, hogy a szellemi túlprodukciónak veszélye fenyeget bennünket, Amerikában még egy-két egyetemre sem akad magyar előadó-tanár. Pedig nem valami

speciális, tudományos képzettségű professzort keresnek ezek az egyetemek, csak olyan általános műveltségű előadókat, akik angol nyelven folyékonyan tudnak beszélni. . . .

A U. S. A. 642 egyeteme között, mint ismeretes, a new-yorki Columbia-egyetem a legnagyobb: 36.688 hallgatója és 1627 tanára volt az elmúlt tanítási évben. Az 1627 tanár sorában egyetlenegy magyar akadt, aki azonban nem tanári végzettségű, hanem lelkész. Takaró Géza, new-yorki magyar református lelkész tartott előadásokat, de legközelebb már végleg visszatér Magyarországra és a legnagyobb amerikai egyetemen nem lesz többé magyar tárgyú előadás. Hasonló veszély fenyegette a magyar kultúrát a pittsburgi egyetemen, amidőn Bobula Ida dr. hazajött, de Alexy Lajos clelandi magyar királyi konzul, akinek konzuli hatásköre kiterjed Pennsylvania államra is, ügyes intervenciójával megmentette a magyar katedra ügyét. Pittsburgban most hasonló intervencióra volna szükség és pedig minél sürgősebben — egy más, nem kevésbé fontos ügyben.

Az University of Pittsburg, amelyet már 1787-ben, tehát az Unió alakulásának esztendejében alapítottak és amely lassanként az Egyesült Államok egyik legnagyobb és legjelentékenyebb egyetemévé fejlődött, 642 társa között a tizedik helyet foglalja el 10.636 hallgatójával és 835 tanárával. Néhány évvel ezelőtt az egyetem vezetősége részéről, amelyben A. W. Mellon, a washingtoni kormánynek immár a harmadik elnök uralma alatt pénzügyminisztere, mint gondnok foglal helyet, mozgalom indult meg, hogy az egyetemnek angol mintára különböző épületekben és épületszomsorokban elhelyezett részeit hatalmas felhőkarcolóban egyesítik. Az európai egyetemek — mondották Pittsburgban — a középkori egyetemek utáncói, ezek pedig annak a kornak a szellemét tükrözik vissza, amelyben épültek. A pittsburgiak, mint az amerikaiak általában, elsősorban praktikusak és amidőn elhatározták, hogy az egyetem összes helyiségeit egy modern felhőkarcolóban helyezik el, több helyet akartak nyerni, de arra is törekedtek, hogy ez a felhőkarcoló egyetem külsőségeiben is a mai korszaknak levegőjét lehelje és illusztrálja egyúttal azt az erőt, nemes egyszerűséget, kemény munkát és világos felfogást, amely a skót és ír telepések kis kereskedelmi gócpontjából a 120 milliós common wealth egyik leggazdagabb metropolisát teremtette. Az Egyesült Államok negyedik városában így született meg a Tudomány Székesegyháza, a Cathedral of Learning. A 40 emelet magas Bképület terve, amely a modern felhőkarcoló-gotika csodálatos alkotása lesz, két évvel ezelőtt méltán kelthetett feltűnést a rio-de-janeiroi építőművészeti világkongresszuson. Acélváza azóta már az égnek mered Pittsburg egyik hatalmas terén, szemben a Camegie Institute-tal. 11.000 tonna súlyú acéltömeg egy 680 láb magasságú felhőkarcoló alakjában. (A Wool-worth Building, Newyork legmagasabb épülete 792 láb, a Chrysler-torony, amely szintén most épül 808 láb magas lesz.) Az Encyclopaedia Britannica legutóbbi kiadásában már megemlíti az új pittsburgi egyetemet, amelyet az egyetem és felhőkarcoló legmodernebb kombinációjának nevez. Az egyetem aulája a chartres-i Nőtre Dame székesegyház gótikus oszlopait utánozza és gigászi íveivel az egyetemi ifjúság lelkében az „ad maiorem natus sum“ akkordját pendíti meg.

A felhőkarcolóban együtt lesz minden, kezdve az úgynevezett undergraduate school-on, a college, a mérnöki, bányászati, kereskedelmi, nevelési, orvosi, jogi, gyógyszerészeti és fogászati karok (ez a hivatalos sorrendje a különböző school-oknak), ezeknek összes előadó-termei, a laboratóriumok, könyvtárak, rajzolótermek, hivatalos helyiségek, társalgók, vallásos összejövetelek termei stb. És a legkülönbözőbb karok hallgatói találkoznak az aulában, amelynek falai és pillérei szürke mészkőből, padlózata pedig zöld gránitból készül.

Az egyetem építési alapjának növelésére támadt valakinek az az ötlete, hogy a pittsburgi és környéki idegen származású lakosokat adakozásra kell felszólítani és amennyiben az építési költségekhez 25—25.000 dollárral hozzájárulnak, az új egyetemen egy-egy termet nemzetükről nevezhetnek el,

saját stílusuk szerint rendezhetik be, speciális könyvtárat állíthatnak fel és kultúrájuknak otthonot teremthetnek a Tudomány Székesegyházában, így született meg az új egyetemen a „magyar terem“ gondolata is, mert John G. Boman, az egyetem kancellárja felszólította a pittsburgi magyarokat, vegyenek részt a nemes versenyben. A pittsburgi magyarok kész örömmel vállalták a magyar kultúrterem felállításával kapcsolatos költségeket és ezzel kettős adóságot akarnak leróni: adósai Pittsburgnak, amely 1852-ben olyan pompával és lelkesedéssel fogadta Kossuth Lajost, mint annak idején Lafayette-et és megalapította Magyarország barátainak lelkes egyesületét, de adósai a pittsburgi magyarok saját szülőházájuknak is és most azt akarják, hogy a magyar kultúrát hirdesse a magyar terem, amelynek szomszédai az olasz, svéd, lengyel, görög, román, német, csehszlovák és jugoszláv terem lesznek. (A hivatalos sorrendben a magyar a lengyel után következik.) A pittsburgi magyarok a 25 ezer dolláros költség első részét, kétezer dollárt egy csekkben már átnyújtották az egyetem kancellárjának és azóta újabb kétezer dollár gyűlt össze, 21.000 dollár azonban még hiányzik. Ki tudja, mikor törlesztheti le az ottani magyarság megtakarított centjeiből ezt a hatalmas összeget? És már küldik a kultúra S. O. S. jeleit: Mussolini magára vállalta az olasz terem összes költségeit, a többi érdekelt nemzetek kormányai legkitűnőbb iparművészeiket bízták meg a szükséges tervek elkészítésével és a terem berendezésével, miért ne vállalhatná a magyar kormány is ezt? A pápa ösztöne ezer kötetes díszes könyvtárat kap jubileumi ajándékkul, a Tudomány Székesegyházának magyar terme részére az angol nyelven Magyarországról írt könyvek gyűjteményét lehetne felajánlani. Magyar festők és szobrászok felajánlhatják szellemi világnagyságainkról készített műveiket vagy elhunyt mesterek műveiről készült másolatokat.

A pittsburgi magyarság kulturális S. O. S. hullámain itthon bizonyára illetékes helyen fogják fel és a Tudomány Székesegyházában a magyar előadó-tanár bizonyára méltó otthonát rendezheti be a magyar teremben a magyar kultúrának.

BERECZ SÁNDOR

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— A kínai-orosz konfliktus és a Kellogg-paktum — Az orosz belső helyzet — Az angol munkáskormány helyzete — A tengeri leszerelés — A francia és belga belső helyzet — A német belpolitika eseményei — A keleti reparációk, Magyarországi Bulgáriai olasz-osztrák közeledés — Az új cseh kormány —

AMÚLT ÉV NYARÁN olyan nagy ünnepélyességgel aláírt és ez év júniusában az aláíró hatalmak legnagyobb része által ratifikált Kellogg-paktum, vagy másképp párizsi szerződés az utóbbi hetek folyamán igen komoly, sőt végzetessé válható krízist élt meg, amely fölött csak nagyfokú hipokrizissal lehetett napirendre térni. Szovjet-Oroszország tudvalevőleg lármásan követelte annakidején, hogy a paktum eredeti aláírója legyen, és mindenestre elérte azt, hogy elsők közt legyen, akik hozzájárulnak, sőt Lengyelországgal és balti szomszédjaival — türelmetlenségét türtöztetni nem tudván — sietett az általános életbeléptetést megelőzően egy külön regionális érvényű Kellogg-paktumot létrehozni. Litvinov ezenkívül kijelentette, hogy Oroszország a saját részére nem is veszi igénybe a fenntartásokat, amellyel más hatalmak éltek. Az orosz szovjet-gondolkodásnak megfelelően a legelső alkalommal, amikor a Kellogg-szerződés elvont és felhőtjáró elveinek gyakorlati érvényesítéséről szó lehetett volna, a moszkvai diktátorok voltak az elsők, akik ebbeli kötelezettségeiket cinikus nyugalommal megszegték. Kétségtelen, hogy a kínai kormány, vagy helyesebben a kínai kormányok — a nankingi központi és a Mukdenben székelő mandzsuri kormány —

szerezésszegést követték el, amikor megszállták a kelet-kínai vasutat, letartóztatták annak orosz tisztviselői karát. Bármilyen nemzetközi fórum előtt Oroszország teljes elégtételt kapott volna, de Moszkva, a Kellogg-paktum buzgó aláírója, jobbnak látta megszakítani a diplomáciai összeköttetést, ultimátumot intézni és csapatokat koncentrálni Kína ellen. Háborút nem üzent, de hat hónapon át effektíve háborút folytatott és a mandzsuriai terület jelentékeny részét megszállta hadseregével az igen gyenge kínai határvédelemmel folytatott véres összeütközések után.

Ez a de facto, de nem de jure háború olyan méreteket öltött, hogy a Kellogg-szerződést kezdeményező nagyhatalmak kénytelenek voltak struccpolitikájukat abbahagyni s a két harcban álló félt vállalt szerződéses kötelezettségeikre emlékeztetni, amelyek szerint nemzeti célokból nem indítanak háborút. Moszkvában a jegyzéket a francia nagykövet adta át az Egyesült Államok, Franciaország és Nagybritannia nevében. Olaszország külön jegyzékben csatlakozott hozzájuk. Míg közben az igen veszélyes helyzetbe került kínai kormány nemcsak ezt a lépést üdvözölte örömmel, hanem a Népszövetség közbelépését is igyekezett provokálni, — az Egyezségokmány 16. és 17. cikkelyei alapján — addig a külügyi népbiztosság a képzelhető legarcátlanabb választ adta, különösen és elsősorban Washington címére, amely a lépést kezdeményezte. Nemcsak visszautasította a beavatkozást, amely abban a percben, amikor szerinte a két viszályban álló kormány már épen a meg egyezés küszöbén áll, jogosulatlan presszió volt Kína javára, hanem az Egyesült Államok jogát is kétségbevonja, hogy tanácsokat osztogasson egy olyan kormánynak, amellyel nem tart fenn diplomáciai összeköttetést.

A kínai-orosz konfliktus ügylátszik tényleg megoldást nyert azáltal, hogy Nanking-Mukden kénytelen volt elfogadni az orosz ultimátum minden pontját, elismerni a kelet-kínai vasútra a kondomíniumot és visszahelyezni az orosz tisztviselőket. A lecke, amelyet a kínai kormány a szerződésszegésről kapott, igen helyes és üdvös lenne, ha a szovjet nem követett volna el egyidejűleg maga is flagráns szerződésszegést és nem kompromittálta volna ezzel az egész világ előtt a Kellogg-paktumot és nem rendítette volna meg a jöhiszeműeknek belé vetett hitét. Mmt ezt Apponyi Albert gróf a nyár folyamán, az Interparlamentáris Unióban tartott nagy horderejű és nagy súlyú felolvasásában jelezte, mindaddig, amíg minden államnak szuverén joga meghatározni, vajjon önvédelemből ragadott-e fegyvert és amíg ennek objektív ismérvei nincsenek vagy megállapítása nem bízható semleges fórumra, a Kellogg-szerződés hatóereje több, mint kétséges. A szovjet-eljárás a veszélyt még nagyobbak mutatja, mert megrendíti a nemzetközi erkölcsi normákba vetett bizalmat s körülbelül azzal az eredménnyel járhat a Kellogg-paktum életbeléptetése és illuzórius voltának bebizonyítása, mint amilyen erkölcsi hátrányokat vetett felszínre az Egyesült Államokban a prohibíciós törvényhozás: olyan norma, melyet nemcsak megszegni könnyű, de melynek betartása túl nagy áldozatot kíván, veszélyesebb, mint a szabályozás teljes hiánya. Egy könnyen megszeghető és kijátszott törvény megrendíti a törvények érvényességébe vetett hitet. Nincs veszedelmesebb dolog, mint az elérhetőnél magasabb cél felé törekedni elégtelen eszközökkel. Tényként marad tehát, hogy a Kellogg-paktum nem érvényesíthető olyan nagy és erős hatalmakkal szemben, amelyek a diplomáciai figyelmeztetések velük szemben érvényesülni nem tudó következményeitől nem félnek.

Szovjet-Oroszország rendkívül súlyos belső politikai és gazdasági válságát sem ez a katonai és külpolitikai siker, sem az a tény, hogy Anglia ismét felvette a diplomáciai összeköttetést, sem a jobboldali oppozidó teljes letörése nem enyhítheti. Rykov és Tomszkij a Sztálin elleni ellenzék vezérei, akik különösen a paraszt iránti kíméletre akarták rábírni a diktátort, kénytelenek voltak teljesen meghódolni annak a szervezett erőnek, mely a titkos rendőrség s a párt révén a főtitkár rendelkezésére áll. A gazdasági bomlás egyik ijesztő jele az a paraszt-mozgalom, amely a házától s javaitól megfosztott földműves emigráló tendenciájában nyilatkozik meg. Elsősorban a volgamenti német parasztok indultak meg, akiknek a be nem szolgáztatott

adógabona hátralékaik miatt a hatóságok házukat és minden jószágukat elárverezték. A Németországba vissza vagy Kanadába készülő kifosztott németek Moszkva előtt álltak meg és ott egy nyomortáborban várták egyrészt, hogy a szovjet-kormány kiengedje őket, másrészt, hogy a német, illetve kanadai kormányok át-, illetve beengedjék siralmas csapatukat. Hozzájuk csatlakozott az Ural mentéről és Nyugat-Szibériából körülbelül hatnyolcezer orosz paraszt is. A németek egy része rettenetes nélkülözések után elérkezett Németországba, másik részét visszaküldték, vagy Szibériába transzportálták; az oroszok sorsa pedig még ismeretlen. A kíméletlen, kegyeden s a fegyveres erővel rendelkező szovjet ezzel a mozgalommal meg tudott birkózni, de vajjon a földjét mindenekfelett szerető orosz muzsik megmozdulása lokalizálva marad-e s nem válik-e földrengésszerű erővé, azt csak a jövő tavasszal fogjuk megtudni. Addig valószínűleg a hó alatt alszik az élet, vagy izzik a prairie-tűz parázsa.

Nagybritannia és Oroszország felvették a kölcsönös diplomáciai viszonyt. Sir Esmond Ovey elfoglalta a moszkvai nagykövet örömtelen, felelősségteljes, előőrsi posztját, Szokolnikov úr, a szovjet egyik pénzügyi és gazdasági kapacitása pedig, szintén megérkezett londoni állomáshelyére. Az angol-orosz megegyezés szerint a diplomáciai viszony felvételéhez a parlament hozzájárulása volt szükséges. A brit munkás-kormány megelégedett az alsó-ház hozzájárulásával és nem vette tekintetbe a Lordok megróvó határozatát. A közeli fejlemények meg fogják mutatni, vajjon a diplomáciai viszony felvétele, melyet a Labour-kormány gazdaság-politikai érvekkel támasztott meg, nem fog-e többet ártani Nagybritanniának, mint amennyi megrendelést hozhat, olyan megrendelési többletet, amelynél a fizetés is biztosítva van.

A MUNKÁSKORMÁNY parlamenti helyzetét általában mindinkább várakozás, bizonytalanság és kissé terjedő elégedetlenség jellemzi. Továbbra is csak a konzervatívok óvatosságán múlik, hogy nyílt szavazással nem buktatják meg őket. A szociális és gazdasági törvényhozás mellett a főhangsúly a külpolitikán van: a január 21-én összeülő tengeri leszerelési konferencia, melynek tartamát nyolc-tíz hétre becsülik, Nagybritannia mai kormányát különben is súlyos erőpróba elé fogja állítani. A konferencia dátuma következtében úgy látszott, hogy a népszövetségi Tanács, melynek ülészakát január 20-ára hívták össze, ezzel a konferenciával egyidejűleg venné igénybe az államférfiakat. Ramsay MacDonald, a Népszövetség barátja és támogatója, úgylátszik, teljesen megelégedett arról, hogy a Tanács rendszeres decemberi ülészakát, épen Nagybritannia külügyminiszterének indítványára, január harmadik hétfőjére helyezte át s nyilván nem akadt senki, aki őt Washingtonban erre figyelmeztette volna. A Népszövetség ebben a ránézve kellemetlen helyzetben — hiszen nem közömbös a genfi intézmény számára, hogy a világpolitika legfontosabb kérdéseit rajta kívül intézik el — olyan oldalról kapott támogatást, honnan legkevésbé várta. Az új olasz külügyminiszter, Grandi, aki úgylátszik ezentúl személyesen óhajt résztvenni a Tanács tárgyalásain, hol Olaszországot eddig Scialoja, a kiváló jogtudós képviselte, bejelentvén, hogy nem akar elmaradni a Tanács üléséről, azt javasolta, kezdjék ezt az ülészakot kivételesen nyolc nappal előbb, január 13-án. Annak ellenére, hogy a Hágai konferencia, hol a külügyminiszterek egy része — Briand, Curtius és Grandi mindenesetre — személyesen fog megjelenni, január 3-án veszi kezdetét s nem valószínű, hogy tíz nap alatt már elintézte feladatait, a tanácstagok elfogadták az olasz javaslatot és így a genfi intézmény vezérlőbizottsága hétfőn, január 13-án ül össze, igen érdektelen napirendjének letárgyalására.

A TENGERI leszerelési konferencia előkészítésében Olaszország és Franciaország vesznek most élénk részt, bár nem lehet azt mondani, hogy közvetlen tárgyalásaik a két hatalmat közelebb hozták volna egymáshoz. A francia válasz, melyet Mussolini javaslatára Briand nyújtott át Manzoni gróf olasz

nagykövetnek, az ellentétek nagyságát tárta fel. Franciaország eleinte hajlandónak látszott, az Olaszország által követelt elvi paritást koncedálni, de Franciaország maximális igényei alapján kiveszi a paritás alól tengeri haderejének ama részét, melyet nem a Földközi Tengeren tart: tehát atlanti flottáját és azt, amely a tengerentúli gyarmataival való összeköttetésnek biztosítására szolgál. Tudva azt, hogy pénzügyi ereje nagyobb Olaszország számára nem jelent semmi garanciát, hacsak nem fog hozzá tengeri haderejének olyan fokú kiépítéséhez, amilyenre ez a francia álláspont rákényszerítene és amit valóban nem lehetne leszerelésnek vagy akárcsak korlátozásnak is nevezni. Viszont francia tengerészeti köröknek végül még ez az elvi koncesszió is aggodalmasnak látszott, mert szerintök prémiumot ad Itáliának a szabad építkezésre, Franciaországét pedig megakasztja!

Igen ügyes és bölcs sakkhúzása volt az olasz kormánynak, hogy mint ennek lehetőségét már a múlt hónapban jeleztük, bejelentette az angol és az amerikai kormányoknak a tengeralattjárókról való lemondási készségét. Ezzel persze megszüntette a franciákkal összefűző egyetlen szolidáris kapcsolatot, de viszont megszerezte a két angol-szász hatalom rokonszenvét, amely számára határozottan nagy erőttöbbletet fog jelenteni a közelgő konferencián. Mindent Összevetve, a nagy londoni összejevetel kilátásai ma még egyáltalán nem rózsásak.

FRANCIAORSZÁG minden szempontból fel akar fegyverkezni azokra a külpolitikai küzdelmekre, melyek a jövő évben reá várnak. Tardieu személyesen akar Hágába menni és közben erélyes iniciatívákkal igyekszik kormányának azt a belpolitikai tekintélyt biztosítani, amely nélkül minden külpolitikai siker kétségessé válhat. Látva, hogy a költségvetést, melynek benyújtásával a hosszú kormányválság miatt elkéstek, a kamara pepecselő tárgyalási módjával nem tudják december 31-éig tető alá hozni, hirtelen azzal a javaslattal lépett a törvényhozás elé, hogy a pénzügyi év befejezését rögtöni hatállyal március 31-ére tolják el, az ekkép fennmaradó három hónap alatt pedig még a folyó pénzügyi év költségvetése alapján kormányoznának. Csak a bejelentett adóleszállításokat, melyeket a nagy költségvetési feleslegek elkerülhetlenné tettek, óhajtja addig megszavaztatni. A kamara legutóbbi szavazásai ugyan mindig gyengébbnek tüntették fel a kormány többségét és csak a miniszterelnök erélyes fellépésére sikerült legutóbb egy alkalommal száz főnyi többséget összehoznia, mégis valószínűnek látszik, hogy a komoly munka, melyet Tardieu és kormánya teljesít s a nagy kormányzási készség, melyet a miniszterelnök mutat, a renitens Palais Bourbonban is megteszi a hatását és egyelőre biztosítja a kormányj avaslatok elfogadását s a külpolitikai nagy kérdésekben a törvényhozás szükséges bizalmát.

A jóvátételt konferenciát ismét Jaspár belga miniszterelnök hívta össze, akit rövid válság után Albert király újból megbízott kabinetalakítással. A belga válságot a genti egyetem flamosítására vonatkozó törvényjavaslat okozta, melyet a fiám katolikusok követeltek és amelyet a kormánykoalíció másik pártja, a liberálisok, elveikkel összeegyeztethetetlennek tartottak. A két-hetes kormányválság bebizonyította, hogy más lehetséges államférfiú, mint Jaspár, nincs és hogy megint a katolikus-liberális kormánykoalíciónak kell létrejönnie. A liberálisok belenyugodtak ebbe, csak a kisebbségek jogainak biztosítását kívánták, és azt a garanciát követelték, hogy az apák joga legyen gyermekeik számára francianyelvű oktatást kívánni. A kabinetnek ismét hét katolikus és öt liberális tagja van és a nagy nemzetközi tekintélyű Jaspár mellett Hymans külügyminiszter maradt a külügyek élén.

A HÁGAI konferencia megtartása elé a német belpolitika fejlődése gördített komoly akadályokat. A veszélyt, amelyet a kormány számára a német nacionalisták referendum törvényjavaslata jelentett, a kormánykoalíció természetesen teljes sikerrel úszta meg a Reichstagban. A Young-tervet

elítelő törvényjavaslatot óriási többséggel vetette el a Reichstag. A Hugenberg párt veresége olyan tökéletes volt, hogy tagjai egy része már a javaslat ellen szavazott, sőt a legtekintélyesebb német nemzeti politikusokkal együtt a szavazás után a pártnak körülbelül egy negyede elhagyta Hugenberget, az elvakult diktátort. A kormány ellen és a Young-terv ellen a legélesebb támadás ezután következett azonban, és pedig olyan oldalról, amelyről a közvélemény ezt legkevésbé várta. A Young-terv egyik megalkotója, Schacht, a német Birodalmi Bank elnöke, igen élehangú memorandumot tett közzé, melyben azzal vádolta meg a birodalmi kormányt, hogy a Young-terven túlmenő fizetési kötelezettségeket vállalt, annak ellenére, hogy a Young-terv értelmében Németországra rótt terhekkel a birodalom elérte teljesítőképességének határát. A birodalmi kormánynak — mondja Schacht — nem lett volna szabad lemondania a szövetségesek javára a Dawes és Young-tervek között az átmeneti időre mutató többletfizetésről, mely szerinte Németországot illette meg; nem lett volna szabad a Lengyelországgal kötött megegyezésben német állampolgárok elkobzott javainak megtérítése címén újabb megterheléseket vállalnia. A német kormányt ez a támadás kevéssel a december 22-i népszavazás előtt rendkívül kellemetlen helyzetbe hozta, hiszen a Young-terv egyik megalkotója foglalt állást ez ellen a tervezet ellen. A kormány nem kevésbé élesen válaszolt Schachtnak, de kénytelen volt pénzügyi programját sürgősen betervezni a Reichstagnak, s így a Birodalmi Bank elnökének a program késedelmeskedése miatt intézett támadása kétségtelenül sikeres volt.

A pénzügyi program benyújtása azonban újabb nehézségek szülőanyja lett: célja ennek a új tervnek, hogy egyrészt a kisebb jótételt fizetések következtében beállott tehermentesítésben az adózókat is részesítse, azaz adószállításokat vigyen keresztül, másrészt azonban az is, hogy rendezesebb adminisztrációval az állam zavaros pénzügyeit állandóbb és nyugodtabb alapokra fektesse, hiszen az volt a helyzet, hogy a birodalmi pénztár december közepén nem tudta, vajjon január i-i esedékességeinek eleget fog-e tehetni! A pénzügyi terv bemutatása és Schacht támadása súlyos dilemma elé állította a kormányt és a koalíció pártjait. Szinte lehetetlennek látszott elérni azt, hogy többséget hozzanak össze, amely bizalmat szavaz a kormánynak és szabad kezet ad neki a hágai konferenciára, egyben azonban elfogadja a pénzügyi terv adómérsékléseit és az ezekkel parallel tervezett újabb adóterheket is, mint pl. a dohányadó emelését, vagy a munkásbiztosítási járulékok emelését, mely utóbbit a birodalmi néppárt kénytelen elvi okokból elvetni. A végnélküli pártközi konferenciák eredményeként — a háború utáni demokrata Németország egyik legjellegzetesebb jelensége a kicsinyes pártközi torzalkodás, mely ha nem is tesz lehetetlenné, de megnehezít minden alkotó munkát — az utolsó óra utolsó percében a pártok megegyeztek s a kormány megkapta bizalmi szavazatát, így a hágai konferencia útjából végleg elhárult minden akadály, mint-hogy, mint előrelátható volt, a december 22.-i népszavazás teljes balsikerrel járt.

SOKKAL kedvezőtlenebbek a kilátások az úgynevezett keleti reparációk kérdésében. Magyarország határozott állásfoglalása, mellyel a román-cesh manővert kivédte, úgy látszik, érezte a nagyhatalmakkal, ha talán nem is győzte meg őket, hogy tíz évvel a háború után még sem lehet szerződösszégeket erőszakos eszközökkel szentesíteni, csak azért, mert az erősebb, az úgynevezett győző követte el azokat. A román intrika célja tudvalevőleg az, hogy Magyarország mondjon le a békeszerződés 250. cikkelyéről, mely a magyar állampolgárok vagyonát védi a Magyarországtól elszakított területeken. A kis-antant államok ezáltal akartak maguknak amnesztiát kierőszakolni a trianoni béke megsértésével elkövetett vagyonlikvidációkért. Természetesen rendkívül nagy érték számunkra az a baráti támogatás, amelyről Olaszország biztosított bennünket, dacára annak, hogy a kis-antant államokkal, első-

sorban Csehországgal szemben, a felszabadító adósságok címén ő is követelőként lép fel s így az általános sima rendezésben eminensen érdekelve van.

Bátor küzdelmet folytat Bolgárország is az ő reá kimérendő jóvátételt terhek csökkentéséért. A szövetségesek 37 éven át évi 12,500.000 aranyfrankot követelnek Bulgáriától, melynek fizetésére a gazdaságilag és pénzügyileg nehezen boldoguló ország nem képes. Burov külügyminiszter, kinek egyoldalúan frankofil politikája ébenséggel nem érte el azt az eredményt, melyet remélt tőle, viszont bizalmatlanságot idézett fel Rómában, kénytelen volt Canossát járni és személyesen kérni ki Mussolini támogatását Bulgária számára. Bulgárbarát tradícióihoz képest a Duce meg is ígérte az olasz nagyhatalom jóakarató támogatását.

Olaszország Ausztria irányában is nagy horderejű és politikáját jellemző jóakarató megértésről tanúskodó lépésre határozta el magát: mint a népszövetségi kölcsön egyik garáns hatalma, hozzájárult ahhoz, hogy Ausztria újabb kölcsönt vehessen fel s ezzel elhatározóan segítségére volt az új jobboldali osztrák kormány gazdasági és pénzügyi rekonstrukciós politikájának, mely nyomon követi az alkotmányreform tető alá hozatalát. Schober kancellárnak és kormányának jelentős sikere Ausztria új alkotmánya, mely az úgynevezett elnöki alkotmányok irányában fejleszti a köztársaság kissé meg gondolatlan hirtelenséggel összeállított, eredeti alkotmányát. Az elnök jogköre lényegesen kiszélesül: feloszthatja a nemzeti tanácsot, a kormányt ő nevezi ki, szükségrendeletet bocsáthat ki s a hadsereg felett rendelkezhetik. Ezekben a kérdésekben a szocialistáknak, akiknek szavazatára az alkotmány által megkövetelt kvalifikált kétharmad többséghez szükség volt, a Heimwehr mozgalom nyomása alatt engedniük kellett. Viszont majdnem semmit sem engedtek Bécs városa rendkívüli közjogi helyzetének kérdésében, pedig a szocialista párturalom megtörésének egyetlen módja a bécsi hatalmi pozíció letérése lenne.

RENDKÍVÜL hosszú — hat hetes — vajúdas után létrejött az új cseh kormány is. Egészen más alapokon, mint amelyeken Udrzal a válság megoldását eleinte kereste, mégis sikerült neki egy tíz (nyolc) pártból álló koalíciót összehoznia, melyben érdekes kísérletképen egyesítette a tüzet a vízzel. A kapitalista-polgári pártokat a marxista cseh és német szocialistákkal ültette össze. A kabinetben résztvesznek a cseh (közülük való Udrzal miniszterelnök is), a német és a tót agráriusok, a cseh, német és tót szociáldemokraták, a cseh nemzeti szocialisták (Benes pártja), cseh nemzeti demokraták, a cseh néppárt, a cseh kiskereskedők. Ebben a mixtum compositumban, melynek az alsóházban tekintélyes kétharmad többsége van, a tárcafelosztás már elég nehéz volt, de ez még valahogyan sikerült. Hogyan lesz azonban lehetséges közös programot találni s ennek alapján tartósan kormányozni, azt senki sem tudja. Hiszen a gazdasági és pénzügyi nehézségek: csökkenő export, fogyó piacok, az ipari termelés hanyatlása, növekvő munkanélküliség és szaporodó kényszeregyezségek s csődök jellemzik a cseh köztársaság életét. Miként lehet a szocialista és agrárelemek között e problémák kezelésére a megfelelő egyetértést megtalálni: ez a feladat fogja Udrzal államférfim képességeit a közeljövőben teljesen igénybe venni.

OTTLIK GYÖRGY

SZIBÉRIA KÖNYVEKBEN ÉS SZÍNműVEKBEN

ALIG néhány évvel ezelőtt még irtózva, unottan és fáradtan menekültünk mindentől, ami a nagy világegést idézte emlékezetünkbe, és ma egy háborús könyv, színdarab, vagy film már kész sikert jelent.

A világháború óriási élményhalmazának irodalmi feldolgozására előbb-utóbb számítani kellett. Az, hogy e téren figyelemreméltóbb megmozdulás csak a háború után egy évtizeddel történik s hogy a lezajlott éposz csak most kezd beágyazódni az irodalomba: jórészt annak a szörnyű letargiának a következménye, mely olyan erővel feküdt meg az emberiséget, hogy hatása alól úgyszólván napjainkig nem tudott szabadulni. Ezzel a közös és általános érdektelenséggel szemben céltalan és eredménytelen próbálkozás maradt minden írói kísérlet. Később azonban — csak most egészen a legutóbbi években — hirtelen megváltozott ez az attitude. Egyszerre lázas érdeklődés jelentkezett a közönség részéről a háborús események iránt; az évekkel előbb visszafojtott érdeklődés, melyre annak idején kielégítő feleletet és magyarázatot nem kaptunk, most fokozott mértékben újult ki. Nem kaptunk pedig feleletet ugyanazon lelki okoknál fogva, melyek Remarque Paul Báumerjétől az összes háborús könyvek hőseiig mindenkít, jóidőre hallgatásba bénítottak, s lassanként beláttuk, hiába is kérdezősködünk: a háború véres gépezetéből megtépetten, összetörtén hazatérő katonáknak „nem lehet az ilyesmit elbeszélni..”^{cc} Egyforma érzékenységgel takarták valamennyien lelkük sajtó, nyílt sebeit.

De most, hogy az idő némileg enyhítette és behegesztette ezeket a sebeket, hogy az elvihartzott események io év távlatából mégis bizonyos perspektívát nyertek: annál hevesebben árad neki, csak úgy buzog a visszafojtott emlékezés patakja írókból és dilettánsokból, akiket rendkívüli élmények — hacsak egyetlen könyv kitermelésig is — írásra késztek.

Az élmények önkénytelen felfakadása mellett azonban bizonyos keserű ízű, tudatos, dacos akarat is közrejátszott e könyvek megírásánál. Azok, akik a világháború poklát megjárták és akik a fogság nyomorúságaiból kiszabadulva végre hazakerültek, az ítéletes évek sebesültjei, roncsoltjai, meghurcolt foglyai, fájdalmasan látták itthon, hogy míg ők odakint egy örült gépezet véres zakatolásának voltak olcsó játékszerei, addig idehaza a pénz, a láz, a spekuláció zavartalanul folytatta tovább a maga határtalanul aljas üzemeit. Ugyanekkor a közönségben is — a felújult kíváncsisággal együtt — bizonyos restelkedés, szégyenkezés támadt, megszólalt a lelkiismeretünk, hálátlanságunk és bűnös szenvtelenségünk miatt, melyet az utóbbi időkben minden háborús mementoval szemben tanúsítottunk.

A tények hibás megítélése lenne tehát a mostanában oly bőségesen nekiáradó háborús irodalmat egyszerűen napjaink könyv-divatának nevezni, melynek életét csupán a kiadók üzleti érdeke és sikerei biztosítják. Ellenkezőleg, a kiadók nem tesznek egyebet, mint a háború utáni zsibbadtságból éledő közönség olvasmány-igényének megfelelően éppen a legkeresettebb cikkeket: a háborús könyveket adják ki elsősorban.

Kétségtelen, hogy az irodalom fogalmát író és közönség együttes, kölcsönös viszonya határozza meg. A kölcsönös egymásrahatás következtében

aztán már igazán nehezen állapítható meg, hogy vajjon az írók manapság csupán a mostanáig kényszerűségből fiókban heverő háborús feljegyzéseiket bocsátják-e nyomdafesték alá, vagy pedig a konjunktúra, a hirtelen feltámadt háborús érdeklődés inspirálja utólag élményeik megörökítésére.

A mi szempontunkból a dolog teljesen közömbös. Mi mindenesetre érdeklődéssel és örömmel fogadjuk ezt az új folyamatot, mert benne az irodalomnak az élethez való hatalmas és törvényszerű visszakapcsolódását látjuk, szemben az elmúlt évek irodalmi jelenségeivel, amikor az Idő és a Tér rejtelmes távolába menekült író és olvasó egyaránt, — élet és irodalom oly messzire távolodott egymástól, hogy már-már attól kellett tartanunk: úgy tűnik majd el ez a nemzedék, mintha csak egy szürke és eseménytelen korszakot, nem pedig a világtörténelem egyik hatalmas fordulóját élte volna át...

Az utóbbi évtized egy-egy úgynevezett irodalmi vagy színpadi alkotásának „élvezete“ közben nem egyszer valósággal megállt az ember esze, hogy a ma írója (és közönsége) mennyire nem vállal semmiféle közösséget a mával, melyben él. És a háború befejezését követő évek irodalmi viszonyait nagyon is jellemzően világítja meg az az anekdota, mely szerint a háború borzalmaival átszenvedett, Szibériában fogságot viselt, Kínán és Amerikán keresztül hazavergődött — tehát a legváltozatosabb odisszeiát átélte — fiatal író idehaza azon kesereg, hogy nem talál regénytémát s végül is boldogan állapodik meg ennél: a vadász szerelmes lesz az eprészlányba, feleségül veszi és boldogan élnek, míg meg nem halnak... Kétségtelenül a háború halálos réme elől való menekülés és rettegés nyilvánult meg az életnek az irodalom részéről történt elárultatásában. A lidércnyomás azonban felengedett s ma meg kell állapítani: író és közönség közös frontja régen teremtett ennyire egységes „könyvdivatot.“

A háborús téma úgy az irodalom, mint a színpad és film területén már évekkel ezelőtt jelentkezett. (A háborús évek termését ezúttal teljesen kikapcsoljuk.) Állandóbb talajra azonban csak akkor talált, mikor az akkori közhangulatnak megfelelően pacifista-propaganda jelleget öltött. A háború viharából kivergődött és újra emberiségére eszmélő ember típusa került az érdeklődés homlokterébe. A nagy háborúellenes filmek, A nagy szüret, a Gyűlölet földje, Verdun és a többi mind ennek a háborúellenes hangulatnak kivetítődése.

A dolog természetéből következik, hogy napjaink háborús irodalma teljesen kiforrt, egységes, átfogó erejű nem lehet. Ezek még az irodalmi feldolgozásnak első lépési alapjában véve nem többek, mint előmunkálatok a jövő művészete és történetírása számára. Most még jelentések, okmányok kiadásáról, visszaemlékezések, naplók, memoárok közléséről lehet csak szó s nem szintetikus feldolgozásról, miért is a nem tisztán szépirodalmi feldolgozásból igazán jóknak csupán azokat a háborús könyveket tarthatjuk, melyek a történeteknek minél hivebb regisztrálását s az élményeknek minél őszintébb és közvetlenebb megnyilatkoztatását tartották legelső feladatuknak. Nem száraz naplófeljegyzésekre gondolunk, de keressük a könyv őszinte, hű lélektükröztetését, amelyhez minél kevesebb tapadjon a visszaemlékezés átformáló (megszépítő vagy ferdén torzító) mesterkedéséből, — röviden: minél egyszerűbb és közvetlenebb emberi dokumentumokat várunk és minél kevesebb romantikát.

Említettük, hogy az egész világon oly gazdagon felsarjadt háborús irodalom részint a ma előreható, részint pedig a múlt gátló körülményeinek közös eredője, amely tehát korántsem magyarázható meg pusztán a divat és aktuális érdeklődés felszínes ítéletével. Divaton és általános érdeklődésen túl — melyet utóvégre csak a háborútól megkímélt olvasóközönség gyakorolhat — a háborút végigélt generáció kigyógyulása, fellélekzése is nagyban hozzá kellett hogy járuljon e változáshoz s az érintett „j'accuse!“ motívum is mindenesetre egyik komponense a háborús könyvek kiváltotta hatalmas sikereknek.

A legismertebb legyen a példánk.

Erich Mária Remarque, könyvének — Nyugaton a helyzet változatlan — első lapján az ellen emel eleve tiltakozást, hogy írása nem vád és nem vallomás, — csupán egyszerű beszámolás. Soha még könyv mottójának élesebb cáfolata nem volt, mint Remarque könyve e tételszerű tiltakozásnak. Mert voltaképpen minden háborús könyv az: vád és vallomás. S lehetne-e egyéb? De mindenik más akar lenni; objectiv beszámolás, kívülről szemlélt kép, fotográfia. Valamennyi között pedig Remarque könyve törekszik erre a legtudatosabban. Kapcsolódjunk ki abból a misztikus ködből, melybe szerzőt és könyvét a rosszindulatú fáma és a jólfelfogott üzleti érdek burkolta. Minek firtatni, vájjon a francia Remarque név a német szerző nevének nemcsak anagrammja-e, vájjon szerző volt-e kint egyáltalán a fronton, vagy nem, s ha volt, megszökött-e onnan, vagy végig kitarott? Ezek lehetnek hálás témái a napi sajtó szenzációéhes közönségének, a kritikus előtt teljesen közömbösek. A világháború leghősebb és leggyávább katonája — irodalmi szempontból teljesen egyértékű.

Tény az: a könyv úgy van megírva, hogy arról a közvetlen s a közvetett élményfeldolgozás egyként elfogadható; tény az: szerző hihetetlenül rövid idő alatt világhírré emelkedett, könyve évtizedek óta elő nem fordult példányszámot ért el, páratlanul álló hatást teremtett, mely máris elkeseredett pro és contra háborúságot váltott ki maga körül, ő a primadonna és kétségtelen, hogy könyve minden eddigi háborús irodalmi kísérlet egyik legfigyelemreméltóbb terméke. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a Nyugaton a helyzet változatlan remekmű és értéke vitán felül álló.

Nem jelent ez többet, minthogy szerző a kitűzött céljait szolgáló epizódokat, a háború arcának néhány felvillanását erőteljes realizmussal örökítette meg s ha nem is végig az egész könyvet, mindenesetre annak néhány fejezetét a hivatásos író művészi készségével írta meg. És itt elsősorban azokra a fejezetekre gondolunk, melyek e regénnyé fűzött epizód-sorozat vezérgondolatát vannak hivatva alátámasztani, mely szerint a háborúban résztvevő legfiatalabb korosztályt, a 18—20 évesek nemzedékét a háború teljesen elpusztította, „elpusztította még akkor is, ha a gránátok megkímélték.“ A mai harmincévesekről szól ez a regény, arról a „halálraitált nemzedékről“ (amint e megdöbbenően tragikus igazságra tavaly a Magyar Szemle is rámutatott), mely gyökértelenül áll az életben, mert közvetlenül az iskola padjaiból került ki a frontra.

Az alapgondolatnak e refrénszerűen visszatérő lírai sorai fűzik csak valamelyes egységbe a kötet fejezeteit. Nagyobb baj azonban, hogy e fejezetek egy része nem szükségképpen követeli a háborús keretet, más része pedig egyoldalú beállításban igyekszik a háború teljes képét megmutatni. Végeredményben tehát Remarque háborús rajza — elgondolásának és epizód-részleteinek külön-külön valóság-igazsága ellenére is — igaztalan.

Arról, hogy Remarque — hatáskeltés céljából — a legközönségesebb eszközöket is megengedi magának s az alacsonyabb indulatok felkorbácsolását sem veti meg: ezúttal ne tétessék említés. Könyvével elsőnek kellett foglalkoznunk, egyrészt mert páratlan sikerével széles utat vágott a háborús könyveknek, másrészt pedig mert azok között, tisztán irodalmi szempontból is, a figyelemreméltóbbak egyike.

A másik német háborús könyv, mely — bizonyára Remarque sikere nyomán — nálunk is gyorsan fordítóra és kiadóra talált, Ludwig Renn Háború-ja.

Ez a könyv a szó szoros értelmében ellentéte Remarque könyvének és következképpen — bizonyos tekintetekben — cáfolata is annak. Renn afféle német „mesebeli János“, aki végiggyürközi a háborút, szembenéz száz halállal, de egyetlen zokszót, egyetlen panaszt nem ejt; nem lázong és nem átkozódik, mint Remarque emberei, még csak nem is szidja, legfeljebb egy-két élesebb megjegyzéssel illeti a katonai szellem túlzásait. De könyve — bár nem antimilitáris — épp annyira háborúellenes, épp annyira pacifista, akár a Remarqueé, s Valahogy, nyugodt-hangú előadása folytán, mélyebb rezdülésű is. Könyve nem regényformájú, mint a Remarqueé, egyszerű háborús napló, a naplók minden fogyatkozásával és hibájával.

Kint a fronton örökítette meg a véres napok eseményeit s ezeket a följegyzéseit minden különösebb írói pretenzió nélkül adja közre. Előadásában nincs semmi feltűnőbb művészi sajátság, az események kissé színtelenül is követik egymást, könyve azonban mégsem unalmas, mert híven beszámolva a fronton eltöltött éveiről, sok érdekes megfigyelésről, élményről és tapasztalatról tesz tanúságot. Azt, hogy a kis csapattekbe osztva, a körülötte folyó események egységét, teljes láncolatát nem látja (például a marneicsatáról írva, ahhoz — jelentőségéhez képest — feltűnően szűk horizontot nyit), szívesen megbocsátjuk neki. Nehány más ütközetnek gondos csataleírása, számos harctéri jelenet ügyes megelevenítése eléggé kárpótol ezekért a fogyatkozásokért.

IDEJE már a címhez visszatérnünk.

Az utóbbi évek magyar könyvtermésének háborús tárgyú anyagát olvasgatva, csupa „szibériai könyv“ került a kezünkbe. Nem szándékos összeválogatás gyűjtötte tehát egybe az alább ismertetett könyveket, — maguktól sorakoztak azok így, egymás mellé.

A magyar hadifogoly-könyvek sorát aktív katonatisztek könyvei nyitották meg, melyeket vagy egyáltalán nem, vagy csak másodsorban foglalt kötetbe az írói becsvágy. Némelyikük csak önigazoló és kötelező jelentésnek készült s mint ilyen, a részletes beszámoló nyers formájában került nyilvánosságra. Céljuknak megfelelően ezek a könyvek a történetek minél pontosabb és minél részletesebb összefoglalására törekszenek s anyaguknak, adataiknak, kimutatásaiknak bőséges gazdagsága folytán a szibériai foglyok történetéhez rendkívül becses források.

Ebből a szempontból igen sok értékes följegyzést tartalmaz Stessel Ernő könyve, a Hadifoglyok élete Szibériában (1925.) Ez a könyv — mint alcíme is jelzi — elsősorban a krasznnojarszki hadifogolytábor történetét örökíti meg, minthogy azonban leírása a többi fogolytábort is jellemzi, azok életét és történetét is megvilágítja. Nem napló ez a könyv, nem az egyéni és összbenyomások hangidatos és színes leírása, hanem egyszerűen történelmi becsű dokumentumok tárháza. Szerző hét és félelvet töltött Krasznnojarszkban s mint a fogolytábor egyik parancsnoka, a tábor életében vezetőszerepet játszott. A parancsnoklási viszonyokról, a segélyezési, a pénzügyi, egészség- és élelmezésügyi, valamint a foglyok foglalkozásáról stb. szóló fejezetei nemcsak az adatok gazdagsága miatt érdekes olvasmányok, de érdekes ez a könyv az újabban megjelent hadifogoly-könyvekkel kapcsolatosan azért is, mert azoknak szereplői közül már itt többekkel megismerkedünk s így, az ellentétes szempontok és érintkezési felületek egybevetésével, a szibériai hadifogoly-életről világosabb és plasztikusabb képet nyerhetünk.

Stessel könyvének lexikális jellege már a szelíd lámpafény melletti visszaemlékezés folyamatos elbeszélésévé oldódik Grób Imre Hét év Szibériában (1927) és Mészöly Jenő, Szibéria, a nagy temető c. könyvében. Mindkettő egyszerű, őszinte tükröztetése a fogságban átélt esztendőknél, az események minél pontosabb és részletesebb előadásával. Mindkettő elsősorban a volt fogolytársak közös szenvedéseinek emlékeztetőjéül íródott, tehát nem kimondott irodalmi célból. De mindkét könyv élvezetesen és szemléletesen tárja fel a szerzők egyéni élményei mellett és azokon keresztül a többi fogoly külső és belső életét, mindkettő rengeteg érdekes és lebilincselő epizódot örökít meg a hadifoglyok életéből, azegyező, közös jeleneteken kívül olyanokat, melyeket a többi szibériai regényben és naplóban nem találunk meg. Grób Imre és Mészöly Jenő nem tett egyebet, mint „betűt adott annak, aminek annyi ezren izgalmaikat, idegeket és halálsejtelmeket áldoztak.“

Az ugyancsak közvetlen élményekből merített, de határozottabb írói becsvágygal készült hadifogoly-könyveink közül Markovits Rodion, Szibériai garnizon-já vált a legközségesebben ismertté.

Markovits riport-regénye — a háború kitörésének és a fogságbaesésnek aprólékos elbeszélése után — az Usszuri-menti hadifogoly-tábor életéről s foglyainak kalandos hazautazásáról szól. Hadifogoly-könyv nem nélkülözheti a cárizmus bukásának és az orosz vörös uralom kialakulásának rajzát, ha még oly vázlatosan is, mivel a foglyok sorsa e változásteremtette helyzet legszorosabb függvénye. Markovits könyvében is annak az átalakulásnak a képe legérdekesebb, melyen a hadifogoly-tábor élete a vörös uralom beköszöntésekor keresztülmegy. Voltaképen a két éles kontrasztot alkotó állapot-rajz adja az egész könyv gerincét és értékét. Amíg az Usszuri-menti táborban a foglyok a maguk, nemzetközi törvények biztosította, eléggé nyugalmas életét élik, addig az élet a fogság előtti keretekben — a katonai szubordináció szigorúan kimért kereteiben folyik: „a hadifogságban ugyanazok a szabályok mérvadók, mint odahaza.“ A reglame hajszálnyi megsértése a legsúlyosabb következményeket vonja maga után: bojkottot, büntetést, magánzárkát. A foglyok nem látszanak észrevenni, mennyire képzetes ez az élet, az előbbinek olykor csak tragikomikus utánzata: egymást érik a becsületbeli ügyek, a párbajsegédek szabályszerűen megjelennek az ellenfél „boksza“ előtt, mely nem állván egyébből, mint egy ágyból és egy éjjeli szekrényből, teljesen nyitott s így a párbajsegédek — hogy a lovagias formások semminemű csorbát ne szenvedjenek — „belépés“ előtt — az éjjeliszekrény lapján kopogtatnak ... Hajszálnyi pontossággal úgy megy itt minden, akár a jó békevilágban ... Egyszeriben megváltozik s gyökerestül felborul ez a szomorú életutánzó látszatos élet, amint bekövetkezik a vörösök uralma. A hadifoglyok a vörös és fehér hadsereg csatározásainak keresztttüzében az események tehetetlen kiszolgáltatottjai. Gyökeres átalakulás megy most végbe a hadifogoly-táborban. Munkához kell látnia mindenkinek, aki élni akar — s a munka egymásra utalja az addig szigorú korlátok között élő embereket. Markovits regényének ezek a fejezetei a hadifoglyok változott életviszonyainak megismerésén túl azért is rendkívül érdekesek, mert szemléletes és igen jó képét nyújtják egy társadalmi rendszer kialakulásának. A közös szükségletek és növekvő igények újabbnál-újabb vállalatokat létesítenek a táborban. Színház és bank létesül, szállítási vállalat alakul, zalogház és rulettbarlang nyílik s a végén ez a társadalom már védjegy-hivatallal és tábori rendőrséggel is rendelkezik.

Markovits regénye hőseben nem nevezi meg magát. Névtelen katonává objektívált személyisége a harmadik személyű névmás inkognitójában szerepel. Ez a szerep az események rohanásával mindegyre nő s végül „ő“ lesz a hazafelé tartó kis sereg Spiritus rector a; a hazafelé vergődő csapat bizalmának, reményének és hitének kizárólagos letéteményese. Szocialista meggyőződése juttatta ehhez a szerephez, mondja, mert a fogság egész tartama alatt szakadatlanul társadalomtudományi tanulmányokkal foglalkozott. Ez mindenestre szép és hasznos időtöltés volt, ám attól, amiket a legénységi fogolyállományból vörös komisszárrá vedlett mázolómesterekkel tárgyalt, nyugodtan maradhatott volna akár a legkonzervatívabb jobboldali is ...

Markovits Rodion Szibériai garnizonja érdekes könyv, de rossz olvasmány. Érdeklődéssel hajjünk a szerencsétlen foglyok sorsa felé, kíváncsian és aggódva lessük: mi minden megpróbáltatást tartogat még számukra mostoha sorsuk, figyelemmel kísérjük minden mozdulatukat és meleg rokonszenvvel ritka és kevés örömeiket... De érdeklődésünk, rokonszenvünk kizárólag a könyv szereplőinek szól s vajmi kevéssé magának a könyvnek. Mert ez a könyv semmiképen sem olvastatja magát. Az ötszáz oldal sűrű soraiban vidéki rossz újságok stílusa zörög, mely hol sekélyes leírásokban fenekük meg, hol a poétikai vezércikk bombasztjaival és frázisaival ijeszt, hol pedig holmi fáradt, színtelen lirizmus buborékjaiban csillog s pattan szét, — nem említve néhány szánalmasan erőtlen szimultán-expresziós stílus-ornamentjét.

Egyébiránt másik hadifogoly-könyve, az Aranyvonat tanúsítja legkétségtelenebb bizonyossággal Markovits anti-zseni voltát. Mert az előbbi

könyv tíz meg tíz fejezeit újra megírni, a már egyszer megteremtett mű lemásolásával önmaga plagizátorává válni csak azért, hogy a máskülönben szép és mély szimbolikus-jelentőségű arany vonat-mesét ismét hatalmas vaskos kötetbe duzzassza: ez egyfelől túlmerész alkalmazása az írói szabadságnak, másfelől pedig nyilvánvaló csődje az alkotó, teremtő művészi képességnek.

Műnk Artúrnak A nagy káder című könyve nem is annyira a hadifoglyok életével és viszonyaival, mint inkább a forradalmi Oroszország állapotaival foglalkozik. Rengeteg becses feljegyzést találunk így is a hadifoglyokról, hiszen jóidéig szerző maga is hadifogoly-táborban élt, míg nem aztán szerencsés körülményei folytán, mint orvost kórházak vezetőjéül állították s ezáltal helyzetét lényegesen megkönnyítették. Szabadabb mozgáshoz jutva, csakhamar több orosz családdal került összeköttetésbe, meg is nősült s így rengeteg alkalma nyílt a közállapotokba betekintést nyerni, s az új hatalmi változásnak az orosz lélekre gyakorolt hatásával megismerkedni. A forradalmi Oroszország állapotainak körvonalazása közben annyi érdekes és új megfigyeléssel, a közvetlen szemlélet és tapasztalat oly figyelemre méltó eredményeivel ismerteti meg az olvasót, az oroszországi eseményeknek oly sok történelmi nevezetességű dokumentumát, indítékát és hatását tárja fel, hogy a könyv számos fogyatkozása ellenére is ki kell mondanunk: ennek a könyvnek igen kár lett volna megiratlanul maradni. De nem lehet említés nélkül elsiklani a könyv egynémely disszonáns passzusa mellett. A fronton örökös félelemben és örökös rettegésben telt el minden pillanat. Szögezzük le Remarque-kal, hogy nem gyávaság ez, teljesen más valami: örökös halálfélelem a nagy bizonytalanság feszültségében. Ilyen körülmények között a legtermészetesebb, hogy a háborús feljegyzésekben ennek a szüntelen rettegésnek minduntalan nyomát találjuk. Szerzőnél se tennők szavá a körülményt, ha rendkívül érzékeny „életbiztosítási ösztöne“ csupán ilyen derűs változatokban nyilatkozna meg, mint: „— Nagyságos asszonyom, én már az ötödik háborús esztendő óta mást se csinállok, mint vigyázok magamra“. Ám kissé különösen hat s ép ezért nem lehet megjegyzés nélkül hagyni azt a kitételét, mely szerint a körülkerítés pillanatában Eichler Salamon orvos „felemelt karokkal elszántan ugrott az orosz szuronyok elé“ — mert e nem egészen helyénvaló határozó alkalmazásával szerző könnyen legtisztább fogalmaink körül támaszthat zavart...

De nem hagyhatjuk tiltakozás nélkül azt a kíméletlen rontást sem, melyet Munk Artur nyelvünkkel elkövet. Markovits Rodion két regényén kívül alig olvastunk könyvet, melyben olyan csúnyán elbántak volna a magyar nyelvvel, mint Munk Artur teszi. Mintha mindketten nemcsak közös hadseregben szolgáltak, de „közös“ iskolát is végeztek volna. A germanizmus és magyartalanság ilyen hihetetlenül nagy tömegével könyvben még nem talákoztunk. S ezen annál inkább csodálkozunk, mert Markovits regényeit a kiadói reklám nem áttolja épen „egy már világszerte fémjelzett írásművészet“ ajánló levelével hirdetni. Markovits és Műnk úgylátszik mitsem tudnak a magyar nyelv takarékosági elvéről. Ebben a hibában, sajnos, háborús és hadifogságos könyveink legnagyobb része közösen osztozik. E szerzőknél az embereknek fejeik vannak, a katonák kardjaikat hüvelyekbe dugják etc. íme egy kis ízelítő Markovits stílusából: „Selymek a rózsaszínű mellein az elhagyott menyasszonyoknak, selymek a fejeken“, „Behunyták szemeiket“, „Amelyikbe fluszpapír van a betűk felett“, „Gránátzilánkot kapott. Az elől nem ér semmit a fedezék ...“ Mindezekon kívül Markovits Rodion még a Rákosi Jenő-féle fonetikus név leírás modorosságával is próbára teszi türelmünket. Könyve elején Rimbaud-t Rimbó-ra magyarítja, Verlaine-t Ferlén-re germanizálja, Walt Whitman-t és Wilde-ot pedig Uelt Uitmen-re, illetőleg Vájl-d-ra nyomorítja. Wilde később — s éppen a vörös uralom alatt! — visszanyeri ugyan szerzőtől nevének tulajdonjogát, ám a többiek továbbra is a magyar ortográfiái szabadság eme fölényes vívmányaival maradnak ékesek... Nem beszélve arról, hogy Markovits is, meg Műnk Artur is hadilábon áll a magyar nyelvtannal és helyesírással s mindkettő például

teljesen tájékozatlan a -ba és -ban ragok használata felől, az utóbbinál meg hemzsegnek az efféle helyesírási kisiklások, mint „zsuffolva, fizettség“ etc., — különös rossz érzést vált ki az olvasóból, mikor ilyen kitételekkel találkozunk Műnk Artúr könyvében: „Nagyon meg volt lepve velem“, „Nagyon megörvendett velem“, „Varga nagy ambícióval húst is, konzervákat és süteményeket is velem akart adni“, „Ezek a csehek alaposan elrontották nekem — a mézesheteket“ stb. stb.

Markovits Rodion és Munk Artur stílusa után valóságos felüdülést jelent Fábíán Béla legutóbb megjelent 6 ló — 40 ember című könyvének olvasása. A cím után ítélve inkább háborús könyvnek gondolná az ember, de Fábíán Béla is „pleni“ élményeket elevenít fel. A könyv a fogságbaesés pillanatával kezdődik, a taskenti fogolytábor életéről szól s azzal a jelenettel végződik, amikor egy kisebb fogolycsapat előtt—melynek szerző is tagja — megnyílik a krasznája-rjecscai büntetőfogolytábor kapuja. Fábíán Béla könyvében a hadifogoly életnek szinte egyetlen olyan mozzanatával sem találkozunk, mely az előbbi könyvek olvasása után újnak tűnhetne fel. Ám új szint, új fényt kapnak a dolgok a közvetlenhangú és igen jól megírt fejezetekben s szinte magunk előtt látjuk megelevenedni a turkesztáni tábor mozgalmas, szomorúsággal-derűvel váltakozó életét. Fábíán Béla kitűnő megfigyelő, kellemes, élénk előadásában szereplői nem vezércikkeznek és nem szónoznak, de élnek, beszélnek a valóságos élet meggyőző erejével. Fábíán Béla nem naplófeljegyzéseket ad, de nem is akarja mindenképpen a regény egységébe erőszakolni mondanivalóit. Rövid fejezetei közül nem egy (így mindjárt a legelső „A piaski major“, „Lyuba“ stb.) önmagában, mint novella is kerek, zárt egész.

Az eddig elmondottak nyomán önkénytelenül vetődik fel a gondolat, hogyha a hadifogoly-könyvek — már pusztán tárgyuknál fogva oly könnyen utat találnak a közönséghez, úgy regény- és drámaíróink számára nem létezik hálásabb feladat e téma feldolgozásánál.

Ezt a feltevést a valóság — már a háborús könyv konjunktúrájával kissé szorosabb viszonyban állónak tetsző Markovits-féle hadifogoly-könyvek megjelenése előtt igazolta. Mielőtt azonban a példánk-képpen szolgáló művekre térnénk, említsük előbb Lengyel Józsefnek A nagy börtön című csak nemrégiben műsoron szerepelt darabját, minthogy az úgy a közvetlen-élmény, mint pedig a fotografikus feldolgozásmód révén szorosan illeszkedik a tárgyalt munkák sorába.

Lengyel József a drámai mű principális követelményeinek és színpadi közönségünk aktuális igényeinek mérlegelésekor — az utóbbinak engedett; műve az ábrázolt hadifogoly-életnek nem egyetlen cselekményben megérezkített és kivetített arca, hanem egy novellisztikusan kiterjesztett, tíz képben felsorakoztatott eseménylánc. A lazán egymás mellé illesztett, drámailag széthulló részleteket igyekezett ugyan egy közös szállal Összefogni, ám ezt a hadifogolyok visszafojtott szerelmi életének tévedéseiben igen szerencsétlenül választotta meg; szerencsétlenül, mert ennek a kihangsúlyozott motívumnak színrevitele más környezet (pl. egy fegyház) keretében is összehasonlíthatatlanul nagyobb tehetséget és művészibb megoldást követel. Bár Lengyel József a hadifogoly-élet kiemelkedőbb mozzanatainak ügyes csoportosításával elég szerencsésen oldotta meg kitűzött célját, színműve alapjában véve nem egyéb dramatizált naplónál, a naplók közös bábájával: beszámolásában nem tud mértéket tartani a kellő önkritikát gyakorolni; színművét eseményekkel, mondanivalóval és szereplő-személyekkel egyaránt túlszűfölte.

Sokkal szerencsésebb Zilahy Lajos darabjának, a Szibériának, elgondolása. Színművét ugyan ő is csak „magyar hadifogolyok történetének“ nevezi, azonban három felvonásba sűrített „története“ már drámailag kimélyített zárt egységet alkot. Zilahy a tomszki, moszkvai és krasznajarszki fogolytáborból kiszakított és a Jenisszej deltájában élő orosz deportáltak közé dobott tizenkét magyar hadifogoly sorsában próbálja kifejezni a szibériai tragédiát. Jóllehet Zilahy úgy ezt a drámáját, mint pedig Két fogoly című

regényét nem személyes, hanem csupán közvetett élmények alapján írta, mindkettőbe páratlan ügyességgel vonta be közvetett úton nyert benyomásait s nem egy jelenete szemléletesebben és elevenebben idézi fel a hadifogoly-élet némely mozzanatát, mint akármelyik közvetlen tapasztalásból született hadifogoly-könyv.

Íróink között Zilahy volt az első, aki hadifogoly-témát választott s a Két fogollyal elért sikere, mely a magyar nyelvterület határain is túlterjeszkedett, mutatja, hogy tárgy-feldolgozása mennyire hálásnak bizonyult.

Szibériának, mint regénytémának, a magyar szépliteratúrába ágyazódását szemléltető kiválasztott példáink: Zilahy Lajos Két fogoly és Móra Ferenc Ének a búzamezőkről c. regénye — mindkettőjük eddig legkiválóbb alkotása — sokkal ismertebbek, semhogy elemzésükre ezúttal szükség volna. Röviden szóljunk csak róluk.

A háború előtti sekélyes, szürke évek magyar polgári társadalmának életes rajza és ebben a társadalomban az elbájolóan kedves Miatt lehetetlenül könnyű silhouetteje — Zilahy rendkívül finom és mélyreható lélekrajzoló tehetségének legtökéletesebb kifejezője — a Két fogoly első kötetének újabb magyar regényirodalmunk legjobbjai között biztosít helyet. A két „fogoly“ története a második kötetel kezdődik. Péter, a férj, hadifogságba kerül, Miatt, az asszony, magáramaradottságának lesz a foglya. A második kötet fejezeteiben szabályos váltakozással, párhuzamosan peregnek le az olvasó előtt a két fogoly napjai. A Szibériában sýnylódó Péter és a mindinkább magáraulatott Miatt életének eseményei és változásai is szinte azonosak: előbb elszakíttóságuk gyötrelme, aztán közös anyagi leromlásuk, majd pedig közös hűtlenségük. Két párhuzamos cselekmény kongruenciája nyilván monotonná válik — s így e veszedelemtől Zilahy regénye se maradhatott mentes. Fokozza e hibát a szereplők nagy értékbeli különbsége is. Miatt az értékesebb, a több, az ő lelki világa sokkal gazdagabb, itthoni életének rajza sokkal színesebb és változatosabb, mint a Péter egyszerűbb és fénytelenebb lelki világa és szürkébb, eseménytelenebb szibériai élete. Következésképpen az olvasó mohón falja a Miettről szóló fejezeteket, míg a Péterről szóló közbeeső szakaszokon érdektelenebbül lapoz át; pedig ez utóbbi részek sem szűkölködnek a hadifogoly-élet eseményeinek fordulatos és érdekes feljegyzései nélkül. Nem is Zilahy művészi képességén múlik a dolog, hanem — mint említettük — kizárólag a „két fogoly“ külső és belső életének egyenlőtlenségében bírja magyarázatát.

Móra Ferenc Éndk a búzamezőkről c. regényének egy szegedkörtényéki kis falu a színhelye s Szibéria csak mint távoli sötét háttér bontakozik ki lassan az események folyamán. Hőse nem Ferenc, a Szibériából hazaérkezett magyar, sem pedig Pável Antonovics Szpiridinov, az Oroszországba visszainduló muszka hadifogoly, hanem az a harmadik, aki Ferencben is, „Szipiritutó“-ban is közös: a földjét imádó paraszt. Móra Ferenc könyve zengő himnusz és hatalmas lélekzetű mese arról a névtelen hősről, akiről minden eddigi hadifogoly-könyv — ha csak töredékesen is — megemlékezik. Az egyik hadifogoly könyvben ezeket a sorokat találjuk a Szibériában földmunkára vitt legénységéről: „A magyar paraszt elfeledte, hogy ellenséges földön él és olyan lélekkel gazdálkodott, mintha a Tisza mellett szántana, vetne. Szibéria földje annyit soha nem termett, mint amikor magyar kéz vetette bele a magot és magyar kar vágta a rendet.“ Egy másik könyvben pedig azt olvassuk, hogy eleinte az orosz falvak egyszerűen csak „pleni“-t, hadifoglyot kértek gazdasági munkára, ám alig telt el néhány hónap s már mindenki csupa „vengerszki“-vel, magyarral akart dolgoztatni... E mozaikokból kitűkröző hadifogoly-paraszt képét rajzolja meg Móra Ferenc. Hősét, Ferencet, nemcsak a felesége és gyermeke köti és vonja az otthonához, de — és amazoknál erősebb kötelékekkel — a föld is. A búzaföld, amely hűtlenné sohase válik s amelynek szerelmét megtagadni nem lehet... Ferenc nem áll bosszút a muszkan, akit házában talál. Felesége alig egy héttel előbb meghalt, a muszka a házat, a gazdaságot, a földeket rendben tartotta, kis fiát helyette gondozta. Ferencnek nincs mért bosszút állnia. Megjött a gazda,

az orosz útnak indul. Ferenc aztán idővel új asszonyt talál, szebbet is, jobbat is, mint az első volt. Száll, száll az ének a búzamezők felett, Ferenc új „családdal“ gyarapodik s minden a békesség derűje omlik el. Mintha nem is lett volna háború... És itt nyilatkozik meg Móra Ferenc áldott magyar tehetsége a maga teljes pompájában, itt, mikor a bekövetkező tragédiában, Ferenc kegyetlen bűnhődésében az egész háború gyilkos önzésének irtózasos szörnyűségét döbbsenti elénk. Ám „az eke mindönt lefordít... Új állja helyünket és a föld nekik marad.“ A két szerencsétlen szülő gyermekének verejtéke nyomán újra kihajt a búzagalász... Mórának ezt a könyvét is — mint minden írását — lebilincselő írói egyéniségének meleg lirizmusa hatja át. Jóságos derűje, kedves humora mögött sok keserű igazság húzódik meg, soraiban mélyenérző, szerető emberszív dobog.

HOZZÁVETŐLEGES számítás szerint a háború alatt közel egymillió magyar hadifogoly volt Oroszországban. Köztudomású, hogy a központi hatalmak különböző nemzetiségű hadifoglyai közül a mieink részesültek a legmostohább elbánásban s hogy keserves állapotukra egyetlen — bár nem a leg súlyosabb — példával világítsunk rá: az osztrák-magyar monarchia minden nemzetisége (német, cseh, tót, ruthén, horvát, szerb, román) között a magyar volt az egyedüli, mely a fogságban saját nyelvén nem levelezhetett. Legénységünket tíftisz, skorbut, kolera és tüdővész gyilkolta, hogy néhány hét alatt egy-egy tízezrekből álló tábornak háromnegyedrésze elpusztult; tisztjeinket pedig, a kisebb halálozási arányszám mellett, előbb a fehér cseh, majd pedig a vörös orosz hadsereg tizedelte.

Nem egészen véletlen tehát, hogy a világháború tömérdek esemény- és élmény-halmazából nálunk éppen a szibériai hadifogság szomorú emléke termette a leggazdagabb irodalmat.

A tömegesen — szinte nap-nap után megjelenő — hadifogoly-könyvek kétségtelenül arra vallanak, hogy a magyar háborús irodalomnak a többi nemzetek háborús irodalmától élesen megkülönböztető, jellemző típusa a szibériai hadifogoly-könyvekben fog kiteljesülni.

Ám aki ismeri a mítosz-alakulás örök-azonos útjait, bizonyára fölveti a kérdést, hogy: vajjon a magyarság jövőbeli népi hagyományában — minden irodalmi befolyástól mentesen is — a világháború hatalmas körképéből ismét legélesebb kontúrokkal nem épen a szibériai hadifogság képe fog kibontakozódni? Hiszen a magyar népi köztudatban — a nemzet százados meghurcoltatásának lelki örökségeként — valósággal beidegződve él a bújdosó és fogságban sínylő rab-magyar fogalma. A magyar mondavilág bújdosó királyfiaitól kezdve, a nádon-éren bújdosó Toldi Miklós, a bújdosó Rákóczi és bújdosó kurucok alakján keresztül le, egész napjainkig, — a nép rokonszenve ösztönösen fordult hazájából vagy otthonából kiűzött fiai felé. Ebből a szempontból a népi mítosz képződésének különösen jellegzetes példája, valóságos ellenpróbája Rudolf trónörökös esete, amikor a nép pusztán szimpátiájának tradicionális megnyilvánítása okából, azt is dbújdostatja, aki pedig sohasem bújdosott. Hasonlóképpen e bújdostató-öztön újabb megnyilatkozásaiként kelhetett szárnyra — és Arany verse, Jókai fantazmagóriája nyomán mélyebb gyökeret is vert — a szibériai ólombányákban sínylő Petőfi-monda, Szibéria első felbukkanása népi hagyományunkban. A világháború alatt a szibériai hadifogoly-táborokban ismét fdújult az ólombányákba számkivetett Petőfi legendája (amint azt Markovits és Fábíán említik) — s bár, más jelek alapján kétségtelen, hogy Szibéria végtelen búzamezőinek és hatalmas kultúrgócpointjainak emléke módosítani fogja e képet (mint pl. Móra Ferencnél) — e hadifogoly-emlékek minden bizonnyal hozzá fognak járulni és fokozni fogják azt a rettegést és borzalmat, amit a köztudatban Szibéria eddig is jdentett...

A magyar irodalom minden bizonnyal kifejezést fog majd adni a világ-

háború sok más megnyilatkozásának is, a kárpáti harcok, Doberdo és Piave, a déli hadszíntér temérdek véráldozata és véres nagy küzdelmei bizonyára meg fogják még találni a maguk hivatott krónikásait. A világháború borzalmait, véres áldozatait és szenvedéseit kifejező örökké emlékeztető kép azonban — úgy hisszük — a késő utókor számára elsősorban a nagy káder, a nagy börtön, a nagy temető marad; Szibéria.

BISZTRAY GYULA

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korigáljuk, korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

MORFINOMÁNIA, KOKAINOMANIA

HA A NAPILAPOK rendőri rovatának egy-egy híre, vagy itt-ott egy-egy nagy port felvert eset, — egy híres német színész nő időnkénti rohamai és ideggyógyintézetben internálása vagy a világháború egy jeles hadvezérének fiával megtörtént szomorú eset — pillanatra fölhívják is az olvasó, a nagyközönség figyelmét a fehér por vagy a morfiomos tú áldozatainak nyomorúságaira, a magyar közvélemény még messze van attól, hogy elismerje e probléma nagy fontosságát. S ez jórészt érthető is: Magyarországon szerencsére még távol vagyunk attól, hogy a morfiummal, a kokainnal vagy más káros anyaggal való visszaélést igazi szociális bajaink vagy fajunkat tizedelő népbetegségeink közé kelljen sorolnunk. Ma körülbelül még csak a minden világvárosban ugyanazon társaság, a testileg-lelkileg lezüllött emberek terjesztik e divatot, csak ez az éjjeli életet élő, rendőrileg figyelt milieu a járvány fészke. De nem szabad bizakodnunk abban, hogy a magyar nép örökre immunizálva van ilyen veszedelem ellen. Sokkal nagyobb bajok kezdtek ki a magyarság életfáját: gyermekhalandóság, egyke, gümőkór, és hatalmasodtak el, mivel későn gondoltak az ellenszerekre — mintsem, hogy e jelentkező veszedelmet figyelmen kívül hagyjuk. Példák egész sorát említhetjük. Az egyiptomi parasztság a magyarhoz sok tekintetben hasonló józan, dolgozó (és elhanyagolt) földművesnép. Az egyiptomi Közbiztonsági Hivatal 1928-i jelentésében olvassuk a következőket: „A kokain régebben Egyiptomban csakis mint orvosság volt ismeretes. De a háború óta mindinkább elharapódzott a kokainszenvedély. Régebben szívtak ugyan ópiumot és hasist, de csakis a nagyvárosokban; manapság a kokainomania az ország minden részében el van terjedve, a városokban éppúgy, mint a forgalomtól távolos falvakban. A kokain a társadalom minden rétegéből szedi áldozatait. Az ideg- és elmegyógyintézetekben elhelyezett kokainomániások száma 1924-ben 207 volt, 1925-ben 244, 1926-ban 265.“ A németországi helyzetet még pontosabb adatokkal illusztrálhatjuk. Az új német büntetőkódexet előkészítő bizottság 1928. október 29-én tartott ülésében az 57. §. (krónikus alkoholista és toxikomániás bűnösök internálása gyógyintézetekben) tárgyalásakor meghallgatta a „Reichsgesundheitsamt“ öt kiváló szakértő tisztviselőjét. Az első kérdésre — növekedett-e a háború után a kokainomania, morfino-

mánia? — azt felelték, hogy e szenvedélyek betegeinek száma 1923—24-ben, az előző évekhez képest, a férfiaknál 200, a nőknél 150 százalékkal emelkedett. Az egész német lakosságban minden 100.000 lakosból legalább 3 férfi és 1 nő a társadalomra teljesen elveszett, krónikus beteg. Míg 1911—12-ben a német kórházakban 1497 toxikomániákus személyt ápoltak, ezek száma 1920—21-ben 3084-re emelkedett. A kokain stb. okozta halálesetek száma 1923-ban 32, 1925-ben 39. Megjegyezték, hogy gyakorló orvosok, klinikák, kórházak egybehangzó véleménye szerint a kokain, morfium, azonkívül a „divatosabb“ modern anyagok (eucodal, diacetylmorfium, paramorfan) mind nagyobb mértékben szedik áldozataikat. Arra a kérdésre, hogy a kokain stb. szenvedély a szociálhigiéne szempontjából is veszedelmes tünet-e, a meghívott szakember részletesen kifejtette, hogy e káros anyagokkal való élés az áldozatokat fizikai, szellemi és morális szempontból egyaránt tönkretesz, családjaikat a teljes romlás felé viszi. Az amerikai Egyesült Államok kormányának 1927—28. évi összefoglaló jelentése szerint különböző számítások és helyi vizsgálatok alapján a társadalomra elvesztett toxikomániákusok számát 200.000-re lehet tenni (az egész lakosság: 120 millió); ugyanez a jelentés megállapítja, hogy a toxikomániákusok átlagos életkora, az előző évekhez viszonyítva, emelkedőben van, ami azt jelenti, hogy kevés új, fiatal beteggel gyarapodik az osszlétszám. Igaz, hogy az Egyesült Államok minden eszközzel küzdenek a toxikománia további elharapódzása ellen; a kongresszus előtt van egy törvényjavaslat, amely szerint két nagy farmot alapítanának a toxikomániákusok izolálása és gyógyítása céljából; ide internálnák kötelezőleg a börtönökben és javítóintézetekben található morfinistákat, kokainomániákusokat, azonkívül azokat, akik önként hajlandók kezelés céljából valamely ilyen farmra vonulni. A képviselőház már elfogadta a törvényjavaslatot. Az Egyesült Államok példája azt mutatja, hogy az államhatalom—óriási pénzáldozatokkal, amibe a speciális rendőrség, intézetek, farmok stb. fenntartása kerül — legfeljebb csak meg tudja állítani a bajt, de megszüntetni, ha egyszer fölüti fejét, közigazgatási eszközökkel alig tudja. Még radikálisabb az 1926. nov. 6-i olasz törvény, amely elrendeli, hogy az orvosok kötelesek a rendőrség tudomására hozni a krónikus alkoholisták és toxikomániákusok nevét, és elrendeli mindazon helyek azonnali bezárását, ahol bódítóanyagokat dugva árulnak.

Az OPIUM ÉS MÁS káros anyagok ellen először Keletázsiban kifejlődött küzdelem a XX. század elején lett nemzetközi jelentőségű probléma. Misszionáriusok és más emberbarátok kérésére Roosevelt elnök 1909-ben Sangájba összehívta az első ópiumellenes bizottságot. Majd 1912-ben, Hágában ült össze egy diplomáciai konferencia, amely egyezményt dolgozott ki. Az egyezmény mindenképp rendezi a

fogalmakat: „nyersópium“: a mákfej saját magától megalvadt tejnedve; „preparált ópium“: a szívás céljaira megfelelően elkészített ópium; „orvosi ópium“: 60°-ra hevített, 10% morfiumot tartalmazó nyers ópium; „morfium“: az ópium legfőbb alkaloidája; „kokain“: az erythroxyton coca levelének fő alkaloidja. Az egyezmény szerint kötelezik magukat az államok, hogy a nyersópium belső elosztását, a nemzetközi forgalomban pedig kivitelét ellenőrzik, sőt megakadályozzák az olyan államok felé, amelyek tiltják behozatalát. (A preparált ópium keletázsiai specialitás lévén, a reá vonatkozó dolgokat itt nem érintjük, mintahogy e cikk keretében nem beszélünk az ópiumszívás szenvedélyéről, mivel az Európában alig ismeretes.) Az alkaloidák gyártását az orvosi és tudományos célokra szükséges mennyiségre szorítja; a gyártást, eladást, behozatalt, kivitt hivatals kormányengedélyektől teszi függővé.

A jól megszerkesztett egyezmény azonban sokáig holt betű maradt; a kormányok nem siettek a ratifikálással, amiben — egyéb nehézségek mellett — bizonyára benne volt a hatalmas vegyészeti ipar keze is. De a háború alatt Európában és Amerikában mindjobban elharapódzó toxikománia erősebb akcióra ösztökölte elsősorban az antant-államokat. A békeszerződések folytán a hágai egyezmény hamarosan életbelép, a szükséges törvényhozási intézkedéseket egy éven belül megteszik (trianoni bsz. 230. cikk). A Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának 23. cikke szerint az ópiummal és más ártalmas szerekkel való kereskedelemre vonatkozó egyezmények végrehajtásának legfőbb ellenőrzésével a Nemzetek Szövetsége bizatik meg. A Nemzetek Szövetsége nyomban megalakulása után megszervezte ebbeli akcióját: speciális bizottságot alakított (Commission consultative du trafic de l'opium et autres drogues nuisibles). Ez a Nemzetek Szövetsége Tanácsának tanácsadó orgánuma. Munkásságának egyik célja az 1912-es egyezmény mentői alaposabb és általánosabb alkalmaztatása. A 13 tagú bizottságnak titkársága és végrehajtó orgánuma a Nemzetek Szövetsége főtitkárságának külön ópium-ügyosztálya három tisztviselővel. A bizottság elég szép részletmunkát végzett: az egyezményt most már több mint 50 állam ratifikálta; általánosította a behozatali bizonyítványok rendszerét (a kormányok a káros anyagok kivitelét esettől-esetre csakis a behozatali állam hatóságától kiállított bizonyítvány felmutatására engedélyezik); megszervezte az engedelem ellenére behozott vagy elrejtett anyagok lefoglalására vonatkozó értesítések nemzetközi cseréjét és hasonló részletkérdéseket. De hamar meggyőződött arról is, hogy az 1912-es egyezmény a bódítóanyagokkal üzött törvénytelen kereskedést nem bírja letörni. Lassankint mind általánosabb lett az a gondolat, hogy a bódítóanyagok forgalomba hozatalának csökkentése lehetetlen akkor, ha a nyersanyagot mindenmü limitálás nélkül, korlátlan mennyiségben termelik a produktív

országok: Kína, Törökország, Perzsia, Szerbia, Görögország, Bulgária, Peru, Bolívia, Szibéria, Jáva. Ezt a gondolatot konkrét formában is beleadta az előkészítő tárgyalásokba az Északamerikai Egyesült Államok javaslata, amely azt kívánta, hogy a nyersópium termelését olymódon korlátozzák, hogy csakis az orvosi és tudományos célokba szükséges bódítóanyagok előállítására legyen ezentúl lehetőség. (Időközben a Nemzetek Szövetsége közegészségügyi bizottsága e legitím célokra szükséges mennyiséget per capita per annum az ópiumra vonatkozólag 450 milligrammban, a cocalevélre vonatkoztatva pedig 7 milligrammban állapítja meg.) Ez a „második“ ópiumügyi konferencia Genfben 1924. végén és a következő év elején ülésezett negyvenegy állam (köztük természetesen Magyarország) részvételével és kidolgozott egy újabb egyezményt. Ez a genfi egyezmény — amellet, hogy hatályosabbá kívánja tenni a hágai egyezmény rendelkezéseit — nagyszámú rendelkezéssel azt célozza, hogy az egyes államok csökkentsék a bódítószerek termelését és gyártását; a nemzetközi forgalmat még erősebben ellenőrizi (kiviteli engedély — behozatali igazolvány); azonkívül úgy rendelkezik, hogy minden ország köteles előzetesen bejelenteni azt a mennyiséget, amire a törvényes hazai fogyasztás céljaira szüksége van; végül egy „Központi Bizottság“-ot szervez, amelynek tiszte ez utóbbi rendelkezés felülvizsgálata.

Mindez azonban csak nagyon kis mértékben állotta útját a bódítóanyagokkal való visszaélésnek. A bizottságok szorgalmasan üléseztek továbbra is, az iratok és kiadványok hatalmas mértékben szaporodtak a minisztériumok asztalán, de az emberiségnek ez a nyomorúsága nem csökkent. Sokan emiatt egyszerűen a Nemzetek Szövetségét vádolták, a „népszövetségi urak“-at, ahogyan nálunk is nevezik, mintha a Nemzetek Szövetségének az államokon (tehát kormányokon) kívüli (vagy felüli) külön existenciája lenne. Nemcsak nálunk, máshol is sokan vannak, akik — szellemi renyheség vagy rosszul informáltság folytán — azt hiszik, hogy a Nemzetek Szövetségének főtítkársága vagy valamely bizottsága önállóan, szuperszuverénül intézkedik és parancsolgathat a kormányoknak mindenben; akik elfelejtik, hogy a Nemzetek Szövetsége az állandó vagy esetenkénti nemzetközi együttműködésnek egyik módszere csupán. Éppen az együttműködés hiányos voltának az ópium stb. ügyekben tulajdonítható az ópium és más bódítóanyagok ellen indított küzdelem lanyhulása. Az őszi, 1929-i népszövetségi közgyűlés idején mindenki előtt nyilvánvalóvá lett, hogy a Nemzetek Szövetsége sok egyéb kétes sikerű akciója vagy nyilvánvaló failure-je mellett (lásd optánsügy) az ópiumügy is a legkevésbé dicső fejezetek közé tartozik. Scialoja megmondta a tanács 1929. március 7-1 ülésén: „A bódítóanyagokkal folytatott üzérkedés ahelyett, hogy csökkenne, folyton emelkedik. A világ közvéleménye nagyon csalódnék a Nemzetek Szövetségében, ha végérvényesen

meg kellene állapítania, hogy a Nemzetek Szövetsége képtelen e problémát megoldani. Mármost ki a hibás? Elsősorban a tanács (pontosabban persze: a tanácsban képviselt kormányok és képviselőik), amely az ópiumügyi Tanácsadó Bizottságot határozott irányítás nélkül hagyta. De hibás a Bizottság is, amelynek tagjait sokszor nem a toxikomania elleni nemzetközi küzdelem általános érdekei vezették, hanem az egyes nemzeti iparok érdekei, melyek sok esetben nehezen különböztethetők meg a nemzetközi csempészet érdekeitől. S míg a felelősséget egyik orgánum sub rosa a másikra toltta, a csempészet óriási arányokban fejlődött. Csak egy gyár (Naarden) egy évben (1927.) három tonna bódítóanyagot expedáltatott. A párizsi afgán követ — egyik központja volt 1928-ban az európai csempészésnek! — körülbelül három tonna bódítóanyag vámmentes tovább csempészésére adta oda diplomáciai előjogait. Mivel a lefoglalások átlag az 5 %-át teszik ki az összes meg nem engedett szállítmányoknak, a törvénytelen úton forgalomba hozott mérge mennyisége óriási. Már pedig csempészni érdemes: egy tonna „drogue“ körülbelül százmillió dózusra elég és ilymódon legalább 200 millió svájci frankot jövedelmez egy szerencsés operáció. Az ópiumügyi Bizottság legutolsó ülészakán a francia tag egész hidegen — és mintegy elismerést várva — bejelentette, hogy a francia kormány nem engedélyezte négy tonna heroinnak át- és kivitelét Keletáziába. Négy tonna! Ez elég Magyarország legitim heroin szükségleteire kétszáz éven keresztül! De azt senki sem kérdezte tőle, hogy mi lett a négy tonna heroinnal? Mivel nem volt hatóság, amely lefoglalta és megsemmisítette volna, megvan most is, folytatja romboló munkáját tönkretéve egyéneket, először testileg, aztán lelkiileg, talán családokat is. Hasznát csak a gyárosnak hoz és annak, akinek — vagy akiknek, csempészeknek, közvetítőknek — sikerül kis adagokra átváltva (négy tonna = négyszázmillió adag) forgalomba hozni, mivel ez kb. 800 millió aranyfrankot jövedelmez. Egy kis „risqué“, megfelelő „szervezet“ és a morfiumot meg a többi produktumot oly könnyű „forgalomba hozni“, mint a cukrot. Mik a törvényes akadályok az egyezmények értelmében? 1. a gyár csakis olyannak adhat el, akinek engedélye van ahhoz, hogy ezen anyagokkal kereskedjen, 2. kiviteli engedélyt valamely kormány csakis akkor adhat, ha a vevő felmutatja a behozatali bizonyítványt. Az üzérkedés professzionistáinak mily könnyű megkerülni e törvényes akadályokat. Hát még az egyéb akadályokat is a minden skrupulust félretevő csempészeknek, akik? engedélyek és bizonylatok nélkül „adják, veszik, szállítják a kokaint, morfiumot, heroint. Az Északamerikai Egyesült Államok például kitűnő talaj, ott, ahol a morfium kilójának hivatalos eladási ára 100 dollár (pl. a patikában), az „alvilági“ ára pedig 160.000 dollár. Milyen kockázat állíthatja meg „munkájában“ a csempészt vagy a forgalombahozót, ilyen nyereség mellett! Pedig van kockázat: az 1927—28. évben az

Egyesült Államokban a káros anyagok csempészése vagy forgalomba hozatala miatt elítéltek összesen 8.786 évet, 4 hónapot és 28 napot kaptak, azonkívül 184.213 dollár pénzbírságot (a megelőző évben valamivel kevesebbet: 7.088 évet és 175.127 dollárt). A federális commissary megállapítja jelentésében, hogy folyton növekszik a kereslek, amelyet elég könnyű kielégíteni: majdnem lehetetlen ugyanis a kikötőkben és a határokon ellenőrizni a bevitelt és a csempészek a legrefináltabb eszközöket használják föl.

De szinte fölösleges és semmiképen célhoz nem vezet a csempészség ellen folytatott minden akció, mozgalom, küzdelem, amíg szabadon, minden limitálás nélkül gyártanak bódítóanyagot a kémiai gyárak; amíg annyit szabad gyártani egy gyárnak, amennyit el tud adni, addig lehetetlen megakadályozni az üzereket és csempészeket, hogy meg ne vegyék, amit meg lehet kapni. Svájc legitim szükséglete heroinban évenként: 9 kiló, gyárt évenként 3.310 kilót; morfiumban: 72 kiló, gyárt 3 757 kilót. Itt csak egy megoldás lehet, egyetlenegy orvosság: korlátozni a káros anyagok gyártását. Amint 1924-ben a „nyersanyag“ (mák, cocalevél) kultiválásának csökkentését pozitív formában először az Egyesült Államok javasolták, úgy 1928-ban szintén a washingtoni kormány, a bódítóanyagok elleni küzdelem championja, vetette föl a gyártás limitálásának kérdését. Az 1928. március 24-i alapvető jegyzékben kidolgozta a gyártás korlátozásának főelveit. Következőkben foglalhatjuk össze ezt a tervezetet: 1. Az egyes kormányok előzetesen bejelentik a bódítóanyagokban való, orvosi és tudományos célra szolgáló törvényes szükségletüket bizonyos időtartamra. 2. A kormányok megjelölik azt az országot, ahonnan ebbeli törvényes szükségletüket fedezni fogják. A következő lépés az lesz, hogy minden ország kötelezni fogja magát arra, hogy gyártását csakis a pontosan megszabott mennyiségre (saját és előzetesen megállapított országok számára való kiviteli célra) fogja szorítani.

A Nemzetek Szövetségének szakbizottsága, ahelyett, hogy kapott volna ezen a tervezeten, kereken elutasította. Persze itt ismét nem a „Népszövetség urai“ ellen kell kifakadnunk; e bizottsági tag urak nem a Nemzetek Szövetségének „urai“, hanem, ez esetben, az egyes nemzetek gyógyszeriparának védelmezői; semmiesetre sem voltak a nagy közérdek védői. Szerencsére az egész ügy most már olyan nagyjelentőségű kérdéssé nőtte ki magát, hogy az amerikai javaslatnak nem ártott a bizottság meg nem értő állásfoglalása. S az egész akciót nem hagyta elaludni egy genfi nem-hivatalos szervezet, amely nagy agilitással vezeti a bódítóanyagok elleni küzdelmet. Feje, A. E. Blanco, e kérdés politikai és társadalmi oldalának legjobb ismerője. Akciója, párosulva az egyes országokban megindult társadalmi mozgalmakkal, mindjobban megnyerte magának a kormányokat, úgyhogy közülök többen elérkezettnek látták a pillanatot a cselekvésre. Az 1929.

szeptemberi közgyűlés V. főbizottságában a fascista Olaszország, a munkáspárti Angolország, azonkívül — kétségkívül az Egyesült Államok biztatására — több délamerikai állam delegátusa a legnagyobb eréllyel követelte a bódítóanyagok gyártásának korlátozását. El is határozta a közgyűlés, leghatározottabban dezavualva az állandó szakbizottságot, hogy elfogadja — az angol javaslat értelmében — a bódítóanyagok gyártása limitálásának elvét, amelyet nemzetközi egyezség útján fog megvalósítani; egyúttal fölkéri a Tanácsot, hívja össze a bódítóanyagokat gyártó kormányok konferenciáját, amelyhez a főbb fogyasztó államokat is meg fogja hívni.

Ez a határozat új utakat jelöl a morfium és kokainellenes küzdelemben. Ha a tervezett értekezet is sikerrel munkálkodik és a kormányok között megállapodás jön létre, belátható időn belül alább kell hagynia e szenvedélynek és talán végleg ki lehet irtani az emberiség egyik rákfenéjét. Mert nem lehetetlen földadat ennek kiirtása. A coca-levelt vagy a nyersópiumot bódítóanyaggá csakis megfelelően berendezett, drága és komplikált gépekkel, szakszerűen képzett személyzettel rendelkező gyár tudja átalakítani. Ha tehát — a limitálási-terv életbeléptetése után — csakis a megengedett célokra szükségelt kis mennyiséget fogja néhány jól ellenőrizhető üzem előállítani, s pontosan meg lesz állapítva, hogy minden ország hol, melyik gyárban szerzi be szükségletét, nem lesz fölösleges bódítóanyag, olyan, amely szinte várja az üzért és a csempészt, nem fog tonnaszámra utazni — minden behozatali és kiviteli tilalom ellenére — a kokain és morfium, hogy elérkezzen céljához: a tönkretett, leromlott, eljárszott emberi testhez. Lehet, hogy a szenvedély mai áldozatai közül nagyon sok nem fogja majd kibírni a teljes elvonást, lesznek bizonyára, akik mással fogják helyettesíteni a tőlük elvett mesterséges paradicsomot, de biztos, hogy mind kevesebb s kevesebb ember lesz a jövőben a fehér por vagy a tű rabja. A mai helyzet orvoslása azonban minden hátsógondolat nélküli együttműködést feltételez a nemzetek, kormányok között. Nem lehet megelégedni a kérdőívek kitöltésével, a bizottság munkálataiban való lanyha részvétellel, szép évi jelentések megszerkesztésével, amire eddig sok kormány közreműködése szorítkozott. Az sem elég, ha egy-egy ország a maga portáján teremt teljes rendet. Fenntartás nélkül részt kell venni minden országnak a bódítóanyagok ellen folytatott s mindjobban kifejlődő nemzetközi küzdelemben. De itt sem elég megállani: a rendőri, közigazgatási eszközök elégtelennek bizonyulván, őszintén, az emberi szolidaritás principiumai szerint, részt kell venni a küzdelem új periódusában, amikor is a gyártás limitálása lesz a cél. A limitálás mikéntjét majd az összehívandó konferencia lesz hivatva megállapítani, de azt már előre lehet látni, hogy több állam orvosság-iparának jelentékeny áldozatokat kell hoznia.

Mi MAGYARORSZÁG helyzete mármost a bódítóanyagok ellen folytatott küzdelemben és mik a jövőbeli feladatok? Mint főntebb láttuk, ratifikálta a hágai 1912-es szerződést, még pedig nemcsak a békeszerződés parancsa folytán, hanem spontán is és a magyar törvénytárba iktatta (1923: XXII. t.-c., hozzá végrehajtási rendelet: 7.430/1924. M. E.). Résztvett a genfi, második ópiumügyi konferencián, az ott kidolgozott egyezményt aláírta és a magyar kormány nemrégén hivatalosan is bejelentette a Nemzetek Szövetségének, hogy közel jövőben, már 1929—30 telén, ratifikálni fogja. A magyar kormány és hatóságai aktívan közreműködnek az egyes nemzetközi csempészési esetek kivizsgálásában. Ezek között érdekes például a következő: a hamburgi rendőrség 1926-ban értesítette a budapestit, hogy az ottani szabadkikötőben, az egyik szállító cég raktárában, 706 műköből készült síremléket foglalt le, amelyeknek belsejében 457 bádogdobozt találtak, mindegyik 250 gr. heroint tartalmazott. A szállítmányt Budapesten adta föl egy „Pharmacia“ nevű részvénytársaság, Hamburgban James Dolan amerikai állampolgár vette át és nyomban továbbította Sangájba. A csempészeket természetesen megbüntették. A magyar kormány azonkívül lelkiismeretesen válaszol a Nemzetek Szövetségének ópiumügyi bizottsága és az új „Comité Central Permanent“ kérdőíveire, a különböző kimutatásokra; elfogadta a behozatali és kiviteli bizonyítványok rendszerét. 1926. decemberében Budapesten államrendőrségi kirendeltség létesült a kábítószerekkel való visszaélések megakadályozására, amely azóta 137 egyént tart nyilván és 288 egyént juttatott a bíróság vágé más hatóság kezére.

Gróf Apponyi Albertné, az 1929-i Assemblée magyar delegációjának illusztris tagja, a közgyűlés 5. bizottságában — amelynek nemcsak magyar tagja, hanem alelnöknője is volt — ismertette, a szeptember 16-i ülésben, a magyar részről tett intézkedéseket a bódítószerek ellen folytatott küzdelemben és hozzátette: „Addig, míg a bódítószerek gyártása nincs korlátozva, a velük való, meg nem engedett üzérkedést lehetetlen megszüntetni. Ezért reméli, hogy előveszik az amerikai tervezetet és a limitálást valamely formában mielőbb megvalósítják.“ Apponyi grófné a hivatalos magyar delegáció tagja lévén, nyilatkozata, — amelyet az egész bizottság nagy tetszéssel fogadott, hivatalos magyar deklaráció. Reméljük tehát, hogy a magyar kormány nemcsak a nemzeti talajon tesz meg mindent, hanem a nemzetközi együttműködés terén továbbra is az eddigi mintaszerű munkát folytatja. Magyarország így ezentúl is azoknak az államoknak sorában lesz, amelyeknek legjobb hírük van a káros anyagok elleni küzdelem terén.

E részben a magyar kormánynak egész 1927 végéig aránylag könnyű dolga volt: alig gyártottunk addig az időpontig bódítószereket. 1928-ban megkezdte azonban üzemét a büdszentmihályi „Alcaloida“ r. t. gyára, amely a magyar dr. Kabay János-féle szabadalmazott

eljárás szerint az éretlen, zöld egész máknövényből nyeri és termeli ki közvetlenül, tehát az ópiumtermelés kikapcsolásával, az ópium alkaloidait. Bármilyen örvedetes, hogy új iparág honosodik meg nálunk teljesen új eljárás szerint, emlékeznünk kell a hágai egyezmény 9. és a genfi egyezmény 5. cikkére, amelyek úgy rendelkeznek, hogy a bódítóanyagok gyártását, behozatalát, árúsítását stb. tisztán az orvosi és tudományos célokra kell korlátozni. Apponyi grófné is hangsúlyozta felszólalásában, hogy a büdszentmihályi gyár termelése kétségkívül nem fogja túlhaladni az ország orvosi és tudományos jellegű szükségleteit (az évenként előállítható anyag mennyiségét azonban csak az 1929. év után lehet majd pontosan megállapítani). Ha az új gyárnak tényleg nincs szándékában kivételre dolgozni és csakis a hazai szükséglet ellátására számít, akkor nagyon is kevés mennyiséget szabad gyártania. A 450 mgr.-os évi egyéni szükségletet alapul véve. évenként alig 13 kilogramm morfiomot dolgozhat föl és hozhat forgalomba. Messze vezetne annak a kérdésnek a taglalása, érdemes lesz-e ezért egy gyárat fönntartani? Viszont a gyártás limitálása — az angol és amerikai javaslat értelmében — nem szabad, hogy a kisebb országok gyógyszeriparának és különösen a morfiomot gyártó iparvállalatoknak halálát jelentse és ezzel is függővé tegye őket — minket — a külföldi gyáripartól. Igaz, hogy ezzel magunkra vonhatjuk az Ópiumbizottság villámain, amelynek eddigelé csakis a produkáló országokhoz tartozó tagjai nem jó szemmel nézik a morfiomgyártás új, talán kevésbé költséges és praktikusabb módszereit és azt, hogy olyan ország is akar ópiumalkaloidákat gyártani, amely eddig külföldről szerezte be szükségleteit. Hatóságaink, az európai relációkban is magasszínvonalú népjóléti intézményeink vezetői bizonyára meg fogják majd találni azt a megoldást, amely a közérdeknek, értve a bódítóanyagok elleni küzdelem általános, emberi érdekeit, éppúgy megfelel, mint a nemzeti érdekeknek, a magyar faj jövőjének, egészséges, minden új méregtől mentes fejlődésének.

BARANYAI ZOLTÁN

A KÖZIGAZGATÁSI REFORM ÉLETBELEPTETE SÉNEK MÓDSZERÉRŐL

MÁSÉRT fog tollat a tudományok embere, s másért a politikus. A tudóst kielégíti, ha mélyen járó és igaz megismerésekig jut. Legtöbbször nem is gondol arra a hatásra, melyet megállapításai embertársaira tesznek. A politikusnál ez nem így van. Bár sohasem lehet számottevő politikussá az, aki nem tud közel jutni az emberi lét nagy problémáihoz, mégis kétségtelen, hogy ezeknél a problémáknál nem tartózkodhatik soká. Hiszen igazi hivatása csak ezután következik: szugesztív munkával megnyerni embertársait a megismert igazságok követésére. Cselekedni és másokat cselekvésre rávenni. Nem csoda tehát, hogy mások a tudós és mások a politikus fegyverei. A politikus írásai agitatív erő nélkül nem sokat érnek. Hogy pedig ezt az erőt kifejthesse, oly eszközöket is igénybe vehet, amelyek a tudósokhoz nem illenek. A politikus színesebb, egyénibb lehet, s ezért megszólalhat első személyben is. Mindezt pedig nem ok nélkül kellett előrebocsátanom. Az alábbiakban ugyanis itt-ott magam sem fogom elkerülhetni az első személyben való előadást.

Oswald Spenglernek munkájában (*Untergang des Abendlandes*) rám az a fejezet volt legnagyobb hatással, melyben azt bizonyítja, hogy különböző népek és korok időszaklata mennyire más és más. Az a hatás, melyet rám e megállapítás tett, nem múlt el, s bizonyára alapmotívuma lett egy mindjobban erősödő meggyőződésnek is. S ez az, hogy a legnagyobb emberi kincssel, az idővel nem tudunk bánni. A magyar magán- és közélet szerveinek működése az idő értékelésének az egész világon egyre jobban érvényesülő szempontjából kétségbeejtően elmaradt. Ezt a bajt észre nem venni, vagy álszeméremből eltagadni, nekünk, akik különben hiszünk népünk nagyrahitottságában és nemzeti erényeiben, alig menthető hiba volna.

Az időértékelés jelenségének lélektani elemzése igen hálás lenne, de sajnos kissé messze vezetne. Meggyőződésem egyébként, hogy bár a mai világba sehogysem illő munkaütemünket az egyéni munkakifejtésnél is kifogásolni lehet, az igazi nagy baj közintézményeink működésénél van. Hibánk volt ez mindig, de katasztrófális bajunkká válhatik a XX. század negyedik évtizedében, amikor a nemzetközi verseny döntő elemévé vált a modern élet lüktető, rohanó tempója. Az alól az igazság alól, hogy a lassú termelés drága, a drága pedig a termelővel együtt pusztulásra van ítélve, egy emberi intézmény sem vonhatja ki magát. Nem vonhatják ki magukat e szabály alól közületi szerveink sem. Elsősorban áll ez alkotmányjogi intézményeinkre.

Ez a meggyőződés vezetett, amikor 1920. év áprilisában — tehát csaknem 10 esztendeje — a magyar nemzetgyűlés figyelmét felhívtam tanácskozási rendjének a munkaképességet komolyan veszélyeztető, tartahatatlan voltára. Akkor — sajnos — süket füleknek beszéltem. Tudtam azonban, hogy el fog jönni a megértés ideje. S valóban az nem késett soká! Bethlen István gróf, amikor egy évre rá átvette a kormány rúdját, sietett a bajt megállapítani s a hárszabályreformot azonnal felvette programjába. A munka meg is indult és ma egy évtized múltával, nem kis erkölcsi elégtételemmel szolgál, hogy a harc, melynek én is igénytelen katonája voltam, célhoz ért: a nemzetgyűlés, majd a képviselőház hárszabályainak reformja megtörtént.

Nagy lelki örömmel láttam felvonulni igénytelen és elszigetelt akcióm mögé azt a hatalmas politikai erőt, mely a kérdést dűlőre vitte. És e harc során alakult ki az a további meggyőződésem, hogy a közületi munkaütem meggyorsítását az egész vonalon keresztül kell vinni, így jutottam el a közigazgatás reformjának kérdéséhez — önmagamban. Az alkotmányjogi kérdések, különösen pedig az utolsó hárszabályreform keresztülvitele előtt azonban korai lett volna minden lépés, hiszen a kormány és a törvényhozás idejét ezek, valamint a pénzügyi törvényhozás teljesen elfoglalták.

Most azonban elérkezett a cselekvés ideje itt is. A miniszterelnök az ő személyes politikai súlyával magáévá tette a kérdést. Hiszem tehát, hogy a közigazgatás reformjának súlyos problémájával is meg fogunk birkózni. Minden jel erre a feltevésre jogosít. A reformmozgalom váratlanul gyors ütemben bontakozik ki és határozott léptekkel halad a cél felé. Viszi őt önmagának súlya is, melyet, ha kellő energiával meglendítünk, áttör minden akadályon.

Jogunk van tehát bizakodni. De éppen elég okunk van arra, hogy óvatosak is legyünk. A hárszabály módosítás munkája sok tekintetben más volt, mint a közigazgatás most meginduló reformja. Az előbbi nagy politikai harcokat okozott, az utóbbinál ez nem valószínű. Viszont a hárszabályreform szakszerűségi szempontból távolról sem volt oly tágkörű és összetett, s ezért korántsem igényelte a tárgyi előkészítésnek azt a mérvét, mint aminőt a közigazgatási reform megkíván. Hiszen a közigazgatásban benne lüktet az egész emberi élet s alig vannak megfogható határai. Egy kis bátorság nélkül nem is szabad hozzányúlni. Éppen elég okunk van tehát rá, hogy jól átgondoljuk az egész programot, nemcsak azt, hogy mit akarunk hozni, de azt is, hogy hogyan visszük azt keresztül. Nekem, mint politikusnak egyébként is az a meggyőződésem, hogy hasonló reformok esetén azok tartalmánál csaknem fontosabb a keresztülvitel mikéntje. Itt veszítjük el, vagy nyerjük meg a harcot. Ebből a véleményből folyik az a második is, hogy a politikusoknak kell most előtérbe lépniök. Normális viszonyok közt előre kellene bocsátanunk az elméletek embereit. Erre ma alig marad időnk. Öröm-

mel látjuk egyébként egy — nagyobbbrészt fiatal — gárda arcvonalba állását. Nevüket csak azért nem említjük, mert nem szeretnénk egyet sem kihagyni közülük. Elgondolásunk tehát az, hogy a mi viszonyainkra tekintettel, de a probléma általános természeténél fogva is, nem az lesz a fontos, hogy az elméleti megállapítások egészükben érvényesüljenek, hanem az, hogy a keresztülvitel érélyes és gyors legyen. Elégedjünk meg egyelőre a legkiáltóbb bajok kiküszöbölésével. Balgaság különben is az ilyen természetű kérdéseknél azt hinni, hogy a reformok után hosszabb tétlenségi időszak következhetik be. A közigazgatás fejlesztése és javítása kérdésében sohasem lehet megállás.

A reform méreteit és módját illetőleg tehát azt a megmondolást kell először figyelembe ajánlanunk, hogy az ne törekedjék minden részletre kiterjedő, tökéletes kodifikálásra.

A másik körülmény, ami a reform helyes lefolytatását determinálja, rendkívüli elmaradottságunk. Nemcsak azokkal a reformokkal vagyunk adósok, amelyeket a modom államod háború után vittek keresztül, de azokkal is, amelyeket a legtöbb nyugati állam még a jelen század elején valósított meg. Meg kell állapítanunk ugyanis azt a — sajnos — szégyenletes tényt, hogy szélesebb körű közigazgatási reform nálunk még egyáltalán sohasem volt. A vármegyéknek a század elején keresztül-vitt reformja u. i. úgy az intézmények, mint az intézkedések szempontjából szigorúan határokhoz szabott volt. Többi közhivatalunk eljárása ma is a Bach-korszak kódébe visszanyúló, vagy még annál is régebbi forrásokból táplálkodik. Elmaradottságunk azonban két

— egymással meglehetősen ellenkező irányú — következménnyel jár. Nemcsak gyorsan, hanem sokat is kellene tennünk. S kérdezőnk mindenkit, aki politikai felelősségérzettel bír ez országban, lehet-e hirtelen nagyot ugranunk?

Ez ma a legidőszzerűbb kérdés. És én azt hiszem, hogy a felelet itt is csak az lehet, amelyhez a fentebbi általános elgondolások útján jutottunk. A mi különleges viszonyaink kétszeresen teszik indokolttá azt a megállapításunkat, hogy helyes programúi csak a nagy bajok gyors orvoslása s a részletkérdéseknek jobb időkre halasztása lehet. Le kell számolnunk itt azokkal a lélektani hatásokkal is, amelyek minden reform keresztülvitelénél jelentkeznek. Amikor a reformok köztudomásúvá válnak, legtöbb helyen keveslik azokat. Amikor aztán a keresztülvitel, a végrehajtás következik, egyszerre azok lesznek hangosak, akik

— az átmenet nehézségeinek hatása alatt — sokalják azokat. Bizonyosan így lesz ez e reform első étapejaként megjelent új közhivatali ügyrenddel is. Más helyen részletesen előadtam s meg is írtam, hogy hogyan képzelem az egész reformprogramm végrehajtását nagy vonalakban. Itt tehát meg kell elégednem annak pár mondatban való összefoglalásával. Legelőször kell jönnie az ügyrendi — tehát tisztán eljárási újításoknak. Ezzel egyidejűleg kell megindulni a szervezeti,

hatásköri reorganizációnak. Jeleztem, hogy a második kérdés nem kevésbé sürgős, mint az első, csak több személyi és politikai nehézséggel van megterhelve, hosszabb időt fog tehát igénybe venni. A harmadik — legnagyobb és egyben hosszú időt igénylő munka — az egész magyar Corpus Juris áttanulmányozása és átdolgozása lesz. Kétségtelen ugyanis, hogy gyors, jó és gazdaságos közigazgatás a legkítűnőbb hatásköri elosztás, pompás eljárási szabályok és elsőrendű tisztviselői kar mellett is csak úgy lesz lehetséges, ha anyagi jogszabályaink rendelkezéseit is összhangzásba hozzuk a modern élet kívánalmaival.

Ettől — sajnos — még elég messze vagyunk. A kormány, a törvényhozás és a magyar közvélemény állandó és szoros együttműködésére van szükség, hogy mind a három feladattal megbirkózhassunk. Egy cikk keretei szűkek ahhoz, hogy végig vezessük elgondolásunkat az egész vonalon. Ámde a közvélemény elvárhatja, hogy ott, ahol a munka már megindult, sőt már eredményt is mutatott fel, tárgyilagos és szakzerű felvilágosítást kapjon. A közhivatalok ügyrendjére célszerű, amilyen általános szabályzata már megjelent a hivatalos lapban. Itt egyenesen parancsoló szükségesség a művelt közvélemény felvilágosítása, mert a napisajtó útján már is számos félreértésről és téves álláspontokról kellett tudomást szereznünk.

Ennek több oka van. Törvényeink, melyek közt bizonyára számos olyan van, amely fontosságban a közhivatali ügyrendszabályzatnak messze mögötte marad, a nagyközönség részére törvényjavaslat formájában látnak napvilágot s azokhoz legtöbbször részletes indokolást csatol az illető szakminiszter. Így kerül a javaslat a törvényhozás elé, mely, amióta felsőházunk is működik, két bizottsági és két plenáris tárgyalásban részesül. A közvéleménynek tehát bőven van alkalma a megfelelő tájékozódásra, ami a miniszteri rendeleteknél nincs meg. Ehhez járul, hogy a január hó elsejével életbeléptetett ügyrendi szabályzat feltűnő rövid idő alatt látott napvilágot s a közvéleményt elég készületlenül találta. Másfelől az is kétségtelen, hogy kevesen vannak a kritikusok közt, akik az ügyrendi szabályzatot nemcsak áttanulmányozták, hanem át is gondolták. Ha ezt tették volna, rögtön rájöttek volna, hogy mi lehet és mi nem lehet általános ügyrendi szabályok tárgya. Az ilyen minden hivatalra kiterjedő általános ügyrend nagyobbbrészt csak keretrendelkezéseket tartalmazhat, melyeknek közelebbi tartalmát az egyes közigazgatási ágak különös ügyrendjei és — ami talán még fontosabb — a végrehajtó tisztviselői karban uralkodó szellem adják meg.

Már a reform legelső fázisánál megállapíthatjuk tehát azt a szabályt, mely végig fog vonulni a közigazgatási reform összes szakaszain s mely egyben annak legnagyobb feladata is. Nem elégedhetünk meg az újítások megfelelő szabályokba foglalásával, hanem gondoskodnunk kell

arról is, hogy az azokba öntött gondolatokat végig is vigyük a szerfelett differenciálódott igazgatás hajszalerein keresztül egészen az életig magáig. Az általános szabályokat, melyeknek irányító és nevelő hatását vitatni nem engedjük, követniük kell tehát az egyes közigazgatási ágakra vonatkozó különös rendelkezéseknek is és pedig úgy az ügyrend, mint a hatáskör — szervezeti és az anyagi jog terén. A reform jelenlegi stádiumában mi tehát a legközelebbi teendő? Az egyes szakminisztériumoknak sürgősen össze kell állítaniok az alájuk tartozó igazgatási ágak különös ügyrendi szabályait. Ez alatt nem tisztán az irodai munka mechanikus javítását értjük, hanem az érdemleges elintézés racionalizálását is. Ezeket ugyanis az általános ügyrend az egyes igazgatási ágak különleges igényeit is kielégítő módon nem szabályozhatta. Ha ez megtörtént, úgy a reformnak első szakát be is fejeztük, amivel máris nagy eredményt értünk el. Nem is lesz ez kis munka. Ha azonban a kormányhatóságok komoly és szigorú intézkedéseket tesznek, a reform e része az év végéig tökéletesen keresztülvihető lesz.

Nehezebb dolog lesz — nem tárgyi, hanem személyi és politikai okokból — a hatáskörök leépítése, a decentralizáció. Nemcsak a legmagasabb szempontokra emelkedést, hanem kemény, céltudatos s néha kíméletlen munkát igényel ez a kormányhatóság vezetői részéről; ha ez meglesz, úgy ezzel a kérdéssel is megbirkózhatunk még ebben a naptári évben.

Mindennek — szerény nézetem szerint — elengedhetetlen előfeltételei vannak. Elsősorban minden eszközzel biztosítani kell a reform keresztülvitelére hivatott tisztviselőtársadalom munkakedvét. Nemcsak anyagi, hanem erkölcsi eszközökre gondolok. Ez a kérdés egymaga külön tanulmányt érdemel, már csak ezért sem foglalkozhatunk ezúttal vele. A második hasonló fontosságú feltétel: intézményes ébrentartása a reformmozgalomnak. Ezt nem lehet sem a miniszterekre, sem a Takarékosági Bizottságra, sem az egyes politikusok ambíciójára bízni. Nagyszabású, rendszeres és állandó munkára van itt szükség, amelyet csak e célból létesítendő hivatalos szerv végezhet el. Tudom, hogy a mai hivatallétesítést ellenző világban minden ilyen gondolat ellenhatást vált ki. Mégis ragaszkodnunk kell hozzá. Különben sem kell mindjárt új hivatali kinevezésekre gondolni. A tisztviselőtársadalomból nem lesz nehéz azt az egy-két jó erőt összehozni, akiből a miniszterelnökségnek e célból létesítendő külön ügyosztályát a leg-sürgősebben meg kell alakítani. Ezeket a tisztviselőket mentesíteni kell a szakminisztériumok, sőt a szakminiszterek befolyása alól is és intézkedési, illetve kezdeményezési jogot kell nekik adni. A miniszterelnöknek emellett véleményező és tanácsadó szervként továbbra is fontos szolgálatot tehet az Országos Takarékosági Bizottság. Ennek kirendelt szakértőit biztosokként az egyes közigazgatási hivatalokba, — ideértve a minisztériumokat is — ki kellene küldeni. Persze emellett

szükséges lesz az is, hogy a szakminiszterek az egész reformeljárást ne tekintsék politikai hatalmuk, vagy presztízsük csorbitásainak, hanem személyesen, vagy államtitkárjaik útján maguk is kövessenek el mindent a gyors és határozott reorganizálás érdekében.

Miután pedig a kérdés — ha egyszer komolyan szőnyegre kerül — meggyőződésem szerint többé el nem alszik, gondoskodni kell egy tudományos intézet megalakításáról francia, angol, méginkább német mintára.¹

E tekintetben a Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetségére, valamint a rokon kérdésekkel foglalkozó tudományos intézetekre kell számítanunk, melyeket a szerv előkészítését célzó sürgős ankétára, például a kultuszminiszter úr hívhatna össze. A Kansz-nak s a többi tisztviselői egyesülésnek követnie kell a német Beamterbundok munkáját. Németországban például lehetetlen volna, hogy egy olyan hivatali reform után, mint amilyen az ügyrendi szabályzat megjelenése volt, a pár hétre utána megjelent magyar segédhivatali tisztviselők szaklapja arról egy szó említést sem tett! A tisztviselők társulásának, szervezkedésének kétségtelenül megvan a maga érdekképviselési célja. De hogy tisztán és kizárólag az legyen, azt helyeselni alig lehet.

Összegezve a fentieket: a közigazgatás reformját végig kell vinnünk, mert ha nem követi az elszigetelt akciókat — az általános ügyrendi reform is csak ilyen marad — a program többi részének megvalósítása, úgy jobb, ha semmit sem csinálunk, mert nagy károkat okozunk vele a közvéleményben. Csak növeljük azt az amúgy is észlelhető skepszist, amellyel az egész akciót a közönség egy jó része kíséri. Hogy pedig végig vihessük, ahhoz nem elég — bár első sorban szükséges — hogy az politikai programmá tétessék, hanem intézményes módszerekre is szükség van. Ezek egyikére, másikára kívántam a fentiekben rámutatni.

Boldog lennék, ha a közigazgatási élet elméleti és gyakorlati művelői maitói előbb és mentői nagyobb erővel vetnék rá magukat ezekre a kérdésekre. Mert nagyon megkönnyítenék nekünk — politikusoknak — a reánk váró munkát.

ÖRFFY IMRE

¹ Lásd e kérdésről egyébként Mártonffy Károly tanulmányát a „Társadalomtudomány” 1929. V—VI. számában.

AMERIKAI ÉS MAGYAR BÜROKRÁCIA

RÉGEN keltett közigazgatási reform Magyarországon annyira nagy érdeklődést mint a közhivatalok és közintézmények ügyrendjének módosítása, vagy ahogy legtöbbször emlegetni halljuk a „bürokrácia racionalizálása.“ Az egész reformot megindító előadás is e címen hívta fel az érdekelt körök figyelmét arra, hogy külföldi mintára hovatovább Magyarországon is elkerülhetlenné válik a jó, gyors és lehetőleg végleges ügyintézés bevezetése.¹

Azok, akik külföldön jártak és akiknek módjukban volt a külföldi országok közintézményeinek ügyvitelét közelebbről tanulmányozni, szinte kétszeresen aggódó érdeklődéssel figyelték ennek a reformmozgalomnak fejlődését. Nemcsak az illetékes szakemberek, de a nagyközönség is érdeklődéssel nézte, hogy ez a már régen esedékes racionalizálási mozgalom mit és mennyit fog átvenni az angol-amerikai hivatali közszellem lendületéből, illetve a legendás hírességű porosz gépközigazgatás precizitásából. Maguk az érdekeltek, tehát a tisztviselők is egyaránt aggódva lesték, hogy ez a reform mit fog meghagyni a régi emlékekből és mit fog kidobni útipodgyászából azok közül az irányelvek közül, amelyek idők folyamán az élet versenyében lemaradtak és nem bírván a fejlődés tempóját, alkalmatlanságukat bebizonyították.

A magyar bürokrácia racionalizálása kétségkívül egy olyan általános érdeklődésre számot tartó és fontos problémája mai közéletünknek, hogy teljes joggal megérdemelte ezt a szinte koncentrikus érdeklődést. Már az előzetes ankétok során is kitűnt, hogy a reform széles látókörű előadója maga is kénytelen volt ezeket a külföldi példákat számbavenni és különösen ami a reform jelszavát és lényegét illeti, hogy tudniillik „az elintézés jó, gyors és lehetőleg végleges legyen“, irányelvül tekintette az angol-amerikai rendszer nem egy lényeges biztosítékának meghonosítását.

Tulajdonképpen miből is áll ez az angol-amerikai rendszer? Legcélszerűbb, ha felelettel egy amerikai közhivatal mindennapi élete szolgál. Mindjárt azt is hozzátehetjük, hogy egy olyan közhivatal, amely több mint három és fél millió négyzetmérföld területű és közel 120 millió lakossal bíró mamutbirodalomnak legfontosabb adminisztrációját összpontosítja. Igen érdekes bepillantani ennek a washingtoni Departmentnek percnyi pontossággal zakatoló belső életébe. Az

¹ Örfy Imre országgyűlési képviselőnek „Hogyan' racionalizáljuk a magyar közigazgatást?“ címmel az Egységspártban 1929. évi november hó 13-án tartott előadása. (Nyomtatásban megjelent a Budapesti Hírlap nyomdájának kiadásában, 20 1.)

európai szemlélődöt az első meglepetés akkor éri, amikor egy épületben egyszerre három Departmentet talál elhelyezve. Az Unió külügyi, hadügyi és tengerészeti hivatalai egy fedél alatt működnek. A második dolog, ami szintén feltűnik az idegennek, a széles folyosók bádofiokos szekrényekkel körülszegélyezett végnélküli sora. Ez az amerikai minisztérium segédhivatala, irattára. Minden referens előszobája előtt 5—6 ilyen bádog dossier sorakozik egymás mellett, amelyekben benne vannak az illető referens összes, tehát aznap kiosztott „darabjai“ is. Itt jön a harmadik meglepetés. A „fél“ bejön a minisztériumba, a kapunál megtudja az ügye számát és referensének nevét, a vonatkozó folyosói dossierfiók számával együtt. Minthogy az amerikai minisztériumban sem külön kezelő, sem kiadó, sem semmiféle segédhivatal nincs, az adminisztrációt kizárólag az osztálybeli referensek és az azok mellé beosztott férfi és női gyors- és gépiró személyzet látja el. Ebből önként következik, hogy a fél egyenesen a referens helyiségébe fírad, akinek előszobájában található egyetlen altisztféle segítségével kézhez kapja ügyének aktacsomóját és várakozási sorszámát, amelynek alapján 10—20 percen belül feltétlenül referense elé jut. A fél általában nem beszél, nem adja ügyének történetét Ponciustól-Pilátusig, nem fog kezdet a referenssel és nem ül le. Viszont a referens azonnal átfutja a hozzá beosztott személyzet által már előzőleg a „darab“ hátlapján feltüntetett rövid tényállást és elintézési lehetőségeket. Ha úgy látja, hogy az elintézés sablonszerű és a már előre elkészített elintézési tervezetek bármelyikét saját maga kiadhatja, ez esetben egy újabb sorszámot ad a félnek, aki az elintézésről szóló végzést még aznap legkésőbb két órán belül kézhez kapja. Ha az ügy komplikáltabb és azt a referens saját maga nem óhajtja kiadni, ez esetben telefonon felhívja a főnökét és a megbeszélés eredményéhez képest a kiadmányt csópostán átküldi aláírásra. A fél ez esetben is sorszámot kap és szintén legkésőbb két órán belül dolga végezten távozhat. A fél valamilyen értesítést vagy felvilágosítást mindig kap. Még aznap.

Mindezt azért mondom el, talán kissé túlságosan is részletesen, hogy ezek után most már jobban szembetűnővé váljék ennek a hatalmas köztisztviselői gárdának tulajdonképeni hivatalos munkája, amely munka — meglehet, hogy talán nem olyan gondos és stílusban ékes, mint az európai bürokrácia terméke, de három jellegzetes tulajdonsággal bír. Ezek a tisztviselők többet és gyorsabban dolgoznak, mint Európában és az 6 munkájukkal a nagypublikum általában meg van elégedve. Amerikában a Department-tisztviselő szinte épen olyan bussines-emher, mint a tőzsdei vagy bankalkalmazott, azonkívül a tisztviselői ranglétra nem viccanyag, s általában a köztisztviselői munka is sokkal nagyobb elismerésben részesül a dolgozó társadalom részéről. Sokan azt hihetik esetleg, hogy mindez azért van így, mert az amerikai köztisztviselőnek anyagilag gondtalan élete van és egész napi munkája

az íróasztala és a golfpályák közötti jótékony időmegosztásnak egészséges és természetes következménye.

Nem kétséges, hogy az európai és amerikai köztisztviselőnek különösen fizikai nevelése között tényleg igen nagy űr tátong az európai hátrányára. Nem csoda ugyanis, ha ezek a rugékony idegzetű sportburokraták az állami adminisztrációba is beleviszik az iskola padjairól magukkal hozott frisséget és amerikai lendületet. Ennek a fizikai népjólétnek mindenestre sok szerepe van abban, hogy ez a nagy apparátus oly eredményesen és oly gyorsan képes dolgozni. Az anyagi „gondtalansággal“ azonban itt is hadilábon állanak a tisztviselők. Viszonylagos életstandardjuk, kényelmi igényeik kétségkívül magasabbak, mint európai, helyesebben középeurópai kollégáiké, de azért így is nem egy helyütt hallani a panaszt, hogy az alsóbb kategóriák átlagfizetése bizony itt is jóval alatta marad a nagyvárosok mindennapi életszínvonal minimumának. Ebben úgy látszik a gazdag és szegény országok, amerikai és európai államok megegyeznek egymással, hogy az állami gépezet munkásainak egyikük sem képes bizonyos kultúr-szükségletekre is jutó, emberséges megélhetést biztosító fizetéseket nyújtani. Ez a körülmény Amerikában természetesen annál is inkább meglepő, mert ha mindenütt máshol, de a közgazdasági efficiency és világ-business hazájában a közhivatalnokoskodást tényleg nem lehet „nobile officium“-ként kezelni.

A helyzet sajnos tényleg az, hogy a többgyermekes kezdő tisztviselő csak túlórázással tudja a családját fenntartani, a gyors- és gépíró-személyzet pedig épenséggel életművész legyen, hogy havi 120—150 dollár fizetéséből meg tudjon élni.¹ Az Unió közel 1 milliányi polgári közalkalmazottjának egyik legnagyobb kategóriája pedig éppen ezekből a kezdő kifizetésű tisztviselőkből és tisztviselőnökökből kerül ki. De ugyancsak nagy az elégedetlenség a polgári nyugdíjasok körében is, akiknek ellátása az 1928/29. évi budgetben cca. 20 millió dollárral szerepelt. Legutóbbi demonstratív felvonulásuk Mellon államtitkár elé teljesen hatástalan maradt, amennyiben az államtitkár a birodalmi költségvetésnek roppant személyi kiadásaira való hivatkozással még csak ígéretet sem tehetett a helyzet javítására. A legutóbbi budget kiadási oldala a 4 milliárd dollárt is meghaladta, amely hatalmas összegben természetesen a közadóságok is benne voltak. Viszont az is megállapítható, hogy a szoros értelemben vett közigazgatási ügyágak szerepelnek a legnagyobb terhekkel: e téren a háborúval kapcsolatos intézményeké a vezető szerep. A volt háborús emlékek (veteránok) és a leendő háború talán inkább dologi, mintsem személyi kiadásai emésztik

¹ Bár, valutáris szempontból a dollár úgy aránylik a pengőhöz mint 1:5.7-hez, a dollár vásárlóereje szempontjából ez az arány mindössze 1: 2-re módosul. Vásárlóérték szempontjából 1 dollár kb. 2 pengőnek felel meg, tehát a 120 dolláros fizetés sem több 240 pengőnél.

fel a budget legtöbb dollárját. Külön is említést érdemel a Treasury Department (Pénzügyminisztérium) és a Department of the Interior (Belügyminisztérium) 300 millió dollárt is meghaladó roppant tétele, amely két intézmény viseli a méregdrága prohibíciós ellenőrzés évi 30 millió dollárnyi kiadásait is. A közalkalmazottak „nedves“, illetve mérsékelt szeszfogyasztásért harcoló szervezetei legtöbbször ezt a szintűtük felesleges 30 millió dollárt jelölik meg kifizetésű kollégáik illetményeinek rendezési forrásául.¹

Az állami tisztviselő rendszeren 27—28 éves korában kezdi el a tulajdonképeni szolgálatot a 48 állam valamelyik közigazgatásában, ahonnan azután, ha tehetséges és megfelel az amerikai köztisztviselői hivatás hármass elöfeltételének: „character, responsibility, capacity“ (jellem, felelősségérzet, rátermettség), leteheti az úgynevezett „Sollitor-examen“-t vagyis azt a vizsgálatot, amelyet ha sikerrd kiállott, módjában van bekerülni a szövetséges kormányzat washingtoni Departmentjeinek valamelyikébe.² A belső közigazgatási szolgálat megkezdése dött tehát legalább 3—4 évig külső próbaszolgálatot teljesít az illető valamdyik alsóbbfokú pénzügyi, adóügyi, rendészeti vagy egyéb közigazgatási hatóságnál. Újabban sok ezer-számra lépik el a prohibíciós ellenőrzéssel kapcsolatos különféle hivatalokat, mert az itt alkalmazott tisztviselők húzzák aránylag a legnagyobb fizetést.

Érdekes végül egy rövid pillantást vetni ezeknek a miniszteriális tisztviselőknek státuszszámára és a fogalmazási kar ületményviszonyaira. Szinte meglepő, hogy egy-egy nagy Departmentnek aránylag mily kicsiny a fogalmazási státusa: alig 30—40 ember igazgat el egy olyan ügyágot, amelyet Európában legalább 300—400 tisztviselő adminisztrál. E szempontból a legkirívóbb példát a canadai külügyi államtitkárság szolgálhatja, amely annak ellenére, hogy Canada az 1916. évi birodalmi konferencia óta külpolitikai téren is szinte teljes függetlenséget élvez és így diplomáciai tevékenységét külön külügyi képviselöi révén bonyolítja le, mindössze 8 központi fogalmazáskari tisztviselővel bonyolítja le a terület szempontjából még az Egyesült Államok területénél

¹ Az 1928/29. évi költségvetésben az egyes minisztériumok a következő kiadási tételekkel szerepelnek:

1. State Department (külügyminisztérium)	14,466.23639dollar
2. War Dept, (hadügymin.) és Panama csatorna.....	408,605.351-50 „
3. Navy Dept, (tengerészeti min.)	364,233.362-00 „
4. Treasury Dept, (pénzügymin.)	345,940.278-00 „
5. Dept, of Agriculture (földmiv. min.)	154^23.793-88 „
6. Dept, of Commerce (keresk. min.).....	38,375.530-00 „
7. Dept, of the Interior (belügymin.).....	300.632.539*00 „
8. Dept, of Justice (igazságügymin.)	26,808.062*50 „
9. Dept, of Labor (munkaügyi min.).....	11,078.340 00 „
10. Postoffice (posta min.)	83.495.830-00 „
11. United States Veterans (veteránok)	560,060.000-00 „
12. Legislative establishment ^törvényhozás).....	17,913.873.26 „

* Frederick Van Dyke: Our Foreign Service; the ABC of American Diplomacy 1919. Washington.

is nagyobb kiterjedésű Dominion majdnem 9 milliónyi lakosságának (trianoni Magyarország lakossága ennél alig kevesebb) külügyi köz-igazgatását.

A tisztviselői fizetések magasabb kategóriái is felemlítést érdemelnek. Az Unió elnöke, mint ismeretes, nemcsak, hogy a Fehér Házban bír fejedelmi lakással, de évi 75.000 dollár fizetésben is részesül. Ezenkívül állandóan rendelkezésére áll az amerikai flotta „Mayflower“ nevű csatahajója, amelynek használatáról a mostani elnök lemondott. Aelnök társa, aki egy személyben a szenátus elnöke, valamint az első államtitkár (Secretary of state, amely állás körülbelül felel meg az európai miniszterelnök fogalmának) és az összes többi államtitkárok (miniszterek) 15.000—15.000 dollár évi fizetést húznak. Az alállamtitkárok (megfelelnek az európai államtitkároknak) évi 10.000 dollár fizetésben részesülnek. Ilyen Under-Secretary-je azonban csak a külügyi, hadügyi, tengerészeti és pénzügyi Departmenteknek van, továbbá a Department of Justice-nak (igazságügyminiszteriumnak), ahol azonban a hivatalos címe: „Sollicitor General“. Ugyancsak 10.000 dolláros fizetést húz az elnök titkára is. A többi Departmentokban az államtitkárokat Assistent-Secretary-k helyettesítik, akik tulajdonképpen a mi helyettes államtitkárainkkal volnának egy rangban; ezek évi fizetése 7.500—8.000 dollár közt van. A középső és alsóbb fogalmazáskari rangosztályok fizetési skálája a hozzávetőlegesen megfelelő magyar fizetési osztályokkal szembeállítva a következő képet nyújtja:

évi fiz. Magyarországon megfelelő:

Sollicitor, Commissioner, Chief Clerk	6—7000	dollár V. fiz. o. min. tan.
Director, Superintendent, Inspector	5400—6500	„ VI. fiz. o. min. o. tan.
Assistent Director, Administrative Asst.	4200—5400	a, VII. fiz. 0. min. titkár
Referendary, Vice-Assistent	2800—4200	„ VIII. fiz. 0. min. s. titkár
Assistent-Referendary	2000—3600	„ IX. fiz. 0. min. fogalmazó
Administrative Clerk	1600—2800	„ X. fiz. 0. min. s. fogalmazó.

A bíróknak és ügyészeknek itt is külön státusuk van, a katonákkal, tengerészekkel és a prohibíciós ellenőrökkel ők az Uniónak legjobban fizetett tisztviselői. A Supreme Court (a legmagasabb amerikai bíróság, mint nálunk a Curia) elnökének, akinek címe „Chief Justice“ (ezt az állást jelenleg William Howard Taft, az Unió volt elnöke tölti be) évi fizetése 20.500 dollár; bírótársaié pedig évi 20.000 dollár, tehát még az aelnök és az államtitkárok fizetésénél is nagyobb. Ugyancsak szépen fizetik a „Federal Circuit Judge“-eket is, akik 12.500, míg a „District Judge“-ek 10.000 dollár évi fizetést kapnak. (Ezek kb. megfelelnek a mi táblai ítélőbíráinknak és törvényszéki tanácselnökeinknek.) Az ügyészi kar tagjai (Attorneys és Marshals) évi 8—10.000 dollár fizetésben részesülnek. A szenátorok és képviselők évi fizetése ugyancsak 10.000 dollár.

Mindezekből az adatokból láthatjuk tehát, hogy ha viszonylagosan magasabbak is az amerikai tisztviselői fizetések, az újvilág magasabb életstandardja és kényelmi igényei sokkal több követelményt állítanak ezekkel a fizetésekkel szemben, mint Európában. A már említett vásárlóérték differenciálódás folytán az alsóbb kategóriák fizetései szinte egy húron pendülnek az európai szegényebb országok tisztviselői illetményeivel. Az átlagfizetési index mutatja meg mindig a legpregnánssabban az érem igazi oldalát. Amerikában ez az átlagfizetési index az utolsó négy év folyamán a következő képet nyújtja: 1926-ban évi 1.674 dollár, 1927-ben 1.749 dollár, 1928-ban 1.886 dollár, és végül 1929-ben 1.897 dollár volt az amerikai köztisztviselők átlagfizetési indexe.

Ezeknek az adatoknak megismerését most különösen aktuálissá teszi a magyar bürokrácia racionalizálási folyamata. E folyóirat hasábjain eddig két igen érdemes cikk látott napvilágot erről a kérdésről, amelyek közül az egyik a problémának inkább az általános közigazgatási reform szempontjából időszerű kérdéseit, míg a másik a szorosabb értelemben vett miniszteriális reform részletkérdéseit taglalta.¹

A magyar bürokrácia racionalizálása szempontjából különösen ezen utóbbi tanulmány vetett fel egy érdekes problémát, amely probléma felvetésének rugóit, akárcsak Örfly képviselő javaslatainál, az angol-amerikai rendszer jól bevált irányelvei között kereshetjük és találhatjuk meg. Nem lehet kétséges ugyanis, hogy a magyar tisztviselői társadalom „szellemi elmélyülése“ és külföldi nyelvtanulás iránti készségének fejlesztése csak úgy beletartozik egy jobb, gyorsabb és tökéletesebb közigazgatás kereteibe, mint általában a magyar közigazgatás hivatalos ténykedésének modernizálása. Mindkét folyamatból kétségkívül a munkaadó magyar államnak lenne elsősorban a legjótékonyabb haszna. Csupán egy sajnálatos időbeli sorrendi anomáliával találkozunk, amelynek kényszerű, de már-már elviselhetetlen volta szinte egyenlő súllyal nehezedik a magyar tisztviselő-társadalom vállaira.

Nem tudok ugyanis addig elképzelni semmiféle tisztviselői belső elmélyedést, lelki regenerációt, külföldi nyelvek tanulásának ambídonálását, tudományos egyetemi grádusok felé való törekvést, vagy nagyobb-szabású közéleti szereplés keresését, ameddig a tisztviselő-társadalom nagy hányadának sorsa anyagilag igen nehéz. „A vizsgarendszerrel reá lehetne kényszeríteni a tisztviselői kart, hogy egyetemi tanulmányainak elvégzése után is alaposan elmélyüljön a közszolgálat és a gazdasági élet érdekeit munkáló szakismeretekben“, mondja a szerző, majd később így folytatja: „Gondoskodni kellene arról, hogy a minisztériumokban

¹ Lásd Weis Istvánnak „A közigazgatási reform kérdéséhez“ című tanulmányát a Magyar Szemle 1928. évi januári számában és Kovrig Béla „A magyar miniszteriális reform“ című tanulmányát a Magyar Szemle 1928. évi novembri számában.

a hivatalos időn kívül ingyenes nyelvtanfolyamok szervezessenek, amelyeknek hallgatására kötelezni is lehetne a tisztviselőket, mert külföldi nyelvek ismerete nélkül a szakismereteket bővíteni, külföldi újításokat megfigyelni, tanulmányutakat tenni és külföldi hivatalos tárgyalásokat folytatni nem lehet.“ Kétségteljes mázsás igazságok e szavak, csak sajnos mindaddig nem ölhetnek testet, amíg el nem érkezik a magyar tisztviselősors kálváriájának ahhoz a stációjához, ahol és amikor elmondhatja végre magáról önérvényesen, hogy „szépen és tisztességesen megélek a fizetésemből.“ Egészen bizonyos, ha ez az idő elérkezik, a magyar bürokráciát nem kell majd rendeletekkel racionalizálni, mert ez a racionalizálás szinte észrevétlenül fog végbemenni a hivatásukat ambícióval, amerikai lendülettel teljesítő tisztviselőgárda mindennapi munkájának keretei között. Hogy a közigazgatás modernizálásának és a bürokrácia racionalizálásának szinte egyik legfontosabb és elengedhetetlen előfeltétele a tisztviselő individuális megelégedettsége, s ezáltal munkakedvének biztosítása, ezt szinte bizonyítani is felesleges. És az sem szorul bizonyításra, hogy a tisztviselő individuális megelégedettségének biztosításával az időközben önmagától racionalizálódott bürokrácia keretei között szinte önmagukról fognak majd felbomlani azok a kicsinyes klikkédekkeltségek, protekció, intrika és denunció szövevények, amelyek a közigazgatási munka harmóniáját sok helyütt még ma is károsan befolyásolják.

Nézetem szerint tehát még a bürokrácia racionalizálása, ez a merőben száraz közigazgatási probléma is, szociális kérdés. Olyan kérdés, amelynek megoldásán csak egész rendszabályokkal lehet segíteni. Ma még nehéz megmondani, hogy a most január i-én életbelépett új ügyviteli rend mennyiben fogja a magyar közigazgatás gépezetét tényleg jobbra, olcsóbbá és gyorsabbá tenni; az első hetek tanulságai mindenesetre erre is felelettel fognak szolgálni. Egy dolog azonban kétségtelen: hogy a bürokráciát is emberek csinálják és ezeknek az embereknek sorsa, mint azt a külföldi példák is pompásan illusztrálják, szorosan hozzá van kapcsolva hivatásuk teljesítéséhez, az ügyintézés tökéletességéhez és a jogkereső nagypublikum gyors, előzékeny és eredményes kiszolgálásához. A külföldi példák illusztrálják a legjobban, hogy a bürokrácia racionalizálásának igazi előfeltétele mily szoros összefüggésben van oly szociális problémákkal, amelyeknek hatása alól hova-tovább a trianoni Magyarország sem tudja kivonni magát.

CZAKÓ ISTVÁN

A RÉSZVÉNYJOG REFORMJÁHOZ

ARÉSZVÉNYJOG reformja egyike azon témáknak, amelyek az Autóbbi hónapokban ismét az érdeklődés homlokterébe kerültek. A reform gondolata már néhány esztendeje kísért, egyaránt foglalkoztatva a jogi és közgazdasági tudomány művelőit, a folyó évben azonban a vita elhagyta eddigi kereteit és a napi politika egyik jel-szavává lett. A politika berkei és a napi sajtó egyaránt hangosakká váltak a kisérszvényesek védelmének sokakat megejtő népszerű jel-szavától. Minthogy azonban a népszerűség nem mindig jelent köz-érdektű megoldást, viszont ez a reform az állam egyik legfontosabb pillérének, a gazdasági életnek legfőbb szervezeteit érinti, különös veszélyt jelenthetne az országra nézve, ha a kérdés megoldásánál a közérdek közhangulatoknak áldozatul esnék. Fontosnak látszik ezért, hogy a problémára nézve a közérdek a jogos vagy jogtalan magán-érdektől szigorú objektivitással elválasztassék. Meg kell állapítani, vajjon a mai helyzet sérti-e ezek bármelyikét és ha igen, lehetséges-e oly megoldás, amely a magasabb közérdektű szempontok figyelembe-vételével a sérelmek kiküszöbölésére alkalmas.

Előrebocsátatik, hogy a kérdés eldöntése nem jogász feladat. A részvénytársaság — a kapitalizmus e klasszikus alkotása — egy jogi fikciónak köszönheti ugyan létét, de a gazdaság talajából fakad ki, céljai, eszközei és tevékenysége a gazdasági élet körébe utalják és mint annak egyik legjelentősebb és leghatékonyabb alakulata, a gazdasági élet törvényeinek van alávetve. A jogi forma csupán köpönyeg, amely a tisztán gazdasági jelentőségű és természetű lényegét takarja és ennek megfelelően a részvényjog reformja is oly probléma, amelynek szükségessége és irányai tisztán gazdaságpolitikai szempontból bírálendók el. A jogtudomány szerepe csupán a jogi köpönyegnek gazdasági szempontokból helyesnek ítélt, megfelelő átalakítása, tehát a fejlődésnek csupán szabályozása, de semmiesetre sem irányítása lehet.

A nagyobb gazdasági erő fokozott effektusának felismeréséből ered a kapitalizmusnak a minél nagyobb gazdasági egységek létesítésére irányuló állandó törekvése, amelynek a részvénytársaság egyik legjellemzőbb kikristályosodása. A tőkés ezen szövetkezése, meg-alakulása pillanatától önálló és az alapítóktól független életet kezd, amit a társaság aktív működése idejében az általános törvényes rendelkezéseken kívül az alapítási tervezet és alapszabály — lényegileg az alapítók társasági szerződése — szabályoz. A részvényes nem rész-tulajdonosa a vállalatnak. A részvényeiben megtestesült tagsági joga-

sítványokon kívül csak a vállalat jövedelmének reáeső része illeti meg, a vállalat vagyonából pedig csupán annak felszámolása esetén tarthat igényt a részvényeire eső hányadra. Viszont tagsági jogosítványai biztosították a részvényeseknek a vállalat életében, érdekeltységük arányában bizalmi embereik útján az irányítás és ellenőrzés jogát. Tagadhatatlan, hogy ez a részvénytársaságok fejlődésében kevés számú embernek, sőt bizonyos esetekben egyetlen erős embernek kezében összpontosult, vagyis a társaságok bizonyos fokig oligarchiává, vagy nem ritkán egyeduralommá fejlesztették alkotmányukat. Vájjon mi okozhatja ezt az átalakulást?

Az a hatalmas fellendülés, ami hazánk gazdasági életében a kereskedelmi törvény életbelépése után beállott, életre hívta, majd egyre nagyobb jelentőségre emelte a versenyt, ami által az üzleti gesztiót — különösen a régi patriarkalis állapotokhoz képest — rendkívüli feladatok elé állította. A változott körülmények a vezetőségtől annyi függesztést, mozgékonyt és önálló elhatározóképességet igényeltek, hogy a részvénytársaságok demokratikus, de nehézkes alkotmánya mindehhez szűk béklyónak bizonyult. Az élétöszön szorította rá a részvénytársaságokat arra, hogy belső szervezetüket átalakítsák, ami által az intézkedés joga a soktagú igazgatóság kezéből a szűk körű végrehajtóbizottság, vagy még inkább az egy vagy kevés tagból álló ügyvezetés hatáskörébe ment át. Ugyanígy biztosítani kellett a vezetés egységességét és állandóságát a közgyűlés hangulatváltozásaival szemben. Az oly vezetőség, amely a különböző, esetleg ellentétes érdekű és legtöbbször minden szakismeretet nélkülöző részvényesek játékszerévé vált, nem lehetett képes öntudatos és tervszerű üzleti politika megvalósítására. Ez azonban — ha épen a politikai életből vett kategóriákkal akarunk dolgozni — megfelel a demokratikus alapeszmének, mert tisztán a többségi akarat érvényesülésének gondolatán épült fel. Ha az előző kettőhöz hozzáfűzzük még az üzleti életben a viszonyok hatása alatt meghonosodott, sokszor talán túlzásba is vitt titkolódzást, úgy nagyjából érintettük nemcsak a részvénytársaságok belső átalakulásának fontosabb mozzanatait, hanem egyúttal azokat a panaszokat is, amelyek mint a kisrészvényeseket ért sérelmek, főleg az utóbbi időkben napvilágot láttak. Nem vitás, hogy a kisrészvényes tagsági jogosítványai, minthogy a közgyűlésnek tulajdonított szuverenitás szükségkép a többség kezében van, gyakorlatilag elértéktelenedtek. Kérdés azonban, hogy sért-e ez tényleg jogos érdekeket és hogy miképpen áll az ügy az egyetemes gazdasági élet, az ország érdekei szempontjából.

A gazdasági politika tudománya oly közvetlen érintkezésben áll a mindennapi élettel, minden gazdasági tevékenység annyira össze van fonódva az egyén ténykedéseivel, hogy valamely jelenség helyes megítéléséhez sokszor csak úgy juthatunk el, ha elméletek helyett gyakorlati megfigyelésekre támaszkodunk. Ha azt kívánjuk megvizs-

gálni, vájjon a részvénytársaságok belső berendezkedésének változásai a részvényesekre gyakorolt hatásukban hogyan ítélendők meg, úgy nem elég a részvényes közismert jogi fogalmával operálnunk, hanem magunk elé kell állítanunk ennek a fogalomnak gazdasági tartalmát, amely különböző aszerint, hogy annak melyik típusát szemléljük. A többségi részvényes kétségkívül az a típus, amely közgazdasági szempontból a legjelentősebb, nemcsak azért, mert a vállalat irányítása útján a gazdasági élet aktív faktorává lett, hanem azért is, mert jelentősebb anyagi erőnek hosszú időre való lekötése nélkül ma új vállalkozás nem igen képzelhető el és így ez a species általánosságban minden lényegesebb gazdasági tevékenység nélkülözhetetlen előfeltételét képezi. Érdekei a vállalat fejlődéséhez és belső megerősödéséhez láncolják, ezért felfogását inkább az óvatos mérlegkésztés és osztalékpolitika, valamint általában a szolid üzletvezetés jellemzi, szerepe tehát általános gazdasági szempontból nemcsak fontosnak, hanem egyúttal hasznosnak tekinthető. A vele szemben álló, vagy részben talán mesterségesen szembeállított táborban, a kisebbségi részvényesek között már különbséget kell tennünk két önálló típus között. Vannak hű részvényesek, akik vagyonukat valamely vállalat, vagy helyesebben annak vezetősége iránti bizalomból, annak részvényeibe fektetik, számítva az évi osztalékjövödelemre és a belső tartalékok gyűjtése révén előálló értékelkedésre és a részvények családjukban apáról fiúra szállanak. Tagadhatatlan ennek a típusnak közgazdasági jelentősége, mert hiszen a vállalatok fejlődése alig volna lehetséges, ha a tőkeszaporítás a nagyrészvényesek teljesítőképességének határán túl, az ő bevonásukkal megoldható nem volna. Viszont előnyösebb helyzetben vannak a nagyrészvényessel szemben, mert többnyire oly időpontban jutnak részvényeikhez — leginkább a tőzsdére való bevezetés útján — amidőn a vállalat életképességét, kilátásait és vezetőségét már bizonyos múlt alapján megítélhetik, míg a nagyrészvényes túlnyomórészt már a vállalat bölcsőjénél ottállott, egymaga viselvén az alapítás minden kockázatát. De előnyösebb helyzetük azért is, mert részvényeiket, ha az elért eredményekkel vagy a vezetőséggel elégedetlenek, bármikor eladhatják, míg a többségi részvényest hosszú időre szóló lekötöttsége az esetre is a vállalathoz fűzi, ha annak prosperitása akár tartósan is megromlanék.

Hátra van még egy típus: az átmeneti vagy spekuláló részvényes, akinek kizárólagos célja a részvények tőzsdei árhullámzásának kihasználása, amivel gazdaságilag indokolatlan vagyoni előnyökhöz kíván hozzájutni. Közgazdasági jelentőségük ezeknek nincs, érdekeik a vállalatokéval és azok hű részvényeseiével merőben ellentétesek, hatásuk mindenki másra, gyakran önmagukra nézve is, egyaránt káros. A tőzsdei árfolyamok szertelen és indokolatlan kilengéseit, hogy kihasználhassák, nemritkán maguk idézik elő, ami a vállalat hitelképességének és nyugodt fejlődésének sokszor mérhetetlen károkat okoz. Szertelen osztalék-

fizetést követelnek, hogy annak a tőzsdei árfolyamra gyakorolt hatását kihasználják, ha viszont a vállalat részvényei a tőzsdén meginognak, elsőnek menekülnek meg érdekeltségüktől, hogy esetleg fedezetlen eladásokkal, sőt nemritkán hitelrontó hírek felelőtlen terjesztésével az árfolyamokat még jobban elmélyítsék, stb. Valóban inkább velük szemben kellene védelmet biztosítani a részvénytársaságoknak, mint megfordítva. További vizsgálataink során a többségi részvényest figyelmen kívül hagyhatjuk, mert már az eddigiekből is megállapítható, hogy őket a részvénytársaságok átalakulása folytán jogsérelem nem érthette, hiszen a részvénytársaságok berendezkedése, valamint e berendezkedés minden változása csak az ő hozzájárulásukkal történhetik. Maradnak tehát a kisebbségi részvényesek. A gyakorlati élet tapasztalatai két közös vonást fedeztek fel ebben a táborban, amelyet egyébként a fentebbiekben a befektető és a spekuláló részvényes egymással merőben ellentétes típusára már szétválasztottunk. Az első, hogy csak a legritkább esetben rendelkeznek oly szakértelemmel, amelynek alapján a részvénytársaságok fontosabb ügyeihez lelkiismeretesen hozzászólhatnak. Az üzletvezetés manapság annyi elméleti és gyakorlati tudást, oly sok hozzáértést, óvatosságot feltételez, ezer és ezer szempont figyelembevételét igényli valamely vállalat mérlegének megállapítása és a követendő osztalékpolitika meghatározása, hogy aligha bizonyulhatna egy vállalatra nézve előnyösnek és így a közérdek szempontjából sem volna kívánatos, ha ezen kérdésekben laikus kiserzvényesek, akiknek érdekei nem is mindig párhuzamosak a részvénytársaságéval, döntő befolyáshoz juthatnának.

A másik tulajdonság, amely a kiserzvényeseket nagy általánosságban szintén jellemzi, a részvénytársaságok ügyeivel szemben tanúsított nagyfokú érdektelenség. Ha megvizsgáljuk bármely nagyobb vállalat közgyűlését, alig fogunk ott, egy-két tradícióból megjelenő régi részvényesen kívül, kisebbségi részvényest találni és ha ez a kiserzvényesek megjelenésén múlna, nem igen lehetne határozatképes részvénytársasági közgyűlést tartani. Az emberek, — a részvénytársaságoknál ép úgy mint más viszonylatban,—visszahúzódtak a fórumról és elnéptelenedtek a részvénytársaságokéval együtt az önkormányzatok közgyűlései is, ép úgy mint akár a törvényhozás plénuma, vagy bizottságai. Sokat emlegetik napjainkban a parlamentarizmus csődjét, amely egyes kül-államokban az állami végrehajtó hatalom többé-kevésbé önkényes törvényalkotó tevékenységéhez, a diktatúrához is elvezetett; sok tekintetben hasonló képet mutatnak a részvénytársaságoknak a részvényesek által elhagyott közgyűlései is. Az önkormányzati életben való aktív részvétel gondolatától úgy gazdasági, mint társadalmi, kormányzati és törvényhozási viszonylatban valahogy elhidegült a mai kor embere és meggyengült benne, legalább ebben a vonatkozásban, az a kötelességérzet, amely a korábbi generációkat főleg Magyarországon

annyira jellemezte. Messze vezetne ennek az egész társadalmi berendezkedést érintő témának oknyomozása. De közelfekvő a gondolat, hogy úgy a részvénytársaságoknál, mint más viszonylatban is, egyéb nyomós okok mellett a szervezett többségek uralma is erős hatást fejthetett ki ezirányban, nagymértékben csökkentvén az egyes súlyát és jelentőségét. Mégis komolyan alig merült fel eddig a részvényjog reformján kívül valahol másutt oly komoly követelés, amely a kisebbség jogainak fokozása útján, a többségi elvnek minden parlamentben és önkormányzatban egyaránt elismert korlátlan érvényesülését megdőnteni kívánta volna. A kisérvényesnek valamely közgyűlésen elhangzó komoly kérdései még sohasem maradtak érdemleges válasz nélkül, hacsak oly üzleti titokra nem vonatkoztak, amelynek nyilvános megtárgyalása a vállalatnak és közvetve magának a részvényesnek károsodását okozhatta volna. És mégis mily ritkán találkozunk oly felszólalással, amely ide volna sorolható és nem kézenfekvően kellemetlenkedés, vagy zsarolás céljából történik.

A kisérvényesek tagsági jogosítványai ma is oly mértékben vannak meg, mint eredetileg megvoltak. A többség határozatával szemben ezelőtt 50 évvel, a részvénytársaságok lovagkorában sem volt részükre egyéb orvoslás, mint a ma is meglevő kereseti jog, amivel a közgyűlési határozatnak törvényesség szempontjából való felülvizsgálatát a cégbíróság útján elérhetik. Elméleti alapon nem láthatjuk tehát a többségi akarat érvényesülésében a kisebbségi részvényes jogos érdekeinek sérelmét, mert ez a demokratikus elv érvényesül ma az egész világon. Gyakorlati szempontból pedig azt találjuk, hogy a kisérvényes, aki érdekelttségét már abban a tudatban szerezte meg, hogy részvényei neki az ügyek irányítására hatékony befolyást nem adnak — nem hivatkozhatik jogsérelemre ez alapon már azért sem, mert helyzete, érdekelttségének szabad elhatározásából történt megszerzése után nem rosszabbodott. Ha a vállalatot veszteségek érik, a nagyrészvényes ugyanolyan arányban károsodik, mint a kicsi, de bátran leszögezhetjük, — anélkül, hogy a konkrét reformtervek részleteibe kellene belemélyednünk, — hogy a tisztességes, de elhibázott üzleti gesztióból eredő veszteség ellen a legszorosabb ellenőrzés sem nyújthat biztosítékot. E tekintetben egyetlen megnyugvása a kisérvényesnek a vezetőség iránti bizalom lehet és az, hogy a többségi részvényesnek és a vezetőségnek érdekei az övével teljesen párhuzamosak. Ha pedig a kisérvényes károsodását akár a vezetőség, akár a többségi szindikátus jogellenes cselekménye okozná, úgy ennek megtorlásául az állam büntető hatalmát kell igénybevennie. Alig lehet hatályos a részvényjog bármily irányú reformja oly cselekmények megelőzésére, amelyek a királyi ügyész hatáskörébe tartoznak. Azt hisszük, hogyha az utóbbi évek pénzügyi botránnyainak szereplőit megfelelő büntetés érte volna utól, ma talán kevesebbet beszélnének a részvényjog reformjá-

nak szükségességéről, de egyúttal többet is használt volna közhiteit és egyéb szempontoknak, mint az üzleti gesztio szabadságának bármily irányú korlátozása.

Feltesszük most már a kérdést nyíltan: van-e szükség egyáltalában intézkedésre a részvényjog terén? Ha elismerjük azt, hogy a részvénytársaságok alkotmányának fejlődése és e fejlődés iránya a viszonyok megváltoztatása nyomán, azok hatása alatt, tehát nem mesterségesen alakul ki, úgy a törvénynek a tényleges helyzetre reá nem illő intézkedéseit elavultnak kell tartanunk. Alfred Lansburgh egy igen figyelemreméltó tanulmányában¹ ennél sokkal messzebb megy. Szerinte a részvényjogok alaptézise dőlt meg, — csak a törvényhozások nem akarják azt tudomásul venni, — mert a vezetőségnek a részvényeseket szükségképen befejezett tények elé kell állítania, a részvényes befolyása a gesztiora gyakorlatilag megoldhatatlan lévén, egyrészt a szakértelem hiánya folytán, másrészt mert érdekei nem szükségképen azonosak a részvénytársaságéval, amelytől minden percben megválhat, stb. Majd így folytatja: „így tehát mindazon bajok, melyekkel jogászok ankétján és igazságügy-minisztériumok foglalkoznak, egyszerűen a részvényjognak a részvényügy valóságos természetétől eltérésében gyökereznek. Mikor a részvényjog valamely állítólagos visszaélés helyébe fikciót állít, a valóságos helyzetet ignorálva, ezzel életlehetőséget nyújt egy csomó újabb visszaélésnek, úgy hogy minden, a visszaélés útjába álló paragrafus újabb visszaélések, törvénykijátszások csiráit hordozza magában, mivel a részvényjog önmagában elméleti, gyakorlatilag megvalósíthatatlan lévén, a gazdasági élet azon dilemmába kerül, hogy vagy kijátsza a paragrafusokat, vagy pedig lemond a részvény jogi formájáról.“ A részvénytársaságok életében kialakult gyakorlat mindazonáltal eddig áthidalta az e téren kétségtelenül meglevő jogbizonytalanságot, amíg a cégbíróóságok intézkedései az utóbbi időben olyan irányzatot nem vettek fel, amely a törvény betűjéhez való ragaszkodás, sőt annak egyenesen a kistrészvényesek javára való magyarázata mellett a gazdasági szempontokat meglehetősen figyelmen kívül hagyta. A cégbíróóságok a mellettük működő cégbiztosok indítványára sorra hívták fel a már korábban jogerősen bejegyzett régi részvénytársaságokat is alapszabályaik módosítására, amíg a budapesti kir. Ítéletábla egy elvi jelentőségű határozata e helytelen gyakorlatot be nem szüntette.²

Mégis dacára mindezeknek azt hisszük, hogy az egyetlen intézkedés, ami jelen körülmények között helyénvaló volna, az esetleg előforduló visszaélések bünvádi úton való erélyes megtorlásán kívül csupán arra irányulhat, hogy a bíróságok gyakorlata eltérve ezen orthodox jogi

¹ Lansburg: Das Aktienrecht des „als ob“. Die Bank 1929. szeptemberi száma.

² Időközben a m. kir. Curia tévesnek minősítette a tábla ezen határozatát és így újból számolhatunk a részvénytársaságok életét folyton nyugtalanító intézkedésekkel.

felfogástól, a gazdasági érdekeket és szempontokat is megfelelő mérlegelés tárgyává tegye. A részvényjognak, főleg a mai közhangulatnak megfelelő reformja most könnyen súlyos következményekkel járhatna. Az ország gazdasági konstrukciója ezer akadállyal küzdve, lassan halad előre. A részvénytársaságok — legnagyobb gazdasági egységeink — erejük megfeszítésével küzdenek saját boldogulásukért és minden sikerük egy-egy lépést jelent a rekonstrukció munkájában előre; bármelyik kiesése a nagy közös cél komoly veszélyeztetésével járhat. A közérdek ily kritikus időkben erős vállalatokat kíván és részükre oly nyugalmi helyzetet, amely minden energiájuknak produktív építő munkára való összefogását teszi lehetővé. Most képzeljük el, hogy e társaságokat komoly gondjaik és gigantikus küzdelmük közepett megváltozott körülmények közé helyezné, szabad mozgásukban gátoló szűkebb jogi köpenyegbe öltöztetné egy reform, amely mint láttuk nem köz-, hanem magánérdek, még pedig olyan magánérdek nevében hivatnék életre, amelynek ilyen irányú védelme, valamint az intézkedés sürgőssége sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nem is indokolható.

Új piacok keresése, új üzletágak bevezetése, új iparok létesítése, a meglévők észszerű racionalizálása, új és olcsó hitelforrások feltalálása mindmennyi súlyos feladat, amely részvénytársaságaink vezetőinek vállalt nyomja. Mennyire óvatos kezdeményezéssel, ezerféle körülmény gondos mérlegelésével kell e problémákkal, nehéz és komplikált gazdasági helyzetünkben kísérletezni, hogy kétesértékű újításért régi komoly értékeket ne veszélyeztessünk! És kell velük kísérletezni, mert ezernyi nyomasztó problémánk megoldása, az ország gazdasági és ezzel kapcsolatosan politikai talpraállása, csakis ezen fáradságos úton érhető el. Nem ellenkezik-e hát komoly közérdekkel ennek a produktív munkának, az ahhoz elengedhetetlenül szükséges nyugalmi helyzetnek mesterséges megzavarása?

A részvényjog reformja lehet hasznos, lehet okos, lehet szükséges, csak épen nem aktuális probléma. Tegyük el akkorra, oldjuk meg akkor, amikor nagyobb gondjaink, sürgősebb bajaink nem lesznek, de akkor sem közhangulatok, hanem a gazdasági élet követelményeinek gondos mérlegelése alapján.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR

A HYSTERIÁRÓL

A NAGY NÉMET elmeorvos Kretschmer mondja: a betegek orvosra elsősorban és mindig lelki szempontokból van szükségük, mert még a halálraítélő beteg is megnyugtatót, vigasztalást vár orvosától. Ha egy kiválóan képzett orvos szenved valamely halálos, gyógyíthatatlan betegségben és az elkerülhetetlen végzet fenyegető figyelmeztetését újabb és újabb betegségi tünetekben észleli saját magán, szívesen hallgat orvostársaira, és tudását megtagadva engedi vigasztalni magát tőlük. Az elmeorvosokat nap-nap után kérdezik, hogy vajjon a világháború után milyen módon és milyen mértékben szaporodtak fel az elme- és idegbetegségek. Ezek a kérdések nem az egyesek kíváncsiságából, de a tömeg félelméből fakadnak és a tömeget megvizsgálni, megnyugtani ugyancsak az orvos feladatai közé tartozik. Tekintve, hogy a világháborúval kapcsolatos fáradalmak, a nehéz gazdasági viszonyok, a létért való küzdelem súlyosbodása nem a kimondott elmebetegségeket, hanem az idegbajokat szaporították meg, érdemesnek tartom egyik legjobban elterjedt ideges reakciónak, a hystériának mai felfogását és tüneteit vázolni.

A hystériát régen, mint elnevezése is bizonyítja, a méh, az uterus betegségével magyarázták és bár már a régi görög orvosok közül is egyesek, különösen éppen Galenus említi, hogy a férfiak is éppenúgy szenvedhetnek hystériában, mint a nők, mégis a művelt közönség nagy része a hystériát ma is a nemileg kielégítetlen nők betegségének tartja. Ez a tévhit az újabb időkben a psychoanalysisnek mindent a sexualitásban kereső egyoldalúsága folytán még az orvostudományban is kísért. Briquet, a hystéria első rendszeres kutatója mondotta már 1865-ben: „Ha mindent valamely részre, például a petefészekre vagy a méhre akarunk visszavezetni, akkor a hystériát bujaságból eredő szegyenletes betegséggé és a hystériásokat szánalom és megvetés tárgyává tesszük“. Briquetnek igaza volt. Az ideg orvos csak ritkán meri betegével a hystéria diagnózisát közölni, mert joggal tart tőle, hogy betege a felvilágosítást sértésnek és megbélyegzésnek fogja tekinteni, holott a hystéria szinte mondhatnánk, általános emberi sajátosság, melynek megnyilvánulását megfelelő körülmények között úgyszólván bárkin észlelhetjük.

A hystéria lényegének meghatározásában mi itt különösen Kretschmer fejtegetéseire támaszkodhatunk. Mi hystéria alatt egy fajfejlődésileg, filogenetikailag fejletlenebb lelki alkatot értünk, melyben a fejlődésileg ősi réteg hatalma még túlságosan nagy és amely primitív lelki alkat a reáható, a külvilágból származó élményi ingerekre

többnyire ősi primitív módon reagál. Kretschmer találó hasonlata szerint, miként a fa törzsében az egymás után következő fejlődési rétegek az évgyűrűkben rakódnak fel, a lélek különböző fejlődési állapotai is rétegekként helyezkednek egymás fölé. E feltevés bizonyos tekintetben anatómiailag is igazolható, de méginkább bizonyítást nyert az utóbbi évtizedekben járványos agyvelőgyulladás sajátos tünetei által.

Ha áttekintjük az emberi faj fejlődését, ha nézzük a vademberek, primitív népek, vagy gyermekek lelki világát, láthatjuk, hogy az emberiség lelkének ősbib rétegét az érzelmi, az indulatos lelki sajátosságok teszik. Csak később tanulta meg az emberiség és tanulja meg a gyermek indulatait és érzelmeit kományozni, az értelmiség igájába hajtani. A primitív népek és a gyermekek legtöbb lelki megnyilvánulását indulatok és érzelmek vezetik, cselekvéseik nem valamely ítélő, megfontoló, elhatározó tevékenységnek, hanem az indulatoknak eredményei, még ha célravezetőek is. A fejlődés magasabb fokán álló művelt ember már nem engedi át magát az indulatok sürgető parancsának, de mérlegel, megfontol, ítél, tehát cselekvéséből az értelem játszik nagyobb szerepet. A hystériások lelke megegyezik a vad népek és a gyermekek lelki világával, tehát csupán annyiban tekinthető kórosnak, hogy indulatos magatartása vagy az életkort tekintve visszatetsző, vagy nem felel meg a civilizáció által megválasztott milieu követelményeinek. Természetesen midőn a hystériás lelki alkatot fejletlennek nevezjük, a fejletlenség alatt nem értettük az értelem fogyatékoságát, hanem csak ki akartuk emelni azt a jelenséget, hogy a hystériások lelkében az értelmiség az érzelmi élet felett nem képes kellően uralkodni, illetve azt a követelményeknek megfelelően fékezni nem tudja. A hystériás „beteg” tehát egyfelől a primitív lelki alkat, másfelől a primitív reakciók jellemzik. Az érzelmekkel telt élmények által kiváltott primitív reakció, mint minden reakció, valamely célt elérni törekszik, valamely vágyat betölteni, vagy bizonyos veszélyt elkerülni igyekszik. Már fennebb említettük, hogy minden embemél jelentkezhetnek hysteroide jelenségek, primitív reakciók. Ez természetes is, mert hiszen az ősi lelki rétegek az újabbak fejlődésével nem pusztulnak el, csak a fajfejlődésileg fiatalabb rétegek befolyása alá kerülnek. De minél magasabb fejlődési fokot ér el az ember, annál erősebb és tartósabb kellemetlen élmény-behatások szükségesek ahhoz, hogy hystériás módon reagáljon. Éppen ezért célszerű, ha hystériáról mint betegségről csak olyankor beszélünk, midőn a primitív lélek sajátosságai különösen szembetűnőek és a primitív reakciók nagyon sűrűn jelentkeznek.

A hystériás „betegség” okát az öröklés és a környezet kölcsönhatásában kell keresnünk. Az öröklés fontos kóroktani tényező, de önmagában csak akkor elegendő a hystéria keletkezéséhez, ha az örököltén terhelt utód egyszersmind gyengeelméjű is, tehát a környezethatások (nevelés, tapasztalás, stb.) az értelmiséget non fejleszthetik ki arra a fokra,

amelyen az az érzelmi élet hullámzásait normális módon fékezhetné. Az értelmi élet hanyatlásával magyarázhatjuk az aggkurban, az elbutulást okozó elmebetegségekben fellépő hystériás jelenségeket. Hystériára való hajlamot mindenki örököl, hiszen kész egyéniséggel, fejlett intellektussal senki sem születik. Az egészséges gyermek lelkében is fejletlen az értelmiség és a cselekvéseket nem képes annyira irányítani, mint a psyche már kevésbé zsenge rétegében hullámzó érzelmek, indulatok. Minden gyermeknél hiányos a már értelmiséget követelő önfegyelmzés, tehát fékezetlenek az indulatok. Minden gyermek befolyásolható és színlelésre hajló. De a gyermeki primitív psyche a tapasztalatok szerzése és a kauzális gondolkodás kialakulása folytán mindinkább az intellektus kormányává kerül, tehát fejlődésével kapcsolatosan napról-napra fokozatosan megszűnik primitív, hystériás lény lenni. Természetesen elképzelhető, hogy mindazok a káros behatások, amelyek az öröklést befolyásolva a fejlődést hátráltatják, a hystériára való hajlamosságot is fokozhatják.

A hystériás „betegség“ keletkezésében, a hystériás tünetek jelentkezésében az örökölt hajlammal is fontosabb szerepe van a környezetből származó különböző és többnyire kellemetlen élményi ingereknek. A hystéria leggyakoribb oka a rossz nevelés, a környezet szuggesztív hatása, a rossz példa. Hystériás egyének gyermekeit nem is annyira az öröklés, mint inkább a környezet, a szülők nevelik hystériásokká. A szülők hystériás reakciói fejlesztik ki bennük az addig csak szunnyadó készséget, hogy az élménybehátásokra primitív módon reagáljanak. A fejletlen gyermeki lélek rendkívül befolyásolható és ezért a gyermek lelkében a szülők magatartása, az egyes élményekre való reagálási módja könnyen utánzásra talál. A gyermek elkényeztetése, mely az önuralomra való szoktatást elhanyagolja és az érzelmek lefolyásának szabad utat enged, de a túlságos szigorúság is, mely a kellemetlen élmények elfojtását, a komplexusok alkotását segíti elő, alkalmat ad a primitív reakciók mind gyakoribb fellépésére, ismétlődésére és a reakciós forma begyakorlására.

Hystériás tüneteket válthatnak ki a kellemetlen élmények és ezek közül is elsősorban azok, amelyek az elemi ösztönökkel, az önfenntartással és a fajfenntartással kapcsolatosak. Az örökölt hajlam súlyossága vagy a gyermekkori hystéria megszokásának foka szerint a különböző egyéneknél különböző erősségű élmények szükségesegek a primitív reakciók kiváltásához. Az önfenntartási ösztönnel kapcsolatos élmények közül a hystéria keletkezésében különösen az életveszélyeztetés, rémület, mellőztetés, elszigeteltség, a kenyérkereset elvesztése, fogság, gond, nélkülözés, hatalomra való törekvés, bosszú, irigység élményei játszanak nagy szerepet. A sexuális élet izgalmait illetően a nemi kielégületlenség, impotencia, coitus interruptus, szerencsétlen házasság, gyermektelenség, terhességtől való félelem okozhatnak primitív reakció-

kát. A primitív reakciók hátterében azonban nemcsak egy, hanem több lelki ok, több kellemetlen élményi behatás rejtőzködhetik.

A hystéria nőknél valóban gyakoribb, mint a férfiaknál, ez azonban nem válik szégyentükre, hanem a női lélek sajátos alkatában leli magyarázatát. A nők életfeladatuknál, anyai hivatásuknál fogva érzelmekben sokkal gazdagabbak, tehát ezeknek hatása alól nehezebben szabadulhatnak, mint a férfiak, még az esetben is, ha értelmiségük az átlagnál jobban fejlett. A nők érzelmi életének gazdagsága okozza egyúttal azt is, hogy náluk a primitív reakciók sokkal változatosabbak és színesebbek, mint a férfiaknál. Hogy a hystériás készség a férfiaknál sem hiányzik, bizonyította a világháború is. A számtalan idegsook non volt egyéb primitív reakciónál, melynek tudat alatti célja az életveszedelemtől való menekülés volt. Érdekes, hogy a hadifoglyoknál, tehát az olyan katonáknál, akik életveszedelemből megmenekültek, idegsook nem fejlődött ki.

A műveltebb ember lelki eseményekben gazdagabb, mint a műveletlen. A gyermek és a tanulatlan, műveletlen emberek hystériás reakciói egyszerűbbek, átlátszóbbak, durvábbak, mint a műveltekéi. Általában a hystéria férfiaknál az alacsonyabb társadalmi körökben gyakoribb, míg nőknél egyaránt minden társadalmi osztályban egyenlően fordul elő.

A hystériás tünetek a kora gyermekkortól kezdve a késő öregkorig bármikor jelentkezhetnek, a legsűrűbbek a 15—25 életévek között, mert ebben az időben érik az egyént az ön- és fajfenntartás részéről a legmegrázóbb élményi behatások. A 25 éves koron túl a megbetegedések száma fokozatosan csökken, valószínűen azért, mert az egyéni élet fejlődése körülbelül ilyenkor éri el a legmagasabb fokot és ebben az időben válik képessé az egyén indulatait a kauzális gondolkodás vezetése alatt tartani. Nőknél a 40—50 évek között a hystériás reakciók száma még egyszer fellángol, melynek e kor erős sexuális élményei, az elöregedés, elhanyagoltság, megcsalás, stb. teszik alapját. Aránytalanul nagy számban betegednek meg hystériában a nődén férfiak, a vénleányok, az elvált vagy korán özvegyen maradt asszonyok. Hogy ezekben az esetekben is a sexuális élmények játszanak nagy szerepet, bővebb magyarázatra nem szorul.

A különböző foglalkozásokat illetően különösen ott látunk hystériás tüneteket, ahol az élet nehéz feladatok elé állítja a primitívebben fejlett embert. Munkások, földművesek között aránylag kevés a hystéria, a faluban is kevesebb, mint a városban. Ez látszólag ellene szól feltevésünknek, mely szerint a hystéria alapja a lelki élet fejledensége volna. Hiszen éppen a falusi nép gondolkodásában találjuk meg ma is a régi animisztikus, tehát primitívebb gondolkodásnak vagy helyesebben az érzelmek által vezetett, katathymiás gondolkodásnak nyomát. Általános ismeretes, hogy a faluban a babona, a katathymiás világnézet ezen modern megnyilvánulása sokkal inkább elterjedt, mint a városban

és mégis kevesebb a hystéria a faluban mint a városban. Kevesebb, mert a faluban kevesebb az élmény, ritkábban adódik alkalom a hystériás tünetek kirobbanására. De mint azt már Kraepelin statisztikai adatokkal bizonyította, a városban élők között éppen azoknál gyakoribbak a hystériás reakciók, kik a faluból vándoroltak be s kiknek a városi ember által megszokott izgalmak is erős élményeket jelentenek. A városi lakók hystériásainak legnagyobb része a bevándorolt cselédleányok közül kerül ki.

A lélek filogenetikai értelemben vett fejletlensége igen különböző fokú lehet. A fejletlen hystériás lélekben az „É n“ és a „K ü l - v i l á g“ közötti éles határ még nem alakult ki. Az akaratos és érzelmi műveletek egymástól kellő módon még nem váltak el, a lelki megnyilvánulásoknak túlnyomó része még az indulatok hatása alatt áll. A hystériás, mint a gyermek és mint a primitív ember, az érzelmi behatásokkal szemben igen érzékeny, kedélyélete változékony, nagy mértékben befolyásolható és önző, képzelete csapongó.

A hystériás az érzelmileg hangsúlyozott inger számára könnyen hozzáférhető és azokra rendszerint nagyon hevesen válaszol. A változó érzelmi ingereknek megfelelően egyszer rajongó, boldog, örömeiben táncol és néhány másodperc múlva valamely újabb jelentéktelen inger hatására kétségbeesve remeg, vagy vad haragban robban ki és szenvedélyesen gyűlöli ugyanazt, kinek még percekkel előbb hízelt. Mint a gyermeknél néha elég egy elejtett szó, hogy keserves zokogásban törjön ki és egy cirógatás, valamely jelentéktelen ajándék, hogy megvigasztalódjék. A hystériás egyén érzelmi magatartása teljesen kiszámíthatatlan; ami ma örömet okoz neki, holnap elkeserítheti, amitől ma fél, az után holnap már vágyódik. Az egyes ingerek érzelmi értékelése a normálistól nemcsak fokozatilag, de minőségileg is eltérő lehet és a beteg olyasmik után vágyódhatik, amik az egészséges embernél undort kelthetnek, olyasmiktól fordul el utálattal, amik másokban örömet okozhatnak. A hystériásnak ez a sajátossága csak primitív lényegét bizonyítja.

Mint mindenütt, ahol az indulatok nagyon hevesek, ahol az érzelmi élet túlélénk, a hystériásoknál is nagyon előtérben áll a saját személy, az „Én^{sc}“, ez teszi alapját a hystériások lelki életének. A hystériásoknak nem valami sajátképpen! tulajdonsága az egoizmus, mert hiszen az önzés az emberi léleknek egyik fontos és szükséges alkotórésze, de az önzés nyers, durva megnyilvánulása jellemzi a hystériát. A „beteg“ mások és saját maga előtt is mindig többnek szeretne feltűnni, mint amennyi. Minden alkalmat megragad, csakhogy mások figyelmét a saját személyére irányítsa, feltűnően viselkedik, kotnyeleskedik, pajkos, szemérmetlen, rikítóan öltözködik, parfümözi magát, hangosan, élénken beszél, hogy az utcán járókelők is hallhassák szavát. Botrányokat csinál, pletykákat terjeszt, sokszor még saját magáról is, hogy személyét

az események középpontjába juttassa. Általában meglepő, hogy még a gyengeelméjű hystériás is mily különböző furfangos módokon tudja elérni, hogy állandóan az érdeklődés középpontjában legyen és ha már minden fegyverből kifogyott, még mindig hátra van a színlelés, a betegségbe való menekülés, a „nagy roham“, a primitív reakciók különböző módjai. A hystériás önzés nyilvánul meg abban a kíméletlen zsarnokságban is, mélyel hozzátartozói fölött uralkodik. A környezet legkisebb ártatlan figyelmetlenségét súlyos sértésként értékeli, míg a személyéért hozott esetleges áldozatokat mint természetes, jogosan megkövetelhető szolgáltatásokat könyveli el. A hystériás vágyaiban telhetetlen, mint a gyermek; ami megtetszik, mindjárt birmia is kell és ha nem éri el, primitív reakcióhoz, a betegségbe meneküléshez folyamodik. Sok esetben fordul elő, hogy a hystériás önzését, feltűnési vágyát álaltruizmussal leplezi. Jótékonykodik, vagyonát a szegények között szétosztogatja, éjjel-nappal nagy buzgalommal beteget ápol, és mindezt csak azért teszi, hogy beszéljenek róla, hogy neve állandóan a szőnyegen forogjon, hogy híúságát ezen az úton-módon kielégítse. Természetes, ezek érzelmi életük változékonysága, durva önzésük folytán ily hivatásuk teljesítésében sem állhatatosak és a súlyos beteget egyik percről a másikra otthagyják, mert valamely csekélységen megsértődtek, vagy mert az érdeklődés irányukban már lankad és nem ők állanak az események középpontjában. A hystériás, feltűnési vágyának következtében gyakran látszik erotikusnak és valóban kacér, kihívó, beszédében szabados, sikamlós, de igen sokszor minden különösebb valódi erotizmus nélkül.

A befolyásolhatóság, mint a hystériás primitív lélek egyik alapvető sajátossága, igen sokféleképpen nyilvánulhat meg. A suggestibilitásnak mind a két alakját: a pozitívat, a sugallhatóságot és a negatívát, a makacs ellenkezést egy és ugyanazon egyénnél megtalálhatjuk. A beteg otthon, családtagjaival szemben engedetlen, makacs, durcás; ha idegenek közé kerül, kedves és alkalmazkodó, úgy hogy csodálkoznak rajta, mint is lehetett ilyen jó lélekre panaszkodni. Ha azután az új környezetet megszokta, nemsokára reájönnek, hogy a családtagok panaszkodása nem volt alaptalan. A nagyfokú befolyásolhatóság nyilvánul meg abban is, hogy a hystériások, miként a gyermekek, mindent utánózni igyekeznek. Elég egy betegnek a megpillantása, panaszainak a végighallgatása, hogy a hystériás ugyanolyan betegnek érezze magát. Orvosi tankönyvek még ma is tanítják a klasszikus hystériás nagy roham jellemző lefolyását, holott a hystériás nagy rohamnak csak egy jellemző sajátossága van: mindig más és más, szabálytalan, nincs karaktere. A klasszikus roham leírása a hystéria igen érdemes és nagynevű kutatójától, Charcot-tól származik. Mégis azt kell mondanunk, hogy ez a leírás nem helytálló. A Charcot klinikán ugyanis egy nagy teremben voltak elhelyezve a hystériások, mind: következtében könnyű volt

nézik egymás rohamát mozdulatról mozdulatra lemásolni. A szuggesztibilitás pozitív és negatív alakjai ugyanazon betegnél is a legszeszélyesebben változhatnak és így a legvadabb ellenkezést tanúsíthatja a beteg ugyanazon egyénnel szemben, kinek még percekkel előbb rabszolgamódra engedelmeskedett.

Miként a gyermek és a primitív ember, a hystériás sem von éles határt az „É n” és a „K ü l v i l á g” a képzet és az észrebevés között. A képzelet csapongó, a „beteg” képzeletszilte világát és a valóságot gyakran összetéveszti. Lelkében a primitív népek animisztikus világ-nézete él: nagyon vallásos, istenfélő, de babonákban, kuruzslásban, varázsmondásokban hívő. A telepathiás, okkultista, spiritiszta társaság tagjai között nagyon sok a hystériás egyéniség. A hystériás beteg élénk képzelete okozza a kóros hazudozásra való hajlamot is, melyet nem egyszer azonban az önzés, a feltűnni vágyás is motiválhat. Volt betegünk, ki a világháború alatt névtelen levélben jelentette föl saját magát, előadva, hogy a román betörés alkalmával az ellenséges csapatoknak ő mutatott rejtett utakat. A tárgyalás folyamán kiderült, hogy a betörés idejében az országnak egészen más, távolfekvő vidékén tartózkodott és szavahihető tanúk bizonyították, hogy a saját maga koholta vádból egy szó sem igaz. Ugyanaz a magyar nő Erdély ellenséges megszállása után meséjét újból felhasználta és a megszálló hatalomtól kárpótlásképpen, minthogy a magyarok bíróság elé állították és „meghurcolták” — trafikjogot kapott.

A hystériás fejletlen lelki alkat ezen felületes ismertetése után néhány gyakoribb primitív reakció rövid vázolását kísérem meg.

A primitív reakciók leggyakoribb alakja az úgynevezett explozív reakció, illetve az egyszerű fékezetlen indulatkitörés. Ilyen esetekben valamely élménybehátáskeltette indulatunk megfontolás nélkül, közvetlenül elemi módon robban ki. Harag, dühkitöréseink ezek szerint tehát hystériás jelenségek és pedig annál inkább, minél hevesebbek és minél kevésbé megokoltak.

Az explozív reakciókkal közeli rokonságban vannak a „rövidzárlati cselekvések”. Rövidzárlati cselekvések esetében az indulatok már bonyolult cselekvések alakjában „sülnek ki”, anélkül azonban, hogy az indulat felébredése és kisülése között értelmi folyamatok játszódnának le. Míg az explozív reakció esetében elemi mozgások, a vad támadás vagy menekülés mozgásai következnek, addig a rövidzárlati cselekvéseknél, tisztán az indulati feszültség hatására, bonyolult cselekvések vitetnek végbe. Az explozív reakciónál egész éber tudatunkat csupán a mérhetetlen nagy indulat tölti ki, mely oda semmi más lelki tartalmat be nem enged. A rövidzárlati cselekvésnél az indulat hatására egyetlen képzetsor, egyetlen gondolat kerül a tudatba, és ottan megtapad és a rövidzárlati cselekvést közvetlenül meghatározza, determinálja. Az elmondottakat Kretschmer egy, az életből vett példával

világítja meg. Egy cselédleány szülőfalujából a városba jöve, egy családhoz szegődött el, ahol két gyermek gondozását bízták rája. Néhány hét múlva a fiatal leányt erős honvágy fogta el, mely vágy lelkében óriási feszültséget okozott. Ha képes lett volna rá, hogy értelméhez folyamodjék, gondolkozhatott volna rajta, hogy szabadságot kérjen, felmondjon, vagy akár megszökjék. A honvágykeltette indulat azonban értelmiségénél hatalmasabb volt és csak egyetlen gondolatot engedett a tudatba: „megölöm a két gyermeket, felgyújtom a házat és mehetek haza“. Megjegyzendő, hogy ezen cselédleány rövidzárlati cselekvésétől eltekintve teljesen épelméjű volt. Amint látjuk tehát, bár ilyen súlyos alakban aránylag ritkán fordul elő, a rövidzárlati cselekvés büntetőjogi szempontból is nagyon fontos.

A primitív reakciónak egy másik, gyakori alakja a színlelés, mellyel a gyermekeknél, a vadnépeknél, sőt az állatoknál is gyakran találkozunk. Hiszen ismeretes, hogy némely állat az ellenséges támadás, veszély esetében, halottnak tettei magát. A hystériások is gyakran színlelnek sérülést, betegséget, elmebajt, remélve, hogy ezáltal kellemetlen helyzetekből megmenekülnek, vagy kívánatos dolgokat megszerezhetnek. A hystériás színlelés ösztönös és nem akaratos, tudatos, mint a közönséges szimuláció. A színleléssel többnyire karöltve jár az „elfojtás“, amely nem egyéb, mint a betegnek önmaga előtt való színlelése. Sok hystériás kellemetlen élményei elől azáltal igyekszik menekülni, hogy azokat a tudatból egyszerűen kiszorítja. Struccpolitikát folytatva nem vesz tudomást róluk, de élményeivel kapcsolatos indulatai kielégülésre törekednek és ezáltal újabb primitív reakciók okozóivá válhatnak. A fejlett ember szembe néz a bajjal, a hystériás nem harcol, nem küzd, hanem a bajt maga előtt is eltagadja, vagy pedig a betegség álarca mögé bújik.

A hystériás beteg sok esetben a veszélyek elől való menekülést, vagy hiú vágyainak teljesedését a kódós állapotok által éri el. A kódós állapot az álomhoz hasonlít. Az álomban pedig ugyancsak a fejletlen lélek jellemző tevékenységei ismerhetők fel. A kódós állapot, miként az álom, egy alsóbb, filogenetikaiúag ősbibb, primitív lelki réteg önálló működése. Kódós állapotok többnyire olyankor jelentkeznek, midőn a lelkileg fejletlen egyént az élet valamely nehezebb feladat elé állítja. A kódós állapotok rendszeren hirtelenül, egyik percről a másikra lépnek föl. Kódós állapotban a betegek a külvilágról egyáltalában nem, vagy csak alig vesznek tudomást. Képzeteik az észrevevés elevenségével jelennek meg előttük és miként a primitív ember, aki nem tudja álomképeit a való észrevevéseitől megkülönböztetni, képzeteiket valóságnak, reálisnak tekintik, tehát hallucinációik világában élnek. Hallucinációk és illúziók alakjában élnek át sokszor olyan eseményeket, melyeknek bekövetkezésétől rettegtek, vagy amelyek után hasztalanul sóvárogtak. A leggyakoribb példát idézem: a cserbenhagyott menyasszony eljegy-

zésének felbomlása után, ködös állapotban végigéli esküvőjét és ha másként nem lehetett, ezen az úton teljesíti vágyát. A ködös állapotokat rendszerint emlékezéshiány szokta követni.

A hystéria tüneteinek ismertetésében utolsónak hagytam a leggyakoribb primitív reakciót, a konverziót, a tisztán lelki úton, vágyak hatására keletkező testi elváltozásokat. Tudjuk, hogy indulataink, érzelmeink lelki megnyilvánulásokon kívül testi jelenségeket is okozhatnak. Félelemben elsápadunk, remegünk, némely embernél ilyenkor szívdobogás, hasmenés lép föl. Haragunkban kipirulunk, önkéntelenül is fenyegető testtartást öltünk és így tovább. Ott, ahol a lélek érzelmi, indulatos rétege az intellektuális rétegnél erősebben fejlett, az indulatoknak, vágyaknak testi tünetekben való megnyilvánulása is kifejezettebb. Így keletkeznek a vágyak hatására konverziók, melyeket a pszichoanalitikusok szimbolikus jelentőségükre való tekintettel „szervi beszédnek“ is neveznek. Ilyen konverziók a lelki eredetű bénulások, a terhességnél előforduló csillapíthatatlan hányás, csukló- és sírógörcs és számtalan egyéb testi betegségi tünetek, melyeknek sorát felsorolásban kimeríteni képtelenség. Ezért itt csupán a leggyakoribbról, a hystériás „nagy rohamról“ emlékezem meg röviden. Ez utóbbinak primitív reakciós lényegét szépen világítja meg Kretschmer, összehasonlítva egy sövénykerítéssel elzárt kicsiny udvarban tartózkodó és megijesztett tyúk vergődésével. A megijesztett tyúk vergődése közben teljesen célszerűtlenül, s legnagyobb összevisszaságban igénybe veszi mindazokat a mozgásféleségeket, amelyek külön-külön, egyenként is a menekülést jellemzik. Vergődése közben a sövénykerítés egy nyílásához kerül, amelyen hirtelen kibújva elfut, mozgásrohamra tehát megszűnik. Ha a megijesztést többször ismétljük, végül is megtanulja a menekülés útját és ez indulat okozta mozgásroham helyett az értelmes cselekvés következik be. Ugyanígy van ez a hystériás rohamnál is, míg a veszélyes helyzet meg nem oldódik, míg a menekülés egyszerű útját fel nem ismeri vagy vágyának teljesülését el nem éri, sorozatos egymásutánban jelentkeznek a primitív ritmikus mozgásokból a legszabálytalanabbul összetett hystériás nagy rohamok. Hogy tisztán vágyaink hatására minő óriási testi elváltozások keletkezhetnek, legszebben bizonyítja a hystériás terhesség. Nektünk is volt betegünk, kinek házasságából gyermeke nem származott. A gyermek utáni vágyakozás hatására kimaradt a menstruáció, a has zsírpárnája növekedésnek indult és az emlők kevés nedvet választottak el.

Már a bevezetésben említettük, hogy az ősi primitív lelki réteg mindenkiben él és alkalomadtán mindenkiben hystériás jelenségek alakjában felismerhetővé válhatik. Különösen a tömegben jutnak sokszor hatalomra a primitív lélek sajátosságai. Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy bármilyen intelligens emberek sokaságából áll is egy tömeg, az mindig befolyásolható, azt sohasem az értelem, de mindig az érzelem

és az indulat vezérli. Nincs helyem, hogy e közlemény keretében a tömegpszichózisokat ismertessem, de megjegyezhetem, hogy a boszorkányperek, a középkori táncdüh, az ördögűzés és sok-sok háború is a tömegléleknek primitív sajátosságában, tehát a hystériában leli magyarázatát.

Amint mondtam, hystériás tünetek megfelelő körülmények között bárkinél is előfordulhatnak és rendszerint nem jelentenek valamely komoly és súlyos betegséget. Ezek szerint tehát a hystéria diagnózisa senkit sem alacsonyíthat le, különösen éppen ha tudjuk, hogy költőink, művészeink legnagyobb része szenvedett e „betegségben“ és hogy az orvostudomány hystériás tünetnek minősítette Mucius Scaevola önfeláldozó bátorságát.

NYIRŐ GYULA

HÍDFŐK SZEREPE BUDAPEST VÁROSRENDEZÉSÉBEN

A NAGYVÁROS HÍDJAINAK elhelyezése nemcsak finánciális és esztétikai, hanem a város közlekedési rendjét is mélyen érintő fontos kérdés. Különösen fontos ez a kérdés a hajózható folyók áthidalásánál. Vannak ugyanis európai nagyvárosok, amelyek a tengeri kereskedelem hajóit kénytelenek átengedni hídjaik alatt. Az ilyen hidak szerkezetét tekintélyes magasságba, a legmagasabb vízállás fölé kell emelni. Minél szélesebb folyó áthidalásáról van szó és minél magasabbra kell a hidat, tehát az úttestet emelni, annál lényegesebb hatással van a folyóparti város rendezésére. Olyan városoknál, mint Budapest, ahol a rendkívül nagy költségek miatt csak főforgalmi útvonalakat érdemes átvezetni, ott egy híd felépítése egész forradalmi jelentőségű a város úthálózatának lefektetése, vagy átalakítása szempontjából. Ezért van az, hogy az általános városrendezési terv elkészítésénél az összes, még fel nem épített, de szükségesnek mutatkozó hidakat is számításba veszik s az útvonal tervet úgy készítik el, hogy az a távol jövőben kivételre kerülő hidak forgalomba helyezése esetén is megfelelő legyen.

Budapestnek ma érvényben lévő szabályozási terve a meglévőkhöz kívül még két híd felépítését vette tekintetbe. Annak a két hídnak a felépítését, melyeknek pályatervét nemrég írta ki a kereskedelmi minisztérium. Egyik az Újpest — óbudai, amely a Margitsziget északi csúcsán fog keresztülhaladni, másik a Boráros-tér—lágymányosi híd. Rendezési terveink csak az óbudai részen nem felelnek meg a hidak felépítése után beálló követelméseknek. Ennek egyrészt az az oka, hogy az óbudai várostervek a legelavultabbak, másrészt, hogy az egykor kijelölt hídtengelyt technikai okokból egy pár méterrel eltolták, ami természetesen a régi vonalra épített óbudai városterv megváltozását vonja maga után.

Távolabbi áthidalási tervek is vannak, ezeket azonban a város-szabályozás egyáltalán nem veszi számításba. Ilyen pld. a lágymányosi vasúti híd közforgalmi célokra való kibővítése, vagy a Kossuth Lajos-tér—Baththyányi-téri alagút terve.

Négy meglévő hidunk nyolc hídfőjével bőséges példát nyújt arra, hogy a várostervben a hídfő milyen lényeges, messzire kiható fontosságú. Hangsúlyozni kell ezt a jelentőséget, mert csodálatosképen a nagy városrendezők munkáiban sehol sem látjuk kellőképen kiemelve. Stübben, Unwin, Sitte alapvető munkáiban éppúgy nem találkozunk a hídfő problémájával, mint a modemek újabb könyveiben sem. (Le Corbusier, Sierks, stb.)

A hídfő elsősorban forgalmi szempontból fontos. Tekintettel arra, hogy csak a főforgalmi utakat érdemes átvezetni a hajózható folyók felett, a mellékutak hídfele és vissza irányuló forgalmáról gondoskodni kell. Ez annál nehezebb kérdés, mert néha tekintélyes mérvet öltő szintkülönbséget kell legyőzni.

Nálunk a hídközép magassága a Duna o-pontja fölött 15 m. Ha a híd nincs túlmeredekre építve, mint a Ferenc József-híd,—ahol emiatt zimankós időben gyakran fordulnak elő forgalmi zavarok, — akkor a hídfő és az eredeti partmagasság fölött általában 6—8 méteres különbség mutatkozik. Ennek a különbségnek a leküzdése már nemcsak forgalmi, hanem fontos esztétikai feladat is.

A hídfők ügyét a telekérték-emelkedés a legkomplikáltabb városrendezési feladattá teszi. A híd átvezető és forgalomsűrítő hatása következtében a hídfő környékén levő telkek értékesebbek lesznek. Az értékemelkedést a köz számára kell biztosítani, a hídépítési költség egy részének törlesztésére. Ezt a célt kommasszállással és újból való parcellázással csak az esetben érhetjük el, ha kellő pénzalap van a hídfő nagy-kiterjedésű környékének összevásárlására. Ha ez nincs, akkor be kell hozni a bettementet, körzetenként különböző adókkal terhelve a várható értékemelkedés mértékében az érintett vidék telektulajdonosait.

A hídfő környékének kiválasztása, a szintkülönbségek áthidalása, a forgalom torlódásának megoldása és a telekérték emelkedés kihasználása, olyan többszörösen összetett feladat, amely miatt a hídfők megtervezését méltán nevezhetjük a városrendezés egyik legnehezebb munkájának.

Most, hogy négy új hídfő kialakításának munkálatai előtt állunk, nem elég ezeknek a körülményeit tanulmányoznunk, hanem a már meglévő nyolc hídfőnek jó és rossz tulajdonságain kell okulnunk, annál is inkább, mert a meglévő nyolc hídfőnél a legnagyobb nehézségekkel kellett a tervezőknek megküzdeniük. Sokkal nagyobb nehézségekkel, mint aminőkkel az új hidaknál előreláthatólag számolni kell. Meglévő hídjainknál általában a pesti oldalon nagy szintkülönbségek és sűrűn beépített telkek okozták a gondot. A budai oldalon a forgalom továbbvezetése volt a legnagyobb probléma. Mind a négy hidunk hegynek van nekiépítve. Nemcsak a forgalom elvezetése szempontjából kínos az ilyen helyzet, hanem esztétikai szempontból is mindenkor kétes sikerű eredményhez vezet.

Összes hídjaink közül legszebb, a maga korában legideálisabb megoldású a Lánchíd. Hegyek fut ugyan neki ez is, de úgy esztétikai, mint forgalmi szempontból nagyon jó megoldást talál az alagútban és a hídfő elrendezésében. A hídfő előtt áthaladó villamos földalatti átvezetése enyhíti a keresztbehaladó forgalom veszedelmét. Az általános közlekedés színtalatti elhelyezésével ez tökéletes megoldást nyerne.

A Lánchíd pesti hídfője minden hídfőnk között a legerősebb és legerősebb megoldású. Már eredetileg magas fekvésű volt a part. A nagy parkírozott térrel így tökéletesen sikerül a szintkülönbséget legyőzni. Az Akadémia és a Lloyd palota bekeronázzák a híd és a hídfő patinás szépségét. Városrendezésünk kapkodó szerveződésségének köszönhető, hogy a Szent István templom (az úgynevezett Bazilika) és a Lánchíd nincs egy széles útvonallal összekötve. Sajnos, ma már sűrűn összeépített bérpaloták állanak ennek az útnak a helyén. Nem szabad utólagos kihatásra törekedni és erőszakosan megteremteni az út odakívánczó testét. Olyan anyagi megerőltetést jelentene ez, amivel sokkal fontosabb és nagyobb dolgokat lehet megteremteni, minden pusztítás és rombolás nélkül. Igaz, hogy ez az útvonal nagyon hiányzó közlekedő utat jelentene az Andrassy-út és a Lánchíd között, de az itt küzködő forgalmat le lehet bonyolítani, irányítva a Gróf Tisza István és a Zrínyi-utcán át. Ez a két utca több forgalmat bír el, mint amennyire a Lánchíd méretezve van. A két utca irányításával eléremek azt is, hogy a Zrínyi-utcán a Szent István templom felé főforgalom haladna. Ez esetben a szűk utcában a templom monumentális hatása nem veszne el, parlagon hagyatva. Nem fog mindig egy elhagyott, szűk utcára tekinteni a templom főhomlokzata, mert egykor a hídról feléje fog özönlenni az Andrassy-útra igyekvő elegáns forgalom.

A Margit-híd józan, megnyugtató szerkezete a túlterheltség alatt roskadozik. Hídfői tágasak s mindkét oldalon könnyen átalakíthatók az esetleg kibővített híd forgalmának biztos lebonyolítására is. Mind a két hídfőnél kis kitérével átvezethető a híd alatt a közeli, keresztben átvonuló forgalom. A minden szellemesség nélkül, de becsületesen megcsinált hídfők az üresen ásító oldalkertekben még egy spirális felhajtó építésére is engednének teret. Ezekre a felhajtókra akkor volna szükség, ha a hídra emeletet építenének, a gyorsan haladó autóforgalom számára (könnyű forgalom). Az utóbbi hetekben erről szó is esett egy üzleti vállalkozás keretében. Az Újpesti híd felépítésének közeli terve tárgyalanná tette ezt a gondolatot, de lehetséges, hogy egy távolabbi idő újra fel fogja vetni az eszmét. Az Újpest-óbudai híd mentesíti a Margit-hídat Ó-buda és Újpest egész teherforgalmától, de teljes felszabadulását, beleértve a könnyű forgalom túlterheltségét is, csak az Országháznál építendő alagúttól várhatja.

A Margit-hídnak tulajdonképpen három hídfője van. A szigeti hídfőre a hídelágazás veszedelméből lehet jutni. Régen felmerült az eszme, hogy a gyalogosok számára aluljárót építsenek a hídelágazásnál, ami a híd forgalmának a vergődését jelentékenyen enyhítené, mert nem kellene a híd egész közlekedését megállítani egy-két, szigetre igyekvő gyalogos miatt. Az aluljáró eszméjével kapcsolatban nagy terraszozást is terveztek a Duna felé. A sz. korona szobrának a helyén a szigeti bejáróval szemben lenne egy lépcsős lejáró a Duna szintjéig,

ahol egy széles terrasról lehetne gyönyörködni a város legszebb kilátásában, végig a Dunán, az Országház, Gellérthegy és a Várhegy felé. A Duna ezen a helyen nagyon sekély. A munkálatokat ez megkönnyítené, de számolni kell az itt felbugyogó forrásokra, amelyek a pillér munkálatait is váratlanul megzavarhatnák. A Pest-budai járdáról a szigetre való jutást a híd alatt kell biztosítani minél előbb, mert a mai forgalmi krízisek a közlekedési rendőrt hovatovább megoldhatatlan feladatok elé állítják. A fedett uszoda felépítésével a gyalogos közönség száma előreláthatólag meg fog sokszorozódni, ami a veszedelmet is nagyban növeli. Az aluljárón keresztül talán a Margitszigetre való belépés első látványát is kellemesebbé tehetnénk. Ma a hídról belépővel szemben ott terpeszkedik egy szerencsétlen, gombafejű zsidelytákolmány, a maga otromba cifraságában a fedett sétány végén, egy ordító felírással a homlokán: „Flóra“. Ez a felírás fogadja kikerülhetetlen szemtelenségével a Margitszigetre belépő vendéget. Az ország legsebbe városkertje más hídfőrendezést kívánna, ez tagadhatatlan.

A Ferenc József-híd hídfői elég szomorú képet mutatnak. A budai oldalon a Szent Gellért-tér suta, értelmetlen formáját találjuk, ahol teljes anarchiában bonyolódik le a forgalom. Tömérdek pénz temetője ez a tér, ami vajmi kevésbé látszik meg rajta. A szintkülönbség nem zavar, mindannak ellenére, hogy a feltöltés elég tekintélyes volt. A híd előtt cca. 6 m. mélységben vasbetonnal van lefedve a Gellértfürdő forrása, s azt ma a fürdőből alagúton lehet megközelíteni. A pesti oldalon kisebb feltöltésre volt szükség, de ennek a hatását a szerencsétlen térformák és beépítési módok kellemetlenül érzetik. A Vámpalota főhomlokzata gödörbe került. Előtte szerénykedik egy néma, kihalt parkocská, mintha sírkert volna és a poros épület is mintha félig már a sírba igyekezne. Az elszigetelt pár bokor kihalt némasága nem volna feltűnő, ha a mellette lévő központi vásárcsarnok nagy forgalmával ki nem tola-kodna a felkapaszkodó Vámház-körút majd mindig életveszélyes forgatagába. A hídfő körül ötletszerűen elszórt piacterek szűkek, bódékkal tömpttek és örökké ideiglenesen hatnak. Zúrzavaros lámájuk közé néma értelmetlenséggel ékelődik a Vámház-épület vak tömege. A Boráros-téri hídfő rendezésének ki kell terjedni egész eddig a vidékig, mert ez a disszonáns élet, ami itt folyik, sok ezer ember munkáját keseríti meg napról-napra és a bajok orvoslását csak abból az irányból várhatja. A Vámház épülete nemsokára felszabadul s remélhetőleg tényleg valamely múzeum kerül belé. A piacterek kitelepítése a kijebb tett pályaudvar helyére már nem is a távol jövő kérdése.

Nem sokkal vigasztalóbb az Erzsébet-híd két hídfőjének helyzete. Kiváló példája mindkettő annak, hogyan nem szabad hídfőket építeni.

A főút, amely az Erzsébet-hídon átvet, a város szívében fut keresztül és Budán beleszalad a Szent Gellért-hegy szikláiba. Mesterkéltségekkel, drága lépcsőkkel kellett enyhíteni ezt az el nem sikkasztható

hibát. Sikertült az Erzsébet-híd bolond elhelyezésével városunk belsejében legnagyobb gyógyforrásainkat úgy beszorítani egy apró zúgba a Gellért-hegy sziklája alá, hogy nincs az a geniális városrendező, aki kiszabadítsa őket onnan. Még arra sem volt ereje a városnak, hogy a Hungária forrás felett éktelenkedő tűzfalat eltüntesse. Jótékony záporoknak kellett segítségül jönni, hogy az erre festett gigantikus hűtőplakátot valamennyire lekoptassa. A Döbrentei-park bájos utacskái hiába kígyóznak romantikus vonalaikkal a sziklacsukák és patakocskák között, a feléje forduló házak bűneitől csak nem tudják elterelni a figyelmet. Ezek a házak takarták el egy másik forrásunkat, a Rác-fürdő forrását. Ezek a házak vágták el a jövő Tabánját a Dunától. Mindez azonban enyhe hiba a pesti oldal bűneihez képest.

A belvárosi plébánia templom félig eltemetve, dacos önbizalommal nyújtja fel sírjából intó, figyelmeztető tornyát. A templom körüli zür-zavar a meg nem oldott kérdések kirakata. A hídfő eskü-téri oldala az eredeti tervek szerint felépült ugyan, de vizasztalásra nem nagyon szolgál. A ferde kert tövében kérkedő paloták száraz szépségükben nagyon unalmasak. Térhatás helyett a fél tér foghíjas ür benyomását kelti. Az új piarista épület nem az eredeti szabályozási vonalon épült fel, ezzel a tervezett szimmetrikus hídfő tér már nem alakítható többé ki. Az elfogadott és félig keresztülvitt terv szerint a belvárosi plébánia templom lebontásra került volna, és helyette egy új templom épült volna a feltöltésre tervezett park területére.

Nagy vétek lett volna az öreg templom lebontása, mint ahogy mérhetetlen bűn az is, hogy a jelenlegi gödörbe eltemették. Nagyon becses műemlékünknek ástuk meg ezzel a sírját, mert mai állapotában nem sokáig állhat már fenn. A hídra felódalgó forgalom lebontásra ítéli a templomot és a drága, hatalmas támfalat, mely a templom körüli síkátort védi, s amit értelmetlen pazarlással századokra szolgáló alaposággal építettek fel. Vannak tervek, melyek a templom körüli síkátort átfedik és úgy ide, mint a templom baloldali mellékhajója fölé is járdát emelnek, ami a torony emeletén árkadosan futna keresztül. Forgalmi szempontból elég kielégítő eredményre vezetne ez a terv, esztétikailag azonban nyilvánvalóan igen kényes kérdés. A mi szemünk már megszokta ezt a lestülyedt öreg tornyot, de az idegen mindig megütözik rajta.

Már harminc évvel ezelőtt felmerült az eszme, hogy a templomot felemeljék és eltolják az új kijelölt helyre. Évszázados, sokszorosan toldozgatott vegyesfalazatú épület ez, ami a szükségessé váló vasalásokkal, dúcolásokkal és abroncsolásokkal 12.000 tonnát nyomna. Az áttemelése többbe kerülne, mint az újra való felépítése. Jelenlegi helyén felemelni és aláfalazni sokkal kevesebb költséget igényelne, de nem jelentene kielégítő megoldást sem forgalmi, sem esztétikai szempontból. Akármelyik megoldás jobb azonban, mint a lebontás barbársága.

Építészetiileg érdekes, de legbecesebb nekünk nemzeti szempontból ez a Szent Gellért idejében alapított templom. Román, gót renaissance és barokk idők hozzáépítésével mutatja kultúránk küzdelmét a mostoha viszonyokkal. Átviharoztak fölötte történelmünk legsötétebb esztendei: tűzvészektől elpusztult és újjáépült. Újja éledt a tatárdulás, török hódoltság és német garázdálkodások után is.

Nem valószínű, hogy csak azért pecsételődött meg a sok ellenség dulásából megmaradt templom sorsa, mert a magyar miniszter a híd-tengely megváltoztatása miatt nem akart új törvényt hozni. Mi volt az oka hát, hogy ilyen végzetesen rendezték az Erzsébet-híd hídfőjét? Ezt a kérdést csak egy távolabbi jövő fogja tudni eldönteni. Lehetséges, hogy a telektulajdonjog szerteágazó érdeke bénította meg a városrendezés kezét, de az is lehetséges, hogy egy végzetesen téves irányban haladó városrendezési elv okozta a bajt. A szimmetria, tengelyrendszer és a derékszög hamis csillogása vakította talán el akkor az akkori idők Ízlését és ez teremtette az Apponyi-tér hálátlan formáját, a régi, bájos Belváros helyén. A Kigyó-utca egy pár új házát és az öreg piarista épületet jobban kímélték, mint a gyönyörű, régi városházát, vagy a plébánia templomot. Ma már nyilvánvaló, hogy a Kossuth Lajos-utcát a Kigyó-utca vonalában kellett volna tovább vezetni s a régi szobrokkal díszített városházát megkímélve előtte egy teret alakítani, ahonnét a Dunára merőlegesen indulhatott volna az Erzsébet-híd rámpája, a kertekkel körülvevett belvárosi plébánia és görög templom között. Ez esetben a mai Döbrentei-kertbe került volna a budai hídfő. A híd tengelyének meghosszabbításába esett volna a Rác-forrás. Megnyílt volna a Tabán a Duna felé. Pest felé, hogy az idegen fürdővendégeket egy méltóan szabad kertvárosba tudja helyezni a felszabadított források körül. A pesti oldalon megmenekült volna a régi városháza és a belvárosi plébánia templom. A híd cca. 100 m-es elhelyezésével felbecsülhetetlen előnyöket lehetett volna elérni s mindezért csak a rosszul, félig sikerült axiális megoldást kellett volna elejteni és három Kigyó-utcai emeletes házat lebontani. De mást akart a sors, mást akart az ezeryi érdek. Nem volt erős kéz, amely a nyilvánvalóan felismerhető igazságot és legszebb megoldást keresztülvitte volna.

A nyolc hídfőn még sok intő, vagy biztató példa van. A szintkülönbségek megoldásának, telekosztások harcainak és forgalmi kínldásoknak ezer részletét lehetne tanulmányozni az átfutott példákön. Sőt kell is tanulmányozni, mert bárhogy elő van készítve a két új híd munkája, mégis nagyon sok, jól-rosszul megoldható kérdés vár még elintézésre.

Ha pedig végzetes tévedéseink előtt szemet hunynának azok, akik nem akarják belátni a túlközel levő, testünkbevágó bajokat, akkor tekintsenek szét a világban, s százával fogják látni a tengelyért és szimmetriáért csökönýösen küzdők mérhetően hibáit.

Tekintsék meg a kölni Rajna-hídat. Ennek tengelyét a dómnak irányították. A híd erődítményszerű, vaskos pillérfelepítményei otrombán tolakszanak a gót katedrális sziluettjébe. A hídon átbogó vasutak egy pár méternyire dübörögnek el a sekrestye mellett. Az örökös rázás megrendítette a pompás, finom műemlék alapjait. Ma már tervezik és számítják a pályaudvar és vasút áthelyezésének munkáját és költségeit. Ezzel nemcsak a biztonságát akarják visszaadni a kölni dómnak, hanem azt a hangulatát is, amitől a nagyforgalmú szomszédos pályaudvar megrabolta.

Tömegével találunk még ezenkívül figyelmeztető hídfőpéldákat a világ nagyvárosaiban. Nem haladhatunk el azonban érzéketlenül az ijesztő tény előtt, hogy a mi hídjaink minél újabbak, annál rosszabb az elhelyezésük és a hídfőrendezésük. Nem tulajdonítható ez egyszerűen és könnyedén a véletlennek. Vigyázni kell, hogy a parabolikusán hajló görbe az új hidak felépítésével ne folytassa lefelé az útját.

A most tervbe vett két új hídnak is megvannak a fogas kérdései. Az Újpest-óbudai híd budai hídfője az öreg Ó-budát vágja keresztül. A híd tengelye eredetileg a katolikus templomnak volt irányítva, szerencsére azonban a végleges megoldásnál ezt cca. 60 m.-rel eltolták, így megmenekülhetünk attól a jól ismert és egy csöppet sem épületes látványtól, amit egy 5—6 m.-rel az úttest alá elsüllyesztett templom nyújt.

A kisajátítás ezen a kömyéken most van folyamatban és igen hosszú alkudozásokba fog kerülni, míg az öreg házacskáikhoz ragaszkodó óbudai polgárok ősi ingatlanaiktól megválnak. A hídon áthozott útvonalnak továbbvezetése sok szempont mérlegelését teszi szükségessé. Legfontosabb ezeknél, hogy a híd útvonala előnyös kapcsolatba kerüljön és kihasználja Ó-buda eljövendő büszkeségeit: a Hármashatárhegy Duna felé néző kertjeit, a Schmidt kastéllyal, a köréje telepítendő nagy ligettel együtt, valamint a felépítendő Árpád-emléket is. Az új hídnak két közbenső hídfője is lesz; egyik a Margitszigeten, másik a hajógyári Nagyszigeten. A margitszigeti hídfő annál inkább fontos, mert a gyógyhely legcsöndesebb és legfeltettebb zugát fogja megbolygatni, a szigeti kura-parkot. Ezt a szív- és idegbajosoknak is nagyon ajánlott gyógyfürdőt — amely cour d'honneur-szerűen átalakítható lenne, — nem szabad megnyomorítani egy rajta keresztülhaladó főútvonallal, mely a fedett uszoda felé versenyek alkalmával egész raját fogja elvezetni a vidám, lármás, külső lipótvárosi, újpesti, óbudai, általában az északi városkömyéki sportolók tömegének. Ez a hídfő-megoldás nagy szakértelmet, ízlést, művészi elmélyedést igényel és okvedenül be kell vonni a szakértők közé gyógyfürdő orvosokat is.

A hajógyári hídfő egyideig még nagyon alárendelt jelentőségű lesz, habár ez fogja felébreszteni a Nagyszigetet hosszú álmából. Az üdülő sportoknak, az evezésnek és weekend-ezésnek világhírű

városparkjává fejlődhet idők folyamán ez a sziget. A Közmunkák Tanácsa már parkterületnek minősítette, ahol semmiféle állandó jellegű gyár vagy lakóépület nem épülhet.

A pesti oldal hídfője már megoldottnak mondható. Mindössze a rendőri lakótelep elé tervezett strandfürdőről kell lemondani, mert közvetlen a hídfő mellett, ahol a Rákos-patak szennyvize csak úgy ontja a Dunába a külvároson keresztül összegyűjtött piszkot, nagyon szerencsétlen dolog nyílt strandfürdőt építeni.

A Boráros-téri híd mindkét hídfője óvatos megfontoltságra int. A Lágymányosnak 4.000.000 köbméteres feltöltése gigantikus munka. Az ez úton nyert terület azonban bőségesen megéri a befektetett pénzt. A nyert területnek felhasználását nagyon meg kell fontolni és a szabályozási tervet alaposan át kell revideálni. Legelső munka a feltöltés, mert ez néhol 8–10 m. vastag s jó hosszú idő kell hozzá, amíg megfelelően leülepszik. A feltöltést kiállítási területnek akarják felhasználni, amire nagyszerű fekvésénél fogva tagadhatatlanul alkalmas is. Modern, nagyszabású kiállítási terület létesítésének esetén különösen módosítani kell a szabályozási tervet. A kiállítás, vagy helyesebben mintavásár területet összeköttetésbe kell hozni nagyvonalúan a kelenföldi pályaudvarral. Nem sokkal a híd felépítése után ez a mocskos kis, szégyenletes pályaházacska egy nagyszerű fejállomássá lesz, mikor a városi körvasút is kiépül, a Déli-vasút alagútjának és a jelenlegi végállomásáig fotó pályának felhasználásával.

Már a kilencvenes években felismerte Weisz Gusztáv a kelenföldi pályaudvar jelentőségét, mikor is azt ajánlotta, hogy legyen az „Budapest fürdőváros“ állomás. Mai idők a kelenföldi pályaudvar jelentőségét fokozták, a még sokkal jelentőségteljesebb jövőjét pedig az új híd felépítése szinte ki fogja robbantani.

A Boráros-téri híd pesti hídfőjének kérdése nagyon szerteágazó és igen távoli kérdéseket bolygat meg. Ki kell innét telepíteni elsősorban a teherpályaudvart. Ezzel kapcsolatban felmerül az Elevátor sorsának a kérdése, és ugyanakkor az új teherpályaudvar helyének meghatározása. A pályaudvar legalább is egy-két vágánnyal összeköttetésben kell hogy maradjon a központi Vásárcsarnokkal. Az új Vásárcsarnok és a szabad piacok kérdését is mielőbb el kell dönteni. Mindez belenyulik a Ferenc József-híd pesti hídfőjének rendezésébe. Egymásba ölelkeznek a hídfők körüli tervezési problémák. A régiék megjavítása, az újak megteremtése. Természetes, hogy a hídfőkkel kapcsolatos kérdések Budapest legfontosabb problémáit jelentik. Budapest a Duna városa volt, de még inkább a Duna városa lesz. Európa hovatovább elveszti a tengerentúli piacait s át kell hogy formálja gazdálkodását önmaga eltartására, úgy ipari, mint mezőgazdasági téren. Európa jövőjében két felébredő, nagy tétel szerepel: a kítúnó búzát termő magyar Alföld és az olcsó víziút, a Duna. Európa szeme a Duna nagy

kikötője felé fog fordulni s meg fogja látni azt az utánozhatatlan szépet, ami itt a Duna két partján sorakozik. Akkor már a két új híddal nyolc híd fogja összekötni Budapest kiépült partjait. Városépítésünk minden nagy akarását addig a Duna felé kell terelgetni.

A Duna élete az utóbbi években tízszeresére emelkedett. Az intenzíven dolgozó ember pihenésében keresi a levegőt, a napot és a vizet. Az egész társadalom elfulladt a szakadatlan és felaprózott munkában, mint egy légszegény tüdő. Ez a túlterhelt, betegesen dolgozó társadalom lassan megtanul mély lélekzetet venni. Heti pihenéseim a szabadba megy, s főleg a Dunára, hogy a napfény, víz, levegő és szépség kétszeres erőt adjon arra, hogy időben megrövidített munkájával többet tudjon végezni mint annakelőtte.

A felüdítő, tiszta levegőt, a természet gyógyító és felfrissítő erejét a Duna viszi végig a városon. A közért épített nagy alkotásokat ki kell tenni a Duna partjaira, úgy az egészséges élet miatt az egészséges élet otthonát a stadiont, mint munkás életünk kirakatát, a kiállítási vásár területét. Egyiket északra, ahonnét a víz, a levegő hozza a tisztító természetet, a másikat délre, ahol gyárövezetünk fejlődik és a nagy kikötő épül.

A stadiont és a nagy vásárok területét a Dunán is meg kell tudni közelíteni. A Duna, ez az országokat összekapcsoló víz, tükrözze vissza sokszor fuldoklásig elszorított, de mindannyiszor feltámadt kultúránkat partmenti épületekben, mint ahogy ugyancsak ezt tükrözi a vizet átívelő hídjaink képében is. Ha pedig Európának ezt a főúterét át-hidaljuk, nemcsak a híd íveit kell igazi nemes formában építenünk, hanem életgyökereket, a parti hídfőket is intelligens, felszabadult lélekkel, a múlt tapasztalataink okulva, okosan kell megoldani.

KAFFKA PÉTER

A FŐVÁROS ES A VIDÉK NÉPESEDÉSI MOZGALMA

A TÁRSADALMI élet törvényszerűségeit kutató munkának régtől Afogva egyik legérdekesebb célpontja a népesedés szabályainak kinyomozása. A nagy angol író, Malthus, előtt is sokan feszegették már ezt a kérdést, és érlelték addig, hogy Malthus három törvényt lefektethette. S azóta, immár öt emberöltő óta, szakadatlanul türemlik a vita: újra meg újra visszatér az irodalomban azoknak az elveknek a kapcsolása, melyek szerint — állítólag — igazodik a népesedés.

Hazai irodalmunkban a népesedés törvényének a kérdése aránylag csak kisebb hullámokat vert fel. Láng Lajos, Balás Károly, Kovács Gábor és a némileg másirányú Kenéz Béla személyén kívül alig akadt speciális művelője Magyarországon a népesedési problémának. Pedig a magyar népességi statisztika, — úgy a népszámlálások, mint a népmozgalmi statisztikai felvételek — mintaszerűek. Az álló és mozgó népesség statisztikájáról évtizedek óta nagybecsű kommentárok jelentek meg. Pontosan megmutatják ezek a fejlődés irányait. Beszámolnak a népességnek vallás, kor, foglalkozás stb. szerint való tagozódásáról. A születési, halandósági, szaporodási népmozgalom számos vonatkozása külön is szemle tárgya volt ezekben a kiadványokban.

De valahogy mégis csak félmunka volt az, amit egyébként kitűnő statisztikusaink végeztek. Félmunka annyiban, hogy alig kísérelték meg a népesség fejlődésére ható dinamikai erők hatását feltárni. Alig törődtek azzal, hogy a népesség fejlődését szoros összefüggésbe hozzák azokkal a gazdaságtársadalmi erőkkel, melyek végeredményben szintén mozgatják, erősebb vagy lassúbb tempóra szorítják, esetleg éppenséggel csökkentik a népességet.

Régóta éreztem a magyar népesedési viszonyok kutatásának ezt a hiányát. Igaz, hogy a külföldi irodalomban sem igen történt átfogó kísérlet arra, hogy a népesség fejlődésének gazdaság-statisztikai háttere megvilágíttassék. A kérdés az volt: megvan-e a mód a magyar népességi kutatást elszigetelt rendszeréből kiemelni, az élethez közelebb hozni?

Két korábban megjelent munkámban a népességünk számbeli és minőségbeli evolúcióját akadályozó két jelenséggel, a kivándorlással

és a tuberkulózissal foglalkoztam.¹ önként kelt fel előttem az aggály, vajjon a háború után összezúzott» megcsönkített Magyarországnak van-e reménye arra, hogy szűk határai között erősebben szaporodjék.

Mikor ez a téma (1926-ban) megfogott, Csonka-Magyarország viszonyairól — a háborút követő években észlelt fejlődésről — még nem állott elegendő anyag rendelkezésre. Különösen nem abban az irányban, hogy a vizsgálatok körét a gazdasági élet jelenségeire is kiterjeszthessem, keresendő a kapcsolatokat a népesség és a gazdasági élet alakulása között. Megvolt azonban az a lehetőség, hogy mintegy lezárt korszakot tárgyalandó, a háború előtt való boldog Nagy-Magyarország népességének fejlődését tegyem kutatásaim középpontjába.

Nem mondom, hogy minden irányban tökéletes munkát végeztem abban a művemben, melynek gondolatmenetét alábbiakban kifejtem. Egy ember erejét és munkaképességét messze meghaladja azoknak a lehetőségeknek szinte zuhataga, mely itt eléje vetődik. Mégis, túlszerűen volnék, ha azt mondanám, hogy a fáradtság, melyet arra fordítottam, hogy (magyarországi viszonylatban bár) párhuzamba vonjam a népesség fejlődését a gazdasági élet alakulásával, egészen hiábavaló volt. Nagy és frappáns igazságokra bukkantam, melyek megszívlelésre méltók.

A háború előtti Magyarország népesedésének két tipikus vonása volt. Az egyik: Budapest lakosságának szinte tüneményes gyarapodása. A másik: a kivándorlás. A főváros népessége 1880-ban még csak 370.767 fő volt. 1910-ben már 880.371. A székesfőváros rendkívüli vonzóereje-e az a bűvös hatalom, mely ide hömpölyögtette régi országhatáraink mindegyik zugából a népfelesleget? Se vonzóerő erősebb vagy gyengébb volta szabályozta-e évtizedeken át a főváros népessége szaporodásának gyorsulását vagy lassúbbodását?

Budapest népszaporodása 1880-tól 1890-ig 36,6%, 1890-től 1900-ig éppenséggel 44,8%, 1900-tól 1910-ig azonban már csak 20,0% volt. Kielegítő-e az a magyarázat, hogy az amerikai kivándorlásnak az 1903 évben kiobbant nagy fellángolása volt az, ami ennyire mérsékelte Budapest népességének fejlődését?

Valóban a kivándorlás borzasztó hullámverése magával ragadott olyan elemeket is, melyek mozgolódásának végső célja előbb talán a székesfőváros volt. De a magyarázat mégis meddő. Az ország egyéb részeinek fejlődésében korántsem támadt olyan szakadék, mintsem Budapesten észlelhettük.

¹ a) A gümőkórhalandóság Magyarországon a XX. század elején. (A Magyar Statisztikai Közlemények 62. kötete szövegének különlenyomata. Budapest, 1925. XIII. 144 l.)

E mű folytatása „Csonka-Magyarország tuberkulózishalandósága az 1920—25. években“ c. munkám. Budapest, 1927. 113 l.

b) Laky D. „Tizenöt év Magyarország kivándorlásának történetéből“. (A Magyar Statisztikai Közlemények új sorozatának 67. kötete szövegének különlenyomata. Budapest, 1918 138 lap.)

Mi volt az oka a nem várt csillaghullásnak?

A népességi tömegek vonzódásában még forradalmibb változás történt a háború után. Az 1920. évi népszámlálás időpontjában csupán 55%-kal volt nagyobb a főváros lakossága, mint 1910-ben. A vidék szaporodásának ereje csaknem akkora (4,8 %) volt, mint a fővárosban. Pár évtizeddel előbb a fővárosé volt négyszer-öttször nagyobb. A magyar statisztika dsiklott e mély jelentőségű eredmény mellett. Igaz, az 1910-ben jelentkezett tanulsággal sem sokat törődött.

Engem éppen a nagy ellentét, mely a múlttal szemben életre kelt, késztetett arra, hogy gondosan megvizsgáljam azokat az okokat, melyek 1900-tól 1920-ig egyrészt a székesfőváros s másrészt a vidék népesedését irányították. Kutatásom anyaga két részre szakad. Előbb az 1900-tól 1910-ig terjedő adatokat dolgoztam fel.¹ A második részben pedig az u. n. háborús évtizedét.²

Kutatási módszerem munkám mindkét részében azonos volt. A népesség számbeli fejlődésével csak röviden foglalkoztam. Főképp azonban a népességi fejlődés gazdasági háttérét törekedtem megrajzolni s módszeremnek ez a sajátossága az, ami — úgy hiszem — lehetővé tette népességünk szaporodásának újszerű magyarázatát.

A gazdasági háttér kiépítésében kisebb figyelmet fordítottam a foglalkozási viszonyok változására, noha természetszerűleg a lakosság foglalkozási viszonyai is elég hű tükkrét adják (ha a lakosságot álló, megrögzített tömegnek vesszük) a gazdasági élet kibontakozásának vagy ellanyhulásának. Inkább a szorosabban vett gazdasági vonatkozások kiderítésére törekedtem. A mezőgazdasági termelés helyzetének, valamint az ipar fejlődésének kérdésein túl behatóan tárgyaltam a hitelügyet, az államháztartás alakulását, a külkereskedelmi forgalom adatait, a közlekedési viszonyok evolúcióját, az építkezési költségek kérdését, stb.

A magyar gazdasági statisztika egész fegyverzetét annak a két jelentős tanulságnak a megmagyarázására vettem igénybe: mi okozta azt, hogy Budapest népességének szaporodása 1900 után oly erősen csökkent? S mi okozta azt, hogy a háború évtizedében ez a szaporodás csaknem elenyészett?

Budapestnek a lakosság számában jelentkező telítettsége 1900 után már közeledett a maximum felé. Az a kivételes (szinte egyeduralmat jelentő) helyzet, melyet a székesfőváros előbb foglalt el Magyarországon a közgazdasági életében, 1900 után megrendült. Megrendült legalább viszonylagos értelemben: már nem tudott többé zökkenő

¹ Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig. Különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. Írta dr. Laky Dezső, műegyetemi tanár. Első rész. Statisztikai Közlemények 55. kötet, 2. szám 191 1. Szerkeszti dr. Illyefalvi I. Lajos. Kiadja Budapest székesfőváros statisztikai hivatala.

² II. rész. Statisztikai Közlemények, 57. kötet. 1. szám. 487 1.

nélkül rendelkezésére állni a vidék népfeleslegének, úgy, mint a századfordulóig láthattuk. Az a körülmény, hogy 1900 után a magyarországi kivándorlás vonala hirtelen feltornyosult, azt mutatta, hogy Magyarország népességének fejlődése és a magyarországi munkapiac alakulása között az egyensúlyt ekkor végzetes veszély fenyegette. Meg lett volna a mód most — jobban mint valaha — arra, hogy Budapest magába szívja a vidéki nagy reservoir-ból kicsordult cseppeket. De az előbb munkát adó kar hirtelen elsatnyult. A vidéken, ahonnan a kivándorlók százezrei kerültek a határon túlra, mégis csak kellett ekkor olyan erőnek kisarjadniok, melyek megakadályozták azt, hogy a Budapest felé irányuló elvándorlás a régi nagy tömegeket mozgassa meg.

Kutatási módszerem céltudatos alkalmazása igazolta azt, hogy a vidék közgazdasági helyzetének erős javulása volt az az erő, mely útját állotta annak, hogy a vidék elnéptelenedjék, — sőt reményt nyújtott arra, hogy a vidék a jövőben még erősebb ellenállást fejt ki az elvándorlással szemben. Módszeremnek éppen ebben rejtett új, szokatlan vonása. Be kell most bizonyítanom elméletem helyes voltát.

Vizsgálataim során foglalkoztam azzal, hogy a magyar mezőgazdaság éppen a XX. század első évtizedében nagy lendülettel igyekezett legalább a termelőterület fokozásával a maga helyzetén könnyíteni. A földművelés és az állattenyésztés egészséges kombinációja is mindinkább kiépült. A főbb mezőgazdasági terményeknek azonban sem összes mennyisége, sem átlagos eredménye nem mutatott olyan fejlődést, melyet joggal várhattunk volna az agrár Magyarországon. De mivel a 80-as évek óta jobbra alacsony gabonaárak is századunk első évtizedének közepéig alig emelkedtek, nagyon meg kellett becsülnünk azt a jelentős ármozgalmat, amely éppen az 1910-et megelőző esztendőekben jelentkezett: a magyar mezőgazdaság egyenlő terméseredmények mellett is másfélszer akkora értéket termelt. A mezőgazdasági termelés sokkal jobban kifizetődött. Valóban 1906 óta a gazdaközönség ismét nagyobb összegű beruházási hiteleket tudott igénybe venni. A mezőgazdaságnak ez a népesség-ellátó (visszatartó) ereje egyebüttl is jelentkezett, nemcsak a földművelésben. Logikus következménye volt ennek az, hogy a mezőgazdaság körébe tartozó önállók száma szembeötlően megnőtt 1900-tól 1910-ig. A mezőgazdasági munkások száma ugyanekkor erősen megfogyott. Az amerikai kivándorlás főképp ezeket sodorta el. De meg a mély színvonalról lassan-lassan emelkedő mezőgazdasági munkabérek sok gazdaságot készítettek arra, hogy a szükséges munkáskezet a családtagok foglalkoztatásával szerezze meg.

Hűbb tükre volt a vidék kibontakozó gazdasági erejének az ipari élet fejlődése. Akármelyik részét vontam szemle alá, előttem viliódzott az igazság, hogy a vidék gazdasági élete (legalább Budapestéhez képest) 1900 után megerősödött.

A bizonyosságok egész sorozata állott rendelkezésemre. A fővárosi

ipar éppen a kisipari vállalatok tömegében izmosodott leginkább; a vidéki ipar a középipari vállalatok sorában megerősítette Budapesttel szemben pozícióját. A vidéken 1900-tól 1910-ig az ipari vállalatok munkáslétszáma kétszer olyan gyorsan szaporodott, mint a vállalatoké. A vidéki nagyipar munkáslétszáma 120.986 fővel növekedett: majdnem kétszer annyival tehát, mint a mekkora a vidéken 1890-ben egyáltalán volt a nagyipari munkásság. Egész horderejében kibontakozik előttünk így az a nagy belső gazdasági átalakulás, amelynek hatása folytán változás történt Magyarország népességének eloszlásában is.¹

Csak egy fontos mozzanatot említek fel még az ipart illetőleg gondolatmenetemből. Budapest ipari részvény társulatainak 1905. évi részvénytőkéi csak kb. 40%-kal gyarapodtak 1910-ig. A vidéken 140 Jókaii 1905-ben a vidéki ipari vállalatok részvénytőkéi az ország összes ipari vállalatai részvénytőkéinek negyedrésze sem voltak; 1910-ben meghaladták azok harmadrészét. A vidéki ipari részvénytársulatokba fektetett tőkéknek e mellett magasabb volt a kamatozása. Csodálkozható azonban, hogy 1910 felé Budapest tőkefelesége is valószínűleg erős sugárban áramlott bele a vidéki ipari vállalkozásokba, végső eredményben ott a népesedés erőit is szabályozva.

Mindezekből az tűnik ki, hogy a század első évtizedében a vidék gazdasági élete önállósult.

Mivel azonban a munkaalkalmakat a tőke teremti meg s annak is a kapitalisztikus korban legfőbb szolgáltatója: a hitel, tanulmányomnak fontos része volt annak vizsgálata, hogy a hitelélet milyen változásokon ment át a vizsgált évtizedben. A gazdasági háttér kutatása itt is értékes adalékokkal gazdagította a népességi probléma ismeretkörét. A vidéki pénzüzetek alaptőkéjüket nagyobb arányban emelték 1900-tól 1910-ig, mint a fővárosiak. Átlagos alaptőkéjük is jóval inkább megduzzadt. A budapesti pénzüzetek számának emelkedése szinte csak külterjes volt a vidékiekével szemben. A vidéki pénzüzetek saját és idegen tőkéinek az aránya is megjavult. Számos adat szól amellett is, hogy a vidék hitelélete alkalmasabbá vált arra, hogy a rövid lejáratú hitelek alakjában jelentkező hiteligényeket kielégítse. Másrészt azonban a jelzálogos kölcsönzésekbe is sokkal inkább kapcsolódott. Igaz, hogy a vidéki eredetű jelzálogos kölcsönök drágábbak voltak, de erős olcsóbbodást folyamat mutatkozott náluk az évtized folyamán. Ha a vidéki gazdasági élet egésze számára ugyanolyan föltételekkel állott volna rendelkezésre a vidéken is a jelzálogos hitel, mint Budapesten, a vidék és főváros népesedésének viszonylata talán még erősebb eltolódást mutatott volna a vidék javára, semmint 1910-ben láttuk.

¹ A vidéki iparnak 1910. felé észlelt konjunktúráját nyilván az is támogatta, hogy vidéken a munkabérek sokkal alacsonyabb színvonalon mozogtak, mint Budapesten. Az olcsóbb termelés bizonyos feltétele tehát inkább megvolt a vidéken, mint a fővárosban.

Az egy főre eső állami egyenes adóteher összege azt igazolta, hogy Budapest gazdasági életének emelkedő vonala a 90-es évek közepén kulminált. Budapest gazdasági életében éppenséggel nem volt konjunkturális korszak a megvizsgált évtized. Legalább az első nagyobbik fele nem. Csak az évtized vége felé emelkedett újból az egy főre eső adók átlaga, jelezve a Budapesten kibontakozott konjunktúrát. Ahol azonban konjunktúra nincs, ott új vállalatok is ritkábban alakulnak; a munkaalkalom is kevesebb, vagy legalább nem annyi, mint amennyi akkor van, mikor a vállalkozó szellemet gyors sikerek reménye biztatja.

A külkereskedelmi forgalom alakulása is azt bizonyította, hogy Magyarország népesedésének strukturális megváltozásában milyen nagy része volt a vidéki gazdasági élet megélénkülésének. Ezt nemcsak a mezőgazdasági termények kivitelének fellendülésével magyaráztam meg, hanem (különösen) a vas- és fémipar érdekszférájába tartozó nyersanyagok importjának gyors fejlődésével s másfelől a vas- és fémipari gyártmányok szépen szaporodó kivételével. A vas- és fémipar erős fellegvára azonban a vidéki ipari telepek voltak.

Az állami utak építésében is nevezetes korszak volt a XX. század első évtizede. A helyiérdekű vasutak pedig hova-tovább (rendeltetésük-höz híven) egy-egy vidék s összességükben az egész vidék gazdasági előrehaladásának eszközeivé váltak.

Persze a kérdés vizsgálatának egyéb útjai is vannak, mint a gazdasági jelenségek mérlegelése. De ha egyéb eredményt sem értem el munkám első részének megírásával, mint annak megállapítását, hogy a vidéken eleven gazdasági erők vannak: csak le kell nyúlni értük, s ezek az erők végső eredményben a népesség eloszlásában egyensúlyozó erőként lépnek fel, — már nem végeztem felesleges munkát.

MUNKÁM ELSŐ KÖTETÉBEN kutatási módszeremnek alig volt zökkenője. A második részben látszólag már annál több akadály meredt elém. Az 1910—1920. évek statisztikai anyagát a háború uralta. De a konjunktúrának a háború után tagadhatatlanul a mezőgazdaság felé forduló irányzata jó eszköz volt arra, hogy mezőgazdasági népünk egészét megtartsa foglalkozása mellett. A világháborúnak egyik legfontosabb tanulsága az volt, hogy a mezőgazdaság, különösen a földművelés a régi megbecsülését visszanyerte s az okoknak csodálatos szövődménye azt eredményezte, hogy a világháború után, megroppant gazdasági életünk mellett, szinte kizárólag a mezőgazdaságban számíthatott elhelyezkedésre a munkapiacra tóduló vagy a már ott levő nép.

Vizsgálataimnak nehézsége volt, hogy Csonka-Magyarországnak nem csupán a területe lett más, mint Nagy-Magyarországé, hanem egész gazdasági felépítése is. Úgy hiszem, a legtöbb nehézséget mégis ki tudtam küszöbölni a népesedés mélyebb értelmének megállapítására törekvő munkám második kötetében is.

A főváros és a vidék népességének fejlődésében 1920-ban nagyjában egyensúly mutatkozott. Pedig 1917-ben Budapest népessége a hadbavonultak nélkül is oly nagy volt, mint amekkoráson azelőtt, sem azóta. S viszont a háborús évtized végén Budapest népessége csak az elszakított részekről Budapest felé hullámzó menekültek száma révén volt valamivel több, mint 1910-ben. Az egykori idők fejlődésével szemben ez szinte katasztrófát jelentett Budapest népességének alakulásában. Persze a háború vérhullása a fővárosi lakosságot sem kímélte. De hiszen a háborút megelőző esztendőkből Budapest népességébe ismét figyelemreméltó számban szívódtak fel vidéki elemek. A háború alatt meg éppenséggel óriási tömegeknek adott munkát a budapesti ipar.

Ám mindezeket a pozitív hatásokat szappanbuborékként pattanotta szét az a szerencsétlenség, mely ránk szakadt a világháború után.

Különösen az ipar került 1919-el a válság országújára. Évtizedeken át az őstermelő keresők számának szaporodása (hajolt), nyomába sem ért az ipar-forgalmi foglalkozásokénak, de már 1920-ban a bányászat, az ipar és a forgalom keresőinek száma Csonka-Magyarország területén csak 57%-kal nőtt meg 1910-től 1920-ig, — az őstermelőké pedig 26 2%-kal. Sőt a jelzett szaporulat is egészében a vidéken jelentkezett, — Budapesten az ipari keresők száma megfogyott.

S ha ezzel szemben azt látjuk, hogy az őstermelési foglalkozások 1920-ban 442.287 emberrel többnek adtak kereső munkát, mint 1910-ben, iziben feltolakszik a kérdés: meg tudjuk-e a gazdasági statisztika adataival közelebről is magyarázni ezt a feltűnő jelenséget, mely igazában kulcsa a háborús évtized népesedése megértésének. E sorok írójának erős meggyőződése az, hogy az 1920. évi népszámlálás valójában kényszerfejlődések visszatükrözése volt. Mégis kétségtelen, hogy alapos okok is közrejátszottak abban, hogy a mezőgazdaság a világháború után hivatásszerű szerepet betölté.

A világháború a mezőgazdaság férfi népességének óriási tömegeit szóltotta ei foglalkozása mellől. A dolgozók közé kerültek már ekkor (sokkal inkább, mint valaha) a nők és a gyermekek. A mezőgazdasági munkakonjunktúra azonban fokozódott a világháború után. A termelés normális rendjéhez elsősorban több munkaerő kellett. A mezőgazdasági munka az lett most a munkát kereső számára, mint valaha az ipari munka. Hiányoztak a háborúban elesett katonák. A hadifoglyok közül sokan nem tértek haza. A mezőgazdaságban 1920. végén akkora volt a munkaerő-hiány, hogy a gyermeksorba tartozó elemek sűrűbben sorozódtak a munkások közé, mintsem bármikor előbb. 1920 körül az egész mezőgazdasági népesség mozgósított. Az ipar nem tudta munkaerőinek számát emelni, — minő nagy változás — s túrnie kellett, hogy a maga népességének rendje is megritkíttassék. Budapesten ez történt s 1920 körül a vidék gazdasági erői nyújtottak igazán alkal-

mat arra, hogy a lakosság gazdaságtársadalmi elhelyezkedésében végzetes torlódás ne támadjon. Bizonyos, hogy Budapestnek a háború alatt felszaporodott iparos népességéből is tekintélyes csoportokat a vidék, a mezőgazdasági termelés szívott ekkor fel.

A mezőgazdasági termelés körébe tartozó elemek átmenetileg jobb helyzete veres fonalként húzódott át gazdasági életünknek a háború után következő korszakán. Ez a jobb helyzet éleződött ki abban, hogy a kisebb birtok-típus tulajdonos-cseréje nagyon megélénkült a birtokforgalomban. A földművelő népesség kevésbé tehetőselemeire is jobb napok virradtak. Több kisember is lépett a birtokosok sorába, vagy nagyobbította meg birtokát.

A gazdaságtársadalmi fejlődésnek a népesség számának eloszlására vonatkozó hatását kutatva, nem lehet mellőzni a háború és háború után következő idők agrárpolitikájának méltatását. Ez az agrárpolitika a kötött gazdálkodás rendszerét építette ki, a közzelemezés biztosítása érdekében. A gazdálkodás rendszere azonban minden hibája ellenére sem rongálhatta meg veszedelmesen a mezőgazdaságot, mert nem volt általános. Az a fénysugár pedig, mely 1917 óta a földreform eszméiből áradt a vidéken széjjel, tengelyévé lett a földművelő népet konzerváló erőnek. Ha volt valami, ami az 1920. év folyamán a falusi porták, az urasági cselédházak és a szegényes munkásházak lakóit foglalkoztatta, — öregét, fiatalját, férfiakat, nőket egyaránt — úgy a földreform gondolata volt az, amely legelső sorban volt alkalmas arra, hogy a nép érdeklődését ébrentartsa.

A szántóföldi művelésnek fontosabb mozzanatai egyenként igazolják, mennyire szükség volt arra, hogy a mezőgazdasági munkaerők tömege a háború után növeltesse. Csonka-Magyarországon 1920-ban n millió kát. holddal kevesebb területen vetettek magot, semmint a háború előtti időben. Gondoskodni kellett a meg nem művelt földeknek a termelésbe való fokozatos bevonásáról. A világháború után szinte máról-holnapra kellett újból a termelőmunka számára megszerezni csaknem ugyanakkora darab szántóföldet, mint amekkorát 1910 előtt Nagy-Magyarországon is csak 5 év alatt törtek fel a mezőgazdaság számára. A föld munkaerők után sóvárgott s ez a szükséglet történetesen összeesett azzal a fejlődéssel, mely mellett az ipar-forgalmi foglalkozásokban általában nehezebbé vált az elhelyezkedés. Egyébként a magyar mezőgazdaságnak már 1910 körül is elég kedvező volt a helyzete s ez is elősegítette a mezőgazdasági népesség szaporodását. A háborús évtized elején a megújult termelési viszonyok járultak hozzá a mezőgazdasági népesség sorainak erősebb kitöltődéséhez. A háború folyamán és a háború után, a rossz termések idején a kevesebb, de biztos» kenyér gondolata volt az, amely őrt állott a falú határán. Az ország vidéki lakossága — s különösen annak is szegényebb eleme — látta,

hogy a föld az ember szempontjából mekkora érték, milyen biztos alap és mennyire érdemes érte küzdeni.

A gabonaárak alakulása is jelezte, hogy a világháborút megelőző esztendőekben engedett az a kínos feszültség, mely a korábbi évtizedekben csaknem a csőd felé vezette mezőgazdaságunkat. A háború alatt sem voltak eleinte a maximális gabonaárak olyan alacsonyak, hogy a gazdaközönség végzetes kárát jelentették volna. Az állatárak éppen-séggel azt igazolták, hogy a mezőgazdaság bizonyos frontokon sikerrel tud megküzdeni a háború romboló hatásával.

A mezőgazdasági termelő-osztály nagy tömegeinek — a gazdaközönségnek, de a munkásságnak is (a termény-munkabérek révén) — anyagi viszonyai így a háború évtizedében más társadalmi osztályokéval szemben kedvező irányban tolódtak el. A mezőgazdasági termelésből olyan erőforrások fakadtak, melyek előbb félig-meddig ismeretlenek voltak azoknak az erőknek komplexumában, amelyek — jelentős részük-ből — az egységes gazdasági területek népességének ide-oda hullámozását szabályozták. Ezt a hullámozást a mezőgazdaságtól való elszakadás formájában (ha nem csap át a határokon) városba tódulásnak szokták nevezni. Ennek a hullámozásnak a háború végén szinte kétséget kizárólag sokféle ellenkezőjét észlelhetjük: a városokban dolgozott elemek tértek vissza a falusi foglalkozásukba. Olyan elemek, melyek a régi szabályok szerint a mezőgazdasági termelés köréből kiváltak volna, most megmaradtak abban!

A háborús évek folyamán az adóteher mérsékelt nyomása is olyan tényező lehetett, amely a vidéki és elsősorban a mezőgazdasági népesség fejlődése szempontjából le nem becülhető hatást fejtett ki. S ha másrészt különösen a közéleti politikában, bizonyos értelemben quasi áUamszocialisztikus irány volt kialakulóban: az állami gondoskodásnak bár szükséges, de a vidéki ember mentalitásától mégis távolabb álló rendszere szintén alkalmas eszköz volt arra, hogy jó időre elvegye a kedvét a vidéki népességnek attól, hogy bevonuljon a főváros falai közé.

A világháború átalakító ereje a hitelviszonyok táján is élesen jelentkezett. Számos gyengébben fundált vállalatnak szegte a nyakát. Előzőleg azonban a vidéki pénzintézetek részvénytőkéi a budapesti méretekhez képest rendkívüli módon izmosodtak meg; a vidék függetlenebbé vált a budapesti piactól. A vidéki termelő munka a pénzintézetek részéről inkább megkaphatta a szükséges segítséget. Ez okozta azt, hogy a vidéki pénzintézetek a háború alatt sem inogtak meg. Szerényebb keretek között bár, de sikerrel folytatták tevékenységüket. Nagyon jellemző mozzanata volt a vidéki hitelviszonyoknak egyrészt, hogy a vidéki pénzintézetek vagyonában a váltótárca a háború éveiben numerikusán is egyre kisebb határok közé esett vissza s másrészt az, hogy a jelzálogos kölcsönök összege is sülyedt, 1921-re már szinte szétporladt egykori összegével szemben. 1913-ban Magyarországon

a jelzálogos kölcsönök összege 2 47 milliárd korona volt. 1921-ban pedig a pénzüzetek jelzálogos kölcsönök címén már csak 1.55 milliárd koronát követeltek ügyfeleiktől, 1921. év végéig értékelt koronákban.

Csonka-Magyarország földműves lakosságának jelzálogos terhe 1921. végén nem volt több 8—9 millió aranykoronánál. Hol volt ez az összeg az egykori teherrel szemben? A jelzálogos kölcsönök terheinek elsovadása kiválóan alkalmas volt arra, hogy földműves osztályunk gazdaságát mintegy új földtehermentesítés formájában alapjaiban megerősítse. Kiderült kutatásaim során az is, hogy a jelzálogos adósságokkal terhelt földbirtokosok közül legalább kétannyian kifizették adósságaikat a háború kitörése óta, semmint amennyien még tartoztak 1921-ben. Elsősorban a szerényebb vagyonú, a kisebb birtokosság. Így mezőgazdasági népességünk túlnyomó részének helyzete megkönnyebbült. Más szempont: a vidéki népességnek már a világháborút megelőző esztendőkből észrevehetően szaporodtak a takarékbetétei. Újabb adalék és bizonyosság arra nézve, hogy Magyarországon a világháború után a magyar mezőgazdaságot nem érthette olyan meg-rázkódtatás, mint gazdasági életünk egyéb ágait.

A háborús évtized népesedését kutató munkának az ipar kérdéseit is behatóan kellett tárgyalnia, annál inkább, mert az ipar munkáját számos olyan erő korlátozta a háború után, melyek bármelyike egymagában hosszú időre visszavethette volna az ipart fejlődésében, így a forradalmak, az ország megcsonkítása, az idegen megszállások zsák-mányolásai, a fogyasztónépesség megcsökkenése, stb.

Az iparos-népesség száma (Csonka-Magyarország területén) szinte változatlan maradt tíz év után is. De miképpen? A Budapesten észlelt nagy csökkenést a vidék iparos népességének emelkedése tette jóvá. A vidék ipara olyan erőpróbát állott ki, sikerrel, melynek terhe alatt a budapesti ipar többé-kevésbé megroppant. Igaz, hogy jórésben az önálló iparosok tömegének gyarapodása támogatta ezt a fejlődést. A segédszemélyzet száma a vidéki iparban is a régi maradt 1920-ban, azaz a vidék ipara kisiparibb jellegűvé vált, — csak úgy, mint Budapesté. Ámde Budapest ipari munkásságát valójában még nagyobb hanyatlás érte, mint egész ipari népességünket: csaknem egyötödresze eltűnt. A kihűlt kazánok mellett nem termett a munkásság számára kenyér. A gyárak és egyéb ipartelepek munkástörzse sokféle elszéledt, tömegesen ment haza szülőfalujába. A kenyér, a megélhetés, a mezőgazdaság fölénye jelentkezett ebben a folyamatban az ipari munkával szemben.

Az átalakulásnak nagyon sok jelét fel lehet sorakoztatni. Az ipari élet egész struktúrája megrendült. Budapesten a segéd nélkül dolgozó törpe vállalatok száma felével lett több a háborús évtized végére; a vidéken csak negyedrésznivel. Viszont a húsnál több segéddel dolgozó, nagyipari vállalatok 1910. évi számából a fővárosban csaknem

kétötödörösnyi tömeg kitörlődött; a vidéken sokkal kevesebb. A vidéken inkább épségben maradtak a nagyobb vállalkozások s kevésbé szaporodtak a kisemberek üzemei.

Az ipari segédzemélyzet adatainak egybevetése még erőteljesebben domborítja ki a budapesti és a vidéki fejlődés ellentétes képét. A nagyipari vállalatok munkásságának egyharmadát 1920-ban hiába kerestük volna; az ipari munkásságnak ez a csoportja a vidéken fele olyan arányban sem fogyott meg.

A vidéki ipar tehát sokkal ellenállóképesebbnak bizonyult, mint a fővárosi. Még szembeötlőbb ez akkor, ha tudjuk, hogy az ezernél több segéddel dolgozó vállalatok munkásságának száma kétszer oly erősen szaporodott a vidéken, mint Budapesten. A legnagyobb ipar népességkonzerváló hatását tehát a háború után következett események sem tudták megtömi. E tanulság jelentősége kétségtelen: ha szüksége volt a régi idők Magyarországnak oly levezető csatornára, melyen át a mezőgazdasági népesség feleslege ipari munkához juthatott, erre Csonka-Magyarországnak még inkább szüksége van.

A gyári és üzemi statisztika gazdag anyaga azt igazolta, hogy gyár-
iparunk már 1910 után is szép fejlődésen ment keresztül; nyilván még kedvezőbbet ért volna el az 1912. évi emlékezetes (s a Balkán-háborúkkal összefüggő) gazdasági depresszió nélkül. E depresszió okozta azt; hogy 1914. elején az Amerikába irányuló kivándorlás ismét megélénkült, de persze a világháború miatt csak átmenetileg. A gyár-
ipar 1913. és 1921. évi adatainak vizsgálata is feltárta azt az őserőt, amely a vidék gazdasági életében rejlik. Nyolc év alatt a budapesti gyártelepek száma csaknem egytizedrésszel fogyatkozott; a vidékieké ugyanannyival emelkedett. A budapesti gyárak termelésének értéke háromszor akkora arányban csökkent, mint a vidéki gyáraké. A vidéki gyár-
ipar a Budapesten megtelepült iparral szemben általánosságban inkább meg tudta őrizni termelésének azt a részét és munkásságának azt a tömegét, amely alkalmassá tette a népesség kereső elemeinek foglalkoztatására. Századunk harmadik évtizedének elején Magyarországon elsősorban a vidéki ipar volt az a pillér, melyre iparos népességünk támaszkodhatott.

Az ipari részvénytársaságok statisztikájának számos adaléka szintén azt a felfogásomat igazolta, hogy a vidéki ipari vállalatok kevésbé megtéptetten kerültek ki abból a kataklizmából, amely szinte mindent összerombolt, tízze perzselt Magyarországon az 1919—20. években. A budapesti iparnak sokkal inkább volt szüksége a gyógyító írta 1920-ban, mint a vidékinek.

A dekadenciát, mely Budapest székesfőváros gazdasági életében mutatkozott a háborús évtized végén, az építkezési költségek alakulása is jellemezte. Az évtized legelején az építkezési költségek soha elő nem fordult nivóra szöttek fel, s utóbb is elég magas szinten mozogtak.

A háborús években (és még inkább a háború után) azonban aranykoronákban kifejezve oly alacsonyra zuhantak, hogy az építkezési költségeknek a 0-érték felé való közlekedése híven jellemezte Budapest gazdasági életének válságát.

A kereskedelemmel foglalkozó népesség viszonyainak pontos tükre két szám: Budapesten a kereskedelmi segédszemélyzet kisebb lett 1920-ra, a vidéken közel 10%-kal emelkedett. Pedig Budapesten az önálló kereskedők száma erősebben szaporodott, mint a vidéken! Egy tanulással több igazolja így a vidék egészségesebb fejlődését.

A háborús évtized külkereskedelmi adatainak vizsgálata azzal az eredménnyel jár, hogy külfölddel lebonyolított árúkereskedelmünk azokban az árakban mutatkozott mozgékonyabbnak, melyek a vidék gazdasági életének érdekköre felé hajlanak.

S nem más a tanulság akkor sem, ha a közlekedési viszonyokat kutatjuk. A vasúti forgalom megélnkülése csak kiélezte a vidék javára azokat a kedvező jelenségeket, melyeket a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem adatainak feltárásával felszínre hoztam.

Ezzel munkám rövidre szabott gondolatmenetének végére is jutottam. A célt, melyet magam elé tűztem, elértem: az egész ország gazdasági viszonyaira vonatkozó statisztikai adatok fegyvertárát sikerrel hívtam segítségül annak megvilágítására, hogy Budapest népessége miért fejlődött a háborús évtized során oly lassan. Bebizonyítottam, hogy a székesfővárosi népesség szaporodása a háborús években, — akár csak az előző évtizedben, — alapjában nem volt más, mint függvénye az egész ország gazdasági viszonyainak. A vidék ereje és különösképpen az újjáépítésre váró mezőgazdasági termelés volt viszont az a támaszpont, melyre 1920-ban helyezkedett Magyarország népességének eloszlása. Ha a mezőgazdasági életben nem támad konjunktúra a háború után, — a legnagyobb katasztrófa elé nézhettünk volna viszonylagos túlnépességünk folytán. A kenyér szüksége azonban munkaalkalmat teremtett. Nagy, jól ismert tanulság az, melyet munkám fejtegetéseinek összegezése eredményez; hiszen a mezőgazdasági termelés erőteljes támogatásának szüksége az a konklúzió, melyre jutottam egy küzdelmes korszak gazdaságstatisztikai adatainak összefoglalása után. De általában az egész vidéki gazdasági élet, a mezőgazdaságon kívül az ipar és kereskedelem megerősítése azok az utak, melyeken át haladhatunk a jövődő boldogabb Magyarország felé. Budapest fejlődése is csak úgy lesz a múlthoz méltó, ha gazdaságilag erősebb, kulturáltabb vidék szaporítja majd úgy népességünket, hogy erőfeleslegéből a vidék a legkiválóbbakat engedi át a fővárosnak.

LAKY DEZSŐ

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR KISEBBSÉG KIVÁNDORLÁSA

A NÉPEK vándorlása ősi történelmi tünet. Már az ókor is sok népvándorlásról tud és sokszor olyanokról, amelyek valósággal megrengették azt a talajt, amelyen az útrakelt népek átvonultak. Bizánc és Róma bukását is éppen a népvándorlások fejezték be. A különböző népvándorlásoknak azonban a történelem folyamán különbözők voltak az okai is: néha pusztán hadi romantika, néha messze szálló nemzeti álmok, néha és talán a legtöbbször gazdasági okok indították a vándorlókat arra, hogy „dúsabb legelőket” keressenek. Gyakran persze fényes kultúrák omlottak össze a népvándorlók fegyvercsapásai alatt, mert valaha az új haza megszállásának a legvégső argumentuma egyedül a hódítás volt.

Az újabb korszakokban a népek vándorlása már nem többé egész nemzeteknek, egész népeknek útrakelése, hanem inkább csak egyes néptöredékeknek, vagy egyeseknek vándorlása a boldogulás után. Ma is a legkülönbözőbb okok szerepelnek a vándorlások logikája gyanánt: egyéni romantika, a vagyonszerzés örök vágya, szociális bajok, gazdasági kényszerűségek, politikai üldözések és legújabban a „béke eredményeként” a nacionalista perzekúciók a más nemzethez való tartozás miatt. Ez a legmodernebb ok a kisebbségek kivándorlásának indoka, főleg az újonnan megteremtett keleteurópai államokból.

Mert három milliónál nagyobb a kisebbségi sorsba taszított véreink száma, s nem lesz felesleges, ha a kisebbségek kivándorlását is napirendre tűzzük. Nemcsak kulturális és anyagi elnyomás a sorsuk, hanem a vándorbot is. Ezúttal a jugoszláviai magyar kisebbség kivándorlásával kívánunk foglalkozni, melyet követhet a folytatás más magyar kisebbségi területek kivándorlásáról is.

Jugoszlávia tíz év óta minden eszközt megragad arra, hogy kisebbségeitől megszabaduljon. Délszerbiából kiűldözi a törököket, akik legtöbbszörre Kemál pasa újjászületett Törökországába vándoroltak, a Strumicza mentéről a bolgároknak nyom vándorbotot a kezébe, hogy a megnyomorított Bulgáriában keressenek maguknak menedéket. A Magyarországtól elszakított területen pedig a magyarokra fekszik rá és a németekre, hogy őket ősi tűzhegyük elhagyására kényszerítse. Az eszközökben a balkáni praktika nem igen változott soha, most is, ha kell, politikai kényszert vesz velük szemben igénybe, ha pedig kell, gazdasági intézkedések által rakja fel a hátukra a vándortarisznyát. Ám beszéljenek a számok.,

A „Vajdaság” területéről, amelyet legújabban a diktatúra „Duna-Bánsága” nyelt el a nagyszerbizmus jegyében, 1921-ben: 2270, 1922-ben: 2270, 1923-ban: 3970, 1924-ben: 8048, 1925-ben: 3050, 1926-ban: 3258, 1927-ben: 4384 egyén vándorolt ki, vagyis összesen: 26.098 állampolgár hagyta oda szűkebb hazáját, a Délvidéket. Nagy szám ez önmagában is egy győztesnek mondott államban, amelyet állítólag a csatlakozó népek lelkesedő akarata teremtett meg. De, ha emellett azokat az adatokat is felsoroljuk, amelyek az egyes kivándoroltak nemzeti hovatartozandóságát tüntetik fel, akkor lép elénk az az igazán szomorú tény, hogy az ezekről a területekről kivándoroltak döntő többségben a német és a magyar kisebbségek sorából kerülnek ki. Magyar nemzetiségű volt tehát 1921-ben: 313, 1922-ben: 212, 1923-ban: 1144, 1924-ben: 3825, 1925-ben: 1043, 1926-ban: 810, 1927-ben: 703. A csökkenés abban leli magyarázatát, hogy az ottani magyar sajtó óva intette a vándorlókat különösen Délamerikától, ahol sok magyar került hihetetlen nyomorba és végleg el is pusztult, másrésztől

a csökkenés oka, hogy a kenyértelen magyarokat a Tiszahát magyarjai iparkodtak valamiképpen keresethez juttatni. A német kivándorlók száma viszont így alakul: 1921-ben: 1599, 1922-ben: 595, 1923-ban: 2094, 1924-ben: 3505, 1925-ben: 1554, 1926-ban: 1855, 1927-ben: 2161 német vándorolt ki az elcsatolt magyar vidékekről, összesen tehát 13.363 német. Ha most a német és magyar kivándorlók számával szembehelyezzük az összes többi kivándorlók számát a régi magyar területekről, akkor látjuk meg, hogy mennyire mesterségesnek kell lennie a kisebbségek kivándorlásának. Kivándorolt szerb-horvát-szlovén nemzetiségű 1921-ben: 270, 1922-ben 225, 1923-ban: 570, 1924-ben: 562, 1925-ben: 318, 1926-ban: 416 és 1927-ben: 845, összesen 3206. A kivándorolt szlávok között még 267 a száma azoknak, akik nem tartoznak az ú. n. államalkotó három szláv törzshöz, hanem „egyéb szlávok“ neve alatt szerepelnek, tehát tótok, csehek, rusznyákok. Nem lesz egészen érdektelen az sem, ha megemlítjük, hogy Jugoszláviából a jelzett hat év alatt 690 oláh is odahagyta a kisantatbeli szövetséges országot és kivándorolt Temesből, Torontóiból. 1927-ben még 408 idegen állampolgár és 114 különféle nemzetiségű is mondott búcsút a délszláv államnak.

Legfontosabb tudnivaló a felsorolt statisztikai adatokban az, hogy az összes kivándorlók, akikről itt szó van, a Tengerentúltra vándoroltak k, leginkább a két Amerikába. Az első két év „menekültjei“, mintegy 28 ezer s a későbbi ú. n. optások nincsenek a felsorolt számokban. Éppenígy nincsenek jelen adatainkban az „átszököttek“ sem.

A tengerentúli kivándorlás egyébként ezt a statisztikaképet mutatja: Északamerikába vándorolt: 6212 egyén, Argentínába: 5552, Brazíliába: 10.464, Ausztráliába: 10, Chilébe: 21, Uruguayba: 216, Amerika többi államaiban pedig 311 kivándorló szóródott szét. Ezek a szomorú adatok egy nagy kötelességet rónak amerikai konzulátusainkra és egyéb képviselőteinkre: hogyha már véreink elhagyni kényszerültek a földet, ahol születtek, hogyha már leszakadtak a jugoszláviai magyarság testéről, hát legalább odakinn, Amerikában iparkodjanak őket az itteni magyarsághoz csatolni, hogy el ne vesszenek végleg az egyetemes magyarság számára. Az egyetemes magyar nemzet nem olyan nagy és nem olyan hatalmas számszerűleg sem, hogy elhordozhatná azt a könnyelműséget, hogy elveszni engedjen 8050 magyar lelket a világ nemzeteinek idegen tengerében. Amerikai magyar egyesületeinket is arra kell buzdítanunk, hogy keressék meg és öleljék magukhoz, anyagilag és erkölcsileg is, ezt a hontalanul boldogtalan magyar vándorsereget. Különösen áll ez Argentínára és Brazíliára, ahová a legtöbb jugoszláviai magyar vértünk szakadt el és ahol a leggyászosabb sors várakozott rájuk.

Ha a jugoszláviai magyarok kivándorlását más szempontokból is vizsgáljuk, így is szomorúan tanulságos adatokra találunk. Elsősorban vallásfelekezeti szempontból. A 26.098 jugoszláviai kivándorló között római katolikus volt 19.146 lélek, protestáns 4126, ami különösen nagy szám a 216.847 jugoszláviai protestánshoz viszonyítva, míg a jugoszláviai katolikusok száma 4.7 millió. A kivándorolt katolikusok németek, magyarok és sokác-bunyevácok. A németek bárhová is vándoroltak ki Amerikában, mindenütt megtalálják a nagynémetországi katolikus egyházközségeket, ugyanígy a német evangélikusok is. De már sokkal súlyosabb a kivándorolt magyarok helyzete, ha katolikusok és a legnehezebb az elvándorolt református magyarok helyzete, mert Délamerikában még alig van megszervezett magyar református egyház. Ha a jugoszláviai németek a Tengerentúlon akár nagynémetországi katolikus, akár nagynémetországi evangélikus egyházközségekbe is vetődnek el, ezek a magyar állameszme számára végleg elvesztek. De ugyanez történik akkor is, ha csupán a nagynémetországi német egyesületekben találnak is otthonra és minden irányú támogatásra. Olyan súlyos tény ez, amely előtt csak rezignációval állhatunk meg. Vallásfelekezeti szempontból még megemlíthető az is, hogy az összes kivándorolt pravoszlávok száma alig 2545. A hat év adatai szerint csak 64 zsidó hagyta oda Jugoszláviát.

Helyzetképünk teljesebbé tétele céljából, hivatkozunk még más adatokra is. A kiköltözöttek közül 14.331 volt a férfi és 11.767 volt a nő. Ezek közül viszont 18 éven aluli volt 4692 férfi és 4448 nő. 18 és 30 év közötti férfi volt 4532 és nő 3672. 30 és 50 év közötti férfi volt 4600, nő csak 2923. Végül 50 éven túli férfi volt 521 és nő 510. Feltűnő tehát, hogy igen nagy mértékben vándoroltak ki nők és gyermekek, aminek egyedüli magyarázata, hogy a kivándorlás családostól történt. Itt tehát nem romantikáról van szó és nem is önző vagyonszerzésről, hanem egzisztencia kereséséről, amelyet a tervszerű politikai nacionalizmus tett tönkre az ősi hazában.

Nem érdektelen az a csodálatos adat sem, hogy a kivándoroltak közül 21.159 az ími-olvasni tudó, míg csupán 1710 az analfabéta. Ez az adat is amellel szól, hogy a mai Jugoszláviát, amely a szerb részeken alig 25—29%-ban írástudó, éppen a kultúrában legerősebb elemek kénytelenek otthagyni, vagyis a kultúrában legmagasabb fokon álló magyar és német nemzeti kisebbségek. Hogy az egyetemes kultúra szempontjából éppen az ilyen kivándoroltatás milyen nagy bűn és talán elsősorban a fél-európai Jugoszláviára nézve is, az külön magyarázatra nem szorul.

Ha a foglalkozás szerint tekintjük a kivándoroltak hosszú sorát, ez a kép tárul elénk. Legmagasabb a földműves kivándorlók száma. Kivándorolt a hat év alatt 7522 férfi földműves és 4881 földműves nő. Ezután következnek a nem kvalifikált munkások, tehát földmunkások és napszámosok és pedig 1522 férfi és 2069 nő. Nagyon tekintélyes azonban a kvalifikált munkások száma is, vagyis 1037 férfi és 274 nő. De egyike a legszomorúbb adatoknak kétségkívül az, hogy a kivándoroltak között családtag volt 4188 fi és 4285 nő, akik tehát csak azért szálltak a tengerre, mert nem volt több régi otthonukban hová hajtaniok fejüket, ha már a családfő vándorútra kelni kényszerült. Ez az adat azért is szomorú, mert az így kivándorolt családnak nincsen igen reménye, hogy valaha szülőföldjére térjen vissza. Egyébként az intelligencia is meglehetősen számban kötött batyut a hátára, kiment ugyanis 149 intelligens férfi és 241 tanult nő.

Még néhány adatot hozunk fel, hogy ezáltal is tisztábban lássunk a kisebbségi vándorúton. A kivándorlók közül 4479 hagyott hátra valamelyes vagyont, 3165 eladta mindenét, amije volt és 11.453 teljesen vagyontalan volt odahaza. Nem állítható azonban, hogy romantika, vagy a vagyonszerzés ősvágya vitte volna el a messze idegenbe a kivándorlókat, mert 23.928 most ment ki első ízben Amerikába és csupán 1922 másodikban és csak 248 járta meg már többször a tengerek útját. A kivándorlók vallomása szerint, odakinn 10.419-nek volt hozzátartozója és teljesen ismeretlenül 15.679 kelt új hazát keresni. 3089 kivándorlónak amerikai rokonai küldték meg az utazás jegyét, 3286-nak San Paolo állama adott jegyet, 19.583 pedig maga váltotta meg hontalanságának útlevelét, végül 140 kivándorló pénzt kapott rokonaitól, hogy átvitorlazzon az óceánon.

A kisebbségek kivándorlásának az 1921—1927. évek között ezek a hivatalos adatai. A zágrábi kivándorlási hivatal további hiteles adatai még nincsenek a kezeink között, de annyit tudunk, hogy a kisebbségek kivándorlása a Délvidékről nem csökkent, sőt az ottani napi sajtó szerint még növekedett is. Ha tehát az 1928-ra és 1929-re is csak a legutolsó 1927. év emigrációját vesszük számításba, akkor is nyolc év alatt 17.865 német és 9450 magyar hajózott át a Tengerentúlra. Nagy szám, ha tekintetbe vesszük, hogy a hivatalos jugoszláv népszámlálási adatok szerint 1921-ben 472.409 volt a jugoszláviai magyarjaink és 513.472 a németjeink száma.

De, ha ezekkel a számszerű adatokkal szemben figyelembe vesszük azt is, hogy ugyanezen idő alatt csak 5368 volt a visszavándorlók száma és ezek 95%-a is sláv, illetve szerb volt, akkor is élénkbe tűnik a szomorú tény, hogy délvidéki magyarjaink és németjeink ellen rendszeres nacionalista hadjárat folyik, hogy ősi földjüket elhagyják és oda többé vissza ne térjenek.

Általában már jeleztük, hogy összes kisebbségeikéi a belgrádi nagyszerb nacionalista kormányzatok, nagyszerb nacionalista okokból az új állam elhagyására kényszerítik, egyszerűen azért tehát, mert kisebbségek, más

nemzettestnek a tagjai. Jeleztük, hogy ez az eljárás a kivándorlások történetének újszerű fejezete. Most rámutatunk azokra a közvetlen okokra is, amelyeket Belgrád a kisebbségek elé állít, hogy azok elöl „önként” megfutamodjanak.

Az első és a legfőbb ilyen közvetlen ok, amely a kisebbségeket kivándorlásra kényszeríti: a szerbek által végrehajtott ú. n. agrárreform, illetve földosztás. Ez az agrárreformnak mondott, de a valóságban nacionalista földelvével, felparcellázta az összes nem szerb tulajdonban volt nagybirtokokat. A parcellákat azonban csak kimondottan szerbek kapták és kisebb mértékben szlávok is. De egyetlen parcellát sem a kisebbségi földigénylők, így a magyar és a német kisebbségi gazdasági cselédek és földmunkások kiszorultak egy szálig a fölöstött nagybirtokokról, de viszont földet, ahol maguknak új életlehetőséget teremthettek volna, nem kaphattak. Sem Románia, sem Csehszlovákia nem merték megcselekedni azt a kiáltó igazságtalanságot, hogy rendeletileg, írott paragrafusokkal zárják ki a kisebbségi földnélkülieket „az agrárreform áldásaiból.” Ott, hacsak mutatóba is, de kisebbségek is hozzájuthattak a felosztott nagybirtokok egynéhány rögéhez. A nagyszerb balkáni sovinizmus ennyit sem tett meg. Természetes következménye volt ennek az eljárásnak, hogy a kidobott kisebbségi gazdasági cselédek és napszámosok tető és kenyér nélkül maradtak. De súlyosbította helyzetüket az is, hogy az új gazdáknál sem találhattak keresetre, hiszen azok is oly kevés földhöz jutottak, hogy annak megműveléséhez nem volt szükségük idegen munkaerőre. Az „áldottak” is csak proletárjai maradtak a földnek.

De nem indultak meg az állam, vagy a tartományok által finanszírozott közmunkák se, vagy, ha itt-ott építettek is egy-egy Dunahidat, vagy stratégiai vasutat, oda elsősorban a szerb területek szláv lakóit állították be, kisebbségi munkást csak nagy ritkán és elviselhetetlenül elégtelen feltételek mellett. Ezek mellett a lehetetlen viszonyok mellett nem maradt más hátra a földönfutó kisebbségi nincstelenek számára, mint megragadni a görcsös vándorbotot és a tengereken túlon keresni hajlékot és kenyeret. Leginkább persze Argentínában és Braziliában, amint erről adataink tanúskodnak.

Hogy a helyzet valóban ez volt és ma sem más, kimutatja ezt a zágrábi kivándorlási hivatal is, amikor arról szólnak adatai, hogy a kivándorlókat 26.098 esetből 24.550-szer „gazdasági okok” kényszerítették Jugoszlávia elhagyására. De, hogy a szerb kormánzatnak az általa végrehajtott „agrár-reformmal” nem is volt más célja, mi még emlékezünk Demetrovics Juráj Agrarna Reforma című könyvére, ahol leplezetlenül azt írja, hogy Jugoszlávia ugyan most a miénk, de a hatalom is benne csak akkor lesz a miénk, ha miénk lesz a föld is, mert akié a föld, azé a hatalom. Igen, ezért vette el a földet Belgrád a kisebbségektől és ezért nem adott a kisebbségi igénylőknek.

Tekintélyes számban találjuk azonban a kivándorlók hosszú sorában a kvalifikált ipari és gyári munkásságot is. Mi lehet ennek oka éppen Jugoszláviában? Hiszen az új Jugoszláviában a természetes szükségszerűség következtében a gyáripar fejlődésére különös kilátások nyíltak és hasonlóan a kisipar megerősödésére is. De a gyári munkásság helyzete elviselhetetlen volt a munkabérek hihetetlen leszorítása és a munkásvédelem teljes fejletlensége és elhanyagolása miatt. Ezért szociális bajok tizedelték a kvalifikált gyári munkásságot a kereseti adók irtózatossá válásával is. Ezenkívül kettős bizalmatlanság is nehezedett rájuk: először, mert többnyire kisebbségekhez tartoztak, másodsor, nem akceptálták az elvakult nagyszerbizmust. Ezért inkább a gyáripar Eldorádójába, Amerikába vándoroltak. Az iparosok is száz bajjal viaskodtak és viaskodnak: vásárló nincs az állandó gazdasági krízis miatt, az adók lehetetlenül magasak és bizonytalanok, az iparengedélyeket állandóan revideálják újabb pénzekért, mindennek az volt a következménye, hogy sok iparos, különösen a kisebbségi, visszaadta iparengedélyét és hajóra szállt, mert ha szeretett volna is magán segíteni hitelekkel, nem juthatott hozzá. A kisebbségi bank és iparos számára a Narodna Bankának nincsen hitele. Éppen ez a körülmény, hogy annyi kvalifikált munkaerő vesz vándorbotot a kezébe Jugoszláviában, érthetetlen és éppen Jugo-

szlavia szempontjából. Ha ezt megteszi, vagy megteheti talán Németország, Anglia, ahol nincsen hiány a szakmunkásokban, lehet, de, hogy vándorútra kényszerítse szakmunkásait az a Jugoszlavia, ahol az ilyen munkaerőből amúgy is kevés van és fejlődő ipara miatt külföldről kell drágább szakmunkásokat hozatnia, ilyen gazdasági halálos bünt önmaga ellen csak az elvakult nagyszerbizmus követhet el.

Ám, ha már mindez így van és így megy végbe, akkor legalább humanusan gondoskodnék a szerb államhatalom kivándorlóinak úti sorsa felől. Legalább ennyi volna a modern humanizmus posztulátuma. De ebben a tekintetben sem történik a részéről semmi európai. A nyomorult hontalan kivándorlási hiénák karmai közé kerül és az elüldözött sokszor csak utolsó értékei árán kerül ahhoz a „passzushoz“, amely megnyitja előtte a hontalanság világkapuit. Hogy sokszor ezek a hiénák éppen szerb ügyvédek is, ez annál szomorúbb. Sőt, ami ennél még sokkal barbárabb dolog, a jugoszláviai kisebbségi kivándorlók ügyes-bajos dolgait, „állampolgári érdekeit“ odakinn, a Transoceániában nem vállalják, egyenesen megtagadják a jugoszláviai konzulátusok. Az ilyen kisebbségi kivándorlókból válnak aztán igazán az elhagyatott hontalanság hontalanjai. De mindegy: Belgrád elérte a célját, apasztotta a kisebbségei számát. Szinte elgondolhatatlan cinizmus, hogy a XX. században akadhat ország Európa testén, amely állandóan, széltebenhosszában a „demokráciát“ hordta és hordozza ajakán, amely még a mai katonai diktatúrájával is a „demokráciát“ akarja megvédeni és megmenteni, amely feudalizmust kiált ma is Csonkamagyarország felé: ilyen népellenes politikát folytathasson népei ellen, nagyszerbizmusa elvakultságában.

Nem remélhető azonban ezután sem enyhülés a kisebbségek szomorú jugoszláviai sorsában. Addig legalább aligha, amíg a hatalom a Száva partján a nagyszerbek kezében marad, vagy amíg a Népszövetség őszintébben nem nyúl a „garanciák“ után. Hogy nincsen reményünk a hamaros javulásra, igazolják a diktatúra által eddig is kiadott „törvények“, amelyek a jugoszláviai kisebbségek életén nemhogy enyhítettek volna, hanem minden téren még súlyosbították is. Az új „agrárreformtörvény“ is most készül a diktatúra kiadásában. Ez enyhíthetne legalább a kisebbségi földnélküli jánosok nyomorán, hogy el ne vándoroljanak. De nem valószínű, hogy a diktatúra más lesz éppen az agrárkérdésben, mint volt Pasics politikája. Zsivkovics Pasics földije és nagyszerb eszméinek örököse. A politikai törekvésekben egy vele, csak az eszközökben más. Mindkettőnek kisebbségi politikája ennyi: „Nagyszerbiában nincsenek kisebbségek. És ha vannak, ne legyenek. Vagy megszoknak — szerbökké lesznek, vagy megszöknek — ha magyarok-németek maradnak.“ Drasztikusan világos ez a fogalmazásuk, de drasztikus az a politika is, amelyet Belgrádból a kisebbségeink ellen már több, mint tíz év óta folytatnak, vándorbotot is nyomva elhanyauított kezükbe.

A kisebbségek kényszerű és tudatosan is kikényszerített kivándoroltatása a Kisebbségi Sorsnak bizonyára a legszomorúbb fejezete. Egyetlen időleges orvosságát látjuk csak: összefogni és megmenteni a bolyongókat a messze hontalanságban a magyar nemzet gondolatának arra a nagy ünnepére, amikor majd a magyar világprobléma megoldását ünnepelhetjük.

BERKES JÓZSEF

TÓT KÖNYV ARANY JÁNOSRÓL

AZ 1918-as évek új államalakulatai Középeurópa és elsősorban Magyarország számára jelentős szellemtörténeti fordulatot jelentenek. Egy új világ alakult ki a szemünk előtt s ennek az új világnak új alakulásai egész sereg új szempontot, új összefüggést vetettek fölszínre; ez az új világ nekünk magyaroknak ismeretlen szellemet is hozott. Ahogy a politikai és szellemi mozzanatok egymással szoros összefüggésben lévén, kölcsönösen előkészítik egymás útját, úgy a közelmúlt alakulásai sem hozták magukkal rögtön jellemző szellemisségüket, hanem túljutva az első nehézségeken, fokozatos és lassú munkával igyekeznek átvinni politikai mentalitásukat új alapozású nemzeti tudományukba. Nevezzük ezt a politikai szempontoktól áthatott új tudományt akár történehamisításnak, akár tudománytalanságnak, akár minnek, — de az tény, hogy ma az ilyfajta tudomány jelenti az utódállamok tudományosságát s nekünk ezzel az új szellemmel a saját érdekünkben igenis számolnunk kell. Másfelől azonban kutatásaival, melyek új területekre derítettek fényt és új összefüggéseket hoztak, talán önkaratán kívül is még teljesebbé teszi a magyar föld kulturális arcát s eddig még nem ismert adataival, — bárhogy használja is föl azokat, — oly dolgokat magyaráz meg, melyek igen érdekes kiegészítői lehetnek a magyar szellemi egységnek. Vonatkozik ez elsősorban az elszakított Felvidékre, melyet a friss tót tudomány új szintézissel, mint önálló és számottevő elemet illeszt be a rendi Magyarország struktúrájába, de vonatkozik ez a tót irodalomtörténettudományra is, mely új és előttünk eddig nem ismert adataival talán még szorosabbá teszi a történelmi Magyarország és a tót nép mély lelki összetartozását. Bár következtetéseiben és fölfogásában igen sok van a jelen politikai atmoszférájából, bár a jelen fogalmaival szereti mérni a múltat és így tévutakra téved, adataival mégis új világlátásba helyezi és jelentőssé teszi a magyar Felvidék életét és kultúráját.

Ezen tendenciának igen jelentős képviselője dr. Bújnák Pálnak Arany János és a tót irodalom viszonyáról írott könyve,¹ mely — mint alcímében mondja — összehasonlító irodalomtörténeti tanulmánynak készült és a prágai Károly-egyetem filozófiai karának kiadásában jelent meg. Célja kimutatni és magyarázni Arany hatását a tót irodalomban, mely föladata megvalósításához természetesen csakis a történelmi magyar-tót viszony ismerete, valamint a világirodalmi kölcsönhatásoknak a tótságra való vonatkoztatása alapján juthat el. Igen nagy hozzáértéssel fog feladatához, ismeri a tárgyhoz tartozó magyar irodalmat s az aköré csoportosuló világirodalmi eszmekört, így oly könyvet alkotott, mely egészében tekintve szépen megállaná helyét bármely nép irodalomtörténeti tanulmányai között. Külön ki kellett ezt emelni a magyar Alsókubin születtségének könyvéről akkor, midőn azon az oldalon a magyar kultúrártékek teljes negligálásával és eltagadásával találkozunk. De amilyen jól ismeri a magyar irodalmat és hazáját, a Felvidék történetét, — amilyen jól látja meg a magyarság és tótság érintkezőpontjait, épp oly egyoldalú és helytelen a mai csehszlovák mentalitástól sugallt történelemszemlélete és magyarlátása, melyet a 67-es kornak a tótság iránti ridegségével és közönyével okol meg ő maga is. Keserűen emlegeti azokat a szomorú eseteket, melyekkel az új Magyarország semmiesetre sem azonosíthatja magát. Minket elsősorban, túl a tanulmány lényegén, a mai tót nemzedék fölfogása érdekel.

Ami rögtön észrevehető, az a faji szempont, a tót vérség szavának uralma az egész művön. Szerző szerint a tótság és magyarság, a két faj,

¹ Dr. Pável Bújnák: „Ján Arany v Slovenskej literatúre“, Praha 1924.

a két vérség viszonya egyszersmind két nemzet viszonya is, minden tekintet nélkül az állami közösségre. Elvetvén a közös magyar államiság, a magyarság egyesítő és beolvastó erejének gondolatát, szerinte a magyarság a maga uralmával csupán renegátokat tudott termelni, kik a maguk túlzó, elsődleges és egyoldalú magyarságával nemcsak a fejlődő nemzetiségi kultúrákra hatottak a neofiták buzgalmával elnyomólag, de még magára az igazi magyar lélekre is. A szerző kénytelen igazat adni Goga Oktavián azon tézisének, hogy az újabb magyar irodalom zsidók és renegátok irodalma... Azzal a renegát magyarsággal, mely szerinte a tótságból eredt, de amelyet az arról tudni sem akaró Petőfi ellenségesen reprezentál, szembeállítja Aranyt, a fajmagyart, az igazi, szép, nyugodt és megértő magyarság emberi tökéletességű képviselőjét. A manapság úgy propagált faji gondolat így alkalmazva, az egyoldalú és merev faji dogmatika rendszerétől elvakítva mit sem törődik azzal, hogy a szláv vérségű Petőfi entuziazmusában mennyi volt az érzelmi, az átélt magyarság, a magyar gondolat és egyéniség, az öntudatos magyarrálevés akarata, avagy a magyarságba való beleszületés esete. Ebben a renegát-ságban látja Petőfinek a tót irodalomra való hatástalanságát és a tiszta Arany mély hatásának okát. Ebből folyólag aztán számos példával illusztrálja, hogy a tótságban mindenkor mily békés és őszinte volt a szimpátia a magyar kulturális mozgalmak iránt és hogy az irodalmi érintkezés melegebbé válását egyedül a politikai tényezők ellenséges irányzata akadályozta meg. Úgy véli, hogy Tisza Kálmán ideje és a rákövetkező kor éppoly szomorú volt a tótság számára, mint amilyen volt a magyarságra a Bach-korszak, ekkor igen sértő volt a tót eredetű Petőfi magyarsága és igen vigasztaló és jóleső volt Arany csöndes, szelíd, megértő, a szavaló magyarkodástól visszarettenő hangja.

Az Arany iránti tót szimpátiának azonban még mélyebb gyökere van Arany költészetében. Már maguk Arany versformái — s vele együtt Petőfiéi is — teljesen rokonok voltak a tót költőkéivel, hiszen a tót prozodiát a magyar hatásokkal színültig telített tót népköltészet alapjaira építették Hurbán-Vajansky és Hviezdosláv. Így hát valami belülről fakadó ritmus-érzék hozta közel a tótsághoz Aranyt, kinek Toldiját és más verseit a Felvidéken először a késmárki líceum híres tanára: Lindner Ernő kezdte magyarázni (1853); az itteni tót diákok, éppúgy, mint a besztercebányaiak is, kiknek összejövetelein, a besedákon mindig szerepelt egy-egy tótos kiejtésű, igyekvő magyar szavalt Aranytól, Garaytól, Czuczortól, szétvitték a nagy magyar költő hírét s tovább olvasván, hatását magukon mind jobban érezték. A most felnövő tót írónemzedék aknanachjaiban föl-föltűnik más magyar írók fordításai mellett Aranynak egy-egy verse. Még a Hurbán és Stúr viharos nemzedéke is fölfigyel rá; az öregedő Sladkovic, a tótok puskinsi nagyságú epiko-lírikusa elkedvtelenedve a magyar irodalom tanulmányozása közben Petőfitől, vigaszt lel a rokonlelkű Aranynál.

Másfelől Arany nagy hatását Bújnák a közös történelmi múlt földolgozásából magyarázza. Túl a közös tárgyaknak a magyar és tót romantikában való földolgozásain, túl a sokszázados sorsközösségen, volt szerinte is valami, ami együvé vonja a két fajt. A Felvidék múltját szívéből átérző romantikus tót nemzedék a maga egész világát ott látta Aranynál, ki Csák Mátéről tervezett époszt, s ilyet őt Stur is, ki földolgozta Mednyánszky Alajos báró nyomán Sturral együtt a budatini Katalin mondat, a tót költőtől szintén megénekelte Murány ostromát, avagy a tót népköltészetben oly eleven erővel élő Rákóczi-kort.

Bújnák e vonásokon kívül még más okot is talál, melyek Aranyt kedvelték teszik a tótság előtt. De ezek egyetemes szláv vonatkozások, melyekről nem igen hisszük, hogy épp az egyetemes szláv vonatkozások iránt oly érzékeden tótságra hatnának oly eleven erővel, ahogy ezt a szerző sejteti. De erről a pontról sokat árul el, hogy a könyvet a prágai egyetem adta ki, melynek szerző akkor tanára volt; nem mehetett hát el Arany szláv és cseh vonatkozásai mellett az önálló, indifferens tót ember közönyével. Emlegeti, hogy Arany lefordította a nagy cseh humanista: Hasistejnsky Lobkovic

Bohuslávnak a karlsbádi fürdőről írott latin versét, hogy több helyütt megemlékezett, így a Toldi szerelmében is, a gyógyhely kies tájékáról, hogy sokszor emlegeti a csehekét és sehohsem gyűlölködő, vagy sértő tendenciával. Mert, ha cseh rablót említ, ez mit se jelent, — ugyanott a nápolyi hadjárattal kapcsolatban még rettenetesebben ír az olaszokról, — s a „Murány ostromáiban szánalommal emlegeti a szegény, romlott cseh szomszédot, célozva ezzel a fehérhegyi csata utáni évekre. Nem gyűlöli Bújnák szerint a szerbeket, sem az oroszokat, kiket szeret és szívesen olvassa íróikat; azt mondja a szerző, hogy nagy erény volt ez akkor, a 70-es években, midőn az egész magyar társadalom, fűtve 1849 emlékeitől, a Plevnát védő törökökért rajong.

Arany tót hatásának okait ezekben látja Bújnák. De, úgy véljük, kellett valami mélyebb lelki ok is, mely ok kedvelté tette Aranyt a tót úrók előtt. A tótság, par excellence, a legtipikusabb lírikus fajok egyike, tüzes, nyugtalan és melankoliás, — Petőfi lírája is ilyen. Viszont Arany harmonikus és nyugodt. Ahogy Petőfi és Arany belső barátságából is látjuk, a két ellentétes elem kiegészíti egymást. Kellott, hogy Arany épp oly módon megnyerje a tótság szeretetét, ahogy viszont a nyugtalan Petőfi oly népszerű a keleti nyugalmú magyar nép előtt. A nyugodt Arany a legnagyobb nyugtalanabb tót írói nemzedékre, Hurbán és Stur nemzedékére hatott, kezdve ezek másodvirágzásától egész Ország-Hviezdoslávig. Nem lírájával, de balladáival gyakorolt rájuk szinte indító hatást. Bújnák sorra veszi Zello, Graichman, Bachót, Fábry, Ternoskatlsky, Oswald, Podhradsky költészetét, kimutatván benne igen gyakran kiválóan érdekes párhuzamokkal a nevezett költők Aranytól befolyásolt ritmikáját, motívumait, tárgyait. Ennél sokkal jobban érdekelhetnek minket a tótság legnagyobb költőjének, a Hviezdosláv néven író Ország Pálnak vonatkozásai a magyarsághoz, Aranyhoz és az egész magyar irodalomhoz.

Szerző már egy könyvében¹ hosszasan megemlékezett a magyar köznemes családból eredő, az új tót szellemet és a régi felvidéki magyar lelket mintegy magában egyesítő nagy költőről, — akkor minden oldalról megvilágítva őt a legapróbb részletekig, — egyedül talán Ország magyar periódusát hagyva homályban, — most viszont csak az Aranynyal való mély lelki azonosságokat emelte ki az egész könyv céljának megfelelően. Arany is, Ország is a föld népéből nőttek ki, óriási arányokban. Arany is nemes volt, el nem ismert nemes, viszont Ország családja is egyike volt azon szegény felvidéki nemes családoknak, melyek visszatértek a földhöz, vagy talán soha el nem szakadva attól, pihenni hagyták nemességüket, egynek érezve sorsukat a föld népének sorsával, annak életét élve — Arany is papnak készült egyszer, Ország is — s végül mindketten a természet költői voltak, szimbólumaik a természetnek a föld gyermekei által átélt és megérezett szimbólumai.

Ország-Hviezdoslávra, ellentétben többi költőtársaival, nem a balladás Arany hatott, hanem a lírikus Arany nemesveretű tömör nyelve, az eszmék mélysége az ifjú költőt arra készítette, hogy mindjárt pályája elején, a Széchenyi emlékezete nyomán maga is hasonló ódával rója le a tót ifjúság kegyeletét a régholt Stur előtt: „Blaha pamiatka Stura“ c. versében. E lírikus szárnyalás továbbra is megmaradt nála. De később, mint Bújnák bő és sűrű idézetekkel kimutatja, Orzághra is a balladák hatottak, oly mélyen és intenzíven, — nemcsak külsőleg, de egyszersmind létrehozva a tót műballadát, — mint még egy tót költőre sem. Ugyanez áll Hviezdosláv epikájára is. Így a remekveretű „Ezo Vlkolinsky“-ban aranyos humorral és szerető szatinzálással rajzolja a felsőkubini kisnemesek magyar-tót életét. Bújnák szeretet helyett gyilkos iróniát lát benne, híven a mai csehszlovák „demokrata“ gondolkodáshoz, — pedig neki, mint a nemes és nagyjellemű költő személyes ismerősének illenék tudnia, már a kubini társaságokból is, hogy Ország mennyire benne élt a maga osztályában — s hogy épp tőle nem lehetne volna kívánni a mai csehszlovák nemzedék ilyen ideáinak glorifikálását. De azért ő is várt valami új Magyarországot, — hogy milyet, tán maga sem tudta, — gyakran beszélt

¹ Pavel Bújnák: „Pavol Ország-Hviezdosláv“. Liptovsky v. Mikulás 1919.

a magyar föld népeinek egymás iránti szeretetéről s úgy üdvözölte Adyt, válaszul a „Magyar jakobinus dalá“-ra, mint a fölhajnalló új idők heroldját. Mégis Arany volt előtte az eszmény, — sőt hiába tagadja Bújnák, még Petőfi is, kihez való szeretetéről Országunk még élő ismerősei tanúságot is tehetnek, — bár Bújnák egy idézettel: „ach Petrovic“ úgy állítja be őt, mintha szintén híve lett volna a renegát elméletnek, aminek épp az ellenkezője igaz.

Tovább már csak a ma élő Martin Rázus modern líráját érdemes említeni, ki Arany emlékére, ennek centenáriumán írott szonettjében ismét csak Petőfi renegátságára célozva írja: „tys nebol renegátom!“ = „Te nem voltál renegát!“ Rá Arany balladaformái, a skót balladák miszticizmusa együttesen hatottak s míg szenvedélyes lírájában olykor egészen Petőfies, addig komor balladáiban úgy forma, mint szellem szerint Arany nyomán jár.

Látjuk mindezekből, hogy ami a magyar hatás és különösen Arany hatásának tót irodalmi fölismerését illeti, szerzőt elismerésünk illeti. De minek belevinni a tudományos munkálkodásba a napi politika keserűségeit? Minek tendenciózusan beállítva egyes ártatlan tényeket, vagy meghamisítva az igazságot egyet-egyedűt ütni a magyarságon? Bújnák ezt tette akkor, midőn ok nélkül sokat beszél gúnyos éllel a magyar nyelv és rímelés szegénységéről, a magyar nyelv szláv jövevényszavairól, a tájékozatlan cseh és tót olvasó előtt úgy tünteti fel Bihart, mint egykor szintiszta tót és erőszakosan elmagyarosított vidéket (s ezt a könyv végére csatolt francia résumében jól ki is emeli), ferdén értelmezi a 17. és 18-ik század felvidéki magyar-tót kultúráját, úgy értékelvén azt, mint a tótság gazdagságának és a magyarok fölötti uralmának idejét... soká folytathatnék így kikapott részletekkel ezt a jellemző lajstromot. E kicsinyes és jelentéktelen és sokhelyütt tudatlanságot eláruló tüsszúrásokkal szemben nagy értéke az egész könyvnek, hogy ismét csak igen értékes adalékát adta a magyar kultúra felvidéki hatásának és ottani életének és felbecsülhetetlen bizonyosságát szolgáltatva annak, hogy a magyarság szellemi fölényét még a mesterséges határok sem tudják korlátozni és jelentéktelenné tenni.

GOGOLÁK LAJOS

FIGYELŐ

A HARCTÉRI GYÁVASÁGRÓL

I.

KÜLFÖLDÖN járó magyarok a tanúi a rólunk való nagy tudatlanságnak. Hogy mit írnak és tudnak vagy nem tudnak Magyarországról és lakóiról a kultúr-nemzetek, arról már sokat írtak és még többet írhatnak. Mi csak két kijelentést idézünk. Mind a kettőt a háború után hallottuk. Az egyiket Angliában, a másikat Németországban. „You are very good soldiers!“ „Sind bei Ihnen noch immer so heftige und erbärmliche politische Parteikämpfe?“

Függetlenül ezektől a kijelentésektől, egy nagy írónk egyszer ezt a két kérdést ilyen formán foglalta össze egy gondolatisorba:

Ennek a nemzetnek úglátszik Janus arca van. Egyik arcúta a katonai, másik a politikai. A kettős arc katonai oldala ragyog az erényektől. A magyar katona a maga világhírével elhomályosíthatná a nemzet jellemének árnyoldalait. Viszont szégyenkezve kell arra gondolnunk, hogy a politikai arcukat visszatükrözi, sőt nem egyszer túlozva mutatja minden hibánkat.

Erre kellett gondolnunk, amikor az új katonai büntető törvénykönyv tárgyalásán a honatyák közbeszólásaikkal közölték velünk a gyávaságról formált véleményüket. „A gyávaságot nem lehet büntetni, mert ez betegség.“ „Igen, olyan mint a tüdővész.“

Egy reggeli lap a parlamenti vitának ezt a részét így világítja meg. „Méltán bírálták élesen a javaslatnak azt az intézkedését, amely az ellenség előtt való gyávaságot halállal büntetendő vétségnek minősíti. Találóan jegyezték meg, hogy a gyávaság nem vétség, hanem lelkiállapot, amely kinek-kinek pillanatnyi idegállapotától függ.“ Azután hivatkozik az újságcikk azokra a vitéz katonákra, akiket már többszörösen kiténtettek, mert éveken át vitézül verkedtek, míg csak idegzetük össze nem roppant és ennek következtében képtelenek voltak tovább vitézkedni. Hivatkozik háborús önvallomásokra, amelyek ilyen eseteket jellemeznek. Ezért „nemcsak túlzott, de egyenesen esztelen szigorúságnak“ tartja a törvénynek a gyávaságról szóló rendelkezését. Nem tartja megengedhetőnek, hogy ilyen átmenetileg idegbeteg embereket, akik gyógyulásuk után újra kifogástalanul teljesítik kötelességüket, halállal büntethessenek ...

Mi nem értjük ezeket az aggodalmakat. A háborúban lehetséges és gyakori idegkrízist tudtommal a világháborúban egy illetékes parancsnok se minősítette gyávaságnak. A páciens kezelését sohasem bízták a hadbíróra, még csak nem is a tábori kórházra. Ha a kórtünetet kétségtelenül megállapították, találtak módot a betegeknek a háború izgalmaitól és zajától mentes gyógyintézetben való elhelyezésére. Itt mi hivatkozunk állításunk igazolására az említett újságcikkben mondott önvallomások ma is élő tanúira.

Szerintünk nincs szükség ennek a kérdésnek „különleges“, az eddigi felfogástól eltérő törvényes rendezésére. Ugyanaz a katonai Szolgálati Szabályzat, amely a gyávaságról hasonló szellemben nyilatkozik, mint a büntető törvénykönyv, kötelességévé teszi a katonának az egészsége ápolását, a parancsnoknak a katonáiról való lelkiismeretes gondoskodást. A szabályzat rendelkezései pedig egyformán kötelezők mindenkire.

Tehát az idegbeteg katona beteget jelenthet, sőt ez kötelessége is a szabályzat szerint. Így kell cselekednie, ha úgy érzi, úgy tudja, hogy beteges állapotában nem felelhet meg hivatásának, hogy nem tud erőt venni gyenge-

ségén, hogy gyávanak mutatkoznék idegállapota következtében és ezzel rossz példát adna. Viszont a lelkiismeretes parancsnoknak kötelessége az ilyen esetek figyelembevétele.

Ezen a kényes határvonalon érintkezik csak a közönségesen gyávaságnak nevezett valami az idegbetegség fogalmával, de vele semmiképen sem azonos. Bűnös könnyelműség volna ezt a két fogalmat összekeverni. Nem, a nehéz helyzetektől való ösztönös irtózás, vagy kicsinyes egyéni érdekek tudatosan a közérdek fölé való emelése nem idegkrízis, hanem gyávaság.

„Olyan a gyávaság, mint a tüdővész“, mondja a közbeszólás. „De csak azért, mert ragadós“, mondjuk mi.

Az anekdota ezredese világítja meg ennek a kérdésnek a gyakorlati oldalát. Az ezredes így szól a fiatal, tűzkeresztségen átesett hadnagyhoz: „Fiam, ha te úgy féltél volna, mint én, kereket oldottál volna!“

Már most azt kérdezzük, mi lenne a következménye annak, ha álhumanizmus, vagy erőltetett és ferde nézetek szerint fogalmazná meg a Szolgálati Szabályzatnak és a Katonai Büntető Törvénykönyvnek a gyávaságra vonatkozó fejezeteit? Vájjon ezt kívánja-e az állam érdeke? Bizonyára nem!

Ebből nem kérünk. Mi nem akarunk a Paradeiserektől, a Hardeggektől vitéztséget tanulni. Igazat adunk a haditanácsnak, amely őket kivégeztette gyávaságuk miatt és nem minősítette hitvány eljárásukat idegbetegségnek.

Mi nem akarjuk, hogy ifjúságunk a Linderek és Károlyi Mihályok példája szerint szolgálja a hazát. A mi ifjúságunknak a Hunyadiak, Zrínyiek, Dobók, Szondyk és Jurisichok legyenek az ideáljai. Azok a hősök, akik a végeken megteremtették a magyar nemzet lovagkorát, akiknek szemlélete ihlette dalra a költőt: „Vitézek, mi lehet széles e föld felett, szebb dolog a végeknél?“

HARDY KÁLMÁN

II.

HARDY KÁLMÁN barátom, ki az ízig-vérig katonát a kultúrember szabad és nyílt látókörével egyesíti magában, szinte ösztönös helyes-séggel érezte és formulázta meg az egész kérdésnek sarkalatos pontját: azt a tátongó szakadékot, mely a „betegség“ és a „gyávaság“ között van. Azt hiszem, aki őszintén és elfogulatlanul áll szembe ezzel a problémával, oly világosan fogja az ő álláspontját meglátni és elfogadni, hogy minden toyábbi magyarázkodást fölöslegesnek fog tartani. Alábbi pár sorban tulajdonképpen nem is az a célom, hogy érvekkel támogassam nagyon is világos morális követelményét, hanem inkább orvos-lélektani nézőpontból akarom illusztrálni azt, amit ő írt.

A gyávaságnak tényleg van olyan formája, amelyet a régi és moderm ideggyógyászat egyaránt elismert és amelynek úgyszólván struktúrájába behatolni törekedett, hogy aztán gyógyítását is annál biztosabb alapon érje el. Ilyenek mindenekelőtt a különböző „phobiák“, a német neurológia szótára szerint az „Angstneurosisok“. Közös jellemvonásuk az ú. n. inad-aequat, minden logikai alapot nélkülöző associatio, ami tehát már apriori magán viseli a beteges, nem normális lelki folyamat bélyegét. Legköznapiabb példa erre, ha valaki nem mer végigmenni egy biztos korláttal védett negyedik emeleti folyosón, vagy egy széles hegyi országúton, amely ugyan meredélyek mellett visz el, de szekerek kerülhetik el rajta egymást, — és pedig nem mer azért, mert szédül és fél a leeséstől. Vagy ha valaki veritéktől gyöngyöző homlokkal kezd el reszketni egy színház földszinti padosorának közepén, attól tartva, hogyha valami miatt is kellene szaladnia, hány embernek kényelmét volna kénytelen megzavarni! Vagy ha valaki egész életét a bacillusoktól való remegésben tölti el. A laikus, egészséges ember hajlandó az ilyen kórképre azt mondani, hogy ostobaság, nevetséges! — mi orvosok tudjuk, hogy az ilyen „phobiában“ (-iszony) szenvedő betegek mélyen és igazán sajnálandók, s igyekszünk megtalálni azt a kulcsot, amely a gyógyulás útját megnyitja.

Valahogyan más elbírálás alá esik a gyermeknek vagy a babonás embernek félelme a kísértetektől, meghaltak hazajáró lelkétől, stb. Itt a gondolat primitívségéből annyiban hiányzik a logikátlanság, hogy az illető számára az a kísértet vagy hazajáró lélek valóban létezik, fölruházva azokkal az emberfölötti képességekkel, erővel, amelyek ellen hiába minden küzdelem. Ha valóban volnának ilyenek, úgy minden okunk meg volna tőlük reszketnünk; az azután más lapra tartozik, hogy a nevelés és oktatás által igyekeznünk kell a kísértetek fogalmát kiküszöbölni. Ezen a téren tehát kevésbé az orvos, hanem inkább a nevelő, a tanító számára adódik az a kötelesség, hogy felvilágosítólag lépjen közbe.

A felsorolt esetek mindkét válfajában hiányzik egy nagy tényező: a morális törvény. A primitív, kezdetleges gondolatmenet egyszerűen az önfenntartásért vél küzdeni, saját létezését látja veszélyeztetve, — mindkét esetben teljesen ok nélkül.

Azon helyzetek, mikor valaki kenyérkeresetből vagy virtuoskodásból teszi ki magát komoly életveszedelemnek, külön analízis alá tartoznak, aminek a bátorság vagy gyávaság definiójához sok köze nincs.

Egészen más beszámítás alá esnek azon szituációk, mikor az egyén valamely morális törvény parancsa következtében köteles magát kitenni komoly és nem elképzelt életveszélynek. Ez az erkölcsi törvény nem ismer megalkuvást, és ép ezért nem is kívánja az egyéntől, hogy ismerje félre vagy becsülje alá azt a veszedelmet, melynek szembe kell néznie: a katonának tudnia kell, hogy szolgálati esküje és zászlója iránti hűsége mindennél előbbrevalók s még csak annyi tétovázást sem engedhet magának, hogy a feljebbvalójától kapott parancsot cél- vagy okszerűségi szempontokból bírálgatni kezdje. Teljes tudatában lehet a veszélynek, melynek magát kiteszi, de azért szót kell fogadnia; a bátorság egyik előfeltétele éppen az, hogy ismeri, látja, tudja a veszélyt; — hiszen ha ez nincs így, akkor az illető lehet vakmerő, de semmiesetre sem bátor.

Az élet nagy morális tételeinek értéke abban van, hogy az egyén köteles magát nekik alávetni, a maga teljes egészében, önfenntartási ösztönének tudatos alárendelésével. Ez a nagy „kategorikus imperativus“ az ő egyszerű hatalmas, ércebevett törvényeivel képezi a mi világtörvényünk alapját; hogy ez utóbbi mi volna, vagy hova sülyedhet eme transcendentális értékű erkölcsi törvények nélkül, arra szomorú és megrendítő példákkal szolgál a világtörténelem egy-egy fejezete.

Kiindulópontunk tehát az, hogy az élet (és elsősorban a katona élete) szükségszerűleg teremt oly helyzeteket, melyekben az erkölcsi világtörvény és az egyén alapvető, önfenntartási ösztöne közti összeütközés elkerülhetetlen, — s ha ez utóbbi győz, akkor súlyos sértés esik azon a transcendens morálon, amely nélkül társadalmunkat és nemzeti életünket sem fönntartani, sem elképzelni nem tudjuk. Azok, akik a problémának ezt a megoldását, a kérdésnek egocentrikus elintézését védik és „gyógyítást igénylő betegségeinek minősítik, egészen hasonló módon „természettudományüag megalapozott“ okfejtéssel küldhetik kórházba azt, aki p. 0. dühében vagy féltékenységeben gyilkol.

A természettudományok, melyeknek sorában a modern orvosi lélektan komoly és előkelő helyet foglal el, nem tűrik a dilettantizmust. Ha ebbe a vitába belekeverjük a pszichiátriát, vagy az ideggyógyászatot, akkor maradjunk szigorúan tárgyilagosak és vizsgáljuk meg a problémát „sine ira et studio“, — de logikai botlások nélkül.

Az az óriási tömegexperimentum, amit a világháború az orvosi lélektan terén is jelentett, tényleg a példák ezreivel szolgált, mikor az egyén önfenntartási ösztönének és a kötelességérzet morális törvényének összeütközéséből valamely idegbaj származott (de mennyivel nagyobb volt azon ezreknek száma, kik csodás bátorsággal és hűséggel álltak meg helyükön!). Ez annyit jelentett, hogy két ennyire hatalmas tényezőnek összeteközése nem engedett más utat az egyén számára, mint „menekülést a betegségbe“. Csaknem kivétel nélkül valamely egészen imminens életveszedelem (p. o. gránát-

légnyomás, súlyos idegsokk) után láttuk előkerülni a bénulások, reszketők, stb. százait, kik első hónapokban komoly fejtörést okoztak az orvostudománynak, míg végleges megállapítást nyert, hogy ezek tiszta hysteriás, tehát tudat-alatti megbetegedések, melyek legtöbbször nagyon egyszerű szuggesztív eszközzel gyógyítható volt. Egyik döntő bizonyíték volt e felfogás mellett az a tény, hogy a hadifogságba jutott katonák között, kiknek számára a háború és ezzel együtt az életveszedelem is egy csapásra megszűntek (szegények, ők legalább ezt hitték!), hasonló kórképet úgyszólván egyet sem lehetett találni.¹

Csakhogy ez az egész lélektani folyamat az öntudat alsó, rejtett rétegeiben ment végbe: felszínre csak a bénulás vagy egyéb idegtünet került. Az ilyen betegek messze túlnyomó számmal a becsületes, kötelességtudó katonák sorából kerültek ki, hisz az alapvető előfeltétel éppen a mély morális érzés volt! Hardy Kálmánnak teljesen igaza van: ezek közül egyetlen egyet sem állítottak haditörvényszék elé, hanem valamennyi kórházakba, megértő orvosi kezelés alá került. Hivatkozom arra a nagy tudományos vitára és komoly orvosi irodalomra, amely az egész probléma körül lefolyt és kialakult, — hivatkozom arra a közismert tényre, hogy a hadvezetőség minden államban (Magyarországon Rózsahegyen) külön kórházat állított föl az ilyen betegek számára. Ezek az emberek nem voltak gyávák, sőt ellenkezőleg: tudták és érezték, hogy helyük ott van a lövészárkokban, társaik között, de az önfenntartási ösztön belekergette őket az egyetlen, számukra lehetséges megoldásba: a tudatalatti én megbetegedésébe.

Azok, akiknél az erkölcsi érzés nem volt elég erős, egyszerűbben intézték el a dolgot: „meglógtak“, otthagya mindent. Tudjuk, hogy az ilyen gyászvitézek ezrei bujkáltak a háború vége felé a szlavóniai erdőségekben és a monarchia két fővárosának kloakáiban, szomorú emlékü szerephez jutva az összeomlás után, mikor szabadon merészkedhettek elő a napvilágra. Ezek nem voltak betegek, hanem gyávák, és minden erkölcsi érzés, mondhatnók: az egész morális világrend desperádói. Igazán ijesztő rabulisztákára volna szüksége annak, aki ezekre orvosi diagnózist akarna alkalmazni!

SZÖLLÖSY LAJOS

NAGY KÁROLY BIRODALMA A HUSZADIK SZÁZADBAN

A KONFERENCIÁZÓ és megbomlott politikai egyensúlyának helyreállítására törekvő, háború utáni Európa kiszámíthatatlan fordulatokban gazdag történetéhez érdekes adatokat nyújt az a cikk és a cikk nyomában megjelent levélváltás, amit egy jónevű angol publicista, Sisley Huddleston közölt nemrégiben az egyik angol politikai hetilap, a New Statesman hasábjain egy politikai vagy inkább diplomáciai ambícióiról híressé vált német iparmágnás, Arnold Rechberg tervéről. A terv a francia és német nehézipar, a kálium és vegyi ipar között 1926 óta már megvalósított kartell-szerű szövetség után olyan széleskörű politikai, sőt katonai területre is átvitt célokot tűz maga elé, hogy azok megvalósítása valóban azt jelentené, amit Huddleston cikke címének választott: Nagy Károly birodalmának a huszadik században való felelevenítését.

Első pillanatra Rechberg terve fantasztikusnak tetszik. Kiindulási pontja az, hogy a francia és német főbb iparágak között már megvalósult liaison-t Franciaország és Németország közötti olyan rapprochement-ná kell kiépíteni, aminek alapja gondosan megszervezett katonai szövetség lenne. A terv a francia hadsereg állandó létszámát 500 ezerben, a német hadseregét 300 ezerben állapítja meg, közös vezérkarral, amelynek legfőbb feladata lenne olyan

¹ Miként ez jelen számunkban Nyirő Gyula, A hysteriáról írt cikkében is ki van fejtve.

katonai tervek kidolgozása, amelyek az európai kontinens két legnagyobb nemzetének katonai együttműködésével Európa békéjét véglegesen biztosítanák. Franciaország és Németország rendezné a köztük fennálló vitás kérdéseket. A franciák kiürítenének minden megszállt német területet és természetesen új rendezés alá kerülnének a jóvátételnek francia-német vonatkozású megállapodásai is. Törölnék a versaillesi békeszerződésnek a háborús felelősségről szóló szakaszát és Franciaország nem ellenezné tovább Németország és Ausztria egyesülését. Bevonák a szövetségbe Belgiumot és a belga hadsereget és fontos szerep jutna Lengyelországnak is. Danzig szabad kikötő maradna, de a lengyelek a corridor-t visszaadnák Németországnak az ilyenképen elnyert német-francia biztonsági garanciáért, amelynek birtokában a lengyel hadsereg nyugodtan nézhetne szembe a bolsevik Oroszországgal, az „egész civilizált Európa ellenségé”-vei. Ez az elgondolás, amihez Rechberg állítása szerint Foch tábornok is előlegezte jóváhagyását, valóban Charlemagne birodalmának új formában való fel-támasztását jelentené.

Ezek mögött a tervek mögött minden fantasztikus voltak ellenére is komoly tárgyalások és komoly formák között folytatott diplomáciai megbeszélések állnak. Arnold Rechberg abban a levélben, amelyet Huddleston cikkének megjelenése után a New Statesmanhez intézett, elmondja, hogy ő már közvetlenül a háború befejezése után ajánlatot tett a Berlinbe küldött első angol chargé d'affaires-nek, Malcolm tábornoknak, amelyben a világpiacon mind veszélyesebben terjeszkedő amerikai ipar hódításával szemben Anglia, Franciaország és Németország közötti ipari szövetség gondolatát vetette fel. Angol részről nem talált semmi megértésre a vállalkozó szellemű német iparmágnás, de érdeklődött tervei felől Haguenin, a francia chargé d'affaires. Rechberg 1923-ban már Poincaréval tárgyalt Párizsban és a levélben elmondottak szerint a kálium iparban 1926 tavaszán létrejött francia-angol egyezmény ezeknek a tárgyalásoknak volt kézzelfogható eredménye. Rechbergnek fontos szerep jutott az acéliparban ugyanennek az évnek őszén létrejött francia-német egyezmény létrehozásában is, amely ellen az Amerikai Egyesült Államokban alakult meg az International Raw Steel Association a két legnagyobb amerikai acéltrust, az United Steel Corporation és a Bethlehem Steel Company egyesítésével. Hogy milyen arányú érdekletegekről volt itt szó, az kitűnik abból, hogy a világ évi átlagos százmillió tonna acél termeléséből 30 milliót a francia-német, 45 milliót pedig az amerikai super-trust képvisel és ezzel szemben a rosszul megszervezett és elavult technikai eszközökkel dolgozó angol acélipar évi termelése mindössze évi 6—7 millió tonnára tehető.

De folytak politikai természetű megbeszélések is, szintén Rechberg közvetítésével. Poincaré megbízottja Paul Reynaud, francia nacionalista képviselő volt, aki több alkalommal tárgyalt Németországban minden számottevő német párt vezérével. Viszont német részről Lippe tábornok járt fontos megbízatással Franciaországban és folytatott közvetlen tárgyalásokat az akkori francia hadügyminiszterrel, Painlevével; francia katonai részről pedig Walsch tábornok, az Ellenőrző Bizottság francia elnöke töltött hosszabb időt Berlinben a Rechberg-féle tervek megbeszélése céljából.

Huddleston Rechberg levelére adott válaszában azt írja, hogy az ő kezében egész csomó okmány van, ami ezekre a Rechberg-féle tárgyalásokra vonatkozik. De bármennyi legyen is a valóság ebben a különös tervben, mindenesetre jellemző arra, hogy a háború utáni Európa mennyire nem találta még meg azt a végleges egyensúlyi helyzetet, amelyben zavar és aggodalom nélkül megvalósulhatnának a béke normális életviszonyai. Közvetve, de nem nehéz levonni azt a következtetést, hogy ezek a kiegyensúlyozó törekvések, amelyeknek realitása nemcsak Rechberg fantasztikusnak tetsző terveiben, de még a locamoi szerződés józan politikai tényében is olyan messzire esőnek látszik, régóta és talán még égetőbben esedékesek Középeurópa összekuszált területi és politikai viszonyainak újjárendezése érdekében.

A MAGYAR FALU S A CSERKÉSZEK

Amíg az ifjúság élete a hangos falu felé fordulás jelszavától s a népi gyökerű megújulás hovatovább sokaknak meg nem értett szólama lesz, nagyon kevés azoknak a száma, akik tényleg tettek s tesznek is valamit a magyar faluért. A Magyar Szemle Falu-számában Asztalos Miklós helyesen mutatott rá arra, hogy másrészt a fiatalság széles rétegei érdeklődés nélkül haladnak el a súlyos s őket eminensül érintő problémák mellett. A magyar ifjúság tehát még mindig idegenül néz a falura, hiszen az előbbieket csak viták hévében szült terveknél maradnak, az utóbbiak pedig még csak nem is vitáznak.

Voltaképpen mi szerepet vállalhat magára ebből a nehéz problémakomplexből a magyar fiatalság? Világos, hogy nincs módjában a falu bajain gyökeresen segíteni, s a helyi orvoslás nem mindig hatásos. Egyedüli s fő feladata csak az lehet, hogy minél jobban megismerje Magyarországot falvait, hallja bajaikat, lássa a falusi életet, ne legyen idegen, érzéketlen mai nyomorúságával szemben, s ha vezetője lesz, bármily pozícióba kerül, számot tudjon vetni azokkal, akik Magyarország s a magyar faj gerincét alkotják. A fiatalság szerepe tehát nem terjedhet túl a tényismeretek tanulásán s azon a munkán, hogy minden eszközzel — e sokszor elhasznált frázist kell használnom — hidat építsen a jövőndő magyar intelligencia és a föld népe között. Ennek az elgondolásnak végeredményben két oldala van. A fiatalság érintkezése a faluval nemcsak annak lesz hasznára, hanem a minden szempontra kiterjedő megismerés, széles szociális nevelő erővé válik a fiatal nemzedék tömegeinél. Ha magában a praxisban ismerkedik meg oly tényekkel, amelyekkel az iskola (vagy pótlása) nem tud foglalkozni, a belső átélés nagyobb ereje löki egyrészt a megkedvelt munka, másrészt a problémával való foglalkozás irányába. Sajnos azonban mindeztideig az ifjúságnak csak egy speciális részénél látjuk, hogy de facto, túl irodalmi reminiscenciákon és ideologikus magyarázatokon, részt kér a magyar élet legsürgősebb s legvajúdóbb sorskérdésének tanulmányozásából. A cserkészlet előtt a falu nem ismeretlen titok már, s nem idegen messziség. Nagyon sokáig a magyar cserkészre is rá lehetett mondani, hogy csukott szemmel járnak a rájuk váró birodalomban, mert eleinte csak szórványosan akadtak táborozó csapatok, kik egy-egy estére meghívták tábortüzközéshez a falu népét, vagy jegyzőnél, papnál, tanítónál érdeklődtek a viszonyok felől. Ehhez járult a cserkészlet angol eredetéből fakadó s csak részben átfórmált idegen romantika s a cserkészdalok szintelen melódiái, melyekre semmi hatása nem volt kezdetben a sok vándorlásnak. Lelkes emberek azonban azonnal észreveszik a hibát, és már 1922-ben, jóval a szlovenszkói regősök és a magyarországi levente-intézmény megindulása előtt, leventék (falusi cserkészek) alakulnak, s a budapesti fiúk tanítják cserkészismereteket a „kalászos“ testvéreket. Ezt a mozgalmat is, mint sok más hasznosat, a Zászlónk ifjúsági lap indította útján. A levente cserkészlet azonban rövid működés után beszüntették munkájukat, ami a messzebbre tekintők előtt nem volt meglepetés, hiszen előrelátták, hogy indiáncsomókra tanítani, vagy cserkészskalapba bujtatni a falusi legénykéket nem lehet. A szlovenszkói regős mozgalom, amelyről a Magyar Szemle hasábjain már több szó esett, egészségesebb elgondolásból fakad, hiszen ugyanez az intézmény a német ifjúságnál igen jól bevált, s a Wandervogelok, akik ugyanennek a népi eszmének szülöttei, nyaranként egész Európát végigvándorolják, hogy közösséget létesítsenek fajtestvéreikkel. A sáovenszkói regősök első puhatolózó és félre sikerült kísérletek után célgyenesbe találtak, mert a folklore számára gyűjtöttek, s tábortüzeiknél ezek énekeltek együtt velük, ami nem csekély jelentőségű, amikor a falu mögött a mézesszájú s földet osztó cseh-szlovák demagógia teljes fegyverzeté áll. Utóbb, sajnos, a regős mozgalomból kifejlődött Sarlósok egy igen szűk

osztály - determinációjú szocializmusba torkollottak bele, ami azonban a regősmunka jelentőségét nem érinti.

A magyar cserkésznek kétségkívül nagyobb lökést a regősmozgalom adott, amelynek szerencsés formája készen állt a megvalósítóknak. A cikkek és törekvések végre sikerrel jártak s az 1929-es nyár végre eredményt hozott Faragó Edének, az eszme leglelkesebb propagálójának s minden kétséget kizáró módon igazolta, még ebben a tekintetben is, a cserkészlet nagyra-hivatottságát. Két tulajdonképpeni regős út indult, az egyik a magyar alföld legelrejtettebb vidékére, a Tiszazugba, a másik a Mátra, Mezőkövesd környéke felé vette útját. A mátrai széleskörű tanulmányi célra készült s csak öt egyetemi hallgató vett részt benne, de vezetőjüknek több mint száz oldalas beszámolója a 14 községről, meglepő és nagyértékű. Adatok, rajzok, kottamelléletek, fényképek sokasága beszél a látott népművészetről és népszokásokról, a beszámoló többi része pedig az útjukba esett falvakról ad rövidebb-hosszabb találó jellemzést. A tiszazugi regősjárás szintén a próba jegyében indult, hét fiúval, kicsinnyel, naggyal vegyesen, akik tíz községben tartottak tábortüzeket, a legsötétebb és legbizalmatlanabb magyar parasztoznak. Amellett minden faluról többé-kevésbé helytálló szociográfiai képet is alkothattak. A tábortüzeken, ahol a résztvevő közönség kétszáz-kilencszáz között váltakozott, megnyílt a magabazárkózott, szinte fölényesen gőgös hallgatók szíve, s nótáinkban a magukéra ismerve, együtt játszottak apraja-nagyja, hogy utána megdöbbenő képeket kapjunk faluvezetőktől s maguktól a gazdáktól egyaránt. A két regős út a legteljesebben sikerült, és pionír munkájuk közkmcse az egész mozgalomnak. A népművészeti anyag most van tudományos feldolgozás alatt, a többit pedig lapszámonként közli a Magyar Cserkész s a Vezetők Lapja.

Az idei nyári program azonban nem állt meg a regős utaknál, hanem megkezdte a cserkészpróbák átmagyarítására való kutatást, öreg cserkészek járták be a Hortobágyot, a bugaci pusztát, Salgótarját s a Bakony vidékét, s gazdag anyaggal tértek vissza. Egy másik csoport végigcsónakázott a magyar Tiszán, egy harmadik a Dunának egy szakaszáról készített részletes vizitérképet.

A cserkészmozgalom mindenképpen bekapcsolódik a magyar vidék, a magyar falu életébe. Az új esztendőben pedig nagyszabású tervvel indulnak tovább. A regősutak hármas irányúak lesznek, a tulajdonképpeni vándorló regőscsoportok tábortüzeket gyűjtenek a községekben, s egyúttal, ha idejük akad rá, gyűjtőetnek is. Ezzel kapcsolatos a Magyar Cserkészszövetségnek az a tendenciája, hogy a táborozó csapatoknak olyan kátét adjon kezébe, amely kész programot ad már az úgynevezett faludélutánok tartásához. Az első ilyen kiadványnak nagy sikere bizonyítja, hogy szükség van rá. Egyrészt az emberek szívesebben fogadnak kész gondolatokat, másrészt pedig sokan éppen ellenkező eredményt értek volna el balkezes kezdeményezéseikkel. Ez év nyarán útnak indulnak a tudományos felkészültségű kutatók is. Ebben a munkában csak egy-két emberre számíthatunk, de folklorisztikus vándorutjaik reménnyel biztatnak. Ugyancsak tervbe vették azt is, hogy egy-egy környék viszonyainak különböző szempontú feldolgozására indítanak kis csoportokat. Mindezt el sem lehet képzelni más érdekelt szervek — mint például a Faluszövetség — bevonása nélkül, s szakemberek kihagyásával. A Magyar Cserkészszövetség erre is gondolt, hiszen egy-két tanfolyamot iktatott tervébe, melyeken szaktudósok adják meg az irányt, a már amugyis ily téren dolgozó egyetemi hallgatóknak. Mert mondanunk sem kell, hogy mindez kapcsolatos az öregcserkészek új útjaival. Sokáig a cserkészletből kinötteknél nem találkoztunk ezzel a harmonikus ifjúsági munkakörrel, öregcserkészletünk nagyrészt folytatása volt a kamaszok cserkészetének s így sokan elvesztek a magyar ifjúsági élet zilált s célt nem találó forrongásában. A magyar cserkészlet falumozgalma kapcsolatos egy új, a cserkészletből kinőtt egészséges ifjúsági mozgalommal is, melynek egyik ága az előbb vázolt terület. A cserkészlet, amely tizenkét éves korban kezdi el a nevelést, életmozgató erő, nem állhat meg az élet kapujában.

Mindezideig még nem találták meg azokat a kereteket, melyekben egy nagy, szolidáris közösségben, különböző részmunkával dolgozhatik, élhet az egyetemi hallgató, iparos-öregcserkész és a többiek, kiket a mozgalom átformáló ereje nevelt. Nem túlozunk akkor, ha azt mondjuk, hogy ez új szint és egészséges lendületet fog adni az ifjúságnak. A mai fiatal mozgalmak kivétel nélkül gyökeres hibákban szenvednek, s legszomorúbb annak az iránynak nem kívánt eltolódása, amely ígéret volt az új nemzedéknek. Szinte azt kell mondanunk, hogy a borzashajúság lett úrrá rajtuk, szabódezsői zavarokkal telítik az amúgyis kuszáit lelki képletet mutató ifjúságot.

A cserkészlet falumozgalma nem tartozik mindenestől az új megindulás programjába, hiszen a vándorlások s tábortüzek kis fiuknak a munkáját is felhasználják arra, hogy a falu és város közötti mély szakadékot betömjék. Legújabban ugyan érthetetlen hangok szólaltak meg,¹ mondván, kár próbálkozni is a „híddal“, mert az ellentét a városi és falusi lélek között „áthidalhatatlan“. Ezzel az a priori eredménytelenséget fixírozó elmélettel csak megakasztják azt a nagy és széles alapokra helyezett munkát, amelynek szolgálatába a magyar cserkészlet is beállt önnön s a magyarság javáért.

ARADI ZSOLT

RÁDIÓNK JELENE ÉS JÖVŐJE

C SISZÁR Bélának a Magyar Szemle legutóbbi számában „A magyar rádió“ címen megírt cikke adja kezembe a tollat; Magyarország legnagyobb nyilvánossága, a rádió megérdemli a behatóbb megtárgyalást a Magyar Szemle közönsége előtt.

Tévedés az, hogy a budapesti rádió szereplését komoly kritika tárgyává még aligha tették. A komoly kritikát elvégezte a közönség nevében ítélező kritikusok mellőzésével maga Magyarország népe, midőn az 1928. évi 83.714 előfizető számát 1929. végére fejnövelte 261.000-re. Végzi ezt a komoly, pénzébe kerülő kritikáját a közönség folytonosan, havonta mostanában ugyanis átlag 2500-zal nő az előfizetők száma. A rádió vezetősége külföldi adatok számbavétele és a magyar terjedés mérlegelése alapján az ország rádiótelítettségét a technikai rész teljes kiépítése után kb. 400.000—450.000 előfizetőben látja, ami annyit jelent, hogy négytagú családot számítva 2,000.000 lélek válik többé-kevésbé rádióhallgatóvá. A rádió nem a kritikusoknak, hanem a nagyközönségnek szánt intézmény; vezetősége ilyen eredmény után feltétlen büszkeséggel tekinthet vissza működésére. A hírlapi és szaklapi bírálók kiadós része állandóan gáncsolja a magyar rádiót a közönség nevében, ugyanakkor a közönség pedig szinte tódul a rádióelőfizetők közé; nyilvánvaló, hogy itt ellentmondás van, mégpedig kétségtelenül a rádió javára. Lehetne-e állandóan közönségellenes, rossz, alacsonyrendű műsorral ilyen hatalmas eredményt elérni?!

Rádiókritika tehát igenis van, úgy a közönség, mint a sajtó körében. A sajtó, mint az Est-lapok állandóan rosszaló rádiórovata mutatja, nem érez valami nagy függést a műsorhirdetések miatt; az is bajosan állítható, hogy a rádiókritikát nem vállalják oly szívesen újságírók, mint a szinikritikát. Az újságíró, mint a való dolgok világos szemű figyelője jól tudja, hogy aszinkritikának sincsen irányító ereje a közönség előtt; Schöpflin A.Jadár pár esztendeje ragyogó cikkben mutatta meg, mennyire megbuktatja olykor a közönség manapság a kritikusokat. A barátnő, a jóismerős dicséretének vagy rosszalásának több hitele van a legtöbb ember előtt, mint bármely sajtókritikának.

Aki a rádióról rendszeres bírálatot óhajt mondani, azaz irányító gondolatokat kíván a rádió vezetőségének tudomására hozni, annak mindenképp előtt azon közönség összetételével kell tisztában lennie, melynek nevében

¹ Dr. Kiss István: Az agrár settlement, Magyar Kultúra, 1930. 2.

beszél a nyilvánosság előtt. Az alapvető hiba itt van; a legtöbb bíráló tisztán egyéni véleményét, vagy a lapgazda érdekeinek megfelelő „bíralatait” mondja el, a 261.000 főnyi tömeg minden statisztikai elemzése nélkül; a közönség levelei viszont sokszor a kritikusok kívánságaival homlokegyenest ellenkeznek.

Az 1929. július 1.-i állapot adatait előfizetősűrűség tekintetében fel dolgoztam már egy szaklapban.¹ Statisztikai tanulmányomból a következő érdekes adatokat emelhetem ki:

1. A rádióelőfizetők felét Nagy-Budapest adja;
  2. A rádióhasználat sűrűsége Budapest környékén messze felülmúlja a vidék adatait;
  3. Vidéki városaink rádióérdeklődése átlagban a lakosság 3—4%-ára szorítkozik;
  4. Falvainkban a népesség 1—2%-a tart rádióvevőkészüléket;
  5. Nagyobb ipartelepek lakossága kétszer-háromszor annyi készüléket tart, mint a környékbeli mezőgazdasági népesség.
- Budapest főváros maga 9.54%-os arányszámával nem áll túlságosan elől.

A postaigazgatás most gyűjti nagyszabású rádióstatistikájához az adatokat, fel akarja dolgoztatni az előfizetősűrűséget az egyes helyek szerint, majd adatokat szolgáltat a rádióközönség foglalkozásáról és a tartott vevőkészülékekről. Igazi, a közönség szószólójának tekinthető rádióbírálat csak akkor kezdődhetik.

A mai bírálók bizonyos állandóan visszatérő bírálati kaptafával dolgoznak. Ez nem csupán a magyar rádiókritikusok sajátja, hanem az egész Európa rádióbírálati. Hivatászerűen végig kell böngészni hetenként Európa valamennyi rádiószaklapját, ezenfelül én fordítom az összes külföldi rádióállomások hivatalos műsorát hétről-hétre, így talán legjobb betekintésem van úgy a műsorszerkesztésbe, mint annak bíralataiba. Nyugodt lélekkel állíthatom, hogy alig van egyformább valami a rádióbírálatnál, mindenütt és mindig ezek a panaszok:

1. Nem sztárokat, hanem kezdőket és dilettánsokat szerepeltetnek a számok túlnyomó többségében;
2. A külföldi állomások hasonlíthatatlanul jobbak a belföldiekénél;
3. A bemondók műveletlenek, nem tudnak idegen nyelveket, ha tudnak, rossz a kiejtésük;
4. A rádióállomások vezetőinek nincsen semmi érzékük az alkalomszerűség iránt;
5. A prózai előadások unalmasak;
6. Az érdekes számok mindig a hallgatóságnak alkalmatlan időre esnek;
7. A színvonal alacsony.

Sokan házi cigányukat látják a rádióban. A régi mulatók magyar világban az volt a gyönyörök teljessége, hogy a cigány egyetlen mulatótársaságnak húzta, sőt gyakran abban a kompániában is csupán egyetlen egyének. Ma a rádiótól ugyanezt kívánják: húzatni vele egyéni ízlés szerint. Az operarajongónak csak operát, a nótázónak csak magyar nótát. A közönséglevelek többsége nem a műsorok változatoságát követeli, hanem a kedvenc műsorszám gyakrabbi előadását és a nemtetsző szám végleges mellőzését.

Csakugyan a rádió Európaszerte szerepeltet kezdőket. Reggel 9 óra 15 perckor nem állíthatja oda a budapesti stúdió a mikrofon elé semjeritzát, sem Giglit. Az volna legigazságtalanabb, ha a rádió, az ország legnagyobb nyilvánossága is számúzná a kezdőket, a fiatalokat. A hangversenyéletet úgyszólván megszüntette a rádió házhozzállított zenéje, a közönség csak a legeslegkiválóbb előadóművészek hangversenyait látogatja. Hol tűnjön fel ilyen körülmények között a kezdő előadóművész, hol szerezzen nevet? Dilettánsok Európa valamennyi műsorában előfordulnak, ahogy megléljük

¹ Rádióélet 1929. okt. 4. sz. 10—11. oldal: Hol van a legtöbb rádió Magyarországon?

írásaikat minden lap hasábjain, ahogy találkozhatunk velük az irodalmi és művészeti társaságok tagjai között. A dilettánsok legtöbbször hathatós protekciók birtokában mernek „alkotni“, nekik van legsúlyosabb fegyverük a rádió stúdió körül folyó tülekedésben, úgy Londonban, mint Stockholmban, Budapesten, vagy Breslauban. Népszerűséget és elismertséget hajhásznak szegények, természetesen hiába. Bizonyos, hogy a rádióműsorok színvonalát erősen húzzák lefelé, hatalmi eszközeik birtokában azonban lerázhatatlanok. Ezen a ponton sokat tehetne a rádiókritika, ha maga is kérelmelhetetlen tudna lenni a protekció felé.

Ha valaki átnézi a budapesti rádió fél- vagy negyedévi műsorát, hamarosan megállapíthatja, hogy a magyar élet által termelt művészeti és irodalmi értékek legtöbbször állandóan tevékenykedik a rádióban. Azért írom, hogy legtöbbször, mert vannak még mindig olyan neves emberek is, akik idegenkednek a rádiótól. A legelőkelőbb magyar színészek játszanak, a leghíresebb zeneszerzők és előadók muzsikálnak, újabb idő óta a legtöbbre tartott írók olvasnak fel. Ezeknél többet és jobbat a mai magyarság nem adhat, ez a mi mai színvonalunk. Közöttük kisebb emberekre is szükség van, hiszen a rádió tömegfogyasztó, melyet csupa elsőrangú, csupa sztárnévvel nem is lehet ellátni.

A külföldi állomások jobb műsorára való folytonos hivatkozás a külföldi műsorok nemismerésével történik. Egy-egy külföldi szám megtetszik valakinek, ebből tüstént az egész műsor kiválóságára következtet, noha a teljes külföldi műsorok végigtanulmányozására nincsen sem módja, sem ideje. Arról egyetlen összehasonlítás sem beszél, hogy Milano például egyugyanazon operát háromszor adja egy héten belül; azt sem hozta még fel senki, hogy Barcelona délután 4-től 7-ig és 8-tól 9-ig egyszerűen nem közvetít, hanem uzsonna-, meg vacsoraszünetet tart; azt sem emlegetik, hogy a sokat dicsért Toulouse teljes, egészsétes színműveket és operákat nem ad. A latinnyelvű országok rádióállomásainál úgy mennyiség, mint minőség dolgában különb műsort adunk, a skandináv országok közül a dánok műsorgazdagsága áll a mienkhez legközelebb, bár operák tekintetében jóval szegényebbek még ők is, noha Dánia egyike a legfejlettebb rádióországoknak. A német állomások azt a nyugtalan keresést, lázas újatákarást mutatják, ami ma az egész németiség szellemi életét összekuszálja. Hangjátékaik a műfaji keret nagy bizonytalanságával visszaelő zavaros alkotások sokszor, hiszen mindent hanggal megadni épúgy nem lehet, mint fénnel hangot pótolni. Ezért a német rádióműsorokban sok az erőltettség. A „Kleinstaaterei“ szellemi eredményei a rádióban is kísértének, csipcsup helyi nagyságok sekélyes irodalmi és zenei költészete készletre ásitásra az éterben cserkésző rádióhallgatót. Újabban nagyon divatbajöttek a különböző tájszólásszindarabok, meg a tájszólásöntudatnak egyéb megnyilvánulásai, melyek persze mindenki másnak élvezhetetlenek. Igen szép erénye minden német rádióállomásnak a világháborúban elesett írók, tudósok és művészek műveinek állandó kegyeletos előadása, ezt a magyar rádióknak is ajánlani lehet. A brit rádióműsorból a heti jócelekedet óráját ültethetnők át sikerrel. Ez a műsorszám mindig valamely társadalmi felsegítésre szoruló intézmény ismertetéséből áll. Az is emeli a brit rádió érdekességét, hogy a közéleti férfiak fontosabb beszédeit rendszerint közvetíti a mikrofonon is. Egyebekben a mi műsorunk nem áll a British Broadcasting Company-é mögött, operát gyakrabban adunk. A műsorszámok állandósága, vagy mint a rádiókritika mondaná, sablonossága a brit rádiózásban nagyobb a mienkénél; ez az állandóság legkevésbé bizonyos német állomásoknál mutatkozik. Külföldi műsorokban, kivált az angoloknál és németeknél gyakran találkozunk végtelenbe nyúló prózai előadássorozatokkal; a mi rádióknk ezt, igen helyesen, nem enged meg.

A külföldi állomások legtöbbszörrel szemben van még egy erősen kiemelendő jó oldala Budapestnek: műsorszámait nem adja oda reklámcélokra. Nincs szörnyűbb, mint az andalító szerenád közepén jelentkező női divatruház vagy legújabb hangszóró.

Újabbban, kivált sajtókritikákban erősen hangoztatják a rádióműsor-számok napieseményekhez igazodó alkalmosságát. Ebben Berlin ad példát a világnak, stúdiójának külön aktuális osztálya van, mely újságírás módján dolgozza fel és közvetíti az eseményeket. Az ilyen kívánságokkal a sajtó maga alatt vágja a fát, hiszen a rádió hova-tovább nyolcadik nagyhatalom lesz, ha a sajtó a hetedik. Bizonyos, hogy Budapest rádiója megállapodottabb jelleget mutat ma még, mint Berlin, vagy a többi német nagyváros rohanó, kapkodó rádióállomása, de Berlin 62 millió ember „szűkebb körű” eseményeit adja tudtul, Budapest pedig csak 10 millióét. Mi nem játszunk európai Amerikát; ha volna aktuális osztályunk, úgy az csak bizonyos erőlködéssel hozhatna össze, sokszor hajszálánál fogva odarántott anyagot. Aktuális eseményekről azonnal véleményt mondani nehéz ügy, a rádióknak ez nem is feladata; aktuális események helyszínéről közvetítést adni lehetséges, bár általában túlértékelt és gyakran a hallgatóra nem is valami előnyösen ható dolog. A rádió közönsége nem riportlap sikoltó stílusát várja a rádióműsorban.

A prózai előadások unalmán mindenféle zeneszámok közbeiktatásával igyekeznek segíteni, amint azt nálunk a Rádió Szabadegyetem is teszi. Igazi segítség azonban az előadások érdekes tartalma lenne színes, eleven stílusú, ötletes előadókka. A tudományos, vagy hivatalos merevségből engedni kell; ezen a téren úgy nálunk, mint külföldön sok még a teendő.

Legtöbb kifogás úgy a sajtóban, mint a városi közönség körében a mezőgazdasági előadásokat éri. Bármily nagy igyekvés mutatkozik is az összes gazdatényező bevonásával ezek tökéletesítése körül, vasárnap délutáni kirakati helyük miatt mindig panaszkodni fognak rájuk a szórakozni vágyó emberek, nem látván be, hogy a gazdák ilyenkor érnek rá legjobban rádióhallgatásra.

A rádió körül folyó érvényesülési harcokra felette jellemző, hogy egyetlen műsorszám van, melyért mindenki lelkesedik, melyet senki sem gáncsol és ez a gramofonközvetítés. Legfeljebb a gramofonlemezgyárak vetélkednek itt a háttérben, előadóművészek személyes küzdelme nincs, a lemezek legtöbbször külföldi. Ezen a ponton leginkább sikerül személyteleníteni a rádiót, a külföld által világhírűvé avatott művészek ellen nem mer szólni senki.

Ma már rádióink egész technikai felépítése elavult, bármily furcsán hangozzék is ez a csak pár évvel ezelőtt véghezvitt nagy berendezkedések után. Hangsúlyoznom kell, hogy ezzel a rádió vezetésére hivatott tényezők teljesen tisztában vannak. Az újjáalakítás előkészületei nagy arányokban folynak, a második magyar hullámhosszúság, a 210 m felhasználása s ezzel a sokat elrejtett kettős műsor dolgában csak majd e nagy technikai átalakulás után indulhatnak meg a komoly tárgyalások. A kérdésnek az itt a lényege, hogy a két külön műsor nem mehet különböző adóenergiával, előbb tehát a technikai újjáépülésnek két egyforma energiájú adóállomásra kell gondoskodnia. Elgondolhatjuk, hogy ez mekkora építő feladatot jelent. A kis államok gyakran vagy nemzetiségi, vagy felekezeti alapon használják fel második hullámhosszukat; Finnország például a hét bizonyos napjain Lakti főállomáson kétharmadnyi népét kitevő finn lakosságának ad finn nyelvű műsort, míg Helsinki, a második állomás ugyanakkor az egyharmad svéd lakosságot szolgálja ki svédül. A hét egy napján viszont ugyanez történik, de Lakti svéd és Helsinki finn szerepével. A két nemzetiség számarányában való műsorfelosztás itt hajszálíg pontos. Hollandia Hilversum állomáson ad most általános műsort, míg Huizen nevű állomását teljesen átadta a katolikus és protestáns rádiótársaságoknak, melyek békés meg egyezéssel osztozkodnak rajta és a nekik kiosztott napokon teljes napi rádióműsort nyújtanak zenével, operettel, kabaréval. A kegyességnek műsoruk összeállításában semmi nyoma. Belgium második műsora a flamand katolikusoké, meg a flamand szocialistáké. Nem lehetetlen, hogy a jövőben felekezeti és pártérdekeltségek Európaszerte mindenfelé rádiót teremtenek maguknak, amint eddig külön sajtót tartottak szükségesnek, úgy most a nyilvánosság irányításának legmodernebb és hovatovább leghathatósabb eszközeiből, a rádióból is részt kének. A német szocialisták napi- és rádiólapjai máris

sürgetik a meglevő állomások burzsujkézből való kiragadását és pártarányban történő szétosztását. Megérjük, hogy a sajtó másodrendű hírközlő- és propagandaeszközzé süllyed le a rádió mellett, ami a rádióért folyó elkeseredett harcot jelent.

Másik nagy feladatunk a magyar rádiózás terén a vidéki, úgynevezett reléállomások felállítása. Ez a rádióhallgatók számának hatalmas megszorodását fogja eredményezni, miután a 20 kilowattos lakihegyi adóállomás hatóköre 140 kilométeres sugarú vételi területet jelent detektoros készülékek számára. Reléállomásokkal a detektoros vételi lehetőségek száma megsokszorozódik és éppen a kisemberek, az olcsó készülékek vásárlói jutnak Budapest rádiójának élvezéséhez. Különösen Miskolc és Pécs irányában fontos ez, mivel e két irányban rosszak Budapest vételi lehetőségei.

A rádió ma valóságos diktátor lehet, a nemzet művelődési ügyeiben irányt szabhat, szokásokat gyökereztetget meg. Ebben a tekintetben érdemes elgondolkozni, a napi műsoron kívül fensőbb, magasabbrendű életirányító programot kell teremtenie. Számos olyan dolgot elintézhet, melyet eddig nem sikerült elintézni, többek között megteremtheti végre a magyar zenei műnyelvet is. A rádió nem széplelkek szűk körének, hanem nagy tömegeknek szükségleteit elégíti ki, zenei műsorát a Valse triste-k, Impromptu-k, egyéb idegennyelvű megjelölések nem teszik érthetőbbé és kívánatosá az egyszerűbb emberek előtt. A zenei műnyelv magyarrátételére most van a rádiónak legmegfelelőbb ideje, a tökéletes képrádió eljövetelével a zene mai túlnyomó szerepe alá fog hanyatlani a rádióműsorokban, míg most a zenei élet csaknem teljesen a rádióé. Ilyen átalakító, hálás feladata több van még a rádióknak, ezek kitűzése és végrehajtása az intézmény arányaihoz és hatásához illendőbb munka, mint a napiműsor apró hibáinak fessegetése. Ilyen eszköz az emberek szellemi tartalmának kiépítésére és irányítására még alig volt kezében valakinek, ezt tudnunk kell használni, mert ismétlem, hovatovább minden sajtóeszköznél hatalmasabbá és hatékonyabbá válik.

KILIÁN ZOLTÁN

ANGOL NAPILAPOK

AKADNAK Magyarországon emberek, akiknek derűs és bizakodó reggeli hangulatát elrontja, ha betekintenek a kávéhoz mellékelte újságba. Parva sapientia regitur mundus — és a reggeli lap nagy pedagógiai hivatása talán abból áll, hogy jókor figyelmeztet arra, hogy egész nap ostoba és élvezhetetlen emberekkel lesz dolgunk. De az újságnak ezt az áldásos hatását nem mindenki ismeri fel. Vannak emberek, akik felsőhajtanak, amikor vezércikkben értesülnek, hogy bika garázdálkodott a Rákóczi-úton, elkeserednek, mikor az újság ismeretterjesztés ürügye alatt húsz éve elavult ismereteket terjeszt, és mélázva a művelt nyugat országaira gondolnak, mint Bessenyei óta annyi bús magyar. Bessenyei nem ok nélkül szomorodott el, amikor Voltaire és a lőcsei kalendárium nivőkülönbségét latolgatta — de késő ivadékának nincs oka a panasza. Mert az angol lapok általános nivójához képest a pesti lapok legalább is dombocskákat jelentenek.

Merész tételünk igazolása nem szorul különösebb stúdiumokra: elég, ha kezünkbe veszünk egy mai újságot, mondjuk a Daily Mailt? Az első lapot a hirdetések foglalják el. Nálunk ez hátul szokott lenni — de az angol szisztéma talán becsületesebb: előre tenni azt, ami a legfontosabb, legalább is az újságnak. Azután jön két lap közgazdasági hír. Azt hiszem, ez ér legtöbbet, de ezt sajnos nem igen tudom ellenőrizni. Igaz, hogy komoly angol üzletemberek sem szokták elolvasni, hiszen sokkal bővebben megtalálják a naponta megjelenő szaklapokban. Azután jönnek a hírek, az angol lapok világszerte elismert pontos hírszolgálat. A mai napon pl. arról értesülünk, hogy egy sokat ígérő moziszínész nő tűnt fel (szövegközi kép),

hogy a világháború oka asszonyi bosszú volt, hogy egy úr 23 álnevet használt, hogy a kétsoros átmeneti kabát ebben az évben hosszabb lesz, mint tavaly volt, hogy egy özvegy jelent meg az Ismeretlen Katona sírjánál a Westminster apátságban, továbbá néhány válásról. Ennyi szenzációs hír mind egy nap, és alig hat lepedőt tölt meg a róluk szóló beszámolás.

Ezután következnek az angol lapok legkedvesebb specialitása, a People and Their Doing című rovat. A cím viruló együgyűségét vaskosabb nyelvünkön nem is tudnám pontosan visszaadni, de az értelme körülbelül az, hogy „Emberek és tetteik.“ Ebben a rovatban egy „szemlélő“ (Onlooker) egyes szám első személyben beszámol csodálatos kalandjairól, melyek vele és a londoni élet valamelyik állítólag közismert szereplőjével történtek meg. Például azt módja:

Menyasszony integet a tömegnek. Tegnap éppen jókor siettem oda, hogy láthassam Miss Phyllis Holmant, amint belépett a St. Martin in the Fields templomba, hogy hűséget esküdjék Mr. W. Richardsnak. A templom körüli közlekedést csaknem feltartóztatta a tömeg, mely elbájolva nézte a menyasszonyt, aki visszafordult a lépcsőkön és integetett. Az esküvői menetet nyolc kék ruhás nyoszolyólány és két apród képezte

Avagy:

Sok lakóhely. Lord Moray, aki a Stuart-házi királyok leszármazottja, több lakóhelyet mondhat magának Skóciában, mint bárki más. Perthshireben az övé Kinfauns Castle és Doune Lodge; Fifeshireben az övé Donibristle Park, és Inverness-Shireben Stuart Castle. Főlakóhelye azonban Darnaway Castle, Elgnishireben.

Ó a nemes lord! De Mrs. Mc Grath szintén különös élményen esett át: Mrs.. Mc. Grath egy ideig Szerbiában tartózkodott és rendkívül érdekesnek találta, hogy a parasztok gyönyörű kézimunkákat készítenek, ruhaujjakat, gallérokat stb. Annyira elbűvölte őt a kézimunka, hogy számosat megvett és az a szándéka, hogy felhasználja őket legközelebbi ruháinál.

Evvel a rovattal közeli rokonságot mutatnak fel az angolok által olyannyira kedvelt Human Interest Stories, magyarul talán annyit tesz: nagyjaink emberi oldala. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az angolok rendkívül humanus gondolkodásúak; a nagy politikusnak nem a tettei, a nagy művészek nem az alkotásai az igazán érdekesek a számukra, hanem azok a „jellegzetes kis adatok“, melyekben jószívük, gyermeki ragaszkodásuk, rögeszméjük vagy egyéb emberi dolog nyilatkozik meg. Igaz, hogy némelyik nagy embernek úgyszólván kizárólag csak emberi oldala van. Így pl. megtudjuk Sir Kynastonról, a volt lordmayorról a következőket:

Alaskában van egy yorkshirebeli lány, akinek nincsen idehaza senkije. A napokban levélben megkérdezte Sir Kynastont, nem tudna-e felvilágosítást adni bizonyos horgászeszközre vonatkozóan. Kellő időben megkapta a kért felvilágosítást.

Hasonló jellegű az A Woman about Town című rovat. Ez az előkelő hölgyről szól. Megtudjuk, hogy az Előkelő Hölgynek nagyon sok dolga van: A minap választanom kellett a Tejgazdasági kiállítás közt, ami mindig ellenállhatatlan vonzóerővel bír az asszonyi lélek számára; a Francia Bulldogkiállítás közt, ahol ezek a divatos kutyák abszurd gallérjaikban parádéznek — és a westminsteri Orchidea-kiállítás közt. De az Autó-kiállítás utolsó napjai is igényt tartottak rám. Végül is az orchideák győztek, mert mindig kíváncsi vagyok estélyi toalettként eme lényeges kellékének a fejlődésére.

Miután magunkhoz tértünk az emberi dolgok okozta kellemes bágyadságból, következik a tulajdonképeni reportage, a szenzációk. A szenzációk itt is nagyobbára gyilkosságok, mint a világ egyéb részeiben. Különség legfeljebb a gyilkosságok, illetve a róluk szóló hírek elkészítési módjában van. A mi lapjaink szeretnek a szöveg közt fettel szedni bizonyos misztikus és hátborzongató mondatokat: „az ajtó kinyílt.“ Itt az újságkészítő inkább a címben tombolja ki detektívvadregényes fantáziáját. Erről azonban nem írok, mert a headline-ek, a nagybetűs címek kultusza, ha jól tudom, Amerikából származik, mint minden monumentális dolog és különben is nálunk is kezd meghonosodni. Az angol gyilkosságokat az jellemzi általában, hogy

az áldozat, ha nő, mindig szép lány és napsugaras kedély volt szegény, és ha férfi, wellknown clubman, jólismert clubvendég volt. A női áldozatokról azt is megtudjuk, hogy a haját egészen rövidre nyírva hordta vagy pedig már kezdett hátul nőni. A szabály az, hogy a szenzációs riportokban mindig kell nőnek szerepelni; ha másképp nem, meg kell említeni, hogy sok nő ment el a ház előtt, áltól a gyilkosság történt. A gyilkosságokon kívül a szavahihető tanuk által igazolt szellemjelenések okoznak nagy feltűnést. Angliában nagyon sok a szellem; az angolok, ezek a vérbeli sportemberek, rendszerint rájuk lőnek, de a golyó átmegy a szellemen, mintha levegő volna.

A szenzációk után a sport következik, két lepedőn. Külön színházi rovat nincs, ebben az angol lapok mégis intelligensebbek a mieinknél. És azután jön további négy lepedőn a legcsodálatosabb része a lapnak, oly csodálatos rész, hogy nem is találok magyar szót a megjelölésére. Talán ha azt mondanék erre a részre: Asszonyoknak, megközelítően, ha nem is a célját, de a nivóját legalább is.

Ennek a csodálatos résznek az éltető középpontja a Kérdés és Felelet. A Feleletet többnyire egy „jólismert“ regényíró adja vagy pedig egy nem kevésbé jól ismert lelkész, esetleg maga Dean Inge, minden „felelő“ nagy mintaképe. A kérdéseket általában két nagy csoportra lehet osztani. Az első csoport férfiak és nők egymáshoz viszonyított társadalmi helyzetével foglalkozik, hogy szabatosan fejezzem ki magam. Egyszerűbben mondva: a nőkérdéssel. Okos Nő Férfihez Menjen-e Buta Férfihez? Okos Férfi Felel-e Vegyen-e Buta Nőt? Mi a Nő Vallása? A Férfi Vagy A Nő Dolgozik-e Többet? Miért Pontatlanok A Nők? A Szépség Útjában Áll-e A Sikernek? Néha kérdés nélkül felelnek: A Nők Napról-Napra Szébbek Lesznek, mondja egy jólismert festő. A cikkhez mellékeli feltűnően csúnya felesége fotográfiáját, dehát de gustibus . . . . Egyébként mindezek a kérdés-feleletek női fotográfiákkal vannak ellátva.

A kérdések és nézetkék második nagy csoportja a „post-war girl“, a háború utáni lánytípus legendájával foglalkozik. Ennek a sajátos, háború utáni babonának, hogy a mai lány más, mint a régebbi lányok, talán sehol sincs annyi hívője, mint az angol újságírók közt. Sajnos, a legenda variánsai roppant egyhangúak. A háború utáni lány mindig cocktailt iszik és rövid-hajú, míg a háború előtti lány mindig hímzett és elájult. Illusztrációkép olvassunk el egy cikket valamelyik utóbbi Daily Mailből:

A Modern Lány. Ugyanaznap este klasszikus koncert volt egy híres hotelben, melyen nők nagyszámban jelentek meg. Mert a nők általában muzikálisabbak, vagy legalább is inkább érdeklődnek a zene iránt, mint a férfiak. Hirtelen, egy csendes zenei rész alatt, valaki hangosan súgta: „Egér!“ és úgy is volt. Az egér jobbra-balra szaladgált. Végül is egy igen csinos lány, igen divatos ruhában „magához csalogatta, megfogta és kivitte a teremből, azután visszatért a helyére és leült, mintha mi sem történt volna. Képzeljük el, mit tett volna a helyében a nagyanyja — bizonyára felsikoltott volna és végigesett volna a székeken.

Csodálom, hogy az önérzetes és őseikre oly büszke angol férfiak nem kelnek bántalmazott nagyanyjuk védelmére. De a háború-utáni nő mithosza sokkal komplikáltabb ostobaság, semhogy ilyen röviden el lehetne intézni. Ha az angol újságírók megnéznék a British Museumban látható rekonstruált szumériai nőt, a világ legrégebbi hölgyét, észrevehetnék, hogy már neki is feltűnően „háború-utáni“ ízlése és jellege Volt.

A kérdés-felelet után specifikusan női dolgok következnek. Átlag egy lepedőt foglalnak el a háztartási tanácsok és egyet a babyre vonatkozó dolgok. Ha a baby újságot olvasna, láthatná, hogy milyen fontos személy ő Angliában, legalább is olyan fontos, mint egy rugby-kapitány. Fontos része még az újságnak a beküldött levelek. Rose Macaulay, a „jólismert regényíró“, aki az angol újságírásról sok kitűnő szatírárt írt, a beküldött leveleknek három fajtáját különbözteti meg: az első csoport azzal kezd: „Uram, önnek, mint mindig, most is tökéletesen igaza volt, amikor megállapította, hogy . . .“ A második csoport a morózus helyreigazító. A harmadik egyenest a tárgyra tér: „Uram, kiskutyám legújabbban füttyörészni kezdett a foga közt. Kíváncsi

vagyok, vajjon más olvasónak is volt-e ilyen tapasztalata kis kedvence körül?”

Mert az angolok nagyon humánusak. Emberszeretetük a kutyákra is messzemenően kiterjed. Naponta jelennek meg könyvek kutyákról, ilyen címekkel: öt év kutyák közt. Közös barátaink etc. Az anti-vivisekciós ligának külön folyóirata van. Az új Lordmayort kísérő ünnepi menetben a legelőkelőbb helyet az állatvédő egyesület foglalta el. Diszkocsiján gázmaszkos cserkészek és gázmaszkos kutyák voltak láthatók. Csakugyan, hogyne volna nekik joguk a gázmaszkhoz! A cserkész is ember, a kutya is ember. Ennek megfelelően a kutyának is sok hely jut a napilapokban.

A kutyának igen — mondaná valaki — de hol maradnak az igazán közérdekű vagy legalább is annak tartott dolgok, a kül- és belpolitika, az „égető társadalmi kérdések”? Sehol. Az indiai home-rule-krízis legválságosabb napjaiban a Daily Express lapokat hozott a vacsoráról, amit a walesi herceg adott a Victoria Orosszal kitüntetett volt harcosok tiszteletére, míg az indiai kérdést egy interjúval intézte el. A Daily Mail beírta avval, hogy leveleket közölt, melyekben vidéki olvasók válaszoltak arra a kérdésre, Mit csinálna India Angolok Nélkül? Ugyanakkoriban a francia kormányválságról hat sorban emlékezett meg.

Az angol újságíró úgy látszik nem fogadta meg Kölcsey Parainesisének a tanácsát és nem érdeklődik a közügyek iránt. Aki olyan furcsa ember, hogy az ilyesmi érdeklí, az elolvassa a jó lapokat, a Timeset és a Manchester Guardian, vagy a kitűnő vasárnapi újságokat és havi folyóiratokat.

Ma már minden átlagos angol tudja, hogy a Victoria-korra haragudni kell, hogy a régi jó világnak vége és nehezebb napokat élünk. De a gyakorlatban, legalább is az újságírói gyakorlatban, még mindig a régi jó világ elvei érvényesülnek. Az angol napilapok általában véve oly meseszerűek, a valóság fontos kérdéseivel szemben oly tartózkodóak, mint nálunk a lapok vasárnapi mellékletei. An angol madár még mindig a Victoria-kor struccmadara. Vagy talán csak az újságíróké. Az újságírók az egész világon néhány évtizeddel a kor mögött vannak. Az angol újságírók még mindig azt hiszik, hogy minden rendben van.

Ezért igazat kell adnunk Rose Macaulaynek, „Azok, akik nem látják több hasznát a sajtótermékeknek, mint hogy tüzet lehet velük gyújtani és fiókokat kirakni, azt hiszem, túlságosan alacsony helyet jelölnek ki számára a dolgok rendjében. Mert az újság a molyokat is távoltartja a ruháktól. Ezek a kis állatok ugyanis, azt mondják, nagy és érthetetlen ellenszenvvel viselkednek a nyomdafesték iránt.”

SZERB ANTAL

A MAGYAR TISZT KÉPE ANGLIÁBAN

MARKOVITS RODION „Szibériai Gamizón-ja,” melyről a Magyar Szemlében két ízben is megemlékeztünk,¹ legújabban külföldi útra is elindult; angol kiadásáról ezt olvassuk a legkiválóbb angol irodalmi szemlében, a Times Literary Supplement-ben (1930. jan. 2.):

Az előttünk fekvő négy könyv között a „Szibériai Garnizón” a legjelentősebb, úgy mint irodalmi mű s tárgyi érdekességénél fogva is. Terjedelmes könyv és vannak nehezkesebb részei is; de metsző szellemessége és humora, nemkülönben a mi szemléletünkötől való merő különbözősége kiváló jelességű háborús regénnyé avatják. Kérdés, mennyire élethívek a kezdő jelenetek. Ha szerző nem torzította el ezeket ama mértéken túl, mely minden szatirikusnak joga, szörnyű vádat jelentenek a magyar hadsereggel és különösen a magyar

¹ M. Sz. VI, i. sz. XVI. lap és VIII, 1. sz. 95. lap.

tisztikarral szemben. Semmi ehhez foghatót nem találunk angol, francia és német könyvekben. Ezekben is találkozunk apró-cseprő korrupcióval és tévedésekkel; de a tévedések nálunk a rögtönzés következménye, a hadkötelezett népeknél pedig a hadsereg megmerevülésének eredménye. A hivatásos magyar tiszték, akik e lapokon megjelennek, szinte érthetetlenül rossz katonák. Úgy látszik, mintha teljesen híján volnának mindenféle ismeretnek és gyakorlatnak; legénységük iránt semminemű érdeklődésük nincsen; harci vágyuk nagyon csekély.

A könyv nagyobbik fele ellenben a hadifogság idejével foglalkozik. Meg kell vallani, hogy a tiszték itt sem jelentkeznek kedvezőbb színben. Foglyulejtésük után mindjárt az első jelenet, mikor úgy látjuk őket, amint legénységüktől meleg takarókat vásárolnak, hogy a várható hideg időjárással szemben védekezzenek, kínosabb, mint számos esemény, mely a hadviselés sokkal szörnyűbb mozzanatait volt hivatva ábrázolni. Kicsinyes szertartásosságuk, haditörvényszékesdjük, kihívásaik olyan párbajokra, miket a háború befejezte után fognak megvívni, nevetségesek...

A Times cikkírója irodalmi tekintetben értékes műnek tartja a Szibériai Garnizón-t; ez ízlés és irodalmi mérték kérdése s ha a magunk ítéletével nem is egészen egyezik, szívesen vennénk tudomásul, hogy egy magyar nyelven írt regénynek Angliában irodalmi sikere van. De ennek a „riport-regénynek“ — mint szerzője elnevezte — riport része is van, sőt „tárgyi érdekessége“ is. Arról bizonyára lehet vitázni, vajjon a tiszta irodalmi célokat követő mű szerzője mellékes tekinteteket ismerhet-e; felfogásunk szerint azonban nem lehet vita tárgya, hogy az író, aki „ábrázolni“ és „ismertetni“ kíván, aki egy korról, egy népről vagy akár csak egy társadalmi csoportról, mint Markovits mondja, „kollektív riportot“ nyújt, hűségre, igazságra és méltányosságra van kötelezve s mind erre a szó legmagasabbrendű értelmében. Mert a fonák detailokba elmerülő realizmus még nem jelent igazságot: magasrendű igazság tudvalévőén mindig ki-egyenlítő és mérlegelő szintézis eredménye.

A „Szibériai Garnizón“ angliai sorsa ezt ékesen igazolja. Markovits hadifogoly-életképében sok érdekes megfigyelést gyűjtött egybe; egyéniségének alapiránya arra készítette, hogy az emberi gyengeségeknek, melyek olyan szomorú keretben, aminő a fogolytábor, különösen buján tenyésznek, botránykrónikáját írja meg. Bizonyára nem az volt a szándéka, hogy könyve a magyar tisztikar és közvetve a magyar társadalom botránykrónikája legyen. Azzá lett, mert szemléletének és ábrázolásának két irányban is alapvető hibája volt. Az egyik, hogy (a Times kifejezésével élve) messze a szatirikust megillető torzítási jogon túl is torzított; a másik, hogy politikai felfogása az irányregény felé csábította s ő e csábításnak engedett.

A „Szibériai Garnizón“, mely ennek a sekélyes és meddő radikalizmusnak a gyermeke, Angliában a magyar tisztikarnak és a magyar társadalomnak „szörnyű vádiratává“ lett. Mily méltatlanul, nem kell itt elmondani. A magyar tisztikar hivatásos és emberi jelességei vetekszenek a hadviselő nagyhatalmak tisztjeivel; ami emberi gyengeség e testületben meghúzódott, azt minden hadseregben megtalálhattuk. Am nem minden nép irodalmában volt háborús regény, mely e gyatraságokat szertelen, torz raccourci-ban a világ elé tárta volna; a Times szerint éppenséggel egy népnek sincs ilyen könyve. Markovits regényének összes — egyébiránt is erősen vitatható — irodalmi jelességei nem érnek fel azzal a kárral, amit Angliában máris okozott. Minél nagyobb lesz könyvének példány-sikere külföldön, annál nagyobb lesz a magyarság erkölcsi károsodása.

SZÍNHÁZI ESEMÉNYEK

SZÍNHÁZI életünk nem olyan változatos és eseménygazdag, hogy minden egyes mozzanatát feljegyezni érdemes volna, s állandó referátumokkal kellene a közönség figyelmét rá felhívni, annál kevésbé, mivel a társadalmi és kulturális életben a színház ma már úgy sem tölti be azt a szerepet, mely a múlt század végén még rendelkezésére állott. Öreg urak csillogó szemmel beszélnek ma is arról a kulturális élvezetről, melyet nekik a „Nemzeti^e”, vagy a „Burg” nyújtott; e nagy színházak előadásai akkoriban az embereket jobbakká, kedvesebbekké, az élet bajai iránt megedzettebbé tették. Nem kell mondanunk, hogy ma már nincs oly naiv ember, aki hasonló eredményeket várna egy-egy színházi előadástól. Ma az „élvezet” a cél, s ez magyarázza meg, hogy komoly szemlélő csak ritkán fordul a színház felé, — s akkor is a megmaradt illúziók veszélyeztetésével. A tanulság egy-egy színházi kirándulásból többnyire (ha nem is mindig) szomorú.

NEM egyszer vetették föl már a kérdést, hogy vájjon lehet-e, sőt szabad-e egyáltalán gyermektragédiát írni? — szabad-e a gyermek forrongó, kialakulatlan lelki világát a pszichológiai elemzés tükrében a drámai előadás kegyetlenül éles megvilágításába helyezni? Nyilvánvaló, hogy a kérdés erőszakolt és jogosulatlan. A gyermekkor örömmel-búval teli megnyilatkozása éppúgy tárgya lehet minden művészi ábrázolásnak, s így a drámainak is, mint az emberélet bármely szakasza. A nehézség inkább csak abban áll, hogy éppen e kor, a gyermek- és serdülő-évek művészi ábrázolása követeli a legtöbb odaadást, az alkotás legáldozatosabb perceit.

Az eddigi gyermektragédiák egyik leglényegesebb hibáját íróknak az a végzetes tévedése okozta, hogy a dráma magvát, indítékát szinte kivétel nélkül szexuális jellegűnek fogták fel. Móricz Zsigmond legújabb darabja, a Légy jó mindhalálig, azok közé a kevésszámú kísérletek közé tartozik, mellemek meggyőző erővel ép az ellenkező igazságot bizonyítják, azt t. i., hogy a gyermeki lélek igazi tragédiáit a legnemesebb, legmagasztosabb érzések első durva és kíméletlen szétrombolása idézi elő.

Nyilas Misi, a debreceni kollégium IV. oszt. kis *diákja* így indul az élet elé, a nagyok iránti feltétlen bizalom illúziójával. Ez a túlérzékeny szívű kisfiú naiv gyermekésszel azt képzeli, hogy a felnőttek közé kerülve éri csak el az ember élete boldogabb felét; szép logikusan kikövetkezteti, hogy a gyermek csak azért rossz, mert nem ismeri a különbséget a jó és a rossz között, de mire felnő, megtanulja, mit szabad tenni, mit nem s aszerint él. A tudás abszolút tekintélyének magát teljesen alávető mintadiák e naiv életfilozófiája nem támaszkodik egyébre, mint derék édesapjának és tanárainak emberideáljára, valamint édesanyja talizmánként őrzött figyelmeztetésére: „Légy jó mindhalálig!”

Ez az expozíció végzetszerűen megszabja Nyilas Misi tragédiáját: az első nagy csalódás, mely a jónak hitt „felnőttek” világában éri, örök-időre tönk्रे fogja tenni ennek a félszeg emberpalántának fiatalos, kedves rajongását. És valóban, amikor Nyilas Misi nemsokára mint „nevelő” és felolvasó a felnőttek társaságába kerül, akik közül az egyik meglopja, a másik pedig bosszújában szinte rendőrkézre juttatja s maga a tanári kar is eleve elítélve tör pálcát felette: a hármaskörös kiábrándulás annyira megrendíti az élet jóságába vetett hitét, hogy meghasonlását elmulasztani semmi s még enyhíteni is alig lehet képes valami. Éppen ezért a darab zárójelene, melyben kifejtik a bonyodalom és Nyilas Misi ártatlansága kiderül, nem hozhatja meg a drámai megtisztulás felszabadító érzését. Móricz Zsigmond bizonyára nem szívesen választotta a darabja elgondolásával és szerves

felépítésével összhangban nem álló színpadi megoldást. Itt alighanem ismét ugyanazon külső befolyásnak engedett, mint annak idején, amikor az „Úri muri“ viharfelhős, telített atmoszféráját hirtelen fordulattal a happy end megnyugtató záróakkordjával oldotta föl. Sőt ezúttal még az Úri-muri befejezésénél is rövidebb és gyorsabb finissel sietett berekeszteni a tetőfokra hágott érzelmi áradatot, — mégis zárójelenete disszonanciáját a művészet rovására tett legminimálisabb engedmény sem oldja fel. Nyilas Misi tragédiája a tanári konferencia előtt lefolyt jelenetben teljessé és feloldhatatlanná válik. Ártatlanságának kiderülése a szükséges katharizist eléggé megteremti, kár volt tehát a szerencsés befejezést túlfokozni; hiszen a gimnáziumból kicsapott ficsúr azzal, hogy a Misitől ellopott sorsjegy segítségével kedvesét hercegnő nagynénjéhez Pestre szökteti, voltaképpen a romlás szélén álló Doroghy-familia megmentőjévé, a siker által igazolt hőssé emelkedik. Már pedig a drámai feszültség ama hálójában, melynek középpontjába Móricz Zsigmond a kis Nyilas Misit állítja, úgy érezzük, hogy e heroikus lélek tragikus elsodortatását az egész pusztuló Doroghy-familia szerencsés megmentése sem éri fel.

Amily feltartóztatatlanul rohan az esemény a végkifejlés felé, épp oly vontatottan, nehezen indul meg az első két felvonásban. Az első felvonás forgó színpadán a képekre tagolt epikai háttér nem szerves tartozéka a cselekménynek, a második felvonásban pedig a tragédia külső kerete van túlszűfolyva.

Móricz Zsigmond darabjának fogatkozásai azonban csak a kritikai elemzés során tűnnek elő ilyen élesen; az előadás drámai lüktetésében, a tragédia egységes összhatásában szinte észre sem vevődnek. Az első jelenet egyszeriben Nyilas Misi figurájához láncolja a figyelmet, aki egyrészt a magunk gyermekkorának reminiszenciáit idézi fel, másrészt pedig saját sorsának tesz részesevé, ugyannyira, hogy a darab folyamán vele és általa mi is keresztüléljük az eseményeket. Móricz Zsigmond gyermektragédiája a regényből átmentett minden jelentős drámai elemet, de *írói értéke* legfőbb sajátosságait is mind megőrizte; epizódjelenetei szélesvonalú eseményrajznak, alakjai pedig klasszikus emberábrázoló művészetének megkapó realitásával jelennek meg a színen.

A mai színházi világban, amikor az írók darab helyett inkább csak szerepeket írnak, eseményszámba megy az az örvendetes példa, hogy egy rendkívüli mű vezetőszerepe talál olyan tökéletesen kidolgozott, annyira szívvel-lélekkel egybeforró ábrázolásra, mint Nyilas Misi szerepe Vaszary Piroska játékában. Ez a színész nő szuggesztív erővel elszakíthatatlan közönséget teremt színpad és nézőtér között. Azokban a jelenetekben, mikor a kis Misi a lutrisbolt előtt földre rogy, mikor kétségbeesett igyekezettel próbálja a vak öregúr előtt palástolni a bajt, s végül mikor a tanári kar előtt tragikus hőssé magasztosul: a legmagasabb színészi képességről tesz tanúságot, feledhetetlen élményt nyújt.

CSATHÓ KÁLMÁN legújabb darabjában — Matyika színész nő szeretne lenni — szakított eddigi színműírói hagyományával. Eddig a vidéki magyar úriosztály életének derűs jeleneteit dramatizálta, most egyszerre lipótvárosi miliőbe tette át darabja színhelyét, s a környezettel együtt írói hangját is elcserélte. Új darabjának néhány jelenete feltűnően emlékeztet ugyan a Vígszínház egyik korábbi házi szerzőjének vígjátékaira, de lehet hogy ez az utódlási kísérlet csak külső jele egy messzebbmenő írói szándéknak; lehet, hogy most, miután a Varjú a toronyórán, Te csak pipáld Ladányi, Az új rokon, Most kél a nap, meg a Lányok, anyák, nagyanyák c. írásaival a magyar olvasóközönség egyik töredékét sikerült megnyernie — igényt fonnál a másik ellentétes töredékre is, és ennek a más jellegű közönségnek ízléséhez igazodva igyekszik magának új területet hódítani. Az Ibolyka (Egy pesti kislány története) meg a Pókháló c. könyveinek kissé szabadabb hangjához tért ezúttal vissza, de mindkettőt jóval fölülmulta, sőt újonnan választott közönségének ízlés-határait is erősen túllépte.

Miről is szól a darab? Arról, hogy egy pesti úri család tagja színésznőt pályára szeretne lépni. Semmi komolyabb akadályát nem látjuk ennek a szándéknak; atya annak idején maga is színésznek ment volna, ha lett volna hozzá „talentuma“, anyja pedig annál léhább és felületesebb teremtés, semhogy a legelvakultabb előítéletek korában is akadályt gördítene lánya művésznői hajlamai elé. Ki tehát a Matyika művésznői ambícióinak kerékkötője? Kornél bácsi, Matyika vőlegényének nagybátyja, a volt miniszter. Ez a nagybácsi az első két felvonáson át puritán erkölcsi agglegénynek van beállítva és végül, mikor a harmadik felvonásban megjelenik, mégis maga lesz a Matyika színésznői karrierjének megindítója, miután előbb már Simonyi színész, a hírneves „művészmester” is megállapította, hogy Matyikában valóban nagy színésznői tehetség lakozik. Semmikép sem vagyunk hajlandók elfogadni a darab alapötletét, mely szerint a színésznői pályához olyan értelemben van szükség „tehetségre“, aminőt Csathó Kálmán próbál elhithetni, nem értjük, mi indokolja, hogy a Matyika tehetségvizsgálója épen a Simonyi lakásán ejtessék meg és örök rejtély marad, miért kellett ugyanezen ambiciózus művésziéleknek három másik hasonló vizsgát kiállnia? Végül is Csathó Kálmán legújabb szinpadai termékén átvergődve (miközben Matyika a sarki rendőrtől kezdve a nyugalmazott miniszterig mintegy hét-nyolc szereplőt részeltet több-kevesebb mértékben „színésznői tehetsége“ kegyeiben) — a nézőben egyre határozottabban az a meggyőződés alakul ki, hogy ez a Matyika, aki mindenáron színésznő szeretne lenni, — pályát tévesztett. Rendkívül szomorú, hogy napjaink vígjátékírója csupán ilyen eszközökkel véli megvalósíthatónak mulattató céljait és ez annál sajnálatosabb, mert színházaink legutóbbi repertoárjában szinte kizárólagosan szerepelt prostituált és kokott-hősnők után egyelőre nem óhajtottunk ismét ezzel a típussal találkozni.

Úgy látszik, szerző maga is nagyon jól érezte, mennyire buborékötletből indult ki s ép ezért más úton igyekezett darabja fogyatkozásait kárpótolni. Eszközei azonban, ismételjük, annyira meglepők, hogy szinte el se tudjuk hinni, vajjon valóban ugyanaz írta-e ezt a darabot, akit a közvélemény „fehér írónak“ nevez, kinek minden írása nyugodt lelkiismerettel, habozás nélkül volt adható „fiatal lányaink kezébe“, kinek könyvei „nem hiányozhatnak egyetlen magyar úri család asztaláról sem“? Egyébként, esztétikai szempontokat alkalmazva, Csathó Kálmán legújabb darabja korábbi irodalmi munkásságától lényegesebb elhajlást nem mutat. A vértelen álromantika, a szív-, lélek- és élet-nélküli dilettantizmusnak hódoltságai területén, olvasóközönségünk alantasabb műveltségű rétegében, melynek szellemi táplálékát Courts-Mahler és Heimbürg művei jelzik, Csathó Kálmán problémamentes meseöntése alighanem újból kedvező fogadtatásra talál.

Nem lehet azonban szó nélkül hagyni, hogy rendőrségünk, mely pedig eléggé éber gondoskodással örködik a művészet és irodalom erkölcs-tükröző munkái fölött, mai napig sem tiltotta be ennek a darabnak ama bizonyos couplet-betétét, mely pedig a legenyhébb kritikával szólva sem egyéb pornográfianál.

Csathó Kálmán legújabb darabjával roppant kényes feladat elé állította mindazokat, akik korunk irodalomtörténetével olyan írónak könyvelték ei őt, mint aki „kerüli a frivol hangot, annál melegebb szeretettel vonzódik a háború előtti úri középosztályhoz“. Az után a meglepetés után, melyet számunkra Matyika szerzett, bizonyára fontos és sürgősen megoldandó feladatnak érzik Csathó Kálmán átértékelését.

Ami a darabot mégis színen tartja, az kizárólagosan a színészek érdeme. A Vígszínház művész-gárdájának nagyszerű csapatát állítja sorompóba, akik tudásukkal mindent elkövetnek, hogy színt, fényt és életet vigyenek a darab papírmásé kirakat-figuráiba. Sajnos, a darab nem enged elég érvényesülést ennek a páratlan komikus-együttesnek; a Matyika főszerepe kellett-nél többször s hosszasabban veszi igénybe türelmünket. Pedig a címszerepet alakító színésznő affektált modoros játéka erősen zavarja azt az egységes, tiszta derút, amit a többiek kiforrt, pompás játéka teremt.

Nem sok tanulságot hoz a Vígszínház másik újdonsága sem, Hunyady Sándor darabja, a Júliusi éjszaka.

A főúri kastélyban a hevesvérű fiatal gróf dulakodásba keveredik a szobájába tévedő szobalány vőlegényével, a kastély inasával, botrány támad, melyet másnap a fiatal gróf nagybátyja old meg oly módon, hogy maga veszi el öccse menyaszonyát, a grófkisasszonyt, míg a fiatal gróf a ház egyik vendégénél, a szép özvegnél talál vigasztalást. — A darab meséje, mint ebből a rövidrefogott tartalomból is kiviláglik, meglehetősen sovány és nem valami túlságosan épületes. Ez a darab is egyetlen tréfa alapötletére épült s éppoly immorális, mint Csathó Kálmán vígjátéka. Azonfelül a főúri szereplők között nincs egyetlen egy sem, aki az életszerűségnek legalább a látszatával jelenne meg; sablonos papirfigurák ezek a raccsoló, félkegyelmű hercegtől le a szenvelgő, kényes gróf kisasszonyig, egy letűnt irodalmi kor színpadi kelléktárának idejemúlt, közismert rekvizitumai. Igazán természetes, élethű figura csak kettő van a darabban, az inas és a szobalány. Az ő páros jelenetük az egyetlen, melyet a valóságos élet levegőjében látunk.

A Júliusi éjszakában ismétlően az előbb említett tétel nyer példaszzerű igazolást: elsőrangú színészgárdánk nagyszerű, lelkes játéka életet tud önteni a legszárazabb, sablonos figurába is és hosszabb-rövidebb időre életet képes biztosítani olyan színműveknek is, melyek pedig önmagukban egyáltalán nem életképesek. Ez örvendetes jelenség színészeink rendkívül értékes taborát tekintve, — de színműirodalmi és drámakultúrai viszonyaink magasabb szempontjából nézve annál aggasztóbb, mert mind gyakrabban észlelhető tünet... A drámai irodalomnak sürgős szüksége volna arra, hogy a színészek rosszabbak legyenek s a tőlük nem tartott rossz darabok (az előadott darabok túlnyomó többsége) végre valahára elbukjanak.

BISZTRAY GYULA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A hágai konferencia XP30 januárban — A Young-terv, a szankciói a német fizetési feltételek, a Schacht-incidens — A keleti reparációk, Magyarország a konferencián, eredményei — A népszövetség tíz esztendeje és tanácsülése — A lakorei hindu kongresszus — A lengyel belső helyzet. —*

TIZENKETTEDIK éve folyik a háború likvidálása. Kezdődött 1918 november 11-én, azon a sötét, tragikus napon, amikor a német fegyverszüneti delegációnak el kellett fogadnia a szövetségeseinek Foch marsall által átnyújtott ultimátumot. A háború volt az egyik, jóvátehetetlen nagy bűn, amit államférfiak és katonák a béke ellen elkövettek, a másik, majdnem még nagyobb, mert tudatos bűn, pedig az a négy békeszerződés volt, amellyel a háborút először akarták likvidálni. Ez nem sikerült, mert nem likvidálták, csak befejezték a fegyveres összeütközést és 1920 január 10-e óta, amikor a varsaillesi szerződés életbelépett, konferencia konferencia után igyekezett megteremteni az új béke jobban kiegyensúlyozott alapjait. Meggyőződésünk szerint Európa még ma is messze van attól az állapottól, amelyre az igazságos és állandó békét, a népek valóban jó egyetértése alapján, fel lehetne építeni. A két hágai konferencia, melynek feladata volt a békeszerződésben nyitva hagyott jóvátételt probléma végleges rendezésével az európai gazdasági és pénzügyi helyzetet tisztázni s ezzel a termelő erők szabadabb fejlődését biztosítani, azzal a jelentékeny eredménnyel, amelyet a német reparációs probléma megoldásában felmutatott, olyan sikert ért el, amelynek fontosságát és jövőbeli jelentőségét ina még nem is tudjuk felbecsülni.

Tizenkilenc állam képviselői gyűltek össze 1930. január 3-án a hágai Binnenhofban, a hollandi második kamara számára fenntartott termekben. A hat meghívó hatalmon — Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium és Németország — kívül a három Kis-Antant állam, Portugália és Görögország, öt brit Dominium és, ezúttal először, Ausztria, Bulgária és Magyarország delegátusai. A Németországban a Young-terv ellen megindított agitáció ellenére, melyhez legutóbb tudvalevőleg a Birodalmi Bank elnöke is csatlakozott és a francia konzervatívoknak a rajnai megszállás meghosszabbítását célzó tervezetesei dacára, előre is bizonyosnak látszott, hogyha egyes kérdésekben a megegyezés formájára nézve még lesz is huza-vona, a Young-tervnek német vonatkozásban való elfogadása befejezett ténynek tekinthető. Így is történt és nem lehet Curtiustól, az új birodalmi külügyminisztertől, az elismerést megtagadni, hogy, amikor a kezdet nehézségein túlesett, elhatározottságával és tárgyalóképességével megállta a sarat Stresemann utóadaként. Kisebb részletkérdésektől eltekintve, őt főprobléma volt, mely körül erősebb kontroverziára lehetett számítani. A legsúlyosabb volt ezek között a szankciók kérdése, melyet francia részről alig néhány héttel a konferencia előtt vetettek fel — oly módon, hogy a kezdeményezés ódiomát Snowdenre akarták kenni. A brit kincstári kancellár már akkor tiltakozott az ellen, hogy neki ilyen szándékot tulajdonítsanak, amikor ő teljesen kielégítőnek találja a Young-tervben arra az esetre foglalt intézkedéseket, ha Németország valamely kötelezettségének nem tenne eleget: a nemzetközi bank által összehívható tanácsadó bizottságot és a hágai állandó döntőbírótságot. A francia nacionalistákat azonban a német referendum-küzdelem bizalmatlanná és élessé tette Németországgal szemben. Azt látták, hogy a Young-terv a versaillesi békeszerződés 430. cikke helyébe lép, amely a rajnai megszállás lehetőségét fenntartja arra az esetre, ha Németország nem teljesítené kötelezettségeit. Nem bízva a Young-terv technikai és jogi biztosítékaiban, azt kívánták kormányuktól, elsősorban Tardieu miniszterelnöktől, a békeszerződés egyik szerzőjétől, hogy gondoskodjék ekvivalens biztosítékról, vagy arról, hogy a 430. cikk újból életbelépjen, ha Németország rosszhiszeműleg megszegné a Young-tervet vagy megtagadná végrehajtását. Nyilvánvaló politikai erkölcsi abszurdum egy nemzetközi szerződés megkötésekor büntető szankciókat stipulálni arra az esetre, ha a másik fél rosszhiszeműen megszegné a szerződést. A német minisztereknek ezen az erős erkölcsi alapon sikerült is kivédeni a támadást és elérni azt, hogy a Young-terv érintetlenül maradt ebben a tekintetben, sőt elismerést nyert az is, hogy a maga egészében a békeszerződés fentidézett cikkének helyébe lép. Viszont a francia nacionalistáknak megszerezte Tardieu azt az elégtételt, hogy a szövetségesek egy, a hágai zárójegyzőkönyvhöz csatolt levélben fenntartják maguknak a cselekvési szabadságot arra az esetre, ha valamely német kormány a Young-terv széttépésére irányuló szándékot árulna el s a szándékosságot a hágai döntőbírótsággal megállapítaná. Az angol Treasury részéről ironikusan jegyezték meg erre, hogy a levél s a németeknek erre adott méltóságteljes válasza olyat állapít meg, ami úgyszólván magától értődik, s így az egész akció eredménye tulajdonképpen mégis Németország javára könyvelhető el, minthogy expressis verbis kimondja a 430. cikk hatályon kívül helyezését — ami nélkül a német delegátusok most már vissza se térhetek volna Berlinbe — pedig különben, ha a szankció kérdése fel nem merül, virtuell a cikk mégis érvényben maradt volna, mint végső eszköz! Ha tanulságot akarnánk levonni, ez az eset egyenesen kínálkozik annak a megállapítására, hogy józanul meg nem alapozott, erőszakolt extremista követelések és akciók pontosan az ellenkezőjét eredményezik annak, amit el akartak érni. A Hugenberg-féle, Young-terv ellenes referendum-küzdelem a Young-tervet, melynek bukása különben Németországot katasztrófába sodorta volna, még csak meg sem tudta rendíteni, de megrendítette a Németországba vetett bizalmat és eredményezte azt az okmányt, melyben a szövetségesek azt a lehetőséget szögezték le, hogy akadhat német kormány, amely tudatosan szerződészegővé válhatik! A francia extremisták harca pedig

odavezetett, hogy le kellett írásban mondaniok a békeszerződésnek arról a számukra értékes cikkéről, amelynek büntető rendelkezéseit örökké fenn akarták volna tartani.

Hosszantartó küzdelem folyt a körül a kérdés körül, mikor köteles Németország fizetéseit teljesíteni: médiókor vagy ultimékor. Minthogy ez komoly kamatnyereséget, illetve veszteséget jelent az egyik vagy a másik félnek, érthető volt a küzdelem. A megállapodás tanúságot tesz arról a kompromisszumos szellemről, amely az egymással szemben álló delegációkat áthatotta: Németország a birodalmi vasutak jövedelmei által garantált évi 660 millió aranymárkát kitevő, úgynevezett feltétlen annuitást minden hó 15-én, a többi fizetéseket pedig a hónap végén köteles teljesíteni. Elég nehéz volt megállapodást létesíteni a moratórium kérdésében, ahol a németek arra törekedtek, hogy az egyszer megkapott moratóriumot újból meghosszabbíthassák. Ebben a kérdésben nem értek el sikert és el kellett fogadniok azt a megoldást, hogy újabb moratóriumban nem részesülhetnek mindaddig, míg az előbbi alatt felgyülemlett hátralékokat ki nem fizették.

A francia kormánynak egyik főcélja volt a Young-tervel, hogy a német kötvényadósság mobilizálása révén egyszerre nagyobb tőkeösszeghez juttassa a kincstárt; nyilvánvaló, hogy egy, legalább egy milliárd márkára rugó, de esetleg még ennél is nagyobb német jóvátételi kölcsönnek — az egész tervezett s hosszabb időre elosztandó operáció első transa-ként — elhelyezése a nemzetközi piacon, oly mértékben igénybe venné ezt és Németország hitelét, hogy konkurrens német állami kölcsönök könnyen veszélyeztetetnének a jóvátétel mobilizálásának sikerét. Ezért a szövetségesek, ismét Franciaország vezetése alatt, több évre szóló hitel-tilalmat akartak Németországra róni. Viszont Németország nem azért köti meg a Young egyezményt, hogy hitelét megbénítsa, sőt tapasztalatai a Dawes-terv alapján azt mutatják, hogy fizetéseit csak akkor képes teljesítem, ha állandóan friss tőkét tud importálni. A két ellentétes érdek kiegyenlítésére azt a megoldást választották, hogy Németország, amennyiben a birodalmi vasutak és a posta hiteligényeinek kielégítésére kölcsönre lenne szüksége, igénybe veheti a világpiacokon mobilizált első trans egyharmad részét — opciót kap rá — ha a kölcsön feltételei megfelelnek, viszont aztán a hitel-embargó csak legfeljebb 1931. április i-éig szól.

Curtius külügyminiszter gyors elhatározásra kész energiája legjobban az úgynevezett Schacht-incidensben nyilvánult meg. A Birodalmi Bank elnöke, aki résztvett a Young-terv és a Nemzetközi Jóvátételi Bank alapszabályainak kidolgozásában, tudvalevőleg bejelentette, hogy a Német Birodalmi Bank nem veszi át a németeket megillető részt az új bank alapítókéjéből. Erre a majdnem válságot előidéző bejelentésre Curtius közölte a hitelező hatalmakkal, hogy harminc órán belül másik német bank-csoportot állít a Birodalmi Bank helyébe; kezdeményezésére pedig a birodalmi kormány azonnal elhatározta, hogy a Birodalmi Bank alapszabályait törvénnyel megváltoztatja s kötelezi a Nemzetközi Intézetben való részvételre. Erre Schacht beadta a derekát, hiszen úgy látszik mást nem is akart, minthogy saját személyét kivonja a Young-tervért viselendő felelősség alól.

A Young-terv a zárójegyzőkönyv intézkedései értelmében életbelép, amint négy hitelező hatalom és Németország ratifikálták. Ha életbelépett és Németország tető alá hozta azt a pénzügyi és reorganizációs jellegű törvényhozást; mely előfeltétele a Young-terv működésének, ha a Nemzetközi Jóvátételi Bank megkezdí működését és a mobilizációnak Németország részéről nincs akadálya, akkor def initivummá válik az első hágai konferencia ama határozata, hogy a francia hadsereg a harmadik rajnai zónát 1930 június 30-áig kiűriteni köteles. Valóra válik, amiért Stresemann öt éven át a szó szoros értelmében haláltmgvető bátorsággal küzdött.

A YOUNG-TERVET alkotó szakértők jelentésük kilencedik fejezetében odakonkludáltak, hogy „kívánatos“ volna, ha a Young-terv életbelépésétől számított egy éven belül a német problémán kívül a háború likvidálásával

összefüggő összes többi kérdéseket is rendeznék. A Young-terv továbbá megállapítja, hogy Németország a tervek szerint kivetendő annuitásokkal a békeszerződésekből folyó minden kötelezettségének eleget tett, tehát megszűnik egyetemes jóvátételi felelőssége a volt szövetségeseire kirovando jóvátételi tartozásokért. Minthogy pedig egyrészt a nagy szövetségesek igényei, másrészt, illetve ezzel kapcsolatban Anglia fellépése következtében a kis szövetségesek — Kis Antant, Görögország és Portugália — jóvátételi részesedését már a szakértők tervezetében, még inkább az augusztusi konferencián lényegesen leszállították, ezek, elsősorban és főként Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia fokozott étvággal vetették magukat a Németország szövetségeseitől remélt jóvátételi fizetésekre. Így a Bulgáriától követelt és végül 37 éven át fizetendő, átlag 11 millió aranyfrankban megállapított jóvátétel nagyrészt Görögország igényeinek fedezésére szolgál; Ausztriától jóvátételt nem követelhetnek, bár a Kis-Antant hatalmak elvben fenn tartották ezirányú jogukat is, s ezzel újabb nehézséget okozván Hágában, csak azért, hogy ezt pressziós eszköznek felhasználhassák kedvenc áldozatuk — Magyarország — ellen. Bolgár és osztrák vonatkozásban a tárgyalásokat megegyezéssel tudták befejezni és így Ausztria a Young-terv életbeléptével visszanyeri pénzügyi szuverenitását. Ezért már többszörösen fokozottabb étvággal vetették magukat, elsősorban Románia és Csehszlovákia, a harmadik jelenlévő adós államra: Magyarországra. Felállították azt az elméletet, hogy ők, mint úgynevezett győzők, a háborúból nem kerülhetnek ki passzív szaldóval, azaz, bárhogyan alakuljon is a követel és tartozik elszámolás, végeredményben nekik kell fizetésben részesedniük. A háborúból való kikerülést, illetve a háború likvidálását pedig úgy értelmezik, hogy a háború után, a békeszerződések flagrans megszegésével elért meggazdagodásuk szintén a háború számlájára menjen, tehát ők ezért ne legyenek aktív fizetésre kötelezhetőek, hanem ellenkezőleg, prémiumban részesüljenek. Már a párisi előzetes bizottsági megbeszélésen felállították azt a taktikai formulát, hogy Magyarország előbb mondjon le állampolgárainak a békeszerződés 250. cikke alapján a vegyes döntőbíróóságok előtt vitt pereiről, formulázza meg ezek alapján állampolgárainak igényeit, szállítsa le azokat a minimumra, mondjon le a vegyes döntőbíróóságok működéséről, tehát a 250. cikk által adott jogbiztosítékról és, ha mindez megtörtént, akkor ők hajlandók Magyarország jóvátételi tartozásairól tárgyalni. Rövidre fogva a taktika célja az volt, hogy ebben az esetben olyan összegben állapítanak meg Magyarország jóvátételi tartozását, amellyel a fenti cím alatt ellenük érvényesíthető követeléseket teljesen fedezhetnék, sőt még aktív szaldó maradna javukra.

A magyar delegáció előzetes diplomáciai előkészítés által támogatott briliáns munkájának sikerült bebizonyítania a hatalmak előtt, hogy 1. jogtalan és erkölcstelen dolog a vegyes döntőbíróóságok működéséről való lemondást, tehát a trianoni szerződés in peius revízióját követelni; 2. lehetséges az úgynevezett földreform-perekben megegyezési alapot találni és összegszerűen kiegyezni; 3. a nem-agrár perekben, mint az egyházi és főhercegi vagyonokról, továbbá a vasúti és kereskedelmi vállalatokról szóló perekben nemcsak nincs felhatalmazva a magyar kormány a tárgyalásra, hanem technikailag lehetetlen is ezeket a teljesen heterogén kérdésekre és értékekre vonatkozó igényeket bírói tárgyalás és ítélet nélkül elintézni; 4. Magyarország nem köteles reparációt fizetni, mert az ilyen címen ellene emelt igényt az 1943-ig teljesítendő fizetésekkel tökéletesen kielégíti. Viszont Magyarország békiülékeny hajlandóságának bizonyítására, azért, hogy egy méltányos megegyezést lehetővé tegyen, hajlandó a békeszerződésből származó, úgynevezett adminisztratív terhek címén, 1943 után egészen 1966-ig kisebb összegű annuitást fizetni, tehát a likvidálás megkönnyítésére effektív anyagi áldozatot vállalni; befolyását pedig érvényesíteni fogja abban az irányban, hogy az úgynevezett optánsperkek igénylői lehetőleg leszállítsák igényeiket.

Magyarország Hágában a legteljesebb mértékben élvezte Olaszország baráti támogatását, ami döntő befolyással volt az egész tanácskozás menetére.

Brocchi olasz delegátus tervet dolgozott ki, amely nemcsak respektálta a magyar jogi álláspontot, hanem lehetővé tette volna, a nagyhatalmak és a Kis-Antant államok hozzájárulásával — Olaszország maga is hajlandó volt anyagi áldozatra ezirányban, — egy olyan pénzügyi alap létesítését, amelybe belekerült volna a Magyarország által már most fizetett reparációs adósság és az 1943 után fizetendő adminisztrációs adósság is s amelyből az agrár-perek igénylői lettek volna méltányos megegyezés alapján kielégítve, épúgy, mint egynémely más, a békeszerződés alapján mindkét részről még fennálló követelés. A megegyezés a hágai konferencián ezen az alapon azért nem tudott létrejönni, mert azzal az államférfiúi belátással és engedékenységgel szemben, amit Magyarország tanúsított, a Kis-Antant mindenféle engedékenység elől mereven elzárkózott, az összes ügyek rögtöni likvidálását kívánta és amikor erre már technikailag sem volt meg a lehetőség, a nagyhatalmak garanciáját követelte arranzve, hogy anyagi posztulátumai végül teljesüljenek. Ezt a garanciát Olaszország és Anglia is a leghatározottabban visszautasította, továbbá az olasz pénzügyminiszter kijelentette, hogyha Csehország, amelynek úgynevezett „felszabadítási adósság” címén Angliának teljesítendő fizetéseit Olaszország garantálta, nem írja alá a hágai zárójegyzőkönyvet, akkor ő is megtagadja aláírását. Habár jogilag a Kis-Antant állásfoglalása nem befolyásolta volna a Young-terv életbelépését, Olaszország e teljesen jogos és indokolt fellépése tényleg felborulással fenyegette az egész munkát. Ekkor lépett közbe Snowden és szokatlanul éles szavakkal bélyegezte meg a Kis-Antant államférfiak belátás nélküli, csökönys eljárását. Ennek és ezzel kapcsolatban az angol sajtó fellépésének meg is volt az eredménye. Bár Románia és Csehszlovákia, mint elsősorban érdekeltek, még mindig csak igen kis mértékben engedtek, a nagyhatalmak áldozatkészsége következtében, amelyből Franciaország, a három közép-európai elkényeztetett kis gyermek protektora, is kiveszi a részét, a szó szoros értelmében a huszonnegyedik órában létrejött a megoldás. Magyar részről a tárgyalás egész ideje alatt fölényes politikai vezetés érvényesült és a helyes időben, megfelelő módon s alkalommal tanúsított áldozatkészség meghozta nemcsak a közvetlen eredményt — azaz olyan megegyezést, amely a magyar álláspont jogi győzelmével és pénzügyi érvei majdnem teljes honorálásával egyértelmű, hanem a politikai és lélektani légkör olyan kialakulásához vezetett, amelynek jótékony hatását előreláthatólag még a távolabbi jövőben is élvezni fogjuk.

Röviden összefoglalva, a hágai egyezmény tényleg hivatva van minden a háborúból, sőt a békeszerződésből folyó s Magyarország és ellenfelei között fennforgó kontroverziának végérvényes likvidálására. Magyarország nem fizet többé jóvátételt — ezt a magyar tételt a konferencia elfogadta. Azonban a békeszerződés adminisztratív terhei címén hajlandók vagyunk 1943 után is bezárólag 1966-ig, mindazon kötelezettségeink teljesítésére, amelyeket jogosaknak elismertünk, évi 13,500.000 aranykoronát fizetni, azaz egy fél millióval kevesebbet, mint amennyit jóvátétel címén a most folyó periódus utolsó évében fogunk leróni. Pénzügyi szempontból legnagyobb jelentőségű számunkra, hogy az egyezmény következtében Magyarország visszanyeri pénzügyi szuverenitását: megszűnik a szövetséges és társult hatalmaknak Magyarország jövedelmeit terhelő zálogjoga. A magyar állam az utolsó hat év alatt helyreállított hitelének csorbítatlan birtokában léphet ezután a nemzetközi pénzpiacra mint igénylő; tehát véget ér az a terhes, sőt sokszor elviselhetetlen helyzet, hogy az elengedhetetlenül szükségessé vált beruházásokat a folyó költségvetés terhére volt kénytelen teljesíteni az állam, azaz olyan kiadásokkal terhelte meg a jelenlegi generációt, amelyeket tulajdonképpen meg kellett volna osztania a mostani és a későbbi nemzedékek között, mert hiszen azok fogják valódi gyümölcseit élvezni.

Magyarország a Népszövetség fóruma előtt három éven át folytatott csakis a rendelkezésére álló erkölcsi és szellemi erők segítségével nemes küzdelmet a döntőbíróági elvért, a nemzetközi igazságszolgáltatás függetlenségéért. Ennek a küzdelemnek aratja most eszmei gyümölcseit és anyagi

eredményét. A megegyezés a békeszerződés 250. cikkét, amely magyar állampolgárok vagyonát biztosítja elkobzás ellen és a vegyes döntőbírószéket teszi illetékesé az ez alapon indított perekben, érinthetetlenül megőrzi. A vegyes döntőbírószéknek két semleges bíró által ötre való kiegészítését mi már elfogadtuk, amikor ezt a megoldást 1928 márciusában Austen Chamberlain ajánlotta és amikor azt Románia még háromhavi megfontolást idő után is visszautasította. Azt a korrekívumot pedig, hogy a hágai állandó Nemzetközi Bíróság esetleg mint feljebbviteli fórum ítélkezék ezekben a perekben, az optáns-perre nézve mi magunk ajánlottuk fel és a múlt ősszel, mikor Finnország ezt általános elvként javasolta, ehhez is örömmel hozzájárultunk.

Magyarország kormánya és diplomáciája jelentékeny szellemi, erkölcsi és diplomáciai sikernek könyvelheti nemcsak magát a létrejött megegyezést, hanem még inkább azt is, hogy a nagyhatalmak egyrészt Magyarország képviselőinek, másrészt elsősorban a cseh és román államférfiak fellépésének és eljárásának egybevetése által, tíz év után először kapták meg a közép-európai viszonyok igazi képét és saját magukon tapasztalhatták, mit jelent az: a Kis-Antanttal politikai küzdelmet folytatni. Megtudhatták azt is, milyen konstruktív értéket jelent Magyarország és milyen tehertétel számukra és az európai béke számára a Kis-Antant. Bizhatunk benne, hogy Magyarországnak s a magyar problémának ez a megismerése egyéb vonatkozásokban, de különösen a Magyarország és szomszédai között fennforgó súrlódások helyesebb megvilágítására a jövőben is hasznos tapasztalat marad az európai nagy politika tényezői számára. Ez olyan gazdag eredmény, amelynél különbet sem Bethlen István gróf, aki ezt az országnak kiküzdötte, sem Magyarország nem várhatott a hágai konferenciától.

JANUÁR 10-én volt a Népszövetség fennállásának tizedik évfordulója, amelyet a konferenciák torlódása következtében kivételesen január 13-ára összehívott tanácsülés ünnepelt meg. Az évforduló jelentőségét ketten méltatták: a tanács turnus szerinti elnöke, Zaleski lengyel külügyminiszter és Quinones de Leon, párisi spanyol nagykövet, a tanácsnak legrégebbi tagja, aki az 1920 január 16-án tartott első tanácsülésen és azóta, tizenhárom ülészak kivételével, mindegyiken jelen volt. A népszövetségi eszme gyakorlati megvalósítása kétségkívül a legérdekesebb történelmi és állampolitikai kísérlet, amelyet a nemzetek közötti érintkezések szabályozására az emberiség valaha is tett. A genfi intézmény szelleme ennek az első tíz évnek folyamán talán túlságosan tükrözött vissza azokat a viszonyokat, amelyekben létrejött: a háborús szövetségek és érdekösszeköttetések túlzottan érvényesültek a valódi pártatlanság rovására. De talán az intézmény mentségére hozhatjuk fel, hogy, mint mikrokozmosz nem adhatott mást, mint lényege, nem képviselhetett más erőket, mint azokat, amelyek létrehozták, amelyek kívülről és belülről hatottak rá. A nagy világpolitikai problémák tárgyalásánál és megoldásánál éppen úgy érvényesültek ezek a hatóerők, mint a Népszövetség különböző szervei elé kerülő részletproblémák kezelésében. Még sem lehet tagadni, hogy az intézmény rányomta bélyegét a történelmi korszakra, amelyben most élünk. Az a publicitás, amely a Népszövetségnek legalább is a nyilvánosság előtt lefolyó tárgyalásaihoz fűződik, ébren tartja a nemzetközi lelkiismeretet és ha igazságtalanságokat megakadályozni nem is tud, az erősebb jogának érvényesülését teljesen megszüntetni nem is bírja, mégis korlátozza ezeket a visszaéléseket és különösen a civilizált országokban befolyásolja a közvélemény kialakulását is és esetleg önműködően megakadályozza az olyan kártékony áramlatok kifejlődését, amelyek nemzetközi érintkezéseket szabályozó erkölcsi elvekkel összeütközésbe kerülhetnének. Biznunk kell benne, hogy az egynemely tekintetben még ma is fennálló jogi diszparitás győzők és legyőzöttek között a Népszövetség keretén belül fokozatosan mihamarább meg fog szünni és hogy a Népszövetség idővel valóban nemzeteken felül álló, igazságos és pártatlan orgánummá fog válni.

A népszövetség jubiláris ülésszaka nem volt eseményteljes, hacsak azt nem számítjuk népszövetségi eseménynek, hogy Olaszországot a fasiszta

kormány uralomrajutása óta ezúttal először képviselte a kabinet egy tagja. Scialoja, a szubtilis nemzetközi jogász helyett Grandi külügyminiszter ment Genf-be s felhasználta az alkalmat arra, hogy az olasz-francia közeledés s a fennforgó problémák megoldása végett, különös tekintettel az épen összeülő londoni konferenciára, — egyelőre eredménytelen — bizalmas eszmecserét folytasson Briand-nal, aki viszont szívesen ment Genf-be, mert Hágában Tardieu-ot teljesen háttérbe szorította. A Tanács maga főként folyóügyeket intézett el azonkívül, hogy megünnepelte az intézmény tízéves fennállását és hogy az elnöklő Zaleski lengyel külügyminiszter valóban meleg szavakban mondott emlékbeszédet Stresemannról.

BÁRMILYEN jelentékeny és fontos esemény, elsősorban Európa újjáépítése végett, a Young-terv végleges elfogadása, civilizációnk jövője és világpolitikai szempontból talán még nagyobb jelentőségűek azok az események, amelyek december végén és azóta a roppant indiai birodalomban zajlottak le. A beavatott számára sem meglepetésként nem jöttek, sem sok újat nem hoztak, de a világ közvéleményére, mely nem tudja állandóan figyelemmel kísérni Ázsia politikai evolúcióját, az indiai alkirály ellen elkövetett merénylet és a lahorei pan-indiai kongresszus függetlenségi nyilatkozata váratlan vészjelként hatottak. Lord Irwin vonatát akarták merénylők felrobbantani, amikor new-delhi-i új alkirályi palotájába vonult be.

Pár nappal a lahorei kongresszus előtt a pan-indiai kongresszus vezetői, Gandhi és Pandit Motilal Nehru részvételével, megjelentek az alkirálynál, hogy informálódjanak a brit kormány szándékai felől. Amidőn az alkirály most sem mondhatott nekik egyebet, mint hogy a Simon-bizottság jelentésének nyilvánosságáhozatala előtt, amelyet a Londonba összehívandó s minden indiai párt részvételével tervezett konferencia fog követni, a kormány szándékairól újabb nyilatkozatot nem tehet, az indiai mozgalom vezetői számára adva volt az ürgy, hogy éles akciót proklamáljanak a december végén Laboréban összeülő pan-indiai kongresszuson. A kongresszus hangja teljesen forradalmi volt. Határozataiban kimondotta a fennálló alkotmány, az angol adminisztráció, a törvények és az angol árúk bojkottját; kimondotta, hogy küzdelmük célja India teljes függetlensége, amelyet azonban — ez Gandhi befolyására vezethető vissza — csak a passzív ellenállás békés eszközeivel akarnak kiharcolni.

A brit kormány által Sir John Simonnal, a múlt évben Indiába kiküldött parlamenti bizottság elnökével és az alkirályal egyetértésben elhatározott úgynevezett „round table“ konferenciát, melyre az indiai pártok vezetői, s az indiai fejedelmek képviselői kaptak meghívást, természetesen megtartják akkor is, ha az extremisták nem vesznek ezen részt. Gyakorlati aktív munkát úgysem lehetett tőlük remélni, ellenkezőleg, távollétük obstrukciós elemtől szabadítja meg a megbeszéléseket. India liberálisai máris erőteljes ellenakciót indítottak és csak azt kívánják, hogy a kormány — a Home-Government Londonban és az alkirályi kormány Delhiben és Simlában — teljes mértékben támogassák őket: ne az ellenfeleiket kíméljék, hanem azokat erősítsék, akik mellettük vannak. A végrehajtó hatóságok több kormányzóság területén tényleg már be is tiltották a bojkott-agitációt. Minthogy India lakossága politikailag nemcsak kiskorú, hanem egyenesen embrionális állapotban van, a vezetők szervezési képessége pedig egészen csekély, s a kongresszus az erőszakos eszközök ellen a leghatározottabban állást foglalt, egyelőre az éles kitörés dacára sem látszik valószínűnek, hogy az 1931. tavaszára összehívott következő pan-indiai kongresszusig, amely már a londoni konferencia, sőt talán a parlament határozataival fogja magát szemben találni, esetleges egyéni kezdeményezéseken alapuló mozgalmakon és merényleteken kívül, más esemény mozgassa meg az oly heterogén birodalom 300 millió lakosát. A vezetők, akik saját szavaiktól s az angol nevelésben képzett szónoki képességeiktől megrészedve a kongresszuson elfelejtették a birodalom lakosságának szellemi, erkölcsi és egészségi állapotát, a vallási nehézségeket, a moha-

medánok és hinduk közötti áthidalhatatlan ellentéteket, nem olyanok, akiket a feltornynosuló nehézségek új harcra acéloznának.

Mindennek dacára azonban kétségtelen, hogy Indiának függetlenségéért folytatott, vagy inkább eljövendő harcában a lahorei kongresszus történelmi jelentőséggel bír. Az elszakadás nyílt kimondása új fejezetet nyit India történetében s ez az új fejezet a Brit Birodalom számára talán kezdetét jelenti a legsúlyosabb válságnak, amelyen az emberi civilizáció és államalkotó erő e legtökéletesebb alkotása valaha is keresztül ment. A fehér ember civilizációjának s az általa létrehozott nagy javaknak érdekében, amelyekből az uralmának többé-kevésbé alávetett sárga, barna és fekete fajok táplálkoznak és forradalmi eszközeiket is meritik, kívánnunk kell, hogy ez a küzdelem a britek számára végződjék győzelemmel. Maguknak az állítólag szabadságukért küzdő fajoknak is csak ez a győzelem válhat hasznára.

LENGYELORSZÁGBAN Pilsudszki marsall küzdelme a nép képviselői ellen, akik saját politikai, másképp is hasznosítható hatalmukat fölébe helyezik az állam érdekének, lankadatlan erővel tovább tart. A marsall — Kosciuszko óta kétségtelenül a legnagyobb lengyel — nem tudja magát a nyílt és következetes diktatúrára elhatározni; állandóan belevág a Sejm többségének arcába, de iránta érzett megvetésének következményeit nem vonja le, valószínűleg megakadályozza ebben radikális, liberális és forradalmi múltja. Tavaly, amikor a Sejm vád alá helyezte pénzügyminiszterét, erősen katonai jellegű kormányt hozott létre, az úgynevezett „ezredeskormányát“, Svitalski elnöklété alatt. Erősebb rendszabályra azonban ez sem tudta magát elhatározni és amikor hosszas huza-vona után, katonai incidensek közbejöttével a Kamara nagy többséggel bizalmatlanságot szavazott a kormánynak, a marsallnak sem maradt egyéb hátra, mint hogy beleegyezzen a kormány kicserélésébe. Ismét régi bizalmasa, Bartel professzor került a kormány élére, aki, bár nem népszerű a Sejm többségénél, mégis a békés együttműködés híve. Másrészt a jelek szerint az ellenzék is kezdi belátni, hogy a passzív rezisztenciával és obstrukcióval nem ér célt, hanem hogy ellenkezőleg tényleges hatalmi pozícióját inkább arra kellene kihasználnia, hogy a tervezett új alkotmányban, mely az elnöki hatalom kiszélesítését és a végrehajtó hatalomnak a törvényhozástól való lehetőleg erősebb függetlenítését célozza, az ő szava és befolyása is érvényesüljön. Így megvan a remény arra, hogy az új kormányunk, amelyből az ezredesi csoport hat tagja közül három kimaradt, de amely mégis erősen magán viseli a Pilsudszki-bélyeget, sikerülni fog az új alkotmányt a növekvő hatalmú és tekintélyű lengyel nemzet további fejlődése érdekében tető alá hozni.

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAR SZEMLE

1930 MÁRCIUS

VIII. KÖTET 3. (31.) SZÁM

ÚJ KÖNYV A MAI MAGYAR TÁRSADALOMRÓL

SZERZŐJE nem könnyű olvasmánynak szánta.¹ Nem szórakoztatónak, — melyet ebéd utáni pihenője idején vesz a kezébe a bús magyar s mereng el rajta. Első mondata súlyos igazság: a magyar nemzet ismét válságos korszakainak egyikét éli. Az utolsó még súlyosabban dübörgő: itt az alkalom a döntő akarat-elhatározásra, vajh' jól vagy rosszul használjuk-e fel azt?

A könyv igazán nem mindennapi. Hiába említi írója, hogy jeles példa lebegett előtte. Keleti Károly műve, a „Hazánk és népe“. Keleti munkája a magyar nép gazdálkodó tevékenységének jellemzésére vetette a súlyt. A társadalmi osztálytagozódás kérdésének alig jutott hely benne. Weis essay-jében a gazdasági élet betekintése másodrendű helyet kap. Előterbe az a szemlélet kerül, melyet a könyv a társadalom szerkezetéről nyújt.

A társadalom hierarchiáját Weis tulajdonképpen kettős irányban vizsgálja. Az egyik szempont a településhez simul. A tanya, a falu, a város s az ország szíve (a főváros) szerint tagozódik első átnézetében a magyar társadalom. A másik a kispolgár, a középosztály, a felső négyezer és a szegény ember csoportjait veszi sorra. A gazdasági és a szellemi élet rajza csak azután kapcsolódik a könyv másik nagy részéhez, s a végső szó a hivatalos Magyarországé.

A könyv tartalmának vázlatos, fejezetszerű felsorolása is sejteti, hogy írója bármily széleskörű témát ragadott meg, mégis korlátozott célkitűzéssel dolgozott. Az egyház társadalom-alakító erejének méltatását pl. csaknem teljességgel kikapcsolta fejtegetéseiből. Csak itt-ott adódik egy-egy megjegyzés lakosságunk vallásos erkölcsének hanyatlásáról. Vagy a lelkeszt kar háttérbeszorulásáról. Ezek azonban inkább csak töredékek. A családi élet oly súlyos problémáit s a bűn, a kriminalitás oly megkapó fokozódását sem érinti a könyv. Népünk fejlődését oly közletről meghatározó kérdések, mint a születési arányszám csökkenése (nagy háttérével) s a halandóságnak ezzel egyáltalában nem arányos szehdülése, — szintén kívül esett a tanulmány körén.

De mintha jó szónok rendezte volna el a könyv anyagát. Amiről beszél, azt azután olyan zárt hadirendben állítja fel egymás mellé, hogy szinte fülünkbe cseng minden szava. Lenyűgöző módon kezeli a könyv írója a tollat. Vélnök, hogy fehér vászon előtt állunk, melyre egymásután veti pompás gép a társadalom képét. Egy villanás. Most

¹ A mai magyar társadalom. Írta Weis István. Kiadja a Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1930. 239 lap.

a tanya elhagyatott világa rajzolódik ott fel. Perdül a film s már a falusi jegyző sürgő-forgó alakja elevenedik meg. Látjuk a földműves-szegény s nincstelen ember verejtékező homlokát. A kisvárosi korzót. Egyéb fogalmak is, mint pl. a vármegye, frissen lépnek elénk.

Rendkívül nagy a könyv írójának kifejező ereje. Egy-egy megjegyzéssel jellemez gyakran osztályokat, vagy csoportokat, találóan, pompásan; melengetve azokat baráti szóval, vagy csípősen sújtva — néha kegyetlen, maró gúnnyal. Kiváló író kiváló munkájával szemben nem kell szemet hunyni a hibák előtt sem. Weis István könyve igazán szellemes munka; nagy élvezet annak, aki végigolvassa. A könyv írójának tág az olvasottsága. Főlényes biztonsággal mozog a felvetett kérdések megmunkálásában. Szípkázó ötletességgel szórja szét meglátásainak eredményeit. De nem esett volna csorba munkájának becsén, ha itt-ott pórázra fogja szellemességét. A torz képét így már torzítja: nincs szüksége arra.

Az egymás után gomolygó gondolatok közül kiragadunk párat. Nehéz a választás.

A tanyakérdés megoldása mi? Roppant horderejű kérdés. A tanyán bár szinte burjánzanak a magyar őstehetségek, legtöbbször elvesznek a kultúra számára. Másfélmillió ember él ott. A tanyavilágot különleges közigazgatás emelhetné ki félművelt állapotából \$ a törvények a városi (legfeljebb a más érdekű falusi) közigazgatáshoz kötik. Weis István szerint új honalapító volna az, aki a tanyarendszert, faluk alapításával, a magyar munkaközösség szervezettebb tagjává tenné. Igaza van. De sajnos — úgy látszik — még mindig nem elég a rengeteg adalék, mely a tanya elmaradottságát hirdeti. Vájjon nem kellene-e — vetem én fel a kérdést — a tanya gazdasági és társadalmi viszonyait tüzetes, mindenre kiterjedő (ankétyszerű) megvizsgálás alá vonni? Hiszen a telepítés, mely e vizsgálat nyomában járhatna, s erre az Alföldön előbb vagy utóbb mégis csak szükség lesz, nem csupán a tanyavilág felől morajló hangokat némítaná el, de csöndesítené az ország más részeiből felénk verődő panaszokat is.

A falu társadalmának jellemzése még e kitűnő könyvnek is egyik legsikerültebb xésze. Egyforma falu nincs. Hiába nyúl le a közigazgatás — utolsó láncszeme gyanánt — mindig a hivatalos faluhoz. Hiába halmozzák el teherrel, az ország bármely sarkában fekszik. Szinte minden falu más meg más alakú sejtje a társadalmi életnek, melyben gazdasági közösségből folyó érdekek gyakran nagyobb szerepet játszanak, mint a tulajdonképpeni falusi közigazgatás. Szép szavakkal fejtje ki a könyv azt a rangemelkedést, melyen a falu szinte szemünk láttára átment. A vármegye többé-kevésbé tisztviselői igazgatássá vált. A nép érdeklődése szűkebb hazája, a falu felé fordult. A falu társadalmának leírásában még inkább a felszínre tör az az írói készség, mely Weis István művének sajátja. Ahogy a falusi műveltebb elem, az egyszerűbb nép előtt szinte a ködös végtelenségbe eltűnő földesúr, a mindinkább tekintélyhez jutó, de jogilag alárendelt jegyző, a közszerrepléstől visszahúzódó lelkész s a művelt, de az anyagiak terén küzdő tanító, valamint a köz- és állategészségügy őreinek pozícióját taglalja, szinte különleges élményt jelent az olvasó számára. A falu

társadalmának megfestésében a műveltebb elem az, melynek megjelenítésére a könyv írója pazarul használ fel színeket. A jobbmódú kisgazda és az iparosnépesség jellemrajzát későbbre tartogatja, midőn a kispolgári elem helyzetét vázolja s későbbre tolja el az alsóbb rétegek taglatát is. De figyelemreméltó álláspont, hogy bár a falu felsőbb és alsóbb társadalma között az úr ma is megvan — gyengülnek azok az ellentétek, melyek a két réteget egymástól elválasztják. A falu élete, olvassuk a könyvben, ebből a nézőpontból is szinte forradalmi átalakuláson megy át. Nagy kérdés azonban, — kérdezzük e helyen — ha a vitézsége miatt megbecsült gazdasági munkás anyagi helyzete megjavíthatnák, nem gyorsulna-e meg ez az átalakulás, mely a mezőgazdaság körül foglalatoskodó népességet egységesebb tömeggé kovácsolhatná, javára az egész magyar társadalomnak?

A pillért, melyre a jövőt építeni kell, a könyv írója félre nem érthető módon a faluban vagy legalább a kispolgári rétegekben látja. Ez az erős meggyőződése megszakítatlan fonálként szövődik bele egész gondolatmenetébe. A falu a jövő záloga. A kispolgár ennek a jövőnek megszerzője. Ez a könyv szerzőjének hitvallása. Csoda-e így, ha a városi élet tárgyalásánál kedvezőtlenebb a kép, amely előttünk kibontakozik. Aligha az, hiszen a régi jó világ igazi városai: Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Brassó, Temesvár és Nagyvárad, idegen megszállás járma alatt nyögnek s alig van városunk, melynek gyors ütemű fejlődése feledtetni tudná azt a varázslatos képet, melyet az elszakított városok lüktető élete nyújtott. Városaink külső képeről a könyv szinte lesújtó bírálatot mond. Izzón tolauskodik fel a kérdés, hol van a próféta, mely az ígéret földjére elvezeti a vidéki magyar városokat. Tiszteletreméltó kivételek persze vannak nemcsak a nagyobb, hanem a kisebb városok között is. Aki szűk határaink között mozog, jó tanúja annak a rohamos lendületnek, mely Debrecen és Szeged külsejét szemlátomást alakítja át városiasabbá. S ha a könyv írója nem is irta így meg, erős az a hitünk, hogy Debrecen fellendítésében nagy része volt az egyetemi telepéből kisugárzó erőnek. Aminthogy Szeged városában is más hangulat várja az utast, mióta egyetem székel ott. Be kell következni a fejlődésnek, ha egyelőre halasztódik is, Pécs városában, mely oly sok száz év után lett újra egyetemi város. Vagy Sopronban, mely két vonatkozásban is jutott főiskolához. Az egyetemeknek városátalakító erejére magunk részéről annál inkább kötelességünknek véljük rámutatni, mert hiszen egyik-másik egyetemi városban nemcsak utcák omlanak porba ott, ahol az egyetem megtelepül, hanem a figyelmes szemlélő a városi lakosság egész gondolkozásmódjának eltolódását is észreveheti.

A városi társadalmat igen eltérő elemek alkotják. A vármegyeház uraiból s a körülöttük csoportosult elemekből álló réteg túlnyomó többsége a szellemi mozgalmakból nem igen veszi ki a részét. Sokkal többre becsüli Weis István könyve az ú. n. második társaságnak azt a csoportját, melyben a vezetőkhöz anyagi viszonyaik szűkösebb volta miatt nem csatlakozható tisztviselők és szabad foglalkozású emberek s a jönevű, de már csak szerényebb vagyonú nemesi családok leszármaimatai helyezkednek el. Végtelen kár, hogy ennek az értékes elem-

nek jövője sem ébreszthet szebb reményeket. Mellettük törtetnek a gazdag ügyvédek és kereskedők, akik fejlettebb tőkeerejük folytán gyakran a város közgazdaságának, sőt közigazgatásának is irányítói. Ez a „túlnyomóan zsidókból álló réteg bizonyos érdeklődéssel viseltetik nagy társadalomtudományi eszmék, irodalmi, művészeti alkotások, főleg azonban ezek szerzői és művészei iránt. Ezt az érdeklődést azonban nem mindig ülteti el a magyar talajba és a magyar eredményekbe.“

A városi társadalomnak különleges köre a városháza és környéke. Nem mindig a leghivatottabb elemekből alakul a városi tisztviselői kar s a városi közeletnek egyéb vezetősége, de e tisztviselők nagy része tanultabb a vármegyei tisztviselőknél. Viszont nehezebb is idegennek bejutni közéjük: jobbra polgári családokból származó szellemi szabadfoglalkozású egyének, főképp azonban nagyobb kereskedők, önálló iparosok s nagygazdák gyermekei. Weis István könyve a városi tisztviselők társadalmi háttérét véli megtalálni ezekben a rétegekben. A származás, az ősök foglalkozásával való összefüggés kérdése az, amelyet itt érint s nem kétséges, hogy az eljövendő nagyobb szociológiai kutatásoknak belső falai közé kell hozni azokat a szemlélődéseket, melyek a társadalomnak ebben az irányban vett örökös megújulására vonatkoznak.

A városi nagy- és középbirtokos, sajnos, nem árul el szociális érzéket a közügyek intézésében. De saját alkalmazottaival szemben is rideg. A jobbmódú osztályokkal szemben állnak a városokban is a kispolgárok, a munkások s az egyéb foglalkozásúak. Azzal a különbséggel, hogy a kisbirtokos és kisiparos elem száma (Weis István szerint) fokozatosan csökken s az ipari és mezőgazdasági munkások, napszámosok száma (legalább a nagyobb városokban) állandóan növekszik. Körülbelül igaza is van írónknak s különösen akkor, ha a kispolgárok gazdasági súlyának a városokban való hanyatlását nézzük. Abban is, hogy városaink kispolgári rétege meglehetősen szervezetlen. De éppen a háború után következő néhány esztendő során a kisbirtokos és kisiparos népesség száma Csonka-Magyarországon erősen megnőtt: csak szervezés kérdése lett volna ez elemek boldogulását inkább biztosítani. Jó néhány drága évet elvesztettünk. De a „jobb késő, mint soha“ elv talán itt is megmenthetné még a veszendőt.

A városokban élő ipari és mezőgazdasági munkásság sorsát összehasonlítva, az utóbbiak helyzetét meg bizonytalanabbnak látja könyvünk. A legújabb esztendők egykoron megírandó gazdaságtörténete bizony arról fog majd szólni, hogy ez a mezőgazdasági munkáselem roppant küzdelmet vívott pusztá létfenntartásáért.

Az ország szívének, Budapestnek, jellemzésében megkapó az az eleven rajz, mely Pestnek és Budának egyes városrészei között tárja fel a különbségeket. Mindenütt más összetételű a lakosság. Mások a törekvései. Mások a nézetei. Más az életmódja. Más az életszínvonal. Persze így Budapesten hiába keresnénk egységes közszellemet. A főváros lakosságának egyes rétegei azok, melyek külön-külön alakítják ki közvéleményünket. A székesfőváros osztálytagozódását a könyv megírása alkalmával hiányzó adatok miatt csak kevésbé lehetett megfogni. Csak azóta jelentek meg azoknak a nagyszabású fel-

vételeknek nyers adatai, amelyeket a székesfőváros statisztikai hivatala a budapesti iparosok, kereskedők, köztisztviselők és magántisztviselők gazdasági és szociális viszonyairól hajtott végre s melyek révén a székesfővárosi társadalom olyan kérdéseit lehet a kutatás körébe vonni, melyek korábban kizáródtak onnan. A székesfőváros statisztikai hivatala éppen a közelmúlt hetekben hajtott végre a budapesti ipari munkásság szociális és gazdasági viszonyairól is adatgyűjtést, melynek a nyilvánosság elé kerülő adatai a sötétben tapogatózás helyett a világgosság fénysugarát fogják vetni olyan kérdésekre, melyek eddig homályban maradtak.

A budapesti élet képének megrajzolásánál sötét írót használ Weis István akkor, amidőn a lakásviszonyokról ír — főként a munkások lakásviszonyairól. „Úgy látszik, hogy a munkásság ezekben az életbevágó fontosságú kérdésekben nem lépett fel azzal a teljes és olykor félelmetes erővel, melyet más célokra olykor sikerrel vetett a mérlegbe.“ A fővárosi lakosság szorult lakásviszonyai tényleg egyik legégszételenebb tünete a fővárosi életnek. Biztatóbb jel: a főváros jellegét erősen megváltoztatta a lakosság fejlődő sportszeretete. Hátterbe szorul a mulatozás. De megmarad a pesti ember életében: az észszerűden időbeosztás.

A könyv következő négy fejezete a magyar társadalmat osztálytagozódás szerint veszi sorra. Legelőbb a kispolgárt, kinek hármastípusa közül (kiszgazda, kisiparos, kiskereskedő) a kiszgazdáról véli, hogy legközelebb áll a kispolgár fogalmához, — noha Magyarországon nyugateurópai értelemben vett kispolgári réteg nincs. A kispolgári rétegek soraiban csupán a kiszgazda képvisel érzékelhető és érvényesíthető erőt. Számuk családtagjaikkal kb. i millió lehet. Még nem döntenek, de már tényezők a magyar társadalomban. Birtokuk és szerzésük osztályöntudatot ébreszt, ők a törpebirtokosok és a földnélküli elem vezérei. Élénk üzleti szellemük van, habár a tradíciót tisztelik. Gazdasági érvényesülésük ára azonban az, hogy lakás- és táplálkozásbeli igényeiket nagyon leszorítják. Étkezésük szinte csak pusztán „harc az éhségérzet ellen“ s ruhaviseletük sem különb, mint az alsóbb mezőgazdasági elemeké. Mindezek a vonások tulajdonképpen azt a szívós energiát is jelzik, mely kiszgazdaosztályunknak szerintünk legnagyobb értéke. Lemondani, dolgozni. Mindig dolgozni és gyűjteni. Ez a kiszgazdaember életprogramja, melynek végén boldog fáradtsággal tekint vissza életközdelmeire. Am azt az érzést, hogy még a kiszgazda is szinte fél a hatalomtól s nem szívesen érintkezik a hatósággal, egyszer valahára ki kellene küszöbölni lelkéből. A nevelésnél sokkal több szerepe volna itt a megértő, jószívű közigazgatásnak. Még súlyosabb baj, hogy kiszgazdaosztályunk vallásos érzülete meggyengült (ebben, sajnos, szinte mindenki igazat adhat Weis István megfigyelésének), hiszen a hit pilléreit ott kezdte így kirágni a féreg, ahol korábban rendíthetetlen volt. De ha a világháború óta azt látjuk, hogy éppen a városi ember vallásos hite mélyült el, talán mégsem kell félrevetnünk a harangokat: az egyházak lelki munkája ismét el fogja érni azt, hogy az ember ne vonja el Istentől tekintetét ott, ahol, a természetben, még sokkal közelebb áll hozzá.

A kisgazdaosztály egy része beolvad a középosztályba, annak hézagait pótolja. Könyvünk ezt a folyamatot részben sajnálja, mert így a falusi népesség elveszíti vezéreit. Mi azonban többrebecsüljük azt az előnyt, mely a középosztályra árad ki a felfrissülésből. Erőtől duzzadó, okos, vállalkozni kész elemek teszik meg így a felfelé menő osztálymozgalom útján a legdöntőbb lépést.

A kisiparos és kiskereskedő Weis István szerint a kispolgári osztálynak kevésbé fontos eleme. Előbbi tőkeszegény, hitelügye rendezetlen, nehéz kamatok alatt nyög, nem élvezi az emelkedés előnyeit, tanoncválság sújtja s mindinkább zárt szervezetekben él. A kisiparosság tehát hanyatló társadalmi réteg, amit könyvünk a társadalmi egyensúly szempontjából adott esetben aggályosnak vél. Kérdés, ha állam és társadalom egyszer komoly elhatározással fogna össze a célnak érdekében, hogy e félmillió embernek (a kisiparosok és családtagjaik tömege ennyi) jelene és jövője biztosíttassék, nem volna-e lehetséges a nagyipari munkásság és a gyári vállalatok között is épségben megőrizni társadalmunknak ezt az értékes rétegét, melyet érett gondolkodása mindig visszatartott a szélsőséges felfogásoktól. A kiskereskedők jelentősége még kisebb. Többnyire meg is elégednek azzal, hogy a háttérben maradvá segítik elő bizonyos irányok győzelmét vagy készítik elő más eszmék bukását.

A középosztály volna hivatott arra, már csak az idesorolható keresők igen nagy számánál fogva is, hogy az ország társadalmát vezesse. Könyvünk 300.000 főre becsüli a középosztályba sorolható kereső elemek tömegét. A magyar középosztály azonban nem egységes. Ez még nem volna baj, hiszen a középosztály más államokban is különböző rétegek, színiármányatok vegyülete. Nagyobb baj, szinte csapás az, hogy a magyar középosztály régi törzse elhullatta vagy hullatja zöld leveleit s mögöttük nem mindig olyan bimbók fakadnak, melyeknek örülhetnénk. A magyar középosztálynak a kiegyezés óta túlnyomó része a tisztviselői pályákra tódult s így nem kerülhette el azt a tragédiát, mely a fixfizetésű elemeket mindenütt sújtotta, nehéz viszonyok közé sodorta. A gentry is levitézlett. Sirját megásta az, hogy nem számolt azzal az anyagi alappal, mely nélkül a társadalomban tartós és kiemelkedő szerepet nem lehet játszani. Hovatovább olyan hadállásokban is vereséget szenvedett, melyek előbb kizárólagos tulajdona voltak. A tisztviselőpályákon is háttérbe szorították a régi nemesség utódait a kereskedő- és iparoscsaládok sarjadedkai, akik többnyire nagyobb műveltséggel jelentkeztek közpályájukon s fölülmaradtak abban a küzdelemben, mely eldönti azt, honnan sorozódik a közhivatalok tisztviselői kara.

A régi tradíciós iparos- és kereskedőcsaládok azonban nem tudták elegendő módon kitölteni azokat a réseket, melyek a középosztály sorainak megritkulásával támadtak. Így nyílt mód arra, írja könyvünk, hogy „a zsidóság szolgáltatva hosszú időn át a fogyó középosztály legjelentősebb utánpótlását“. Könyvünk írója csatlakozik ahhoz az állásponthez, hogy a zsidóság a nemzetnek alkotórészévé vált, tehát valamilyen modus vivendit kell találni a vele való együttműködésre. Weis István szerint az a tény, hogy a zsidók mindinkább törekszenek

a felsőbb osztályokban való elhelyezkedésre s hogy a zsidóság nemcsak a tömegében és rövid itt-tartózkodásában rejljő, hanem egyéb okok folytán sem hatolt be a magyar génusz rejtelmeibe s maradt ott bizonyos fokig idegen, adja a pszichológiai magyarázatát az antiszemitizmusnak.

A középosztály régebbi elemei a viszonyok kényszerének hatása alatt megpróbálkoznak azzal, hogy gyermekeik érdeklődését a gyorsabban megélhetést nyújtó pályák iránt ébresszék fel; lakásigényeik gyengülése s életmódjuk színvonalának lesüllyedése mégis a romlást mutatja. Ha a középosztálybeliek általános műveltsége nem volna ideig-óráig olyan szirt, melyen a tajtékozó hullámok megtörnek, bizony elmerülne az egykor virágzó flórájú sziget, melyet a régi középosztály képvisel a magyar társadalomban. Belenyugodhatunk-e abba, hogy a magyar középosztály tagjai közt akinek múltja van: nincsen jövője s akinek jövője van: nincsen múltja? A társadalmi szervezkedésnek oly végtelen nagy lehetőségei vannak ezen a téren, hogy csupán egyetlen erős egyéniség szinte fanatizálni, lejtő útjukon meg tudná állítani azokat az elemeket, melyek a csúcstól a hegy lába felé gördülnek. Meg kell jelennie a küzdőtéren annak a lángolószavú vezérnek, ki a magyar középosztályt kimentí a fullasztó ködből, melyben ma vergődik s kiutat nem talál.

A felső tízezer helyét Csonka-Magyarországon a felső négyezer vette át. Az arisztokrácia köréhez tartozó felsőbb társadalmi rétegek száma természetszerűleg meggyengült. A felsőbb osztályok sem egységesek. A leszármazási elv alapján a felsőbb osztályok közé sorolt elemeken kívül főnemesi címet kaptak országunkban is tudásuk vagy a köz érdekében végzett szolgálataik nyomán mások s a bank és az ipari élet fejlesztése körül kitűnt férfiak is. A felső négyezer közé sorolja könyvünk azokat a régi magyar ősnemes-családokat, melyek életszínvonala és felfogása nem különbözik a született arisztokráciáétól, másrészt a pénz urai közül azokat is, akiknek főnemesi címük nincs.

Szinte faszcinálók Weis István könyvének azok a lapjai, melyek a nagybirtokos arisztokrata életével s ez életnek a nemzeti társadalom szempontjából való értéktelenségével foglalkoznak. Számos jó példát ismer e sorok írója is arra, hogy az arisztokrácia legmagasabb rétegében is akadnak jeles kivételek az általánosan felállított szabály alól. De ahogy a könyv soraiból megelevenedik előttünk a „felső négyezer“ legfőbb rétegeinek túlzott elzárkózása a körülöttük nyüzsgő lélettől; ahogy a magyar főurak egyhangú, ki nem használt életéről olvasunk a példát mutató angol arisztokrácia munkás-életével szemben; ahogy megérzi mindenki s riadtan figyel fel arra a zajló nyugtalanságra, mely a nagybirtok árnyékában fodrozik; ahogy azt látjuk, hogy ez a legfelsőbb arisztokrácia mennyire távol tartja magát a kultúrmozgalmaktól; ahogy azt olvassuk, hogy a főúri rendnek ez a része a teherviselésnek is sajátos programját képviseli: akkor nem elegendő az a (hibás) magyarázat, hogy a magyar születési arisztokrácia részben nem magyar eredetű s ezért nincs kapcsolatban a magyarsággal. Nem elegendő vigasztalás az sem, hogy a főúri politikusok között akadnak olyanok, kik a tudás, önfegyelmzés és korrekt politikai magatartás

mintaképei. Nem elegendő segítség az, hogy főként erdélyi származású főuraink között valóban vannak nagyszámmal felsőbbrendű, tehetséges egyének. Pedig a születési arisztokrácia érdeke, melynek Isten kegyelme oly sokat nyújtott, hogy szívvel-lélekkel a nemzeti élet, a nemzeti munka szolgálatába álljon. Önnön érdeke is t. i. az, hogy azok* nak a nagyértékű javaknak, termelési eszközöknek produktivitását fokozza, melyek hasznosítása az ő kötelessége. A születési arisztokráciával versenyre kel, amint ezt Weis István könyve is kifejti, az új arisztokrácia: a címében is báró vagy csak gazdasági hatalma és társadalmi állása révén előkelő ember. A nagybankok, a kartellek urai, akiknél talán csak a formai szabályok akadályozzák meg azt, hogy a földbirtokot is olyan arányban markolják kezükbe, mint az ipari és hitelvállalatokat.

Keserves tanulság az, hogy a felső négyezernél látszik meg legjobban a magyar társadalomnak egyik alapvető rossz tulajdonsága, az, hogy társadalmunkat tulajdonképpen a kölcsönös megbecsülés tisztos elve helyett a kölcsönös lenézés jellemzi. Ez a népünk jellemvonásává emelkedett, gyenge tulajdonság a kerékkötője sok nemes buzgalom sikerének.

A szegény ember alkotja a magyar társadalomnak is utolsó osztályát. Két keze munkájából él meg az ipari munkás. A gazdasági cseléd. Vagy a napszámos. Arra kényszerül gyakran a szellemi pályára készült ember s az egykor magasabb társadalmi osztályba tartozott menekültek között is mindegyre sűrűsödik azoknak tömege, akik a szegény emberek számát szaporítják. Van egy tulajdonság mégis, mely a tarka sokaságot, mely a szegény emberek osztályát teszi, összekalapálja: a fölfelétörés vágya. A földműves szegénység helyzetét vázolja itt is könyvünk legtöbb oldalról s noha nem rejti véka alá azt az igazságot, hogy a nincstelenek között nem egyformán érzik az élet sanyaruságát, mégsem zárkózik el annak megállapításától, hogy az igazi, a legszívtehetőbb nyomor nem a nagyvárosok bérkaszályaiban van, hanem a falusi kis viskókban, ahol a szegény embernek, ha igazán szegény s csupán az esetlegesség adta mezőgazdasági munkát végzi, vigasztalan, szomorú, szinte megrendítő a sorsa. A mezőgazdasági cselédké sem sokkal különb: hiába gondoskodik törvény a gazdasági cseléd emberségesebb ellátásáról. A törvény szava él a törvénykönyvekben, de sűrűn semmül meg vagy csak halványan jelentkezik az élet gyakorlatában. Könyvünk panasolja, hogy a földművelési kormányzat a háború óta nem foglalkozik mezőgazdasági munkabérekre vonatkozó adatok gyűjtésével. A panaszos szót megtoldanók: mikor érkeznek el hozzánk a végtelenségből azok az idők, amidőn a kormányzat vagy a társadalom meleg együttérzése alapján összehívott bizottságok a helyszínén győződnek meg arról a szörnyű elesettségről, mely annak a körülbelül egymillió főnyi szegény, dolgos embernek a része, kit sorsa a föld mellé kötött!

Teljesen igazat kell adnunk Weis Istvánnak abban, hogy a mezőgazdasági munkásság helyzeténél még az ipari munkásság többségének helyzete is jobb, melynek pedig szintén ugyancsak nincs módjában az, hogy kiadós kereset gyümölcsét arassa le a munkabérfizetés idején.

Az ipari munkás viszonylag kedvező helyzetének kialakítása körül könyvünk elismeri a szakszervezetek munkájának hatását. A szakszervezeteknek — úgymond — el nem vitatható érdemeik vannak a munkafeltételek szabályozása s a munkabér megállapítása terén. Az ipari munkások szervezettségének eredményeül fogja fel könyvünk azt a hatalmas lendületet is, mely az ipari munka nagyobb védelme terén feltűnik. Az ipari munkás méltó értékelése fejeződik ki ebben, oly elismerés szava, melyet a múltban, sajnos, csak fukarul osztogattak országunkban a termelésnek e fundamentális tényezőivel szemben. Persze az ipari munkás helyzete is lesüllyedhet munkátlanság esetén még a mezőgazdasági munkásé alá is; az ő helyzetét egyébként is súlyosbítja a városi élet nagyobb műveltségi színvonalától távolállás, a már említett lakásnyomor és a velejáró anyagi és lelki bajok.

A szegény emberek között különösen megható szavakat szentel Weis István könyve a menekülteknek. „A menekült telepek népe — a magyar géniusz mérhetetlen kárára — menthetlenül csúszik tovább azon a lejtőn, melyre 1918-ban került.“ E felfogás talán túlerős vonalakban jellemzi a menekültek társadalmának sorsát. A testről szinte lefejt a formát, a húst s csak a csupasz csontvázat hagyja meg. De lehet-e finom szavakkal megkerülni itt azt a roppant felelősséget, melyet évtizedek múltán talán, de századok múltán biztosan, a mai generációkra fog háritani az utókor megfellebbezhetetlen ítélete. Abban a roppant szerencsétlenségben, mely ránszakadt a világháború után, szinte szerencse volt az a felénk, az ország magja felé, gyűrűző áradat, mely ide sodorta a megszállt részekről magyar véreinket. Mekkora szellemi érték rejtett bennük! Mekkora gazdasági erő! S a letűnt 10—12 év elegendő volt, hogy ezt a pazar ajándékot hagyjuk szinte egészében elherdálni vagy zsbivásárra dobni.

Könyvünk következő három szakaszának anyagáról kevesebb a mondanivalónk. A gazdasági élet, a szellemi élet s a hivatalos Magyarország elmés kutatója mondja itt is el szinte aforizmaszerűen a véleményét az állami és a társadalomgazdasági élet kinövéséről, az olvasóra bízva azt, hogy gondolkodjék s vonja le legjobb meggyőződése szerint a következtetéseket, melyekre maga jut.

A nagybirtok és kisbirtokrendszer összehasonlításánál a súlyt arra veti, hogy az utóbbi sokkal több embert tart el. A kereskedelem romlásának okai között a kereskedők számának szaporodását is említi. Nem téveszti meg a takarékbetétek és folyószámlák összegének számszerű emelkedése. Felemeli szavát a részvénytársaságok osztalékpolitikájával szemben s igazat adva a panaszoknak, melyek a magángazdaság túlzott igénybevételére vonatkoznak, csak kevés világosabb foltot lát, mely a gazdasági élet egész területén kavargó válság sötét tónusát megszakítja.

A szellemi élet vizsgálata során gondot okoz könyvünk írójának az egyetemeken és főiskolákon összetorlódott nagytömegű fiatalság száma. Főleg abból a szempontból, hogy reálisan számíthat-e annyi fiatalember majd valaha tisztességes elhelyezkedésre, mint amennyi évenként főiskolák kapuin kopogtat. E sorok írója is sokat foglalkozott egyetemeink túlzott megrohanásával. Tisztában van azzal, hogy az

évenként a főiskolákon új hallgatókul jelentkező ifjaknak csak korlátozott része fejezi be tanulmányait s másrészt azzal, hogy az egyetemeknek rendkívül nagy hallgatói létszáma a háború után világjelenség. Mégis úgy véli, hogy a diákszociális gondoskodásnak a kérdés minden részére vonatkozó s nem mindig feleslegesen is aktív irányú kiépítése lehet olyan eszköz, mely rendet fog teremteni (előbb-utóbb) abban a zűrzavarban, mely ma a főiskolai hallgatóság feltüremelésében mutatkozik.

Az egyetemek tudományos munkáját általában méltányolja Weis István könyve. Csodálatos módon ezt kevésbé teszi meg tudományos egyesületeink működésével szemben. Itt erős túlzásokra ragadhatja magát, melyekre figyelmeztetni kell őt. Nyilván a nagy lendülettel író toll botlásából származott pl. az az elírás, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a közönséggel s a közönséget érdeklő célokkal jóformán teljesen megszakította az összeköttetést s a legutóbbi évekig előkelő, zárt magányában élte üvegházi életét, olyan kiadványsorozatokat támogatva, melyek az illető tudományág néhány művelőjén kívül senkiben sem ébresztettek lelkesedést. Aki ismeri, mint ahogy a könyv írója is kétségtelenül ismeri az Akadémia könyvkiadóvállalatának sok évtizedre visszanyúló munkásságát s azoknak a folyóiratoknak gazdag szellemi tartalmát, melyek kiadását az Akadémia elősegítette, s melyek mind-megannyi keresett kincsei a szellemi életet élő kultúrember magán-könyvtárának, az csak tévedésből írhat ilyet.

A hivatalos Magyarország képének felvázolásában idekívánkozik az a megállapítás, hogy az államfő és az országgyűlés között a törvényhozásnak milyen rendkívül fontos tényezőjévé vált, csakúgy mint Európában másutt, a kormány. A törvényhozás kamarái közül kevesebb elismerést juttat könyvünk a képviselőháznak, melynek jellemző vonásul emeli ki, hogy tagjai között mennyi a tisztviselő. A felsőház színvonalát többre becsüli; tárgyalásai magas színvonalúak s tagjai között a gazdasági, társadalmi és szellemi élet terén értéket jelentő elemek sokkal sűrűbben vannak jelen. A magyar közigazgatás bajai között foglalkozik könyvünk a vármegyei élet ellanyhulásával, az autonómia rovására a tisztviselői karnak szinte túltengő befolyásával s azzal a központositással, melynek révén a protekció „nemcsak személyi, hanem tárgyi kérdésekben is a hivatalos Magyarország el nem törülhető jellegzetes vonásává válik“.

Szomorú az összefoglalás, melyet Weis István könyve az olvasó számára nyújt. Nincs egységes közszellem. Fásultság, közömbösség köt meg ma mindenkit. Csak egy kivétel van, a békerezivó kérdés. Ebben mindenki egyetért. A magyar néplélek azonban mégis módosul. Az öregek mögött a fiatalabb korosztályok jeles képviselői adnak magukról mindinkább jelet s építik azokat az alapokat, melyen a magyarság új gazdaságtársadalmi élete meg fog szerveződni. Ki tudná azt ma még megjósolni, hogy az új rend milyen lesz. Jobb-e, mint a mai vagy rosszabb s a magyarság gyorsan vagy csak százados küzdelmek után tud átmenni a tisztítóúton? A reménység, az örökös megújulás hangja sejteni velünk, hogy a jövő jobb lesz, mint a jelen.

LAKY DEZSŐ

AZ IFJÚSÁG TARSADALOMSZEMLÉLETE

S AJTÓBAN és közéletben napról-napra mind többet szerepelnek az egyetemet végzett fiatalság egyesületei, melyek az utóbbi esztendőben szinte gombamódra: tömegesen és szabálytalan elosztásban nőttek ki a magyar talajból. Az évek óta csöndesen, vidéki kiszállásokkal működő Országos Széchenyi-Szövetség mellé állott nemrégén a Budapesten előadássorozatot rendező Bartha Miklós-Társaság, s legújabban a Magyar Holnap Társaság, a Wesselényi Reform-Klub és még több hasonló egyesülése a „harmincéveseknek“, melyek a még tanuló diákságtól, a valóságos egyetemi hallgatóktól külön szervezkednek, bár a diákság némely alakulásai is, így a szegedi egyetem Bethlen Gábor-Köre és az újpesti Főiskolai Szociálpolitikai Intézet körül csoportosuló fiatalság egészben véve ugyanoly színezetű munkásságot akarnak kifejtetni, mint a felnőttek, a harmincévesek szervezetei. Viszont az utóbbiak a negyvenéves korig, sőt azontúl is egyesítik magukban a hasonló törekvésűeket. Így áll elő a 18—20 évtől egész 40—45-ig egy homogén tömeg, melynek törekvései mellett hogy nem lehet figyelem nélkül elhaladni, arra bizonyíték a politikai körökből is mindgyakrabban felhangzó bírálat hangja. Mivel az elismerés, szimpátia, valamint a rendreutasítás és ócsárlás hangjai pártkülönbség nélkül jelentkeznek, azaz a fiatalság e mozgalma mindeddig még nem illeszkedett be a „felnőttek“ politikai szisztémáiba: ebből magából megállapíthatjuk, hogy itt valami újról, a magyar társadalom fejlődése során eddig szokatlan jelenségről van szó.

Az egyesületek sokféle színű, egymásba játszó spektruma, valamint az a körülmény, hogy egymástól függetlenül, még csak nem is konkurrens vállalként alakultak meg, nem téveszthet meg bennünket a mozgalom homogeneitását illetőleg. Új nemzedék áll előttünk, bontogatva szárnyát, mely még gyöngye arra, hogy a magasba, az alkotó munkához vigye, bár ez új nemzedék, az ifjúság természetes gondolkodásával, a helybenmaradásért, a repülés nehézségeiért persze nem a saját szárnyát okolja, hanem az „öregeknek“ rája nehezedő lomha súlyát, önző rosszindulatát. Az objektív szemlélő, akinek sikerül magát kornélkülivé elképzelni, kénytelen e húsz születési évet átfogó fiatalságban új nemzedéket pillantani meg, s benne új ideákat, új gondolkodásbeli és társadalmi struktúrának csiráit keresni.

A nélkül, hogy az egyes társaságok működését közelebbről elemeznénk, a legutóbbi hónapok sajtóközleményei is megerősítik azt a benyomásunkat, hogy ez a fiatalság elsősorban társadalmi kérdésekkel foglalkozik, sőt társaságokba tömörülésének is a magyar tár-

sadalmi kérdések iránti érdeklődése az oka. Ez érdeklődés egyrészt kritikából, másrészt a meglévő viszonyok megváltoztatására törekvő reformkísérletekből tevődik össze, azaz ez új nemzedék többé-kevésbé függetlenítette magát a századvégi és századeleji társadalomszemlélettől, mely ma még, bár sok korrekcióval, közéleten, sajtón, hatóságokon egyformán uralkodik, s melynek legfőbb programpontja az úgynevezett történeti középosztály, s ennek ápolása vagy legalább formális fenntartása.

A legújabb nemzedék jellegzetes vonásait kutatva, éppen e történeti középosztályhoz való viszony a lényeges kérdés.

Félszázaddal ezelőtt a magyar középosztály fizikailag is egybeesett, azonos volt a privilégiumait, s vagyona nagyrészt elvesztett köznemességgel, helyesebben a műveltebb vidéki nemességgel, mely viszont műveltségével együtt tekintélyét, vezető szerepét, állami befolyását is megtartotta. Ez a „gentry“-nek is nevezett társadalmi osztály még évtizedeken át nagyfokú vitalitást tanúsított és szinte a század végéig kezében tartotta a törvényhozás, központi és vidéki hivatalok, vármegyei hatóságok vezető pozícióit. Vitalitásának bizonyítéka, de előfeltétele is volt, hogy az alatta álló társadalmi osztályok tehetséges és törekvő tagjait nem taszította el magától, hanem nagy liberalizmussal megkönnyítette azoknak önmagához való áthasonulását. A „gentry“ ez asszimilálóképessége úntig ismeretes és közmondásos, a nélkül, hogy kiterjedését ma statisztikaúag, vagy csak hozzávetőleges mértékkel is meg tudnánk fogni. De előtanulmányok nélkül is világos, hogy a középfokú oktatás szabadsága igen sok alacsonyabb születésű fiúnak adta kezébe az érettségit, vele az egyetemi tanulmányoknak és annak lehetőségét, hogy államtisztviselői vagy hasonló elismert tekintélyű polgári pályára lépve, történeti családba beházasodják, vagy másként asszimilálódják a vezető osztályhoz. Nem lehet kétség benne, hogy a századeleji és a világháború alatti ily középosztály csak kis töredékében származott azon „bene possessionati“ családokból, melyek 48 előtt a vármegye intelligenciáját, az igazi gentryt tették ki, — a nagy tömeg városi vagy bevándorolt német családokból, egészen kis, egytdkes vagy birtoktalan, armális nemesektől, köztük igen sok tót kisnemes-től származott, akikre nézve nagy emelkedés volt, ha a régi, alispáni, szolgabírói családok utódaival ugyanazon társadalmi osztályba juthattak. Sokkal kisebb mértékben táplálta a magyar parasztság, vagy a falusi és városi iparosság ezt a folyton kiegészülő középosztályt, mely a legutóbbi évtizedekben is fényesen megbizonyítja a régi magyar nemesség kulturális kvalitását, s beolvasztó erejét.

De a század elejének kapitalizsdkus és intellektuális társadalmá mind bonyolultabbá vált, s mind több hatalmi pozíciót termelt ki magából, melyet az eddigi középosztály nem tudott többé magának lefoglalni. Sok esetben meg sem próbálta ezt. A kapitalizsdikus pozíciókat így foglalta el nagy tömegekben a zsidóság, melyet egészében a régi középosztály még ha akarta is, sem tudott volna asszimilálni. A nemesség utódai túlságosan rábízták magukat az ő természetes asszimiláló erejükre, s mindinkább elmulasztották az új társadalmi erőknél s azok vezető köreinek befolyásolását. Így csúsztak ki kezük-

ből régi domíniumok, melyeknek új időkben fokozott, el sem képzelt fontosságuk és befolyásuk lett, köztük a hírlapírás, az irodalom, a tudomány, az egyetemek, s általában az iskolák, melyek az ő embe-
reiknek hosszú időn át nem nyújtottak társadalmi pozíciót, s ezért a régi középosztálytól el is hanyagoltattak. Mindez pedig egyúttal propaganda-és hatóerő-csökkenést is jelentett. Mikszáth és Herczeg költészete még éppenséggel nem ellensége e történeti középosztálynak, de a már asszimilálatlan Móricz Zsigmondnál a paraszt a főszemély, s az ő korábbi, évtizedes munkássága erősen hozzájárult a középosztályt illető illúziók rombolásához.

Egészen véve elmondhatjuk, hogy a század első tizedében főként az intellektuális pályákon ott állnak, elszigetelve bár, egyénenkint, de elég nagy számmal a jövő vezetői, akik nem e történeti középosztályból jöttek elő, de már nem is asszimilálódnak hozzá. A régi középosztály látszólag még kormányoz, de új ideákat már nem termel. A gondolkodók, az alkotó művészek és írók, legyenek még annyira „jobboldaliak“ is, — elég itt Prohászka Ottokárt említenünk — nem érzik magukat e középosztály tagjának és vele szemben legjobb esetben a jóindulatú közömbösség vagy azon elnéző kritika álláspontját foglalják el, mellyel nemzeti társadalmi osztály iránt, belső érzésük szerint is, tartoznak.

Ehhez a csoporthoz lehet számítani az intellektuális alkotók utolsóelőtti korosztályát is, melynek ma ötven év körüli tagjai ugyan az idősebbek és a harmincévesek közt érzik magukat, egyikhez sem tartozva, de elszigetelt fejlődésükkel kétségtelenül előkészítették e fiatalok mostani „lázadását“, helyesebben az eddigi középosztályról leszakadását.

Mert amit a 40—50 év körüliek a század elejének individualisztikus irányához híven egyenként éltek át, azt kezdik meg . tudatosan, csoportokba verődve, kollektív egységként a harmincévesek. Egyik szárnyuk vezetője bátran kimondja, hogy ők tulajdonképp nem tartoznak többé a középosztályhoz, s kiválásukkal együtt vállalják az új közösségeket. „A mai fiatalság már leszámolt azzal, hogy a középosztály mint olyan idejét múlta, hisz önmaga is részese a középosztály nagy elproletárosodó folyamatának“, mely a háború nagy valutáromlásának és az arra következett gazdasági berendezésnek természetes következménye. Ehhez képest „az új ifjúság testvéreinek érzi fizikális nagyközössége valamennyi tagját; testvéri sorsában érdeklődőleg fordul az ifjú munkás, az ifjú földműves, az ifjú magántisztviselő felé; elődei antik (?) osztálygőggjét levetette már“. S ámbár e kissé határozatlan, elnagyolt kifejezések az ifjúság egy szélsőnek tartott szárnyáról hangzanak el, mégis jellemzik az átlagot, az egész ifjúsági tömeget is, mely bár részben még a régi középosztályban született, mégis nemcsak belső összefüggést nem érez a ma még fennlévő középosztály idősebb, hatalmi szervezetben élő tagjaival, hanem az elszakadásnak, soha oda nemtartozásnak következményeit is levonva, tudatosan akarja kifejleszteni kapcsolatait a középosztály alatt levő társadalmi osztályokkal. Ennek a törekvésnek nagy erősséget, s idővel kizárólagosságot fog kölcsönözni a magyar cserkészlet és

levente-intézmény, melyek a régi középosztály korlátain áttörve, valóban testvéri kézzel akarják nevelni a városi iparos és a falusi parasztfjúságot.¹ Az ifjúságból hallatszó hasonló hangok helyett legyen szabad az újpesti Főiskolai Szociális Telep vezetőtanárának szavait idéznem, aki a társadalmi korlátok e lerombolásának konzekvenciáit levonva, egyenesen új szocializmusnak nevezi az ifjúság új törekvéseit:

„Mi tehát ez a mozgalom?“ „Nagy nevelőmunka a társadalmi közösség felismerésére. Alapja: a rendszer és organizáció. Mint nevelő munka, eszméjét a szocializmusnak új, változott és szeretném mondani, helyes fogalmában keresi és véli megtalálni. A szocializmus eszméje a társadalmi közösség felismeréséhez akar hozzásegíteni, amely közösségekben nem tűnik el és nem mosódik el az egyén és annak érdeke, ami nélkül nincs társadalom és nem lehet társadalmi haladás sem. A szocializmus eszméjének tartalma tulajdonképpen az egyén és a társadalom helyes viszonyát akarja megteremteni és a társadalomban és a társadalomnak élő egyént munkájában és célkitűzésében irányítani... A szocializmus eszméjének tartalma: a közös célokba helyezett egyéni érdeknek a szociális kötelességhez és szociális felelősséghez való viszonyából kialakult társadalmi rend, mely az eszközökben és az eredményekben az igazságot fejezi ki. Ennek az eszmének normatív ereje tehát az igazságos társadalmi rendben jelenik meg.“

A társadalmi igazság ilyen és hasonló eszméivel gyakran találkozunk a világtörténet társadalmi rendszereiben, így Aquinói Szent Tamásnál, a jus naturae filozófusainál, vagy akár a modern keresztény-szocializmusban, annak mind rajnai és wesztfáliai katolikus ágában, mind most kialakuló berlini protestáns formájában. A fenti sorok szerzője minden doktrinéségtől mentesen Carlyle és Ruskin idealizmusát, Rodbertus, Wagner Adolf és MacDonald organikus felfogását és Széchenyi Istvánt jelöli meg forrás gyanánt, melyből ő az ifjúság ez új mozgalmához állandóan erőt akar meríteni. Csakugyan, főként Carlyle és Ruskin formátlan, de végtelen emberszeretete, s Széchenyi Istvánnak embernevelő törekvései mintául szolgálhatnak — nem az alkotó munka mikéntjéhez, hanem a saját léleknek a nagy munkára való előkészítéséhez.

Persze az irodalmi példák emlegetése az ifjúság egy elég hatalmas részére egyelőre kis hatással van. Már volt alkalmam kifejteni,⁸ hogy a háborús évek elnagyolt tanulmányai következtében fiatalságunknak épp ez a rétege erősen hátramaradt; ezt a műveltségi hiányt azóta sokan próbálták pótolni halmozott olvasmányokkal, miből néha inkább zavar, mint tisztánlátás származott; mások viszont kenyérkeresetük után járva, az alapfogalmak tisztázásáig sem jutottak el, holott ma talán társaságuk számára kulturális és társadalmi programokat kell készíteniük. Innen érthető e fiatal íróknak feltűnő járatlansága a szellemi dolgok exponálásában, mely különösen a legfiatalabbakat magukban egyesítő társaságokban, így a „Híd^{ec} folyóirat körében és a Bartha Miklós-Társaság kiadványaiban észlelhető. Gondolataikat gyakran oly nehézkesen

¹ V. ö. Asztalos Miklós: Az ifjúság és a falu népe, Magyar Szemle 1929.

² kötet, 168. l. és Aradi Zsolt: A magyar falu és a cserkészek, u. o. 8. k. 175. l.

³ Erődi Harrach Béla a Szociálpolitikai Évkönyv, I. kötet, 1912—1929, 18. l. Ez a kötet az újpesti Intézet rendkívül érdekes beszámolója, melyre külön felhívjuk olvasóink figyelmét.

⁴ A mai ifjúság korosztályai, Magyar Szemle, 1928. III. k. 136—139. ll.

adják elő, hogy a Kölcseytől kifogásolt Berzsenyi-kifejezés: „gőztorlatok alpesi“, jut eszünkbe olvasásukkor, tartalmilag pedig alig lépnek ki azon fogalmi körből, melyet Szabó Dezsőnek az utóbbi tíz évben írt munkái nyújtanak. Míg azonban Szabó Dezső igen nagy világirodalmi olvasottsággal bír, s ez akkor is meglátszik munkáján, mikor egyszerűen magyar és székelyföldre alkalmazott victorhugói romantikát kever össze szintén francia naturalizmussal, addig e fiatalok, kik még tanítványainak nevezik magukat, tipikus unius libri emberek, korlátolt olvasmánnyal, és korlátolt horizonttal. Elképzelhető azután a káosz, mely megszületik, ha a szabódezsői romantikonaturalizmus regényeiből készítenek maguknak nemzeti világnézetet, sőt kulturális és világpolitikai utópiákat is.

Mert utópiánál egyébként alig nevezhetők ez ifjúsági szárny elképzelései a parasztkultúráról, a parasztklasszicizmusról, a magyarság keleti hivatásáról, a „keleti kultúrzónáknak“ egy „kultúrunióba“ foglalásáról, az Orientáhs Tudományok Egyeteméről, a Keleti Kultur Parlamentről és hasonlóról, melyek a szabódezsői hatások mellett, sajtóságos keverékben, a Népszövetség körül sürgő-forgó nagy szervezkedés hatását is tanúsítják e fogékony „fiatalokra“. Természetesen mindezen új ideákat a meglévő viszonyokkal erős ellentétben *fejlesztik* ki: termelőik mindegyre büszke tudatában vannak a távolságnak, mely őket a mától, a mai állami, hatalmi és társadalmi szervezettől elválasztja. A múltat persze, s a legyőzendő jelent, egyre úgy képzelik el, hogy minél könnyebben legyőzhető legyen, így pl. a magyarság keleti hivatását illető „gőztorlataikat“ arra alapítják, hogy valami „tranzító-kultúrgondolat“ élt a magyarságban, mely szerint „a magyarság eltulajdoníthatatlan történelmi hivatása és kötelessége az, hogy a nyugati szellem nagy alkotásait közvetítse Kdét felé.“ Ez persze hibás elgondolás szerintük (a valóságban komoly ember úgysem állította ezt eddig sem), de érthető, mert a „magyar feudalizmus uralmi viszonyának és az uralkodó családtól való függésének naív kulturális továbbvitele“, mellyel szemben a „magyar öncélúság első parancsa: kiszakadni minden erővd az úgynevezett keresztény-germán kultúrközösségből“, s a germánság utánzása hdyett a „magyar kollektív népi ldket“ alakítani ki. Mint e papirosízű mondatokból látható, a fogalmi káosz az ú. n. turánizmust is magához ölelte, mdynek értelmetlensége a forradalmak óta e nélkül is dég zavart okozott és okoz a gyöngé, félművdt főkben, s ráhelyezkedvén az új alapra: a turáni népekkel rokon magyar lélek nyugatellenes, nyugatmentes gondolatára, csakúgy ömlik a szerzőkből az „öncélúság“, a „saját adottságunk“, a „magyar kultúra arcának tökéletes hangsúlyozása“, az „új magyar mentalitás“, az „új magyar szellemisség“, az „új parasztideológia“, az „öncélú magyar mentalitás“ kétségtelenül ósmagyar és öncélú kifejezése. Mindezt egy oly írójuknak két nyomtatott oldaláról írtam ki, aki szerint az egész magyar irodalom, Szabó Dezsőig, egyszerű német kölcsönzés, az igazi „ösi“, „népi“ irodalom ezután fog eljönni, vele az igazi magyar kultúra, mely nemcsak hogy valami Egyesült Államokat fog a németektől keletre lakó népekből összehozni, hanem ebben a szervezetben vezető szerepet is fog játszani,

sőt, ki tudja, nem fogja-e az egész emberiség kultúráját is a mai marazmusból őseréjének átöntésével regenerálni!¹ Legjellemzőbb az említett társaság e turáni szárnyára, hogy a magyar népi őserő himnuszait pongyola, színtelen és magyartalan budapesti ujságnyelven írják, — stílust Szabó Dezsőtől és Móricz Zsigmondtól eleddig nem sokat tanultak.

De bármennyire bizarr jelenség is ez egyébként lelkes és őszinte ifjúsági szárnynak, hogy úgymondjam kulturális donkihótiizmusa, gyökere ennek is ugyanabban a társadalomszemléletben van, mely az egész ifjúsági réteget jellemzi. Színbeli árnyalatok kétségtelenül vannak; van olyan csoport is, mely a történeti középosztály fenntartását szükségesnek látja, s az új társadalmat e körül, mint középpont, akaratbeli és intellektuális gyúpon körül akarja elrendezni: de még e legkonzervatívabb szárnyon sem a középosztály sorsa többé a központi probléma, hanem az, miként lehet az alsóbb társadalmi osztályokat fölemelni, kinevelni, anyagilag megszervezni, s azután az összes nemzeti osztályokból egyetlen magyar társadalmat kialakítani.

Ez új társadalomszemlélet nemzeti, magyar alapjaihoz nem férhet kétség még ott sem, ahol a liberális korszak „nemzet“ fogalmát már elhagyják és helyébe a „népet“ állítják. Talán nem csalódom, ha az új társadalomszemlélet kiindulópontjánál tanok és doktrínák helyett mindenütt érzést, mégpedig a részvétet látom: a magyar lélek részvétét, szerető sajnálkozását a testvéreken, a „koldusokon“, a zseléleken, az egy-két holdas gazdákon, a földműves-munkásosztályon, a tanyai tudatlanságon, tüdővészén, a városi munkásosztály proletárgondjain. Ez a részvét csak magyar részvét lehet, magyar szívből ered, távol minden doktrínától s eltanulható társadalomszervezési törekvéstől. Mint ilyen, érzelmi dolog, s innen a gyakori túlzások, minő pl. a „három millió koldus“ mint szentimentális könyveim, — innen a folytonos érzelmi túlfűtöttség, a soha nem lankadó pátosz, mely gyakran alpátoszba megy át, innen a „márciusi ifjúsággal“ való párhuzam, melyet szívesen alkalmaznak önmagukra, bár józanabb megfontolással maguk is rájönnek, hogy a márciusi ifjúság valóságos társadalmi munkateljesítményével nem sokra mehetnének a küzdelemben, mely nem vérrel, non forradalommal, hanem a „konzervatív reform“ organikus átalakulásával, tehát esztendők megfeszített tanulmányaival és társadalmi munkájával kell hogy lefolyjon és célt érjen.

Ugyancsak az érzelmi kiindulópont magyarázza a mozgalmak ezidei agrár jellegét, nemcsak azért, mert az ifjúság gyökerei Budapest helyett a vidék talajába nyúlnak le, hanem a forradalmak óta immár tíz esztendőn át állandóan érvényesülő agrár érdeklődés következtében is. Tudjuk, az ipari munkásság vezetőinek 1918 és 1919-i menthetetlen politikája a közhangulatban minő antipatiákat keltett fel, s éveken át népszerűtlenné tette az ipari munkásság helyzetének javítására törekvő szociálpolitikát. Ennek a ressentimentnak lehet

¹ V. ö. Györy János: Elképzelt paraszt klasszicizmus. Magyar Szemle, 1930. VIII. k. 60—64.11.

még valami szerepe abban, hogy az ifjúsági mozgalmak ma még kissé érdektelenül mennek el a városi munkásság és iparososztály mellett, bár e téren annál nagyobb elismerést érdemel Erő'di-Harrach Béla újpesti szervezetének szociális munkája az újpesti és rákospalotai munkásnegyedekben, — a vezetése alatt álló ifjúságtól felvett tüdőbeteg-térkép, mely házanként kimutatja a fertőző és nem fertőző betegeket, sokkal megdöbbentőbb, mint akár a leghosszabb ankétok frázishalmaza. Amilyen szép és eredményes, részvét- és szeretetteljes szociális munkát végeznek az újpestiek, olyant szeretnének végezni a tanyai kerületekben a szegedi Bethlen Gábor-Kör tagjai, akik még csak kezdetén állanak munkájuknak.¹ Hasonlóképpen emberi érzés szólalt meg a Wesselényi Reform-Klub kezdeményezésében, amikor teljes megértéssel a Badacsony szépségeinek fenntartása iránt, első kérdésnek mégis az ott munkaalkalmat talált ipari munkásság elhelyezések biztosítását látta.

Mégis általában az agrárkérdés van előtérben, amint ez a felében agrárlakosságú Magyarországon természetes is. Itt persze szintén hosszú vonala az egymásba folyó árnyalatoknak, elkezdve az úrgyűlölő, birtokosgyűlölő földosztás híveitől, akik új agrárreform követelésével már eddig is elég ellenséget szereztek az egész mozgalomnak, nemcsak azoknak, akik azt hirdetik. A fiatalságnak természetesen a nagybirtok tűnik először szemébe, mint ahogyan ez mai nagy kiterjedtségében tényleg jellemzi is hazánk agrártársadalmi struktúráját. Viszont az is természetes, hogy a naiv „parasztideológiában“ leledző álmodozók azt is el tudják hinni, hogy ha ceruzavonalakkal darabokra szelnénk a nagybirtokok térképét, ezzel már újra rendeződne a birtokviszonyok és velük az egész agrártársadalom. De az ifjúság többsége kétségkívül világosan látja a birtokkérdésnek példátlanul komplex voltát, látja a nehézségeket, melyeket a legutóbbi földreform megismétlése, vagy csak annak propagandisztikus emlegetése is hozhatna; tisztában van a termelési, üzemi kérdésekkel, melyek, míg meg nem oldhatók, addig a legtisztább emberszeretet is hiába zúzná szét a nagybirtokot, mért hiszen ez ma mégis csak termel, eltart, sőt sok helyütt a mezőgazdasági ipar bevezetésével is törekszik nemcsak „többet termelni“, hanem, ami ennél fontosabb, több embernek munkát adni. A lényeg csakugyan ez: miként lehet több embert ellátni, amint hogy pl. Angolország eléggé mutatja, hogy a nagybirtok is bátran és nyugodtan megmaradhat ott, ahol az embereket már a nagybirtokra nem, hanem csak másutt, ipari foglalkozásokban, lehet eltartani. A nagybirtok problémáját nem annyira az helyezi előtérbe, hogy itt van, itt nyúlik el előttünk és bárhova járunk, mindenütt beleütközünk lombos fáktól szegélyezett nagy négyszögeibe; nem, a nagybirtok ma már elsősorban népesedési kérdés: mennyi embert tud illően, emberi módon eltartani munkaalkalmaival, amikor a mai gazdasági üzemek alig tudják többé ellátni a folyton szaporodó népességet.

¹ V. ö. Joó Tibor: Az ifjúság és a falu népe. Magyar Szemle, 1929., VI. 287—289. A tanyai agrársettlemment-mozgalom Szegeden. Magyar Szemle 1929. VII. 375—378.

Magyarország lakosságának relatív túlnépesedett volta kényszerít arra, hogy fűrészve keressük, hol van még felhasználatlan terület, hol lehet még új munkaalkalmakat találni, vagy pedig minő termelési, üzemi változtatásokkal tudunk minél több embernek munkát biztosítani.¹ Ebből a szempontból a nagybirtok még nyugati minták szerinti likvidálása előtt is, mely persze valamikor, a történeti processzus során, be fog következni, sok lehetőséget fog nyújthatni, s ha ezen lehetőségek tanulmányozásával maguk a nagybirtok urai is foglalkoznak, nincs kizárva, hogy birtokkomplexumaik üzemét még hosszabb időre biztosíthatják állami vagy társadalmi beleszólásoktól. Minél több embert tart el egy nagybirtok vagy nagyüzem, annál hasznosabb a társadalomra, s ez az igazi, minden anyagi szemponton felül álló mértéke úgy az agrár-, mint a kapitalisztikus kérdésnek.

Mert minden dolog mértéke az ember, s ezt a régi mondást társadalmi és gazdasági viszonyainkban ma is alkalmaznunk kell. Ha vallásunk elismerteti velünk az emberi lelkek egyenlő jogait és értékelhetőségeit, akkor el kell ismernünk embertársainknak azt a jogát is, hogy emberi módon, az illető korszak emberi felfogásához híven élhessék le életüket. Ez a humanizmus, és politikai formája, a demokrácia, melyet én kereszténynek szeretnék nevezni, ma már minden európai, nyugati programúiban kötelező, s ez adja meg a mai ifjúság társadalomszemléletének a magyarság mellett igazi alapszínét, bár így kívülről nézve mozgalmukat, feltűnő, mily keveset követik, s talán kevéssé is ismerik a külföldnek antimarxista, keresztény és nemzeti alapon kiképzett szociális szervezését és gyakorlati munkásszervezkédséit. Mégis bizonyos, hogy e fiatalság ma még forrongó vitáiból, chaotikus írásműveiből magyar nemzeti vagy népi demokrácia bontakozik ki, csakúgy, mint az érettebb rész komoly kezdeményeiből és főként a tanuló, olvasó és gondolkodó fiataloknak egymást nevelő előadásaiból. Szeretném hinni, hogy ez a modern demokratikus mozgalom előbb-utóbb mégis ki fog alakulni történeti képződménnyé, megtisztulván zavaraitól és megszabadulván túlzó türelmetlenségétől; szeretném hinni, hogy ha mi valamikor meg tudjuk közelíteni a Nyugatnak százados társadalmi evolúcióban kiegyensúlyozott viszonyait, ezen az úton a mai fiatalság fog bennünket magával ragadni. Egy tulajdonsága mindenesetre van a mozgalomnak, mely nagy történeti feladatok vállalásának előfeltétele: az önzetlenség, a személyi érdek kerülése, sőt megvetése annak, aki a mozgalom szárnyain akar hatalomhoz jutni. Ifjúsági mozgalomnál eléggé nem becsülhető erény.

És aki az „idősebbek“ közül mégis bizalmatlansággal vagy gyanúval telten nézi az „ifjak“ e mozgalmát, nézzen saját keblébe és mondja meg, nem hibás-e ő is abban, hogy ez az ifjúság, magára hagyatva, kellő táplálékkal el nem látva, örök kritikai érzékében évtizedeken át leszorítva végre is megpróbálja saját szellemi útjait jární?!

SZEKFŰ GYULA

¹ Báró Kornfeld Móric: A túlnépesedés problémái. Magyar Szemle, 1927. I. 25—32. 11.

MAGYAR KISEBBSÉGI INTÉZET

EURÓPA lakosságának több mint egynolcada él kisebbségi sorsban: 48,120.000 ember. Van közöttük német, ukrán, magyar albán, kucó-oláh, török, örmény, görög, zsidó, cseh, cigány, pomák, tatár, ruthén, lengyel, svéd, orosz, breton, baszk, spanyol, román, bulgár, fehér-orosz, litván, kasub, macedón, vend, mazuri, friz, friauli, katalán, móriskzó, ráto-román, sőt egész nyugodtan ideszámíthatjuk a tótokat, szlovéneket és a horvátokat is, akik a maguk politikai és közjogi harcaikkal inkább sorozhatók az elnyomott kisebbségek, mintsem a megelégedett többségek közé, nem is szólva a „többségi“ flamandokról, akik mint valami nyelvi kisebbség küzdenek nemzetiségi jogaikért. Az élen a németek haladnak, akiknek 11.6 százalékuk, 9,313.000 német él kisebbségi sorsban; számbélüeg legnagyobb csoportot mutat fel utánuk az ukrán nép 8,095.000 fővel, míg a harmadik e szomorú büszkeségű népi sorban mi vagyunk, magyarok, akik közül 274 százalék: 2,700.000 lélek van idegenben (az utódállamok statisztikája szerint számítva); utánuk jönnek a bulgárok 1,434.000 főnyi macedón-bulgár kisebbséggel, a bulgár nép egynegyedével.

E „negyvenyolc millió“ jövője, helyzetének, sorsának mikénti alakulása elsősorú összetevője az európai padfikádó befejeződhetésének. A kisebbségi problémák megnyugtató megoldásának keresése épp ezért hovatovább nemcsak a politikusok, publicisták, államférfiak és diplomaták feladata maradt, hanem munkaterületül kínálkozott a tudományok művelői számára is, akik úgy érezték, hogy spédális irányú geográfiai, antropológiai, etnográfiai, statisztikai, történelmi, szociográfiai és jogi kutatásaik során, az igazság keresésének útján nem egy olyan eredményt lehet esetleg kihozni, megtalálni vagy felmutatni, melyek ismeretével akár a saját népi vagy faji célok, akár az egyetemes emberiség előbbrevitele szempontjából újabb, talán hatalmas lépést lehet előre tenni.

Az a nagy fontosság, ami a kisebbségi kérdés helyes ismeretében rejlik, immár odavitt, hogy négy államban már külön kisebbségi intézetek is alakultak az idevonatkozó kutatások és vizsgálódások céljaira. Ilyenek: a bécsi egyetemen az Institut für Statistik der Minderheitsvölker, a marburgi egyetemen az Institut für Grenz- und Auslandsdeutschum, Stuttgartban a Deutsches Auslands-Institut, Berlinben a Deutsche Gesellschaft für Nationalitätenrecht, Varsóban az Instytut Badan Spraw Narodowosdowych és Laibachban (Ljublana) az Institut pour la défense des droits des Minorités.

A Winkler Wilhelm neves osztrák professor, az ausztriai központi statisztikai hivatal demográfiai osztályának főnöke igazgatása alatt álló bécsi kisebbségstatisztikai intézet,¹ mint minden egyetemi intézmény, az objektív igazság keresésének szellemétől áthatva fejt ki immár széles körökben ismert és becsült működését. A Burgban átengedett szépszámú helyiség, gazdag könyvtár, nagyszámú kurrens folyóirat-gyűjtemény és a „Bécsi Egyetemi Kisebbségstatisztikai Intézet Barátainak Egyesülete“ által időnként a kiadványok megjelentetésére rendelkezésre bocsátott nem csekély Összegek lehetővé teszik, hogy ne csak a szemináriumi munka folyjék az elméletileg megkívánt legmegfelelőbb keretekben, hanem széles alapokon felépített kutatómunkára is legyen lehetőség, amelynek eddigi legkiemelkedőbb eredménye a Statistisches Handbuch des gesammten Deutschtums, a világon szétszórva élő százmilliónyi németiség számokban megírt biológiája. Életre hívta pedig ezt az intézetet Winkler professor 1921-ben, tehát akkor, amikor Ausztria még talán nálunk is jobban megtépázva feküdt a földre terítve és ezzel magához ragadta a kezdeményezésnek tudományos munkálkodásnál nagy jelentőségű pálmáját.

A németországi Marburgban már 1917-ben állítottak fel egy intézetet a Fülöp-egyetem bölcsészeti karán a külföldön élő németiség tanulmányozására, Becker volt porosz kultuszminiszter kezdesére. Élén J. W. Mannhardt dr., egy historikus docens áll. Lendületesebb munkásságba azonban csak akkor kezdett az intézet, mikor 1923-ban egyik professor átengedte hatalmas villáját az intézet és a vele kapcsolatban megszervezett intemátus számára, amelyben harminc külföldi és megszállott területről való diák egyharmadnyi birodalmi studenssel keveredve él és foglalkozik a „külföldi és határmenti“ németiség problémáival. A szemináriumi munkára való ilyen összeválogatás, amikor az egyes hallgatók származásuk és személyes tapasztalatuk alapján is különösen alkalmasak a célzott munkálkodás eredményes elvégzésére, kétségkívül követésre való példát nyújt.

A stuttgarti D. A. I. nem tudományos, hanem társadalmi intézmény, mely évi 400.000 márka (!) költségvetéssel dolgozik. (Főtitkára: Fritz Wertheimer.) Jóllehet 30.000 kötetnyi könyvtára és már több mint negyedszázad kötetnyi igen értékes kiadványa van, az intézet mégsem áll csak tudományos célok szolgálatában, hanem a külföldön élő és az anyaországtól elszakított németiségnek kulturális és gazdasági összekötő szerve is igyekszik lenni és ezért folyóiratot ad ki („Der Auslandsdeutsche“) és kivándorlási tanácsadással, külföldre való állásközvetítéssel, sőt árumintavásárok és kiállítások rendezésével is foglalkozik. Valójában nem más, mint egy óriási központi iroda, mely a maga 40—50 főnyi személyzetével nyilvántartja a birodalom határain túl élő egész németiséget és összegyűjti a mozgalmakra vonatkozó összes adatokat. (Csak újságkivágásból 60.000 darab van karto-
tézva.)

¹ Lásd részletesen szerző tanulmányát: „Az európai kisebbségi intézetek“. (A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Intézetének kiadványai. 10. szám. Lugos, 1929. 40 oldal.)

A berlini kisebbségjogi társaság, melynek lelke Herbert von Truhart, főképp a kisebbségi sorsba került németeknek s azok politikai vezetőinek tesz szolgálatot esetenkénti szakvéleményeivel és jogi irányú igen értékes kiadványsorozatával.

A varsói kisebbségkutató intézet inkább politikai elgondolások figyelembevételével alakult, elsősorban a lengyelországi kisebbségek tanulmányozására. Negyedévenként igen tartalmas lengyel- és francia-nyelvű folyóiratot ad ki „Kisebbségi kérdés” címmel.

A laibachi szlovén egyetemen megszervezett kisebbségvédelmi intézet eddig csak propagandajellegű kiadványokat jelentetett meg az olaszországi horvát-szlovén kisebbség érdekében és inkább arra példa, hogy milyenek nem szabad lenni egy ilyen intézetnek.

Nálunk Magyarországon is van már évek óta két intézmény, mely az idegenbe szakadt magyarság problémáival és helyzetének megállapításával foglalkozik, egyik a Teleki Pál gróf kezdeményezésére a Magyar Statisztikai Társaság kebelében megszervezett „Államtudományi Intézet”, a másik pedig a Krisztics Sándor pécsi professzor vezetése alatt álló Magyar Szociográfiai Intézet (Budapesten); míg az egyetemeken — tudomásunk szerint — főképpen Steinecker Ferenc Közigazgatástani és Községpolitikai Intézetében a közgazdaságtudományi karon és Faluhelyt Ferenc egyetemi tanárnak pécsi Nemzetközi Jogi Intézetében fordítanak különösebb gondot a kisebbségjogi kérdések tanulmányozására.

Hiányzik tehát még mindig az a tudományos intézet, amely a kisebbségi kérdést összes vonatkozásaiban állandó vizsgálata tárgyává tenné. Pedig Közép-Európa népeit és elsősorban is bennünket, magyarokat, létünk alapjaitól kezdve, közeli és távolabbi jövőnk kedvező kialakulásáig elhatározóan, mondhatni végzetesen érint a kisebbségi problémák mikénti alakulása, fejlődése, megoldása. A magyar tudományosságunk volna tehát egyrészt nemzetközi elhivatottsága, másrészt a saját nemzetével szemben való egészen elsőrangú kötelessége teljes felkészültségével és felszereltségével sorompóba lépni e kérdések vizsgálatára és feldolgozására.

Teleki Pál gróf mondotta a felsőház költségvetési tárgyalása alkalmával 1928 június 21-én: „Szükséges volna az egyik egyetemen egy kisebbségi jogi tanszéket is felállítani, mégpedig azért, mert a kisebbségi jog ma a nemzetközi jognak igen fontos elemévé nőtte ki magát. Senkinek, egy nemzetnek sincs annyi kisebbsége az ország határain túl, mint nekünk; senkinek sincs hát annyi oka arra, hogy fiatalságát ezen a téren speciálisan kiképezze, mint éppen nekünk.” Hogy egy ilyen kisebbségjogi tanszék felállításának mikor lesz meg az anyagi és személyi lehetősége legalább is egyik egyetemünkön, azt ma, mikor a budapesti tudományegyetemen már hosszú évek (és milyen évek!) óta még a nemzetközi jogi tanszék sincsen véglegesen betöltve, nehéz elképzelni is. Véleményünk szerint azonban sokkal gyorsabban és kevesebb áldozattal volna megvalósítható az, ha a küszöbön lévő jogi oktatás reformjának kapcsán az egyik egyetem nemzetközi jogi tanszéke mellé egyelőre legalább egy kisebbségjogi intézet szervezettnék. Jogi oktatásunk sokszor felpanaszolt tanításmetódusi

hiányossága ugyanis kétségkívül elsősorban éppen annak tudható be, hogy segédtanerők híján a szemináriumi munkálkodás, ami pedig a korszerű egyetemi tanítási módszer egyik leglényegesebb része, szinte a minimumra csökkenve folyik, mert hisz az előadó professzoroktól, akiknek természetesen még tudományosan is kell működniük, nem is lehet megkívánni, hogy magukra hagyatva eredményesen tudjanak minden hallgatójukkal egyénenként foglalkozni, ami pedig a sikeres munkának elengedhetetlen követelménye. Klebelsberg Kunó gróf tervbe vette, hogy a reform kapcsán a külföldi és az orvosi és természettudományi fakultások mintájára a jog- és államtudományi karokon is intézeteket és szemináriumokat szervez, illetve a professzorok mellé tudományos segédszemélyzetet oszt be. A tudomány szempontjából a kutatásra és művelésre váró tudománykörök és tudományos problémák között a kérdések fontossága tekintetében különbséget tenni ugyan nem lehet: mégis a jogi oktatás és tanulás annyira megkívánt elmélyítését sehol sem lehetne véleményünk szerint mind tudománypolitikai, mind nemzetpolitikai szempontokból megfelelőbb helyen elkezdeni, mint éppen a nemzetközi jogi tudományok és ezen is belül a kisebbségi jogrendszer intenzívebb oktatásának, illetve tanulmányozhatásának biztosításával, aminek vizsgálata és kifejtése ma az általános érdeklődés homlokterében áll. Úgy érezzük, hogy egy ilyen intézet szervezésével a magyar tudományosság színvonalának, a világproblémák iránt való, állandó, intenzív érdeklődésünknek s azok megoldásában való közreműködésünk vágyának adnánk újabb tanujelét.

Kultuskormányunk nemzetnevelési programjának egyik sarkalatos tudománypolitikai tétele, melyet a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról hozott 1927. évi XIII. t.-c. indokolásában különösen határozottan kijelölt: szakemberek kiképzése az ország vezető pozíciói számára; európai látókörű, külföldi nyelveket beszélő, a maguk speciális stúdiumaiban a nyugati államok egyetemi és egyéb kutató-intézeteiben a legújabb törekvésekről tájékozást nyert új generációt akar az ország újjáépítésére a nemzetnek rendelkezésére bocsátani, „hogy így minden működési téren, minden szakmában a nagy feladatok megoldásánál elsőrangú erőkre támaszkodhassunk“. Ezt szolgálja az a terve is, hogy az egyes egyetemeket, illetve karokat specializálni kívánja bizonyos tudományszakok intenzívebb fejlesztése, a kutató munka gazdaságos decentralizációja s az ehhez szükséges intézetek tökéletesebb felszerelhetése céljából; már pedig, ha ez hasznos és szükséges a természettudományok terén, miért ne lehetne ugyanezt megvalósítani a szellemtudományok terén is? Hiszen amilyen mértékben szükségünk van tbc-specialistákra, rák-kutatókra, épp olyan szükségünk van orientalistákra vagy jogászokra, akik a nemzetközi magánjogban, vagy — tárgyunknál maradva — a kisebbségi jog területén otthonosak. Egy kisebbségjogi intézet tehát nemcsak a jogtudomány, s ennek a külföldön olyan intenzíven művelt ágának magyar részről való termékenyebb előbbrevitele szempontjából volna fontos, hanem azért is, mert benne egy olyan új, tudományos felkészültségű nemzedék kiképzése és nevelése válnék lehetővé, akik-

ben már nemcsak az elméleti tudomány, hanem a kisebbségi kérdésnek gyakorlati megoldása terén is a tudás minden korszerű fegyverével ellátott szakembereket nyerhetne a nemzetépítő munka.

De e tudományos szempontokon kívül éppen nem jelentéktelen nemzetpolitikai célkitűzések is sürgetően helyeselhetik egy ilyen Magyar Kisebbségi Intézet felállítását.

Az ezeréves magyar államiság keretéből kiszakítva, milliányi testvérünk él idegen, sőt velünk szemben ellenséges érzületű népek uralma alatt, a „nemzetközi jognak védelme alá helyezett kisebbségként“. Lehet-e az egész nemzet szempontjából fontosabb és életbevágóbb feladatunk, mint a magyar kisebbségek súlyos sorsának és az ellenük irányuló, minden emberi és nemzetközi jognak arculcsapását jelentő, elnyomó és jogfosztó törekvéseknek a tiszta és pártatlan tudományos kutatás módszereivel és eszközeivel való felderítése s megállapítása és az ilyen törekvésekkel szemben a tiszta jog és tudományos igazság alapján való elvi állásfoglalás?

E mellett az objektív és elfogulatlan tudományosság alapján álló kutatás eredményeinek megfelelő publikálása a legalkalmasabb eszközök egyike volna arra is, hogy helyesebb irányba terelje egyrészt a teljesen tájékozatlan, illetve rosszul informált külföldnek, másrészt azonban a mi közönségünknek közvéleményét is, amely bizony a kisebbségi problémák, pl. a régi magyar nemzetiségi politika tekintetében, eddig legalább általában, sajnos, nem egy irányból nagyon is téves magyarázatokkal volt kénytelen megelégedni.¹

Nem kétséges azonkívül az sem, hogy külpolitikai akciók sikerének, legyenek azok akár hivatalosak, akár társadalmi színezetűek, egyik legfőbb alapfeltétele, hogy olyan adatok birtokában és alapján vezettessenek le, melyek szigorúan tudományosan megállapított helyességgel rendelkeznek, melyek érdemben meg nem támadhatók és ki nem kezdhetők, melyek magukon viselik a tárgyilagos igazság le nem törölhető bélyegét. A „question du jour“-ra súlyosodott kisebbségi kérdést ma pedig végre-valahára már nemcsak a nagy nemzetközi külpolitikai problémákkal foglalkozó társadalmi és jogi egyesülések, hanem maga a Nemzetek Szövetsége is napirenden tartja, úgyhogy az ezeken résztvevő kiküldötteink számára egy ilyen kisebbségi intézet állandóan kész gyűjtőhelye lehetne a szükségelt tudományosan feldolgozott, megbízható adatoknak.

A megszervezendő kisebbségi intézetben, éppen mert valamelyik jogi karon volna felállítandó, elsősorban a kisebbségek jogviszonyainak felderítésével kellene foglalkozni, mégpedig mind nemzetközi vonatkozásokban, mind az egyes államok belső jogrendszerében való mikénti kifejeződésükben. Tíz év alatt még mindig nem írtuk össze az utódállamokba tépett magyarság jogviszonyait egy nagyszabású Corpus Juris Minoritatum köteteibe (aminek szomorúan jellemző hiányát tudomásunk szerint éppen szemlénk szerkesztője is kiemelte), de nincs összeállítva a régi Magyarország kisebbségi Kódexe sem, melynek több mint félévszázados rendelkezései pedig csak

¹ Faluhelyi Ferenc professzornak a Kisebbségi Intézet ankétjén mondott beszéde alapján.

jó fényt vetnének a sokat támadott magyar „elnyomótokra. Ezek mellett, mint kapcsolódó államtudományi stúdiumok, helyet kaphatnának a munkaprogrammban statisztikai és szociográfiai tanulmányok és kutatási lehetőségek is, amennyiben az eredményes munkálkodásnak egyrészt a tudományos oktató személyzet, másrészt az intézet kellő felszereltsége tekintetében meglesznek az ilyen irányú megfelelő előfeltételei is.

A német Nationalitätenkunde természetesen nem elégszik meg azzal, hogy megállapíthassa idegenben élő kisebbségeinek számát, fejlődési irányát, gazdasági és kulturális erejét, jogviszonyait és közjogi, illetve politikai súlyát, hanem igen nagy fontosságot tulajdonít annak, hogy a legnagyobb exaktsággal megállapítsa az egyes kisebbségi csoportok eredetét, múltját, szóval a nemzetiségek történetét, a mellett természetesen nem feledkezve meg az egyes államok nemzetiségi politikájának történetéről sem, a mindenkori többségek és a kisebbségek kapcsolatairól, küzdelmeikről vagy együttműködésükről. Nálunk legújabbban ugyancsak Klebelsberg Kunó gróf mutatott rá a nemzetiségek és a nemzetiségi mozgalmak történetének különös jelentőségére; már 1917-ben a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén az elnöki székéből sürgette a magyar legújabb kor forrásainak magyarázatos közzétételét s elgondolásának valóra válása a „*Fontes Historiæ Hungaricæ aevi recentioris*”^c kiadása, eddig is két olyan művel, minők Szekfü Gyula: *Iratok a magyar állammalv történetéhez 1790—1848.* és Miskolczi Gyula: *A horvát-kérdés c. munkái,* melyeket azonban remélhetőleg még újabb kiadványok is fognak követni. Horváth Jenő, a Magyar Külügyi Társaság alelnöke, ezenkívül még a település-történet fontosságát is hangsúlyozta, aminek különösen a revíziós törekvések alátámasztása szempontjából van nagy jelentősége. Ha itt mindjárt megemlékezünk a kisebbségi kérdés földrajzi vonatkozásairól is, ahol olyan kiváló kartográfusaink, mint Teleki Pál gróf és Kogutowicz Károly a messzi külföld tudományos közvéleménye előtt is szép hírnevet szereztek a magyar emberföldrajzi vizsgálódásoknak, úgy láthatjuk, hogy milyen hatalmas munkaterületül kínálkozik a kisebbségi kérdés a maga egész terjedelmében. Hogy ezt a két (jogi-statisztikai és történet-földrajzi) óriási vizsgálódási komplexumot egy intézet keretében volna lehetséges összevonni, a mi szegényes hazai viszonyaink között még elképzelni is szinte lehetetlen, bár az öncélúvá öntudatosodott nemzetnek a magyar holnap felé vezető hídverése munkájában minél hamarébb és minél részletesebben kellene már látnia a múlt tanulságai és a jelen helyzet tapasztalatai alapján azokat a pilléreket melyekkel kicövekelheti jövője legbiztosabbnak tetsző útját.

A fejlődés tehát szükségkép fokozatos lehet; talán az egyetemek specializálásával kapcsolatban lehetne valami módust találni ily intézet megszervezésére. És itt nem volna szabad takarékoskodni: úgyis elkéstem; hisz ma sincs, a fiatalabb generációban sem, a nemzetiségeink és az utódállamok nyelvét kifogástalanul tudó kellő számú szakemberünk. Saját belső expanzív erőnket és elszakított testvéreink ellenállóképességét csökkentjük azzal, ha rosszul értel-

mezett takarékoságból nem tudnánk erre a célra megfelelő fedezetet beállítani.

Konkrét formában egy évvel ezelőtt Faluhelyi Ferenc, a pécsi egyetem nemzetközi jogi professzora a Magyar Külügyi Társaságban e célból összehívott ankéton¹ vetette fel egy kisebbségi intézet alapítására vonatkozó terveit, amelynek részleteit meghívott munkatársa: Horváth Jenő egyetemi tanár, Szabó Pál tanársegéd és e sorok írója fejtették ki s melyeket akkor különösen Apponyi Albert gróf, Lukács György és Teleki Pál gróf is helyeseltek, úgyhogy a Társaság ilyen értelemben emlékirattal is fordult a kultuszminiszterhez és a Magyar Tudományos Akadémiához is (Vigyázó-alapítvány!). Azóta a leányzó aluszik. Lengyelországban pedig ezalatt a világ-lengyeliség első kongresszusa ez év júliusában már életre hívta a maga hasonló szervezetét az idegenben élő lengyel néptörödékek helyzetének vizsgálatára és nyilvántartására, sőt a Csehek is, akiknek csak alig néhány százezer fajsorsosa él Lengyel- és Német-Sziléziában meg Ausztriában, a prágai statisztikai hivatal vezetőjének, Auerhan professzornak irányítása mellett a múlt nyáron felállították Ceskoslovensky Ustav Zahranicni néven a maguk „kisebbségi“ intézetét is.

Legutóbb pedig, 1929 november 15-én, a prágai egyetem bölcsészeti karának dísztermében megalakult a Kisebbségi Kérdést Tanulmányozó Cseh Társaság is Krofta Kamill meghatalmazott miniszter elnökségével (aki Benes helyettese a külügyminisztériumban). Kilenc szakosztályt szerveztek; az első: a jogi, politikai és adminisztratív kérdésekkel, valamint a külföldi államok kisebbségeinek tanulmányozásával foglalkozik, a második: az oktatásügygel, a harmadik: a statisztikával és szociográfiával, a negyedik: történelemmel, az ötödik: a csehországi kisebbségek kultúrájával, a hatodik: közgazdasági viszonyaikkal, a hetedik: a határterületek cseh és tót kisebbségi szigeteivel, a nyolcadik: a kisebbségek politikai törekvéseivel, míg a kilencedik: a külföldön élő csehek és tótok tanulmányozásával. Az „Új Hungária“ előkészítőinek szintén figyelembe kellene venniök Krofta dr. megnyitójának egyik mondatát: „A kisebbségi kérdések megoldását nem szabad a politikai helyzet által kikényszerített tárgyalásoktól függővé tenni, hanem rendszeres és tudományos alapokon nyugvó tanulmányozással kell céltudatosan előkészíteni.“ Ehhez pedig nálunk most már halaszthatatlanul szükséges egy Magyar Kisebbségi Intézet megszervezése.

VITÉZ NAGY IVÁN

¹ Lásd az ankét egész anyagát a pécsi M. kir. Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Intézetének kiadványai c. sorozat 13. kötetében: Faluhelyi Ferenc dr.: Ankétek a Magyar Kisebbségi Intézet ügyében. (Pécs, 1930.)

SCOTUS VIATOR PÁLFORDULÁSA

„Mint olyan ember, aki különösen tevékeny voltam abban, hogy Szerbiát megvédjem a világháború céltudatos felidézésének vádjával szemben, becsületbeli kötelességemnek tartom, hogy tiltakozzam az elhatározás ellen, mellyel Szerajevóban, a tett helyén, emléktáblát kívánnak emelni a trónörökös gyilkosának.“

„A föltevés, hogy a jugoszláv kormány nem avatkozhatik be tisztán magánjellegű kezdeményezésbe, nem állhat meg. Oly kormány, mely mindennemű alkotmányos kényszerrel lerázott, mely nyilvános bírálatot nem tűr, és minduntalan beavatkozik állampolgárainak személyes szabadságába, — ily kormány könnyen megelőzhetné az emléktábla leleplezését, ha így határozná.“

„Az egyszerű tény az, hogy ehhez hasonló erkölcsi természetű esetekben a hivatalos Belgrád közömbösnek mutatkozik a külföldi véleményekkel szemben; nagyon is nyilvánvaló volt ez a múlt év júniusában Racsics (Rádics gyilkosa) perének tárgyalása során. Elég nagy botrány volt már az is, hogy a trónörökösnek és feleségének engesztelő emlékművét, melyet az osztrák hatóságok a helyszínen emeltek, a háború után eltávolították, s hogy a bűnösök tetemét elhozták a börtönökből, ahol meghaltak s dízsírokba temették el Szerajevóban. Hogy most emléket emelnek, nem az áldozatoknak, hanem a gyilkosnak, ott, a helyszínén, nem nevezhető egyébnek, mint magában Jugoszláviában minden rendesen gondolkodó ember s egyben háborús szövetségesei nyílt arcucsapásának.“

E kemény és bátor szavak R. W. Seton-Watson tollából jelentek meg néhány hete.¹ Attól a publicistától tehát, aki a délszláv kérdés tanulmányának s a monarchia szlávjai védelmének egy élet legjobb éveit, kitartását, lelkesedését, talán mondhatjuk: idealizmusát szentelte. Amiért Scotus Viator két évtizeden át tollal harcolt, azt tetté váltani Seton-Watsonnak, mint a nagyhatalmak propagandafőnökének, a háború alatt megadatott. Seton-Watson Crewe-House-ban lelki és szellemi alapjait vetette meg a saint-germaini s főként a trianoni békének, a szláv utódállamok nem utolsó sorban néki köszönik létüket, állami konfigurációjukat, — a mai kisantant hatalmi helyzetét. Az az államcsőnk ellenben, melyet Trianoni Magyarországnak hívunk, elsőbben Seton-Watson fantáziájában öltött formát, tőle származik a magyar-osztrák monarchia területi szétadarolásának talán első conceptusa.²

A sors szeszélyes, tehát úgy akarta, hogy Scotus Viatornak ambiciózus és szenvedélyes, de inkább doktrinér publicisztikai agitáció ja

¹ The Times, 1930 február 1, 13. l.

² A térkép a „German, Slav and Magyar“-kötet 146. lapján. (London, William & Norgate, 1916.) A térkép címe: „Az Új Európa nemzetiségi alapon.“ Különös érdekessége, hogy a monarchia testéből kiszabott utódállamok mai nevükön és alakjukban szerepelnek; csak Csehszlovákia — bár a Felvidéket már magában foglalja — hallgat még a „Bohemia“ névre. Pozsony, Szabadka, nyilván Szatmár, Nagyvárad is még magyarok a térképen. Trianon tehát még annál is többet nyújtott az utódállamoknak, mint amennyit Seton-Watson nekik szánt.

a világháború kitörésével egycsapásra történeti jelentőségre emelkedjék; a háború vége pedig, mely a magyar-osztrák monarchiát elsöpörte, olyan Európát teremtett, melyben Scotus Viator hite és fantáziája politikai realitássá váltak.

Ennek a hitnek erőt, ennek a fantáziának szárnyat a háború négy esztendeje alatt egy meggyőződésből fakadó két dogma adott. Scotus Viatornak egyik megingathatatlan tétele volt, hogy a monarchia két nemzeti minoritásának: a németnek S még inkább a magyarnak korlátot nem ismerő zsarnoki önkénye alatt senyved; ezt a tételt hirdette a háború előtt számos könyvben, ez tette a Northcliffe-propaganda egyik centrális gondolatává, ezt vitte át teljes sikerrel a nagyantant vezető államférfinak tudatába, ezzel sikerült a párizsi béketárgyalásoknak irányt szabnia: az antant küzdelme tehát az elnyomottakért való szabadságharc volt.¹ Seton-Watson másik tétele szerint a szerajevói gyilkosság s a szerb állam közt a legcsekélyebb kapcsolat sem volt. Ferenc Ferdinánd meggyilkolása nem oka, csupán ürügye volt a világháborúnak; nem Szerbia szolgáltatta az okot, hanem a monarchia teremtette meg az ürügyet. E tétel adta a párizsi békeszerkezet másik alappilléret: a háborús bűnösség a monarchia oldalán volt, — az antant tehát nemcsak szabadságharcot vívott az elnyomók ellen, de egyben büntetőexpedíciót is vezetett a háborús-vétkesek ellen.

A délszláv kérdésről a háború alatt közrebocsátott könyvében Seton-Watson annak a felfogásnak ad kifejezést, hogy a trónörökösnek és feleségének meggyilkolása „mélységes misztérium és minden valószínűség szerint az is fog maradni.”²

„A gyilkosság csodálatosan kiváló ürügyet szolgáltatott a támadásra. Lélektani hatása ilyen gyalázatos tettnek az volt, hogy számos széthúzó elemet egyesített haragban és bosszúvágyban és mindama lappangó előítéleteket felélesztette, melyek a királygyilkosok országával szemben Nyugaton uralkodtak. Ám azok, akik kapcsolatot kívánnak teremteni e szerajevói bűn és a szerb kormány között, teljességgel helytelen nyomon vannak. A bűnre való felbujtás magából a monarchiából jött, a magyarok túrhetetlen uralmi visszaéléseiből (misrule), melyeket a bécsi cinkosság csak súlyosbított.”²

Seton-Watson mind e feltevések hatása alatt a délszláv kérdés megoldását a háború idejében merőben másképp látta, mint a háború előtt. A háború előtt olyan megoldás felé hajlott, mely formailag talán nem, de lényegileg a „trializmus“-nak nevezett konceptusnak felelt meg. Háborús könyvében ellenben már ezt a következtetést vonta le:

„Régebben lehető volt még számomra, hogy a délszláv egység ügyét ausztrofil értelemben védjem, mert mélységesen meg voltam győződve róla, hogy a délszláv problémának ez a megoldása az egyetlen alternatíva, mely az európai kataklizmával szembeállítható. Ma nem illogikus, hogy ugyanezt az ügyet szerbofil értelemben védjem; mert a kataklizma, melytől régen tartottam, bekövetkezett és a jelennek teljesen megváltozott körülményei között éppen olyan mélységes meg-

¹ Világosan kitűnik ez Sir Campbell Stuart: *Secrets of Crewe House* c. könyvének (London 1921) „Austro-Hungarian Operations“ c. fejezetéből, 20—49. 11.

² German, Slav and Magyar, 1916. 112. 1.

³ U. o. 113.1.

győződésem ma, hogy ilyen megoldás az egyetlen biztosítéka a békének az Adrián és a Balkán-félszigeten. Annál kevésbé habozom e meggyőződésem hirdetésében, minthogy mindinkább nyilvánvaló, hogy egy erős és egységes délszláv állam eminens britt érdek.“¹

CSUPÁN EZ IDÉZETEK ismeretében mérhetjük meg azt a változást, melyen tíz év alatt Seton-Watson átment. 1916-ban Seton-Watson a szerb megoldás híve volt; 1930-ban a jugoszláv egység előharcosának mindaz, ami 1918 óta Jugoszláviában történt, mélységesen ellenszenves. Scotus Viator abban az államalakulatban, mely a párizsi békekötések nyomán Európa délkeletén kibontakozott, nem képes felfedezni azt az eszményt, melyért évtizedeken át küzdött, — még kevésbé azt, mely — állítólag — a nagyhatalmak egyik idealisztikus, sőt, mint a fenti idézet mutatja, Nagy-Britanniának praktikus háborús célja volt. Nagy-Magyarországnak nemzetiségi politikáját ellenfeleinek felfogása szerint számos erendő bűn jellemezte és Scotus Viator a legkevésbé sem volt fukar könyvvel, pamílettel, beszéddel és agitációval, hogy e bűnöket megbélyegezze. Most azt kell látnia, hogy Horvátország, melynek látószögéből a délszláv kérdést mindenkor vizsgálta, a magyar-osztrák monarchia nagymultú államkötelékében sokszorosan nagyobb önállóságot, szabadságot, kulturális és gazdasági jólétet élvezett, mint élvez a „nemzetien öncélúdnak hívott jugoszláv államalakulatban.

Seton-Watson e csalódását már évek óta nehezen leplezi, — azonban reménysegeinek, hogy a jugoszláv állam a kezdet és átmenet nehézségei után a tisztulás útjára lép, az esztendő diktátúra adta meg a kegyelemdőfést. Néhány hete² a Times vezető helyén Seton-Watson összefoglaló cikket tett közzé, mely új állásfoglalásának kifejtése és megokolása.

A cikkben mégegyszer összegezte ama tapasztalatait és feltevéseit, melyek több évtizedes campagne-jának alapirányát adták. A délszláv népek, szerinte, hasonlóan a széttépett Németországhoz és Olaszországhoz, századok óta a nemzeti és állami egység felé törekedtek. Török, osztrák és magyar államhatalmi kényszer, államszerkezeti fonákosságok és emberi vakság gátolták meg a szlávok e hatalmas csoportját az egyesülésben. A világháború nagy eredményeképpen, a győztes nagyhatalmak erkölcsi diadala gyanánt ez a délszláv állam-egység, íme létrejött a nélkül, hogy a délszláv kérdést megoldotta volna:

„Tizenegy év múlt el és a délszláv kérdés még mindig megoldatlan. A végeszakadatlan adriai vita a béketárgyalásokon, a határ-szabályozások nehézségei, a kaotikus parlamenti és pártviszonyok, melyeket gazdasági és lélektani tényezők még bonyolultabbá tesznek, a megoldást elodázzák.“

E diagnózist a szerb-horvát belpolitikai küzdelemnek leírása, az államcsíny és diktátúra jellemzése követik. Seton-Watson a legnagyobb pesszimizmussal szemléli Jugoszláviának új, múlt esztendő októbere

¹ German, Slav and Magyar, 120. 1.

² 1929. dec. 14.

óta életbeléptetett közigazgatási térképét. Nemcsak a történeti országnevek — Szerbia, Horvátország, Szlavónia, Bosznia, Hercegovina, Dalmácia, Montenegró, Macedónia — tűntek el; a történelmi nevekkel a történelmi hagyományokat, az egyes délszláv népek történeti eszméletét is elsöpörni kívánja a szerb diktatúra.

„Szerbiát például egyesítették a Szerémséggel és a Vajdasággal, nyilvánvalóan azért, hogy a németek és a magyarok kisebbségbe szoríttassanak a szerbekkel szemben; de ennek érdekében minden földrajzi és ésszerűség szempontot elhanyagolnak. Szerbia Nistól délre Macedóniához csatoltatik, hogy a szerbek megerősíttessenek a bolgárokkal szemben. Végül Dubrovnik (Raguza) és Hercegovina Cettinje alá rendeltetnek, nem törődve a nagyon is fogyatékos közlekedéssel, míg Mostar, sőt Travnik, Dalmáciával egyesítettnek, bár a közlekedés e vonalakon még sokkal gyatrább.“

De nem a nemzetgazdasági és közlekedéspolitikai szempontok elhanyagolása, hanem, ismételjük, a történeti hagyományok megcsúfolása háborítja fel főként Seton-Watson:

„Ha van szilárd alap, amely a tágabb jugoszláv hazafiság alapéptménye gyanánt szolgálhat, az — jobban, mint a szerbek, horvátok és szlovének versengő érzelmei — Szerbiának, Horvátországnak, Dalmáciának, Boszniának, stb. sajátlagos hagyománya. Ez országok mindegyike a nemzeti életet különleges értékekkel gyarapíthatja és az a kísérlet, mely történelmi egyformaságot kíván itt teremteni, egyben bűnös és reménytelen. Különösen Horvátország, amely autonóm helyzetét nyolc századon át a Magyarországgal való egységben is megőrizte, olyan passzív rezisztenciára képes, mely a belgrádi centralistákat is próbára fogja tenni.“

„Kellő nyomatékkal hangoztatni kell, hogy Belgrád még sokkal alkalmatlanabb a délszláv kérdés megoldására, mint volt Konstantinápoly, Budapest, avagy Bécs. Alkalmassá csak akkor válik, ha a történeti provinciáknak, mint tágabb, egész különálló egységeknek visszaadja igazi szerepüket és a jugoszlávoknak megadja a szabadságot, hogy demokratikus irányban munkálkodhassanak tulajdon politikai üdvözülésükön.“

SETON-WATSON PÁLFORDULÁSÁT a Times vezércikkkel kommentálta, melyben — a kisantant államaival szemben ritka és meglepő energiával — mutatott rá e „primitív nép“ sajátos politikai erkölcsstanára; az egész „leader“-t egyébiránt Seton-Watson sugalhatta s nem szerzőjének ismereteiből fakadhatott, mert egyébként konklúziója nem az volna, hogy a — bosnyák kérdés ma is változatlanul megoldatlan.

Az angol közvéleményt a Times „Levezés“ rovata rendszerint helyesen tükröztet. Ha egy szürke „man from the street“, mint Travers Hartley Falkiner, „egykor kapitány“ azt írja,¹ hogy

„becsületbeli kötelességemnek érzem, hogy épúgy, mint Seton-Watson tanár úr a szerajevói emléktábla felállítására ellen tiltakozzam. Ez a gondolat kétségkívül nemcsak szerencsétlenség a modern civilizáció szempontjából, hanem egyben otromba merénylet is ellene, olyanok részéről, akiknek érdeke, hogy ébren tartsák a gonoszság és szenvedély szellemét, mely a világtörténet legszörnyűbb háborújának közvetlen okozója volt“,

¹ 1930. febr. 4. (15. 1.)

akkor biztosak lehetünk felőle, hogy Seton-Watson tiltakozása széles körökben keltett feltűnést és következei sem fognak elmaradni.

De Scotus Viator e „változásának“ jelentősége nem e gyakorlati konzekvenciáiban rejlik; ezek elkövetkezhetnek, de el is maradhatnak. Igazi jelentősége erkölcsi természetű. Férfiás nyilatkozatai a háború előtti és a háborús Magyarországnak fényes elégtételt szolgáltatnak, — annál fényesebbet, minél keményebb és kérlelhetlenebb ellenfelünk volt Scotus Viator. Egyfelől felmentést kap a háború előtti Magyarország nemzetiségi politikája, melyet Seton-Watson kétségkívül ma sem fog eszményinek tartani s amelynek bizonyára voltak támadható pontjai is; de ahhoz képest, amit a délszláv testvérmépek a szabad és nemzeti jugoszláv állam szerb önkényuralma alatt szenvednek, a Magyarországgal való uniót Seton-Watson is olyan autonómiának vallja, melyben a horvátoknak nemzeti függetlenségüket és sajátosságukat megőrizniök sikerült. Ennél többet, ennél fényesebb bizonyítványt tőle nem kívánhatunk; bárcsak a magyar kisebbségek írhatnák ezt a kisantant államairól. Másfelől felmentést kap a monarchia s benne Magyarország a „háborús vétkeesség“ balga, de még mindig hatásos vádjá alól. A szerajevói emléktábla nemcsak Seton-Watson szemét nyitotta fel, hanem az angol közéletet is kellő nyomatékkal figyelmeztette arra, hogy a szerb-jugoszláv államhatalom nyíltan is szolidaritást vállal már azokkal, akikkel egykor minden közösséget megtagadott. Ha Princip és társai ma nemzeti hőökként ünnepeltetnek, tettük, mely a világháborút felidézte, a szerb állam és a szerb társadalom eszmei talajában gyökerezett. Ha tehát a háborús bűnösséget kriminalisztikus eszközökkel „rögzíteni“ lehet, — a nagyhatalmak közvéleménye ezt eddig sohasem mulasztotta el¹ — akkor Jugoszlávia megtette a vizsgálóbírónak a szívességet, hogy aPrincip-emlékműben — önmagát leplezte le. A szerajevói emléktábla egy nagy „háborús hazugság“ alkonyát jelenti.² Seton-Watson pálfordulása ezzel messze túlnő személyes jelentőségén.

BALOGH JÓZSEF

¹ Legutóbb William Steed „dolgozta fel“ e szempontból az egykori osztrák-magyar külügyminisztérium most megjelent aktapublikációját: „Ausztia-Magyarország része a háborús vétkeességben. (Új okmányok)“ The Times, 1929. dec. 20. 15.1.

² L. erről s különösen Szerbia helyéről az angol közvéleményben Balogh: A hazugság a világháborúban c. cikkét, Magyar Szemle VI, 220 kk.

ŐSRÉGESZETI KUTATÁSUNK FELADATA

AZ ÁSÓ TUDOMÁNYA, ahogy Schliemann az ősrégészetet elnevezte, három ízben emelkedett világszerte nagy népszerűsége. A cölöpépítmények felfedezése idején, amelyeknek gazdag leletei a modern ember közvetlen közelébe hozták az ősember életmódját. A barlangi művészet emlékeinek ismertté válásakor, amelynek megkapó teljesítményei oly felemelők az emberi öntudatra. Végül, amikor Schliemann trójai ásatásainak eredményét vette szárnyára a hír. Itt Homérosz költészetének visszfénye aranyozta meg az emlékeket.

Schliemann neve ma is úgy él a közönség nagy részének emlékezetében, mint a legszerencsésebb kutatóé, pedig volt az ő életének nagy tragédiája is. Rajta állott a homéroszi Tróját rejtő rétegen. E felé vonta ideális lelkesedése, ezért tanult, fáradt, áldozott munkát és vagyont. Az igazi homéroszi Trója felismerése azonban mégis egy későbbi, elméletileg és gyakorlatilag egyaránt jobban kiképzett nemzedéknek volt fönntartva.

Mennél magasabbra hágott azonban a maga eredményeiben ez az új tudomány, annál jobban elmerült bizonyos részletkérdések elemzésében, amelyek csak a szakembernek jelentenek örömet, a közönségtől pedig mindjobban eltávolodott. Talán Németország volt az egyetlen terület, ahol a germán faj múltja és az ősrégészeti emlékek közt felismert kapcsolat az ősrégészetet nemzeti tudománnyá és így egyszermind közkedvelté avatta. Nem csoda hát, ha világszerte a vezetőszerepet a germán fajú népek vették át az ősrégészetben. A régi franciák, angolok, olaszok által alkotott nagy kongresszusok helyett is ők teremtettek új, elevebb nemzetközi kapcsolatot irodalmuk, utazó szakembereik, külföldi ásatásaik révén a háborút közvetlenül megelőző években.

A háború keserűséggel, szenvedéllyel töltötte el egymás iránt a nemzeteket, de közelebb hozta egymáshoz az emberek lelkét. A legelső, akik az egymásrautaltságot megérik, a tudomány munkásai, amint a hétköznapi gondjaiból ismét elvonulhatnak a maguk eszményeinek világába, súlyosan érzik a megszokott nemzetközi kapcsolatok hiányát s a közös mezőn ők találják meg először a békés együttműködés lehetőségét a külfölddel; a nemzetközi érintkezés újraépítői sorában bizonyára nem a legutolsó hely illeti meg az ősrégészetet. Világszerte élénkséggel indul meg a munka, újra egymásba fonódnak a szétszakadt szálak, újak szövődnek egyre, ahol pedig még megmaradt az ellentét, a nemzeti ambíciók tudományos mérkőzése is a tudományt fogja gyarapítani.

Németország, ahonnan az ősrégészet újabb iránya, a települési archaeologia s annak újabb hajtása, a kultúrkörök vizsgálata kiindult, újból nagy lendülettel vetette magát annak művelésére. A németeknél valóban nemzeti tudomány a germánság múltjának kutatása, sőt bizonyos fokig politikai hatalmuk jogosultságának igazolása is régi jogon, a ma vitássá vált területekre, amelyeken az öntudatra ébredt lengyelek a faji kutatásnak tőlük, régi mestereiktől, eltanult módszerével vitatják most a maguk jogait. Közvetlen szomszédainknál is serényen folyik a munka és ha az ő munkásságukban is felcsillan itt-ott egy kis politikum, sem munkájuk komolyságának kétségbevonására, sem a tudományos érintkezés ápolására irányuló törekvés hiánya miatt panaszra nem lehet okunk. Elsősorban áll ez Csehországról, amely gondos kutatásaival, módszeres kiadványaival a szaklegelső művelői közé küzdötte föl magát. De a jugoszláv szakemberek is dolgoznak. Románia szép évkönyve, a Dacia is egyre módszeresebbé váló kutatásokról számol be. Parvau nagykoncepciójú Geticája pedig az ellenkező véleményen levők tiszteletét is kihívja. Dolgoznak egytől-egyig a nyugati nagy nemzetek is. Észak-Európában, az ősrégészet klasszikus földjén emelkedő új erők állanak a régi nagy mesterek helyére. Hatalmas hanggal szólnak bele a koncertbe a mi fajrokonaink, mint a finn-ugor észak őskorának hivatott művelői és meglepő az idegenbe szakadt vagy otthonmaradt — bizonyára egyformán nehéz viszonyok között élő — orosz tudományos világ tiszteletreméltó teljesítménye.

A magyar régészeknek a háború alatt felnőtt új nemzedéke és a régiekből megmaradónak is felocsúdtak a nagy csapásból, s egyedül akarataikat és tudásukat vive a küzdelembe, szintén munkához láttak. Eredményeikkel vívták ki a hivatalos körök, a kisszámú áldozatkész magyar közönség és a külföld anyagi támogatását munkájukhoz. Az ősrégészet aligha lesz reánk nézve valaha is oly értelemben vett nemzeti tudomány, mint a németekre, de becsületbeli munka, amelyre szakunk múltja és földünknek emlékekben való gazdagsága egyaránt kötelez.

Ez a becsületbeli munka különösen nehéz feladatot ró reánk. Azoknak a jelenségeknek a vizsgálata, amelyekről a települési archaeologia a maga eredményeit levonja, nehéz feladat Észak-Európában is. Százszorta nehezebb azonban nálunk a középdunai medencében, a népek országútján, ahol a kőkortól kezdve nem találkoznak zavartalanul érvényesülő evolúcióval. Észak-Európa földjét úgy érik el a hatások, mint a szabályszerűen ismétlődő parti hullámtörés; nálunk egymást keresztezik a hullámkörök, kavarnak mint az örvény, meglepő, ismeretlen, a környezettel kapcsolatban nem levő jelenségeket vetnek fölszínre, máskor jólismert s látható formákat sodornak koruknak ellentmondó környezetbe. Egy pillanatig sem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy mennyire elágazók ezen a területen a kereskedelmi összeköttetés szálai és hogy kívülük a legkülönbözőbb népmozgalmakkal, beszivárgással, terjeszkedéssel, településsel, vándorlással, megszállással egyaránt számolnunk kell. Már Hampel is számolt azzal a lehetőséggel, hogy a népvándorlás hullámai Magyarországon földjén csak megisméltódése az őskor föl nem jegyzett hasonló

jelenségeinek. A kutatónak tehát jól kell tudnia disztingválni az egymásutániság, vagy fejlettebb és elmaradottabb kultúra jelenségeinek egymás mellett való elhelyezkedése között, amelyek a magyar föld őskorának legkényesebb kérdései és amelyekre ma még nem mindenkor kapunk az ismert lelet anyagából kielégítő választ. „Az ásó tudományának“ az eddiginél tervszerűbb, intenzívebb és gondosabb művelésétől várjuk ezt.

A helyzet erre a tervszerű intenzív munkára korántsem kedvezőtlen, a régiek mellett túlerős fiatal nemzedék nőtt fel és van fel-növőben. Az anyagi eszközöket remélhetőleg biztosítja a Tudományos Akadémia támogatása. Az Akadémiának a gróf Vigyázó-hagyaték jelenlegi gondjainak lebonyolítása után, eddigi megértő áldozatkészségéhez, valószínűleg meglesz az anyagi ereje is. Nem egészen utópisztikus tehát, ha itt bizonyos munkaprogramul alapját lerakjuk.

A munkaprogramul megállapítása előtt végig kell tekintenünk a magyar föld őskorán, számonvenni, mi történt eddig emlékeinek föltárása körül, hol hézagos az elődök munkája, s a mi munkánk. A Nemzeti Múzeum gyűjteménye évek óta raktározva van, a leletek igen jelentékeny része szét van osztva a vidéki múzeumokban, e vidéki múzeumok gyűjtési köre nem volt szabatosan kiszabva, a környezetükből kiszakított leletek ekként olykor más megyébe, sőt más országrészbe kerültek. Ezen a bajon cserékkal, átutalásokkal, a jövőre pedig a gyűjtési körzet szabatos kijelölésével lehetne és kellene is segíteni, a jelenlegi helyzet azonban az, hogy miatta ma egyetlen szakemberünk sem mondhatja el magáról, hogy teljes áttekintése van a leletanyag fölött. Szükség lenne ezért egyrészlől egy, a közgyűjteményekben őrzött leletanyag összességét felölelő leletlajstromra és egy lelhelykataszterre. Az utóbbinak elkészítése szükségkép helyszíni szemléket, új, az irodalomban ismeretlen lelhelyek felkeresését és a régi szerzők ismert irodalmi adatainak a tényleges állapottal való összehasonlítását vonja maga után; hogy ez mennyire szükséges, azt a Tudományos Akadémia támogatásával folyó évben végzett ásatások előkészítése céljából tett körutamon is észleltem. A perei halmokról például nem jegyezték föl a régi szerzők, hogy felszínük ősidőkben történt kifosztások jelét mutatja. Szíhalom ősi földvára, amely a múlt század hatvanas és hetvenes éveiben oly érdekes leletekkel gazdagította a Nemzeti Múzeumot, talajjegyengető munkákkal járó beépítés következtében a tudományos kutatás számára csaknem teljesen elvesztett. A felsődobszai várdomb maradványai még érintetlen, zavartalan rétegzést mutatnak, de évei már meg vannak számlálva az évenként ismétlődő hegyomlás miatt. Alsóvadász várdombja és az újabban ismertté vált zöldhalompusztai Vérhalom (Ernőd) arra figyelmeztet, hogy az effajta emlékek megörökítésénél célszerű volna a felvételek legmodernebb módját, a repülőfelvételeket állítani be az archaeologia szolgálatába.

Wenex From the air című műve bárkit meggyőzhet ennek az eljárásnak eredményes voltáról; a legkisebb talajgyűrődés, ami a földön járva talán figyelmünket is elkerüli, mint a tumulusok sekély anyagárkai, tisztán tűnik elő a fényképen. Természetes azért, hogy a repülő-

felvételt egyéb fényképekkel és pontos felméréssel is ki kell egészítenünk. Az a megértés, amelyet a térképészeti intézet tudományos kérdések iránt mutat, valószínűvé teszi, hogy nem zárkózna el az ősrégészet óhajításainak honorálásától sem.

Abban a kedvező esetben, ha valóban módunkban lenne a földvárak, csörszárkok, halmokra vonatkozó ismereteinket repülőfelvételek által gyarapítani, mindenkor a terepfölvételre kerülő vidék lelhelykataszterét kellene először elkészíteni és szakembereinknek ezeket a területeket bejámiok.

Az ásásokat magukat nem lehet teljesen a felvétel alatt álló területekre korlátozni. Az ásások beosztásánál ugyanis egyéb körülményekre is figyelemmel kell lennünk. Elsősorban arra, hogy valamely területet vagy lelhelyet nem fenyeget-e a megsemmisülés veszélye lehordás, omlás, mély talajművelés következtében. A második tényező, amelyre figyelemmel kell lennünk, a rendelkezésre álló szakember képzettsége, hajlama; ez szintén irányítóig kell hogy figyelembe vétessék, éppúgy bizonyos, a tudományos érdeklődés homlokterében álló problémák, végül a rendelkezésre álló anyagi erő.

Mind e tényezőket figyelembevéve, a temetők azok, amelyekben először kell kutatásainkat megkezdeni. Ezek hozhatják meg a legtöbb etnikai és korrendi kérdés megoldását és a mellett ez az ásás technikai szempontból is legkönnyebben megoldható, egyszersmind a legkevesebb anyagi áldozatot kívánó feladat. E mellett őskori kutatásainknak legelhanyagoltabb területe főleg az umatemetők kutatása. Nem mintha nem ástak volna eddig föl sírokat, de legritkább esetben ástak föl egész temetőket, pedig egy temető hosszú időre terjedő fejlődést rejthet magában. Valamennyi temetőt természetesen nem lesz módunkban föltárni, azonban vidékenként fel kell tárnunk egész kiterjedésében egyet-egyét a különböző korszakok temetőiből. A többieknél aztán be kell érünk azzal, hogy kiterjedésüket megállapítjuk és különböző helyeken egy-két sírt föltárunk, amelynek alapján a kor vagy kultúrsoport szerint való hovatarozást megállapítjuk. A sírok tartalmát Pic Aphorismen című szellemes kis könyvében „népviseleteknek“ nevezte el. Ez találó is; a kép, amit egy temető leletanyaga ad, nagyon egyoldalú. Föl kell ennél fogva keresni a temetőnek megfelelő nép, illetve kultúrkör lakóhelyét és a temető kutatását lehetőleg párhuzamosan egy lakótelep teljes, többek részleges feltárásának eredményeivel kell kiegészíteni. A lakás és annak felszerelése a temetőből származó leletekkel együtt adja majd az illető kultúrkör teljes képét.

Az ásót forgató kutatónak a legnehezebb, mert legtöbb tapasztalatot és gyakorlati érzéket kívánó feladat a halomsírok, főleg a nagy kő- vagy fakamrás kurgánok, mint az Alföldön nevezik „kunhalmok“, kutatása, e mellett a legköltségesebb és legkockázatosabb vállalkozás is. A nagy halmok mindig izgatták a kincsesók fantáziáját, nagy részüket már ősidőkben kifosztották, egész Teodorichnak egy fönmaradt rendeletéig (Constitutiones Imperiales XCVIII.). Ez a rendelet, amennyiben a holtaknak hamvait nem háborgatják, jogosnak mondja ki az aranytárgyaknak a sírokból való kiásását, mert vétek a holtak-

nál hagyni azt, ami nekik nem használ, az élőknek pedig megélhetését mozdítja elő. Most ezeknek kutatása lenne, veszélyeztetésük esetét kivéve, a legkésőbbre hagyható. Amikorra már ásatási tapasztalatunk gyarapodik és amikor a gazdasági viszonyok e vállalkozások költségeinek biztosítására is inkább módot fognak nyújtani.

Az a rendkívüli érdeklődés, amely ezek iránt a kérdések iránt közönségünkben megnyútatkozik, megfelelő irányítás híján könnyen átsiklana a laikus ásatások hibás vágányára; meg kell tehát művelt közönségünket ismertetni azzal, mi mindenre kell a jó ásatásvezetőnek ügyelnie és mennyi kárt okozhat az, aki alapos tudományos készültség nélkül veszi az ásót a kezébe.

Akinek alkalma lesz jól berendezett, jól vezetett ásatást látni, olyasfélét fog érezni, mint Mikszáth Kálmán Strázsa Jánosa, aki soha többé nem vette elő a csizmaszárból hályogoperáló bicskáját, amint neki a szem szerkezetének finomságát mégmagyarázták. A legminta-szerűbb, legmodernebb ásatások ma Van Gissen groningeri egyetemi tanárnak és Gerhard Bersunak, a Römisch-Germanische Kommission igazgatójának ásatásai. Ezeknek berendezését és felszerelését vette mintául a Magyar Nemzeti Múzeum régiségosztálya műszereinek beszerzésénél. Ezeknek az uraknak a közleményei arra tanítanak, hogy pl. egy feltárandó telep ismertetéséhez be kell mutatni a környék azon részének térképét, amelynek domborzati és vízrajzi helyzete jelentőségének megértéséhez szükséges. Az ásatás megkezdése előtt magát a telepet és közvetlen szomszédságát minden legkisebb talaj gyűrődésével fölmérik, róla és környékéről különböző nézetekben fényképfelvételeket készítenek, csak azután indulhat meg a kutatás. A fényképezőkészülék, a rajzoló-, a mérőműszerek állandó munkában az ásatás alatt; minden lelettárgy a többi tárgyhoz, az esetleg felszínre jutott konstruktív részletekhez való viszonyában megörökítendő s aztán számozva, rétegenként összegyűjtve kerülnek be az ásatási lajstromba, és pedig nemcsak az, ami az ember kezének munkája, de mindaz is, ami környezetéhez tartozik, a zsákmányra került állatok meghatározható csontjai, összegyűjtött növényi magvak, talajpróbák; e talajpróbák vizsgálata vezetett Svédországban az őskori növényzet pontosabb meghatározására a hímporvizsgálatok révén. A hímpor ugyanis igen jól konzerválódó, mikroszkópi vizsgálatra alkalmas formában maradt fenn. Mindez, aminek összegyűjtése gyakorlatilag és elméletileg egyaránt alaposan kiképzett látókörü szakembernek is gondot ad, veszendőbe megy örökre, helyrehozhatatlanul a laikus ásató kezén.

A sírleletek aránylag kevésbé komplikált feladatot képező kutatásánál pedig még egy másik szempont is esik a latba, a kegyelet szempontja. A bajor régészeti törvény indokolásában is kimondja, hogy a sírok feltárását egyedül az ásatásnak közgyűjtemény érdekében végzett tudományos célja menti meg attól, hogy sírfosztásnak legyen tekinthető. A nyilvánosság ellenőrzése mellett kerültek azok a tárgyak a sírba valamely rég feledésbe merült vallás tanai szerint, mint útravaló felszerelés a túlvilági életre. A tudományos munka együtt tartja azokat ismét a nyilvánosság ellenőrzése alatt a múzeumban, ezáltal veszi el a sírfosztás kegyeletsértő élet.

A magyar szakemberek át vannak hatva a feladat fontosságának tudatától és megvan az elméleti és gyakorlati tudásuk is a feladat elvégzésére, akár Posta iskolájának követői legyenek, akár saját szorgalmuk vagy külföldi gyakorlat útján sajátították el ismereteiket; nincsenek azonban korántsem olyan nagy számmal, amennyire szükség lenne egy nagyarányú munkaprogramul megvalósítására, amíg a magyar ősrégészet és kora történeti kutatásokra vár. Már csak a vidéki múzeumoknak az 1929. évi XI. t.-c. végrehajtása által föltételezett újraszervezése is szakemberek nagyobb számával volna megvalósítható. A leletlajstromok, lelhelykataszterek elkészítése is számos szakembert foglalkoztatna. Annak azonban, hogy e feladatok keresztülvételéhez elegendő szakember álljon rendelkezésre, mindenesetre nagy akadálya az is, hogy az őskori emlékekben talán egész Európában leggazdagabb Magyarország négy egyeteme közül egyikén sincs az ősrégészetnek tanszéke. Az európai őskor legfontosabb kérdéseinek kulcsa a mi földünkbe van elrejtve és nincsenek iskolaásatásaink, ahol a vidéki múzeumok vezetésére hivatott fiatal munkaerők gyakorlati ismereteiket megszerezhetnék. Szerencsénk még az a rendkívüli előzékenység, amellyel a német szakkörök fiatal szaktársainkat gyakorlati ismeretek megszerzésében támogatják.

Az iskolaásatásokon kívül híjával vagyunk a régészeti szakoktatás legfontosabb segédeszközének, a kor színvonalán álló könyvtárnak. A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályának szakkönyvtára, amelyet Hampel annyi ambícióval és olyan széles látókörrrel fejlesztett és amely a háború kitöréséig valóban a kor színvonalán állott, a háború kitörése óta, a nemzetközi tudományos kapcsolatok megszűnése és az anyagi eszközök hiánya miatt, nem volt fejleszhető. Ez a könyvtár akkor nyitva állott minden szakembernek, ma hiába állana nyitva, a forradalmak megtépázták, folyóiratainak egy része elkallódott a kikölcsozöök kezén. Az *Archaeologia Hungarica* megindulása óta jár ugyan csereképpen néhány jelentősebb külföldi folyóirat, de a nagyszerűen fejlődő külföldi irodalommal a beszerzéseknél lépést tartani nincs módjában.

A szakemberek képzése mellett igen fontos feladat a segédmunkaerők képzése, és pedig az ásatási segédmunkaerőké és a múzeumi laboratóriumi munkaerőké egyaránt. A magyar ember a legjobb ásatómunkás, föltéve, ha nincs a szakmányban való földmunkához szokva. Ezért nagyobb ásatásoknál többnyire kiválik egy-egy higgadt, figyelmes, könnyűkezü ember, aki ásató előmunkásnak alkalmas. Az ásatást végző külföldi tudományos intézeteknek azonban rendszerint megvan a maga kiképzett előmunkása, aki fényképez, esetleg rajzol, felméréseknél segédkezik, a kipreparálásokat a fölvételek előtt elvégzi, csomagol, az eszközöket rendben tartja; valóban csak ilyen segédmunkásokkal lehet kifogástalan munkát végezni. A csomagolás korántsem alárendelt feladat az ásatásoknál. Ezt a leletek tudományos rétegek szerinti együtt tartása is megkívánja és amellet a csomagolás egyszerűsmind a leletek restaurálásának is előkészítő munkája. A leletnek ugyanis ahhoz, hogy mint múzeumi tárgy kerüljön a közönség szeme elé, sok esetben takarításon, kiegészítésen kell átesnie. A megóvási

munka a legkényesebb munkák egyike, kivált fém tárgyakkal, amelyeknél még ma is alig vagyunk túl a kísérletezés stádiumán, de kényes munka ez keramikai tárgyakkal is, igen helyes érzéket és nagy gyakorlatot kíván, eredménye pedig nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a múzeum valóban a közönség nevelésének eszközévé váljék.

Abban a tekintetben, hogy az őskori gyűjtemények vonzó hatást gyakoroljanak a közönségre, a múlthoz képest igen nagy haladást tettünk a szakemberek számára való tanulmányi gyűjteményeknek a közönség okulására szolgáló szemléltető gyűjteménytől különválasztásával. Azzal, hogy a közönségnek semmit sem mondó töredékek besoroztalak a „cseréplevélárakba“, megszűnt a gyűjtemények untató túlzásúfoltsága és azok a gyűjtemények, amelyekről Hoemes, hírlapíró korából a tudományos irodalomba átmertett eleven stílusában, azt írja, hogy „inkább a közönség elrettentésére, mint vonzására alkalmasak“, szerencsére már javarészt a múltéi. Ma a közönség szeme elé csak az kerül, ami jellemző, ami korhatározó, rendszerint csak az ép, formás tárgyak. Ezek sem zsúfoltan, hanem úgy felállítva, hogy minden tárgy lehetőleg külön legyen szemléltető. Magyarázó rajzok, fényképek, feliratok kísérik az ilyen gyűjteményt. A sok felirat viszont koncesszió a közérthetőségnek az esztétikai hatás rontására, de hiszen a cél éppen a gyűjtemény instruktív volta: legyen az a szemléltető gyűjtemény olyan, mint a valóságos biblia pauperum, amelyből mindenki, a leglaikusabb is tanulságot merít.

A szakember számára pedig ott van a tanulmányi gyűjtemény, egy ország leletanyagából mindaz, ami alkalmas arra, hogy őskori kultúrájáról teljes képet adjon. Nemcsak a szilárd, fix pontokat nyújtó, de a problémákat felvető leletek, nemcsak a feleletek, a kérdések is.

A feliratokon, magyarázó képeken kívül szóljon a közönséghez egy képes rövid útmutató, a gyűjtemény egyes csoportjairól tanulságos népszerű, de komoly kis kézikönyvek, a szakemberekhez pedig a gyűjtemény tudományos feldolgozása, az ú. n. Catalogue raisonné. Mindez, amit itt elmondtam, nagy, országos gyűjteményekre vonatkozik, kisebb vidéki gyűjteményekben nem vihető így keresztül. De azért korántsem szabad a vidéki gyűjtemények hasznát és jelentőségét lebecsülnünk. A közönségnek az a része ugyanis, akinek legtöbb alkalma van leletek előfordulását látni, a kiscsajdók, földmunkások könnyebben jutnak el a helyi múzeumokba és ott tanulják megbecsülni a leleteket, amelyeknek talán egyébként jelentőséget sem tulajdonítanának s ezért a vidéki múzeumok szélesebb körben szolgálják az ismeretek elterjedését, mint a nagy központi gyűjtemények. Pedig ha valamire, a régiségleletek megbecsülésére áll az, hogy az igazi kultúra a népkultúra, mert csak az ismeretek széleskörű elterjedése óvhatja meg a leletek túlnyomó részét az elkallódástól. Az ismeretek ily irányú terjesztésének feladatát töltik be a vidéki múzeumok s még közelebb vihetnék a földműveshez, földmunkáshoz a figyelmeztetést az olyféle szemléltető falitáblák, aminők Ausztriában a növényvédelem szolgáltatásában állanak, vasútállomásokon, iskolák és egyéb középületek folyosóinak falán. És igen jól szolgálhatná a célt régészeink intenzívebb bekapcsolódása a népművelési bizottságok előadó munkájába. E bizottságok

egy-egy község, város, járás azon embereit egyesítik rendszerint magukban, akik legfogékonyabbak a maguk kis körében kultúra terjesztésére. Ezért közvetítésüket abban az irányban is igénybe lehetne venni, hogy régiségleleteink hathatós védelmére a múzeumi tudósítók, vagy mint Svájcban nevezik, „a múzeumi előőrsök“ intézményét megszervezzük. Ez az intézmény alig szorul bővebb magyarázatra. A múzeumi megbízott tudósító foglalkozása nincs álláshoz kötve, csak a tárgykör iránti érdeklődéshez és elegendő műveltséghez.

Ne legyen ez, mint több helyen megoldották, a tantestület, ne a jegyzői kar terhe, érdeklődő, önként vállalkozó bármely intelligens ember végezhesse ezt, csak némi hivatalos jelleg fenntartása miatt ragaszkodnám a népoktatási bizottsággal való kapcsolathoz. A megbízott számontartja és bejelenti a felszínre kerülő leleteket, kezére jár a múzeumi kiküldötteknek hivatalos eljárásuknál, nyilvántartja a magánbirtokban levő ingó leleteket, igyekszik tudomást szerezni a területén levő emlékszerű régiségekről, halmokról, jelenti azoknak csonkítását, vagy az azokat fenyegető veszély hírét. És e mellett propaganda-munkát végez a közönség széles rétegeiben, az érdeklődés fölkeltésére és ébrentartására.

Az érdeklődés megvan és terjedőben van ma nálunk, hiányzik azonban az az élénk kapcsolat, amit a német ősrégészetnek a faji öntudat ad. Igaz, hogy annak a nézetnek, amely a szkíták föllépésétől kezdve a magyarországi őskultúrák kialakulásában, az általuk közvetített turáni hatásoknak nagyobb jelentőséget akar tulajdonítani, bizonyítékai az utolsó évtized alatt erősen túlszaporodtak; az ilyen sub judice kérdés, s a feltűnedező hatások, ha azokat a maguk komoly formájában tárjuk a közönség elé, nem alkalmasak lelkesedés keltésére és veszedelmes is ilyen megfajtott kérdéseket a nyilvánosságnak átadni; ha megcáfolják, annál keservesebb a kiábrándulás. E mellett a kérdés mellett, amelynek vizsgálatára bizonyára mi vagyunk a leghivatottabbak Közép-Európában, számtalan fontos kérdése van a magyarországi őskornak, amelynek tudományos megfejtése szintén a mi feladatunk, s amit éppoly kevéssé szabad mellőznünk azért, mert egy eleven intelligenciájú, hatalmas szervező erejű turáni nép adott nevet ennek a nemzetnek, amelynek vérében elvegyül mindazoknak a népeknek vére, akik valaha itt éltek-haltak. A szakembernek éppen olyan érdeklődéssel kell kutatnia amazoknak a névtelen ősöknek a hagyatékát is, mint a névadó őst. És a közönséghez forduló szakember feladata az, hogy érdeklődést tudjon kelteni ott is, ahol nem tudja a faji öntudatot lángra gyújtani.

Messze vezetne, ha itt mindazokat a problémákat, amelyeket az őskor a különböző képzettségű, hajlamú szakemberek szemszögéből nézve a tudománynak megfejtésre fölkínál, csak érinteni is akarnám, pedig mindaz, amit eddig elmondottam, csak előfeltétele az igazi tudományos feladatnak, amely a magyar ősrégészet kérdéseinek megfejtésében áll. Addig azonban, míg az itt vázolt megalapozást el nem végezzük, továbbra is csak a külföldi régészeti szakirodalom nyersanyagszállítói maradunk.

MARTON LAJOS

AZ AMERIKAI SZESZTILALOMRÓL

AZ ÉSZAKAMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN a szesztilalom (prohibíció) 10 évvel ezelőtt, 1920 január 16-án lépett életbe.

A szesztilalom bevezetése nem csupán törvény, hanem egyben alkotmánymódosítás alapján történt, ami önmagában véve bizonyítja, hogy a prohibíciós mozgalom minő erővel bírt. Az Egyesült Államok alkotmányához ezeitig mindössze 19 kiegészítő szakaszt fűztek, ami annak tulajdonítható, hogy az alkotmány módosítása (és a kiegészítés természetesen szintén módosítás-számba megy) ritkán teljesülő előfeltételekhez van kötve. Az amerikai alkotmány módosításához ugyanis szükséges, hogy egy kiegészítő szakaszt egyrészt a washingtoni közös parlament („kongresszus”) mindkét háza kétharmad szótöbbséggel elfogadjon és másrészt azt az összes államok legalább háromnegyed részének országgyűlései egyszerű szótöbbséggel ratifikálják.

A 18. kiegészítő szakasz, mely a szesztilalomra vonatkozik, így hangzik:

„I. Egy év eltelte után az Egyesült Államok területén, valamint az Egyesült Államok ítélkezésének alávetett valamennyi területen tilos a mámorító italoknak eladása, szállítása, behozatala, valamint kivitele.

II. A kongresszus és az egyes államok ezen szakasz megfelelő törvénykezés által való hatályossá tételének biztosítására együttesen illetékesek.

III. Jelen szakasz nem lép életbe, ha az egyes államok törvényhozásai azt, annak a kongresszus által történendő elfogadásától, illetőleg az egyes államoknak ratifikálás céljából történendő felterjesztéstől számított hét év leforgása alatt az alkotmány által előírt úton nem ratifikálják.“

Eme kiegészítő szakaszt a kongresszus 1917 december 18-án a kellő kétharmad szótöbbséggel elfogadta és a 48 állam közül 36 ratifikálta 1919 január 16-ig. Miután így a ratifikáció az összes államok háromnegyede részéről megtörtént, a kiegészítő szakasz az alkotmány által előírt úton elfogadottnak nyilvánított és a fent idézett I. pont értelmében egy évvel később, tehát 1920 január 16-án életbelépett. A harminchat állam részéről történt ratifikáció után a mai napig még további 10 állam ratifikálta a 18-ik kiegészítő szakaszt, úgyhogy a ratifikáló államok listája két állam — nevezetesen Connecticut és Rhode-Island — kivételével az Unió valamennyi államát magában foglalja. Ez a tény azonban, ha az akkori hangulatra jellemző is, közjogi szempontból érdektelen, tekintettel arra, hogy a kiegészítő szakasz

— miután azt harminchat állam ratifikálta — az Egyesült Államok egész területére vonatkozóan érvénybe lépett, függetlenül attól, hogy a fennmaradó 12 állam, illetőleg az utóbbiaknak egy része csatlakozott-e a ratifikáló államokhoz vagy sem.

Feltűnő az a körülmény, hogy a 18-ik kiegészítő szakasznak a kongresszus által történt megszavazásától a harminchatodik állam ratifikáló határozatáig csupán kevéssel több mint egy esztendő telt el, holott a kiegészítő szakasz szövegének értelmében az államoknak hét évnyi idejük lett volna a ratifikálásra. Általában feltűnő, hogy mily simán fogadták el a kongresszus, valamint az egyes államok országgyűlései ezt a valóban radikális módosítási javaslatot. A kongresszusban a javaslat elfogadása — mint említettük — kétharmad szótöbbséghez volt kötve, az egyes államok országgyűléseiben azonban egyszerű szótöbbség is elegendő lett volna a ratifikáláshoz. Ezzel szemben az egyes államok országgyűlései átlagban még jelentékenyebb szótöbbséggel foglaltak a javaslat mellett állást, mint a washingtoni kongresszus, sőt számos állam országgyűléseinek egyik házában sem adatott le egyetlen szavazat sem a ratifikálás ellen. Azt lehet tehát mondani, hogy az alkotmánymódosítási javaslat rendkívül csekély ellenállásra talált.

Ugyanez mondható el arról a törvényről, amely — a kiegészítő szakasz II. pontjának értelmében — a szesztilalom végrehajtásáról gondoskodik és amely a washingtoni képviselőház pénzügyi bizottságának elnökéről a „Volstead-Act“ nevet kapta. Az elvi szempontból legfontosabb két kérdés, amelyet eme törvénynek meg kellett oldania, a mámorító italok fogalmának meghatározása, valamint a szankció megszabása volt. A Volstead-törvény értelmében minden ital „mámorító“-nak nyilvánítatik, amely $\frac{1}{2}$ térfogat-százaléknál több alkoholt tartalmaz. Ez az igen lényeges rendelkezés tehát nem az alkotmányba vétetett fel, hanem csupán a végrehajtási törvényben foglaltatik, melyet a kongresszus egyszerű szótöbbséggel bármikor megváltoztathatna, persze feltéve, hogy olyan törvényt léptetne a Volstead-törvény helyébe, melyet a Legfelső Törvényszék nem minősítene az alkotmány szellemével ellentmondásban állónak. Ami a szankciót illeti, a Volstead-törvény úgy intézkedik, hogy a törvény határozmányainak első megsértése esetén 1000 dollárig terjedő pénzbüntetés vagy hat hónapig terjedő szabadságvesztés, a további esetekben pedig 2000 dollárig terjedő pénzbüntetés vagy öt évig terjedő szabadságvesztés szabható ki. Ki kell emelnünk e pontnál, hogy a szesz italoknak fogyasztása vagy vétele sem a 18-ik kiegészítő szakasz, sem pedig a Volstead-törvény értelmében nem büntethető. A Volstead-törvényt a kongresszus 1919 őszén fogadta el, és pedig hasonlóan nagy szótöbbséggel, mint annakelőtte a 18-ik kiegészítő szakaszt.

Ha magyarázatát keressük annak a ténynek, hogy a 18-ik kiegészítő javaslat és a Volstead-törvény olyan csodálatos könnyűséggel tette meg útját az amerikai törvényhozáson keresztül, akkor az amerikai prohibíciós mozgalom történetével kell foglalkoznunk. Ebből kitűnik, hogy a prohibíciós gondolat az Egyesült Államok területén

már a XVIII. században jelentőséggel bírt és a XIX. század folyamán már gyakran állott a politikai érdeklődés előterében.

A múlt század folyamán már számos állam hozott szesztilalmi törvényt, mely törvények a jelenleg életben lévő Volstead-törvénytől számos esetben csupán egy lényeges pontban tértek el: t. i. azt a területet illetően, amelyre hatályosságuk kiterjedt. A múlt század valamennyi prohibíciós törvénye csupán egy állam területére bírt érvénnyel, amiért is annak idején a jelenlegi „nemzeti prohibíció” helyett csupán „állami prohibíció”-ról volt szó. Emez állami prohibíciós törvényekről csakhamar kiderült, hogy az egyes államok hatóságai nem tudtak vagy nem akartak nekik érvényt szerezni, amiért is legtöbbjüket röviddel bevezetésük után megszüntették. Már az elmúlt század ötvenes éveinek vége felé fogyni kezdett a prohibíciós államok száma, úgyhogy a század vége felé már csak három államnak volt szesztilalmi törvénye, nevezetesen Maine-nak, Kansas-nak és North-Dakota-nak. Ugyanakkor, amikor az ú. n. „állami prohibíciós-hullám” végét kezdte járni, mindinkább más eszközökkel igyekeztek az alkoholizmus ellen küzdeni, melyek közül legnagyobb fontossággal az ú. n. „local-option-system^{C1}” bírt, mely rendszer abban nyűvánult, hogy az egyes községeknek köteleességévé tétetett bizonyos időközökben népszavazás útján eldönteni, vajjon területükön italmérési engedély bárkinek is adassék-e. A jelen század elején második „állami prohibíciós-hullám” kezdődött, melynek folyamán a „nemzeti prohibition törvénybeiktatásáig ismét 27 állam vezetett be a maga területére vonatkozó szesztilalmi törvényt.

Ha mármost azt kutatjuk, hogy az alkoholelleses mozgalom a „nemzeti prohibition bevezetéséig elérte-e azt a célt, amelyet el óhajtott érni, nevezetesen a szesz fogyasztásának csökkentését, akkor arra az eredményre kell jutnunk, hogy ez a mozgalom célját nem érte el. A következő tabella bizonyítja, hogy az amerikai szeszfogyasztás az 1850-es évektől kezdődően egészen 1910-ig végig emelkedő tendenciát mutatott és hogy az 1911—1915-ös időszakban a szeszfogyasztás az 1906—1910-es idősakkal szemben oly rendkívüli csekély mértékben csökkent csupán, amely semmiféle arányban nincsen azzal a ténnyel, hogy ebben az időszakban — mint említettük — az államoknak hosszú sora vezetett be szesztilalmi törvényt. (Egyébként arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy olyan időszakban, amelyben már számos állam törvénye tiltotta a szeszfogyasztást, bizonyára nehéz lehetett — akár közvetett úton is — megbízható statisztikai képet nyerni arról, hogy valójában mennyire rúgott ez a fogyasztás.)

Az Egyesült Államok fejkvótája égetett szeszes italokra, borra és sörre vonatkozóan, 100 fokos alkoholra átszámítva, Éterekben:

	1851/60	1861/70	1871/80	1881/90	1891/95	1896/1900	1901/05	1906/10	1911/15
Égetett szeszes italok	4'85	2'00	2'70	2'90	2'65	2'11	2'67	2'76	2'69
Bor	0'16	0'18	0'26	0'24	0'20	0'19	0'25	0'32	0'27
Sör	0'45	0'80	1'54	2'12	2'92	2'95	3'35	5'81	3'81
	5'44	2'98	4'50	5'26	5'75	5'25	6'27	6'89	6'77

¹ Az 1861/70-es időszakba esik a polgárháború. Az ezen időszakra vonatkozó adatok tehát bizonyára megbízhatatlanok.

Ez a tabella egyébként nemcsak azt mutatja, hogy az alkohollal szembeni mozgalom a „nemzeti prohibíció“ bevezetéséig lényegileg sikertelen maradt, hanem egyben azt is, hogy a szeszfogyasztás az Egyesült Államok területén nem volt különösen magas. Ugyanakkor ugyanis, amikor az amerikai fejkvóta 6.89 litert tett ki (1906—10), a francia fejkvóta például 22.93 literre rúgott. Ha igaz is az, hogy olyan államnak a szeszfogyasztását, amelyben legnagyobb részben bort isznak, — mint pl. Franciaországban — nem lehet minden további nélkül összemérni az Egyesült Államok szeszfogyasztásával, — ahol az összes fogyasztott szesznek vagy 40%-a égetett italokból és pedig elsősorban whisky-ből állott — úgy mégsem tagadható, hogy az amerikai adatok nem túlzottan magasak, tekintettel arra, hogy az elsősorban bort fogyasztó európai államok közül is számos államban magasabb fejkvótára találunk. Az 1906—10-es időszakban az Egyesült Államokénál magasabb fejkvótája volt Franciaországnak, Olaszországnak, Spanyolországnak, Svájcnak, Magyarországnak Belgiumnak, Nagy-Britanniának, Ausztriának és Németországnak. Ez igen meglepő tény; hiszen az ember azt várná hogy az alkohollal szembeni mozgalom abban az országban volt a leghatalmasabb, melyben az alkoholizmus különösen nagy méreteket öltött. Valójában azonban nem a szeszfogyasztás magassága volt az amerikai prohibíciós mozgalom élettető ereje. Ennek a mozgalomnak az igazi élettető ereje az amerikai protestáns szekták nagy hatalma volt. Köztudomású, hogy az Egyesült Államokban az egyes protestáns szekták igen nagy befolyással bírnak, sőt hogy az amerikai pszichén talán elsősorban ők uralkodnak. Az Egyesült Államok alkohollal szembeni törvényeinek keletkezését nem lehet megérteni, ha az ember elsősorban nem azt a körülményt tartja szem előtt, hogy az új. n. „alkohollal szembeni tábor“ a mozgalom legelejétől fogva az amerikai protestantizmus óriási befolyására támaszkodhatott. Már a XVIII. században protestáns lelkészek vezették az alkohollal szembeni propagandát és a XIX. században is mindazon egyesületek, amelyek az állami szesztilalmi törvényeket előkészítették és azoknak elfogadása érdekében az egyes országgyűlések tagjait megdolgozták, nagyjából protestáns lelkészek és amennyiben nem lelkészek, úgy legalább is majdnem kivétel nélkül szorosban az egyes protestáns szektákhoz tartozó egyéniségek vezetése alatt állottak.

A múlt század második felétől kezdve az alkohollal szembeni egyesületek közül mindinkább három lépett előtérbe és csakhamar eme három egyesület nőtte ki magát az alkohollal szembeni mozgalom középpontjává. A legnagyobb fontossággal hármuk közül az „Anti-Saloon-League“^{ic} bírt és bír ma is. Ez a „liga“ protestáns egyházaknak szervezete, amely az amerikai politikában igen nagy szerepet játszott és még ma is fontos szerepet játszik, elannyira, hogy még a legutóbbi Hoover—Smith elnökválasztáson is sok szó esett róla. Nevét ez az egyesület onnan kapta, hogy az amerikaiak a korcsmát „saloon“-nak nevezik és az alkohollal szembeni mozgalom támadásainak természetesen elsősorban a korcsma volt a célpontja. Az „Anti-Saloon-League“ országsszerte igen energikus propagandát folytatott a szeszfogyasztás ellen, de ezenfelül Washingtonban is állandóan voltak képviselői, akik a szóró-

sabban vett politikai életet is minden rendelkezésükre álló eszközzel befolyásolni igyekeztek. A rendelkezésükre álló anyagi eszközök igen jelentékenyek voltak: azt az összeget, amelyet az „Anti-Saloon-League“ a propaganda kritikus éveiben évente elköltött, nem kevesebb, mint 2.5 millió dollárra becsülik. Nagy összegek állottak ennek az egyesületnek rendelkezésére egyrészt azért, mert a protestáns szekták, amelyeknek ez az egyesület egyik szerve volt, részben igen vagyonosak, de másrészt azért is, mert számos magánegyén is támogatta az alkoholelles mozgalmat. Ezek részint egyháziak befolyásának engedtek, részint azonban üzleti hasznot is várhattak a propagandától, mivel azt remélhették, hogy az Egyesült Államok lakossága azt az — egyes becslések szerint — kb. 1 5 milliárd dollárra rúgó összeget, amelyet évente szeszes italokra fordított, szesztilalom esetén részben olyan áruk vételére fogja fordítani, melyeknek eladásában az illetők érdekelve voltak. Így pl. Henry Ford ismételt energikus állásfoglalását a szesztilalom mellett bizonyára nagyrészt annak kell tulajdonítanunk, hogy az olcsóbbfajta autók kelendőségének emelkedése volt a prohibíciótól remélhető. Igaz, hogy még egy második üzleti szempont is serkenthetett egyes üzletembereket — így talán éppen Ford-ot is — arra, hogy az alkoholelles mozgalomhoz csatlakozzanak, és pedig: a munkásság teljesítményének emelése; egy ideálisan végrehajtott szesztilalomtól ugyanis azt lehetett várni, hogy a munkásságot megbízhatóbbá teszi. Ez a szempont éppen az Egyesült Államokban, hol a munka mechanizációja oly előrehaladott stádiumban van, bírhatott jelentőséggel, hiszen pl. a Ford-gyárban bevezetett munkaorganizáció mellett néhány részeg munkás jó néhány ezer kollégája munkájának termékét is egy csapásra tönkretelheti. Ha tehát voltak is kétségtelenül egyének, akik üzleti szempontoktól vezetve támogatták az „Anti-Saloon-League“ munkásságát, mégis félreismerhetetlen az a körülmény, hogy e szervezet az amerikai protestantizmus alapításaként elsősorban egyházi oldalról kapott támogatást és sikerét elsősorban ennek az erkölcsi támogatásnak köszönheti.

A másik két szervezet, amely az Anti-Saloon-League-el karöltve — ha egyes kérdésekben más módszereket követve is — az alkoholelles mozgalom főképviselőjévé nőtte ki magát, a „National Prohibition Party“ és a „Womens Christian Temperance Union“ volt. Ezen utóbbi két szervezet éppúgy, mint az Anti-Saloon-League az amerikai protestáns egyházak alapításának tekintendők és ezek is elsősorban az egyházi oldalról kapott támogatásnak köszönhetik munkásságuk eredményes voltát.

Ezen három szervezet propagandisztikus tevékenységének tudható be elsősorban az, hogy a jelen század elején ismét megindult egy „állami prohibíciós hullám“, majd pedig, hogy — miután ezen kísérlet eredménytelen volta kitűnt — a „nemzeti prohibíció“ bevezetésére került a sor. Azt kell tehát mondanunk, hogy az amerikai alkoholelles mozgalom története azt bizonyítja, hogy ezen mozgalom a protestáns szekták befolyásának köszönheti diadalát, habár nem tagadható, hogy más erők is segítségére jöttek. Azt a tényt, hogy az amerikai alkotmány 18-ik kiegészítő szakaszát, valamint a

Volstead-törvényt oly rövid idő alatt és oly nagy szótöbbséggel fogadták el, főleg annak kell tulajdonítanunk, hogy ezen törvényjavaslatok számára egyes protestáns egyházakkal szorosban együttműködő szervezetek a talajt már nagyon régóta előkészítették. Ezeknek a szervezeteknek sikerült az amerikanizmus etikai kódexébe — amelyre számos egyéb vonás mellett egy erős puritán vonás is jellemző — a szesztilalom eszméjét felvételni. Ha nem is oly hatékonyan, hogy azoknak a száma, akik az immár 10 éve bevezetett prohibíciót saját jószántukból megtartják, túlságosan nagy volna, mégis elég hatékonyan ahhoz, hogy annak idején igen sokan állottak be az alkohol-ellenes egyesületek támogatóinak sorába. A prohibíció elfogadását — mint említettük — nem csupán az a körülmény indokolja, hogy ama választóközönség, amely a prohibíciós javaslatokat elfogadó országgyűléseket kiküldötte, az alkoholelles mozgalom befolyása alatt állott, hanem egyben az is, hogy az Anti-Saloon-League rendkívül ügyes vezetősége maguknak az országgyűléseknek tagjait is igen hatékonyan tudta befolyásolni. Mégis úgy véljük, hogy a prohibíciós mozgalom győzelmét elsősorban annak a ténynek köszönhetette, hogy alkoholelles szervezetek az amerikai népnek igen széles rétegeit — és nem legkevésbé az amerikai nőket — jellemüknek a puritanizmus felé hajló moralizáló vonásánál fogva tudták befolyásolni.

Ha mármost a 10 éves szesztilalom hatásáról akarunk néhány szót szólni, akkor először is arra a köztudomású tényre kell utalnunk, hogy az alkoholfogyasztás Amerikában a prohibíció ellenére korántsem szűnt meg. Arra vonatkozóan, hogy jelenleg milyen méreteket ölt a szesz italok fogyasztása, természetesen semmiféle statisztikai képet nem lehet nyerni, a szesz italok előállítására és árusítására illegális cselekedet lévén. Mégis úgy hisszük, hogy egy igazán tárgyilagos szemlélő előtt sem lehet kétséges a következő két tény:

1. hogy az Egyesült Államokban a szesztilalom ellenére igen jelentékeny mértékben fogyasztanak jelenleg is szesz italokat;
2. hogy ez a szeszfogyasztás mégis jelentékenyen csekélyebb, mint amilyen volna, ha a prohibíciót nem vezették volna be.

Az első körülmény, hogy t. i. a szeszfogyasztás továbbra is jelentékeny, azzal magyarázható, hogy az Egyesült Államok területén csupán kis számban lehetnek olyanok, akiknek — ha akarják — nem áll módjukban szesz italhoz jutniok. Szesz ital szerzésének Amerikában jelenleg főleg három módja van:

a) Ügynevezett „speak easy”^{Cf.}-kban való vétel. Ezek a „speak easy”-k részben olyan vendéglők, amelyekben a prohibíció ellenére szesz italokat lehet kapni, részben pedig korcsmák jellegével bírnak. Ameddig az ember ezeket a helyiségeket nem látta, hajlandó őket titokzatos bűnbarlang-féléknek gondolni és talán egy ópiumbarlanghoz hasonlítja őket gondolatban. Ez a kép azonban a legkevésbé sem felel meg a valóságnak, elannyira, hogy pl. New-York legjobb vendéglői között is akad „speak easy” és mindenesetre igen nagy számban vannak ilyen jellegű helyiségek, amelyekbe az ember egyenesen az utcáról lép be. Ez természetesen azon múlik, hogy az illető városok rendőrsége tudatosan tűri ezt az állapotot, vagy azért, mert

a rendőrségnek vezetősége prohibícióellenes hajlandóságú, vagy pedig — még gyakrabban — azért, mert az illető helyiség közelében posztoló rendőrök meg vannak vesztegetve. A „speak easy“-kben többnyire csupán olyan vendégek kapnak szeszes italokat, akiket a tulajdonos ismer. Ez persze csupán azt jelenti, hogy ahhoz, hogy az ember egy „speak easy“-ben szeszes italt kapjon, ismernie kell valakit, aki az illető „speak easy“- valamely törzsvendégét közvetve vagy közvetlenül ismeri, tehát már „be van vezetve“ és az embert hajlandó „bevezetni“. A jobb „speak easy“-kban kapható szeszes italok meglehetősen drágák: kb. háromszor-négyszer annyiba kerülnek, mint a prohibíció bevezetése előtt.

b) Számos nagy városban, mint pl. New-Yorkban, Chicagóban, Philadelphiában, San-Franciscóban, Los-Angelesben igen nagy a „speak easy“-k száma, mégis nagy területei vannak az Uniónak, amelyeken ezen legegyszerűbb úton nem igen lehet szeszes italhoz jutni. A szeszes ital szerzésének második módja az ú. n. „bootlegger“-ektől való vétel. Ezek a szeszes italokat nagyobb egységekben, többnyire ládánként árulják és ellentétben a „speak easy“-tulajdonosokkal, nincsen nyílt üzletük. Ezáltal kockázatuk is kisebb, minthogy nehezebben lehet őket megfogni. Náluk fedezi a szeszes italok legtöbb fogyasztója háziszükségletét és e mellett nagyon gyakran azokat a mennyiségeket is, amelyeket házonkívül fogyaszt, és pedig elsősorban gin-t és whisky-t. Számos vendéglőben és tánchelyen ugyanis, ahol szeszes italokat nem árúsítanak, mégis megtűrik azt, hogy a vendégek magukkal hozzanak egy-egy üveget és azt ott megigják. Ezeken a helyeken azután az ott vásárolt és fogyasztott ételeken és italokon felül még ú. n. „couvert charge“-ot is kell fizetni, mely helyenként igen drága, úgy-hogy ezek a helyiségek, amelyek korábbi időkben főként szeszes italok árúsításából éltek, most is nagyon jól fenn tudják magukat tartani. A „bootlegger“-ek árai is jóval magasabbak a szeszes italok prohibíció előtti árainál, bár korántsem abban a mértékben, amelyben a jobb „speak easy“-k árai.

c) Számos olyan vidéke is van az Uniónak, ahol sem „speak easy“-k nincsenek, sem pedig „bootlegger“-ektől nem lehet egy-könnyen vásárolni. Elsősorban — ha nem is kizárólagosan — ezeken a vidékeken dívik a szeszes italoknak házi készítése. Ezt a házi készítést az amerikai közönségnek nagyon megkönnyítették idők folyamán azáltal, hogy mindazon cikkeket, melyek a gyors és aránylag fáradságnélküli házi készítéshez szükségesek, készen lehet vásárolni, így például készen vásárolható egy olyan maláta-extraktum, amelyhez csupán élesztőt kell adagolni, hogy az rövid idő alatt — persze nem valami jóízű — sörré erjedjen. Megfelelő extraktumokból oldás, erjesztés és ügyes kis készülékekben való desztillálás révén whisky állítható elő. Könnyen kaphatók azok a keverékek is, melyek a „bootlegger“-ektől vásárolható alkoholhoz öntve, az Amerikában rendkívül népszerű „gin“-t adják. Azt kell tehát mondanunk, hogy a szeszes italok házi készítése Amerikában valóban nem nagy művészet.

Ami a házi készítésnél felmerülő előállítási árat illeti, úgy az a legtöbb esetben alacsonyabb a szeszes italok prohibíció előtti vétel-

aránál. A házilag készített italok ekképpen nemcsak könnyen hozzáférhetők, hanem egyben olcsók is lévén, a házi készítés Amerikában főleg a vidéken — de bizonyos fokig a városokban is — rendkívül elterjedt. A 18-ik kiegészítő szakasz és a Volstead-törvény tiltja ugyan a saját fogyasztás céljaira való előállítását is, a hatóságok azonban semmiképpen nem zaklatják azokat, akik saját céljaikra szeszes italokat készítenek és a Volstead-törvény az amerikai alkotmány szellemének megfelelően tiltja is a magánlakásokban való házkutatást.

Nem csodálatos tehát, hogy Amerikában a szeszitalom ellenére ma is jelentékeny a szeszfogyasztás, hiszen, mint láttuk, több módja is van annak, hogy az ember az Egyesült Államok területén szeszes italhoz jusson. Ha mármint annak a körülménynek az okát keressük, hogy a szeszes italok fogyasztása mégis csak jelentékenyen csekélyebb, mint amilyen a szeszitalom bevezetése előtt volt, úgy elsősorban a következő három körülményre kell rámutatnunk:

- a) a szeszes italok megdrágultak,
- b) minőségük erősen romlott,
- c) bizonyos fokig mégis csak körülményes szeszes italt szerezni.

Az első körülmény legfőképpen a „speak easy“-kben való vételnél játszik szerepet: — mint már említettük — a jobb „speak easy“-k árai a prohibíció előtti áraknak három-négyszeresére rúgnak. A „bootlegger“-ek árai szintén jóval magasabbak a szeszitalom előtti áraknál. A házi előállítás költségei nem sokra rúgnak és így a házi előállítás esetében az ármomentum nem játszik szerepet.

Ami viszont a második körülményt: a minőséget illeti, úgy az éppen a házi készítést illetően hat elsősorban a fogyasztás korlátozásának irányában. A házilag előállított italok általában rendkívül silány minőségűek. A „speak easy“-kben és a „bootlegger“-eknél vásárolható szesz minősége szintén nem mondható jónak, sőt elég gyakori jelenség, hogy az így forgalmazott szeszes italok eredetileg denaturált szesznek a „megtisztítása“ és bizonyos esszenciákhoz való hozzákeverése révén készülnek; ilyenkor persze megesik az is, hogy az illető ital mérges hatású. Ha azonban ettől a visszaéléstől — melynek méreteiről nem lehet megbízható képet nyerni — el is tekintünk, akkor sem tagadható az Amerikában forgalmazott szeszes italok silány minősége, tekintettel arra, hogy még ha az illető italokat nem is denaturált és azután hiányosan megtisztított szeszből készítik, akkor is oly kezdetleges technikai metódusok szerint állítják őket elő, hogy a termék szükségszerűen rossz minőségű. Egyedül a külföldről becsempészett árura vonatkozóan nem áll ez, mely csempészáru azonban drágább a belföldön illegális úton előállított árunál és így kelendőségét fokozottabb mértékben korlátozza a fentebb említett drágasági momentum. Általában az a nézet Amerikában, hogy a prohibíció kezdete óta erősen csökkent a csempészáru jelentősége és ennek megfelelőleg több belföldön készített árut forgalmaznak.

Ami az alkoholizmus méreteit korlátozó harmadik körülményt, t. i. a szeszes italokhoz való jutás nehézségeit illeti, úgy ezek elsősorban abban nyilvánulnak, hogy az eladó akvizíciós tevékenysége erősen korlátozott. A legtöbb esetben a vevőnek kell megtalálnia az eladót,

ami ha jelenleg Amerikában nem is mondható a szó igazi értelmében nehéznek, úgy legalább is korántsem olyan egyszerű, mint egy olyan országban, melyben nincsen szesztilalom. Ez áll a „speak easy“-kben és a „bootlegger“-eknél való vételre; ami pedig a házi előállítás illeti, úgy az természetesen bizonyos fáradságot és erre fordított energiát igényel. Ez a fáradság sem nevezhető jelentékenynek, de mégis sokat nyom a latban, ha az ember arra gondol, hogy más országokban milyen egyszerű szesz italokhoz jutni.

Midőn tehát a jelenlegi amerikai alkoholizmus méreteit rajzolni igyekeztünk, rábukkantunk azon körülményekre is, melyeknél fogva a jelenlegi helyzet az alkoholizmus aránylagos visszafejlődésének ellenére igen visszának mondható. Elsősorban láttuk, hogy számos úton, különös fáradság nélkül meg lehet sérteni a törvényt, sőt az alkotmányt. Ennek a ténynek természetesen rendkívül demoralizáló hatása van. A komolyabb amerikaiak gyakran és teljes joggal keseregnek azon, hogy van az alkotmánynak egy szakasza, amelyet naponta milliószámra sértenek meg büntetlenül. Illegális producereknek, „bootlegger“-eknek és „speak easy“-tulajdosoknak egész tömegét termelte ki a prohibíció és a fogyasztóban is azt az érzést keltette, hogy az alkotmány szellemével ellenkezésbe jut. E mellett teljesen valószínűtlen, hogy a szesztilalom valaha is ténylegesen végrehajtsék. A könnyörtelen végrehajtásnak döntő akadályait a következőkben látjuk:

a) ahhoz egészen más apparátus kellene, mint amely a kormánynak erre a célra rendelkezésére áll;

b) ama közegeknek, akiknek a végrehajtás felett örködniük kellene, a mentalitása nem olyan, hogy a szesz italok fogyasztásának drasztikus eszközökkel való megszüntetésére egyhamar sor kerülhetne;

c) ha az Unió és az egyes államok exekutívái megkísérelnék a Volstead-törvényt azokkal az eszközökkel végrehajtani, amelyekről esetleg elvárható volna, hogy célra vezetnek, úgy kétségtelenül szembeállnának magukat az amerikai közvélemény igen tekintélyes részével.

A 18. kiegészítő szakasz módosítása vagy törlése természetesen szintén alkotmánymódosítás számba menne és így ahhoz ismét a washingtoni kongresszus mindkét házában kétharmad szótöbbségre és harminchat állam ratifikáló határozatára volna szükség. Az alkohol-ellenes mozgalomnak ma is kétségtelenül van elég ereje ahhoz, hogy ilyen kvalifikált többség létrejöttét megakadályozza, és ez a többség a közeljövőben sem igen fog létrejönni. A fentebb mondottakra való tekintettel azonban azt is rendkívül valószínűtlennek véljük, hogy az alkoholelles mozgalom annyira megerősödjék, hogy a szesztilalom akár csak megközelítően tökéletes végrehajtását el tudja érni.

Azokat a körülményeket vizsgálva, melyek a szesz italok fogyasztásának mai méreteit érthetővé teszik, láttuk azt is, hogy a mai italok minősége silány. Itt tekintetbe kell vennünk, hogy a rossz minőségű szesz ital mindig károsabb hatású a jó minőségűnél, még akkor is, ha a rossz minőség nem arra vezetendő vissza, hogy az illető ital — mint Amerikában gyakran — denaturált és azután hiányosan megtisztított szeszből készült. A tisztátlanul vezetett erjedés, illetőleg tökéletlen desztilláció révén nyert áru mindig tartalmaz káros

hatású anyagokat. Már pedig tisztátlanul vezetett erjedés és — a desztillált italok esetében — egyben tökéletlen desztilláció révén állítják elő terméküket nem csupán az illegális termelők eldugott telepeiken, hanem egyben mindazok, akik házilag készítik italaikat. A prohibíció Amerikában minden kártérítés nélkül megsemmisítette a szeszes italokat előállító termelési ágakat, melyek közül a söripar bírt a legnagyobb jelentőséggel. Körülbelül egy milliárd dollár értékű tőke pusztult el ezáltal, majd — alighogy ez megtörtént — megindult egy rendkívül primitív, illegális iparágna kétes existenciák által való felépítése, mely illegális iparág elárasztotta az országot a maga silány, fokozottan káros hatású és ráadásul még — a kockázat miatt — drága termékével.

A prohibíció híveinek kétségtelenül igazuk van abban, hogy a szeszes italok fogyasztása ma Amerikában csekélyebb — és valószínűleg lényegesen csekélyebb — méreteket ölt, mint a szesztilalom bevezetése előtt. Abban is valószínűleg igazuk van, hogy elsősorban a szegényebb néposztályok isznak kevesebbet, habár a szenvedélyes alkoholisták — akármelyik néposztályhoz tartoznak is — bizonyára zavartalanul kielégítik szenvedélyüket. A prohibíció ellenzői nem cselekszenek okosan, ha ezeket az állításokat megcáfolni igyekeznek. Annál is kevésbé, mert nekik is van két érvük, mely megdönthetetlen: az egyik az, hogy a „szesztilalom“ alatti állapotok az amerikai alkotmány egyik szakaszát neveltségessé teszik és a korrupciót mindinkább növelik, a másik pedig az, hogy az amerikai közönség a szesztilalom folytán fokozottan káros hatású italokat fogyaszt.

FELLNER VILMOS

HALDOKLÓ HATÁRSZÉLI VÁROS

— Sátoraljaújhely —

KIPLINGTŐL, vagy talán Claude Farrère-től nagyszerű és borzalmasan megrázó leírását olvastam valahol annak a következetes és feltartóztatlan rombolásnak, mellyel az elhatalmasodó dsungel gyökerei, fáí, bokrai és liánjai ellepik, széttépik, elemésztik a régi, elhagyott palotákat és városokat, a letűnt boldogságok és szépségek magukra maradt csodavárait. A nyomorult kis zsúrlók és harasztok, bokrok és fák picinyke magvai megduzzadnak, elhatalmasodnak s évről-évre vastagodó gyökereikkel évről-évre mindjobban szétfeszítik, széthasogatják mindazt, amit emberi erő és értelem évszázadokon át öröknek alkotott.

Nézve a gyorsvonat ablakából a szép hegyek lankáján ijedten hallgató, itt-ott megfoltosodott szőlőhegyeket, a hegykoszorú ölének kopott fásultsággal meglapuló várost, ez a régen olvasott, tragikus szépségű leírás ötlík eszembe és látom a szőlőhegyek tökesorai közé betüremkedő bozótok, a város falaira rátekeröző liánok csendes és halálos szorítását. A város és hegyei eresztékeiben gyökeret vetettek a trianoni átok életromboló gyomnövényei és végzetszerű, halk pusztításukat nincs, aki megállítsa.

SÁTORALJAÚJHELY város eredetét a történetírók a honfoglalás idejére vezetik vissza. Itt volt a honfoglaló magyarok első állandó tábora. Itt osztották meg a vezérek egymás közt az örökmegszállás nagy feladatát, innen indult Zabolch a Tiszán át Szabolcsba s a többiek az ország különböző eljussolt tájai felé. Árpád vezérnek Újhely földjén vert fejedelmi sátora alatt történt meg ez a nagy osztozkodás — s innen a név: Sátoralja. A tatárjárás után a hegyoldalban újraépülvén a város, neve is Sátoralja-Újhelyre változott, III. Endre királyunk 1291-ben már így nevezi meg: Saturalia Wyhel s tudjuk, hogy 1351 körül itt él Nagy Lajos túsaként Koriatovich Tódor litván herceg.

Mást a történelem lapjai sokáig nem jegyezték fel róla. Tokaj a Tisza és Bodrog összefolyásánál stratégiai és közlekedési jelentőségénél fogva, Homonna a Drugethek urasága révén, Sárospatak főiskolájával és mint a Rákócziak fészke, úgy katonai, mint kereskedelmi, kulturális és politikai tekintetben árnyékban tartják. A vármegyei életnek sem igazi centruma, a különböző konventikumok felváltva Terebesen, Újhelyen, Homonnán, Patakon üléseznek.

A város mezőgazdasági kultúra alá vonható területe egyik oldalon a hegyek vonulata, másik oldalon a Ronyva, a Bodrog és a Tisza mocsarai és árterületei által szűkreszabott. Természeti adottságánál fogva

nem alakulhatott ki ezen a területen mindent hatalma alá hajtó, elterpeszkedő nagyurasság és nem jelentkezett a múltban az ilyen nagyvagyon mellett rendesen beköszöntő ínséges szegénység sem. Földesurai ugyan hosszú ideig a Percnyiek, Rákócziak, majd a Trautsohn hercegek, ezek azonban nem itt éltek ki vágyaikat és hatalmukat, túlterjed az a helyi kereteken és helyi érdekeken s a lokális vezetés állandóan a középnemesség kezében marad. Ez a középnemesség nem jut túl az egyszerű jólét tisztas megélhetést biztosító határára, a szegénység bőven talál munkát és kenyeret a szőlőhegyek sok kezét kívánó intenzív megmunkálásában, a hordókészítésnél, a fuvarozásnál és a város messzeföldön híres és messzeföldre szállító csizmadiaiparában. Valószínűleg ennek a közepes jólétnek következménye volt, hogy a város és környéke életében a demokratikus és liberális szellem vált uralkodóvá. Ha nézzük a városi tanácskozások legrégebbi protokollumait, ott látjuk a tanácsbeliek között a polgárság képviselői mellett a Dókus, Balásházy és Vékey családok nemes urait is.

A tizenharmadik század elejétől kezdve Sátoraljaújhely jelentősége fokozatosan megnövekedett. Lévén a felvidéki urasághoz hovatovább hozzátartozó a saját termelésű tokaji és a hegyaljai szőlőbirtok, szőlőbirtokosi minőségben mind nagyobb számban kapcsolódnak be a Hegyalja központjában fekvő kisváros életébe a környék és a szomszédos vármegyék nemesi is. A szüretnek, a borházak vendégjárásai nemcsak egyszerű mulatozások, hanem társadalmi, kulturális és politikai összejövetelek, termékenyítően hatnak a szellemi életre is. Újhely fokozatosan végleg kikristályosodik, mint vármegyei székhely és mint a Hegyalja gazdasági, kulturális és politikai mozgalmainak központja.

Kazinczy Ferenc itt él a szomszédos Széchalmonon, eszméit és tanítását mohó megértéssel szívja fel a városi és környékbeli intelligencia, így a reformkorszak és a francia forradalom gyökeréből sarjadt klasszikus liberalizmus Zemplén vármegye székvárosában egy a korhoz képest rendkívül mély műveltségű, minden szépért és nemesért komolyan lelkesedő nemesi középosztályt talál. A nagyapák poros iratai között böngészve, baráti levélváltásokra akadunk, melyekben méltóságteljes vármegyei táblabírák sajátkezűleg másolnak le egymás számára magyar, latin vagy német verseket s néha szinte elkápráztat az a mélység és megértés, mellyel ezek a vidéken élő urak egy kőrajzú arcképről, mint művészeti eseményről ítéletet mondanak. A kultúrának, a gazdasági és szellemi haladásnak problémái, irodalom, művészet, vízszabályozás, hajózás, vasútépítés kérdései egyéni és helyi érdekek salakjától menten zsúfolódnak puritán lelkükben. Nem véletlen az, hogy ebből a talajból egymásután sarjadoznak ki: Szemere Miklós a költő, Fáy András, Andrassy Gyula, Lónyay Menyhért és Kossuth Lajos.

A városnak és környékének demokratizmusa és eszményi liberalizmusa természetesen minden vallási, faji és osztályérdekkérdést elhomályosított. Nyoma sem volt már a lelkekben annak, hogy az 1520-ban papostul, templomostul együtt a reformációhoz csatlakozott város az ellenreformáció során részben visszakatolizált s nem keltett féltékenykedést és türelmetlenséget a görögkatolikusok templomának, az orosz cerkónak harangzúgása s az évről-évre szaporodó és vágó-

nosodó zsidóság következetes térfoglalása sem. Pedig a felekezeti kérdést kiélezhette volna az is, hogy a felekezeti megoszlás faji, foglalkozás és érdekbeli eltérésekkel is összeesett. A reformátusok csaknem kivétel nélkül birtokos nemesek vagy iparosok, a katolikusok nagyrészt jobbágy- és zsellérsorban élő elmagyarosodott tótok, a görög-katolikusok rutén eredetű szőlő- és erdőmunkások, a zsidók pedig kereskedők, ügynökök, italmérők, regálebérlok és pénzkölcsönzők.

Ma már a lakosság nemzetiségileg egységesen magyar. A felekezetek száma azonban luteránus tisztviselőcsaládok és iparosok betelepülésével gyarapodott és jelentékenyen megváltozott a felekezetek arányszáma is, és pedig az orthodox és neolog hitközségekben megoszló, Galiciából beszüremkedő zsidóság javára.

Annak dacára, hogy a katolikus elem számban legerősebb és a többség támogatására is mindenkor számíthatott, a szabadságharcig a város vezető eleme helyzeténél fogva inkább a protestáns nemesi középosztály maradt. Azt lehet mondani, hogy ugyanaddig a gazdasági és szociális viszonyok is meglehetősen kiegyensúlyozottak. Nyomor, nélkülözés, munkanélküliség nem jelentkeztek sohasem olyan mértékben, hogy azt a tehetős úri családok hagyományos jótékonyága könnyen ki ne egyenlíthette volna. Az 1831-ben kitört és a városba is behúzódott parasztlázadás inkább a koleraszülte pánik és izgatás eredménye volt s nem a városi szegénység szociális elégedetlenségéből táplálkozott.

A szabadságharc utáni idők szociális és gazdasági téren igen mélyreható változásokat hoztak. A nemesség, mely visszahúzódott a hivataloktól, kisebb-nagyobb birtokocskája jövedelmére utalva, végzetes anyagi viszonyok közé került. Kézpénzét, sőt ingó értékeit is elvitte a Kossuth-bankó, a katonai beszállások, a kíméletlen adók és adóbehajtások, kénytelen volt tehát tőkéjéhez nyúlni. Először csak a kölcsönök jöttek, a váltók és az uzorakamat, azután csakhamar a részleges, vagy a teljes anyagi pusztulás. A kézpénzzel és hitellel rendelkező zsidóság itt is, ott is rátette kezét a régi középosztály birtokállományára és míg Sátoraljaújhelyen a 19. század elején alig volt néhány zsidó család, ma a zsidók a város lakosságának egyharmadát teszik, a legtöbb adót fizető polgárok között pedig ezidőszerint nem kevesebb mint 77.2% az izraelita. Még feltűnőbb lesz ez a kép, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a számszerint 26 keresztény virilista között 19 van olyan, akinek adója a lajstromba való felvételnél diplomája folytán kétszeresen számított.

A zsidó bevándorlók javára történt ezen hallatlan vagyonejtőlódás hirtelenségét látva, önkénytelenül is uzorára, visszaélésekre és monstruózus csalások lehetőségeire gondolunk. Tárnyilagosan vizsgálva azonban a múltak történéseit, meg lehet állapítani azt, hogy erre nem volt szükség és hogy ez a vagyonejtőlódás ezek nélkül is elfogadhatóan megmagyarázható.

Sátoraljaújhely sokáig kívül esvén az országos forgalom útvonalain, nem volt ősi kereskedőeleme s amikor a város egyrészt saját szükségleteinek emelkedésénél, másrészt az utak és vasutak kiépülésénél fogva megérett arra, hogy kereskedői is legyenek, ennek szükségét és

gazdasági előnyeit sem a nemesség, sem az iparosság nem ismerte fel. A kiegyezés után a város fontos stratégiai és kereskedelmi útvonalak tengelyébe került. Itt ágaztak el a Galicia és Orosz Lengyelország felé vezető mezőlaborci és lemergi vonalak s ezzel nemcsak az átmenő forgalom növekedett meg káprázatosan, hanem fokozódott a város, mint beszerzési hely jelentősége is. Itt szerzi be most már szükségleteit a távolabbi környék és itt alakul ki a hegyaljai bor- és gyümölcskereskedelem legforgalmasabb exportpiaca.

Ezzel párhuzamosan felélénkül a hitelélet és pénzforgalom. A gazdasági fejlődés és prosperitás súlypontja a szőlőtermelés és ipar területeiről áttolódik a kereskedelem és hitelezés területére. Közben a város keresztény birtokosait és iparosait a termelési és gazdasági válságok sorozatos katasztrófái sújtják. A csizmadiaipart lassú szorítással fokozatosan fojtja meg a cipőviselet elterjedése és a gyáripar olcsó versenye, a bognárokat a hordógyártás, a fuvarosokat a vasút, a szőlőbirtokosok vagyonállományát pedig egy csapással megsemmisíti a nyolcvanas évek végén feltartóztatlanul fellépett filloxéra.

Ezek a csapások a kereskedő zsidóságot csak szellőképen érik, mert hiszen a kereskedelem úgy a rossz termés, mint a jó termés, úgy az árúbüség, mint az áruhiány konjunkturáját hasznosíthatja, a termelési válságokat kísérő mohó pénzkereslet pedig a hitelezőnek sokszor fantasztikus előnyöket is biztosított. A régi gazdasági berendezkedéshez fanatikus vaksággal ragaszkodó birtokos és iparoselem elhulló egyedeinek ingatlanait konjunkturális árakon vásárolják össze a bevándorlók és ma már alig van a városban nagyobb ház, amelynek tulajdonosa arra hivatkozhatnék, hogy nagyatyja is e város polgára volt.

Sajnos az új elem főként az anyagi boldogulást érezvén az egyéni és polgári érték fokmérőjének, önelégültségében mértéktelen és türelmeden is, vagyonára, úgyszintén antiszociális faji jellegű összetartására támaszkodva, ma már nemcsak a polgártársaival való békés és liberális szellemű együttélést és együttműködést nem keresi, hanem politikailag is egy önkéntes ghejtő zárt csapataként áll ki a porondra s törekszik a város vezetésében a másvallású őslakók háttérbe szorítására és a felekezeti, vagy ha úgy tetszik faji alapon nyugvó helyi hegemoniára. A kommunizmus előtti időkben ez a ghejtőszerű zártság és egység nem volt ily érezhető. A zsidóság nagyszámú régi lateiner-eleme szétszóródott a különböző elvi alapon álló közjogi pártcsoportok soraiban, negyvennyolcas volt, avagy hatvanhetes. A választásokat sokszor eldöntő kispiai és ronyvaparti zsidó választótömegek összetartásában pedig mindenki inkább anyagi, mint faji vagy felekezeti megfontolást látott és keresett. A kommunizmus után azonban néhány radikális zsidónak a forradalmak alatt szereplése, féktelen gyűlölködése, izgatása és bűnei révén kitört az ellenhatás. A régi liberális iskolához tartozó keresztény és zsidó urak egyaránt visszavonultak a napi politikától s a városi polgárság tulajdonképpen két nagy pártra szakadt, amely két nagy párt határait ma már nem elvi eltérések és elméletek, hanem faji és felekezeti különbségek pozitívumai determinálják.

A felekezeti és faji kérdésnek ez az elmergesedése ráüti bélyegét a város gazdasági, politikai, szociális és társadalmi életére is, így lehe-

tetlen azt ma már nebánsvirággként kezelni és a város szociális képének megrajzolásával figyelmen kívül hagyni.

A VILÁGHÁBORÚ éveit megelőzőleg Sátoraljaújhely a végnélküli farsang híres városa volt. A negyvenes, ötvenes és hatvanas évek komoly és nagyműveltségű urai kihaltak s a rájuk következő új generáció nem tudta megőrizni sem hitüket, sem idealizmusukat, sem lelkesedésüket. A szüreték, névnapok és más társadalmi összejövetelek elvesztették kulturális és politikai jelentőségüket, nem maradt bennük más, mint üres mulatozás, mely megtámadta a még meglevő roskadozó vagyontörödékeket is. Eltekintve a délelőtti obligát körözgetéstől, a város férfiintelligenciája, sőt mondhatnám egész tehetősebb férfilakossága, ebéd után a kaszinóban, a cukrászdában, vagy a kávéházakban találkozott, hogy eltöltse az időt kártyázgatással, újságolvasással addig, míg a pincézés órája elérkezik. A Magashegynek a város felé hanyatló lejtőjén Széphalom irányában három-négyszeres sorokban messze húzódnak a hegybe ásott, sokfolyosós pincék. Lejártuk előtt egy-egy kisebb ház, pincetorok, duhaj férfimulatságok viharos tanyája. Ez a nevezetes „Ungvár“, testvére a „Zólyomkának“ a Zólyomkapatak festői mély szakadékéban meghúzódó másik pincevárosnak. Délután öt óra felé valóságos búcsújárás indult e pincebirodalomba. Ott aztán megindult az adomázás, évődés és borozgatás, mely éjféltajt rendszeren megint csak valamelyik kávéházban ért véget. Eltekintve a sok mindenféle vályogvetőtől és malacbandától, Újhely városának hosszú éveken át két-három úgynevezett úri cigányzenekara is volt. És jól megélték valamennyien, csakúgy mint a vendéglősök és kávéházasok, akiket egy-egy görbe éjszakán illet a mulatóknak helyi szokás szerint végiglátogatni. Akit nem tudott elkapni magához ez a tobzódó és haszontalan élet, azt errefelé betegnek, különcknek vagy gyámoltalannak tartották.

Az apák a negyvenes és ötvenes években még kézírásban kedveskedtek egymásnak Petőfi-, Tompa- és Lenau-versekkel, a fiúk az új évszázad fordulója táján, innen, a boroshordók tövéből mélységes megvetéssel sújtották már Adyt s a modemeket, akiktől soha életükben egy betűt se olvastak el. Pedig a város, hagyományainál, rendkívül nagyszámú kellő előképzettségű kereskedő és lateinereleménél és az iskolázás bőséges előfeltételeinél fogva melegágya lehetett volna a mélyebb kultúrának. A középiskolát és egyetemet végzett lakosok száma legalább hétszázra tehető. A nyolcosztályos gimnáziumban a piarista-rend szerzetes tanárai tanítanak, van azonkívül felsőkereskedelmi, egy polgári fiú- és két polgári leányiskola. Ezek közül az egyik, a zárdával kapcsolatos Clarisseum, a szatmári irgalmas nővérek apácáinak vezetése alatt működik. Elemi népiskolákat tartanak fenn az állami elemi népiskola mellett, a görög és római katolikus egyházak, valamint az orthodox és statusquo zsidó hitközségek is.

A vármegyei hivatalos lapon, az ugyancsak megyei jelentőségű Zempléni Gazda és Zempléni Tanító című szaklapokon, valamint a református egyház havi közlönyén kívül négy napi-, illetőleg hetilap is megjelenik. Ez utóbbiak nagy száma azonban inkább a politikai,

világnézeti és felekezeti ellentéteknek sokaságára utal s nem szolgál magasabb, helyi érdekharcoktól elvonatkoztatott kultúrérdekeket. A városi színházban, mely egyike a vidék legrégebbi állandó és saját rendeltetésű színházépületeinek, a vándortársulat már egyre rövidebb ideig talál megfelelő közönséget. A régi színházlátogatókat megtizedelték a gazdasági viszonyok és elvonta a mozi, mintha a literális műveltség szomjúságát a mechanikus látás és a logikátlan elképzelések szomjúsága váltotta volna fel. A háború előtti léha mulatozást megfojtotta ugyan az általános elszegényedés, eltűntek a cigányok s becsukott nemrég már az utolsó kávéház is, egyelőre azonban ezeknek helyére csak az általános elernyedés lépett, jobb idők következtetésének fáradt és cselekvésképtelen várása. Biztató ígélet ebben a csendességben a Kazinczy-kör, mint megyei kultúrszövetség újraébredése és a Turistaegyesület alakulása, mely kezdeményezések feljogosítanak arra a reményre, hogy az új generáció útjai immár nem az Ungvár és a Zólyomka, hanem a Kazinczy szellemét őrző Széchalom irányában fognak megépülni. Nehezíti az egységes és erős kultúráját kialakulását a társadalmi és felekezeti tagoltságok mellett az is, hogy nincs annak sem abszolút tekintélyű irányadója, sem alkalmas kikristályosodási magva. A piarista gimnázium és tanári kara a vegyes hitű városban, a szerzetesi élet zártságánál és a tanárok ittlétének átmeneti jellegénél fogva sem láthatja el ezt a feladatot. A kultúréhes, fejlődésképes egyedek egymástól elszigetelve, társtalanul és a kölcsönhatás áldása és öröme nélkül élnek itt le szellemi remeteéletüket.

A VÁROS adminisztratív vezetésében a gentry nem kér és nem is igen vállal szerepet s néhány kivételtől eltekintve a megyei hivatalokban igyekeznek elhelyezkedni. Nem is jelent itt különben a gentry elnevezés egy gazdasági, kulturális és családi leszármazás alapján elkülönült és kiemelkedett társadalmi osztályt, hanem csupán egy többé-kevésbé zártkörű társaságot, melynek gerincét a vármegyei tisztviselők és néhány környékbeli birtokos család alkotják. Szívesen látottak ezek között a törvényszék bírái, néhány, a vármegyei tisztikarral családi vonatkozásban álló mérnök, orvos és ügyvéd; a többi állami tisztviselőket, a pénzügyieket, vasútiakat, dohánygyáriakat, postásokat és a városiakat azonban nem tekintik egyenrangúaknak s bármily magas fokra jussanak is, hivatali rangban, műveltségben vagy vagyoni állásban, az egymásközt patriarchális jovialitással tegeződő gentry körrel sem uramöcsémmé, sem urambátyámmá nem melegedhetnek s nagyjából meg kell elégedniük azzal, hogy bár a legnagyobb tisztelet mellett, csak hivatali címeiken szólítják meg őket.

Ennek a gentrynek legnagyobb része és vezető eleme függő helyzetben lévén, önálló politikai, gazdasági és társadalmi irányadó tényezővé nem válhatott. Úját állotta e középosztályréteg önálló társadalmi és politikai tényezővé alakulásának az is, hogy a földbirtok a vármegyében a háborút megelőzőleg túlnyomó részben nagy mágnás családok kezében összpontosult s ezeknek nagy gazdasági és tekintélybeli fölénye is reájuk nehezedett. A vármegyei tisztikar és az ezzel csaknem egészen azonos vármegyei gentry a vármegyei és városi életben

csak a darabont-korszak és a nemzeti ellenállás idején tudott a kormányhatalommal egységesen szembehelyezkedni, amikor ezt a szembehelyezkedést a vármegye egész mágnás társadalma, az Andrásyok, a Hadikok tekintélye és biztatása is alátámasztotta.

A társaséletnek a háború és a forradalmak utáni kényszerű lehangolásával és a vármegyei tisztviselői karnak a trianoni szerződés folytán előállt s a megye megcsonkulásával összefüggő megapadásával ez az elkülönült középosztálycsoport még inkább veszített jelentőségéből s míg régebben az odatartozás az arisztokrácia és a kormányhatalom támogatása folytán tagjainak úgy a társadalomban, mint a közpályán való elhelyezkedésnél tagadhatatlan előnyöket jelentett, ma már ez a helyzeti előny is úgyszólván semmivé zsugorodott.

A lakosság gazdasági helyzete reménytelen és vigasztalan. Eltekintve a fixfizetéses hivatalnokiem nyugodt tengődésétől, a gazdasági élet szabad küzdőterén már csak hullák vannak és halni készülők s ez általános összerokadásban a város 14 bankjára és bankfiókjára már aligha hárulhat egyéb feladat, mint ezeknek az eseteknek eltakarítása. Ha a város negyvenhat működő üggyvédjének számát egybevetjük a törvényszéken tárgyalásra kerülő helybeli perekkel, kiderül, hogy egyre évenként legfeljebb három-négy ügy esik, a város huszonnyolc gyakorló orvosának pedig alig akadhat kétannyi, még igazán fizetőképese betege. A szőlőbirtokosokat az úgyszólván évről-évre ismétlődő elemi csapásokon kívül megbénítják a borértékesítés nehézségei és az önköltség alatti árak, a kereskedőket megfojtja a lakosság vásárlóképességének végzetes lehangolása és a város kereskedelmi körzetének teljes elzsugorodása. Sátoraljaújhelynek gazdasági életfeltételeit kizárólag a szőlőgazdaság prosperitása és a kereskedelmi forgalom elevenése adta és mindez Trianonnal egyetlen csapásra elveszett.

Egyik vasútállomása, az Államvasutak javítóműhelye, sőt még a város vízműveinek szivattyútelepe is idegen impérium alá került, maga a város forgalom és lehetőségek nélküli határállomássá süllyedt, a járás, melynek szíve, 5.427 lakossal 12 községre, a vármegye, melynek székvárosa, 12 népes járásról öt, részben csonkajárássá csökevényesedik. Minden megáll, mindenki elveszti normális megélhetési lehetőségeit, most már faji, felekezeti, foglalkozásbeli és osztálykülönbség nélkül. Egyre több ember válik nemcsak munkanélkülivé, hanem ami még borzalmasabb, munkaképtelenné is, mert a gazdasági leromlással járó általános nyomor és a betegségek egyre nagyobb számban szedik áldozataikat. A háború előtt, ha volt is eltolódás az egyesek vagyoni helyzetében, mindenki talált itt munkát és kenyeret. Még a koldusok is tisztességes fedél alatt éltek a római katolikusok és reformátusok itt ispitálynak nevezett szegényházaiban. A háború és a rettenetes béke azonban mindent megváltoztatott. Az új szociális mentőmunka szüksége először 1914 őszén, a mozgósítás után jelentkezett, mikor a hadbavonult iparosok és munkások családjai máról-holnapra kenyérkereső nélkül maradtak. A hadisegély-kiutalás adminisztratív munkája nem mehetett minden fennakadás nélkül s a városra zúduló nagyszámú harctéri beteget sem tudta ellátni az ezernyi feladattal terhelt katonai és polgári igazgatás. A katonai vonatokból százzszámra

rakták ki a vasúti töltések oldalára a vergődő dizenterias betegeket s ezeket nem tudták felvenni sem a sebesültszállító vonatok, sem a vöröskereszt, sem a fertőzőbetegekre ily nagy tömegben be nem rendezkedett Erzsébet közkórház. Széchenyi Wolkenstein Ernőné grófné, a hőselkű nagyasszony ekkor lépett ki falusi magányából a szociális munka küzdőterére, szekerekre rakta a falukon összeszedett párnákat és takarókat, mágnás ismerőseitől pénzt, tejet és naturáliákat kért vagy parancsolt ki a nyomorúság számára, feltörette az üresen álló óvodaépület ajtaját és másnap néhány újhelyi úriasszony gondozása mellett, fedél alatt voltak a szerencsétlen töltésmenti katonabetegek. A szociális gondoskodás munkája és irányítása ettől kezdve itt az ő nevéhez fűződik. A kórház megszervezését nyomon követte a hadbavonultak családtagjainak pénzzel és élelmiszerekkel való bürokráciamentes segítése, a népkönyha felállítása, a gyermekek ruhával és cipővel való ellátása, szóval a mindenre kiterjedő póz- és frázismentes gyakorlati mentés.

A háború tartamára tervezett nagy erőfeszítés a békekötéssel sem érhetett véget. A feladatok nem csökkentek, hanem megszaporodtak, a csonka ország csonka városának létalapjuktól megfosztott lakosai közül egyre többen válnak koldusokká és szaporítják azoknak gondjait, akik itt erejük végső megfeszítésével küzdenek még ma is a szó legszorosabb értelmében vett tömeges éhhalál, a tuberkulózis és erkölcstelenség ellen. A kifosztott, elnyomorodott város társadalmának ez az erőfeszítése terjedelmében és arányaiban alig találja párját. A Széchenyi grófnő által vezetett és az állam, megye és város által is támogatott felekezetekfeletti szociális intézmények mellett eredményes és szép munkát folytat az anya- és csecsemővédelem terén a Stefánia-szövetség, mely újabban modern berendezésű szülőotthont és bölcsődét is létesített és saját hittestvéreikre korlátozottan jótékony tevékenységet folytatnak a katolikus misszió, a protestáns nőegylet és az izraelita felekezetek nő- és leányegyletei is.

Míndez a szociális tevékenység azonban hiábavaló marad és legfeljebb a lassú haldoklást hosszabbíthatja meg, ha a város gazdasági élete nem kap az elveszett értékek helyett újabb erőforrásokat. Ez a 21.000 lakosú város ma egy óriási szegényház, amelyben betegek, munkaképtelenek és munkanélküli hajótörtek tolják egymásután a reménytelen napokat. Mezőgazdasági területe nincs, szőlőterülete még ideális termelési és értékesítési viszonyok mellett is legfeljebb két-háromezer embert láthatna el, malmi megszüntek, vasúti javító-műhelye leszakadt, megmaradt közvetítő kereskedelme is hovatovább Szerencsre és Miskolcra tevődik át. Házai ugyan még nem népteledtek el, lakói redőzött homlokkal tapadoznak hozzá, mint a hajótörtek a széteső hajó gerendáihoz, ha azonban nem hoz az élet vagy az államkormányzás bölcsesége valami megváltó csodát, el fog következni az idő, mikor az elhagyott házak küszöbét éppúgy el fogja lépni a moha és bozót, mint a dsungel az indiai régi kultúrák málladozó romhalmazait.

Gyarak, idegenforgalom, trianoni falak pusztulása talán még segítene.

Az idegenforgalom kérdésével kapcsolatban meg kell itt állapítanom, hogy, eltekintve a halódó város iránti romantikus részvételtől, nem sok olyan dolog van itt, ami az idegent ide vonzhatná, vagy amit az ember bármely kisvárosban meg nem találhatna. A kilencvenes években rendezett tanácsú várossá alakulva, megszerezte ugyan a városi élet higiénikus és kényelmi berendezéseit, főbb útvonalai bazaltkockákkal rendszeren kövezettek s kétoldalt a beton- vagy kőlapjárdák szélét gondosan ültetett, rendezett fasorok szegélyezik. Van csatornázás, vízvezeték és villanyvilágítás és van a vidéki viszonyok közt megfelelőnek nevezhető szállodája. Nincsen azonban egyetlen műemléknek nevezhető épülete vagy nagyobb jelentőségű műalkotása sem. Az eredetileg 1470 körül épült és többször leégett római katolikus templom az átépítések után legfeljebb néhány román vonalelemet őrizett meg régi formáiból, az oltárképei között található két Boruth kép, a hajó és szentély újkeletű, most készülő freskódíszítése csak helyileg számíthatnak hatásra. A barátszeri egykoron pálos, ma piarista templom és rendház, már több történelmi patinát őriz, de a kedves toronynak, a szép barokk oltárnak, a refectorium intarziás ajtajának párja bizony akárhol akad. Előkelő hatású épület a vármegyeháza szelíd barokk kúriastílusával. Kossuth emlékét, aki tudvalevőleg itt kezdte pályáját, lakóházán emléktábla, a vármegyeház előtt szobor, a közgyűlési teremben pedig egy művészi arckép őrizi.

A környék természeti szépségekben kétségtelenül gazdag. Az erdős középhegység lombkoronái lenyúlnak egész a kőgátakkal csíkozott szőlőkertekig s délkelet felé néhány kilométernyire kanyarog a Bodrog fűzesekkel szegett ezüstsínű csíkja. Kirándulóhelyei a Torzsás, a Nyugodó, a Májuskút és a Bodnár völgy kedves völgyei és erdei tisztásai. Megnehezíti azonban idegenek számára a turistáskodást, hogy talán sehol a világon nincs ilyen esztelenül összeszabdalt határ. A Sátoraljaúj helyen sétára induló, térkép után járó természetbarát, ha letéved az útról, vagy át talál menni a Ronyva-patak nyáron sokszor csaknem teljesen kiszáradó medrén, egészen könnyen juthat el a Bodnár völgy vagy a berecki Bodrogpart helyett cseh területre, esetleg mondva csinált kém minőségben valamelyik csehországi börtönbe.

Az általános sportkultúra jegyében megalakult itt is az atlétikai klub, melynek különösen labdarúgó és teniszcsoportjai fejtenek ki a város egész közönsége által nagy érdeklődéssel kísért tevékenységet. Ettől eltekintve az egyesületi életben is mutatkoznak a gazdasági bajok és felekezeti elkülönülés hatásai. Élénk élet van a felekezeti alapon szervezett legényegyletekben és körökben, azok az egyesülések azonban, melyeknek felekezetek fölé emelkedve kellene a társadalom intelligencia, foglalkozás, vagy érdekezésség alapján összetartozandó elemeit összetartania, megszűntek, vagy belső torzalkodások között tengődnek.

Így megszűnt a régi vármegyei kaszinó, melyben a háború előtt valláskülönbség nélkül találtak otthont úgy a vármegye úri elemei, mint a város polgárságának kiemelkedő kereskedő- és iparostagjai. Azóta újra és újra alakulnak a különböző társaskörök hol felekezeti, hol e szempontból liberális alapokon, ezek azonban inkább kártyázó-

és feketézőhelyek, mint kaszinók, közelebbi rokonságban vannak a megszűnt Központi kávéházzal, mint a Széchenyi István elgondolásaival.

A munkáskérdés ma jóformán a köznyomor kérdésével azonos. A háború előtt sem voltak itt nagyobb elégedetlen munkástömegek, mert a dohánygyári munkások legnagyobb része falusi kisgazdaleány vagy kisgazdafeleség lévén, a javítóműhelyi szakmunkásság pedig az államvasutaknál kivételesen előnyös életfeltételeket élvezvén, nem volt hajlamos sem a nyugtalankodásra, sem a marxizmus jegyében való apostolkodásra. A szocialista szervezkedés különösen a dohánygyár városi munkásainál és a kisebb iparüzemekben talált ugyan elvértve párthíveket, komoly formában azonban a munkásság, mint politikai erőtényező a város életében csak az októberi forradalom hatása alatt jelentkezett. Sajnos a vezetés csakhamar átcsúszott néhány félművelt zsidó kommunista, züllött iparos és városi cseléd kezébe és ennek volt tulajdonítható, hogy a kommunista felfordulás a városban rendkívüli pusztításokat végzett, sőt még vértanukat is követelt. A kommunizmus néhány hónapja alatt egymást váltották fel a városban a csehek és a vörösök. Az államvasutak javítóműhelyének munkásai elszéledtek, elnéptelenedtek a kisipari műhelyek, ma boldog, akinek még munkája akad, vagy legalább odatarthatja fazekát a népkonyha eledelt osztó nyakana alá.

A város vezetősége közben valami csodálatraméltó naivitással fogott hozzá, hogy munkaalkalmat és gazdasági fejlődést teremtsen. Igénybe vette a Speyer-féle kölcsön millióit s ebből mindenekelőtt egy nagy városi házat építtetett. A város központjában épült ezen drága épületben pedig néhány üzleten és a víz- és elektromos művek irodahelyiségén kívül van egy vendéglő, egy kasmóhelyiség, egy hangverseny- és bálterem és egy mozgóképszínház. Mintha bizony itt egyéb se hiányzana a munkanélkülieknek, a munkaképteleneknek, a tüdőbetegeknek és éhezőknek, mint egy kis vigadás és a súlyos kölcsön törlesztőrészleteinek az adóhoz való jótékony hozzácsapása. Arra is hivatva érezte magát még ez az álmokat látó, lelkes magisztrátus, hogy a romladozó municipium végső anyagi erejével túlméretezve újraépítse a város elektromos műveit. A környékbeli városok és falvak távvezeték útján való ellátásáról álmodoznak Újhelyen a Salgótarjáni Kőszénbánya és a Bánhidai központ mintájára, csak éppen arra nem gondolnak, hogy ezeknél a porszén hely beni eltüzelése, a kedvező fogyasztópiacok könnyű megközelítése és végre az adja meg az üzleti rentabilitást, hogy ezek a nagyvállalatok befektetéseik költségeit nem a Speyer-kölcsön súlyos kamatokkal terhelt drága millióival fedezték.

Országokat bejárva sem találkozhatnánk a bomlás, romlás és reményvesztettség ilyen megdöbbentő képeivel. Még a jóindulat és segítő akarás is minduntalan ferde útra téved. Félrendsabályokkal és injekciókkal itt már nem lehet tartósan segíteni. Vagy át kell engedni e várost a liánoknak és a bozótnak, vagy oda kell állnia segítő kezekkel az egész nemzetnek Trianon e legszerencsétlenebb mártírja mellé és megszerezni számára az új életnek és új munkának új és egészséges alapfeltételeit.

TÖRTÉNETI REGÉNYEK TÖRTÉNELEM NÉLKÜL

A nemrégiben komoly kritika alá vette a történeti belletrisztika **A**HISTORISCHE ZEITSCHRIFT, ez a nagytekintélyű folyóirat, több termékét, így pl. a nálunk is — sajnos — jól ismert Emil Ludwig (Cohn)-nak akkori legújabb művét, amely éppen úgy szólhatott Goethéről vagy Michelangelóról, mint Krisztusról vagy Napóleonnól, de amelynek címét már csak azért sem érdemes kutatni, mert a nagyipar-szerűleg működő szerző azóta újabb könyvekkel lepte meg a világot. Az eredmény, amely a seregszemlét kísérte, lesújtó volt. Bennünket azonban most nem a kifogásolt tárgyi tévedések érdekelnek, hanem a folyóirat szerkesztőségének az a végső megállapítása, amelyet az egyes bírálatok eredményeinek összefoglalásakor volt kénytelen megtenni, az általános kulturális színvonal nagyméretű lesüllyedésével okolva meg, hogy az Emil Ludwig-szellemű kritikátlan és tendenciózus irodalom oly nagy olvasótáborral dicsekedhetik.

Mindezt csak azért bocsátottuk előre, hogy ne fogjon el bennünket nagyon a keserűség és ne legyünk egyoldalúan igazságtalanok, amikor a magyar közönséget illetőleg lépten-nyomon hasonló megfigyeléseket kell tennünk, noha a kárvallott embernek nem nagy vigasztalására lehet, hogy nemcsak az ő háza ég, hanem a szomszédjáé is. Mindjárt meg kell azonban jegyeznünk, hogy a német kritikusok leplezetlen megállapításai még így sem hathatnak reánk megnyugtatóan. Az átlagos színvonalat ugyanis ott, úgy látszik, főleg azoknak a nagy tömegeknek az olvasóközönség soraiba nyomulása süllyesztette le, amelyek eddig még alantasabb szellemi táplálékkal érték be, úgyhogy amit a műveltség veszített intenzitásában, azt kiterjedésével legalább némileg visszanyerte. Mi, sajnos, rosszabb, hasonlíthatatlanul kedvezőtlenebb helyzetben vagyunk. Nálunk a statisztika aligha mutathatná ki, hogy a háború előttihez képest megnövekedett az olvasók száma; ellenkezőleg, a megszállott területről elűzött és koldusbotra jutott intelligenciánk kikapcsolódása következtében valószínűleg az abszolút szám csökkenését volna kénytelen regisztrálni. Ilyen körülmények között tehát kétszeresen veszélyes a belső értéknek az az alászállása, amelyet legújabban is két erdélyi író történeti tárgyú regényeiben észre kellett vennünk.

Tabéry Géza „Vértorony“-a és Nyirő József „Sibói bölény“-e éppen nem olyan remekművek, hogy feltétlenül szükséges volna velük kapcsolatban adni elő általános kifogásainkat, mégpedig azzal a céllal, hogy a vadhajtások lenyesegetése után a következő évekre annál pompásabb termést remélhessünk. Az apropót az a vita szolgáltatja, amely könyveikkel kapcsolatban az „Erdélyi Helikon“- hasábjain azon kérdés körül zaj-

lött, hogy van-e egyáltalán létjogosultsága a történeti regénynek a mai viszonyok között Erdélyben. Az írók egy része, mint egyik robusztus képviselőjük kifejezte, „nyíltan megvonta tetszését a múltbagyaloglástól, a múmiák költögetésétől“ s követelte, hogy az erdélyi szépirodalom ne „régii magyarosan, arisztokratikusan, a valóság megvetésével 'iparkodjék gyökeret eresztetni, hanem keresse a jelen izzó fájdalmas problémáit s azokat dolgozza fel. Erre a másik fél azt felelte, hogy a jelennel csak megalkuvások árán, a hatalom gyakorlóira való tekintettel lehet foglalkozni, ellenben az idők távlataiba visszamenekülve, mindenki igazabban, becsületesebben, teljesebben fejezheti ki önmagát, ami köznapi nyelvre lefordítva azt jelenti, hogy az író a mai állapotokról akkor is elmondhatja, mégpedig a mainál nagyobb szabadsággal, véleményét, ha elmúlt évszázadok hasonló életkörülményeit rajzolja. A történelem ez esetben csak allegória lenne, és a ma meg a tegnap egyező vonásainak kikeresése ellen nem is lehetne senkinek sem kifogása. Az önértetükben sértett történeti regényírók azonban még tovább mentek s visszafordítva a vádat, kijelentették, hogy ők a rekonstruáláson kívül a magyarság mai sebeit is meg akarják gyógyítani, amikor modem orvos módjára a baj eredetéig mennek vissza és a sebeket nem egyszerű tüneti kezeléssel, hanem gyökerükben kiegészítve akarják eltüntetni.

Ilyen magasabb nemzetgyógyító igényekkel lép fel tehát a két említett regény s ez az oka, hogy mi sem foglalkozunk oly csekélységekkel, amelyeket a retorika a történeti hűség külsőségeinek nevez s amelyekre mindamellett egy K. F. Meyer vagy Mereskovszkij sem tartotta méltóságán alulinak ügyelni. Tehát nem ütközünk meg azon, hogy az egyik regény, amely az 1514-i jobbágyháború körül játszódik le, a pártütő török herceget, Dsemet, aki a XV. sz. utolsó tizedében mint meglett ember halt meg Rómában, egész felesleges módon ugyanekkor tízéves gyermek gyanánt szerepelteti Magyarországon, noha itt sohasem járt; hasonlóképpen azt sem tesszük szóvá, hogy a másik regény írója meg egy magyar mágnásasszonyt annak a II. Józsefnek a kedvesévé tesz, akiről még a XVIII. század botrányhajhászó franciái is éppen az ellenkező bizonyosságot szolgáltatták. Elnézzük az ilyen önkényes változtatásokat, annál inkább kívánjuk azonban, hogy ha már nem is „külsőségekben“, de lényegben hűen tükrözzék vissza a regények az illető korokat, azaz a szereplő emberek úgy beszéljenek, úgy gondolkozzanak és oly indító okokból cselekedjenek, miként az akkor szokásos volt. Mivel egy regény történetinek csak akkor nevezhető, ha hősei testestül-lelkestül csak illető kor gyermekei, egyáltalán nem elég, ha az író mai gondolkozású emberekre régen elhaltak neveit és ruháit aggatja. A regényírótól tehát meg kell követelnünk, hogy éppen úgy ássa bele magát a rajzolt korba és értse meg annak lelkét, gondolkozását, mint bármely történetíró. Nem kívánhatunk ugyan forrástanulmányokat, amelyek új eredményekre vezethetnek, a meglevő feldolgozások figyelembevételét azonban már teljes joggal követelhetjük meg.

Az ily módon értelmezett történeti hűség szemszögéből vagyunk kénytelenek az említett két regényt megvizsgálni.

A „Vértorony“ fő társadalmi problémája a nemes és a jobbágy viszonya, helyesebben az utóbbinak a legdurvább önkénykedéssel való

kiszipolyozása. Több főúri szereplője van a regénynek, de ezek egytől-egyig a legőnzőbb, leglelketlenebb emberek, sőt minden emberi érzésből kivetkőzött vadállatok. Semmi sem szent előttük, beszennyeznek minden útjukba kerülőt, durván eltaposzák a védtelen nőket, s amikor vadászás közben kiderül, hogy elveszett a húsdarabokkal teli tarisznya, egy pillanatig sem haboznak, hogy levágják az első arra járó kisgyermek kezét, csak hogy le tudják csalogatni sólymukat a magasból. A jobbágy és bányamunkás sorsa pedig alig valamivel jobb, mint a gályarabé vagy rabszolgáé. Hihetetlen fantáziával színezi ki Tabéry a főúr és jobbágy által képviselt ellentétet, de hogy milyen távolra jut így a történeti igazságtól, arra elég egyetlen példa. A regény szerint a földesúri önkénykedés egyik válfaja a kilenced beszédese, amelynek során a legcsikorgóbb januári hidegben a várnagy bejárja embereivel a falvakat s mindazokat, akik a kilencedet nem fizették meg, ruháiktól megfosztva családostul kidobhatja a szabadba, a biztos pusztulásnak, megfagyásnak téve így ki őket. A valóság ezzel szemben a következő. A „nona“ a gabonatermés 10%-át tette ki, a kilencedik tizedet, amelyet a földesúr, a birtokos a föld hasznóbére fejében kapott, és pedig mindjárt aratáskor. Minden tizedik asztag az egyházé volt, minden kilencedik pedig a földesúré, akitől a jobbágy a földet megművelésre átvette, úgyhogy a gabonatermés nyolctizede a jobbágyé maradt. A kilenced egymagában tehát nem volt nagy teher s bizonyára ma is sok feles, harmados vállalkozna, hogy feltörje ekéjével a rögöt, ha a teher csak a mindenkori termés egyötöde volna. Mint a terménygazdálkodás egész rendszeréből következik, a földesúr a kilencedet azonnal az aratás után vette át s így télvíz idején annak be nem szolgáltatása miatt represszáliára sor sem kerülhetett. A kor történeti forrásaiban nyoma sincs ily esetnek, az elszömyítő rajz a megfagyásra kárhözvont jobbágyokról tehát egyes-egyedül az író fantáziájának terméke. Mégis, mi indíthatta Tabéryt leírására? Márki Sándornak Dósa Györgyről szóló életrajzában olvashatta, hogy György brandenburgi őrgrof solymosi uradalmában élő jobbágyok kérték, hogy feleségüknek ne kelljen télen disznóöléskor a belső részek tisztogatása végett felmenni a hegy csúcsán fekvő várba, mert kisgyermekükkel a felmenetelkor és lejövetkor könnyen elcsúszhatnak és így bajuk eshetik, hanem legyen szabad a munkát a hegy tövében, házaikban végezni. Pár sorral alább olvasta azután ugyancsak Márki könyvében, hogy az őrgrof tisztjei szigorúan beszédtek a kilencedet. A téli fagynak és a kilencednek ezek a tényleg különálló, egymástól független képzetei folytak össze Tabéry előtt a hátborzongató rémmese formájában. A szűnyognak ez az elefántta fújása mutatja azt a mértéket, amellyel a „Vértorony“ a szociális ellentéteket kiélezi.

A kor, amelyről írt, zárt könyv maradt Tabéry előtt. Az egyes kirívó esetek példátlan és ijesztő méretű általánosítása eltakarta előle az újkor fordulójának igazi képét. Tükrével nem Dósa korát állítja elének, sőt, mi több, nem is a mi korunkat. Mert valahogyan még azt is meg tudnék érteni, hogy valaki az allegorizálást túlhajszolva, könnyen felismerhető kulcsregényt írna, amint az a Bach-korszakban divatos volt. Tabéry eljárása azonban még ennél is érthetlenebb. Regényében azt találjuk, amit Dósa koráról a magyarországi történeti materialisták, az

Ágoston Péterek és Szende Pálok századunk első éveiben gondoltak. A zsarnok, önző főurak Ágoston könyvéből léptek elő, abban a részben pedig, ahol gúnyosan „a haza lángelméjének és kerepeci tudósnak“ titulálja Werbőczyt, „akinek dicsőségfényét három évszázad kéjelgő használatában fényezte egyre ragyogóbbá a nemesi érdekek és az urak szolgálataiba cselédnek szegődött történetírás“, ugyan ki nem ismerne Szende hírhedt tanulmányára! De hol vagyunk ma már ettől a régésrégen elavult, nevetséges történeti materializmustól! A magyar történetírás, becsületére legyen mondva, soha egy pillanatra sem veszítette el józanságát; annál lehangelőbb, hogy a regényírók között akadnak még e mesterkelt felfogásnak és egyoldalú iránynak hívei, mint éppen a szenvedélyesen magyar érzésű Tabéry. Lehet különben, hogy a szerzőt is gondolkozóba ejtette az a barátságos és megértő kritika, amelyben az egészen baloldali szocialisták erdélyi orgánuma, a „Korunk“ részesítette, s azóta rájött, hogy ezt bizony egyedül annak köszönheti, hogy a kommunizmussal kacérokodó intellektuelek a regényben kedvenc mestereik történetfelfogására találtak.

A „Vértorony“-ból tehát valóban hiányzik a történelem. Nyoma sincs a műben annak a társadalmi szervezetnek, amely e korban az embereket — hatalmasokat és gyengéket — összefűzte. Ha az írónak csak halvány sejtelme is volna, hogy mi volt a familiaritás, mily benső viszony kapcsolta össze az urat és szolgálait a família keretében, amelybe jobbágyok is bejuthattak, akkor bizonyára nem képzeli, hogy a jobbágy a földesúr rabszolgája volt. Eszünkbe sem jut megkívánni, hogy nyugateurópai feldolgozásokból tájékozódják a XVI. századi szociális állapotokról és társadalmi felfogásról, bár viszont nem egészen értjük, hogy miért éppen egy regényírónak járjon ki tudatlanságáért az amnesztia. Azt azonban már mégis számon lehet kérnünk, hogy miért nem ismeri a modern magyar történetirodalom közkezen forgó termékeit, ha már nem is a familiarisokról szóló alapvető akadémiai értekezést, legalább Takáts Sándor műveit, amelyek nyomán megismerhette volna a kezdődő újkor magyar társadalmát. Együttal meg kell mondanunk azt is, hogy a történeti materializmus világnézetén Nyugat-Európa már régen túl van. Vegyen csak elő Tabéry egy olyan szociológiai munkát, amelyet ma ott modernnek tartanak, pl. P. Fahlbeck könyvét (Die Klassen und die Gesellschaft) s azonnal be fogja látni, hogy az osztályharcról mint a történés vezérmotívumáról többé nem lehet komolyan beszélni, viszont a „feudalizmust“ meg nem lehet megvetően elítélni csak azért, mert a mai „feudalisták“ nem tetszenek nekünk. Igazán ideje volna, hogy a kultúra szerves fejlődéséről és a társadalmi differenciálódásnak e fejlődést előmozdító szerepéről helyes, a történeti tényeknek megfelelő képet kapjon a mai átlagember s végre megmagyarázzák neki, hogy feudalizmus, rendiség szükséges fejlődési fokok voltak, mert nélkülük a kasztrendszer vagy a félvad nomádság állapotában volnánk ma is. S ugyan kitől várhatnók a helyesebb felfogás elterjedését, ha nem a szépirodalom művelőitől? Természetesen jobb volna a helyzet, ha az általános műveltségnek a bevezető sorokban konstatált aláhanyatlása nem perzselt volna el minden reményt, hogy a történetírók művei eljuthatnak még a széles tömeghez és hathatnak azokra.

De ha már a közvetlen kapcsolat — reméljük, nem végérvényesen — meg is szűnt, az összekötő szálakat reprezentáló szépíróknak kellene legalább annyit tanulniok, hogy felszabaduljanak az elavult dogmák igézete alól, amelyek tarthatatlansága amúgy is bebizonyosodott.

Megvalljuk, ezek után még kevésbé értjük, hogy a főurak kipellengérezésével milyen sebeket akart Tabéry gyógyítani. A romániai „agrárreform“ tudunkkal megszüntette a nagybirtokot, a „feudalizmus“ eltűnt Erdélyben. Csökevénynek oly gyógyítgatása, mint azt a regényíró tette, aligha van a hatalom mai urainak kedve ellenére. Egy csonkaországi író több joggal írhatta volna meg a „Vértorony“-t s nagyobb rezonáló rétegre is számíthatott volna, mert itt bizonyára nagyon sokan vannak, akik idejétmúltá jelen-ségnek tartják a „mamutbirtok“ túltengését. Jászi Oszkárék emigrálása óta azonban, nagyon helyesen, senki sem küzd ez abúzus ellen ily történetietlen módszerrel. Nem vonja senki sem kétségbe — évszázadokra visszamenően — a nagybirtok történeti szerepét, nem is tünteti azt fel kizsákmányolási szervezetnek, hanem sokkal higgadtan és igazi történeti megértést tanúsítva, azt vitatja csak, hogy a mai viszonyok között az egyetemes nemzeti érdek kívánja szűkebb térre szorítását. Tabéry regénye propaganda lehetne az erdélyi birtokrablás mellett. S ami a legszomorúbb, az író akarata ellenére tette azzá. Belegabalyodott a hínárba és nem maradt ideje, hogy az örvénylő vízben tájékozódjék.

Nyíró történetiszemlélete még avatagabb, mint Tabéryé. Nem a kezdődő XX. század, hanem a millenáris idők felfogása szerint gondolkoznak emberei. Az anyanyelvhez tehát rajongó odaadással ragaszkodnak, annak nemzetegységet kifejező jelentőségével teljesen tisztában vannak, holott a valóságban a felvilágosodás világpolgári gondolkozásmódja sokáig vakká tette őket és csak lassan lett előttük tudatos, hogy a nyelvet a nemzet legföltettebb kincsének kell tekinteni. Nyíró hősei azt is vüágosan látják, hogy a jobbgátság, a nép milliói teszik a nemzet gerincét, amelynek számára a demokrácia nevében meg kell teremteni az új életfeltételeket, holott a XVIII. század felfogásától mindez merőben idegen. Az egyenlőség Franciaországban a forradalom előtt csak a városi burzsoáziának nyújtott előnyt, nálunk pedig hosszú évtizedek múlva is csak a nemességnek és a mágnásoknak egy színvonalra hozását jelentette Werbóczy fogalmazása, az „una eademque nobilitas“ szellemében, s így nem csoda, hogy a közfelfogás a jobbgátságot felszabadítása után is sokáig kizárta a politikai nemzet köréből. Az az ellenállás is, amelyet az ország a regény lapjain II. Józseffel szemben kifejt, nem a XVIII. században gyökerezik, hanem a Bachkorszakról és a provizóriumról ránk maradt közkeletű képnek a visszavetítése, kiegészítve a darabont-korszak némi reminiscenciáival. A regény főhőse, idősebb Wesselényi Miklós pedig nemcsak korát előzi meg, hanem egyszersmind a hajlíthatatlan és lángoló hazaszeretet oly megtestesítője, amilyen csak egy XIX. századvégi ellenzéki képviselő lehet, akit kerülete több cikluson át küldött már a parlamentbe.

Az esztétikusok joggal kifogásolhatják, hogy a regényben nincs fejlődés, mi pedig a történelmet keressük benne hasztalan. A regénynek van cselekménye, mégpedig mozgalmas, — a történelem azonban kiszorult belőle. Az a történelem, amely naponta újra és újra átgyúrja az egyes embereket és a tömegeket, amely sohasem áll meg, de amelynek menetében mégis fel lehet ismerni a változás irányát. Érthetetlen, hogy a regényírók, akiknek fantáziáját pedig a hézagok kitöltésénél nem köti meg a tudományos akribia parancsa, mint a „Sibói bölény“ is mutatja, megelégszenek a külső történések feljegyzéseivel s már semmit sem törődnek a világnézet és életfelfogás változásával. Nem vesznek tudomást arról, hogy a szellemtörténeti irányt a szaktudomány nemcsak a külföldön fogadta el, hanem annak nálunk is figyelmen kívül nem hagyható útjelzői vannak. Azt hisszük, hogy ez a negligálás annak a szomorú állapotnak a következménye, hogy Magyarországon az írók tanulás nélkül akarnak mesterré lenni. Hol van ma már az az írótipus, amelyet valamikor Arany képviselt! Pedig ő nem járt egyetemre, a nagyvilágot sem száguldotta be, annál inkább mélyedt azonban el otthon tanulmányában. Bármilyen istenáldotta tehetség is volt, nem restelte a fáradtságot és tanult; de nem is találkozunk műveiben lelki vagy világnézeti anakronizmussal. Ha az ő példáját akarta volna követni Nyirő, talált volna oly modern műveket, amelyekből megismerheti a XVIII. század végső éveinek gondolkozásmódját. Alig pár évvel ezelőtt a Magyar Történelmi Társulat két nagy kötet forrásanyagot is publikált. Az egyikből, amely a magyar államnyelv sorsát beszéli el, tisztába jöhetett volna azzal a kérdéssel, hogy a nemzeti nyelv milyen helyet foglalt el az emberek gondolkozásában, a másikkól pedig Wesselényiről is szóló fontos iratokkal kapcsolatosan a II. József halálát követő nagy nemzeti felbuzdulásról olvashatott volna s ezekből azt is meglátta volna, hogy Erdélyben csak 1794-ben kezdtek a „patrióták“ oly dolgok felől tanakodni, gyűlésezni, társulatokat szervezni, amelyek Budán és Pozsonyban a szenedélyeket 1790-ben tüzelték fel. Arról az érdekes, de annál jellemzőbb tényről ismét, hogy a nemesség a francia forradalom jelszaváért, az egyenlőségért és szabadságért mint lelkesedett, de csak azért, mert — korántsem rosszindulatból, hanem benső meggyőződésből — azokkal a saját érdekeit mozdította elő, sok jellemző vonást olvashatott volna Eckhardt Sándor szép könyvében (A francia forradalom eszméi Magyarországon).

Mint e példák mutatják, a szakkörök igyekeztek a fontos problémákat a modern kor követelményeinek megfelelően legjobb tudásuk szerint megoldani; a Történelmi Társulat nagy áldozatokkal publikálja és terjeszti is műveiket, a késelem vádja tehát nem érheti őket. Minden jó szándékuk és erőfeszítésük kárba vész azonban, mert még azok a regényírók sem vesznek róluk tudomást, akik ugyanazon problémákkal foglalkoznak. Ennek a sajnálatos jelenségnek a végső okát mi is az általános, kulturális színvonal süllyedésében látjuk. A szépíró ugyanis önkénytelenül is közönségének értelmi nivójához igazodik s ha azt kevés fáradtság árán is kielégítőnek találja, nemcsak nem töri magát az újabb tudományos eredmények megismerése után, hanem mellőzhetőnek véli oly régi forráskiadványok, pl. Kazinczy nagy terjedelmű

levelezése, fellapozását is, amelyek pedig hozzásegíthették volna a XVIII. századvégi ember gondolkozásának megismeréséhez.¹

A kulturális stülledés nagysága akkor tűnik igazán szemünkbe, ha Nyiró regényét összehasonlítjuk Kemény Zsigmond ismeretes tanulmányával; természetesen nem felépítés vagy művészi kifejezőmód, hanem csak a történeti felfogás tekintetében. Kemény is hasonló körülmények között, a Bach-korszakban írta művét, amikor még az ifjabb Wesselényi is élt, de azért nem találta hazafiatlan cselekedetnek, hogy megmutassa hősének gyarlóságait, hibáit. „Soha valódi vezérszerepet nem vitt, erre szenvedélyei, vakmerősége és gyermekies gascogneade-jai miatt teljesen alkalmatlan volt“, mondja róla, míg ugyanez a Wesselényi Nyiró regényében olyan hérosz, akinek nemcsak hibái követelnek elnézést, hanem ő maga Erdély ellenállásának vezére, élniakarásának szimbóluma. Jól ismeri Nyiró a nagy essay-író tanulmányát, sok vonást át is vesz belőle. De csak azokat, amelyek a jelzett millenáris, görögtűzű felfogású képbe beleillenek. A többit ellenben elhagyja, noha azok a modern ember számára nagyon sokat jelentenek. Elhagyja pl. a következőket is, mégpedig csak azért, mert elűtnek a hérosz sematikus képétől:

„ő inkább vala aristocrata megszokásból, ízlésből és ősi példák szerint. A szabadságot szerette fölvilágosodott ragaszkodásával az átmeneti korszakok azon kétes embereinek, lak már elvileg meg tudják különböztetni a szabadságot a szabadostól, de cselekményileg még nem; s kik szívesen olvassák a francia encyclopedistákat, elmennek a szabadkőművesek páholyába és hiszik, hogy nagy változások történhetnek a világon, azonban, mint Herodes nem tudta a sok csecsemő közül a Messiást kitalálni, ők sem sejtik, hogy a megszületett eszmék közül — melyek előttök a porban játszanak — melyik van hivatva az emberiséget rendeltetése felé vezetni, a meggyőződés szelíd Jordán vize vagy az erőszakolás vérkeresztisége által.“

Mi volt Wesselényi, kérdezi Kemény s felelete rövid: „Leginkább aristocrata és felvilágosodott férfi.“ Mindaz, amire e megállapítás második fele vonatkozik, teljesen hiányzik Nyiró regényéből. Kihullott az a rész, amely a sablonostól elütő és korjellemző egyéni vonásokat tartalmazza. A ma megrajzolt Wesselényi-portrait szintelenebb, helyesebben: egyszínűbb, mint a háromnegyed század előtt megfestett arckép, — vajjon nem kényszerít-e meggondolásra ez a jelenség?

MÁLYUSZ ELEMÉR

¹ Erdélyi íróinkat kétségtelenül nagyban mentesíti az a körülmény, hogy 1919 óta megjelent magyar tudományos könyv, a román kormány bűnéből, alig jut el hozzájuk.

RACIONÁLIS ÉPÍTŐPOLITIKA

KÖZPONTI statisztikai adatgyűjtésünk sajnos nem rendelkezik pontos adatokkal arravatkozóan, hogy vajjon mekkora összeget építünk be épületekbe évente? Érdekes volna pedig ismerni ezeket a számokat, amelyeket így csak megközelítéssel kísérünk megbecsülni. A székesfőváros statisztikai hivatala szerint Budapesten 1928-ban száztizennyolcmillió pengőt tett ki az összes elkészült épületek értéke.¹ Ha az 1928. évet normálisnak tekintjük (ámbar építkezés szempontjából remélhetőleg alatta volt a normálisnak), ha továbbá tekintetbe vesszük, hogy egyrészt az állam költségvetése megközelítőleg hatszor akkora, mint a fővárosé, az ország népessége pedig megközelítőleg nyolcszorosa a fővárosénak, végül ha számolunk azzal is, hogy a főváros és a vidék közt építkezés szempontjából egyelőre az előbbinek kell jelentősebb szerepet tulajdonítanunk, talán elég óvatosan járunk el, ha az országban normális, évente felépülő épületek összegét ötszázmillió pengő körül becsüljük meg.²

Ez a kétségtelenül tekintélyes összeg kell hogy elgondolkozásra késztesse, vajjon célszerűen, helyesen történik-e az az immobilizálódási folyamat, amelyben még hozzá igen nagy részben kölcsönzött tőkék játsszák a főszerepet? Időszerű a kérdés különösen most, amikor a közgazdasági élet vezető tényezői örvendetes egyöntetűséggel fejezték ki reményüket külföldi tőkék várható nagyobbarányú beáramlása iránt s amikor tehát joggal feltehető, hogy az évenként beépülő tőkék nagysága is növekedni fog. Időszerű a kérdés azért is, mert az optimizmus hangjaival egyidejűen viszont igen komoly intelmek is hangzottak el, előbb a Nemzeti Bank elnöke, utóbb a kormányelnök részéről, mely intelmek a különböző beruházási tervek elbírálásánál annál nagyobb súllyal kell hogy latba vettessenek, mert hiszen úgyszólván szentesítették a közvélemény ilyenirányú régi óhaját, pecsétet ütöttek azokra az elszórtan, de elég sűrűn jelentkező kritikákra, — talán legmarkánsabb kifejezőjük Éber Antal volt — amelyek a beruházások terén a legszigorúbb takarékossgot és a legjózanabb számvetést követelték. A szigorú takarékossg jelszavával látszólag szemben áll viszont

¹ Ebből az államra 20%, a fővárosra 7%, részvénytársaságokra 14%, egyesületekre 5%, magánosokra 54% esett.

² Az 1929—30. évi állami költségvetés rendkívüli kiadási és beruházás tételeiből kerekítve 20,000.000 pengő mutatható ki építkezésekre előirányzott összegekként. A költségvetés adatai egymagukban természetesen csak igen bizonytalan képet adnak az egyes tárcák keretében lefolyó ilyenmű beruházásokról. Érdekes, hogy míg a főváros költségvetésének kerekén 4%-át teszik a beruházások, addig ezek az áll. költségvetésben csak kerekén 1.5%-ot tesznek ki.

az a követelmény, hogy minél előbb minél több közmunka, középítkezés rendeltessék el, mert általában a közmunkák, de különösen a középítkezések igen alkalmasak arra, hogy az egész ország elemeydt vérkeringését felfrissítsék, hiszen az építkezések közvetlenül 34 iparágat foglalkoztatnak, közvetve pedig még ennél is többet. „A pénzforgalom egészséges megindításának legtermészetesebb és leggyümölcsözőbb módja az építkezés fellendítése. A nagyobb középítkezések lebonyolítása lehetővé teszi a munkások és iparosok egész sorozatának hosszabb időre biztosított foglalkoztatását“ — írta egy helyen Belatiny Artur, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke,¹ hozzátéve azt is, hogy az építkezéseknél szerencsés arány áll fenn az anyaghányad, a munkahányad s a szellemi és fizikai munka között.

Ezek után azt kérdezhetjük, áthidalható-e az az ellentét, amely egyrészt a legilletékesebb tényezőknek a közvélemény által is alátámasztott s a legszigorúbb, „nagykorúan“ józan takarékosagra vonatkozó felfogása, másrészt pedig ugyancsak illetékes tényezőknek a tapasztalatokon kialakult azon felfogása között fennáll, amely szerint az építkezések széleskörű fellendülése a társadalom kiterjedt kategóriáiban éreztetvén jótékony hatását, kívánatos és szükséges is. Ha erre a kérdésre válaszolni akarunk, — már pedig a válasz a magyar belső gazdasági megerősödés szempontjából meglehetősen jelentőséggel bír, — ha meg akarjuk jelölni azt a faktort, amely a szigorú takarékoság és az építkezési tevékenység kívánatos fellendülése közti ellentétet a közgazdaság javára oldja fel, azt két szóban foglalhatjuk össze: racionális építőpolitika.

Amidőn alábbiakban röviden körvonalazzuk a racionális építőpolitika alapelveit, pár szóval ki kell tennünk a múltban folytatott építőpolitikánkra is, amely bizony nem igen nevezhető — a kifejtendő értelemben — racionálisnak.²

Nem lehet racionális építőpolitikánk akkor, ha már a kezdet kezdeténél, az építési programra felállításánál nem járunk el a legkörülmétektöbb gonddal. Már pedig e téren gyakran találkoztunk az ötletszerűség felette káros jelenségével. Hogy egy megvalósítandó, esetleg hatalmas, nem ritkán több milliós pengős költségkerettel megépülő intézménynek az alaposan átgondolt célja és rendeltetése, az építkezésre legalkalmasabb helye, annak későbbi rentabilitása, vagy közvetlen hasznát nem hajtó intézmények esetében (amely kategóriába középületeink túlnyomó része esik) annak berendezési, felszerelési és fenntartási költségei, végül pedig annak a cél és rendeltetés szerint legmegfelelőbb kivitele nem gondoltatott át szabatosan és teljesen, az olyan gyakori jelenség, amellyel mindenki találkozhatott, aki e kérdésekkel valamilyen vonatkozásban áll s így konkrét példák felmentése vagy bővebb leírása feleslegesnek látszik. Sokszor a legnagyobb jóindulat és igyekezet mellett, sokszor a középítkezések lebonyolításának mai rendszerében rejő, tehát mintegy velejáró

¹ „Vállalkozók Lapja“, 1929. dec. 24.

³ Az alábbiakban túlnyomórészt középítkezésekről lesz szó, ami természetesen is, ha meggondoljuk, hogy a magánépítkezések terén a takarékoság és célszerűség kérdései szinte önmagukról szabályozódnak.

hibák miatt, sokszor pedig a fentebb leírt aktusok valamelyikénél elkövetett hibák folyományaképpen felépülnek hatalmas épületek, amelyeknek létoka esetleg valamely felelős tényező egy „gyenge pillanata” s amelyek csak gondot, bosszúságot, költséget okoznak mindazoknak, — a vállalkozókat többnyire kivéve, de nem ritkán azokat is beleértve — akiknek azzal az építkezéssel dolguk van, mindaddig, míg csak az érthetetlenül, de természetesen jelentkező költség- és hiteltülpéseket is keserű ábrázattal le nem nyeljük. Vannak esetek, amikor elég sokan és elég biztosan előre tudják, hogy hol és melyik időpontban kezdenek majd ezek a káros tünetek jelentkezni a nélkül, hogy segíteni módjukban volna. A leggyakoribb, mondhatni általános az az eset, — ezt nyomatékkal ismételjük — amikor az összes közreműködő faktorok egyenként és összesen mind a legjobb szándékkal és igyekezettel vannak eltelve, s a jószándékkal, rengeteg energiával, költséggel és igyekezettel megalkotott mű mégis tökéletlen.

Allapítsuk meg egyszer és mindenkorra, hogy egy középítkezés helyes lebonyolításának megvan a maga egész pontosan előre megszabható rendje és minden enémű alkotásnak megvan a maga, majdnem olyan törvényszerű „érés” ideje is, mint ahogyan azt a természetben látjuk. A középítkezések lebonyolításának bármely fázisában lépnek fel tehát gátló vagy zavaró jelenségek, annak az eredmény feltétlenül kárát vallja. Egy félív papirosra össze lehet írni azokat a kérdőpontokat, amelyekre valamely építkezés lebonyolítása előtt szabatos válaszokat kell kapnunk ahhoz, hogy a munka zavartalan s az eredmény biztosítva legyen.

A racionális építőpolitika a helyes építőprogrammnál kezdődik. Az egy-egy évre szóló építőprogramm éppen úgy előre volna megállapítandó, mint a költségvetés. Eltekintve azoktól az előnyöktől, melyek a termelés folyamatosságában, a zökkenők elkerülésében (hirtelen üzemreduktiók, felesleges anyagraktárak s így kamatozatlanul heverő tőkék, váratlan munkáselbocsátások!), valamint a munkák igazságosabb és egyenletesebb szétosztásában jelentkeznének, igen nagy előnyt jelentene az évi építési programm azáltal, hogy abban mindig ellenőrizhetnők, hogy vájjon a létesítendő, közvetlenül hasznat nem hajtó és közvetlenül is hasznat hajtó objektumok között megvan-e az a kívánatos arány, amelyet közpénzekből való beruházásoknál, különösen ha azok kölcsönvett pénzekből létesülnek, joggal elvárhatunk.¹

Az elfogadott építési programm keretén belül a legnagyobb gondot elsősorban is az egyes objektumok precíz építési programjainak megállapítására kellene fordítanunk. Ez azért fontos, mert precíz építési programot csakis a létesítendő intézmény céljának, rendeltetésének, üzemének teljes átgondolása, kiérlelése után lehet megalkotni. Pontos építési programm kidolgozása mellett kizártnak tekinthető a munkaközbeni változtatások veszedelme, amely egyrészt az épületek idejében való elkészülését megakadályozza, másrészt gyakran

¹ Az országgyűlés költségvetési vitája erre a funkcióra több szempontból nem alkalmas, legfőképpen azért, mert az egyes tárcák kebelében végrehajtott középítkezéseknek igen nagy százaléka nem az állami költségvetés tételei között nyeri fedezetét.

az összköltség tetemes százalékát emésztí fel. Ha már az egyes objektumok precíz építési programja készen áll (ez különösen fontos oly intézményeknél, amelyekre a gyakorlat állandó típusokat kevésbé alakíthat ki), akkor a legnagyobb gondossággal és pontossággal készítenők el az építési tervezetek és költségvetések. Bármennyire magától értetődőnek tetszik is ez a követelmény, itt követjük el a legnagyobb hibákat s ezért a munka ezen fázisával kissé bővebben kell foglalkoznunk. Nálunk, még az állami építkezések terén is, sajnos, azt kell látnunk, hogy — ellentétben a külföldön kialakult és bevált gyakorlattal a tervezés és költségvetés kérdését sokan olyan mellékesebb kérdésnek tekintik, amelyre vagy semmi súlyt nem helyeznek, vagy erre a munkára kevés időt hagyva, megelégsznek vázlattervekké! és az azok alapján készült ú. n. légköbméteres hozzávetőleges költségvetésekkel. Az i: 200 arányban készült vázlatterveket csak a szakember tekinti vázlatnak. Mivel többnyire szépen ki vannak húzva és festve, a laikus azokat teljesen elegendőnek tartja s itt a sok bajt okozó tévedés forrása. Ilyen léptékű tervek alapján részletes költségvetést szakszerűen elkészíteni nem lehet. A hozzávetőleges költségvetés pedig bizonytalanba való ugrás csupán, de legfeljebb tájékoztatásra, nem pedig a várható költségek pontos megállapítására való. Azok a legnevezetesebb, közismert hitelütlépések, köztük a fővárosban pár év előtt befejezett fürdőépítkezés, ahol a túllépés 100%-os volt, — amelyekről aztán a napi sajtó mint hallatlan botrányokról emlékezik meg, s a közvélemény és az illetékes testületek riadtan keresik a bűnbakot, 99 esetben 100 közül erre az apró, mellékesnek látszó körülményre vezethetők vissza. Olyan esetben, mikor a 10—15 tagból álló építőbizottságok rengeteg sok üléshez, szóbeszéd közben, de vázlattervek alapján döntenek az építkezések ügyében, ez a veszély általában mindig fenyeget s valószínűbb a baj bekövetkezése, mint annak elmaradása.

Szinte érthetetlen, hogy annyi keserű tapasztalat után még ma is előfordul, hogy az építető a részletes (1:100 arányú) terveket és költségvetést gyakran egészen rosszul értelmezett takarékoságból véli elkerülendőnek. Furcsa takarékoság az, amely például egy 1,000.000 pengős objektum esetében a várható építési költség 18%-át akarja az építetőnek megmenteni (annyit íté meg ugyanis a Mémőki Kamara tisztelet-díjszabása a részletes tervek és költségvetés elkészítéséért), miáltal esetleg 10, 30, 50%-a a remélt építési költségeknek szakad váratlanul a nyakába. Racionális építőpolitika mellett ilyesmi elképzelhetetlen s minden józan megfontolás azt követeli, hogy középítkezést részletes tervek és költségvetés nélkül elrendelni vagy pláne vállalatba adni nem szabad. A tervezésnél esetleg megtakarított összegeknek aránytalan sokszorosát veszítheti el az építető a kivétel közben, amire számos példát lehet a legutolsó évek anyagából is citálni.

Az építkezés harmadik fázisa a munkálatok tényleges keresztülvitele. Ez a vállalatba adással kezdődik s megállapíthatjuk, hogy a bajok is itt kezdődnek. Középítkezéseknél az ajánlatokat nyilvános versenytárgyaláson szokás beszerezni. Azok a módszerek azonban, ahogyan a beérkezett ajánlatokat elbíráljuk, nem a legalkalmasabbak

a valóban legjobb ajánlatok kiválasztására. Ezer meg ezer eset, pör, rossz épület tanúsítja, hogy nem mindig a legolcsóbb ajánlat elfogadása áll az építető érdekében. Bár az ajánlatokat elbíráló műszaki hatóságok is tudják ezt s nem ragaszkodnak mereven a legolcsóbb ajánlatokhoz, mégis azt kell mondanunk, hogy akár a középárayosító, akár az előkalkuláló elbírálási rendszer¹ a ma követettnél sokkal célszerűbb, miért is a mai rendszer revíziója nemcsak az érdekelt szakörök régi jogos követelése, de a köznek is nyilvánvalóan érdeke. Az áron alul vagy haszon kilátása nélkül vállalt munka csak igen keveseknek állhat érdekében, az építetőnek pedig sohasem. Mindkét fentemlített módszer — melyeknek részletes ismertetésére itt térünk nincs — az irreális ajánlatok kiküszöbölését célozza.

A már vállalatba adott munkánál a legfontosabb a munkálatok, a kivitel szakszerű ellenőrzése. A laikusnak fogalma sincsen arról, hogy ez mennyire fontos, annyira nincs, hogy igen gyakran a vállalkozójára bízva, hogy azt az építési szerződést, amely az építető érdekeit van hivatva elsősorban biztosítani, maga a vállalkozó ellenőrizze. A Magyar Mérnök- és Építészegylet és a Mérnöki Kamara felfogása szerint az ilyen vállalkozó erkölcsi szempontból összeférhetetlen helyzetbe kerül. Középitkezéseknél az ilyesmi ma már szerencsére ritkán fordul elő, a gyakorlat csak annyi hátrányt mutat, hogy az adminisztratív és irányító munkával teljességgel igénybevett műszaki osztályok ezt a munkát — különösen hivatali székhelyüktől távoleső munkálatok esetében — fizikailag képtelenek kellően ellátni. A racionális építőpolitika szempontjából viszont megengedhetetlen, hogy a helyesen kontemplált, műszaki szempontból pontosan megtervezett és körülírt épület akár szakszerűtlen, akár hanyag kivitel miatt szenvedjen csorbát s így értékben csökkenve kerüljön az építető birtokába.

Ezek volnának a vázlatos körvonalai egy racionális építőpolitikának, amelynek az országos építőprogrammtól a munkák tökéletes kiviteléig terjedő jótékony hatása aligha maradna el. Átfogó racionális építőpolitika inaugurálása nálunk még nem volna elkésett intézkedés. Igaz, hogy országos akciók, néptünk életébe vágó fontos mozgalmak játszódtak időközben le (a falusi kislakásépítő szövetkezet tevékenységét a házhelyakciókkal kapcsolatosan visszahozhatatlanul elmulasztottuk népnevelő-, közegészség- és kultúrajavító mozgalommá avatni!), de az utóbbi évek kedvezőtlen pénzügyi és gazdasági viszonyai között aránylag mégis kevés építkezés folyt ahhoz, hogy a háborús és az azutáni évek szükségleteit kielégítették mondhatnák. A nemzetközi pénzügyi helyzet javulása s államunk függő anyagi helyzetének örvendetes megszűnése arra enged következtetni, hogy a munka igazában csak most indul majd meg. Kétszeresen okunk van tehát, hogy a nemzeti vagyonnak építés útján való szaporodása korszerű módszerekkel, köz- és magángazdaságunk lehető legnagyobb hasznára menjen végbe. Egészen rajtunk áll, hogy építőiparunk s műszaki apparátusaink milyen hatásokkal fogják nemzetépítő nagy munkájukat elvegezni.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ

¹ Külföldön mindkettőt alkalmazzák, jó eredménnyel.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

ADY A ROMÁN PARLAMENTBEN

A ROMÁNIAI nemzeti-parasztpárt vezére, Maniu, mikor másfél évvel ezelőtt átvette Románia kormányát, abban a politikai programban, amellyel a román választóközönséghez fordult, ígéretet tett, hogy egyik első feladatának fogja tekinteni a román állam merev centralista elveken felépülő közigazgatásának olyan átalakítását, amelyben az önkormányzat elve a legteljesebb mértékben érvényesülve, lehetővé teszi, hogy az állam polgárai azokat a teendőket, amelyek a helyi közigazgatás feladatait alkotják, a polgári felelősség átérzésével magok lássák el. A múlt év tavaszán ki is dolgoztatott egy közigazgatási törvénytervezetet, amely ugyan távol állott attól, hogy benne az önkormányzat követelményei megvalósuljanak, de mégis haladást jelentett az önkormányzat felé, szemben az eddigi merev centralizmussal.

E törvényjavaslat számba vette legalább a községi közigazgatásban azokat az önkormányzati követelményeket, amelyekhez nemcsak a magyar államtól Romániához csatolt területek polgárai voltak hozzászokva, hanem amelyek Besszarábiában az orosz cári uralom alatt is egészen magától értetődő dolgok voltak. A javaslat ez intézkedései lehetővé tették volna, hogy a kisebbségek is érvényesülhessenek a községi közigazgatásban legalább ott, ahol többségben vannak. A legmerevebb centralista közigazgatásnál egyebet nem ismerő régi királyságbeli (regati) gondolkozás ezt a keveset is soknak vélte. A közigazgatás tervezett — inkább formai, mint lényeges decentralizációjában az állam egységének megbontását látta, a községi autonómiának abban a mértékében pedig, amelyet a javaslat szerkesztői terveztek, annak az állami mindenhatóságnak megtörését, amelyet Bukarest irányadó politikusai feltétlenül szükségesnek tartanak, hogy a kisebbségek elrománosításával, vagy legalább is ellenálló erejük megtörésével megvalósíthassák az egységes román nemzeti államot. A kisebbségi pártok vezetői e javaslatot kiindulási alapul elfogadták abban a reményben, hogy a bizottsági tárgyalásokban sikerülni fog a részletekben olyan választásokat eszközölni, amelyek lehetővé teszik, hogy kívánásaik minimuma legalább a községi közigazgatás körében érvényesülhessen. A javaslat végleges szövege, amely a múlt év júliusában a román parlament elé került, nyilvánvalóvá tette, hogy e reménységük csalóka volt.

A magyar párt vezére, Bethlen György gróf a törvényjavaslat általánosságban való tárgyalásának kezdetén kijelentette, hogy pártja e javaslat tárgyalásában nem vehet részt, mert az önkormányzat követelményeinek még azt a minimumát is elejtették, amely az eredeti javaslatban benne volt, nemhogy tekintetbe vették volna a kisebbségi

pártok kívánságait. Hasonló értelemben nyilatkozott a romániai szász-német párt nevében Hans Otto Roth is. A javaslat törvénnyé lett a nélkül, hogy parlamenti tárgyalásában a romániai magyar és szász-német kisebbségi pártok résztvettek volna.

E törvényjavaslat előterjesztőjét, Vaida-Voevod belügyminisztert e két kisebbségi párt elhatározása kellemetlenül érintette. Nem is habozott ez érzésének úgy a szász-német, mint a magyar kisebbségi pártokkal szemben a maga rapszodikus, kissé nyers és közvetlen módján adni kifejezést abban a két beszédében, amelyekkel a kamarában és a szenátusban e törvénytervezetet az ellene felhozott kifogásokkal szemben megkísérelte védelmezni. Azt mondta, hogy egyénileg nagyon fájdalmasan érintette az a beszéd, amellyel Hans Otto Roth megokolta a szászok passzív magatartását. Hiszi azonban, hogy az erdélyi szász nép nem ért egyet Hans Otto Roth-tal, akinek nyilatkozatát nem tarthatja másnak, mint egyéni véleménynek. Reméli, hogy a szászok még meggondolják a dolgot és sikerülni fog velük megegyezni.

A magyar párt vezérével, Bethlen György gróffal szemben sokkal élesebb, sőt bizonyos fokig kíméletlenebb volt. Nemcsak azt vitatta, hogy Bethlen György gróf csupán a maga nézetének adott kifejezést, hanem azt is, hogy sem ő, sem a vezetése alatt levő magyar párt nem képviselik az erdélyi magyar nép politikai meggyőződését. Az erdélyi magyar párt nem az erdélyi magyar nép érdekeinek képviselője, hanem az erdélyi magyar társadalom igen vékony rétegződésének, a csekély számú feudális nagybirtokú arisztokráciának, amely sohasem volt más, mint a dolgozó magyar népnek elnyomója és kizsákmányolója. Hogy milyen volt ez a társadalmi réteg szemben a magyar néppel s hogy érzésben és lélekben mennyire távol áll attól, hivatkozik a magyar nemzet egyik legnagyobb költői lángelméjének, Ady Endrének tanúságtételére. Gyönyörű sorok magyar nyelven azok — mondta — amelyeket idézni fog, de amelyek e pillanatban csak francia fordításban állanak rendelkezésére egy propaganda-füzetben, amelyet „L'Hipocrisie d'un gouvernement“ címmel a Kossuthista magyar emigránsok adtak ki. Ady e versét nemcsak francia, hanem a közérthetőség kedvéért rögtönzött román fordításban is felolvasta.

A felolvasott versszak Ady „A tavalyi cselédekhez“ című költeményének a következő sorai voltak:

„De jött egy kóbor ivadék,
Rabló, szerencsés ritterek
Népe, akiknek sarjsorán
Ma tán zsandár miniszterek
Tobzódnak az idő torán, —
Igazi magyarság torán.
Ma grófi sorban ők diktálnak, —
De vannak, kik még emlékeznek
S ha kell, ki is állnak.“

— íme, így ír a magyar költő Ady — folytatta Vaida-Voevod a költemény elemzését — arról az oligarchiáról, amely ma ura úgy a hegyeken innen, mint túl a magyar nép sorsának.

A román kamarában megkezdett inkább vádaskodást, mint vitát tovább folytatta Vaida-Voevod a szenátusban. Alkalmid és ürtügyl

Gyárfás Elemének az a beszéde szolgált, amellyel bejelentette, hogy a magyar párt szenátorai is csatlakoznak Bethlen György nyilatkozatához, mert az előzmények után semmi reményök sem lehet, hogy a javaslaton a kisebbségek javára valamit változtatni is tudjanak. Vaida-Voevod nyomban válaszolt. E válaszában részletesebben kifejtette a magyar oligarchia politikai szereplésére vonatkozó elméletét és annak a viszonynak lényegét, amely szerinte ma is fennáll az erdélyi magyar párt és a magyarországi magyar oligarchia között. Minekutána a román közvéleményben közkeletű vád és meggyőződés gyanánt van elterjedve, hogy az erdélyi magyar nép csak azért nem nyugszik belé jelenlegi helyzetébe, mert a csonka-magyarországi magyar oligarchia az erdélyi magyar mágnások befolyásának felhasználásával állandóan izgalomban tartja irredentista és revizionista törekvések sugalmazásával, — nem lehet érdek és tanulság nélkül való Vaida-Voevod ez elméletének egy kissé részletesebb ismertetése.

Vaida-Voevod Gyárfás Elemérel szemben kíméletesebb, sőt egyenesen elismerőbb, mint megelőzően Bethlen Györggyel volt. Készséggel elismeri, hogy Gyárfás a magyar uralom alatt is arra törekedett, hogy a magyarok és a románok megértsék egymást. Felismerte már akkor, hogy Erdélyt az alkalmazott oligarchikus eszközökkel nem lehet visszatartani attól, hogy egy szép napon a magyar államtól el ne szakadjon. Gyárfás ezt azért tehette, mert mint középbirtokos, amilyenek a románok között is többen voltak, nem tartozott a gógös latifundios magyar mágnások közé. Civilizált eszközökkel igyekezett a magyarokat és a románokat egymáshoz közelebb hozni. Ez azonban nem sikerült, mert Budapesten az a főúri osztálygóg uralkodott, amelyet a magyar mágnások érdekei diktáltak. Ezek az érdekek szabják meg ma is az erdélyi magyar párt politikai magatartását, nem pedig az erdélyi székely és magyar nép érdekei.

Vaida-Voevod a megkezdett csapáson tovább haladva, folytatta annak a viszonynak elemzését, amely szerinte az elnyomott, szenvedő magyar nép és a gógös feudális magyar mágnásság között kezdet óta állandó volt. Elméletét ez alkalommal sokkal részletesebben kifejtette, mint a magyar párt elnökével folytatott polémiájában. Elmélete támogatására azonban magyar költőktől nem idézett semmit, pedig tehette volna, mert hiszen a magyar költőket nagyon jól ismeri. Évtizedekkel ezelőtt politikai szereplését a magyar parlamentben ilyen költői idézettel kezdette, — bár nem valami nagy tapintattal és sikerrel. Most óvatos volt, mert tudta, hogy Gyárfás Elemér éppen olyan ismerője a román költészetnek, mint ő a magyarnak s ennek következtében nagyon könnyen válaszolhat olyan román idézettel, amely Ady sorainál is nagyobb igazsággal illusztrálná, hogy a romániai boérok sem voltak jobbak egy hajszállal sem az ő gógös magyar mágnásainál. Ha a „hepe-hupás vén Szilágy“ félig úr, félig paraszt radikális költő zsenijét hívta fel elméletének támogatására, Gyárfásnak sem lett volna nehéz az újabb román költészet erdélyi parasztszületésű lángelméjét, Cosbuc Györgyöt maga mellett megszólaltatni. Ha idézi Cosbuc „Vrem pament“ (Földet kérünk) című költeményének első versszakát, bizonyára győztes maradt volna az irodalmi versenyben.

„Meztelen, éhen és hajléktalan
 Hordom, mit kényed rám rakott.
 Megversz, leköphetsz, hisz kutyád vagyok
 És barmod oktalan.
 Gazdag pribék, jött-ment, kit szél hozott, —
 Tán pokol segít az átkozott,
 Hogy már mindig csak barmaid legyünk? —
 Üss, túrjuk, — túrunk szitkot, terheket
 És hámot, jármát s mind, amit lehet, —
 De földet adj nekünk.“

Nagyobb erővel egy szerencsétlen nép sokszázados szenvedését, bosszúért lihegő haragját, talán Bums, ez a skót paraszt születésű lángelme sem fejezte ki egyetlen költeményében sem, mint Cosbuc. Erőre, szilajságra, magasröptű költői dikcióra és mély igazságra Adynak egyetlen politikai költeménye son közelíti meg Cosbuc e költeményét, nemcsak a Vaida-Voevod által idézett.

Vaida-Voevod kétségtelenül jártas parlamenti bajvivó, ügyesen tudja magát fedezni, nehogy ellenfele valahol alkalmas rést fedezzen fel védekezésében. Nem tagadja, sőt nyíltan bevallja, hogy a román boér sem volt jobb a Deákné vásznánál. Elismeri, hogy a régi román királyságban is hasonlóan elnyomó és kizsákmányoló szellemű volt a boérok uralma, mint Erdélyben a magyar mágnásoké, — sőt a kettő között valóságosan öntudatos együttérzés és együttes eljárás is volt. E két forrásból: a hegyeken túl lakó magyar mágnások feudális rendszeréből született meg az erdélyi magyar párt jelenlegi politikája, a boérok oligarchikus gondolkozásából az a csokoizmus (ciocoismus), amelyik a román parlament szöszékéről a liberális és az averescanus párt nyilatkozataiban kifejezésre jutott Nagy-Románia megalakulása után is, de amelyet a nemzeti parasztpárt kormányra jutása lehetlenné tett.

Régi igazság, hogy nincsen semmi új a nap alatt. Vaida-Voevod elmélete sem saját új találmánya. A múlt század 90-es éveiben a magyarországi román nemzetiségi pártnak két ármánya volt. Egyik az úgynevezett „tribunisták“, kiknek Ratiu és társai voltak a vezetői; hírlapi orgánumok pedig a nagyszabeni „Tribunal A másik a Mocsonyi Sándor vezetése alatt álló párt, amely határozott állást foglalt az ellen, hogy a románság politikai követeléseit memorandumba foglaltan a magyar kormány megkerülésével egyenesen öfelségéhez vigyék Bécsbe. Az előbbi pártármányt tulajdonképpen exponense volt a romániai liberális párt úgynevezett nemzeti politikájának. E pártármányt hírlapírója, Slavici János, a Tribuna akkori szerkesztője, hogy Mocsonyit és politikáját hitelvesztette tegye a romániai közvélemény előtt, politikai magatartásának magyarázatul egy sajátosságos elméletet gondolt ki, amelynek Mocsonyi társadalmi helyzetén kívül semmi más alapja sem volt. Ez elméletét 1892-ben Bukarestben megjelent „Romanii din regatul ungar si politica maghiara“ című brosjában fejtette ki.

Slavici ez elmélete szerint a magyar politika teljhatalmú irányítója a budapesti Nemzeti Kaszinó, amely kizárólagosan arisztokrata társaság lévén, saját érdekeit tartva szem előtt, intéztet! eszközei útján az

ország sorsát, mint valamely nagy befolyású titkos társaság, úgy a törvényhozásban, mint a kormányzásban. A román nemzeti törekvések kielégítése demokratikus követelmény, ennek következtében ellentétben áll a Nemzeti Kaszinót alkotó kizárólagosan arisztokrata társaság osztályérdekeivel. A magyar arisztokrácia érdeke e viszonylatban szolidáris a román konzervatív párt zömét alkotó romániai boerság érdekeivel, amely éppen úgy irtózik a román nép nagy tömegének politikai felszabadulásától, mint mindenféle demokratikus belpolitikai reformtól. Mocsonyi vagyoni és társadalmi helyzeténél, továbbá a magyar arisztokrata családokkal való rokonságánál fogva tulajdonképpen a magyar arisztokráciához tartozik és ennél fogva tagja is a Nemzeti Kaszinónak. Román nemzeti politikát is csak olyat csinálhat, amely megfelel a kaszinó érdekeinek. A konzervatív párt zömét alkotó romániai boerság és a Nemzeti Kaszinó tagjai között a közvetítő szerep a Mocsonyi Sándoré. A magyar arisztokrácia kizárólagos érdekeitől vezettetve, a Kárpátokon innen lakó románságot akarja rabszolgaságban tartani, a romániai boerság pedig a Kárpátokon túl lakókat.

Vaida-Voevod 37 év után ezt az elméletet újítja fel a megváltozott viszonyokhoz alkalmazottan csak azért, hogy a román közvéleményt félrevezesse szemben az erdélyi magyarság jogos politikai, kulturális és gazdasági követeléseivel és segítsen erősíteni azt, a román államférfiaktól is többször mentegetőzően emlegetett „kedvezőtlen atmoszférát, amely lehetetlenné teszi Románia kisebbségi kérdésének nemcsak megoldását, hanem európaibb szellemben való kezelését is. Az erdélyi magyar párt szerinte semmi egyéb, mint a magyarországi feudális nemesség oligarchikus osztályszellemétől áthatott imperialista és irredentista politikájának erdélyi kirendeltsége, amely faksiózus ellenzékieskedésével állandóan akadályozza, hogy Románia a demokratikus fejlődésnek azon az útján, amely előtte a nemzeti parasztpárt kormánya jutásával megnyílt, előre haladhasson.

Az a törvényjavaslat, amelyen most a román parlament tanácskozik, hatalmas lépést jelent a demokratikus fejlődésnek ez útján, sőt — tette hozzá Vaida-Voevod — a magyar kisebbségnek is lehetővé teszi, hogy jótéteményeit élvezhesse a maga érdekeinek javára és gyarapítására. Ha Bethlen György gróf lovagias ellenfél volna, nem tartózkodnék a következő nyilatkozat megtételétől: — tízéves közigazgatási rabszolgaság után íme, megnyílnak a polgári szabadság kapui a magyar kisebbség előtt is. Tudom, hogy könnyű dolog egy grófnak olyan politikát csinálni, amely előnyös rá nézve, de ez csak kárára szolgál a szerencsétlen székely népnek. Ezentúl a székelynek és a szatmármegyei magyarnak is ugyanazon jogai lesznek, mint a románoknak.

Bethlen György és a magyar párt Vaida-Voevod szerint valóságosan hadat izent a nemzeti parasztpárti kormánynak. Annak a kormánynak, amelyik kezébe véve a kormány rúdját, sietett orvosolni minden közigazgatási sérelmet, amelyet kisebbségi részről tudomására hoztak. Elégtételt szolgáltatott a sérelmet szenvedőnek és megbüntette a sérelmeknek okozóit. A magyar párt az elmúlt tízéves időszakban paktumot kötött az Averescu-kormánnyal, amely paktumot a liberális párt

részéről Tatarescu is a magáévá tette. Ezekben a paktumokban nem volt szó nemcsak a gyulafehérvári határozat pontjainak megvalósításáról, de még csak a községek autonómiájáról vagy a közigazgatás reformjáról sem. De igenis volt többszörösen egyéni érdekekről és személyes előnyökről, amelyeknek azonban semmi hasznát sem vették a székelyek, a szatmári és a szamosvölgyi magyar parasztok, — hanem igenis azok, akik egy dicsőséges évezreden át urai voltak ezeknek a parasztoznak.

Van a magyar párt vezetőségének Vaida-Voevod szemében ennél egy nagyobb bűne is. Tíz éven át támogatott minden olyan politikai mozgalmat és pártot, amely kormányzási módszerével kompromittálta az országot s provokálta a román állampolgárok tömegének és az ethnikai kisebbségeknek elégedetlenségét. Támogatott minden olyan politikai irányzatot, amely közvetlenül vagy közvetve hozzájárult az országnak legyengítéséhez. A liberálisok pártpolitikai vakságukban, hogy kielégíthessék féktelen hatalomszomjukat, és az averescanusok, hogy legrosszabb fajtájú párthíveik tömegeinek gyors meggazdagodását elősegítsék, paktumokkal megvásárolták a magyar szavazatokat azért, hogy lehetetlenné tegyék a nemzeti parasztpárt által hirdetett igazi demokrácia megvalósíthatását. A paktumokat, amelyek ezt lehetővé tették, a magyarok csak azért kötötték, hogy segítsenek gyengíteni az országot abban a reményben, hogy ily módon előbb-utóbb bekövetkezik az a politikai eshetőség, amelyben lehetséges lesz végleg megbuktatni Nagy-Romániát.

Vaida-Voevod politikus ugyan, de életének politikától mentes idejét az orvosi tudományoknak szentelte. Ha ügyvéd lett volna valamelyik regátbeli kisebb városban, ahol a kétes jogi és erkölcsi alapon álló ügyekben lett volna alkalma magának a „furfangos prókátor“ nimbuszát megszerezni, érthető lenne az a rabulisztika, amellyel kísérletet tett a magyar pártot a román közvélemény előtt ilyen módon befeketíteni. Valószínű, hogy ezt a furfangos prókatori okoskodást Bukarestből nyugatra egyetlen parlamentben sem hallgatták volna nevetségbe fullasztó hangos derültség nélkül. De aki ismeri a romániai átlagos politikusok gondolkozásmódját, tudja, hogy ezzel nem a magyar pártot, hanem román politikai ellenfeleit: a liberálisokat és az averescanusokat igyekezett kompromittálni. Ezzel a csavaros rabulisztikával azt akarta megértetni a román közvéleménnyel, hogy az előző kormányok legnagyobb bűne az volt, hogy a román állam legkonokabb ellenségével, a magyar kisebbséggel szövetkeztek azért, hogy támogatásával gyors meggazdagodásuk érdekében a parlamenti választások küzdelmeiben letiporhassák a román nemzeti parasztpártot, amelynek politikája nemcsak az igazi demokrácia győzelmének, hanem a román nemzeti egységnek és Nagy-Románia fennmaradásának is egyetlen valódi biztosítéka.

A tárgyalás alatt lévő törvényjavaslat Vaida-Voevod szerint semmi más, mint összefoglalása az összes román nép történeti múltjából fakadó vágyainak és annak összhangba hozása azzal a demokratikus szellemmel, amelytől át volt hatva Besszarábia és Erdély románsága s amelynek megvalósulása után, új életet remélve, a régi királyság

román népe is vágyakozott, mégpedig nagyobb mértékben, mint az új tartományok lakói, mert sokkal szörnyűsebb zsarnokság alatt szenvedett, mint amazok. Azokat idegenek nyomták el, ezeket pedig saját testvéreik, ami sokkal súlyosabb és nagyobb szenvedés volt bizonyára.

Ez igazságnak megértéséért — folytatta elmélkedését Vaida-Voevod — nem szükséges visszamenni a régmúlt időkbe. Elég egy pillantást vetni az utolsó tíz esztendő történetére. Kik harcoltak a demokratikus és a nemzeti eszmények ellen? Kik tették kirakatba a demokráciát, hogy mögötte alkalmazhassák a legszörnyűsebb zsarnokság módszereit? Az egységesítést emlegetve, okozói lettek a meghasonlásnak csak azért, hogy tovább uralkodhassanak. A nemzeti-séget hangoztatva, megvádolták nemzetietlen érzéssel azokat, akiknek nemzedékek életén át álmuk, egyetlen ideáljuk az egyesülés volt.

Íme, Vaida-Voevod nemcsak elismeri, hanem Románia belügy-miniszteri székéből hangos szóval hirdeti is, hogy az új Románia tíz éves korszakában polgárai a legszörnyűsebb zsarnokság és elnyomatás alatt szenvedtek és hogy ebben az időszakban minden kormányzati cselekvés homlokegyenest ellentétben állott a szabadság és a demokrácia elvének követelményével. Erre vonatkozó fejtegetéseit hallgatva, a leghiszékenyebb és a legtürelmesebb hallgató elméjében is fölvetődik a kérdés: ha ez igaz, hogyan lehet mégis azt állítani, hogy a magyar kisebbségi politikusok, mikor népek elnyomatásáról és jogfosztottságáról panaszkodnak, megzavarói az állam belső békességének és akadályozói az állami és társadalmi rend megszilárdulásának? Minő jogon vitatja Vaida-Voevod, hogy a magyar kisebbségnek kedvezőbb helyzetet van a román államban, mint volt az impérium-változás előtt a román népek Magyarországon? ...

A román politikusok a kormány padjain is a magyar kisebbség kárára szeretnek párhuzamot vonni a régi magyar állam nemzetiségi és a román kormányok jelenlegi kisebbségi politikája között. Egy hajszálat sem hajlandók abból engedni, hogy a magyarországi román nép sorsa szerintök ezer éven át soha egy pillanatig sem volt más, mint a legszörnyűsebb elnyomatás. A magyar kormányok 1867 után egyebben sem törték fejüket, mint azon, hogy miként fosszák meg a nemzetiségeket legszentebb emberi jogaiktól, nyelvöktől, nemzetiségöktől, sőt vallásuktól is, hogy megmagyarosíthassák őket. De a maga pörös ügyében senki sem lehet bíró. Mi magyarok csak védekezhettünk e vád ellen, de nem ítélehetünk. Ítélethozatalra egy harmadik van hivatva. Ilyen harmadik az erdélyi szászok, amely nép 1867 óta teljes mértékben osztozott abban a nemzetiségi sorsban, amelyet annyi vád- dal és annyi bosszúérzettel szoktak a román politikusok és publicisták emlegetni, ha a romániai magyar kisebbség kívánságainak teljesítéséről van szó.

Az erdélyi szászok hivatalos lapja, a „Siebenbürgisch-deutsches Tageblatt“ f. évi január 5-1 számának „Alte und neue Minderheitenfrage“ című cikke a következőkben vonja meg a régi magyar nemzetiségi és az új román kisebbségi politika között a párhuzamot:

Szerinte a régi magyar nemzetiségi politika homlokerében az

asszimilációs törekvések állottak. A kérdés tengelye a nyelv volt. A többség a maga nyelvének elterjesztését tartotta elérendő célnak. A kisebbségek legfőbb törekvése pedig arra irányult, hogy a magok nyelvének használatát az állami és a közélet minden viszonylatában biztosítsák. Ez irányzatnak tipikus kifejezése volt az 1868-i nemzeti-ségi törvény, amely a szó szoros értelmében nyelvtörvénynél nem egyéb. Az állam nyelvének az iskolázás segítségével való elterjesztése a törvény meghozatala után csak idővel és fokozatosan lett a magyar kormányok részéről kizárólagos céllá, — de azt, hogy a nemzetiségeknek joguk van saját iskoláikban nyelvüket tanyelv gyanánt használni, mindenki magától értetődő dolognak tartotta.

A világháború után a román kisebbségi politikában ez az álláspont teljesen megváltozott. A magyarosításnak még a legsötétebb korszakában sem merészkedett volna senki arra gondolni, hogy gazdasági téren is előnyben részesítse a magyar többséget szemben a nemzetiségekkel. Az agrárreform, amely fogalom a háború előtt ismeretlen volt, rettenetes leckét adott az érdekelt feleknek arra vonatkozóan, hogy minő alkalmas támadási pontul szolgál a többségi nemzet kormányai számára a kisebbségek gazdasági élete. Arra sem mert volna a világháború előtt senki gondolni, hogy akadjon olyan állami adóhivatal, amely különbséget tesz a többségi és a kisebbségi állampolgárok között az utóbbiaknak rovására. Ilyet nemzeti-ségi részről még a leggyanakvóbb természetű egyén sem mert volna feltenni. A háború előtt, ha olyan állami iskolát építettek, amelyben a tanítás nyelve kizárólagosan csak az állam nyelve volt senkinek sem jutott eszébe a kisebbségi községet arra kényszeríteni, hogy az iskola építési költségeihez hozzájáruljon. Ugyanilyen volt a helyzet a közpénzeknek a különböző kulturális célokra való felhasználását illetően is. Most azonban szó sem lehet arról, hogy a kisebbségi kulturális intézmények nem hogy egyenlő, hanem csak méltányos arányban is részesülhessenek ilyen támogatásban. Ürügyül és megokolásul szolgál erre az, hogy azt a mostoha bánásmódot kell jóvátenni, amelyben előbb a jelenlegi többségi nemzet kulturális intézményei részesültek. A kisebbségi közművelődési intézmények csak az egyenlőség teljes helyreállása után részesülhetnek a közpénzekből támogatásban.

A romániai, illetőleg az erdélyi régi második nemzetiség hivatalos jellegű hírlapi orgánumának tanúságtétele szerint a román állam kisebbségi politikája sokkal ártalmasabb, sokkal veszedelmesebb a kisebbségekre, mint a háború előtt a régi magyar állam kormányainak nemzetiségi politikája volt a magyarországi nemzetiségekre.

Bratianu Vintilla volt miniszterelnök és a román liberálistpárt jelenlegi vezére 1926 október havában egyik romániai vidéki város közművelődési egyesületében előadást tartott „Új Románia eljövendő hivatásáról”. Romániának — mondotta Bratianu — ezidőszert három részletkultúrával van dolga. Egyik a régi királyságban a francián keresztül a latin, a másik Erdélyben a magyaron keresztül a germán, a harmadik az ország keletén (Besszarábiában) a szláv kultúra. A fiatal román nép új kultúráját kell ezeknek a régi kultúráknak helyébe ültetni. A részletkultúrák további ápolásával szakítani kell s a közös új kultúrát

kell megteremteni. Csak bátorság kell hozzá, — továbbá a múlt nélküli állapot és az előzmények nélküli új állapotok elképzelése és az előzmények nélküli ismeretlenbe való merész belevágás. Arra, hogy a bátor nekivágás sikerüljön, a gazdasági és természetes feltételek adva vannak.

Ezeknek előrebocsátása után Bratianu Vintilla kifejtette, hogy a kultúra gazdasági alapokon épül fel. A régi kultúrák megszűntetése szerinte úgy valósítható meg, ha elvonják alóluk a gazdasági alapot. Ha leszegényítik a régi kultúrájú népeket. Így lesz a régi kultúrákból rom, amelyen felépülhet az elgondolható új egységes és román nemzeti kultúra. Ez az elmélet teszi érthetővé, hogy Nagy-Románia kormányai miért terjesztették ki azt a nemzetiségi politikát a kisebbségek gazdasági életének tervszerű elsorvasztására, amely a magyar uralom idejében a szenvedőlegesen érdekelt szász kisebbség vezetőinek idézett tanuságtétele szerint erre sohasem gondolt, hanem megelégedett a nyelvi asszimilációval.

A nemzeti parasztpárt azzal vádolta és vádolja ma is az előbbi, különösen a liberális kormányokat, hogy gazdasági politikájok saját anyagi érdekeik szolgálatában állott, tekintet nélkül a román nemzet és az állam gazdasági jólétére. E gazdasági politika makacs érvényesítése alkalmat adott arra, hogy a liberális és az averescanus pártok hatalmasai s annak az érdekszövetségnek tagjai, akik e hatalmasok baráti köréhez tartoztak, meggazdagodjanak, de a nemzet és az állam elszegényedjék. Ez a megállapítás a maga egészében igazságtalan túlzás, mert a cél, amelyet e pártok kormányai gazdasági politikájok megvalósítása elé tűztek ki, mégsem az önző és alacsony erkölcsi színvonalú indíték volt, hanem az, hogy e gazdasági politika segítségével megsemmisítsék a magasabb fokon álló kisebbségi, vagy mint Bratianu Vintilla nevezte, részletkultúrákat és így azoknak romjain az állami hatalom eszközeinek kíméletlen felhasználásával felépíthessék az új egységes román nemzeti kultúrát.

A magyar államtól Romániához csatolt erdélyi területen a kisebbségben levő magyarságnak a magyar uralom alatt politikai hegemoniáját, szemben a nagy román többséggel, nagyobb gazdasági ereje adta meg és biztosította. Ez erők tömegében a legnagyobb alkotó rész a földbirtok volt. Az agrárreform a tények logikájánál fogva, még ha nem is lett volna célja, ezt a magyar kisebbség politikai hegemoniáját biztosító gazdasági tényezőt semmisítette meg a legradikálisabb módon. Ennek következtében valóságos anakronizmus ma Erdélyben latifundiusos magyar birtokos osztályról beszélni. Igazságosan senki sem állíthatja, hogy annál a társadalmi és politikai dinamizmusnál fogva, amely a nagybirtoknak a világon mindenütt inhaerens tulajdonsága volt, az erdélyi magyar népnek egynehány nagybirtokos úr politikailag, vagy akár társadalmilag is kizsákmányolója, ura vagy enyhébb esetben kizárólagosan iránytadó vehetője lenne. Az erdélyi magyarság nem tudatlan misera plebs, csordaszerű tömeg, amelyet egynehány nagy földbirtokos — még ha volna is ilyen — tisztartói és udvarbírái segítségével tetszése szerint ide-oda terelgethetne. Az erdélyi magyarságot súlyos, létért való nehéz harcában ma az erdélyi magyar értelmiség vezeti. Azok a sokat emlegetett grófok és bárók, akik a Paal Árpádokkal

és Gáborokkal, a Sándor Józsefekkel, Barabás Bélákkal, Laár Ferencekkel, Fábián Lászlókkal, Willerekkel stb. a küzdő erdélyi magyarság vezérkarához tartoznak, nem a feudális nagybirtok — ami nincs — címén tartoznak, hanem az önfeláldozó hazafiság, a politikai tanultság és a tehetség jogcímén foglalnak helyet e vezérkarban.

Az a vád, hogy az erdélyi magyar párt az erdélyi magyar mágnások közvetítése útján csak egyszerű kirendeltsége a csonka-magyarországi oligarchiának, gyermekmese, vénasszonybeszéd — povestea babesti — a legenyhébb esetben is, — a valóságban pedig olyan ügyetlen és átlátszó misztifikáció, amelyet komolyan még a bukaresti külvárosok politizáló mitocan-jain (kispolgárain) kívül, akinek négy elemi iskolánál magasabb fokú képzettsége van, Romániában sem hisz el senki. Vaida-Voevod évtizedeken át élt Bécsben. Nagyon jól tudja tehát, hogy mi az a Bauernfängerei. Ha azt hiszi, hogy ilyen eszközöket sikerrel használhat a román parlamentben kisebbségi politikájának megvédelmezésére, nagyon kevésre becsülheti a román képviselők és szenátorok értelmi képességeit.

Az azonban bizonyos, hogy a magyar kisebbség elégedetlen azzal a mostoha sorssal, amely neki osztályrésztül jutott új államjogi helyzetében és fájó szívvel gondol vissza azokra az időkre, melyekben nem volt kénytelen élvezni a román demokrata kormányzás gyönyörűségeit. De nemcsak a magyar kisebbség elégedetlen, hanem a román állam többi kisebbségei is kivétel nélkül. Olyan becsületesen gondolkozó szász vagy sváb nincs, aki azt ne mondaná: jobb sorsunk volt a magyar uralom alatt! Ezt mondja az erdélyi román nép is, amely ma leikéből gyűlöli a regatzean-t, holott sohasem gyűlölte a magyar népet, amely pedig nem volt testvére, hanem nyelvre, szokásra, fajra és vallásra idegen. Bevallotta ezt maga Vaida-Voevod is.

— Nagy volt az elégedetlenség — mondotta e beszédében — az előző tízéves korszakban a hegyeken túl, a régi királyságban és az új tartományokban. Mindenütt lehetett hallani e szömyűsleges szavakat: jobb volt a magyar uralom alatt! jobb volt az osztrák kormányzás, sőt azt is, hogy jobb volt a cári uralom alatt. Nem egyszer hangzott fel még a régi királyságban is: sokkal jobb volt, mikor nem volt Nagy-Románia.

Vaida-Voevod szerint ez csak az előző kormányok alatt volt így. Ma másként van. Ezt csak ő és minisztertársai mondják, — de még azok a hírlapírók sem merik megími lapjaikban, a „Curentul“-ban és a „Cuvantul“-ban, akik kormányparti programot hirdetve jutottak mandátumhoz. Attól félnek, hogy ha most másfél év után ilyen dicsőítő sorokat ímának a nemzeti parasztpárti kormányzatról, olvasóik tömegesen hátafordítanak lapjaiknak.

Vaida-Voevod a csonka-magyarországi oligarchiát azzal vádolja, hogy irredentista és revizionista eszmék s törekvések sugalmazásával izgatja az erdélyi magyar népet, amely e miatt nem nyugszik bele jelenlegi államjogi helyzetébe. Nem tudom: mennyiben lehet igaz ez a vád és mennyiben nem? Mert azt sem tudom: kikből állhat ez a magyar oligarchia? amely ilyen felesleges és haszontalan dolgokkal foglalkozik. Az erdélyi magyar népet nem kell senkinek sem elégedet-

lenségre izgatni vagy irredentizmusra tanítani. Kitűnő tanítómestere van a román kormányzásban mind a két irányban. Aki abban a nem éppen kellemes szerencsében részesült, hogy mint valamelyik nemzeti kisebbség tagja román állampolgári minőségben élvezze a román alkotmányos és demokrata kormányzás áldásait, azt nem kell irredentizmusra tanítani. Megtanulja azt gyorsan és bámulatos sikerrel. A költő Zrínyi Miklós egyik írásában, szemlét tartva azokon az európai nemzeteken, amelyektől a magyar nemzet valamit várhatna és remélhetne, az oroszokról azt írja, hogy „vitézsgök nevetséges, policiájok (politikájok) ostoba“. Miután megrögzött pacifista vagyok, a románok vitézsgéről nem beszélek, de azt mégis némi joggal vélem állíthatni, hogy politikájok, különösen kisebbségi politikájok határozottan olyan, mint aminő volt Zrínyi Miklós szerint az oroszoké a XVII. században.

JANCSÓ BENEDEK

FIGYELŐ

Tíz ESZTENDŐ

FOLYÓIRATUNK olvasói mindnyájan tudják, hogy a politika és napi élet aktualitásai nem tartoznak azon témák közé, melyeket programunk értelmében hasábjainkon megbeszélni szoktunk. A Magyar Szemle csakúgy, mint a nagy nyugati, francia, német, angol folyóiratok, zavartalanul halad el képviselőtestületek, társadalmi egyesülések s egyéb emberi csoportosulások napi mozgalmai mellett, s mikor a forum vagy napilapok izgatott hangzavarral töltik meg az országot, folyóiratunk nyugodtan megy tovább kijelölt útján, melyen nem politikára, hanem politikai gondolkozásra, nem anyagi haszon-szerzésre, hanem a gazdasági összefüggések ismeretére tanít s nem a nemzeti élet pillanatnyi bonyodalmaiból vezető utakat keresi, hanem a fejlődés állandó irányait, és egy magasabb szintézisben próbálja a mátt a tegnappal és holnappal összekapcsolni.

A magyarság nagy összefüggéseinek érzékeltetésénél elengedhetetlen a naponként változó dolgoktól való elfordulás.

De éppen folyóiratunknak ez a vezető gondolata parancsolólag követeli tőlünk, hogy a mai napon egy pillanatra megálljunk.

Az a tíz esztendő, melynek bezáró napját ma ünnepli az ország, történelmünk legmozgalmasabb korszakai közé tartozik, melyről egykor Carlyle és Macaulay-szerű történészek fognak igaz, minden lényegest feltüntető képet festeni. Valamikor el fognak jönni e nagy írók, kik történeti szempontokat érvényesítve, belső, társadalmi, nemzeti és nemzetközi viszonylatainkat vizionárius szemmel végignézve, ki fogják teregetni a felozslást, melyben e korszak elején a nemzettest szenvedett, és ezen legalsó fokról elindulva a történetíró legyőzhetlen kíváncsiságával fogják végigkísérni a beteg test lassú, eleinte alig érzékelhető gyógyulását. . .

A távlat ma még hiányzik, s a mai szemlélő csak nagy vonalban láthatja, szinte csak elképzelheti a változást, melyet e tíz esztendő hozott. A változás a legnagyobb, melyen egy nemzeti társadalom egy generáció alatt keresztülmehet: a változás a revolúciótól az evolúcióig tart. A forradalmi, erőszakos változás legkülönbözőbb formáihoz szító tömegek helyén a mai társadalom, bámmennyire tagozzák is anyagi és szellemi ellentétek, egységesen vallja a békés evolúció egyetlen lehetőségét. Ma mindenki tisztában van azzal, hogy az élet nehéz és keserű, és hogy rajta egyetlen nekilendüléssel, egyetlen erőfeszítéssel nem, csakis állandó munkával lehet változtatni. Ma azzal is tisztában van mindenki, hogy senki nem áll egyedül, egyetlen társadalmi osztály sem boldogulhat a többi nélkül, hogy tehát egyéneknek

és társadalmi osztályoknak önző, individualisztikus szellemű boldogulása a többiek rovására utópia, melyet jobb meg sem kísérelni, mert a túlhatalmassá vált osztály sorsa előbb-utóbb csak bukás lehet.

A tíz esztendőt egy pillanattal átfogva, még a hideg, objektív szemlélő sem kerülheti ki annak felismerését, hogy a társadalom összefüggései iránt megnövekedett az érzék, s a magyarság ma sokkal inkább érzi kollektivitását, hogy egybetartozik az egész országgal, semmint bármikor az előbbi évtizedekben.

S ez a kollektív öntudat, párosulva az evolúció, mint egyetlen lehetséges methodus felfedezésével, az utolsó tíz esztendőnek legnagyobb eredménye, olyan kincs, melyet tarisznyájába téve, a magyarság nyugodtan indulhat el a döntéseket meghozó évtizedek felé.

S elinduláskor tiszta arccal tekinthet fel arra a tiszta alakra, akinek tízéves kormánya meghozta e nagy belátásokat, s aki önzetlen munkával megtett mindent, az evolúció útjából krízisek és katasztrófák eltávoztatására.

Ezen nagy eredmények után Horthy Miklós már mint történeti alak vezeti a magyarságot az újabb évtizedek felé.

A SPANYOL DIKTATÚRA MÉRLEGE

SPANYOLORSZÁG valahogy kívül áll az európai sorsközösségen.

A Pireneusokon túl külön világ kezdődik, ahova a reformáció, a francia forradalom és a világháború élményei nem jutottak el, s az európai fogalmi mértéket csak sajátosan átértékelve lehet alkalmazni.

Amikor a Primo de Rivera bukásával előálló politikai problémákat vizsgáljuk, Spanyolország ezen sajátlagos helyzete különösen szembetűnik. A diktátor bukása a diktatúrának is végét jelenti-e? Lehet a fejlődésből következtetést levonni a parlamenti és diktátori módszer elvi kontroverziáira? A demokratikus elv felülkerekedésével állunk-e szemben? A feleletet csak fenntartásokkal lehet megadni.

Mert Primo de Rivera 6 évi uralma a spanyol viszonyok különös terméke volt, mely nem igen tűri meg ismert sablonok alá vonását. Amint Madrid utcáin egymás tőszomszédságában állanak a középkori házak és 14 emeletes felhőkarcolók, s a gót templomokból autómobilra szerelt halottaskocsin rendezik a temetéseket: a spanyol politika utolsó kísérlete is a konzervativizmus és merész újításoknak sajátos keverékét tükrözi vissza.

Amikor 1923 szeptember 13-án Barcelona vezénylő tábornoka nyílt felhívást intézett a királyhoz, hogy bocsássa el tehetetlen minisztereit, Alhucemas herceg kormánya összeomlott, mint a kártyavár. A politikai öntudat a spanyol népben sohasem volt nagyon kifejlődve. A természeti előfeltételek — messze sivatárterületeken elszórt gyér lakosság, melynek 50%-a analfabéta — évszázadokon át a tekintély-elv és nem az egyéni szabadság kifejlődésének kedveztek. Az 1876-ban külföldi mintára létesített parlamentarizmus a Sierrák sziklás talajában csak nehezen vert gyökeret. S a nemzet és képviselői közt való eleven kapcsolat híján, mely az igazi demokráciák jellemzője, a „cortes“ az iparszerű pártpolitikusok és egyéni érdekek sivatár arénája lett.

Ily körülmények között Primo de Rivera merész fellépése komoly akadályokra nem talált — és a parlamentarizmus meddő vitáitól megün-

dorodott, a marokkói balsikerek hatása alatt nemzeti dicsőségét féltő nép ösztönszerűleg alárendelte magát a tettek emberének.

Mert Primo de Rivera a tettek embere volt. Nem volt meg benne a Don Quijote felhőket járó fantáziája és egetostromló hite, de megvolt benne az örök spanyol Sancho Panza józan, a reális élet követelményeit ösztönszerűen felfogó gyakorlati érzéke. És megvolt benne az igazi katonákat mindig jellemző szociális gondolkodás is. Így történt, hogy e sans phrase katonai diktátor, a legreakciósabb politikai talajon állva, Spanyolország tényleges fellendüléséért többet tett és a spanyol állami és társadalmi szervezet megreformálásában forradalmibb újításokat végzett, mint a párt-politikai parlamentarizmus egy fél évszázad alatt. Egy pillantás a diktatúra alatt elért gyakorlati eredményekre fogalmat nyújt ezen átalakulás jelentőségéről.

1922-ben az állami jövedelmek 2500 milliárdot tettek ki — 1929-ben 3700 milliárdot. Az 1921—22-i költségvetési év 1100 millió peseta deficittel zárult, az 1928—29-i pedig 325 millió bevételi többlettel. E számokban tükröződik Primo de Rivera uralmának gazdasági mérlege.

A fellendülés egyrészt Primo de Rivera erősen nemzeti és védvám-politikájának, — másrészt az általa biztosított szociális békének tudható be. Azelőtt Spanyolországban vagy 25 társaság bérelte a telefonüzemet, — megannyi kézben, nagyrészt idegen érdekeltségek közt, oszlottak meg a vasutak. Primo de Rivera egységesítette és állami ellenőrzés alá helyezte a telefont, a külföldi tőkéből függetlenítette a vasutat és biztosítási üzletet, monopolizálta a petróleumot és légi forgalmat. A spanyol ipar és kereskedelemnek a vámvédelem alatt elért haladását az egész világnak megmutatta a barcelonai és sevillai kiállítás.

Csak érthető, hogy ezen kiválóan szervező elme tevékenysége saját szűkebb környezeténél sem állt meg. A spanyol hadsereg, mely Primo előtt elavult privilégiumok, üres parádézás és politikai összeesküvések játékvá süllyedt — modern hadigépezet lett Primo de Rivera keze alatt. Leszállította a tisztek számát, javította a csapatok ellátását és felszerelését, megszüntette egyes fegyvernemek elavult kiváltságait, általánossá tette a védkötelezettséget, hadgyakorlatokat és katonai sportjátékokat létesített. A junta-szervezetek, a tisztek politikai klubjai, melyek azelőtt kormányokat buktattak, a legszigorúbb büntetés terhe alatt tiltva voltak a diktatúra alatt.

Ugyanígyen haladási szellemről tesznek tanúságot Primo de Rivera szociális reformjai: A munkásbiztosítás és szindikalizmus fejlesztése, a kötelező anyasági biztosítás és legelső sorban a munkások és munkaadóknak az ipar minden ágára kiterjedő paritásos testületi szervezete (L'organisation corporative nationale). Tudvalevő, hogy az összes politikai párt-szervezetek közül csakis a szocialista munkásotthonok (casa de pueblo) menekültek meg a feloszlástól s hogy a szociáldemokrata párt mindvégig jóakarátú semlegességet tanúsított a katonai diktátorral szemben.

Gazdasági konszolidáció, a közigazgatás újjászervezése, a marokkói hadjárat befejezése és a katalán kérdés kiküszöbölése, ezek Primo de Rivera politikájának nagy sikerei, amelyeket a parlamentarizmus híve sem vonhat kétségbe. S ha Primo de Rivera itt megállt volna, hatalmának tetőpontján távozhattott volna.

De Primo de Rivera a kellő pillanatot nem tudta felismerni. Többet akart. A diktatúrát, mely pedig a dolog lényegénél fogva csak átmeneti fázis lehet egy nemzet életében, eszköz és nem cél, rendszerré akarta emelni. Egy plebisztum útján életbeléptetendő új alkotmánnyal meg akarta örökíteni uralmát — és nem látta, hogy az erők, melyek eddigi útját kísérték, nincsenek már a háta megett.

Mert hat év a politikában sok idő, s a népszerűség tőkéje, mely vég-eredményben minden rezsim elengedhetetlen feltétele, hamar elhasználódik. Primo de Rivera kormányzasi tényei az általános nemzeti érdeket szolgálták, de a sértett különérdekek mind számosabbak lettek.

A régi politikusok nem felejtették el Primónak, hogy őket kenyeriktől megfosztotta, az arisztokrácia, hogy a birtokbérleteknek paraszti járadék-birtokká való fejlesztését tervezte, a szobatudósok, hogy a diktátor tizenöt egyetem intellektuális túltermelését sokallotta, a tüzérség és tengerészet, hogy privilégiumaikat eltörölte. A külföldi tőkének fájt a nacionalizálás, a belföldinek a munkásbiztonságok — és minden spanyolnak, a szerencsejátékok betiltása és a bikaviadalok humánusabbá tétele...

Alkotmányos rezsimnél a kormányzasi népszerűség elhasználását a parlamenti gépezet regisztrálja. Abszolút kormányrendszeméi e szerepet az államfő tölti be — vagy a forradalom.

XIII. Alfonz kimagasló uralkodói egyéniség. Talán az egyetlen uralkodó Európában, aki még ma is igazán az. A kormányzasi teendőket miniszterei végzik — de döntő fordulatokhoz érve, mindig ő szabta meg a spanyol politika irányát, ő döntötte el Spanyolország magatartását a világháborúban. Ő inaugurálta a diktatúrát, amikor a parlamenti gépezet csődöt mondott, az alkotmányosság elveinek féltételével. Ma ugyanezen királyi hatalom szab véget a diktatúrának, amidőn az egy provizóriumból rendszerré akarta magát kinőni.

Mert Primo de Rivera felmentésének közvetlen előzménye, a hadseregparancsnokokhoz intézett önhatalmú felhívás, a diktátor bukásának már csak az utolsó lökést adta meg. Szomorú és kiábrándító incidens különben — Sancho Pansa Don Quijote-t akart játszani — és elvesztette a kengyelvasat. Valóságban a diktatúra sorsa már akkor meg volt pecsételve, amikor a király Szilveszter éjjelén megtagadta Primo de Rivera alkotmánymódosító tervezetének jóváhagyását. Ugyanazon királyi hatalom, mely hat év előtt az alkotmány felfüggesztésével inaugurálta a diktatúrát — ma a diktatúra dezavualásával visszaállítja az alkotmányt. És a történelem ítélőszéke valószínűleg mindkét aktusért meg fogja adni az abszolúdot. Mert végeredményben a fejlemények rehabilitálják mind a diktatúrát, mind a parlamentarizmust.

Hisz a relativitás korában abszolút megoldások az államélet terén sincsenek, s minden kormányforma létjogosultságát utolsó fokon a nemzetek mélyén nyugvó nagy erőkkel való összhang adja meg. Ezen legmélyebb lelki sajátosságok pedig nemzetenként mások, amint Luthert csak a német, Rouget de l'Isle-t csak a francia, a Mayflower puritánjait csak az angol lélek tudta kitermelni.

Így Álba herceg és II. Fülöp is, akiket az elnyomás szimbólumai gyanánt tekint az európai köztudat — Spanyolországban nemzeti hősök — és szellemük tovább él a Ribera és Goya képek fekete hátterében éppúgy, mint a conquistadorokban és a pronunciamentókban és mindazon politikai kísérletekben, amelyek a tekintély és hatalom elvét időnkint a szabadság és egyéni elv fölé helyezik.

A közvélemény, a spanyol nép, az örök Spanyolország megindulás nélkül halad el e kísérletek mellett s ugyanolyan apolitikus nyugalommal szemléli a diktatúra bukását, mint hét év előtt az alkotmány felfüggesztését. Az első deputáció, mely az új kormányelnököt üdvözölte, csak azt követelte, állítsák vissza a bikaviadalokon a tüzes banderilla használatát...

A spanyol diktatúra megbukott, és a spanyol parlamentarizmus szárnyait bontogatja.

Európai viszonylatban alig lehet belőle következtetéseket levonni.

A MAGYAR AGRÁRMOZGALMAK TÖRTÉNETE

EZZEL a címmel érdekes és sok tekintetben tanulságos könyv hagyta el legutóbb a sajtót. Az agrármozgalmakban kifejeződő társadalmi, gazdasági és politikai problémák bennünket, ma élő nemzedéket nagyon közelről érintenek és érdekelnék. Részint ösztönösen, részint tudatosan, de mindnyájan érezzük, hogy e mozgalmak hullámzásával szoros összefüggésben van Magyarország sorsa, a társadalmi rend és egyéni egzisztenciánk. Milliós érdekszál, fűződik ahhoz, hogy a magyar rónákat saját sorsával elégedett, vagy legalább azzal megbékült, s jövőjében bizó nép munkálja, mely jókedvvel adja a köznek az egyfelől saját öslelkéből, másfelől földjéből termelt azokat az erkölcsi és anyagi kincseket, melyek nemzeti létünknek, fennmaradásunknak és boldogulásunknak legfontosabb tényezői. Nincs ma már ember Magyarországon, aki ne hinné és ne vallaná, hogy falvaink ősmagyar népe nemzeti erónk legdúsabb forrása, s ezt a szép, gyönyörű, nemes népréteget szeretnünk, vele állandóan foglalkoznunk, javaiért küzdenünk s velük kezefogva együtt haladnunk kell.

Minden generációnak — mondja Bainville — megvan az a természetes törekvése, hogy nagyobb fontosságot tulajdonít a hozzá közeleső, vagy mondjuk a saját korszakának, mint a régmúlt időknek. Ennek tulajdonítható talán, hogy Bodrogekő Zoltán a magyar agrármozgalmakról csak a legutóbbi száz év történetét írja meg és abból is könyve legnagyobb részét az utolsó három évtized történetének szenteli. Tulajdonkép tehát *histoire contemporaine*-t ír. Ennek megvan az az előnye, hogy lerögzít a történetírás számára eseményeket, személyeket, jellemeket és így egy későbbi kor tudósa, aki már történelmi távlatból nézi és vizsgálja korunk tényeit és lélektanát, hasznos adathalmazt fog készen találni. Hátránya marad azonban, hogy ezek az idők sokkal közelebb állnak hozzánk, sem hogy azok mozgalmait, az eseményeknek és személyeknek jelentőségét azzal az elfogulatlansággal szemlélhetnők és bírálhatnók, mely a komoly történetíráshoz nélkülözhetetlen.

Mussolini mondta a dalminei vasgyár munkásaihoz intézett beszédében, hogy ő barátja a munkásoknak, de — szigorú barátja. Nem mondja, hogy nagyok, amikor kicsinyek, hogy tudósok, amikor tudatlanok, nem mondja nekik, hogy ők a világ középpontja és mozgatóereje, amikor nem azok. Bodrogekő Zoltán nem ilyen szigorú barátja az agrármozgalmak népének és azok vezetőinek, jóllehet *igyekszik* az lenni. Talán a történelmi idő közelsége és a falu népe iránt érzett határtalan szeretete gátolják ebben. Könyve minden sorából sugárzik az őszinte nagy vonzódás a falu népe felé. Ez a tiszteletreméltó és egyébként tökéletesen érthető szeretet sok tekintetben elfogulttá teszi őt is, művét is. Ez történelmi szakmunkánál talán kevésbé kívánatos, de publicisztikai műnél alig kifogásolható. Hiszen a könyvnek láthatólag az a fő célja, hogy leírva az agrármozgalmak előzményeit, körülményeit és fejlődését s kimutatva azok szociális indokoltságát, rámutasson a bennük jelentkező történelmi szükségszerűségre. Fel akarja hívni a figyelmet e mozgalmaknak társadalmi, politikai és gazdasági értékére és arra int, hogy az agrármozgalmak népét és érdekeit mindenkor felkarolva, az itt rendelkezésre álló nagyszerű erőket a gazdasági, társadalmi és politikai élet mechanizmusába minél intenzívebben bele kell kapcsolnunk, mert ez az egyedüli mód nagyszabású nemzeti alkotómunka lehetőségére. Egyetemes magyar érdek az, mondja Bodrogekő, hogy minden osztályunk teljes erejével a falu kisbirtokos-társadalmának politikai, kulturális és társadalmi fellendítésére siessen. „A feltörekvő magyar rétegek azt várják, hogy emelkedési pályájukon azok jóirányú vezetésében és támogatásában részesülje-

nek, akik vagyoni állapot, politikai múlt és kulturális iskolázottság tekintetében erre leghivatottabbak.“

Amennyire minden tekintetben egyetértünk Bodroγκözzyvel ennek a tételnek a helyességében és igazságában, annyira nem szívesen olvassuk könyvében azokat a túlzásokat, melyekre részint frazeológiájában, részint megállapításaiban talán önkénytelenül — ragadhatja magát. A pártatlanság fogalmához bizonyos tárgyalásbeli arányosság is hozzátartozik. Nem elég egyrészt néhány sorban elintézni a magyar nemesség, illetve a szabadelvű éra erényeit és ezzel szemben oldalakon át újra meg újra részletezni elítélendő hibáit és bűneit. Másrészt nem helyes a „jobbágysók ivadékairól“ kategorikusan megállapítani, hogy ez az osztály „azt a pontot, ahová emelkedni tudott, valósággal saját erejéből, csaknem kizárólag a saját maga által kitermelt vezéreinek útmutatása mellett“ érte el. E kijelentés súlyát a „csaknem kizárólag“ kifejezés enyhíti ugyan, de a megállapítás élet alig veszi el. Kétségtelen, hogy Bodroγκözzy előtt elsősorban Nagyatádi Szabó István nagyérdemű vezéri szerepe lebegett, amikor e tételt felállította. Szóvirágokba fakadó entuziazmussal a felszabadított jobbágyság „fejedelmének“, a magyar földművelő nép minden lelki és testi kiválósága megtestesítőjének, politikai apostolának nevezi Nagyatádi Szabó Istvánt. Alakját és művét a nemzet történelmi bálványával, a legnagyobb magyar politikai géniusszal, Kossuth Lajossal méri össze.

A nélkül, hogy csak egy gondolattal is érinteni vagy kisebbiteni akarnék a kisgazdapárt alapítójának és tiszteletreméltó vezérének kiváló államférfiúi érdemeit, azt hisszük, hogy a fenti tétel túlmegy a tárgyilagosság által megkívánt határon. Nagyatádi Szabó István élete és munkája történeti szempontból ma még túlközel van hozzánk. Róla és művéről mi, ma élő emberek, akik láttuk, ismertük, szerettük és becsültük benne ajoagygt faj egyik nagyszerű kivirágzását, csak érzelmi vagy politikai véleményt mondhatunk, de történelmi értékű ítéletet nem. Azért nem is követhetjük Bodroγκözzyt a művében még ma is élő politikus történelmi szereplésének méltatásában. „Emlékeink változnak a körülményekkel“ — írja Renan — „s valamely egyén eszménye, akit ismertünk, velünk együtt változik.“ Célszerűbb tehát az utókorra bízni a történelmi kritikát. Az idő múlásával az emlékeknek óriási tömege esik el. Politikai barátok és ellenfelek vitája eltűnik, a részletelemlek zavaró tömege elvész, s a méltatandó közéleti férfi műve és alakja úgy jelenik meg a történelem hűvös horizontján, mint az alpesi csúcsok éles kontúrjai a kristálytisza kék levegőben.

Ma — ismétljük — legfeljebb csak impressziókat és politikai megfigyeléseket jegyezhetünk fel. Mint ilyent kockáztatjuk meg azt a nézetünket, hogy a kisgazda-osztálynak nemzeti fejlődésünkre kedvező politikai előretörésében a személyi tényezők szerepe sokkal kevésbé jelentős a konjunkturális tényezők súlya és befolyása mellett. Kétségtelen, hogy a világháború, az összeomlás és a trianoni helyzet döntően meggyorsították azt a hosszú demokratikus folyamatot, mely Nagyatádi Szabó István fellépésekor még csak csirázófélben volt. E mellett nem lehet és nem szabad figyelmen kívül hagyni a magyar intelligencia ezáltal is bevált történelmi érzékét és politikai éleslátását, melyel felismerte a helyzetet és kezét nyújtotta a feltörekvő rétegeknek, sőt minden eszközzel elősegítette és segíti ma is, hogy a kisgazda-osztály kitöltse, megizmosítsa és újjáteremtse a magyar középosztály megritkult sorait. Az érdemek éppúgy, mint a hibák az emberi életben rendszerint mindkét oldalon arányosan helyezkednek el s nem helyes az elért eredményt túlnyomóan az egyik oldalra könyvelni.

Az agrármozgalmak történeti fejlődésének tanulmányozása nem kép-

zelhető a nélkül, hogy egyrészt a jobbágyság felszabadításával kapcsolatosan, másrészt a kialakult új rendben felfelé törekvő, a maga elhelyezkedését kereső föld népével szemben a többi osztályok, különösen a magyar nemesség és középosztály magatartását is szemügyre ne vegyük. Bodroγκőzy Zoltán könyvének egyik figyelemreméltó értéke, hogy észreveszi és aláhúzza az agrármozgalmak összefüggését a középosztály nemzeti problémájával. Megjegyzései, adatai, tanulságai e szempontból sok gondolatot és eszmét ébresztenek.

Bizonyos, hogy középosztályunk 1848 óta krónikus válságban van. Ez a válság már a háború előtt is állandó gondot okozott úgy a kormányzatnak, mint a nemzetünk sorsán gondolkozóknak, ma pedig akútább, mint valaha. Középosztályunk válsága a jobbágyság felszabadításával indult meg, de alapokai sokkal messzebbre nyúlnak vissza s voltaképp összefüggenek a civilizáció terén bekövetkezett óriási átalakulásokkal, melyek valósággal elsöpörték a rendi társadalom elvénhdnt intézményeit.

Évezredes életformák megváltozását rendszerint századok lassú őrlo munkája készíti elő. Ezt látjuk a feudálizmus rendszerének sorsában is. A XVIII. század szellemi, gazdasági, politikai forradalmainak hatása alatt a közgondolkodás Európa-szerte merőben megváltozott. A gazdasági, jogi, társadalmi és szellemi erők, melyek a fennálló rendnek és intézményeinek erkölcsi tartalmat adtak, merőben új útra tértek és magukkal ragadták a jognézeteket is. A nemesség közfeladatai idők folyamán megszűntek, s így a közmeggyőződés nem szentesítette többé azt az életformát, melyben az egyik osztály a másik felett különleges közfeladatok ellátása címén uralmat gyakorolt. A változott nézetek erkölcsi és eszmei erejének nem tudott — és ahol fejlődésképes nemzedék volt, nem is akart — ellenállni a rendi világ. A jogok és kötelességek nem rendi, de egyéni fogalmazása új életformákat követelt, minek eredménye a társadalmi, gazdasági és politikai rend szerves átalakulása lett.

Nálunk sajnos, ez az átalakulás nem volt, nem is lehetett szerves. Törvényhozásunk felfogta az új eszméket és deklarálta a nagyszerű liberális elveket a nélkül, hogy meggondolta volna, hogy Magyarország sem gazdasági, sem kulturális szempontból nem volt felkészülve a viszonyoknak ily lázas tempójú fejlődésére. Történeti távlatból nézve azt kell mondanunk, hogy a nemzeti újjáébredés korában a liberális eszmék törvényhozási deklarálása szinte jelszó-politikává vált. A nagy elvek kimondattak, a törvények meghozattak, a nagy szabadság beköszöndött, azonban megfelelő gazdasági előkészítés, szervezés és alátámasztás nélkül. Sem a nemesség nem volt gazdaságilag képzett, sem a jobbágyság nem volt elég érett. Következésképp az új törvényhozás mindkettőt kiszolgáltatta a náluk gazdaságilag verzőtűsabb idegen fajúaknak. Annak, hogy ősi középosztályunk — a városi polgárságot is ideértve — részben elpusztult, részben elfajzott, s társadalmi és nemzeti hivatásának betöltésére mindinkább alkalmatlanná vált, e z a főoka, nem pedig a „hazafias busongás”^{cc}

Bodroγκőzy Zoltán egyébként szintén látja ezt; kár, hogy helyenként mégis úgy emlékszik meg a történelmi magyar középosztály pusztulásának okairól, mintha azokat elsősorban ennek az osztálynak sokszor megírt hibái alkotnák. A mi ősi középosztályunknak bizonyára sok vétke, hibája, tévedése volt, de voltak mindig nagyszerű nemzetfenntartó erényei, ragyogó emberi tulajdonságai is, melyek még mostani erőtlenségében is tiszteletet szereznek neki.

Nemzeti társadalmunk mai súlyos bajainak talán egyik legégetőbbje az, hogy régi nagy középosztályunk végzetesen meggyöngült. A háború és a forradalmak végképp aláásták gazdasági erejét s ma meggritkult, elerőtlen-

dett soraiból már nem képes azt az egyensúlyozó és irányzó szerepet játszani, melyre hivatva lenne. Mérhetetlen fontosságú nemzeti érdek ma az, hogy a középosztály még megmaradt kevés ereje megtartassék, fejlődjék és rendjének vésses hézagai friss, erős, minden ízében magyar erőkkel kitöltessenek. Elismerés illeti Bodrozközy könyvét azért, hogy erre fölfelé figyelmeztet, lefelé tanít.

A nemzeti megújulás korában — mint könyvünk helyesen megemlíti — a magyar jobbagyság óriás többsége apatikus közönnnyel viseltetett saját sorsa iránt, úgyhogy a politikai és közgazdasági liberalizmus grandiózus eszmei harcát a magyar közép- és felsőosztály egyedül vívta meg. A nagy döntés a jobbagynép sorsáról — annak javára — nélkül történt. A magyar nemesség nagyobb tudott lenni anyagi érdekeméi és aláírta saját gazdasági bukását, hogy fölemelje a népet. A politikai bölcsesség és az etikai emelkedettség e klasszikus példáját most részben visszafizették a fölszabadított jobbagyság utódai azzal, hogy törvényhozóik a földreform megalkotásánál és végrehajtásánál annyi megértést, oly gazdaságpolitikai okosságot, annyi mérsékletet tanúsítottak, hogy a falu népének ösztönös földéhsége ellenére is, a középosztály védelemre szoruló gazdasági ereje a lehetőségig kímélhető volt. Nagyatádi Szabó István politikai bölcsességének és a kiscgazdaosztály érettségének oly bizonyítéka ez, melyet egy boldogabb kor történetírója is bizonyára méltó elismeréssel fog feljegyezni.

Széchenyi István és Kossuth Lajos nagyszerű művét, a falu népének a nemzet politikai életébe való bekapcsolódását Bethlen István és Nagyatádi Szabó István kézfogása pecsételte meg. A nemzeti megújulás ragyogó korában nagyjaink által elvetett mag ekként nemzeti szerencsétlenségünk fekete napjaiban hozta meg gyümölcsét. Bodrozközy Zoltán könyvében is megcsendül diszsonáns visszhangja annak az önkénytelen vádló kérdésnek: miért csak most, miért nem előbb? Bodrozközy — mint jó „48-as függetlenségi“ — főként a „bécsi kezét“ és az 1918 előtti liberális magyar kormányoknak könyvében ismételtén kárhóztatott helytelen politikáját okolja ezért. Nem akarván politikai vitába szállni e kérdés felett, — melynek eldöntésére nézetünk szerint szintén csak a későbbi történetírás hivatott — csak annyit jegyzünk meg, hogy a két Tiszánál, de különösen Tisza Istvánnál senki sem szerethette és becsülhette jobban a falvak népét és semmiesetre sem érzelmi okokon múlt, hogy az akkori kormányzat idején kisebb politikai tényező volt a magyar falu, mint például ma. Azzal a „látnoki“ képességgel, melyet Bodrozközy Justh Gyuláról jegyez fel, e közéleti férfiú kortársai közül kétségkívül jónéhányan bírtak a magyar politikában, s ha mégsem jutottak el a főnebbi vádló kérdés kívánta eredményekhez, annak

— az idő teljességének hiányán kívül — talán az lehetett az oka, hogy e g y e b e t i s láttak a falu társadalmában, mint a nemzetköziség veszedelmét, melyben a népünket igazán ismerő és becsülő államférfiaink nem tudtak komolyan himni.

A nagy kérdés politikai megoldásának sokáig útjában állt, ma pedig a politikailag már eldöntött helyzetnek nem kicsinylendő gyengéjét jelenti az a nagyon figyelemreméltó körülmény, hogy a falu társadalmi szempontból éppoly kevésbé egységes, mint a város. A „falvak népe“ — s ezt Bodrozközy Zoltán is tudja, de kellő alkalmakkor nem hangsúlyozza eléggé — nem csupán a „pólgárokat“, kiscgazdákat, Nagyatádi Szabó István híveit jelenti, akik társadalmilag a falu arisztokráciáját alkotják. A társadalmi különbségek, az osztálytagozódás a falvakon legalább olyan éles és erős,

— ha ugyan nem élesebb és erősebb — mint a városban. Ezzel tisztában kell lennünk, ennek konzekvenciáit le kell vonnunk abban a tekintetben, hogy a mezőgazdasági munkásság nagy és nem kevésbé gyönyörű magyar

rétégét viszont a falu arisztokratáinak kell magukhoz ölelniük, vele foglalkoznak, őket megbecsülniük és segíteniük. Könyvének egyik helyén igen helyesen mutat rá Bodroγκőzy Zoltán, hogy e tekintetben milyen sajnálatos visszasságok, milyen elítélendő ellentétek mutatkoznak a falvakon. A közép-osztályba emelkedő felső rétegeknek éppúgy megvannak a maga társadalmi, emberi és nemzeti kötelességei és feladatai a falu népének alsóbb — birtoktalan — rétegével szemben, mint az ősi történelmi középosztálynak és a nemzeti arisztokráciának a kiscgazda-osztállyal szemben. Quod uni iustum, alteri aequum. Nagyatádi Szabó István népe csak akkor fogja hivatását igazán betölteni, ha keleti fajunk arisztokratikus hajlamainak káros kinövéseit leküzdve, ugyanazt a nemes demokráciát igyekszik érvényesíteni lefelé, melyet korábban magának követelt s melyet a történelmi viszonyok fejlődése és nagy államférfiak bölcsesége neki méltán megadott. Ha ez a ma még igen sok nehéz problémát magában foglaló kívánalom az idő, a kultúra és az egészséges szociális fejlődés által munkálva egyszer megvalósul, — akkor, de csak akkor fogjuk elmondhatni, hogy az agrármozgalmak veszélye elmúlt, gyümölcsei pedig valóban megérték a nemzet egyetemes javára.

Bodroγκőzy Zoltán közérdekű, de a történettudomány szempontjából is hasznos munkát végzett, mikor könyvét megírta. A magyar agrármozgalmak történetének vizsgálata főleg a mai időkben igen kényes téma, melynek boncolgatása a mindig lesben álló demagógia miatt sok veszéllyel járhat. Bodroγκőzy e nehéz feladatot nagy tárgyismerettel, szorgalmas és nagyarányú adatgyűjtéssel, annyi szeretettel és mégis annyi mérséklettel dolgozta fel, hogy ezért igaz elismerésünket érdemli. Az észrevételeket, melyeket könyvével szemben a fönnebbieken tettünk, az igazság kutatásának kötelessége és az a megbecsülés sugallta nekünk, melyet a derekas és jól végzett munka megérdemel. Ily nagyarányú és bátran mondhatjuk úttörő jellegű történelmi tanulmány nál alig képzelhető, hogy minden tökéletes legyen és a legjobban sikertüljön. Mikor Mondius de Luzzi az első emberi test boncolását megkísérelte, kutató kése bizonyára nem egy hibát ejthetett. A társadalmi jelenségek boncolása ma még korántsem nyugszik oly biztos alapokon, hogy mellévágni lehetetlen volna. Bodroγκőzy Zoltán érdekes és szép könyvét haszonnal fogja forgatni a politikus, a nagyközönség, a szociológus és bizonyára a későbbi kor történetbúvára is. Részünkről szeretnők, ha minél többen olvasnák, mert ma még — sajnos — nem sokan vannak, akik ismernék az agrármozgalmakról mindazt, amit ismemiök hasznos, jó és szükséges lenne.

BENCs ZOLTAN

A MAGÁNJOGI KÓDEX

EGY-KÉT hónap és két esztendeje lesz annak, hogy a m. kir. igazságügyminisztérium közzétette magánjogi törvénykönyvünk javaslatát. Nyomban a javaslat közzététele után megindult annak jogászai és lassan-lassan szociálpolitikai és közgazdasági kritikája is. És most, két évvel azután, hogy a törvénykönyv e tervezete törvényjavaslat alakját öltötte, a magyar jogászai közvélemény legmagasabb ormairól emelkedő hangok teszik tudatossá és elnémithatatlanná a mindannyiunk lelkében élő kérdést: szabad-e a megcsonkított Magyarországnak magánjogi kódexet alkotnia? — érezhetünk-e magunkban hivatást erre mi, a most élő szerencsétlen magyar nemzedékek, kiknek lelkét marja a tudat, hogy mi veszítettük el az ezeréves magyar föld háromnegyed részét? — lehet-e hivatott egy ilyen

nagy jogászai mű megalkotására egy olyan korszak, melyben a jogeszmé szentségét egyesek és nemzetek lelkében embermilliók öldöklő harcainak és évszázados hagyományokat felborító s a társadalmi rend évezredes alapjait szétmorzsolással fenyegető forradalmak robbanásainak még frissen fojtogató füstje homályosítja el?

Én úgy érzem, minél jobban megcsönkítették ezt az országot, annál nagyobb energiával kell fennmaradását munkálni, — minél szerencsétlenebbek ennek a nemzetnek a fiai ma, annál inkább érezniök kell magukban a hivatást az ezeréves nagyság tudatának ébrentartására, — minél maróbb a füst, mely a jogeszmé erejét rágja, annál sürgősebb a magyar társadalom általános jogrendjének a homálytól való lehető megtisztítása, hézagainak kitöltése, világos, szabatos, könnyen érthető, mindenki által könnyen megismerhető rendszeres egységbe foglalása, a magyar magánjogi kódex megalkotása.

Hogy a Trianonnal kezdődő korszak csak egy olyan, bár szörnyű epizód lesz-e a magyar nemzet életében, mint az a 18 esztendő, mely Világosnál vette kezdetét, — avagy százados balsors kapuját nyitották meg számunkra ott Párizs mellett a világ akkori urai, ki tudná ezt ma megmondani? De bármily sors vár is e nemzetre a jövőben, ma senki előtt sem kétes, hogy Werbőczy akkor járt el helyesen, mikor az ország szokásos jogának gyűjtését és rendszeres egészbe foglalását a XVI. század elejének még oly szomorú és súlyos helyzetében sem akarta jobb időkre hagyni.

Werbőczy jogkönyve a nemzet életének egyik legszomorúbb korszakában jött létre és mégis, vagy talán éppen azért, egyik legjelentősebb tényezője tudott lenni a nemzeti egység gondolatának, — a Hármaskönyv, mint az akkor már 500 éves magyar jogfejlődés eredményeinek rendszerező egybefoglalása, hanem csak hogy nem homályosította el jogunk történeti jellegét, hanem éppen ellenkezőleg, ébrentartotta ennek nemzetfenntartó tudatát — és ez a jogkönyv ugyanakkor, midőn egyrészt mint egyszerű szokásjogi gyűjtemény, nem nehezítette meg később sem a fejlődő, változó élet ama követelményének teljesülését, hogy magánjogunkat a bírói gyakorlat az élettel állandóan összhangban tartsa, másrészt meg mint a tétéles jognak közhitelű megismerési forrása a mohácsi vést követő nehéz századokban még nagyobb szolgálatot tett a jogbiztonságnak a pusztán formális törvényél is, mert a feldarabolt ország valamennyi részében egyformán, szokásjogi tekintéllyel bírt.

A M. Kir. Kúria elnöke mai magyar magánjogunkat sok tekintetben megreformálandónak ítéli, de a mai időket nem tartja alkalmasnak az átfogó magánjogi reform megalkotására. A Pázmány Péter Tudományegyetem egyik jogtörténet-professzora egy magánjogi kódex megalkotásától magánjogunk történeti jellegét mai helyzetünkben fokozott aggodalommal félti. S a Magyar Jogász-Egylet elnöke azt az igazságot hirdeti, hogy ha nem alkotjuk meg a magánjogi kódexet most, mikor erre megvan a törvényhozási lehetőség, e mű létre jövedele esetleg újabb évtizedekre, sőt talán századokra halasztódik el és ő úgy látja, hogy a Brit-birodalom gazdag társadalmának megfelel a magánjog területéi is a szokásjogi rendszer, de a megcsönkített Magyarországon a mindennapi kenyér nehéz gondjaival küzdő társadalom magánjogi forgalmának és jogszolgáltatásának csak még fokozottabb mértékben van szüksége arra a biztonságra, melyet egy szabatos, világos, lehető teljességtű, könnyen érthető és mindenki által könnyen megismerhető magánjogi kódex ad.

Az egész magyar jogászai közvélemény meghajol a M. Kir. Kúria elnökének tekintélye és bölcsesége előtt. A Pázmány Péter Tudományegyetem tudós jogtörténet-professzorának aggodalma minden magyar jogász lelkében

él. És a Magyar Jogász-Egylet elnökének igazságát csak az nem ismeri fel és nem esik rajta gondolkodóba, aki nem tudja, hogy a magánjogi törvénykönyvnek az a javaslata, mely az országgyűlés előtt fekszik, csak egyik újabb hajtása egy sok évszázadon át mindig meddőnek maradt törekvésnek.

Dehát kiegyenlíthetetlen ellentétben áll-e egymással ez a három igazság? Mért ne tanulhatnánk a magánjogi kódex ügyében is a történelemtől?

Egy átfogó nagy magánjogi reform megalkotására, amint magánjogi judikatúránk mai legfőbb bírása Werbőczy példájával egybehangzóan mondja, nem az ilyen idők valók. A kódex terve, ha a történelemtől tanulunk, meg fog maradni javaslatának alapelgondolása mellett s nem akar reform-kódex lenni; elégedjünk meg abban élőjogunk rendszeres egybefoglalásával. Az ilyen kódex törvénybefoglalását nem fogja késleltetni a mai kódex-alkotás gondolatával szemben mindannyiunk lelkében élő honfői aggodalom sem, különösen ha a kódexnek csupán már élő törvényi és szokásjogot rendszeres egészbefoglaló jellege megfelelő módon magának a törvénynek a szövegében is kifejezésre fog hozatni. A formális életbeléptetési törvény pedig várhat jobb időkre.

Így a törvénykönyv tartalma és alakja szerint egyaránt, de gyakorlati alkalmaztatása szempontjából sem lesz más, mint ezeréves magánjogi fejlődésünk értékes eredményeinek közhitelű és rendszeres egybefoglalása, — nem lesz benne semmiféle elhamarkodott, hatásaiban kellően át nem gondolt és elszakított véreinktől saját jogalkotásunk útján is elválasztó jog-reform, — nem fogja elhomályosítani, sőt erősíteni fogja a nemzet lelkében magánjogunk történelmi jellegének tudatát, a múlt eredményeit egyszerűsmind a jelen biztos munkaeszközzé és a jövő fejlődés szilárd alapjává téve, — se mellet benne már most, tehát oly időben, mikor erre kétség-telenül mód van s így minden halasztás nélkül, a magyar jogászai közvélemény súlyos aggodalmának felkeltése nélkül is adhat törvényhozásunk a magyar társadalom kezébe a tudomány, a gyakorlat és a jogtanítás céljaira, a műit értékeinek átmentésére és egy magánjogunk történelmi jellegét meg nem változtató szokásjogi és törvényhozási további szerves jogfejlődés szilárd alapjául egy olyan közhitelű jogkönyvet, mely a jogbiztonságnak, nagy nemzeti érdekeinknek más irányokban való veszélyeztetése nélkül is ugyanazt a szolgálatot teheti, mint egy életbeléptetett magánjogi törvénykönyv.

A boldogabb múlt tudata és eszmei birtokállományának megóvása s a jobb jövő vágya az életerős nemzetek lelkében a legsúlyosabb katasztrófák éveiben is reménynek és nem kétségbeesésnek, önbizalomnak és nem csüggedésnek, munkának és nem tétlenségnek, acélos akaraterőnek és nem lemondásnak, újabb fejlődésnek és nem tespedésnek a szülőanyja.

TIHANYI LAJOS

KATONAI KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK VARSÓBAN

HA AZ EMBER huzamosabb időt tölt Németországban s utána Lengyelországba megy, rögtön a határ átlépése után az az első benyomása, hogy egy erősen katonai államban van. Ha utóbb az ember tájékozást is szerez a lengyel bel- és külpolitikai helyzetben, az első benyomás mind határozottabb meggyőződéssé válik. Meg kell azonban vallania, hogy ez a szembetűnő militarizmus nem a diktatúra következménye, hanem annak a különleges helyzetnek a folyománya, hogy Lengyelország teljes mértékben az úgynevezett utódállamok helyzetével azonos helyzetben van. Az országot köröskörül oly országok övezik, amelyek vagy másfél évszázados birtoklás érzelmi argumentumának alapján, vagy pedig a mai lengyel terü-

leten élő nem lengyel elemek „felszabadítása” címén területi aspirációkat táplálnak magukban Lengyelország terhére. A nehéz külviszonyokat súlyosbítja a mintegy 30%-nyi kisebbség, amelynek elhelyezkedési területén még a közelmúltban is nem egyszer fegyveresen robbant ki a kisebbség és a többségi lengyel elem közötti ellentét. Ilyen volt például az 1919. évi galíciai ukrán lázadás, a Litvániának ítélt Vilna fegyveres megszállása Lengyelország részéről 1920-ban és az 1921-es német-lengyel összetűzőzés, mely irreguláris lengyel és német csapatok között a felszüléziai népszavazási területen folyt le s az annabergi ütközetben csúcsosodott ki.

Lengyelország a győztes hatalmak közé tartozik és így anyagi erőbírása lehetőségein belül korlátlanul fegyverkezhet. Jelenleg 250.000 főből álló békelétszámú hadsereget tart fenn s a tisztikar 18.000 főt számol. Egy hadsereg akcióképessége nemcsak annak dologi felszerelésétől függ, hanem függ nem utolsó sorban attól a szellemtől, mely a hadsereget, különösen annak tisztikarát áthatja. Lengyelország történelme, már csak a legutóbbi másfél évszázad felkeléseiben is, tele van a személyes hősiesség legszebb példáival. Még a legutóbbi idők is mutatnak fel hőroszokat. Az ukrán lázadáskor a fegyveres segítség megérkezéséig gyermekek és aggok álltak fegyveresen ellene a lázadóknak és 1920 augusztus 15-én, amikor a bolsevista orosz haderő már 15 kilométernyire volt Varsó alatt, egy fiatal katolikus lelkész halálmegvető fanatizmusa vitte diadalra Radzymin mellett a Lengyelországot megmentő ellenoffenzívát. Skorupka Ignác, aida a keresztet magasra tartva ellenállhatatlan rohamra vezette az új lengyel csapatokat, ott esett el a radzymini mezőn, de szellemét örökségül hagyta hazája hadseregének. A hadsereg szellemének okos nevelése, a tisztikar minél magasabb kulturális továbbképzése egyik legszebb békemunkája a lengyel hadvezetőségnek. Ha valaki Varsót járván múzeumokat, színházakat vagy könyvtárakat látogat, feltűnően sok katonát fog ezeken a helyeken találni, az előbb említett két helyen legénységi állományúakat is. Ennek az egészséges kulturális érdeklődésnek egyik oka az az ügyes szervező munka, amely Varsóban egy évtized alatt több elsőrangú katonai közművelődési intézményt hozott létre. Nem lesz talán egészen érdektelen, ha beszámolok azokról a tapasztalatokról, amelyeket ezen katonai kulturális közintézmények helyszíni tanulmányozása közben szereztem.

Varsó katonai közművelődési intézményei között a legnagyobb nyilvánosságnak és népszerűségnek a katonai múzeum örvend. A katonai múzeumnak (Museum Wojska) már az elhelyezése is igen sikerült. A múzeum ugyanis a ma még ideiglenesen elhelyezett Nemzeti Múzeum (Museum Narodowe) földszinti helyiségeiben van elhelyezve s így minden látogató első sorban azokat tekinti meg, sőt több oly látogatót figyeltem meg, aki a katonai múzeum megtekintése után a Nemzeti Múzeum gyűjteményeit meg sem tekintette. A másfél évszázados elnyomás utáni felszabadulást Lengyelországban egy, az idegen szemlélő számára héroszinak látszó igyekvés követte, amely minden téren behozni igyekezett azt, amit az elnyomás alatt nem végezhetett el. Maga a Nemzeti Múzeum is csak 1916-ban alakult meg az addigi varsói városi múzeumból s nagy részben magánosok áldozatkészségéből (festmények, archeológiai leletek, érmek, kosztümök, keramikai, műipari és emléktárgyak, bútorok) ma már több mint 100.000 darabot számlolnak. A hadügyminisztérium vezetése alatt álló katonai múzeumot is ez az impozáns igyekezet teremtette meg. Alapjául a Nemzeti Múzeum ily irányú gyűjteménye és az úgynevezett Krasioski-gyűjtemény szolgált. De hozzájárult fejlesztéséhez mindenki, aki csak tehette. Így jött létre az a több mint 10.000 darabnyi hadtörténelmi gyűjtemény, amely 14 csoportba osztva az ezeréves lengyel katonai gyűjtemények gazdagon szemléltető tárháza. A múzeum-

nak nagyszámú személyes relikviája igen alkalmas arra, hogy a személyes hősiesség és kötelességtudás kultuszát ébrentartsa. Különösen jól esik megállapítani a szemlélőnek azt, hogy az alig tízéves múzeum anyagában igen sok muzeálisán nagybecsű darabot találhat. Magam is láttam néhány oly darabot, melynek párját sem a hadtörténelmileg igen gazdag bécsi Kunst-historisches Museumban, sem a berlini Zeughaus termeiben nem sikerült megtalálnom azelőtt. A múzeumot az igazgatóság a mai állapotában korántsem tartja teljesen megalapozottnak. A szélesebb értelemben vett általános hadtörténelmi főosztály mellé most szervezik a tengerészeti, léghajózási, hadmérnöki és háborús gyógyászati osztályok alapjait. Ha sikerülni fog ezeket a csoportokat is hasonlóan bő és szép anyaggal felállítani, valóban az egyik — internacionális viszonylatban is — legérdekesebb s nem kis értékű katonai múzeumot fogja Lengyelország megteremteni. Hogy egészen újkeletű tárgyakkól is lehet raritásszerű gyűjteményt csinálni, arra legbeszédesebb példa a múzeum kicsiny, de annál érdekesebb szovjet-orosz része, amely a maga nemében a viszonyokból könnyen magyarázhatóan az unikum érdekével és értékével hat. A múzeum évi dologi dotációja mintegy 10.500 pengőnek felel meg, amely a magánadakozók nagy száma mellett elég tekintélyes összeg. A múzeum látogatottságára jellemző, hogy 1927-ben (amikorról a legújabb adatok rendelkezésemre állanak) a katonai múzeumot 28.290-en látogatták meg, míg ugyanakkor a vele közös lépcsőházból nyíló Nemzeti Múzeumot csak 24.694 ember tekintette meg. A Nemzed Múzeum ideiglenes elhelyezése most már csak ideig-óráig tart. Az „Aleja 3-go Maja^k-n, az új városrész legforgalmasabb részének közelében már építik az alapjaiban is impozáns méretű múzeumépületet. Ezzel kapcsolatban valószínűen méltó elhelyezést fog nyerni a katonai múzeum is.

Amíg a múzeum a maga szélesebb körű nevelőkészségével úgy a civil, mint a katonai társadalom legszélesebb rétegeivel tart fenn kapcsolatot, addig a központi katonai könyvtár (Centralna Biblioteka Wojskowa) az intelligens polgári elemek és a katonatisztikar igényeit akarja kielégíteni. Ez az a katonai közművelődési intézmény, amely a leginkább megérdemli a laikus és a szakember érdeklődését egyaránt s amelyhez hasonlóan funkcionáló intézményt Lengyelországon kívül nem láttam. Pedig aki ismeri a berlini Staatsbibliothek üzemét, vagy a leipzigzi Deutsche Bücherei szédületes perspektívákat nyújtó fejlődését és technikai felszerelését, az könyvtárilag már magasabb igényeket táplál, mint aminőkhöz Magyarországon hozzászokott. A varsói központi katonai könyvtár mégis tud újat és szokatlant nyújtani az érdeklődőnek, még pedig két irányban: sajátos érdeklődési köre és tökéletesnek mondható megszervezettsége terén. Magam részletesen igyekeztem betekinteni a könyvtár szervezetébe és munkásságába s ily irányú igyekezetemben úgy a könyvtár igazgatója, dr. M. Lodiúsky ezredes, mint a könyvtár őr, dr. Jan Niezgod, lekötelező szívességgel támogattak. Ezek alapján próbálom meg végigvezetni az érdeklődőt a könyvtáron.

A könyvtár, mely a katonai iskola déli szárnyában, Varsó villanegyedében, szemben a lenyűgöző hatású Chopin-szoborral és a botanikus-kerttel, közel a Pilsudsky otthonául szolgáló Belwederhez van elhelyezve, 1919-ben alapított. Jelenlegi szervezetében nemcsak központi könyvtár, de bibliográfiai központ is, amely alá tartozik a kilenc hadtestkönyvtár, a vezérkari iskola könyvtára és az egyes ezredkönyvtárak. A könyvtár igazgatósága tehát egyben az egész lengyel katonai könyvtárügynek központi irányítója. A hadtestkönyvtárak és a vezérkari iskola könyvtára mintegy 55.000 kötetet és több mint 7000 térképet foglal magában. Magának a központi könyvtárnak az anyaga három csoportra osztható: a) a központi könyvtár könyvgyűjteménye, b) a Polskie Archiwum Wojenne (Lengyel háborús levéltár) anyaga és

c) a Rapperswyl-könyvtár és levéltár anyaga. A két első gyűjtemény 197.585 kötetből áll, ez növekedezve és katalogizálva is van, ebből 84.985 kötet önálló mű, 112.660 pedig periodica, amikhez 2.544 térkép járul 11.158 íven, végűi 341 kézirat egészíti ki az anyagot. A még nem katalogizált anyag mintegy 50.000 kötetre becsülhető.

Nem tekinthető szigorúan katonai könyvtárnak, de ezidőszerint annak kezelésében van a már említett Rapperswyl-könyvtár, amelyet a sikertelen 1831-i felkelés után a lengyel emigráció alapított a svájci Rapperswylben azzal a célzattal, hogy alapjául szolgáljon egy valamikor felállítható nemzeti könyvtárnak. A könyvtár 1926 óta van Varsóban s most van feldolgozás alatt. Ha majd kellően megerősödik, akkor fog szétválni a központi katonai könyvtártól, hogy eredeti rendeltetése szerint mint nemzeti könyvtár szolgálja a közt. Addig is feldolgozott anyaga — mivel a katonai könyvtár megszorítás nélkül nyilvános — mindenkinek rendelkezésére áll. A Rapperswyl-könyvtár 61.824 nyomtatványból áll, ehhez járul még a 3.414 kötetet számláló kéziratos anyag (kétötöd részben feldolgozva), 2.858 térkép, 145 atlasz, 12.314 metszet (katalogizálás alatt), 279 metszetalbum, 9.661 fénykép és 2.808 zenemű. A Rapperswyl-könyvtár különösen becses a magyarságra nézve is, mert abban a magyar emigráció idejéből számos Kossuth-, Klapka-, Teleki-levél őriztetik, amelyek tudományos feldolgozásával értesülesem szerint már foglalkozik is Divéky Adorján.

Ha összegezzük a központi katonai könyvtár, a háborús levéltár és az emigráns-könyvtár anyagát, egy több mint 200.000 kötetből álló közgyűjteménnyel fogunk szembenállani, amely már hazai, fővárosi viszonyok között is számottevő. Azonban a könyvtár a különösebb érdeklődésre nem az anyag gazdagsága, hanem a katalógusok célszerűsége és a szervezet országos jellege miatt számolhat. A könyvtár feldolgozott része nem kevesebb, mint hétféle katalógus felett rendelkezik, melyek közül egypár egészen speciális. Van egy egyszerű szerzős katalógus, egy szakkatalógus, amelynek szakrendszere a múlt évben praktikus formában nyomtatásban is megjelent (Katalog dzialowy bibliotek Wojskowych), egy vezérszó katalógusa, amely épp munkában van. Ez az utóbbi érdemel elsősorban különösebb figyelmet. Nem kevesebről van itt szó, mint arról, hogy a könyvtárban levő könyveknek (csak a katonai vonatkozásúak), nemkülönben a folyóiratokban található katonai cikkeknek tartalma egész röviden kivonatolva, szakszerűen csoportosítva cédulakatalógusszerűen össze lesz lassan gyűjtve. Így a kutató nincs arra kényszerítve, hogy esetleg teljesen feleslegesen köteteket olvasson el, mert ezen katalógusban a szakszerűen csoportosított művek és cikkek rövid, de komoly kivonatát megtalálja s így csak azokat a műveket és cikkeket fogja elolvasni, amelyekre valóban szüksége van. A központi katonai könyvtár elsősorban a tisztikart akarja kiszolgálni, amelynek pedig az ideje másirányú elfoglaltsággal meglehetősen le van kötve. Hogy az önművelésre viszonylag kevés idővel rendelkező tisztek minél kevesebb idővesztéssel tudják érdeklődésüket kielégíteni, azt célozza ez a nagy munkát igénylő katalógus. A térképek katalógusa az eddigi szokásnak megfelelő, annál figyelemre méltóbbak azonban a következő katalógusok: A varsói könyvtárakban és levéltárakban található katonai kéziratok és nyomtatványok katalógusa a lelőhely feltüntetésével. Ez a katalógus a szépségű varsói közkönyvtárak katonai vonatkozású anyagát egy eszei egészséges szakkönyvtárrá fogja össze s szintén igen sok felesleges időpocsékolástól menti meg a kutatót. Ez a katalógus közel 12.000 cédulából áll. Nagyfontosságú az a katalógus is, amely nyilvántartja a varsói közkönyvtárakban található tudományos folyóiratokat, közel 9.000 cédulán. Hogy ennek a katalógusnak is mily jelentősége van, különösen ha figyelembe vesszük azt, hogy a nyilvántartás

nemcsak a modem, hanem a már történelmi jellegű folyóiratokra is kiterjed, olyanok előtt, akik valaha is megpróbálták, hogy mit jelent egy folyóirat-kötet után végig házalni négy-öt budapesti könyvtárat, amíg a hatodikban végre az ember rátalál, nem kell különösen hangsúlyoznom. Az utolsó katalógus a hadtestkönyvtárak anyagát tartja nyilván. A központi könyvtár minden évnegyedben megkapja a kilenc hadtestkönyvtártól a gyarapodás katalógusát s ennek alapján mindenkor tájékozva van arról, hogy melyik könyvtárban mi van. Ennek az információs szolgálat terén van nagy jelentősége. Ha ugyanis egy eldugott garnizon tisztje érdeklődik valamilyen mű után, levélben megkeresi a varsói központi könyvtárat. Ez fáradtság nélkül meg tudja állapítani, hogy az illető mű melyik legközelebbi hadtestkönyvtárban van meg s már utasítja is azt, hogy a keresett művet juttassa el az érdeklődőnek. A varsói könyvtár azonban az információs célokon túl még irányító céllal is igénybe veszi ezt a központi katalógust, mert így mindig nyilvántartja az egyes könyvtárak gyarapodásában mutatkozó hiányokat vagy egyoldalúságot s gondoskodik annak kiegyenlítéséről.

Már a katalógusok gazdagsága és azok racionális elgondolása megérdemli a könyvtár életébe való mélyebb betekintést. Még érdekesebbé teszi ezt azonban az a munka, amely a könyvtár kiadványaiban nyilvánul meg. A könyvtárnak vannak időszaki és alkalmi kiadványai. Ilyen alkalmi kiadványok a következők: még 1921-ben jelent meg egy füzet „A katonai könyvtárak organizációjáról a miniszteri utasítás megvilágításában“. Ugyanezen évben kezdte meg a könyvtár nagyobb tudományos bibüografikus kiadványának közzétételét, amely három év alatt 2 kötetben és egy pótkötetben összefoglalta a lengyel katonai könyvészetet a 15. századtól egész 1920-ig. Ez a kiadvány, mely a többihez hasonlóan lengyelül jelent meg (Polska Biblijogafja Wojskowa), nemcsak a katonai szakíróknak jelent felbecsülhetetlen segédeszközt, de élénken érdeklí a történetkutatókat is. A történelmi érdeklődés kielégítésére különben állandó és tudatos törekvést tapasztalhatunk a központi könyvtár részéről, amennyiben az túl a katonai könyvtáron elsősorban történelmi könyvtár. 1924-ben jelent meg az 1863—1865-ös lengyel felkelés bibliográfiája, amely az újságcikkeket is figyelembe veszi. Ehhez hasonló a Fővárosi Könyvtár tavalyi kiadványa, amely azonban sokkal kisebb téren mozog, amikor Buda és Pest 1848—49-es szerepének könyvészetét adta ki. A következő év eredménye gyanánt jelent meg a lengyel vezérkari könyvtár 1831-től való története. 1926-ban jelent meg az első idegennyelvű kiadvány „Les bibliothèques militaires modernes“. Ebben az évben mintegy kodifikáló munka folyt, amennyiben megjelenésre került a „Lengyel katonai könyvtár, mint az általános könyvtár sajátos ága“ c. mű, amely biztosítja az összes lengyel katonai könyvtárak egységes feldolgozását és kezelését. Ez időtől fogva időnként egy-egy hónapos könyvtárosi tanfolyamokat is rendez a központi könyvtár, amelynek üdvös eredményét legszebben a kilenc hadtestkönyvtár egységes központi katalógusa bizonyítja. Ugyan ebben az évben rendezte meg első kiállítását is a központi könyvtár, amelynek maradandó emlékekül jelent meg a „Pro Memoria“ című kiadvány. A múlt évben jelent meg egy füzet az 1921 és 1928 közötti katonai könyvészetből, ami a 3 kötetes könyvészet folytatása, egy 350 lapnyi kézikönyv a katonai könyvtárak igazgatói számára, nemkülönben a könyvtárban található röpiratok jegyzéke is. A legújabb kiadvány, amely alig pár hete halta el a sajtót, a Rapperswyl-könyvtár kézirati anyagáról készülő katalógus első kötete. A vaskos kötet 1.314 kéziratot ismertet, ír le s kimerítő mutatói igen használhatóvá teszik. Mivel elég nagy számú magyar emigrációs anyagot is ismertet a könyv, kívánatos lenne, ha több hazai könyvtárunk megszerezné. A varsói katonai könyvtárban különben is igen nagy a hajlandóság a magyar

könyvtárakkal való csereviszony felvételére, különösen érdeklődtek beszélgetésünk során, értesülvén róluk, a Bibliográfiai Központ, a Szociográfiai Intézet és a Fővárosi Könyvtár kiadványai iránt, mely intézményeket a csereviszony felvétele végett a megadott cím alapján fel is fogják keresni.

A rövid felsorolásból is látható értékes alkalmi kiadványok mellett nem kevésbé becsesek az időszaki kiadványok sem. 1921 óta havonként jelenteti meg a könyvtár a könyvtári jelentéseket, amelyeket minden katonatiszthez eljuttat. Ebben a jelentésben az előző hónapban megjelent és a könyvtárban megtalálható művek és cikkek könyvészeti leírását és könyvtári raktározási jelzését adja a könyvtár közre. Így a legújabb irodalomról mindenkor tájékozást nyer az egész tisztikar. Sokkal jelentősebb azonban az 1923 óta évnegyedenként megjelenő új katonai könyvészet, amely szintén minden tiszthez eljut. Ebben a kiadványban az előző három hónap jelentéseiben közölt könyvek és cikkek rövid, de szakszerű kivonata lát napvilágot. Ezáltal, bármily eldugott helyen szolgáljon is az a lengyel tisz, negyedévenként pontosan értesül a legújabb irodalomról, könyvekről és folyóiratokról egyaránt s rögtön tájékozást nyer annak tartalmáról is. Talán mondanom sem kell, hogy ez nemcsak a lengyel szakirodalmat öleli fel, de a külföldi szakirodalmat is. A külföldi irodalom nyilvántartására különben külön tisztviselője van a könyvtárnak, aki főleg a külföldi folyóiratszemplék figyelemmel kíséréseivel jegyzi elő a beszerzendőnek ítélt műveket. Szakemberek számára igen érdekes az így készült „katalógus a beszerzendő művekről“, amely a könyvtár célszerű és tudatos továbbfejlesztési politikájába a legmélyebb betekintést engedi meg. Ezzel kapcsolatban felhívtam a figyelmet az Ungarische Jahrbücher magyar viszonylatban egyedülállóan gazdag könyvszemle rovatára is. A most említett két időszaki kiadvány a legvérmesebb igényeket is kielégíti, amit az olvasó egy könyvtárral szemben támaszthat. Ehhez mérve némely könyvtár azon eljárása, hogy újabb szerzeményeinek jegyzékét időnként a hirdetőtáblán közzéteszi, egészen primitív eljárásnak mondható. A varsói katonai központi könyvtár szervezetében és munkájával semmiben sem marad el a modern könyvtári igényektől s hazai viszonyainkkal szemben nem egy téren például adóul szolgálhat. Az ilyen fokú kiszolgálás mellett érthető, hogy a lengyel tisztikar az általánosnál nagyobb mértékben érdeklődik könyvtárai iránt, s az a cél, hogy a tisztikar állandóan foglalkozzon önművelésével s ezen túl abból egy szaktudományosán, aktívan dolgozó réteg emelkedjék ki, máris elértnék látszik. Pedig nem szabad azt hinnünk, hogy kevés munka az, amit ez a könyvtár végez, hisz csak maga a feldolgozásra kerülő anyag évenként átlag 5.000 kötet és 7.000—8.000 folyóiratszám (új beszerzés!). Az egész munkát pedig mindössze egy igazgató, egy őr, két könyvtáros és hét középfokú tisztviselő végzi el.

A könyvtár immár öt év óta évi jelentést is ad ki, melyben francia kivonat is van. E szerint az 1928 április 1-től egy esztendő alatt 3.837 olvasó 8.237 kötetet kölcsönzött ki, az olvasóteremben pedig 3.749 olvasó 8.273 kötetet olvasott. A kölcsönzők és olvasók, valamint a kikölcsönzött és olvasóteremben olvasott művek számának majdnem azonosága a könyvtár liberalizmusát igazolja, ami egy közkönyvtárnál szintén elsőrangú követelmény. A tudományos érdeklődésre szép fényt vet, hogy a kéziratteremben 1.174 kutató 2.524 kötet kéziratot használt. Magam karácsony és újév között, tehát holt szezomban fordultam meg a könyvtárban s mégis legalább oly forgalmat tapasztaltam ott, mint a pécsi egyetemi könyvtárban szorgalmi idő alatt lát az ember. Bár az épület eredetileg nem könyvtári célokat szolgált, sikerült a könyvtárat egész megfelelően elhelyezni s olvasótermei befogadóképességükben a budapesti közkönyvtárak olvasótermeinek befogadóképességét meghaladják, a világítási viszonyok pedig

úgy a budapesti egyetemi könyvtár, mint a fővárosi könyvtár olvasóterménél sokkal jobbak.

Ez a szakszerűsége egyáltalában nem törekvő rövid ismertetés rá szeretne mutatni arra a nagyvonalú munkára, amellyel a lengyel hadvezetőség azon fáradozik, hogy tisztikara szellemi nívóját állandóan emelve, a hadsereg szellemét is fokozza. Talán sikerült rámutatnom egyben arra is, hogy az ezt a célt szolgáló katonai közművelődési intézmények mily egészségesen kapcsolódnak bele Varsó közművelődési intézményeinek rendszerébe s ezáltal mennyivel hozzák közelebb egymáshoz a hadsereget és a polgári elemeket. Mindezekon túl pedig a lengyel példa rámutat arra is, hogy új intézmények felállításánál mennyi alkalom nyílik, hogy egyre újabbat és tökéletesebbet lehessen alkotni az igények minél jobban kielégítése szempontjából. Végül talán rávilágított a lengyel eredmények fénye néhány otthon még egyre égető könyvtári probléma megoldására is.

ASZTALOS MIKLÓS

A SROBÁR-FÉLE JEGYZŐKÖNYV HITELESSÉGE

STEIER Lajos úrnak „A felszabadult Szlovenszkó” címen a M. Sz. múlt decemberi száma 396—404. oldalain megjelent könyvismertetése, sajnos, késetten került a kezembe. Ez az ismertetés Srobár Lőrinc könyve alapján idéz valamely „jegyzőkönyvet”, amely állítólag az én prágai rendkívüli követ-, ségem alatt folytatott tárgyalásaimról vétegett volna — nem tudom: ki által, hol és mikor — fel. Ez a „jegyzőkönyv” úgy formailag, mint értelme szerint az elsőtől az utolsó betűig valótlan.

1918 novemberében az akkori cseh miniszterelnök, Kramarz, diplomáciai jegyzék keretében, egy odavetett mondattal egyszer már megkísérlette, hogy ilyesfajta állítást csempésszen be a köztudatba. Én az 1918 november 21-én közzétett nyilatkozatomban már akkor nyomban valótlannak bélyegeztem azt; és be is bizonyítottam, hogy itt valaki hamisítást követett el, mert hiszen olyan eseményekről való tudomást imputált nekem, amelyek a Prágába való megérkezésem után játszódhattak volna csupán le s így azokról előzetesen nem is tudhattam.

Kramarz úr jegyzékéből még nem derült ki, hogy kinek a misztifikációja ejtette Kramarz urat tévedésbe. Srobár úr most önkéntelenül leleplezte a forrást: nyilván önmagát, mert hiszen ő volt az, aki a Narodny Vybor megbízásából velem tárgyalt.

Nos, ezzel a leleplezéssel nagyon megegyeszerűsödött a bizonyítási eljárás. Ha csakugyan létezik ilyen kétoldalú „jegyzőkönyv”, azon az én aláírásomnak is rajt kell lennie. Mivel pedig én semmiféle jegyzőkönyvet nem írtam és — a két okból megszakított diplomáciai tárgyalások miatt — nem is írhattam alá, ennél fogva itt csakis otromba hamisítványról lehet szó, amit bármely független írásszakértő-bizottság rövid pár perc alatt megállapíthat.

A jóhiszemű olvasó egyébként már magának ennek az állítólagos jegyzőkönyvnek a szövegéből is rájöhethet a — meglehetősen ügyetlen — falsumra. Annak első pontja szerint ugyanis én állítólag előadtam volna, hogy „Károlyi kormánya feltétel nélkül a prágai nemzeti bizottmányra bizza magát (ergibt sich auf Gnade und Ungnade)”. Ezzel szemben ugyanakkor a Narodny Vybor a második pontban azt panasolja, hogy „(a magyar kormány) magyar honvédeket küld Szlovenszkóra”. Hogy adhatja meg magát valaki kegyelemre ugyanakkor, amikor katonaságot mozgósít, és pedig egyazon „jegyzőkönyv” keretében?! Ez a logikai baklövés, amely az egész „jegyzőkönyv” hitelét egy csapásra kompromittálja, nyilván elkerülte Srobár orvosdoktor úr figyelmét, akivel hasonló logikai hiba már akkor is megesett, amikor egy medvének az erdőben talált földi maradványairól azt állapította meg, hogy meggyilkolt akrobata véres teteme!

Hogy ez a „jegyzőkönyv” mennyire utólag készült hamisítvány, az különben abból is kiderül, hogy a magyar kormány — miként ez hivatalos forrásokból, de az egykorú lap jelentésekből is megállapítható — csupán november 10-én szánta el magát arra, hogy „a rendelkezésére álló katonai erővel elvágja a csehek felvonulásának útját”; vagyis azon a napon, amikor

én már újra Budapesten voltam. Így a Narodny Vybor nem is lehetett abban a helyzetben, hogy magyar katonai rendszabályok ellen előttem panaszkodjék.

A szerk. jegyzete. A fenti nyilatkozattal Supka Géza úr, aki Steier Lajos idézett cikke szerint is a legilletékesebb Srobár közlése hitelességének megállapítására, Srobár állítólagos jegyzőkönyvének kérdését eldöntötte s ezzel ezen kérdés tárgyalását befejeztük.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A spanyol diktatúra bukása — A londoni tengeri leszerelési konferencia — Az angol és orosz viszony; a keresztény országok a szovjet vallásüldözése ellen —*

PRIMO DE RIVERA generális, Estella márkija, január 28-án este kilenc órakor átnyújtotta saját maga és kormánya lemondását XIII. Alfonz királynak. A diktatúra, amely a spanyol alkotmányos élet és a hadsereg súlyos válságának közepette 1923 szeptember 13-án született, szinte egyik pillanatról a másikra nagyobb megrázkódtatás nélkül, olyan simán múlt ki, mint valamely alkotmányos állam legparlamentárisabb kormánya. Elmúlásának fő oka a diktatúra fokozatos elgyengülésében keresendő. Nemcsak tényleges hatalomban, hanem invencióban, alkotóképességben, tevékenységben, a tornyosuló gazdasági bajokkal való küzdelemben, Primo de Riverának és kormányának ellenállása, különösen az utolsó két év folyamán, fokozatosan gyengült. Legtevékenyebb és legeredményesebb korszaka volt a katonai diktatúra ideje és a különösen Krisztina anyakirályné befolyása alatt létrejött civil diktatúra első két esztendeje, egészen 1927 őszéig. A külföldi tőke ellen indított hadjárat és a belső monopóliumok politikája, elsősorban a petróleum-monopólium, veszélyes ellenségeskedést hozott létre a világ pénzhatalmasságaival. A háború idején meggazdagodott Spanyolország kitűnő valutája, lassan bár, de állandóan lemorzsolódott. A rendes költségvetést a kormány ugyan egyensúlyban tartotta, de minden kiadást, ami megzavarta volna ezt az egyensúlyt, az úgynevezett „rendkívüli költségvetés” tételei közé sorozott be, ami természetesen súlyosan megzavarta az állam pénzügyi helyzetét. Egyes tartományok fokozódó elégedetlenségének lecsillapítására Primo tavaly a barcelonai világiállítást és a sevillai spanyol-amerikai kiállítást rendezte. Mind a kettő némi erkölcsi sikerrel és súlyos anyagi deficitel végződött. A diktatúra sorsa mindezen nehézségek között mind bizonytalanabbá vált. Ez volt az oka annak, hogy a jovialis, tisztességes, jószándékú, de nem nagyszabású diktátor már a múlt év eleje óta állandóan jósolta rendszerének likvidálását, amivel szintén hozzájárult saját tekintélye gyengítéséhez. Az új alkotmány, melyet saját eszméi alapján kidolgozott, teljesen életképtelennek bizonyult; a kinevezett alkotmányozó nemzetgyűlésen a régi politikusok közül, akiket oda meghívott, egyetlenegy sem jelent meg s így annak munkálkodása tulajdonképpen sikertelenségre volt ítélve, ősszel a pezeta újabb esésnek indult; kevéssel bukása előtt Primo ugyan megkísérelte, hogy az egész országban gyűlött pénzügyminiszterének, a nem nagyon jó erkölcsi hírnevű Sotelónak feláldozásával megerősítse kabinetjét, de mindez már nem segíthetett.

A mérték végre betelt a diktátor utolsó szerencsétlen kísérletével. Primo de Rivera, aki idegeit végleg elvesztette, amikor az egész országnak forrongó nyugtalansága, az egyetemeken a tanárok és diákok köpött kitörő sztrájk figyelmeztette őt a helyzet tarthatatlanságára, manifesztummal fordult a hadsereghez, felszólítva a tisztikart, szavazzon arra, meg akarja-e őt

tartani, vagy sem. Erre a bolsevista-ízű s a boldog emlékű katonatanácsokra emlékeztető intézkedésre, mely a tiszti-junták országában különösen veszélyes volt, a diktátor megkapta az egyetlen helyes választ: a tisztikar majdnem egyhangúlag azt felelte, hogy ő nem politizál, hanem azt szolgálja, aki a király bizalmát bírja. Primo pedig már régen nem bírta a király bizalmát és ezzel a cselekedetével lehetővé tette XIII. Alfonznak, hogy simán, zökkenő nélkül emelje ki nyergéből elfáradt és elgyengült hívét. Alfonz nyilván már régen készült erre a változásra, mert egy félórával Primo lemondása után már ki is nevezte miniszterelnökké Berenguer tábornokot, Xauen grófját, egyikét a marokkói hősöknek és Primo legférfiasabb ellenfeleinek. A gyors változásnak megvolt az az előnye, hogy az országban esetleg felbujánzó mozgalmakat rögtön elfojtotta és világos irányt mutatott a jövő fejlődésnek. Berenguernek két nap alatt sikerült kormányt alakítania — ugyan nem az első garnitúrából, csak átmeneti kormányt, amelynek a programja semmi egyéb, mint hogy az országot a diktatúrából fokozatosan visszavezesse az 1876-os alkotmány alapjára. A kormány elsősorban sorra megszünteti a rendkívüli intézkedéseket, vissza fogja állítani a sajtószabadságot, egyelőre nem siet ezzel — és valószínűleg júniusra kiírja a választásokat, amelyeket mint Berenguer kijelentette, minden befolyástól mentesen fognak megtartani. Ezenfelül a kormánynak egyik legelső intézkedése volt, hogy visszaállította a külügyminisztériumot, amelyet Estella márkija minden értelmes ok nélkül megszüntetett volt. A külügyminisztérium élére előreláthatólag Álba herceg fog kerülni, a Fitz James-család feje, II. Jakab angol király dédunokája, Eugenie francia császárné unokaöccse, egyike a legelőkelőbb és leggazdagabb spanyol grandoknak. Habár Spanyolország külpolitikája nem igen fog változni, az erősen angol orientációjú Álba ki-nevezése mégis azt mutatja, hogy a spanyol gálya orra inkább Anglia felé fog fordulni, mint Franciaország felé.

Hogy a választások mit fognak hozni, azt a legteljesebb homály fedi. A pártok már megkezdték a szervezkedést és a bukott diktátor is bejelentette, hogy pártjával, az igen kicsire zsugorodott Unione Patrioticával részt fog venni a választási küzdelemben. A konzervatív liberálisokat Sanchez Guerra volt miniszterelnök Alhucemas márkijával, Garda Prieto volt miniszterelnök fiával együtt szervezi meg, míg Romanones gróf a liberálisok élén lép a politikai színtérre. Az új parlament valószínűleg nem fogja elkerülhetni a múlt rezsim, sőt a dinasztia és az uralkodó éles kritikáját sem s ezen a ponton komoly összeütközések várhatók. Minden józan és tárgyilagos embernek el kell ismernie Spanyolországban is a bukott diktátor nagy érdemeit, különösen a diktatúra első éveiben, amikor sikerült a mármár elveszettnek látszó marokkói hadjáratot megnyernie és Spanyolország tekintélyét befelé és kifelé erősen emelnie. A tárgyilagoság távlatából tehát helyes lenne, ha nem feszegetnék a hibákat, amelyek minden, kizárólag egyéni rendszernek — Spanyolországban pedig általában minden rendszernek — meggyökerezett hibái. A spanyol diktatúra tisztára személyes és katonai rezsim volt és nem egy erkölcsi újjászületésnek intézményekre felépített rendszere, mint a fasizmus Olaszországban, amely az olasz nép konszenzusán épült fel és erkölcsi, anyagi, sőt fizikai teljesítőképességének fokozását jndenti. Ezért volt a Primo de Rivera diktatúrája átmeneti s egy nagy ember szuggesztív erejének híjával ezért foszlott széjjel, mint buborék, erőtlenül, tartalmatlanul.

AZ ÖT TENGERI nagyhatalom nagyszabású londoni összejövetele — közel 300 delegátus és szakértő részvételével, a brit Dominionokkal együtt 11 országból — a háború utáni közszellemnek a terméke. Általánosan

elterjedt nézet szerint a világháború egyik oka a fegyverkezések túltengése, más szóval a fokozódó hadfelszerelési versengés volt. Kétségtelen, hogy egy bizonyos — bár valószínűleg erősen korlátolt — mértékben a fegyverkezések állandó növekedése is siettetta az 1914-es válság kitörését. De ebben az ideológiában és általában a háborús tapasztalatok következtében elterjedt háborúellenes irtózatban kialakult egy irányzat, amely a hadfelszerelések korlátozásától és még inkább a fokozatos leszereléstől várta a világbéke kérdésének megoldását. Ehhez hozzájárult az a körülmény, hogy a békeszerződések 8. szakasza — a népszövetségi Egyességokmány 8. cikke — a győző nagyhatalmak erkölcsi kötelességévé teszi a leszerelést, mint az ellenfelek már végrehajtott kényszerleszerelésének logikus következményét. Amikor a francia radikális kormány és az első Labour-kabinet által létrehozott, úgynevezett genfi Protokoll megbukott — elsősorban azon, hogy az időközben uralomra jutott konzervatív kormány Angliában megtagadta a ratifikálását, a Népszövetség vezető hatalmai kísérletet tettek arra, hogy a béke problémájának megoldásával más módon foglalkozzanak. Így jött létre a Népszövetség keretén belül a „leszerelési konferenciát előkészítő bizottság“, melybe Németországot is meghívták, még mielőtt belépett volna a Népszövetségbe. Ez a bizottság eddig hat ülősszakot tartott és vajúadásainak következménye egy a szárazföldi, légi és tengeri haderőkre kiterjedő leszerelési egyezménynek vázlatja lett, amelynek egyes részeire a hatalmak fenntartással éltek, vagy pedig különböző egyéni tervezet-formulákat terjesztettek be. Az ellentétek ezidőszert olyan lényegesek a vezető nagyhatalmak felfogása között, hogy a további tárgyalások egyelőre teljesen meddőknek látszottak. Hogy csak egy ellentétes pontot említsünk, Franciaország és közelebbi kisebb szövetségeseinek elvi felfogása szerint a szárazföldi hadseregek ama létszámába, melyre a leszerelés kiterjed, a kiképzett tartalékok nem számíthatók be, míg Németországnak, volt szövetségeseinek s az úgynevezett volt semleges államoknak az a felfogásuk, hogy ennek a tételnek az elfogadása illuzóriussá teszi a leszerelést. Nagybritannia eddig, bár nem egészen következetesen, azaz: megszakításokkal inkább az utóbbi felfogás felé hajlott s a mai kormányának állítólag szintén ez a véleménye.

1927-ben a javíthatatlanul optimista Coolidge elnök tett kísérletet arra, hogy a tengeri hatalmakat konferenciára gyűjtse össze s azon a leszerelést — természetesen az amerikai álláspontnak megfelelően — lényeges lépéssel előbbre vigye. Ez a genfi értekezlet csak három hatalom között folyt le, minthogy Franciaország és Olaszország eleve megtagadták a részvételt. A konferencia az angol-amerikai ellentétben megbukott, árnya pedig jóidég kedvezőtlenül befolyásolta a két nagy angolszász nemzet közötti viszonyt. Az angol konzervatív kormány már bukása előtt tett lépéseket ennek a világbékére oly fontos viszonyt a megjavítására, MacDonald kormánya pedig uralomrajutása után legelső és legsürgősebb kötelességének tartotta, hogy általános pacifisztikus beállításának megfelelően felvegye az érintkezést a tengerentúli testvérekkel s egy tengeri kiegyezésnek megvesse az alapjait. A brit kormányokat azonban nemcsak a pacifizmus vezetési abban az erőfeszítésükben, hogy a flottaeszerelés terén Amerikával megegyezésre jussanak, hanem egy nagyon súlyos gazdasági körülmény is: a brit adófizető megterhelés! képessége elérte maximumát és így Nagybritannia már csak erejének túlfeszítésével lenne képes egy esetleges flottaversengésben részt venni. Ezt tudva, a Hoover-kormány igen józanul úgy okoskodott, hogy az Egyesült-Államok pénzügyileg ugyan képesek volnának néhány év alatt elérni Nagybritannia flottaépítkezés terén, de viszont, ha a két legnagyobb tengeri hatalom közötti tengeri paritást, azaz flotta-egyenlőséget, olcsóbban, tehát úgy tudja biztosítani, hogy Nagybritannia kötelezi egy

bizonyos korlátozásra és az Amerikával való teljes egyenlőség elismerésére, akkor mért ne járja ezt a veszélytelenebb és ugyanolyan dicsőséget hozó utat? Ennek a gazdasági és politikai természetű meggondolásnak az alapján, melyet békés szövegekkel s a testvéremzetnek egyetértéséről szóló lelkesedéssel aranyoztak be, jött létre a múlt ősszel a Hoover—MacDonald-féle washingtoni megegyezés, amely, egyéb részletektől eltekintve, kimondotta a teljes paritást a két flotta egymáshoz való viszonyában. A megegyezés még ugyan formailag nem végleges, de az a szöveg, amit színházi meglepetésként az amerikai delegáció vezetője, Stimson államtitkár, mint „Amerika javaslatát“ a londoni konferencia elé terjesztett, főbb vonásaiban véglegesnek tekinthető. A konferenciának tehát az angolszász hatalmak felfogása szerint most már az a célja, hogy a közöttük létrejött egyezmény alapján, aránylagos módon olyan redukciós vagy korlátozó megegyezést hozzon létre a többi tengeri hatalommal, amely az ő előzetes megállapodásukat respektálja, azaz kiindulópontul elfogadja. Tengeri szupremáciájukban egymásnak koncessziókat tennének, de másokkal szemben ez teljes erővel érvényesülne.

Az 1922-es washingtoni egyezmény a csatahajókra már megállapította a paritást s ez 1936-ig marad érvényben. Az új javaslat, illetve megegyezés a washingtoni eredményt 1942-ig prolongálná, a legfontosabb fegyvernem, a cirkálók kérdésében Anglia szintén elfogadja a paritás elvét és meglapítja az új építkezések menetét, olyképpen, hogy végül — hat év múlva — két flotta között a cirkálók szempontjából csak 12.000 tonna különbség lesz. A két angolszász hatalom viszont egyetért abban, hogy a tengeralattjárókat teljesen feleslegesnek és kegyetlennek (?) tartja, s ennek a fegyvernemnek beszüntetését javasolja. Ha még hozzáfűzzük, hogy a Labour-kormányának existenciális és presztízs-érdeke fűződik a konferencia sikeréhez, akkor, amennyire kereteink engedik, megismerkedtünk a két angolszász hatalom felfogásával.

A konferencia tanácskozásait különösen az első hetekben sűrű köd fedte: még ma is nehéz világosan látni abban, hogy mit értek el eddig és, hogy vajjon tisztult-e a helyzet, vagy pedig ellenkezőleg zavarosabbá vált-e? Amit viszonylagosan könnyű megállapítani, az a három másik résztvevő hatalomnak felfogása és taktikája. Japán teljesen elfogadja a pacifista, sőt a takarékosági tételt is: a washingtoni egyezményt hűségesen végrehajtotta és ahhoz tartja magát ma is. Azonban kizárólag védelmi szükségleteire s exponált helyzetére hivatkozva, az 1922-ben csatahajókra neki koncedált arányszámnak — 3:5, öt lévén a két angolszász hatalom flottáját illető arány — felemelését kívánja a cirkálók, torpedórombolók és tengeralattjárók kategóriáinál, oly módon, hogy az arányszám 7:10 legyen. Másrészt a leghatározottabban megtagadja a tengeralattjárók megszüntetését, a franciákkal együtt azt állítván, hogy ez a legfontosabb védelmi eszköze a kisebb hatalmaknak. Az angolszászok ellenvetése igen egyszerű: a 7:10 arány elfogadása azt jelentené, hogy Japán az egyezmény tartama alatt nemhogy korlátozná tengeri haderejét, hanem kénytelen lenne növelni, hogy az új arányt elérje!

Leglogikusabban felépített, de legoffenzívebb a francia felfogás, amely, ha érvényesítéséhez Tardieu a főpontokban ragaszkodik, alkalmas arra, hogy a konferenciát zátonyra juttassa. Franciaország az angol tézissel szemben az egyes flották össztonnatartalmának korlátozását javasolja, az egyes államok szuverén elhatározására bízva, hogy ezt a különböző hajókatóriák közt hogyan osztja meg. Ebben a kérdésben a konferencián az angolokkal, akik minden hajókatória tonnatartalmát külön akarták korlátozni, kompromisszumos megegyezés jött létre. Az össztonnatartalom belül az egyes

alsóbb hajókatóriák között (kisebb cirkálók, torpedórombolók, tenger-alattjárók) bizonyos mértékig tonnatartalom-átutalást gyakorolhatnak az államok: azaz az egyik kategóriában ki nem használt tonnatartalmat hasznosíthatják valamely másikban. Ezen a ponton tehát a francia offenzívának sikere volt. A sikeren felbuzdulva, Franciaország ellentámadásba ment át és olyan maximális tonnaúrtartalmat követel — körülbelül 800.000 tonnát — ami eddigi építkezési programján is túlsz és több, mint 240.000 tonnával emelné a francia flotta mai össz-úrtartalmát. A franciák elhatározásaiba és taktikájába természetesen Olaszország fellépése játszik bele a legerősebben. Az olaszoknak egy alapvető téziséük van, s ez az, hogy hajlandók mindennemű haderőt korlátozni és leszerelni, feltéve, hogy egy európai kontinentális hatalomnak — értsd Franciaországnak — se legyen nagyobb hadereje, illetve haderőre joga, mint Olaszországnak.

Franciaország kontinentális helyzetéhez képest ki is fejtette, hogy a legnagyobb tengeri hatalomnak a nagy Óceánokon állomásozó tengeri hadereje őt nem érdekli, őt az európai vizek, elsősorban a Földközi-tenger erőviszonyai és a gyarmataival való összeköttetés fenntartása érdekli. Különösen hangsúlyozta pedig azt, hogy a háború lehetősége Angliával vagy Amerikával amúgyis teljesen ki van zárva. Itt maradt tehát fenyegetésül a sorok között az olasz-francia háború lehetősége.

A helyzet ma az, hogy a két angolszász nagyhatalom, de elsősorban Nagybritannia a politikai diskussziók során teljes erkölcsi súlyával igyekszik Franciaországot elfoglalt és nemcsak a konferenciát veszélyeztető álláspontjának feladására bírni. MacDonaldrát mutatott arra, hogy, ha Franciaország ragaszkodik a követelt tonnatartalomhoz, akkor az nemcsak korlátozásra nem vezet, hanem ellenkezőleg még Nagybritanniát is arra fogja kényszeríteni, hogy flottáját a francia flotta arányában emelje. A konferencia nagy politikai vitájának gerince tehát az a kérdés, milyen politikai biztosítékokat lehetne a két kontinentális hatalomnak, — elsősorban Franciaországnak — adni ahhoz, hogy megegyezzenek és, hogy ez utóbbi beleegyezék fegyverkezési programjának leszállításába? Vaj jön annak, akinek számára a kontinentális Locarno nem elegendő biztosíték, érdemes-e egy közép-tengeri garancia-paktummal újabb garanciát nyújtani és remélhető-e, hogy ezekkel a kívánt siker elérhető lesz? A konferencia hajója viharos vizeken evez és MacDonaldrnak egész energiájára, tekintélyére és rugalmasságára lesz szüksége, hogy a nagy gályát biztos révbe vezesse.

AZ ALIG hogy helyreállott angol-orosz viszony az utóbbi időkben súlyos megpróbáltatásoknak van kitéve. A Henderson—Dovgalevszkij-megegyezésnek a propaganda-tilalomra vonatkozó szakaszát, melyet Henderson gyermekded jóhiszeműségében teljes értékűnek tekintett (az Alsóházban legalább is azt állította), nemcsak a szovjet-sajtó vezető orgánumai, az Izvesztija és a Pravda figurálták ki, hanem a moszkvai III. Internacionálé vezetősége is nemlétezőnek tekinti, vagy legalább is fenntartja azt az álláspontját, hogy ez reá nem vonatkozik. A máskülönbön elég szűkén mért szovjet-pénz tehát újból bőven folyik propagandacélokra Angliában: az angol főváros egyik munkásorgánuma, a Daily Worker, nemrég kommunistaizű, lázító felhívást hozott nyilvánosságra. Ez nyilvánvalóan megszegése lenne a megegyezésnek, ha a brit kormány, amikor a megegyezést kötötte, elég erélyesen tudott volna fellépni a Szovjet ellen és ki tudott volna eleve zárni minden félreértést és félremagyarázást. De Henderson ma is csak óvatosan mer megmozdulni és ma is húzódozik attól, hogy a humanizmust és demokráciát megcsúfoló Szovjettel szemben erélyes hangot használjon. A propaganda-ügy egyelőre függőben van, a munkáskormány valószínűleg

nem nyúl hozzá mindaddig, amíg a londoni konferencia be nem fejeződik. Hiszen ez nemcsak idejét, hanem tekintélyét is oly mértékben igénybe veszi, hogy komoly belpolitikai válságokban is engedékenyebbnek mutatkozik, mint amennyit vezetői állításai szerint az az erő, amellyel az országban rendelkezik, szükségessé tenne: így a Lordok Házával szemben is engedett, amikor a munkanélküliek segélyezéséről szóló törvényjavaslatot a Felsőház módosítással visszaküldte az Alsóháznak. MacDonald rávette pártját és keresztülvitte az Alsóházban is, hogy a törvényjavaslaton a Lordok által elfogadható módosítás történjék, mert különben a javaslat a Lordok vétója következtében legalább is három ülészakon (két évig) nem vált volna törvényé, vagy pedig a kormánynak házfeloszlatásra kellett volna elhatároznia magát. Ezt pedig az adott külpolitikai helyzetben nem kockáztathatta volna meg, még ha a labour-leaderek azt állítják is, hogy választás esetén MacDonald nagy többséggel jönne vissza a parlamentbe.

Az oroszországi viszonylatban más oldalról is nyomást gyakorolnak most az angol kormányra. Moszkvában a háborús kommunizmusnak új korszaka kezdődik, melyet Stalin a jómódú paraszt üldözésén kívül vallásüldözéssel és az atheizmus propagálásának megerősítésével inaugurált. A vallásüldözés pedig Angliában rendkívül erős társadalmi mozgalmat provokált. A katolikus egyház, élén a Szent Atyával, aki manifesztummal tiltakozott a keresztényüldözések ellen, más civilizált államokban is nagyszabású mozgalmat kezdeményezett. Angliában ettől függetlenül és ezenkívül az anglikán egyház szervezi a tiltakozó mozgalmat s ennek hatása alól a kormány sem vonhatja ki magát. A templomok lerombolása, az egyházi szervezetek tagjainak kegyetlen üldözése, a hívők megbüntetése azért, mert valamilyen vallásgyakorlatot próbálnak folytatni, ma megdöbbentő méreteket öltött a Szovjet-országban. Hendersonnak is cselekvésre kellett magát határoznia; viszont jellemző, hogy ez legenyhébb formájában nyilvánul meg: ő Brit Felsége külügyi államtitkára megbízta a király moszkvai nagykövetét, tegyen neki jelentést a vallásüldözés formáiról és állásáról. Ez annyit jelent, hogy egypár hét el fog múlni addig, míg Sir Esmond Ovey összeszedi a, szükségképpen és elkerülhetetlenül hamis, mert főként a szovjet-hatóságok által rendelkezésére bocsátott adatokat, amelyek alapján Henderson egy unciával sem fog többet tudni, mint eddig, ellenkezőleg! Hogy mit fog akkor tenni, az egyrészt a tengerészeti konferencia kimenetelétől, másrészt attól az erőtől fog függni, amellyel az angol közvélemény ebben a kérdésben meg fog nyilatkozni. A Kutjepov tábornok elhurcolása következtében Franciaországban már igen heves és majdnem általános vélemény alakult ki, amely a kormánytól a diplomáciai viszony megszakítását követeli. Ahogy a dolgok Oroszországban gazdaságilag, társadalmilag és politikailag alakulnak, amint ezek következtében a Szovjet tevékenysége a külföldön is mindig kétségbeesettebb, tehát merészebb lesz, olyan mértékben válik a civilizált államok számára az orosz probléma nemcsak fokozatosan aktuálisabbá, hanem akutabbá is. Minden jel arra vall, hogy a nyugati civilizációnak nem lehet már sokáig elkerülnie azt, hogy Európa keleti felének borzalmas válságával ne foglalkozzék és ne igyekezzék az orosz probléma megoldását megtalálni.

OTTLIK GYÖRGY

GYORSÍRÓI FELJEGYZÉSEK
A TRIANONI BEKE LÉTREJÖTTÉRŐL

— *Egy amerikai memoár leleplezése*¹ —

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI memoárok és államférfiúi visszaemlékezések rengetegéből mint valóságos oázis emelkedik ki egy amerikai emlékirat, amely külső és belső értékeinél fogva egyaránt fordulópontot jelenthet a párizskörnyéki békeszerződések létrejöttével foglalkozó irodalomban.

Amikor Wilson Európára és saját magára nézve is oly végzetes útjára elindult, az amerikai „Expert Committee“ tagjaival Mr. David Hunter Miller is átérkezett Európába és 1928. évi november hó 19-től kezdve európai tartózkodása eseményeiről szinte percnyi pontosságú, gyorsírói feljegyzések alapján készült naplót vezetett. Ezzel az amerikai delegációval érkeztek meg Hunter Milleren kívül Frank Lord Warrin Jr., Hall Kinsey, Manley O. Hudson, Malcolm Douglas Simpson és James J. Me. Nerney megbízottak is. Mr. David Hunter Miller ezidőtájt már több mint egy éve a washingtoni külügyminisztériumnak ú. n. rendkívüli megbízottja volt, akihez Robert Lansing, Wilson külügyi államtitkárja még 1917 június 9-én a következő kinevezési dekrétumot intézte:

Uram, — önt a Külügyi Hivatal rendkívüli megbízottjává (Special Assistant) kinevezem, s ezért ellenszolgáltatásul az ön részére havi egy dollár tiszteletdíjat állapítok meg. Ez a megbízatás a külügyi államtitkár diseretionalis döntése alapján mindenkor módosítható vagy visszavonható. Amidőn felkérem, hogy az idemellékelt eskümintát töltsse ki, vagyok az ön alázatos szolgálja, Robert Lansing s. k.

U. i. Csak az óceáni utazást és az egyéb hivatalos utazást fizeti az állam.

Mr. Hunter Miller a párizskörnyéki békeszerződéseknek és az előkészítő konferenciáknak ismert alakja volt. Mint vagyoniilag teljesen

¹ David Hunter Miller: My Diary at the Conference of Paris with Documents I—XX. kötet; szerző kiadása 1929.

Az Északamerikai Egyesült-Államok egyik leghatalmasabb és legteljesebb könyvtárában: a Cambridge! Harvard-egyetem „Widener-Memorial Library^{ei}” könyvtárában akadtam rá erre a minket magyarokat oly közelről érdeklő, külső formájában is gigantikus méretű munkára. Szerzője mindössze 40 sorozatban nyomatta ki ezt a kötetenkint cca 500 oldalas negyedréti formájú, díszes kötésben megjelent felbecsülhetetlen értékű forrásmunkát. Ez a cca 12.000 oldalas hatalmas munka tudásunk szerint eddig még nem került át Európába egy példányban sem s az amerikai kontinensen is csupán a Fehér Ház, a Külügyi Hivatal, a Kongresszus, a Carnegie- és Rockefeller-alapok, valamint a leghíresebb egyetemek (Harvard, Yale, John Hopkins, Princetown stb.) könyvtárai jutottak hozzá egy-egy, a szerző saját dedikációjával ellátott sorozathoz.

független ember, — aki mint látható, hivatalos megbízásáért is mindössze havi egy dollár tiszteletdíjban részesült —, az amerikai delegáció hivatalos apparátusának felhasználásával reggeltől estig tartó sokoldalú munkát végzett. Figyelme csaknem mindenre kiterjedt, mert amikor elhatározta azt, hogy költséget és fáradságot nem kiméivé pernyi pontossággal, gyorsírói jegyzetek alapján összegyűjti és kiadja a világháborút befejező béketárgyalások, bizottsági és albizottsági ülések lefolyásának hiteles anyagát, egyúttal azt is elhatározta, hogy a népszövetségi egyességokmány létrejöttének történetét is megírja. Ez a nemzetközi jogi szempontból is igen értékes tudományos munka ez előtt két évvel szintén megjelent és az egész világ-szakirodalomban nagy feltűnést keltett.¹

Mindenre kiterjedő, igazi amerikai lendülettel véghezvitt sokoldalú munkássága azonban a 20 kötetes Diáriumban érte el a tetőpontját. Annak illusztrálására, hogy ez a feljegyzési munka mennyire részletes és szinte kicsinyesen pontos volt, errenézve elegendő az egyes kötetek következő megjegyzéseit, illetve széljegyzeteit idézni: „Délelőtt 10 órakor jelentették a főhadiszállásról, hogy House ezredes erős influenzában fekszik“ (1919 november 21-én). A következő napon ez a bejegyzés található: „Délután 6 órakor felhívott a nővérem és bejelentette, hogy el akar költözni a Hotelból...“ „Este Mr. Warrinnal és Mr. Hudsonnal átnéztük az összes hivatalos iratokat és térképeket, hogy ismerjük a kérdéseket, amelyeket az első albizottság hozzánk utalt.“ November 23-án ez áll: „Warburton őrnaggyal megbeszéltem, hogy gépkocsin jöjjön el értem.“ „Délben a nővérem és Mr. Frank Cobb, a New York World szerkesztője ebédelt velem.“ November 28-án ezt jegyzi fel: „James (valószínűleg Mc. Nerney) velem ebédelt és egész %io-ig mindenféléről együtt csevegtünk.“

Az első kötet legnagyobbbrészt szervezeti ügyekre vonatkozó feljegyzései közül említést érdemel a 296., illetve 376. oldalon található feljegyzés, amely az „új államok létesítésével foglalkozó albizottság“ munkáját ismerteti. A magyar probléma itt jut először szóhoz. Itt találkozunk először egy Magyarország és Csehszlovákia lakosságát feltűntető „néprajzi“ térképpel, amelyen a tervezett határ, tekintettel a „Hinterland“ szén- és vastelepeire, Pozsonytól és a Duna nyugatkelet folyásától északra mintegy 15 kilométerre szemlélhető. Ehelyütt azonban még hiányzik minden, bennünket közelebről érdeklő kommentár. A 379. oldaltól kezdve megtudjuk, hogy ki mindenki volt tagja a békekonferenciát előkészítő 14 albizottságnak, és hogy kik voltak a jogi kérdések és technikai kérdések amerikai szakértői. Közöttük foglalt helyet a két ismert professzor is: Shotwel, aki a történeti kérdéseket és Seymour, aki az osztrák-magyar monarchia problémáit „analizálta“.

A második kötet 414. oldalán Hunter Miller nem kis malíciával közreadja a New York Times kábelhíre alapján annak a 25 évre kötött újabb katonai szövetségi egyezménynek szövegét, amelyet II. Vilmos

¹ David Hunter Miller: „The Drafting of the Covenant“. Futmann's N. Y. London Knickerbocker Press. 1928.

német császár és az osztrák-magyar monarchia uralkodója 1918 május 31-én perfektuáltak egymás között. A harmadik kötet csaknem kizárólag a népszövetségi egyességokmány különböző terveivel foglalkozik és a legnagyobb precizitással, hasábosán szembeállítva közli az egyes javaslatokat. A negyedik kötet 244. oldalán ismét bennünket közelebről érdeklő nyomra akadunk. Egy délmagyarországi térkép az egész Bácska területét még mint magyarországi birtokállományt tünteti fel. A 304. oldalon a békekonferencia előkészítő munkálatainak szakszerűségéhez és lelkiismeretességéhez stílszerűen simuló jeles adalékkal találkozunk. Lord Robert Cecilnek egy Hunter Millerhez írt levélfacsimiléje tárul szemünk elé, amelyben olvashatatlán firkálásával egy félig tépett, gyűrött papíron a magyar határra vonatkozó bizonyos korrekciók ügyéről tesz említést Millernek. A 338. oldalon egy hasonló számológédujaszerű firkálással találkozunk, amely nem egyéb, mint egy hevenyészett ceruzarajz Torontál, Temes és Krassó vármegyék hovatarozandóságáról.

Az ötödik kötet főleg a német békeszerződés előkészítő munkálataival foglalkozik, és bár ezek a részletek bennünket közelebről nem érdekelnek, talán mégis tanulságos röviden kitérni itt a 307. számú dokumentumra is. Ismét egy térkép van előttünk, amely Belgium, Hollandia és Németország érintkező területeit illusztrálja, mégpedig oly módon, hogy Belgium keletfriziai határkiigazításképpen leadja északi területének meglehetősen tekintélyes részét Hollandiának, amely ezért máj évtizedek óta nagy kitartással, szívós küzdelmet vívott. Ezzel szemben természetesen Belgiumnak is kárptólást kell adni s mint a dokumentumból kitűnik, mindezt természetesen csakis Németország terhére lehet elszámolni. Mint a térkép is mutatja, az albizottság szakértői egy szép darabot odaítéltek a papiroson Németország területéből Belgiumnak. Úgy látszik ennek a könyelmű elgondolásnak volt azután némileg kézzelfogható következménye az Eupen-Malmedy területek átcsatolása. Mindenesetre jellemző, hogy ezek az albizottságok ceruzájukkal mily szemrebbenés nélkül firkálgattak a papiroson a nélkül, hogy tisztában lettek volna a helyszíni viszonyokkal, a földrajzi alakulásokkal, az érdekelt területek lakosságának néprajzi és gazdasági problémáival.

Ugyanennek a kötetnek 15. oldalán a cionistáknak Palesztina függetlenségére vonatkozó hatalmas memorandumával találkozunk. A 244. oldalon viszont a Hunter Miller által kidolgozott népszövetségi tervezet fogalmazványát leljük fel facsimilében Wilson és Robert Cecil elnagyolt és nagy sietséggel odavetett, legnagyobbbrészt olvashatatlán javításaival. A hatodik kötet folytatólag a versaillesi békeszerződés előkészítő munkálatainak diáriuma. Itt találkozunk ismét az amerikai külügyminisztérium egy memorandumával, amely már a második kötet 78. oldalán is előfordult egyszer. Az egyik, részletében bennünket is közelebről érdekel. Alig pársoros kablogramm ez a jegyzék, amelyet 1918 október 29-én küldött meg Lansing hivatala az érdekelt nagyhatalmaknak. Magyarországra vonatkozólag itt többek között a következőket találjuk: „Most független és igen demokratikus ország, de még mindig oly magyarok kormányozzák, akik meg akarják

akadályozni nemzetiségek területi különválását. Az Egyesült-Államok kormánya azonban a legszigorúbb nemzeti egység és függetlenség alapján áll, ezt az elvét természetesen a nemzeti kisebbségek védelmével, az Adriai- és a Fekete-tengerhez való szabad út biztosításával és egy délkelet európai államszövetség előmozdításával óhajtja szolgálni⁶

A hetedik kötet kb. 250 oldalon keresztül a trieszt—fiumei határkérdés ismert nehézségeivel foglalkozik. A nyolcadik kötet Fiume közjogi helyzetére vonatkozólag tartalmaz eddigéle még nem eléggé ismertetett javaslatot. Hunter Miller feljegyzése így szól: „Fiume olasz szuverenitás alá kerül. Mindazonáltal a Népszövetségnek egy közigazgatási kerülete lesz, amelynek élén egy hármastagú tanács viszi majd az ügyeket. Ennek a tanácsnak egy olasz, egy szerb és egy amerikai lennének a tagjai⁶ A kilencedik kötet ismét cionista és zsidó memorandumokról számol be. Az egyiket Kelet- és Közép-Európában élő, 9 millió zsidóság nevében nyújtotta be a cionista érdekeltség, míg a másikat a Comité des Délégations Juives terjesztette a nagyrészt szabadkőművesekből és zsidókból álló békekonferencia elé. Ezek a memorandumok, mint tudjuk, végül is azt eredményezték, hogy a zsidóságot mint kisebbséget elismerték és így védelmüket a külön kisebbségi szerződések is biztosították. A 364. oldalon találkozunk Brockdorff-Rantzau és Clemenceau példátlanul éles és az újabkori diplomáciai levelezések terén szinte páriát ritkító levélváltásával, amely Németországnak népszövetségi tagságát, illetve Ausztriának az „Anschluss“ esetén a német Reichsratban való képviselőjét érinti. A tizedik kötet görög területi igényekkel, lengyelországi és ukrainai problémákkal foglalkozik, míg a tizenegyedik és tizenkettedik kötetek a kikötők, víziutak és vasúti közlekedések főbizottságának, mennyiség tekintetében imponáló méretű munkáját ismertetik több mint 1000 oldalon.

Babonás véletlen, hogy éppen a tizenharmadik kötet közli a trianoni béke kisebbségi szerződéseinek előkészítésért szóló adalékokat. Itt tárulnak szemünk elé az összes albizottsági jegyzőkönyvek, az „új államok⁶⁶ bizottságának tanácskozásáról felvett gyorsírói feljegyzések, amelyek azután a tizenegyedik kötetet is csaknem teljes egészében megtöltik. A kisebbségi szerződésekkel foglalkozó új államok bizottsága — a tizenharmadik kötet 148. oldalán lévő feljegyzés szerint — többek között a következőket jelenti: „Az oláhok készségüket fejezik ki az iránt, hogy a székely és szász területeknek felekezeti és iskolai téren az oláh állam ellenőrzése alatt álló helyi autonómiáit biztosítani fogják⁶⁶. Hunter Miller arról sajnos nem emlékezik meg, hogy a jelenlevők közül csak egy is megkérdezte volna, hogy ezt a helyi autonómiát a magyar kisebbségek részére vajjon miért nem óhajtja biztosítani az érdekelt utódállam? Erre nézve éppúgy nem találunk feljegyzést, mint arra sem, hogy ebben az albizottságban tulajdonképpen ki mindenki jutott szóhoz. Az első, személyszerinti felsorolás, amely a trianoni Magyarországot most már egészen közletről érdekelheti, a tizenegyedik kötetben tárul elénk. Ebben a kötetben, mint egy valóságos film perreg le előttünk a világtörténelem ezen egyik legnagyobb külpolitikai zsonglőrösködése, a békekonferenciának

soha meg nem álmódott, egész rendkívüli szélhámoskodásokban gazdag fejezete. Legelsőnek a Magyarország és Csehszlovákia közötti határkérdés került terítékre.

BENES ÉS A MAGYAR-CSEH HATÁR

1919 február 5-én d. u. 3 órakor Pichon francia külügyminiszter Quai D'Orsay-beli tanácstermében egybegyűltek a békebírák. Hunter Miller feljegyzései szerint az asztalfőn Wilson foglalt helyet, tőle jobbra Lansing, mellette Lloyd George, majd Balfour, míg baloldalan Clemenceau, Pichon, Dutasta, Berthelot, valamint Orlando és Sonnino, végül a japán Machino és Matsui fődelegátusok ültek. Amikor a Magyarország és Csehország közötti határkérdés szóba került, Benes és Kramarz is megjelentek a teremben és az ítélőbírák asztalánál helyet foglaltak. Benes csakhamar felemelkedett és megtette súlyos valótlan-ságokat tartalmazó előterjesztését. Hunter Millernek a magyar nemzet sohasem fogja meghálálni tudni azt, hogy ezt az igazsággal hadilábon álló expozé-sorozatot gyorsírói jegyzetek alapján megbízhatóságával és hitességgel közel 100 oldalon keresztül elének tárta.

Benes mindenekelőtt 300 éves osztrák elnyomásról és Csehszlovákia nemzeti vágyairól és területi igényeiről beszélt. Előadását azonban már a lelegején, Wilson, Lloyd George és Balfour sűrűn félbeszakítják ily kérdésekkel mint: „tulajdonképpen mennyien vannak összesen a csehek?“ „Mikor volt az utolsó népszámlálás?“ „Ültek-e cseh képviselők a bécsi Reichsratban?“ Benes azonban nem jött zavarba; mint Hunter Miller feljegyzi, a következő mesét tálalta fel Wilsonnak és társainak:

„Szlovákia tulajdonképpen egyszer régen része volt a nagy Cseh-Szlovák államnak. A X. század elején azonban a magyarok meghódították ezeket a területeket, amelyeket azonban a hódítók századokon keresztül hiába igyekeztek „magyarizálni“. Erre irányuló próbálkozásuk minden eredmény nélkül maradt. A lakosság mindig „csehül“ érzett és nem volt más vágya és most sincs más vágya, mint hogy az új államhoz csatlakozhassék. Szlovákia különválásának még csak a gondolata sem merült fel soha, ami szinte természetes is, ha tekintetbe vesszük a „közös nyelv(?)“, az „azonos“ lelki kapcsolatok(?) és az „azonos“ vallási viszonyok(?) összekötő erejét. A szlovákok nemzeti entuziasmusát persze béklyóba kötötte Magyarország ellenkezése. Szlovákia északi határát a Kárpátok adták, déli határa a Duna volt (sic); a Duna déli hajlásától a Tiszafolyóig részben természetes, részben mesterséges határ határolta. Ez a terület persze most magyarokat is magában foglal s így ez olyan problémát képez, amelyet a konferenciának kell megoldania.“ (XIV. köt. 220. és köv. old.)

Benesnek erre az egy lélegzetre elmondott első „expozéjára“ Lloyd George válaszolt először, aki a következőket mondta:

„Ami magát Szlovákiát illeti, talán nem lehet kétséges ennek önállósága és lakosai függetlenségi igényeinek jogossága. Ha már most ez tényleg így van, akkor legjobb volna, ha dr. Benes talán inkább a vitatható pontokra nézve volna szíves megjegyzéseit előterjeszteni.“ Itt a jelenlevők egyhangúlag megegyeztek abban, hogy magának a szűkebb értelemben vett Szlovákiának területi igényei egyáltalán nem okoznak semmiféle nehézséget és hogy főleg a Magyarországgal közös

határ kérdése az a probléma, amely alapos megvilágítást és megvitatást igényel.

És Benes újra felállt; most még hosszabban a következőképpen informálta gyanútlan hallgatóságát:

A Dunának mint országhatárnak a kérdése nem tehető vita tárgyává. Ez egy lényegbe vágó probléma („.....it is a matter of principle“).

Szlovákia mindig dunai ország volt. A magyar betörések idején a szlovákok egész Pannóniát elfoglalva tartották. A magyarok azonban a szlovák népességet felnyomták a környező hegyekbe és a szomszédos magaslati vidékekre és azután megtisztítva tőlük a Duna jobbpartját, így jutottak közvetlen érintkezésbe a németekkel. A Duna balpartján nem írtották ki egészen a szláv népességet, amely ott maradt ezeken a területeken, bár többé-kevésbé magyarrá asszimilálódott“. („Though they had become more or less magyarised“.)¹

Az északi oldal falusi népessége mély barázdákban szlovák volt. Csupán egyes felsőbb zónák voltak telítve legnagyobb részben mesterséges magyar szigetekkel. Ez is egy igen kényszerítő közgazdasági szempont a Duna-határ feltétlen biztosítása szempontjából („... a very cogent economic reason for the Danube frontier“). A csehszlovák államnak ugyanis nem volna meg a legcsekélyebb lehetősége ahhoz, hogy szabad utat nyerjen a tengerhez. Egyedül a nemzetközi Duna segítheti elő ennek megvalósulását. Ez a csehszlovák állam közgazdasági életének mintegy fundamentuma. Ez egy földrajzi szükségesség, amely nélkül az új állam nem volna képes exisztálni („... a geographical necessity and the new state could not survive without it“).

Lloyd George itt közbeszól és megkérdi: „A dunamenti területeken mily arányban laknak szlovákok?“

Benes: „Ha a szóbanforgó területeket a csehszlovák állam megkaphatná, akkor mintegy 350.000 magyart is kénytelen volna bekebelezni. Ez a Pozsony és Vác közötti területre vonatkozik, a folyam másik partján, bár szétszórtan, de szépszámú szlováklakta község van. Így például a budapestkönyéki falvakban is legalább egyszázötvenezer a számuk. Ezekről azonban a bekebelezendő magyarok kártalanítása címén Csehszlovákia kész lemondani“. („These would be abandoned in compensation for the Hungarians absorbed.“)

Benesnek erre a valóban „nagylelkű“ kijelentésére az olasz Sonnino szól most közbe és megkérdezi: „Mily arányszámban szerepelnek ezen a területen a szlovákok a magyarokkal szemben?“

Benes: „Ez az arányszám vidékenkint igen változó. Becslésem szerint a szóbanforgó területeknek mintegy 60%-a (hatvan százaléka!) szlovák népességű, de itt általában nagyon nehéz egy teljesen megbízható becslést adni, minthogy ezek a területek sohasem voltak külön népszámlálások folyamán külön ellenőrzéseknek alávetve“.

Wilson: „Vájjon nem volna-e lehetséges dr. Benes az egyes községi statisztikákat megszerezni s megállapítani, hogy megfelel-e a tényeknek az, hogy a szlovák népesség a dunai területeket Pozsonynál éppen csak hogy érinti?“

Benes: „A szlovák népesség a Dunát még Budapest felett is éppen csak hogy érinti; a folyammenti lakosságnak nagyobb része tényleg magyar.“

¹ Itt Benes sajátmagával is ellentmondásba keveredik, amennyiben megelőző nyilatkozatában azt mondta, hogy a szóbanforgó területeket „a hódítók századokon keresztül hiába igyekeztek magyarizálni“.

Lloyd George: „A Szlovákiát átszelő folyók mennyiben hajózhatók?”

Benes: „Egyedül a Vág-folyó hajózható és ez is csak a folyó fele részében”.¹

(Kramarz itt közbeszól és felemlíti a Morva—Duna-csatornát, amely az Északi-tengert és a Fekete-tengert kötné össze a Dunán át. Ez a közlekedési út szintén csehszlovák területen haladna.)

Lloyd George: „Amennyiben az igényelt területek lakosságának többsége magyarnak vallaná magát, ez esetben megelégedne Benes úr a szlovákiai folyók révén a nemzetközi Dunának szabad tengeri útjával?” („... whether if the territories claimed declared themselves Magyar, free access to the internationalised route of the Danube through the rivers of Slovakia would satisfy Mr. Benes?”)

Benes: „Ezek a folyók jelenleg az egy Vág kivételével nem hajózhatók. Ez esetben egész Szlovákia el volna vágva a Dunától”.

Lloyd George: „Ha a tengerhez való szabad utat Csehszlovákia számára egyes dunamenti nagyobb gócpontok útján biztosítanánk, ez kielégítő megoldás volna Csehszlovákia számára?”

Benes itt ismét hosszabb előadásba kezd s több órán át tartó expozéjával védelmezi álláspontját:

„A szóbanforgó területen a völgyek és a fennsíkok annyira összefüggő, egymáshoz simuló egészet alkotnak, hogy szétválasztásuk nagy rendszertelenséget okozna. Ezeknek a területeknek lakossága mezőgazdasági és ipari termékek csereárú-forgalmából él. Szlovákia fennsíkjai ipari gócpontok, míg a völgyek lakossága földműveléssel keresi kenyerét. Ezt a határvonalat éppen a vasúti összeköttetések teszik nélkülözhetetlenné. A hegyek északról dél felé húzódnak; kelet és nyugat közötti irányban a közlekedés szinte minimális volt. Ezért kívánatos azt a (az egyetlen) fővonalat is bekebelezni, amely oldalirányban is biztosítja a közlekedést. Bár ezáltal tekintélyes magyar lakosság bekebeleztetek a csehszlovák államba, nem lehet letagadni, hogy a magyar népszámlálás sokkal rosszabb eredménnyel járt, mint az osztrák (?), mert míg 250.000 magyart feltüntetett ez a statisztika, addig 350.000 szlovákot kihagyott. Teljes egészében cca 650.000 magyar válna így az új csehszlovák állam alattvalójává, míg 450.000 csehszlovák maradna Magyarország határain belül. A magyarok különben is szabadon hangoztatták, hogy a „tótok nem emberek”. Szlovákia 2300 köztisztviselője közül mindössze 17 volt szlovák, 1700 bírója közül csupán egy volt szlovák és cca 2500 adótisztviselője közül mindösszesen 10 szlovák származású akadt, minek következtében a szlovák lakosságnak mintegy egyharmada kénytelen volt az északamerikai Egyesült-Államokba kivándorolni. Sokan közülök viszont Magyarország azon részein telepedtek meg, ahol könnyebb volt a megélhetésük, — így jöttek létre a Budapest körüli cca 90.000 és Debrecen körüli cca 80.000 lakosságú szlovák szigetek.

Ami a ruthéneket illeti, ezek ugyanabból a népcsaládból valók mint a szlovákok, őket csupán a Kárpátok választották el. Szoros szomszédjai voltak a szlovákoknak, társadalmilag és gazdaságilag egymással teljeseleg rokon népek, nyelvük is szinte azonos, (?) csupán egy egész halvány átmeneti dialektus-különbség áll fenn a ruthén és szlovák nemzet között, ők nem akarnak magyar uralom alatt maradni és Csehszlovákiával

¹ Érdemes itt felemlíteni azt a körülményt, hogy amikor Sátoraljúj helynél a magyar-cseh határt megvonták, a bokáig érő Ronyva-patakot is hajózható folyónak nyilvánította a békekonferencia, hogy ezáltal Sátoraljúj hely egy részét, mint vasúti gócpontot egy természetes határral Csehszlovákiának juttassa.

való szoros szövetségben egy autonóm államot akarnak alakítani. Mintegy 450.000 a számuk. Igazságtalan dolog volna őket a magyarok uralmának alávetni és minthogy a ruthének Csehszlovákia kebelébe kívánkoznak (?), Csehszlovákia e kérdést a konferencia elé terjeszti. Valószínű» hogy ez a bekebelezés Csehszlovákira nézve nagy anyagi áldozatokkal fog járni. Mégis ez a megoldás biztosíthatja egyedül a közös cseh-román határt» amely a cseh-jugoszláv „Adria“ korridorral együtt az utódállamoknak közös érdeke“.

Az „Expert Committee“ itt az idő előrehaladottságára való tekintettel» a késői éjjeli órákban tanácskozását másnapra halasztotta; mielőtt azonban még ezt megtette volna, egy nyolctagú albizottság kiküldését határozta el, amelyben két amerikai, két angol, két francia és két olasz delegátus foglalt helyet. Az albizottság feladatául tűzték ki, hogy az ügy „igazságos“ megoldására vonatkozólag dolgozzon ki javaslatot („... to make recommendation for a just settlement“).

CZAKÓ ISTVÁN

— Folytatjuk —

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

MAGYARSZEMLE

1930 ÁPRILIS

VIII. KÖTET 4. (32.) SZÁM

A GÖRÖG KELETI EGYHÁZ ÉS A SZOVJET

A RÉGI OROSZORSZÁG eszmeileg három pilléren épült: a cárizmus, a právoszlávia és a tradíciók pilléreire. Ezek közül a cári eszme bizonyult a legkevésbé ellenállónak: lényegileg már a vüágháború második fázisában összetört, a forradalmaknak már csak romjait kellett eltakarítaniok. A tradíciókat a minden idők leghagyománytalanabb kormányzati formája, a saját tradícióit is lábbal-tipró tanácsrendszer szaggatta ki gyökerestől az orosz keleti egyház azonban, ha megtépázva is, a legutóbbi időkig dacolt a sors viszontagságaival, ellenállott a külső megpróbáltatásoknak és ha hatalmát nem is tudta megmenteni, belső egységét sokáig megőrizte. Megőrizte a Nagy Péter óta első és utolsó patriarcha, Tichon haláláig (1925 március 25), sőt még azután is rövid időre. Az azóta eltelt néhány év azonban úglátszik erőt vett az utolsó ideológiai mentsváron is, elkezdte egységét és ha még ma nem is szabad nyílt szakadásról beszélni, annyit már most meg lehet állapítani, hogy úgy a belső orosz, mint az emigrációs egyházban is, megindult a bomlási folyamat, amely könnyen szakadásig mélyülhet, hacsak véletlenül felül nem kerekedik a józanabb belátás, amire bizony nincs sok remény.

Bár külföldön is, Oroszországban is hatalmi csoport áll szemben ellenzéki csoportokkal, a helyzet mégis rendkívül bonyolult. Az emigrációs ellenzéknek semmi köze a belső ellenzékhez és ellenzékisége mellett maga is hatalmi tényező egyházi kérdésekben, amit az oroszországi hatalmi csoportról csak bizonyos megszorítással lehet állítani. Ezzel szemben az emigrációs hatalmi csoport, ha igyekszik is töretlenül megtartani a kánonikus kapcsolatot a moszkvai központtal, nem mindig tudja helyeselni a patriarchátusi helynökség egyházpolitikáját és kánonikus függősége mellett sokszor lényeges dolgokban kell ellenzéki hangot használnia főhatóságával szemben. Tekintélyekben egyik oldal sem szűkölködik. A keleti teológia legjelesebb nevei állnak szemben egymással, a legmagasabb egyházi méltóságok birtokosai, hisz éppen az a legjellemzőbb sajátsága ennek a bomlási folyamatnak, hogy felülről indult meg, a főpapok köréből, akiknek hatalmi tusája most már elért a legkisebb egyházközség küszöbéig is, sőt már át is csapott rajta.

Természetesen nemcsak hatalmi és személyi differenciák idézték elő az orosz právoszlávia mai krízisét, nyomós elvi és politikai ellentétek is közrejátszottak a mostani helyzet kiélezésében, minthogy azonban ezek az okok más szimptomákat eredményeztek az orosz területen, mint az emigrációban, ketté kell választani a kérdést és külön kell meg-

világítani a belső oroszországi helyzetet és külön az emigrált egyház krízisét.

OROSZORSZÁGBAN az első úgynevezett „eszer“ (sz. r. = szociálrevolucioner) forradalom az egyház régi kívánságát teljesítette: megengedte a patriarchiai trón betöltését. Az 1917/18-as moszkvai zsinat Tichont választotta meg patriarchának, aki 1917 november 21-től kezdve szinódusával egyetértőleg mint legfelső fórum intézte az orosz autokephal egyház ügyeit. Eleinte jól indult minden. Közel kétszáz éves intermezzo után az egyház kikerült az államhatalom gyámködsége alól, visszakapta fejét, autonómiájának legfőbb biztosítékát és már új távlatok nyíltak, a vallásos élet fellendülésének távlatai, amikor jött az októberi forradalom és elsöpörte a távlatokat és mindent, amit útjában talált. A maximálista pártprogramul, amely a tanácsrendszer alkotmányába is átkerült, magánügynek nyilvánította ugyan a vallást, de ez csak írott malaszt maradt, a valóságban mindjárt megindult az egyházi javak, ereklyék széthurcolása, templomok lezárása, papok elűldözése, ami ellen Tichon mindannyiszor élesen tiltakozott. Különösen éles volt tiltakozása az 1918—19-es években, amikor a vallásellenes „egyéni“ akciók virágzásukat élték és amikor még belpolitikailag sem bizonyosodott be, hogy a tanácsrendszer meg tudja-e vetni tartósan a lábát Oroszországban. Tichon nem törődött a fenyegetésekkel, nem riadt meg a börtöntől, körömszakadtáig harcolt egyháza érdekeiért. A polgárháború lezajlása után nyilvánvaló lett, hogy a tanácskormány egyedüli ura a helyzetnek. Tichon nem tehetett mást, megalkudott a körülményekkel, és hogy egyháznak viszonylagos nyugalmat biztosítson, megkötötte treuga Dei-jét a szovjetekkel: elismerte tényleges hatalmukat és papságát eltiltotta a politizálástól. Ettől kezdve tényleg nem is fordult elő, hogy papi embert idéztek volna törvénybe ellenforradalmi üzemek miatt, de azért feszült maradt a viszony az állam és az egyház között. Az egyház passzivitása gyanús volt a politika urainak, viszont az egyház se nézhette jó szemmel a vallás elleni merényletek sorozatát, amelyek ezután sem szűntek meg. Különösen pedig az egyre erősödő ateista propagandát, amelynek fészkeül a komszomolokat, a kommunista ifjúság szövetségének sejtjeit szemelte ki a tanácskormány.

A megpróbáltatások ellenére az egyház Tichon alatt egységes volt. Magas méltóságának tekintélye befelé engedelmességet parancsolt, egyenes magatartása pedig tiszteletet szerzett neki kifelé is. Mérsékelt lojalitását az új politikai rendszerrel szemben az egyház nagy többsége helyeselte, mint az egyetlen modus vivendi-t, amely az adott viszonyok között lehetséges. Biztosan akadtak már uralkodása alatt jó néhányan, akik keveselték ezt a lojalitást, de nem mertek vele nyíltan előhozakodni. Halála után ezek az elsők, akik megbontják az egységet. Hirdetik fenn tartás nélküli behódolásukat az új rendszernek, felelősséget vállalnak híveik politikai megbízhatóságáért, reformálnak, sőt még arra is vállalkoznak, hogy a právoszláv dogmatikát a megváltozott világ képére átfessék. Grigorij érsek a vezérük, akihez a főbb funkcionáriusok közül csatlakoznak Innokentij metropolita, Borisz püspök és mások, a mozgalom azonban nem tud mélyebb gyökeret verni, ámbár élénk hatásági

támogatásban részesül. Zsinatokat tarthat és tart, hivatalos szervét pedig, a Legfelsőbb Egyházi Tanácsot, a legmagasabb orosz egyházi instanciaként szerepelteti. A gutgesinntek csoportja ez, akiket a tényleges tichoni egyház újítóknak (obnovlency) nyilvánított, tanaikat (grigorjevcsina, novaja cerkov) eretnekségnek bélyegezte, követőiket pedig kiközösítette soraiból. Az exkommunikálással az egyház részéről el is intéződött az ügy, a tanácskormány se ment vele sokra, hisz csak egy elenyésző töredék vált le a právoszlávia törzséről.

Az újítók kiválásánál sokkal kellemetlenebbül érintette az egyházat, hogy a patriarcha halála után a kormány nem engedte meg a patriarchaválasztó zsinat összehívását. Az egyház kormányzása ennek folytán a már korábban kijelölt patriarchátusi adminisztrátorra, Pjotr metropolitára hárult, aki azonban csak nyolc hónapig láthatta el tisztét, 1925 november 23-án letartóztatták és most valahol Tobolszkban él száműzetésben. Helyébe automatikusan Szergij nizsnijovgorodi metropolita lépett, mint adminisztrátori helynök és azóta is ő vezeti az ügyeket.

Eleinte sok zavarra és félreértésre adott okot, hogy a száműzött adminisztrátor nemcsak neki, hanem egyúttal az obnovlencek vezérének, Grigorijnak is átadta a helynöki tisztséget. A szakadárak így majdnem a tényleges hatalom birtokába jutottak, de csakhamar kiderült a tévedés és Pjotr ekkor vissza is vonta Grigorijnak adott megbízását.

Szergij első feladatának tekintette a tichoni egyház törvényes elismerését. Tisztán látta, hogy ennek az elismerésnek sok akadálya és nagy ára van. Akadály az a bizalmatlanság, amelyet a politikai hatalom birtokosai ápolnak a hivatalos egyház iránt, passzivitása ellenére is. Az emigrációs papság politizálása még csak szította ezt a bizalmatlanságot és azt a hitet erősítette, hogy a passzivitás csak látszólagos, a papság, ha nem is nyíltan, de a háttérben ott áll az antibolsevista akciók rúgójánál. A külföldre menekült papság minden politikai megmozdulása súlyos represszáliákra vezetett odahaza. Szergij 1926 június 10-én beadványt intéz a belügyi népbiztossághoz, amelyben kifejti, hogy az elismerés fejében hajlandó továbbra is biztosítani a belső egyház részéről azt a lojalitást, amelyet már Tichon intonált és ezenfelül még elkötelezi magát, hogy a külföldi klérust is eltiltja a politizálástól, mondván, aki ellenszegül tilalmának, kizárja a moszkvai patriarchátus kötelékéből. Ez az ígéret volt az első jelentékeny engedmény, amelyet az egyház tett a tanácskormánynak, de hozzátehetjük, eredménytelenül. A beadványra ugyanis nem érkezett válasz, sőt Szergijt ugyanazon év novemberében letartóztatták, börtönbe vetették, ahonnan csak a nizsnijovgorodi ipari munkásság intervenciója szabadította ki 1927 áprilisában. Szergij ekkor újra elővette a legalizáció ügyét és egy hónap leforgása alatt el is intézte. A nyílt levelek és röpiratok zuhatagából most még nemigen lehet megállapítani, hogy a börtön hatott-e rá puhítólag, vagy a tényleges erőviszonyok mérlegelése vezette-e lépését; tény, hogy híressé vált pásztorlevele, amely 1927 július 29-én (augusztus 11-én) kelt, a legalizációról már mint befejezett tényről beszél és egy olyan deklarációt tartalmaz, amely hangjával és tartalmával sokakat megdöbbentett. Szergij hangsúlyozza, hogy ő és színódusa nem a szovjetek ellenségeivel, hanem a néppel és a tanácskormánnyal tart. Hálás az elismertetésért és meg-

fogadja, hogy az egyház ezentúl a feltétlen lojalitás útjára tér. Felhívja a világi hívőket ne vigyék be a politikát az egyház falai közé és figyelmezteti a papságot, hogy társadalmi és egyházi működésében sohasem tévessze szem elől a fennálló törvényeket. Az emigrációs papoknak is megtiltja a politizálást, reverzalist követel tőlük, hogy nem lépik át ezt a tilalmat. Aki nem adja meg, azt kirekeszti a patriarchátus kötelékéből. Ez a reverzális érhetőleg nagy port vert fel külföldön, befelé azonban nem keltett feltűnést, inkább általános megnyugvást, mert legalább félig-meddig biztosította az otthoniakat, hogy az emigrációs papság politikai megnyilatkozásainak a levét nem nekik kell meginniok. Annál aggasztóbb volt azonban a pásztorlevél ama passzusa, amely a lojalitás kérdését érintette. Ezen a ponton nem lehetett kétséges, hogy Szergij lesodródott a tichoni passzív lojalitás útjáról. A feltétlen lojalitás kidomborítása — mindenki úgy érezte — egyértelmű az aktív lojalitással. Még a távolabb állók is kiolvashatták belőle, hogy a legalizációnak busás ára volt. Paktum előzte meg és az engedmény, amelyet az adminisztrátori helynök tett, észrevehetőig balfélé tolt a el az egyház politikai orientációját. Aki még kételkedett volna, hogy Szergij tényleg aktív lojalításra szánta el magát, azt meggyőzte az 1927 október 8/21-én kiadott helynökségi körlevél, amelyben Szergij elrendeli, hogy az alája rendelt papság az istentiszteleteken imába foglalja a kormányt, mint a világi hatalom letéteményesét és éppúgy imádkozzék érte, mint valaha a cárért és a cári kormányért.

Egyáltalán nem bizonyos, hogy ez a körlevél annak idején napvilágot látott; a nyugateurópai metropolia feje, Jevlogij meg is cáfolta a Párizsban megjelenő „Vozrozsdenije“ 1928 május 23-i számában, de ha igen, akkor sem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítani neki. A szláv liturgia sajátságosan írja elő ezt az imát, mindig azért a kormányért, amely hatalmát ott gyakorolja, ahol az istentiszteletet tartják. A politikai iránytól függetlenül. Az orosz pap Budapesten a magyar királyi kormányért imádkozik, ugyanakkor, amikor berlini kollégája a szocialista kancellár kormányáért, a párizsi a demokrata köztársasági kormányért, vagy a szerbiai a királyi diktatúráért. Mindenesetre különös mellékízt kap ez az ima, ha az ellentétes politikai árnyalatokat is beleérezzük, de a prároszlavia éppen a maga politikátlanságát és politikán felülemelkedését akarta ezzel mindig dokumentálni, nem törődve, hogy néha bizony fonák helyzet kerekedhet a dologból, mint az orosz-japán háború idején is, amikor a japán fennhatóság területein működő orosz missziók az ellenséges japán világi hatalomért voltak kénytelenek imádkozni.

Nem a reverzális, nem az ima, de még talán az aktív lojalitás sem vitte volna ellenzékbe az orosz belső egyház egy részét, ha a balra tolódásnak, a tanácskormányhoz való közeledésnek lett volna valami pozitív eredménye. Szergij azonban nem tudta kivívni a legegység követelések teljesítését sem a legalizáción kívül. Nem tudta visszaállítani a vallásoktatást az iskolákban, nem tudott gátat vetni az egyházellenes politika térhódításainak, még azt sem tudta elérni, hogy a patriarcha-választást megengedjék. Pedig a paktum idején Sztálin a Trockij-féle ellenzékkel viaskodott és velük szemben éppen a jobboldali

törekvésekre igyekezett támaszkodni. Az egyházat is ilyen jobboldali támasztéknak szemelte ki és hajlandónak is mutatkozott bizonyos engedelményekre. Ezek közt volt a patriarcha-választás kérdése. Már arról beszéltek, hogy megtartják a második patriarcha-választó zsinatot, egyes külföldi lapok (Church Times) már az összehívás időpontját (1928 május) is tudni vélték, mikor Sztálin váratlanul elintézte az ellenzékét. A korai remények egyszerűen szertefoszlottak.

Ez az eredménytelenség indította el a bomlási lavinát az egyházban Oroszországon belül. Elsősorban is a jaroszlávi egyháztartomány főpapsága tagadta meg az engedelmisséget Szergijnek, Agafangel metropolita, Szerafim és Varlaain érsekek, Jevgenij püspök, akikhez 1928 januárjában még Jozsif petrográdi metropolita is csatlakozott, akít elüldöztek székhelyéről. Jozsif Rosztovban húzódott meg, innen is küldte pásztorlevelét, melyben közölte papságával, hogy szakít Szergijjellel (1928 január 26/február 8). Az elüldözött metropolita nagy tekintélynek örvend, róla is nevezték el magukat az ellenzékiek joszifljánoknak, felelevenítvén a névvel a 16. századi vallási harcok emlékeit. A másik csoport, amely elfordult Szergijtől, az internált főpapok hatalmas tábora. Ha megbízhatónak tekintjük azt a listát, amelyet a „Poszlednija Novosztii” közöl 1927 július 24-i számában, legalább 117 püspök és érsek tartozik ide, akiket a tanácskormány Szolovkiban és Kemjben internált. Döbbenetes szám, még az orosz méretek mellett is, pedig a lista szerzője nem is mondja teljesnek, legalább 40 név hiányzik róla, olyanoké, akiknek sorsáról egyáltalán nincs megbízható hír. Harmadik csoportnak azokat kell tekinteni, akik Szergij-hű metropolitákhoz tartoznak, de lelkiileg ellenzékiek, csak nem merik nyíltan hangoztatni. Számuk szintén tekintélyes, jelentőségük azonban annál kisebb, mert összefüggéstelenek, szétszórtak és némák.

Közös ellenzéki akcióról a mai orosz viszonyok mellett természetesen bajos beszélni. Közös állásfoglalásról is alig. Talán még leginkább az az anonim memorandum körvonalazza legvüágosabban az ellenzék álláspontját, amely 1927 áprilisában, tehát közvetlenül a törvényesítés előtt került nyilvánosságra. Kik szerkesztették, kik juttatták el a belügyi hatóságokhoz, nem tudni. Egyesek szerint Szolovkiban íródott, de e feltevés ellen Sztratonov, a jelenleg Berlinben élő jeles teológus-professzor meggyőző érveket tudott felsorakoztatni, ha mindjárt nem is volt igaza, amikor a szerzőket minden áron Szergij környezetében akarta keresni és megtalálni. A joszifljánok sem versengtek a szerzőségért. A kéz ismeretlen maradt, de a hang annál erősebb volt: valamennyi ellenzéki frakció szívéből fakadó.

A memorandum teljesen a tichoni passzív lojalitás alapjára helyezkedik, egyúttal azonban tiszta helyzetet is akar teremteni az egyház és állam viszonyában. Kiindul abból, hogy ezidőszerint az egyház is, az állam is teljesen ellentétes világnézetet vall magáénak, és mivel nincs rá mód, hogy a világnézeti ellentét valaha is elsimuljon, a két fél közti viszonyt csak úgy lehet szabályozni, ha érvényt szereznek annak a sarkalatos tanácstörvénynek, amely az állam és az egyház különválasztásáról intézkedik. Mindegyiknek területe amúgy is külön, egymást nem érintő terület. A kormányé az élet materiális érdekeinek területe

és az egyház készséggel tiszteletben tartja a kormány intézkedéseit, amelyek erre vonatkoznak és nem lépik át azt a határt, ahol az egyház uralma kezdődik: a lelki élet, a vallás területét. Ide azonban a kormányhatalom nem teheti be a lábát, más világ ez, merőben elüt az ő világtól.

Megalkuvást nem ismerő határozottsággal utasítja vissza aztán a memorandum az obnovlencek vádaskodásait. A belső egyháznak semmi része az emigrációs papság politikai ténykedésében, nem helyesli, de nem is tehet ellene semmit, mert nem alkalmazhat büntető szankciókat a külföldön tartózkodókkal szemben. Ami pedig az aktuális élethez való közeledést illeti, az egyház ragaszkodik tanainak integritásához. Megadja ugyan híveinek az alapokat a társadalmi együttéléshez, elsősorban az erkölcsi alapokat, de minden egyéb tekintetben szabad kezet enged nekik. Politikai ténykedésüket nem bírálja, politikai befolyásukat nem befolyásolja.

Szergijre természetesen nem tér ki a „szolovki“ memorandum, mert ekkor még nem volt ismeretes Szergij balrakanyarodása. De ezóta az ellenzék már több ízben figyelmeztette az adminisztrátori helynököt.

Az igazság kétségtelenül az ellenzék oldalán áll Oroszországban. Főleg a lojalitás kérdésében. Az ellenzék is kész bizonyos fokú lojalitásra, de ezt már Tichon approbálta, míg Szergij lojalitása veszélyes és eredménytelen is. Az igazság tudatában^ harcolnak a jaroszláviak és szolovkiak Szergijjel, és ha ez a harc még nem is fajult herezissé, mint az obnovlencek esetében, már rég átlépte az egyszerű diszciplinasértés kereteit és az egyházpolitika tekintetében áthidalhatatlan szakadékot ékelt a küzdő felek közé.

Az EMIGRÁCIÓS HELYZET még feszültebb, mint az oroszországi. A fesztelenebb politikai környezet itt élesebb ellentétekben robbant ki s az erőviszonyok is úgy alakultak, hogy a szembenállók majdnem egyenlő hatalmi erőket tudtak mozgósítani.

A háborút megelőzőleg is voltak Európában orosz egyházközségek, de számuk és jelentőségük elenyésző volt. Egyházkormányzati szempontból a petrográdi metropolitához tartoztak, aki vikárusai útján gyakorolt felettük felügyeletet. Mikor a forradalom elől menekülők százezrei előzőnlötték az európai országokat, az orosz életnek új gócpontjai keletkeztek. Mindenütt, ahol a menekültek megtelepedtek, új egyházközségek alakultak és ma már Európa valamennyi nagyobb városában van orosz templom, mely kisebb-nagyobb hívősereget tömörít maga köré. A kiszélesedett keretek új organizációt kívántak, az anyaországtól való elkülönültség folytán minél tágabb autonómiával.

A változott viszonyok már Oroszországban a központi egyházi hatalom decentralizálását eredményezték. Az 1919/20. évi polgárháború idején a hadszíntérré vált területeken új egyházi centrumoknak kellett képződni, így például Omszkban, ahol a megalakult egyházi főhatóság a Kolcsak-zónát igazgatta és Dél-Oroszországban is, amely viszont Denikin tábornok operációs területén működött. Ez a dél-orosz egyházi centrum Krim kiűritésekor, 1920 november 1-én megszűnt és tagjai Konstantinápolyba menekültek. Itt az egyetemes

patriarcha megbízta őket az emigrációs egyház organizálásával. Így született meg a legfőbb orosz egyházi fórum külföldön, vezetője Antonij lett, a volt kievi metropolita, a rangban legidősebb főpap, akit annak idején a patriarchal trónra is jelöltek. Antonij csakhamar Karló-cára tette át székhelyét és ide is hívta össze évenként a szokásos püspöki konferenciákat.

Ezek a konferenciák csakhamar kiderült, hogy fontos kérdésekben korántsincs egység a püspöki kar tagjai között. Antonij minden hatalmat az elnöklethez álló főpapi tanács kezében akart összpontosítani, Jevlogij viszont, a volt volhyniai érsek, aki időközben a nyugateurópai egyháztartomány metropolitája lett, mindinkább arra törekedett, hogy az egyes tartományi egyházak, a nyugateurópai, északamerikai, közel- és távolkeleti centrumok minél több autonómiát kapjanak, már csak azért is, mert a nagy távolságok miatt a karlócai központból való igazgatás nehézkesnek, sőt sokszor lehetetlennek bizonyult. Ezenkívül politikai ellentétek is merültek fel. Antonij mindig intranszigiens álláspontot képviselt. Mereven kitartott meggyőződése mellett, hogy az egyháznak még a legsúlyosabb körülmények között sem szabad megalkudnia és sohasem rejtette véka alá felfogását, ha a tanácsrendszerről esett szó. Már 1921-ben az első karlócai összejövetelen is érvényesült Antonij intranszigienciája és a konferencia egyházi intézkedéseken kívül politikai határozatokat is hozott. Mikor Tichon értesült erről, 1922 május 5-én feloszlatta a karlócai tanácsot, Jevlogijt azonban, aki ellenezte a politikai rezolúciókat, megerősítette állásában és továbbra is meghagyta a nyugateurópai metropolia élén.

A karlócaiak ekkor ideiglenes főpapi tanácsba tömörültek, tovább folytatták működésüket és egyre távolabb kerültek Moszkvától. Tichon életében is keresztezték már a patriarcha intézkedéseit, halála után pedig Antonijt nemcsak mint az emigráció fejét emlegették, hanem mint az egész orosz egyházét. Antonij így is viselte magát. Pjotr adminisztrátor elismerését váltig odázta, Szergijt már el sem ismerte felettesének.

A karlócai csoport Szergij minden lépését éles kritikával kísérte. A reverzális elől a legridegebben elzárkózott, az imaügyből pedig hathatós propaganda fegyvert kovácsolt a helynök ellen. Ezzel aztán a Moszkvától elszakadás be is fejeződött. Antonij a szerb patriarcha protektorátusa alá helyezte magát, átvette a bolgár és szerb területen működő orosz egyházak főfelügyeletét, sőt később egyes németországi egyházközségekre is kiterjesztette hatalmi körét.

Antonij azonban lassanként nemcsak Moszkvával került szembe, hanem Jevlogijjal is, a párizsi metropolitával, aki eleinte szintén résztvett a karlócai konferenciákon. Jevlogij mindig több megértést tanúsított a moszkvai egyház helyzete iránt, tartózkodott a politikai megnyilatkozásoktól, nehogy önkénytelenül is súlyosbítsa az otthoniak helyzetét. Mikor a karlócaiak útja kezdett elkanyarodni Moszkvától, otthagya őket, megtartotta a kánonikus egységet Pjotr adminisztrátorral, sőt Szergijjellel is. A reverzális dolgában is deferált Moszkvának, megtisztította egyházát a politikai elemektől. Ugyanúgy cselekedett Platon metropolita is, az északamerikai eparchia feje.

Antonijjal és Jevlogijjal az emigrációs egyház két táborra szakadt, két majdnem egyformán erős félre. Jevlogijt sokan követték, hiszen mikor első ízben tartott seregszemlét hívei felett, az 1927. évi párizsi kongresszuson kiderült, hogy nem kevesebb, mint 42 egyházközség tart vele, Európa különböző pontjain, Franciaországban, Angliában, Belgiumban, Csehországban és részben Németországban is. A szakadás ideje még 1924-re nyúlik vissza, de a nyílt ellenségeskedés csak 1926-ban tört ki.

A két csoport között nehéz igazat tenni. A karlócaiak mellett szól Antonij kétségbevonhatatlanul nagy tekintélye és a merev negáció a szovjetekkel szemben. Ez a negáció az emigráció leikéből lelkedzett, és ha még valami összetartja a pártok és személyek villongásában elaprózódott menekült oroszszágot, akkor bizonyosan ez az utolsó összekötő kapocs. Minden emigráns többé-kevésbé intranszignens. Jevlogij ezzel szemben azt hangoztatja, hogy Karlócán könnyű intranszignenciát hirdetni. Tessék kiállni a Kreml elé és ott hitet tenni mellette! Hát ebben is van valami...

Jevlogij felé billenti a mérleget egyházz jogilag korrekt magatartása Moszkvával szemben. Ennek köszönhető, hogy a karlócaiakkal vívott harcában a pravoszláv egyház független egyházfejedelmei: III. Vaszilij konstantinápolyi, Meletij alexandriai, Grigorij antiochiai patriarcha, Chrisostom athéni érsek neki adtak igazat. Erre az elégtételre annyival is inkább rászolgált Jevlogij, mert bár kánonikusan mindig alárendelte magát Moszkvának, politikailag megtartotta függetlenségét. Az imaügyben például, ha kapott is utasítást, nem teljesítette és különben is mindig nyíltan megvallotta, hogy Szergij túlzó lojalitását elítéli. Ilyenformán Jevlogij is az ellenzéki oldalra kényszerült, a jaroszláviak és szolovkiak oldalára, de diszplinasérem nélkül került oda. A karlócaiaknak nincsenek ilyen ideális fegyvertársaik a belső egyházban, mert az ő intranszignens felfogásukat egy hazai frakció sem osztja.

A harc ma is áll, sőt 1926 óta egyre súlyosabb méreteket ölt. Mindkét fél igyekszik hatalmi körét kiterjeszteni. Ahol eddig Jevlogij papja tartott istentiszteletet vasárnaponként a hívőknek, oda most Antonij is elküldi pópáját és megfordítva. Egyes helyeken így valószínűleg párhuzamos egyházközségek keletkeznek, ha mindjárt a hívek száma nem is teszi indokolttá a megosztódást. Az alig kétszáz főnyi budapesti egyházközségnek például még nemrégiben is két pópája volt egyszerre, az egyik a Szív-utcában, a másik a Zita-telepen dicsérte az Urat ugyanegy liturgia szerint.

HÁROM FRAKCIÓ benn Oroszországban, kettő külföldön: ez a mai képe az orosz egyháznak. Az öt csoport közül egy már nyíltan szakadár, az obnovlencek csoportja, a többi veszekszik egymással. A joszifljánok lemondásra akarják bírni Szergijt politikai túlbuzgóságáért, Szergij ragaszkodik álláspontjához és a hatalomhoz. Jevlogij Szergij hez ragaszkodik, de elvben az ellenzékkel tart. A karlócaiak jobbra is, balra is hadakoznak és a szerémségi páholyból szeretnék diktálni nemcsak a külföldi, hanem az oroszországi egyház tempóját is.

Áldatlan állapot, kétségtelen, — mondogatják a helyzet ismerői

— de azért nincs veszély. A hitelvek terén még egységes az orosz pravoszlávia és ez a fontos. Amíg ez az egység megvan, raszkolról nem lehet beszélni. A villongás különböző frakciók ügye, tisztára belső ügy, diszciplína-kérdés.

Ezzel nyugtatgatják meg lelkiismeretüket a pravoszláviához közel állók, akik ilyenkor mindig elfelejtik, hogy a tanok egysége is kezd már inogni. Elfelejtik, hogy Borisz püspök dogmatikus áruházzal is megvádolta már Szergijt, ugyanúgy, mint Antonij, aki ugyan Bulgakovot és Kartasovot, a párizsi orosz teológia tanárait támadta meg, de rajtuk keresztül Jevlogijt akarta dogmatikai perbe fogni.

Különös aktualitást kölcsönöz e soroknak, hogy mostanában nap nap után jelentkeznek hangok az európai sajtóban, amelyek eddig nem hallott erővel igyekeznek felébreszteni az emberiség lelkiismeretét, állásfoglalást sürgetve a tanácsok egyház- és vallásellenes politikájával szemben. Már Róma és az anglikán egyház is elérkezettnek látta az időt, hogy felemelje tiltakozó szavát. A szovjet valláspolitikája azonban kezdettől fogva alig változott, s az 1929. év őszén hozott új vallástörvény sem jelentett lényeges változást, még a vallásellenes propaganda hangja sem lett élesebb, nem is lehetett, hisz már eleve fortisszimóval kezdte. És hogy most mégis búgnak a sajtó szirénái, annak csak az lehet a magyarázata, hogy egyre nyilvánvalóbb a katasztrófa, amely felé a keleti egyház rohan. A katasztrófa veszélye a tanácskormány egyvonalú egyházpolitikájában és az atheista propaganda monoton munkájában csak részben rejlik, nagyrészt abban, hogy a keleti egyház belső egysége megbomlott.

Krasznovnak, az ismert emigrációs írónak van egy utópisztikus regénye, amely fantasztikus mese keretében az új Oroszország felépítéséről szól. A felszabadító cár, a szenvedéseiben megtisztult nép és a pravoszlávia építik fel az új birodalmat.

Ha folytatódik a bomlási folyamat, nincs kizárva, hogy az orosz egyház nem lesz az építők között.

LAZICZIUS GYULA

A NYOLCÓRÁS MUNKAI DŐ

A NYOLCÓRAI MUNKAI DŐ mellett s dien az immár száz év óta folyó küzdelem során két érvcsoport kristályosodott ki: az egyik a munkás érdekét, a másik a termelés érdekét hangoztatta. 'Ki ne érezne együtt a hosszú munkaidő után sötét este fáradtan hazatérő munkással', ki egésznap i lélekölő, egyhangú munkája után nem ér rá, hogy emberi mivoltára eszméljen, akinek néha arra sem marad ideje, hogy napi energiavesztését a túlrövidre szabott pihenési idő alatt pótolja és aki így napról-napra ismétlődő kis deficitiek következményeképen testi rugalmasságát is hamarabb veszti el, korábban vénül s a túlspecializált munka folytán még a munka örömeben sem Id ifjító forrásra? Ki ne látná, hogy a gépimunka terjedésével a termelő ember is mindinkább gép-accessoriummá vált, mechanizálódott s ki tagadhatná, hogy az önző okokból gépromboló angol munkások valójában valami nemesebbet is védelmeztek, mint veszélyeztetettnek vélt megélhetésüket? S ugyancsak ki vonhatná kétségbe, hogy a termelés mennyisége ugyanannál a munkásnál nem arányos a munkában töltött idővel, hiszen kell-e bizonyítanunk, hogy 24 órás munkaidő alatt nem kétszer annyi lesz a termelés eredménye, mint 12 alatt s kérdéses, mdyik az a határ, melynél a termelés a leghatékonyabb. Bizonyára nem éppen szükségszerűen az, mdy ma, rendkívüli változatosságban, inkább erőviszonyok, mint célszerűség eredményeképpen fennáll. Minden iparágra, sőt minden gyártdepre annak berendezésétől függően változik az optimális határ, s annak megvizsgálása nemcsak a munkás érdeke, hanem a termelésé is. Hiszen Owennek, Plattnak, Abbénak, Fromontnak tapasztalatai, bár mindegyik más iparágban szerezte, egyaránt a rövidebb munkaidővel egybefontnak látják a munkás és a termelés érdekét. Nem hiszem, hogy lehetne bárki, aki e gondolati körön bdül megtagadhatná annak szükségességét, hogy iparáganként megvizsgáltságék, mennyire csökkenthető a munkaidő, a munkás és a termelés érdekében is.

Azonban nálunk ma nem a dolgozó munkás, sem a termelés érdeke az, mely a kérdést fölvetette, hanem a munkanélküliség nyomasztó problémája, mely mdlett senki sem mehet el anélkül, hogy ne igyekeznék valamely megoldást találni és érthető, hogy a legegyszerűbbnek és leggyorsabbnak látszó intézkedés is vonzó, különösen mikor az még a dolgozó munkás teherkönnyítését is jelenti, bármennyire is szétfoszlik értéke közelebbi meggondolás mellett mindazok előtt, akik azt nem a politikai propaganda szemével nézik. Ha a munkaidő rövidítése a munkanélküliség enyhítése kedvéért vagy avval az ered-

ménnyel jár, hogy a rövidebb ideig dolgozó eddigi munkásság jövedelme a munkaidőrövidítéssel aránylagosan csökken: akkor tulajdonképpen nincs is szükség munkaidőrövidítésre, mert a dolgozó munkásság keresetének azt a részét, melytől ez esetre elesnék, munkanélküli segélypénztárba befizethetné, ami a termelés mai rendjét változatlanul meghagyhatná. De tudjuk, nem erről van szó; non arról, hogy a mai összmunkabér többek között osztassék fel, hanem arról, hogy a rövidebb ideig dolgozó munkás keresete ne csökkenjen s a mai munkanélküli ezenfelül jusson keresethez. \$ bármennyire is hajlandó valaki vizsgálat tárgyává tétetni iparáganként, hogy a munkaidőrövidítés mily kihatással van a termelésre, esetleg mily műszaki intézkedések alkalmasak, vagy mily tőkeszükségletek elégitendők ki ahhoz, hogy a munkás érdeke a termelés érdekének megóvása mellett elősegíttessék, nem lehet gondolkodó, aki be ne lássa, hogy itt egészen másrendű kérdéssel, az iparon belül való jövedelem-megosztás problémájával állunk szemben és egész más vizsgálati tereumon mozgunk, mint az előbb említettek. Itt nem többérték termelésről van szó, hanem arról, hogy a ma termelt érték összjövedelméből a munka nagyobb mértékben részesedjen mint eddig, vagyis lényegében béremelésről, melynek pluszát igaz, nem az eddigi, hanem az újonnan beállított munkás élvezné, ami nem változtat azon, hogy a termelés szempontjából ez munkabéremelés jellegével bírna. Míg tehát a nyolcórás munkaidő érdekében a munkásságnak, de az ezt gyakran korukat megelőzően megvalósító munkaadóknak főérve az volt, hogy a munkás és a munkaadó érdeke itt egy és ugyanaz, a munkanélküliség megoldásának kapcsolatbahozatala a nyolcórás munkaidővel ez utóbbit a munka és tőke részesedésének problémájává változtatja.

A munkásság vezetői, fájdalom, a társadalom széles rétegeivel egybehangozón hazánk gazdasági problémáját a jövedelemelosztás helytelenségében látják és nem veszik észre, hogy — bár ezen a téren van javítani való — a magyar gazdasági kérdés nem ez, hanem a jövedelemhiány: a nemzet jövedelme nem elég a nemzet eltartására. Ezt — mint a magánháztartásban — ideig-óráig leplezheti a kölcsön, mely megtoldja a családfő hiányos jövedelmét s mely okosan felhasználva enyhítően hathat a jövőre, de ez a hitelmorfinizmus, mely a petyhüdt testet befecskendezéssel felvillanyozza, a nemzet testét is végeredményben széttroncsolja; amennyiben pedig a morfium nem áll rendelkezésre, a hiánynak elviselhetetlen érzetét kelti, aminek most hazánkban tanúi vagyunk és aminek az egyes morfianistánál is az a szörnyű hatása, hogy szenvedésében nem válogatós a pillanatnyi enyhülést hozó eszközök megválasztásában. Pedig éppen a munkásság vezetőinél meglepő, hogy ők, kik a termelés ügyével oly szorosan egybefonódtak, nem a termelés oldalán keresik a bajok megoldását, nem együtt a gyáriparral, mely természetes szövetségesük, hanem a termelő tőke rovására, melynek kellő kamatozása és idevonozása létérdekük. Nem világos-e az alkalmazottak vezetői előtt, hogy csupán az ipari többtermelés az, mely megoldhatja a munkanélküliséget, s mely a munka értékét növelve, a keresetre is emelőleg hat? S ime, ellenzik a váموkat, melyek az ipari termelés alapjai, ellenzik a

karteletek, melyeknek pedig szakszervezeteik klasszikus példái és melyek kellő intézkedések mellett a munkásságnak éppen oly nagy érdekük, mint az ipari tőkének. Nem tudnak kibontakozni a fogyasztási politikából, mely pedig — s erre nem kell messze menni példaként — végeredményben a fogyasztóképesség összezsugorodását jelenti. Nem szeretnék félreértetni: a visszaélések megtorlásának követelésében, ha vannak, számos munkaadóval egy sorban küzdhetnek s nem hiszem, hogy ebben a rohamban elhagyhatnának bennünket; de a munkás-, illetőleg munkanélküli problémában, mint különben minden problémában kizárólag a tőke részesedésének problémáját látni, ez nem gazdaságpolitika, ez nem munkáspolitiká, ez végeredményében nem is fogyasztói politika, hanem csak egyszerűen politika. Igaz, ezen szenvedett hajótörést sok becsületes törekvés, mely egynek látva a munkaadó és munkás érdekét, a közös célok érdekében együttműködést ajánlott fel; a szakszervezeti mozgalom, melynek alapja munkásjóléti mozgalom, a munkaadók részéről sok támogatást, megértést, előmozdítást találhatott volna, de hiába volt minden ezirányú igyekezet, a politikai mozgalom nem engedte a polgárosítási törekvéseket érvényesülni, nem hajlott Bernstein híres szavára: „Die Bewegung ist alles, das Endziel nichts“. S ha ez háború előtt s háború alatt így volt, nem adta-e a tőke újabb, anyagilag nehezen elviselhető bizonyítékát e törekvésének a háború óta is, mikor szociálpolitikai terheket vett magára, ami maga a jövedelemeloszlás igen lényeges megváltoztatását jelenti — s melyeknek legalább is egy része a tőke ellenzése esetére elkerülhető lett volna, melyeknek az még kezdeményezői között is volt. Igaz, évtizedes mulasztásokat kellett helyrehozni, mert a termelés öncélúsága az utolsó évtizedekben a háború előtt túlságosan megfeledkezett nálunk az emberről. S most, mikor a túlzott fogyasztói politika ellen védekezünk, mikor hirdetjük, hogy nem a jövedelemmegoszlás megváltoztatása a gyógyító eszköz, akkor sincs más cél szemünk előtt, mint az egyes küzdő és szenvedő ember, de meggyőződésünk, hogy éppen ennek az embernek érdekét nem viheti igazán előre semmi egyéb, mint a termelés, és az államosított szeretet is fővényre épült, ha az ország termelő gazdagsága nem épít alája alapot. S íme, bár a termelés öncélúságának megszüntetésében nagy része van a tőke képviselőinek, mégis nem fog együttműködés létrejönni, mert a politikai célok a termelők százezreit, a munkásokat, csak fogyasztókká minősítik át.

S most újra: a munkanélküliség kérdésénél mily közös tér nyílnék az iparfejlesztés hathatós és bátor követelésében az együttműködésre és a gyógyításra! Ehelyett az ipari tőke jövedelmezőségének terhére táblázzák be magukat, de nem első helyre; az első helyen már be van táblázva a mezőgazdaság által követelt vámrevízió, melyet a munkásság vezetői is követelnek és ebben nemcsak a tőkejövedelem marga-át csökkentik, de több külföldi áru bejövetelét elősegítik, ami a munkanélküliséget növeli. És betáblázzák magukat második helyre is, amivel a tőkejövedelem újra csökkenteni akarják, előmozdítják evvel az ipari telepek visszafejlődését, megszűnését, fúziók vagy fizetési képtelenségek formájában — mind a kettőt racionalizálásnak nevezik — egyszersmind

elriasztják új tőkéknek az iparban való elhelyezkedését és mindevel csak újabb munkanélküliséget teremtenek. Nem a nemzeti jövedelem másként való elosztása, csupán a nemzeti jövedelem növekedése tud megélhetést adni az egyre növekedő népességnek, s a tőke és a munka együttes igyekezete ezt nagyon elősegíthetné. Marx eredetileg maga is mondta, hogy a rövidebb munkaidő az iparosodás menetét lassítja; éppen az ellenkező hatást idézi tehát elő, mint amire nálunk törekedni kell, hacsak nem akarunk odaérni, ahova a német szocializmus már elérkezett, hogy a német büntető törvénykönyv módosítása alkalmával javasolniok kellett, hogy a teresség megszakítását gazdasági okokból is meg kell engedni, mert kétségessé vált, vajjon el tudja-e tartani a német nemzet a születendő gyermekeket.

De végre is, amint a nyolcórás munkaidő és a termelés összefüggő problémáját helyes iparáganként megvizsgálni, nem zárkozhatni el talán az árvizsgálat elől sem, hogy a jövedelemelosztás kérdését tisztázzuk azon iparágakban, melyekben a munkaidő rövidítésének kérdése aktuális. Lehet, hogy egyes árucikkek árait az ilyen árrevízió magasaknak fogja tartani, de igen kétséges, vajjon a tőke vagy a munka részesedése teszi-e az árakat magasakká és az ilyen árrevízió pl. a szénnél nem mutatná-e a nem kivételesen kedvező körülmények között termelő bányáknál a békével szemben való drágulás főokának a munka részének aránytalan emelkedését? De ez akárhogy is legyen, nem érezzük-e vizsgálat nélkül is valamennyien, hogy nálunk, mezőgazdaságban és iparban egyaránt, tőkekrízis van? A föld értéke napról napra hanyatlak; a tőzsdei árfolyamokat hiába mondjuk contremine eredményének, azok az iparba fektetett tőkék rossz kamatozásának eredményei, melyen az sem változtatna, ha 20 vagy 30 igazgató kirívó jövedelme csökkenne; a tőke rossz kamatozásának következménye a vállalkozási kedv hiánya, melyet a más jövedelemelosztásra való állandó törekvés még erősít; e rossz kamatozás eredménye a munkanélküliség is, melyet most avval a fegyverrel akarunk gyógyítani, mely a sebet ütötte. A munkanélküliség a nyolcórás munkaidővel nem gyógyítható, az csak az iparfejlesztés eszközével küzdhető le, melyhez, úgy látszik, még az iparban érdekeltek közvéleményének átalakítására is szükség van. A tőke szociálpolitikája az, melynek most következnie kell, mert ezen múlik a fogyasztói szociálpolitika, a munkás szociálpolitikája és ebben a munkanélküliség leküzdése is.

BÁRÓ KORNFELD MÓRIC

A KISRÉSZVÉNYES ÉS A RÉSZVÉNYJOGI REFORM

A KORLÁTOLT FELELŐSSÉGŰ TÁRSASÁGOKRÓL szóló törvény parlamenti tárgyalásával kapcsolatban a részvényjog reformjának régóta vajúdo kérdése körül újból erőteljesen föllángolt a vita és pedig nemcsak a jogászi és közgazdasági tudományok művelői körében, hanem átsapott a politika területére, a politikai lapok hasábjaira is és itt természetsszerűleg elhagyta a szigorú objektivitas határait, az argumentumokból jelszavak lettek és úgy az egyik, mint a másik oldalon egyes kiragadott és jelszavakká torzult argumentumok kerültek a vita homlokterébe. Ilyen kiragadott jelszó lett például a reformot követelők egyik argumentumából, a kiserészvényes védelméből is, amivel szemben aztán a reformot ellenzők oldaláról, a zsaroló, a nagyvállalat célkitűzéseit állandóan zavaró és akadályozó kiserészvényes lett szembeállítva, pláne azzal a rövid jelszóval, hogy akinek pedig a jelenlegi állapot nem tetszik, az ne jegyezzen részvényt, vagy adja el a részvényét.

A Magyar Szemle februári számában a részvényjog reformjáról megjelent cikk érdemes szerzője¹ is a kiserészvényes védelmének jelszavával foglalkozik és a részvényjog reformját követelők egyéb más érveinek mellőzésével, kizárólag a kiserészvényes védelmének jelszavából kiindulva, annak tarthatatlanságát kimutatva, igyekszik a részvényjog reformjának időszerűtlenségét bizonyítani, és végeredményben arra a konklúzióra jut, hogy a részvényjognak a mai közhangulatnak megfelelő reformja könnyen súlyos következményekkel járna, mert a mai közhangulatnak megfelelő új jogi köpenyeg megzavarná, esetleg kockáztatná annak a gigantikus munkának az eredményeit, amely munkát nagyvállalataink gazdasági rekonstrukciónk érdekében végeznek.

Legyen szabad nekem ugyancsak a kiserészvényes helyzetével foglalkozva, néhány megjegyzést tennem a kiserészvényes érdekvédelméhez és a részvényjog reformjának szükségességéhez.

Elfogadom azt az alapvető igazságot, hogy a részvényjog reformjának kérdése elsősorban közgazdasági kérdés, de megoldása viszont legelsősorangú jogászi feladat. Helyes tehát, hogy azt a kérdést, miszerint van-e szükség ma részvényjogunk reformjára, tisztán közgazdasági alapon, kizárólag abból a szemszögből ítéljük meg tárgyilagosan, hogy a közgazdasági élet kívánja-e ezt a reformot vagy nem, mert hiszen a törvényalkotás csak akkor helyes, ha az élet fejlődését követi és ott szabályoz, ahol a fejlődő élet által alkotott életviszonyok követi-

¹ Ifj. Simontsits Elemér.

ük a szabályozást; a szabályozás munkája azonban a jogász feladata. Nem volna tehát egészen tárgyilagos az a felfogás, amely a jogászi munkát ki akarná zárni a részvényjog reformjának vitája köréből, akár a reform szükségességének eldöntéséről, akár a reform megalkotásának módozatairól van szó.

Ha már most végignézünk a részvényjogi reform vitájának egész történetén, azt látjuk, hogy az összes jogászi és közgazdasági tekintélyek és testületek, akik a részvényjog vitájában eddig résztvettek, nem zárkozhattak el annak megállapítása előtt, hogy kereskedelmi törvényünknek részvényjogi rendelkezései nem felelnek meg azoknak a kívánalmaknak, amelyeket a közgazdasági élet egy egészséges részvényjogi törvénytől megkíván. Már 1878-ban, kereskedelmi törvényünk megalkotását követő második évben, sürgeti Nagy Ferenc a kereskedelmi társaságokra vonatkozó rendelkezések reformálását és később az új német kereskedelmi törvény megalkotása után, 1899-ben egy jogászegyleti ülésen tartott előadásában határozottan állást foglal kereskedelmi törvényünknek a részvénytársaságra vonatkozó elavult álláspontjával szemben és erélyesen követeli az új német részvényjogi szabályoknak megfelelő reformot. A Nagy Ferenc által megindított reformharc során a különböző közgazdasági testületek, közgazdászok és hiteljegyzők egész sorozata foglal állást a részvényjog reformja mellett, így a Budapesti Kereskedelmi Testület 1901. évi jelentésében egy alapos új részvényjog megalkotását sürgeti. Az 1911. évi országos jogászyűlés csaknem egyértelműig foglal állást amellelt, hogy a részvényjog reformja sürgős és nem részleges, hanem az egész részvényjogot felölelő általános revíziót követel. A főrendiháznak 1914. május 22-i ülésén nem kisebb közgazdasági tekintély, mint Ullmann Adolf mutat reá a kereskedelmi törvénynek a részvénytársaságokra vonatkozó merőben elavult voltára és tör pácát a legteljesebb határozottsággal a részvényjog reformja mellett. Ugyancsak a részvényjog reformját sürgeti és pedig a német jogi szabályozás alapulvételével nemzetközi alapon a középeurópai gazdasági konferencia az 1914. év folyamán. Betetőzi a reformot kívánók sorát a Pénzüntézetek IV. országos kongresszusa 1914-ben, ahol szintén a részvényjog sürgős, gyökeres reformját követelték.

Emellelt a közgazdasági és jogi szakirodalom magyar kiválóságai sorban törnek pácát a részvényjog szükségessége mellette.

Ezen minden oldalról megnyilatkozó kívánalmak nyomása alatt adja meg 1914-ben Balogh Jenő igazságügyminiszter Kuncz Ödön egyetemi tanárnak a megbízást a részvényjog reformjának organikus elkészítésére, egyben Thirring Lajosnak az egész kereskedelmi törvény reformjának tervezeti előkészítésére.

A bekövetkezett összeomlás és forradalmak hatása alatt aztán 1921-ben Tomcsányi Pál igazságügyminiszter Kuncz professzort csak a legszükségesebb részvényjogi hiányok orvoslására hívja fel, míg végül Pesthy Pál igazságügyminiszter az infláció rombolásának hatása alatt új megbízást ad Kuncz professzornak úgy a részvényjogi reform, mint a korlátolt felelősségű társaságokról szóló törvénytervezet megszerkesztésére.

A részvényjog reformjának szükségessége és sürgőssége felett ezek szerint tehát vitatkozni többé felesleges, mert hiszen 1878-tól kezdve a mai napig lefolyt összes viták és a vitákban résztvevő közgazdasági és jogászai tekintélyek egyértelműleg állapították meg azt, hogy az 1875. évben hozott kereskedelmi törvényünk, amely még hozzá az 1850-es években a nürnbergi konferencián keletkezett német kereskedelmi törvény fordítása, tehát lényegileg 75 évvel ezelőtt fennállott gazdasági viszonyokra szabódott, a mai közgazdasági viszonyok által követelt részvényjogi szabályokat nem tartalmazza, a mai közgazdasági élet követelményeinek nem felel meg.

Ha pedig így áll a dolog, akkor a reform szükségességének és sürgősségének kérdése res iudicata, az ellen már tárgyilagosan olyan argumentumot, amely kimerítve nem volna, felhozni nem lehet. Megengedem, hogy lehet afelett vitázni, hogy vajjon a mostani közhangulatban megtarthatja-e a törvényhozás azt a hideg tárgyilagosságot, amelyet a reform nagy hordereje megkövetel, de ezzel szemben azt kérdem én, vajjon a jelenlegi állapotnak tovább meghagyása alkalmas-e egyrészt ennek az ideges közhangulatnak a lecsillapítására, másrészt nem fog-e ismételtlen fellángolni a közhangulat, ha a mostani állapotok folyamánként újabb és újabb botrányok fognak a részvénytársaságok életében jelentkezni. Szerény nézetem szerint nagy szegénységi bizonyítvány volna a törvényhozásra, ha nem tudna a hangulatok és jelszavak fölé emelkedni és engedné magát ilyen szempontok által befolyásoltatni. A tárgyilagos állásfoglalást éppen ezért nem zavarhatja meg az a körülmény, hogy a vitába jobbról és balról jelszavakat dobnak be vagy pedig érveket, amelyek nemhogy lelohasztanák a részvényjog reformja iránti törekvések lázát, sőt ellenkezőleg, újabb fellángolásoknak adnak az idegeken keresztül új táplálékot.

Visszatérve már most arra a jelszóra, amelyet a kistrésvényes védelme címén használtak ki bizonyos politikai orgánumok, úgyszintén arra az argumentációra, amely ezzel a jelszóval szemben az egész kérdést nézetem szerint teljesen hibás gesztussal akarja úgy elintézni, hogy az a kistrésvényes, akinek a mai állapot nem tetszik, ne vegyen részvényt, vagy adja el a részvényét, — meg kell állapítanunk azt, hogy téves álláspont a részvényjog reformját azon a címen követelni, hogy a kistrésvényes érdekeit jobban megvédelmezzük, mert az a helyes álláspont, hogy a részvényjog reformját azért kell megcsinálni, mert a nagyvállalat érdekeit akarjuk jobban megvédelmezni, és pedig úgy a nagyrésvényessel, mint a kistrésvényessel szemben.

Ugyanis csak abból a szempontból lehet kiindulni, hogy a mai közgazdasági élet nagyvállalkozás formájában jelentkező nagyobb gazdasági célkitűzések nélkül nem lévén elképzelhető, ez a nagy gazdasági célkitűzés, a nagyvállalkozás, állandó és stabil tőkevezetést igényel. A nagyvállalatok pedig csak másodlagosan képviselnek egyéni érdeket, sorsukhoz, fennmaradásukhoz elsődlegesen nemzeti vagy gazdasági szempontok fűződnek, mert a nemzeti vagyonnak, az állam közgazdasági boldogulásának a nagyvállalatok elsőrangú alkotótényezői.

Már most, ha a nagyvállalat nélkülözhetné a nagyközönség pénzét és nem volna szüksége arra, hogy részvényein keresztül a nagyközön-

ség tőkeerejére reflektáljon, ha a nagyvállalat úgy megalapításánál, mint a közgazdasági élet lehetőségei által nyújtott fejlődésénél mindig rendelkezniék egynéhány embernek kellő nagyságú tőkéjével, akkor a kisebbségi kérdés nem is képezhetne problémát, mert akkor csakugyan megállana az a felfogás, hogy a kisebbség, a kis tőke ne keressen elhelyezkedést a nagyvállalatnál, a nagy gazdasági célkitűzéseknél, hanem menjen és boldoguljon, ha tud a KFT, vagy a többi társaságok keretében. Igen ám, de ez a szükséges tőke rendszerint sem az alapításnál, sem a fejlődés későbbi fázisaiban egy-két ember kezében nem áll rendelkezésre és ettől eltekintve, az egész világon úgy van és ezt a nagyvállalat gazdasági természete hozza magával, hogy keletkezésének, fejlődésének titka és méreteinek elképzelhetetlen nagysága éppen abban rejlik, hogy egyedül a forgalomképes részvény által és útján alkalmas a nagyközönség apró kis tőkéjének tömörítésére, az apró tőkeerők felszívására és egy hatalmas tőkefolyammá duzzasztására.

A kisztrészes tehát éppen oly elengedhetetlen tényezője a nagyvállalatnak, mint a nagyrészes.

Helyes az a disztinkció, hogy különbség van a részesesek között és helyes az a megállapítás, hogy a nagyrészes az, aki a részvénytársaságba, a nagyvállalatba nemcsak a nagyobb tőkéjét adja be, hanem éppen azért, mert a nagyobb tőkét ő szolgáltatta, annak vezetésébe, irányításába, célkitűzésének meghatározásába is tevékenyen kíván résztvenni, mert ezt követeli egyéni érdeke, a nagyobb részvényérdekeltség. Helyes az a további megállapítás is, hogy a kisztrészeset a legtöbb esetben nem érdekli a vállalat sorsa, hanem csak az, hogy kis tőkéjéből vásárolt részvénye spekulatív számításának megfelelően, megkapja-e utána a remélt magas osztalékot és részvényeivel tud-e a tőzsdén spekulálni, s éppen ezért helytálló az a felfogás, hogy neki a vállalat vezetésében helye alig lehet. Kétségkívül igaz az is, hogy a kisztrészesek is két csoportra oszthatók, az úgynevezett kupónvágó, spekuláló részesesre, akit a nagyvállalat sorsa nem érdekel és arra a kisztrészesre, amelyik a nagyvállalat vezetésében bízva, nem spekulatív, hanem takarékosági szempontoktól vezérelve helyezi kis tőkéjét a részvénytársaság részvényeibe. Nem vitatható tehát, hogy a részvényjogi reform más mértékkel kell, hogy mérjen a vállalatot tényleg vezető és irányító nagyrészesessel szemben és másként a nagyvállalat sorsa iránt közvetlen alig érdeklődő, spekuláló kisztrészesessel szemben. A kisztrészes érdekei nem is ebben az irányban igényelnek védelmet, hanem abban az irányban, hogy a bizalom a nagyközönségben a részvény és általában a papír iránt fokoztassék. Meg kell ugyanis állapítanunk azt, hogy a kisztrészesek között nagyobb számot képeznek a spekuláló, úgynevezett nomád részesesek, mint azok, akiket tisztán a takarékosági szempont és a bizalom vezet a részvényvásárlásban, ami természetes is, mert ha teljes mélységében kutatjuk azt az okot, hogy a részvénytársaság, mint gazdasági forma, miért tudott a gazdasági életben domináló szerephez jutni és beláthatatlan fejlődések lehetőségeit miért rejtheti magában, akkor kétségkívül arra az eredményre kell jutnunk, hogy e hatalmas fellendülés lehetőségének

oka a forgalomképes részvényben keresendő. A nyereszkesedési szenvedélyt szolgáló forgalomképes részvény nélkül a részvénytársaság — igaza van Kuncz Ödönnek¹ — sohasem érthette volna el a fejlődésnek azt a szédületes fokát, amelyre a közgazdasági életben eljutott, viszont azonban az is igaz, hogy ez a gigantikus fejlődés természetesen termelte ki a vele együttjáró visszaéléseket is.

Kétségkívül helytelen tehát az a jelszó, hogy a részvénytársaság reformját a kisztrésvényes érdekei követelik, mert a részvényjog reformját elsősorban a nagyvállalat jogi és gazdasági helyzetével szorosan összefüggő magasabb közgazdasági érdekek követelik. A részvényjog reformjának elsősorban a nagyvállalat nemzetgazdasági jelentőségével kell számolnia és a nagyvállalat érdekeit kell elsősorban védelmeznie, mert a nagyvállalat érdekének védelmébe egyaránt befér és be kell férnie úgy a többségi, mint a kisebbségi részvényes érdekei védelmének is. A nagyrészvényes, akit elsősorban érint a nagyvállalat gazdasági helyzete és prosperitása, nem fosztható meg attól a jogtól, éppen a közérdek szempontjából, hogy a nagyvállalatot ő vezesse és ezzel szemben a kisztrészvényesnek, bármennyire igyekezzünk is leszállani a magánjogi önző érdekek legalsó lépcsőfokára, nem lehet megadni azt a jogot, hogy az ő egyetlen részvényével és az annak megadott joggal felboríthassa nagy gazdasági célok elérhetésének lehetőségét és megzavarhassa a tőke komoly, nyugodt munkálkodását. Viszont ezzel szemben a nagyrészvényes sem lehet a maga többségi jogára hivatkozva korlátlan és diktatórikus ura ugyancsak a közérdek szempontjából a részvénytársaságnak és nem szükségképpen kell, hogy a kisztrészvényes kiszolgáltatót páriája legyen ennek a diktatórikus hatalomnak. Tévednek tehát azok, akik a kisztrészvényest csak zsaroló oldaláról látják meg, amint tévednek azok is, akik a nagyrészvényes abszolút hatalmát akarják petrifikálni az új részvényjogban. Mindkét érdeket a nemzet magasabb gazdasági érdekei szempontjából kell kiegyenlíteni. A kisztrészvényesnek s különösen a spekuláló kisztrészvényesnek meg kell értenie, hogy az ő egy-két részvénye nincs hivatva arra, hogy nagy gazdasági célok irányítását a kezébe vegye, sőt még arra sincs, hogy ezen célok elérését egyszerűen zsarolási szándékból megakadályozza vagy zavarja, a nagyrészvényesnek pedig meg kell értenie azt, hogy ugyanazok a magasabb szempontok nemcsak megengedik, de megkövetelik, hogy az ő többségi joga is bizonyos olyan korlátok alá vettessék, amelyek a kis tőkébe bizalmat öntenek és spekulatív ösztöneire egészségesen ható okot jelentenek.

Mert egyet különösen hangsúlyozni kell, amit a vitából csodálatosképpen minden vonalon kihagynak — és ez az értékpapírok élete és az a hatás, amelyet az értékpapírok a közgazdasági életre gyakorolnak. Ne felejtjük ugyanis ki a vitából, hogy az értékpapírokat rendszerint maguk a részvénytársaságok bocsátják ki, hiszen a legtipikusabb értékpapír éppen maga a részvény — és többnyire részvénytársaságok azok, amelyek a többi papíroknak, a zálogleveleknek, betétikönyveknek, stb. a kibocsátói. Az értékpapírok sorsa pedig nem közömbös a

¹ L. Kuncz Ödön: Törvénytervezet (indokolás).

közgazdasági élet egészséges fejlődése szempontjából s így nem különbös az értékpapírforgalomra és az annak alapját képező bizalomra nézve az se, hogy az értékpapírokat kibocsátó nagyvállalat minő jogi forma, korlátok és kautélák között éli le a maga életét. A közgazdasági élet figyelőinek és szakértőinek igazuk van, hogy a tőke nagyon érzékeny madár és rendszerint abban az irányban szeret mozogni, amely irányban a legkevesebb ellenállással találkozik. Igazuk van tehát abban, hogy az olyan részvényjogi reform, amely a gazdasági vállalkozás kibontakozásának lehetősége elé a közgazdasági élet által nem kívánt, sőt általa perhorreszkált akadályokat gördítene, amely indokolatlan ballasztokat kötne a részvénytársaságok nyakába, elriasztaná a vállalkozó tőkét. Ne feledjük azonban, hogy a nagyvállalatoknak nemcsak vállalkozó tőkére, a részvényre van szükségük, de szükségük van a hiteltőkére is. Már pedig erre a tőkére nézve is áll az érzékenységnek az a szabálya, hogy ez se szeret abban az irányban mozogni és haladni, ahol sok akadályba ütközik. Már pedig ha igaz, hogy részvénytársaságaink életében a részvényjogi szabályok lazasága a visszaéléseknek elképzelhetetlen széles kapuját nyitotta meg, nem hiszem, hogy akár a vállalkozó tőke, akár a hiteltőke érzékenységét bántaná egy olyan reform, amelyik amidőn a vállalkozó tőke útjából minden indokolatlan akadályt elhárít, ugyanakkor igyekezik megszüntetni a lehetőség határain belül minden visszaélést, ami viszont a hiteltőke érzékenységét alterálja. Megengedem, hogy ez a két érdek sokszor kollízióba jöhet egymással, de viszont azt is állítom, hogyha nehezen is, ha óriási körülménnyel is, de e kollíziókat ki lehet egyenlíteni, mihelyt az egyéni érdekeken a szükséghez képest felülemelkedve, a közgazdasági szempontokat, az állam közgazdasági érdekét tartjuk szem előtt.

A részvényjog mostani ellenzői közgazdasági életünknek nagy tekintélyei közül kerülnek ki. Sajnálattal kell azonban megállapítanom, hogy amikor valamennyien elismerik a részvényjog reformjának szükségességét és csak annak időszerűtlenségét allegálják, legtöbbjük nem fejtí ki tüzetesen és megnyugtatóig az okokat, hogy miért volna időszerűtlen most a reform. Az érzik ki az ellenzés indokaiból, hogy ma bizonyos részvénytársaságellenes hangulatot látnak, hasonlót a Németországban az 1870-es évek szédelgése után fellépett részvénytársaságellenes hangulathoz és a reformmozgalomban Ihering szellemét érzik megmozdulni és attól tartanak, hogyha ma, az infláció tőzsei krachja után és a közelnapok botrányos bukásai után, kodifikálnának a részvényjogi reform, ebben csakugyan Ihering szelleme diadalmaskodnék. Én azt hiszem, hogy ez téves megítélés, mert hiszen nem szabad feltételezni azt, hogy a törvényalkotók ne tudnának felülemelkedni bizonyos idegességen és ezen idegesség által kiváltott nem tárgyilagos hangulatokon. De nem volna helytálló érv az sem, hogy várjuk meg ezen hangulatok lecsillapodását és várjuk meg a külföldi reformtörekvések kísérleteinek az eredményét, mert a várakozással elérhetjük azt, hogy a közönségben bizonyos valóban tapasztalható ingerült hangulat csillapodni fog, de nem fogjuk elérni a bizalom helyreállítását a részvényekkel s általában a papírokkal szemben, már pedig ma, amikor

egész magángazdaságunk talpraállítása képezi mindenkinek a legfőbb törekvését, azt vélem, hogy nem elég az ingerültség lecsillapodását megvárunk, de gyorsan kell az irányban is cselekednünk, hogy a bizalom helyreállíttassék, mert ebben az irányban maga a közönség — szerény megítélésem szerint — nem negatívumokat, hanem pozitívumokat vár. Ezt a pozitívumot pedig lehet nyújtani anélkül, hogy akár az egyik, akár a másik irányban szélsőségek avagy jelszavak érvényesülését kellene megengedni.

És még egy dologra kell reámutatnom. Hiába dugjuk fejünket a homokba, a közgazdasági élet megy, fejlődik, halad és nyomunköveti a jog fejlődése is. Ne ringassuk magunkat abban az illúzióban, hogy a joggyakorlat s különösen a kir. Curia gyakorlata megállott a 75-ös részvényjog mellett és azt az élet fejlődésének megfelelőleg léptenyomon át nem törte. Hiszen nap nap után látjuk a legfelsőbb bíróságok döntéseiben, hogy az elavult törvény az élet követelményeinek megfelelőleg áttöretik és a törvény hézagai, megengedem, éppen a reform hiánya miatt, némelykor a közgazdasági élet által talán nem kívánt irányban, a bíró által pótoltnak. Kérdem, a tőke érzékenységének megnyugtatóására szolgál-e az, ha a hézagos, elkorhadt jogunkat egy ingadozó bírói gyakorlat fogja lépten-nyomon kiegészíteni és nem helyesebb dolog-e, hogyha ugyanazt, amit a bíró ingadozva cselekszik abban az irányban, amely irányban a bírói gyakorlat már utat is mutatott, törvényhozásilag csináljuk meg és a bírót felmentjük éppen ezen a kényes területen az új jogalkotás nehéz feladata alól? Én azt hiszem, ha ezeket a szempontokat is figyelembe vesszük és figyelembe veszik közgazdasági életünk nagy kiválóságai, nem fogják a részvényjog reformját tisztán csak a mai kedélyállapotokra tekintettel időszerűtlennek tekinteni, sőt annál inkább időszerűnek, mert egy helyes és okszerű reform nemcsak a kedélyekre hatna megnyugtatólag, s biztatólag a részvény, illetve a papír iránti érdeklődésre, de megnyugtatólag hatna a tőke érzékenységére is, akár a vállalkozótőke, akár a hiteltőke érdekeit tekintjük.

KÁLNOKI BEDŐ SÁNDOR

A HELYESÍRÁS KÖRÜL

VAN-E... lehetséges-e helyesírás? Az írás története — melynek mérföldkövei nem századok, hanem évezredek — azt vallja, hogy az élő beszédnek jelképes ábrákba való öltöztetése, a hallható és a pillanattal elenyésző hangnak látható és időben maradandó képekben való megrögzítése mindenkor legnehezebb feladata s egyik főtükröse volt az emberi művelődés egész folyamatának; ez a törekvés azonban mind e mai napig csak megközelítette, de tökéletesen el nem érte célját.

Az írás történetét régebben egyszerű folyamatnak *képzelték*: eszerint legősibb a képírás, midőn az akár gondos részletességgel, akár vázlatosan, de jellemzően rajzolt kép a megnevezésére szolgáló szót is jelentette, például a hal képe a hal szót, a kéz képe a kéz szót. Ezután következett volna a fogalomírás, mikor a kép lényeges vonásaiból egyszerűsödött jel ábrázolta a fogalmat (ideographia). Ezt aztán felváltotta a szótagírás, rendszerint a kép- és fogalomírás által képviselt fogalom szavának első tagja; végül a szónak egyes hangokká való elemzése útján a hangírás, melynek egyes jelei, a betűk, származásukban esetleg visszavihetők a képírásra, különben pedig teljesen elváltozott, sőt önkényes jelei a hangoknak. A fejlődés tehát: kép-, fogalom-, szótag- és hangírás volna.

Az írás történetének tüzetesebb ismerete azonban nem mutatja ilyen egyszerűnek a fejlődést, minthogy már a számunkra hozzáférhető legrégebb emlékekben, például a több évezredes egyiptomi írásban az előbb említett fokozatok máris vegyesen és együtt fordulnak elő, például a tiszta képírással a hangírás, a szintén ősrégi kínaiakban a fogalomírás és a szótagírás. Sőt vannak olyan, szinte máig megmaradt írásfajok, melyek sem előző, sem következő fokozatot nem ismernek, mint például a csomóírás (Dél-Amerikában s a régebb Kínában), melyben zsinórokra göbözött csomók szolgálnak a közlés jeléül, holott semmiféle való tárgy képét nem keltik a léleekben.

Ősi maradványként — nem történeti, hanem lélektani értelemben — mái életünkben is szerte virágozik a képírás. Egy pillantás utcáink cégtábláira tanúságot tesz róla: ahol dohánylevél van festve a táblára, ott dohányt kapni, a pecsétes levél postát jelent; a falragaszok ríktó, szembeszökő képei voltaképp az írás bizonyos nemét mutatják. Menetrendjeinkben a hajó, autó kis rajza, pohár, keresztbetett kés-villa, a régi lovas- és kocsiposta idejéből megmaradt postakürt, mind írásként szólnak hozzánk. A mai életben olyan fontos gyorsírás ritkán ír betűt, hanem betűkapcsolatokat, önkényesen megállapított szójeleket, való-

ságos ideogrammok. A térképeken világszerte közmegegyezéssel megállapított jelek ábrázolják a föld felszínének alakulatait és tárgyait. Jókai A jövő század regényében (II. 27) közel kétszáz jeltől álló világírást szerkeszt a csillagászatban, térképeken s másutt használt ábrák-ból, melyeknek nemzetközileg állandó értelmük és értékük van.

Szóval az újkor is célszerűnek tartja, sőt hihetetlen nagy mértékben fejlesztette is az írásfejlődés régebbi fokozatait; tehát sem az ismert régiségben, sem a legújabb időkben nem válnak el a beszéd látható megrögzítésének módjai.

Mindazáltal, mint legcélszerűbb mód, a szellemi s a gyakorlati élet hatalmas eszköze, a hangnak betűvel való ábrázolása, a hangírás, sajátképpen betűírás lett. (A köztudat rendszerint összeveti a hallható hangot a látható betűvel, s így beszél: „Az én kis fiam még nem tudja kimondani a k betűt s helyette t betűt mond.“)

A betűírás alapelve az, hogy minden egyes beszédhangnak egyetlenegy külön betű-jele legyen, úgyhogy minden betűnek csak egyetlenegy beszédhang feleljen meg; igazi helyesírás tehát voltaképpen az volna, amely ezt az elvet teljesen megvalósítaná. De épp ennek az egyszerűnek látszó elvnek valóra váltása okozza a gyakorlatban a legtöbb bonyodalmat.

Az első nehézség a folyó beszédnek, vagy a folyó beszéd legkisebb egységének: a szónak, hangokra való elemzése. A legkevesebb, iskolában írást tanult ember sem tudja ezt a műveletet elvégezni. Ehhez már valóságos tudományos képzettség kell.

Aki — a szó komolyabb értelmében — beszélni és írni szokott, tapasztalhatta, hogy a lelki tartalom közlésére, minden értelmi és érzelmi árnyalat kifejezésére, gyakran milyen szegény, mennyire elégtelen a nyelv. Ugyanez az elégtelenség van meg a hangok jelölésében is. Az élő beszédben az egymás után ejtett hangok egymásnak színezésére hatással vannak s ezt a szokott írás nem jelöli meg. A hanem szóban más n hangot ejtünk, mint a hangos szóban; a kút k-ja más, mint a ki szóé; az akár a-ja, mint az almá-é. Valójában sokkal több a beszédhang, mint a gyakorlatban meglévő betűk száma. Minden betű voltaképpen csak összefoglaló jel több hasonló hang átlaga számára. A gyakorlatban használt betű továbbá nemhogy csupán egy kisebb hangcsoport átlagát tudja érzékeltetni, hanem sok olyan sajátságot sem tud megjelölni, amely az élő beszédet éppen élővé teszi: sem a nyomatékor, mely szerint súlyosabb vagy gyengébb az ejtés, sem a hanglejtést, mely az ejtés magasságbeli különbségét, a beszéd dallamát jelenti. Milyen más a határozott tagadással mondott kurta: nem!, mint a kérdő: nem?,, vagy a kényesen nyafogó, szinte kottára szedhető cikornyával ejtett: nem?! Ezek is olyan körülmények, melyek akadályai lehetnek a beszédnek helyes betűbe való foglalásának, mert az a néhány írásjel, mely a betűk kíségetője, mind kevés erre.

Ez első, csoportos nehézséghez járul egy második, nem kisebb. Kinek a beszédét vegyük irányadónak az írásban? Mert nincsen két ember, aki szavait tökéletes azonossággal ejtené; sőt egy s ugyanaz az ember sem ejti a hangokat mindig azonosan. Az emberek beszédét a hangszín különbözőzeti meg egymástól — ezért ismerünk rá valakinek

a hangjára, ha nem látjuk is —; egy embernek ejtését is módosítja a beszédet kísérő hangulat, érzelmi velejáró; változik az ejtés a korról is, más a gyermek, más a felnőtt, más az öreg korában, mivel a hangképző szervek is változnak: erősödnek, petyhüdnek. De a legnagyobb különbség még ezenfelül az, hogy más-más földrajzi területen, hol finomabb, hol erősebb eltérések vannak, nemcsak a falusi, hanem a városi lakosság nyelvében is; ezek a tájéjtések, nyelvjárások. Mármint hogyan írja az a debreceni gyerek az iskolában ezt a szót: l ó, mikor ez náluk: l ú; a Rába-vidéki a gólyát, mikor az ott góllá, az Alföldön gója; az alma hol a a m a, hol a j m a, meg u ó m a, auma, óma; Szögedébe a gyerök, a dunántúli gyerek, a hajdúsági gyerek?

Ezért választja minden nyelv írása alapjául a művelteknek ejtését, amely nem táj szólás a tájszólások közt, hanem fölöttük áll; amelyben kiegyenlítődnek az egymástól különböző beszédárnyalatok eltérései, amelyet írásba foglalt szabályokkal lehet irányítani.

Ámde itt új akadályok állanak az írás útjába, melyeket más kapcsolatok már fentebb is említettünk. Hogyan kövesse a betű a beszédet? Legtermészetesebb volna, ha minden hangnak megvolna a maga külön jele. Van is ilyen írás, a hangokat pontosan jelölő fonetikus írás, csak hogy ez olyan finoman *fejlett és* iskolázott hallást kíván, mint a jó zenészé, aki egy nyolcad, sőt csekélyebb töredéknyi eltérést is felfog. Az ilyen írásnak csak a képzett szaknyelvtanész veheti hasznát; az átlagos gyakorlat számára ez legyőzhetetlen nehézséget jelentene.

Nem csekélyebb nehézséget jelent az a körülmény, hogy az élő beszéd az idők folyamán folyton-folyvást változik; egy emberöltőben alig észrevehetően, századok alatt azonban mind erősebben. A jelekben rögzített írás ezeket a változásokat csak igen lassan követi, el is marad mögöttük, úgyhogy az írás voltaképp az élő beszédnek egy régibb hangállapotát tünteti fel. Az ilyen írást történeti helyesírásnak nevezzük, amilyen a francia, meg az angol. Ebben egy-egy szó leírt jelei a beszédnek rég elmúlt, történeti korszakát mutatják s még igazabban csak jelképes ábrázolásai a mai ejtésnek. Ezért van a franciában, meg az angolban annyi úgynevezett néma betű és betűcsoport, melyet ma már nem ejtenek. Ennek az írásnak megtanulása évek munkája, mert ugyanegy jelnek más-más hangértéke van. A francia r o i betűcsoportot r 0 ának kell ejteni, a femme-t fámm-nak; az angol i betű majd i (ink ténta, ejtsd i n k), majd ej (idle haszontalan, ejtsd e j d l), majd ö (b i r d madár, ejtsd b ö ö d).

A MAGYAR HELYESÍRÁS hasonlíthatatlanul könnyebb a legtöbb más nyelvénél, mivel majdnem minden hangnak megvan a maga külön jele, s egy régibb hangállapot jelzésének csak egyes nyomai maradtak. Mikor Géza és Szent István a magyarságot beleiktatta az európai nemzetek sorába, ősi műveltségének igen sok elemét fel kellett cserélnie a nyugatiakkal. Így, a még ma sem teljesen tisztázott, valószínűleg ótörök eredetű ősmagyar írást a latin írás jegyeivel. Minthogy a latin betűk nem voltak elégségesek a hangokban gazdagabb magyar beszéd elemeinek rögzítésére, betűk összetételével (zs, gy, cs), megkülönböz-

tető jelek felrakásával (á, í, ö) kellett segíteni. Csakhogy a pogány magyarok tanítói a legkülönfélébb nemzetű és műveltségi körökből kerültek ki: olasz, német, francia, délnyugati és északnyugati szláv világi papok és szerzetesek. Mindegyik a maga nyelvének jeleivel próbálta kifejezni a fülének idegen magyar hangokat. Így aztán nagy tarkaságot mutatnak régi írásbeli emlékeink. Ennek maradványai ma is megvannak régi családneveinkben, melyek megtartották írásmódjukat: Thewrewk (Török), Guary (Góri), Cházár (Császár), Dessewffy (Dezsőfi); ez tehát valóban történeti helyesírás, mint az angolé, franciáé. Régi kolostoraink, hivatalos kancelláriáink majd mindegyikének saját írásmódja volt; így a világi embereknek is (ha tudtak írni). Ez a tarkaság a XVI., XVII. században, a nyomtatás és iskolázás általánosodásával egyre csökken s olyan nagygyakorlatú tolforgatók, mint Pázmány Péter, Szenei Molnár Albert, műveikben már következetes egyöntetűségekre törekednek; az egyéneken túlterjedő egységes eljárás azonban nem tudott megállapodni. Mikor a XVIII. század végén az erős nemzeti élet megújodik s mérföldes lépésekkel igyekszik pótolni a mostoha századok mulasztását, a helyesírás kérdése is mindjobban előtérbe kerül s tudós férfiak erős harcokat vívnak miatta. Többek közt Verseyhy azt vallotta helyesnek, ha úgy írjuk, ahogy a szó hangzik, tehát attya, annya, ággyá, láttya; míg Révai azt követelte, hogy az írás tüntesse föl a szó származását s különböztesse meg a tövet, alapszót a képzőtől, ragtól, tehát a t y j a, a n y j a, a d j a, látja. Ebből lett az ypszionista-jottista tollharc, mely látszólag semmiségekért folyt, valójában pedig igen mély elvi: a fonetikai s az etimológiai írás ellentétét rejtette. Az ingadozó bizonytalanságot érezte a tudomány, az irodalom, a művelt közönség s alig van könyv ez időben, mely ne hangoztatná az egyéni önkény felett álló rendező tekintélynek, egy intézménynek, azaz egy tudós társaságnak, akadémiának szükségét, melynek egyik fontos feladata lesz a helyesírás egységét megteremteni. Ez meg is történt, mikor a Magyar Tudós Társaság, utóbbi nevén Magyar Tudományos Akadémia mindjárt működése legelején, 1832-ben, egyelőre a maga „különös használatára“ megállapította a helyesírás elveit és szabályait. A szabályok megállapításában legnagyobb része volt Toldy Ferencnek és Czuczor Gergelynek, megfogalmazta pedig őket nem kisebb ember, mint Vörösmarty. Vezérelvül Révai felfogását vették: hogy a művelt kiejtés mellett a szó származtatása irányadó az írásban. Tehát a ragozásban s a képzésben az élénken érzett alapszó és tö mindig megtartja a maga írott alakját, habár az ejtésben módosul is a végső hang; például fog-: fogok, fogjak, fogtam, foghat (nem pedig: foktam, fokhat; — köz-: közös, község (nem pedig: kösség); — egész-: egészen, egészség (nem pedig:egésség); — lát-.-látok, láttam, látja (nem pedig: l á 11 y a); — a d-: a d o k, a d n é k, adhat, adja, adtam (nem pedig: athat, ággyá, attam).

A M. T. Akadémia valóban egységet is teremtett a helyesírás terén; az irodalom és az iskola belevitte szabályait a köztudatba, az élet pedig készséggel követte az Akadémia tekintélyét.

Természetes, hogy idővel az első szabályzat némiképpen elavult.

Szükségesnek látszottak bizonyos egyszerűsítések, főleg írásjelek elhagyása, összetartozó szavak egybeírása, meghonosodott idegen szavak magyaros írása. Ezek körül az ötvenes évek óta minden évtizedben felújultak a viták, természetesen az Akadémián belül. Mutakoztak olykor szélsőséges irányzatok is, melyek félrevetve Révait s túlmenve Verseghyn, a fonetika elveit gyökeresen érvényesíteni akarták; de egyelőre a tartózkodóbb nézetek győztek. Leghevesebbekké váltak e viták a kilencvenes években, mikor a legilletékesebb tényező, a Nyelvtudományi Bizottság gyökeresebb egyszerűsítéseket terjesztett az I. osztály és az összes ülés elé, ámde sikertelenül s így 1901-ben fogalmazásában új, elveiben azonban nagyjában a régi szabályzat került kiadásra. Simónyi Zsigmond most az ügyet kivitte az Akadémia falai közül s kieszközölte, hogy az akkori közoktatásügyi miniszter, már most az ő, Simonyi fogalmazásában kiadja az új. n. iskolai helyesírást, 1903-ban.

Bár a szaknyelvészekből már régóta sürgetett módosítások és egyszerűsítések ily módon az iskola útján érvényre jutottak, a helyesírás dolgában egyedül illetékes bírónak, aki az elméletnek s a gyakorlatnak ellentéteit az egyéni önkény fölött kiegyenlíti, a M. T. Akadémiának megkerülése semmiképpen nem volt szerencsés és ildomos eljárás; akik akkoriban beleláttak a dolgok színe mögé, tudják, hogy e lépésnek nem annyira tudományos, mint inkább személyes okai voltak. E lépés sajnálatos meghasonlást idézett elő, mely a helyesírás túl is érezte bomlasztó hatását. Sokan nem tudták, hogy a két helyesírás közül melyikhez tartásuk magukat; akárhányan egyiket sem tartották kötelezőnek s a maguk kénye-kedve szerint írtak. Volt is sok panasz, különösen a hivatalokban, hol az írás nem egységes volta még jogi zavarokat is okozott.

Ezért az Akadémia szükségesnek látta, hogy a helyesírás kérdését újra napirendre tűzze. A Helyesírási Bizottság s az I. osztály megint előterjesztette a kilencvenes években már helyeseknek talált egyszerűsítéseket, melyek az iskolai helyesírás útján máris a köztudatba kerültek. Ali. és a III. osztály ellenállása ismét kétségessé tette a javítások sorsát; ekkor elnökének javaslatára a Helyesírási Bizottság egy indítvánnyal lépett az 1922 május 22-i összes ülés elé, melyben rövidesen a bizottság javaslatának általánosságban való elfogadását s a még szükségesnek bizonyult módosításoknak végrehajtásával a Helyesírási Bizottság megbízását kérte. Ez meg is történt. A vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig 1922 okt. 11-én, 4250 elnöki szám alatt kelt rendeletével megszüntette az 1903-i iskolai helyesírás érvényességét, s az Akadémia új szabályzatát valamennyi iskolára kötelezővé tette. Ezzel egy csapásra megszűntek a viták s megvalósult egy századnál hosszabb időnek várvavárt törekvése: az egységes helyesírás.

DE ÍME, hét év elmúltával, a lefolyt 1929. esztendő vége felé, egy csinos kiállítású könyv jelent meg ezzel a megtévesztő felírással: „Az egységes magyar helyesírás szótára és szabályai”, szerkeszti dr. Balassa József, a Magyar Nyelvőr szerkesztője, aki az előszavak szerint megbízatását előbb Az Est-lapok szerkesztőségétől, majd a Budapesti korrektörök és revizorok körétől kapta. Mindenekelőtt joggal kér-

dezhetjük, mi címen adhattak a nevezett tényezők ilyenféle megbízást? — mi címen nevezte el a szerkesztő a maga könyvét „Egységes“ Helyesírásnak, holott ez már megvan 1922 óta a M. T. Akadémia kiadásában a vallás- és közoktatásügyi miniszter megerősítésével? S ha e szabályzatnak nincs is mindenkire nézve törvényerejű kötelezősége, annál inkább illik ezt mindenkinek követnie, aki e nemzet fiának tartja magát. A szerkesztő az előszóban ezt a jogos kifogást ezzel az öntudatos mondattal akarja megelőzni: „Az egységes helyesírás megalkotását mi nem a tudós testületek feladatának tekintjük, hanem a gyakorlat embe-rétől várjuk.“ A szerkesztő, mint a nyelvtörténetben jártas ember, nagyon jól tudja, hogy az az idő rég elmúlt, mikor a gyakorlat embere: a szedő és a nyomdász a helyesírás kérdéseivel törődhetett, amikor a XVI—XVII. században író, szedő, nyomdász és elárusító gyakran egyugyanazon ember volt; ma ezek a munkaágak sokkal inkább eltávolodtak egymástól, semhogy egymás feladatait megoldhatnák. A szerkesztő kijelenti, hogy ez az új szabályzat: „alapelveiben teljesen meg-egyeznek az akadémiai helyesírással. A különbség csak az, hogy ahol az akadémiai helyesírás két vagy több alakot enged meg, itt csak egy alakot fogadtunk el, tehát ebben a tekintetben megszüntetjük az ingadozást“. Ebből nyilvánvaló, hogy a szerkesztő fölösleges és szükségtelen munkát végzett; arra pedig, hogy az Akadémiától megengedett több alak közül saját önkénye szerint egyet, mint egyedül helyeset kiválasszon, teljesen illetéktelen. Igen furcsán hangzanak az idézett mondatokban az önhatalmú „fogadtuk el“ és „megszüntettük“ szavak.

Aki a politika és irodalom összefüggéseit ismeri, nyomban meg-érti, mért kellett az új Egységes Helyesírásnak megszerkesztődni; mért kellett azt Az Est-lapok s a Korrektorok és Revizorok Körének sővénye mögül a közélet tavába dobni? Hiszen az új akadémiai helyes-írás a maga terén a nemzeti egység egyik jelképének tekinthető. Ez az új Egységes Helyesírás újra kaput tár az egyéni önkénynek, feljogosít mindenkit, hogy ezzel az eszközzel is bontsa, ami bontható. A könyv tudományos érdeme — részletesség, teljességre való törekvés — e szempontból mellékes, hisz ami az anyag bőségén kívül benne jó, az az akadémiai helyesírásból való; ami eltérés benne, az vagy lényegtelen, vagy kicsinyes bosszantásra van szánva (mint a fonétikus ucca, a hivatalos szabály hagyományos ut c á j a helyett). Be nem vallott, de kiütköző szándéka az, hogy az 1922-ben, nagy küzdelmek után elért helyesírási egységet felborítsa s a hozzá nem értő s ezért vezetésre szoruló nagyközönséget zavarba ejtse. Éppen ezért ennek a könyvnek megszerkesztése nem volt jó munka.

TOLNAI VILMOS

IRODALMI ÉLETÜNK FESZÜLTSGEI

NAGYON is tudjuk, hogy a közízlés megbomlása ma sem pusztán ízlésbeli jelenség, tények vallják, hogy társadalmi, politikai és erkölcsi megrázkódtatásoknak volt előkészítője vagy legalább is nyugtalan előhírnöke. Vájjon hogyan fog alakulni később e kép? Megismétlődik-e a múlt? Minden ellenkezés mellett is enged-e apránként valamit a hagyományos ízlés? Hajlandó lesz-e az újat hovatovább csupán ízlésbeli jelenségként felfogni, s politikai és erkölcsi uszályától elválasztva magába forrasztani? Mintha némely jelek arra vallanának. A jövő közízlése vájjon ismét úgy fog-e kialakulni, mint a múlté: örökség és újság összeegyeztetéséből? Valószínű. De melyik lesz az újság? Csak az-e, melyet húsz év óta annak tudunk vagy talán még több más, mit a jövő rejteget? Az elmúlt hét év alatt, azóta, hogy Horváth János e sorokat írta egy új közízlés kialakításán munkáló folyóirat élére, sok minden történt, sok minden elvégeztetett, de kevés dolog tisztázott s irodalmi életünk feszültségei, ha erejükben tán csökkentek is, megszorodtak.

Ki látja ma a helyzet igaz képét? A levegőben csupán a feszültség érzik, itt-ott villan csak néha, hangtalan az ég alja. Erők hánykolódnak, elégtelenségek gyűlnek a látszólag csendes felszín alatt. De ki ismeri e feszültségek genezisét, ki tekinti át erőjatekukat s ki hozza egyensúlyba őket? Az irodalmi csoportosulások tagjainak nagy része csak saját malmában tapos, legfeljebb ha sejti azt, ami a másik tábor tüzei körül folyik, s itt-ott hall kósza híreket, vagy tévedt harangszót, izgató, ferdített híradásokat. Irodalmunk közönsége alig tud e készülő harcokról és sivatagi csendjét legfeljebb egy-egy Ady-vita vagy valamely országos ügyé fűjt személyeskedés veri fel.

Bizonytal, irodalmi életünknek nagy szüksége volna egy „zarán-doki hűséggel“, komolysággal s a hitvallás őszinteségével végigküzdött elvi vitára. Nem személyek s pártok harcára, melynek végső célja a párt győzelme, melyben készségesen forgatott fegyver az argumentum ad hominem, a vádaskodás és félremagyarázás s melynek csendes örömei egy-egy kellemetlen ellenség „ledöféséhez“ vagy a kombattánsnak világirodalmi távlatokkal szédítő felmagasztalásához fűződnek, hanem oly vitára, melynek középpontjában a végső, elvi kérdések állanak. Nem a pártok fájnak a magyar irodalomnak, ezekre szükség van, de fájnak a pártosságok, a személyességek, fáj az elvek serős meggyőződések küzdelmének hiánya.

Irodalmi életünk feszültségei négy gyűjtőpontban gyűlnek s ezek: az Ady-pör, a kettészakadt irodalom vitája, az elszakított területek irodalmi élete s az ifjúság reformmozgalmai.

Az Ady-kérdéssel kapcsolatban irodalmi életünk izgalmi anyaga csaknem maradék nélkül felszínre vetődött. Az összes ellentétek ki-pattanása lényegében ide vezethető vissza. A pör jóformán Ady fel-léptével kezdődik s tart azóta, halkuló s erősödő intenzitással, tisztító pihenésekkel s felkavaró örvényekkel máig. Jóllehet a Toll-ban lezaj-lott legutolsó „ankét“ a kaotikusság jegyében állott és a szempontok és állásfoglalások nagy össze-visszaságát mutatta, mégis az Ady-vita egymás után következő fokozatai lassú fejlődést mutatnak. Az egyik vonalon, az elemző kritika érdeméből, a szempontok lassú tisztulását, a másik vonalon, a történelmi távlat lassú növekedésével és a generációk őrségváltásával kapcsolatban, Ady költészete nagyságának mind széle-sebb körben való elismerését. Nem tagadható azonban, hogy a nagy-közönség s az ifjúság széles tömegeinek Ady-képe és Ady-élménye még annyira sem felel meg a történelmi igazságnak, mint e rétegek Petőfi képe.

Ady költészete, mely nemcsak stíláriis merészségekben volt új, hanem ennél sokkal mélyebbre nyúlva egy új ihletelvet, a magyar nemzeti klasszicizmus józan, alapjában racionális, reálitást alakító ihletelve után a mithológikus, vizionárius ösztönihlet elvét vitte első győzelemre, természetesen mindenekelőtt az érthetlenség, az ízlés-beli eltévelyedés vádjával látta magát szemközt. A kezdet kritikai közjátéka után, melyben hamar feltűnt „Baudelaire és Verlaine hatása“, Párizs, mint a romlás kútfeje s a „dekadencia“, mint a lényegét kifejező, könnyen kezelhető formula, melyben jó üzletnek bizonyult az ismeretes paródiáknak olcsó szellemeskedése s amelybe Schöpflin s Ignotus kritikái után először Horváth János vegyített komoly elvi szempontokat, ma már eléggé elsimult az értelmetlenség körüli vita. Azóta méltó s kevésbbé méltó kommentátorok sok mindenre fényt derítettek, azóta Európa végigment a futurizmus hideglázain, a szürrealizmus hagy-mázaain s némely expresszionisták hol vannak már Ady érthetlen-ségeitől? Mégis jóllehet az Ady-féle stílusforradalom egész mai líránk formális és stílusbeli kialakulásában rendkívüli jelentőségű, az újítás mibenléte és hatásának terjedelme még egyáltalán nincs kellőképpen tisztázva.

A második vonást, melynél fogva az élő Ady botránykő lett a magyar középosztály széles rétegeinek szemében, egyéniségének démoni oldala, vad ösztönössége, élete bukásai és kilengései, narkóizsai s verseiben lobogó öszinteséggel égő életláza szolgáltatták. Az eleinte lassan szivárgó hírek támadásokká erősödtek, különösen mikor a halott költő sírján elszaporodtak azok az emlékezesek, melyeknek élén Révész Béla idézte fel s bocsátotta meg az „italos Ady“ bukásait és verbáját. E ponton lassan szintén elült az idétlen harc s a testvér Ady Lajos szép könyve úgylátszik lezárta egy időre ezt a kérdést, bár elvitathatatl-an, hogy a költő etikai megítélésében ma is sok ellentétet vált ki.

Az Adyval kapcsolatos egyéb kérdések kaotikus forgataga a különféle kisebb-nagyobb csatározások után (a Budapesti Hírlap izgató cikkei Ady Endre és a Nyugatos írók ellen 1915—16, az erdélyi Ady-ünnepekkel kapcsolatban 1925 stb.) három középpont köré kristályosodott abban a vitában, mely Makkai Sándor Ady-könyve körül keletkezett. Ezek: Ady hazafiassága, erkölcsisége, és vallásossága.

Szembeállítom az ellentéteket:

Ady költészete „a zsidó radikálizmus és a hazátlan szociálizmus verses kifejezése, telítve osztálygyűlölettel, nemzeti hagyományaink lebecsülésével, intézményeinket felforgató szándékkal és magyar fajtánk megvető lekicsinyülésével“. (Bartha József.)

„ők gyűlölik Adyt, mert lópírág volt, mi a lópót gyűlöljük. De boldogok vagyunk, hogy a hanyatlásában is nagyszerű magyar faj még e förtelmes lápon is olyan mesébe illő gyönyörű virágnak adott életet, amilyen Ady Endre volt“. (B. Zsilinszky E.)

„Ady lecsúszott úr volt. Forradalmisága nagyon is szónokias, célkitűzéseiben nagyon is határozatlan, líraiságában sokszor önmagára cáfoló. Ady felelőtlen lázadozását nem lehet összetéveszteni a szocializmus határozott célkitűzéseivel“. (Kassák Lajos.)

Ady költészetében „egy végletek közt hullámzó, nagyon szubjektív és érzékeny, de nemzetét mint önmagát szerető lélek hangját halljuk, akinek az a meggyőződése, hogy ő példázatos megszemélyesítője fájának, bántódásai a nemzet sérelmei, erői a nemzet erői, bűnei a faj bűnei, sorsa és végzete hazájával egy és ugyanaz“. (Makkai Sándor.)

„Ady rontott az ízlésen, az erkölcsön. Ady verseskönyvében ennek a mi visszás, perverz, szertelen és hitetlen korunknak és eszményeinek, lelkének és gondolkodásának, ledérségének és cinizmusának híven tükröződik a képe“. (Rákosi Jenő.)

Ady költészetében „nemcsak a zseni önszerelme és nemcsak a magát másban fel nem találó s ezért eltévelyedő, beteg szenvedély mutatkozik meg, hanem lényeges részét képezik azok a versek is, melyekben a jóság és a tisztaság örök emberi vágya, az anya és a gyermek után síró fiúi és apai érzés mély, fájó hangja, az igazi vox humana szólal meg“. (Makkai Sándor.)

„Lehet-e egyáltalán vallásos költőnek nevezni, kinek verseiben csak úgy hemzseg az istenkáromlás? Ki a mindenható Istent, kinek szentséges neve előtt földig borul a hívő lélek, csak „van vagy nincs isten“-nek nevezgeti, a Krisztust pedig „szamaras embernek?“ (Vargha Gyula.)

„Ady az egyetlen magyar vallásos költő. Adynál jelenik meg a vallás úgy, mint egész élete és költészete szerves, minden egyebet magába foglaló, Összekötő és magyarázó alaptényezője“. (Makkai Sándor.)

A vita mind nagyobb hullámokat vert fel, kiáradt az irodalom szűkebb medréből, a konzervatív és haladó kritika képviselőin túl beleszóltak a közélet emberei, a politikusok, a papok, levelek érkeztek a vidékről, társadalmi és tudományos egyesületek mozdultak meg, de a jövő fóruma, kinek védelmében folyt a harc, az ifjúság, hallgatott. S csakugyan olyan színben tűnt fel a dolog, mintha e nagy összecsapás csupán az idősebbek harca volna, melytől függetlenül „Adyt költőnek, nagy magyar költőnek tartják a negyvenévesek és a fiatalabbak, mindnyájan, szinte kivétel nélkül, míg az ezeknél idősebbek, tehát ötventől felfelé, anathémát kiáltanak mindenkire, aki Adyt költőnek meri kodifikálni, vagy élvezni, átélni“. (Szekfű Gyula.)

Ady költői nagyságának elismerése körül lassan elült a vita, kivételes tehetségét hovatovább elismerték a hagyományos ízlés legerősebb védői is. A részletekben azonban nem vezetett sok eredményre ez a harc, melynek középpontjában mintha már nem is a költő s az ő igaza állana, hanem a pártok véleménye, egyéni elfogultságok s féltékenységek. Egész világossá vált az Ady problémának e félresiklása abban a természetlen, bulvárlap-ízű, csüggesztő vitakoncertben, melynek nyitánya Kosztolányi különvéleménye volt, mely örvényt kevert, szelet vetett, de nem tisztító vihart, csak porfelhőket aratott, melynek egyetlen eredménye, hogy Ady szociológiai hovátartozóságának kérdését ismét napirendre tűzte.

Az Ady kérdés teljesen irodalmon kívüli területre való toléása jellemző az ifjúság állásfoglalására is. A költő neve zászló lett, mely alatt fiatal csapatok menetelnek oly célok felé, melyeket ő még nem látott, csapatok, melyek őt magukénak vallják, szívükben hordozzák mint megnőtt mithologikus szimbólumot, sorsuk pecsétjét és csillagát, fiatalok, akik jóratánítójuknak, jövőre való útmutatójuknak merik vallani Adyt, a nélkül, hogy testi életét, életlázát példaadónak tartanák. Az Ady probléma itt a politikai gyűlölködés csebréből a fanatizmus vedrébe esett. Egy ifjú magyar messiás már „minden magyar nyavalya bölcs receptírójának“ nevezte a költőt. De — s erre még visszatérünk, — az ifjúság képe semmiesetre sem egységes, még e kérdésben sem, s ha az ellenvélemény még nem is nyert határozott formát, — egy fogadatlan ifjú prókátor írásait bizonyval mellőzhetjük — bizonyos, hogy az ifjúság nagy része nem vett részt az 1927-ben rendezett Ady-ünnepségeken.

Az eddig érintett kérdések az Ady problémának személyes köréhez tartoznak, kérdések, melyeket Ady életművének alapján kell eldönteni, vádák, melyekre neki magának kell —költészetével feleletet adni. De van e kérdések mögött egy másik — mely már az Ady-vita első fázisában kipattant s azóta halkabb vagy élesebb hangsúllyal állandóan visszatérő szólama irodalmi vitáinknak: Ady köre irodalmi és politikai miliójének kérdése. Ady vezéralakja, exponált képviselője volt annak az irodalmi tábornak, mely a Nyugat körül csoportosult s amelyet némely általános elven kívül nem igen tartott össze más, mint az „újítás szelleme“, az írásnak, a megszólalásnak viszonylag nagy szabadsága; „korlátlan szabadság“, mely különösen két ponton talált erős kritikára: a költészet nemzeti hivatásáról s szerepéről vallott felfogásban és a hivatalos irodalomtól megkövetelt hagyomány-tiszteletben. Egységben tartotta ez írócsoportot a közös orgánium, egy-két vezéregyéniség tagadhatatlan hatása s nagyrészen a támadások is, melyek csakhamar megkezdődtek és egy kalap alatt intézték el a „zagyva modemeket“, „radikális Nyugatosokat“, jóllehet az eredet, a milió, művészi, etikai s politikai világnézet szerint világosan megfigyelhető volt e csoport határozott rétegződése, s ma még inkább látható. A modem magyar irodalom e „szabadság-csapatának“ kifelé leghangsabb rétege abból a fiatal, radikális, városi intelligenciából került ki, amelyik a hazai hagyományokból kinőve Európa pezsgését érezte vérében, amelyik városi es európai igényeivel, vágyaival és elgondolásaival elidegenedett az itthoni hagyományoktól, s annál inkább, mint-hogy e hagyomány őrzői és hordozói merev és zárt világot alkottak, a maguk biztos életét élték és sorban elszalasztották az alkalmakat, hogy a szükségképpen beálló szellemi változások irányítását átvegyék, vagy azokat ellensúlyozzák. Adynak, aki a Szilágyságból indult, magyar kismemesi törzsből, de vidéki városok, elsősorban Nagyvárad forrongó levegőjében hevesen küzdő radikális, midőn még senkit sem ismert későbbi harcosai közül, már első kritikusi szemére vetették társaságát. S még inkább nőtt a szakadék, midőn a csoport olyan tagjai, kik eredetük, hagyományaik, műveltségük szerint legközelebb álltak a hagyományos irodalom klasszikus ideáljához, mint Babits Mihály,

szélső politikába kerültek s midőn a forradalom forgatagában olyanok is szerepet játszottak, akik a Nyugat hasábjain szólaltak meg először. S a zavar éveiben, midőn a politika vette át minden vonalon az uralmat, s midőn később a Társaságok felelősségre vonták tagjaikat, e szakadék áthidalhatatlanná látszott mélyülni. A halott Ady, kinek hatása mind nagyobb lett, s kiben a magyar középosztály aktívabb, nyugtalanabb rétege saját sorsának szimbólumát, saját elégedetlenségei elkiáltóját kezdte megérezni, ekkor már úgy tűnt fel, mint környezetének áldozata, aki menthetetlenül sodródott a radikalizmus karjaiba, miután a hivatalos magyarság nem sietett segítségére, s akit a polgári radikalizmus megcsökkent tábora ma is jogtalanul sajátít ki a maga számára. „Ady Endre mögött egy csúf és gonosz kórus áll, amely undok szerelmével benyálazva, végre is visszataszítává teszi őt, ha még sokáig ünnepli“ (Surányi Miklós).

Ezt a kérdést állította a Kisfaludy Társaság 1927 februári közgyűlésén elmondott beszédének középpontjába az Akadémia és e Társaság elnöke, „őt újító merészsége és minden hagyománytól való elszakadása korán elidegenítette azoktól, akikhez különben talán lelkiileg közelebb állhatott volna, s azok táborába hajtotta, akiknek a felforgatás a felforgatásért kellett, azért hogy minden, költészetünkben honos ideált feldúljon, akik talán öntudatosan, talán öntudatlanul, már akkor készítették elő irodalmi téren azt a forradalmat, mely az országot végül vérbe és gyalázatba fullasztotta.“ Berzeviczy Albert különbséget tett irodalmi életünk két tábora között, „melyek egymást nehezen értik meg, s melyek egyike konzervatív és a nemzeti jelleghez szigorúan ragaszkodik, miig a másik merészen újít s nem szeret különbséget tenni hazai és külföldi befolyás, példa, szellem között.“ E beszéd és ami utána következett: ideges és higgadt beszédek, írások és nyilatkozatok s a hírlapok heves pergőtüze, csak aktuálisá és világossá tette azt, ami már régen nem volt titok, s amit a másik párt legnyugodtabb írója, Schöpflin Aladár, már 1921-ben így fogalmazott meg: íróink két táborra szakadtak, „az egyiké a hatalom, az irodalom révén elérhető minden dekórum és társadalmi kiváltság, a másiké a szabad íróember szabad levegője és az olvasóközönség színe-java“. Az apró csaták előbb is napirenden voltak. Az egyik párt fegyverei: a „nemzeti hagyományok“, „az irodalom hazafias hivatása“, „nemzeti klasszicizmusunk ízléshagyatékának példaadó törvényszerűsége“, a másiké: „a magyar társadalmi, gazdasági és kulturális élet roppant átalakulása“, a „klasszikus stílus zártsága, kidolgozott befejezettsége és határoeltsága helyett új, szabadabb, adaequatabb és aktuálisabb kifejezőmód“ s „az írói szabadság biztosítékai“ voltak. De most egy új kiegyenlítődé, a szakadék átívelése vált a vita végcéljává. És midőn e kibékülés nehéz tusakodások árán immár befejezettnek tűnt fel, íme úglátszik, hogy a vezérek nem az egész sereg nevében beszéltek: a Társaság erős jobboldali kritikában részesült a béke miatt, a másik oldalon pedig ifjú és öreg hírharangok kezdték kongatni Babits és Móricz s mögöttük a Nyugat áruulásának hírét. Az ütközések középpontjába most Babits Mihály került, aki legutóbbi cikkének az új triumfatorokról és az elfoglalt várakról szóló hasonlatával mindkét oldal heves felpattanását váltotta

ki, mert az egyik fél nem akarja legyőzöttnek látni magát, a másik pedig úgy érezte, hogy Babits elvei, harcai igazságát adta fel ama „kétes megbecsülésért“, amit a hivatalos elismerés számára jelent.

S aki egy kissé figyelemmel kísérte az eseményeket, nem is lepődött meg ezen. Hiszen az úgynevezett irodalmi jobboldalon, különösen a haladó szellemű középosztály azon rétegében, amelyik a forradalom után átvette a vezetést, de megtartani nem sokáig tudta, és ellenzékbe szorult, amelyik többször váltotta irodalmi vezéreit és sorra vesztette el orgánumait, folyóiratát és napilapjait, mondom, e rétegekből éppoly sokszor hangzott el csipkelődő támadás az Akadémia és a Társaságok hivatalos nagyságai ellen, mint a Nyugat íróival szemben. Az irodalmi baloldal rétegeződése és belső ellentétei is mind erősebb formában jelentkeztek, amint a hangadó sereg nagyobb része elhallgatott és egy-egy régi vezér hangja, a messziből érkeve, halkabb lett. Nem a Nyugat körüli apró forradalmakra gondolok itt, melyek a Nyugat régi írói progresszivitását hiába keresvén, a „haldokló Nyugat“ mellett külön táborokat szerveztek, mint egykor Raith Tivadar, a „hiteljes művészettel“ ajkán a „Magyar írás“ körül, hanem arra a csendes átalakulásra, mely a Nyugat belső köreiben folyt le, s melynek többek közt Tóth Aladár és Ignotus vitája a „Halálfiat“ körül adott hangot. Tóth itt megkülönböztetést tett a „befelé harcos“ új magyar gondolat képviselői s a „tegnap szabad kultúrájának apostolai, az Egyéniség és Gondolat szabadságának képviselői“ közt. Az előbbieket: Kodály, Móricz, Babits, „munkája csupa aktivitás, csupa korszerű reform, csupa alkalmazható politika, csupa pedagógia“, melyben a tegnap csak mint mély rezignáció él, melynek célja „keresni a megkötöttséget, menekülni az Egyén ma haszontalannak bizonyuló szabadságából az élet, a magyar élet közösségébe“, míg az utóbbiak kérdezhetik: „lehallunk mi is, mert elérkezett az idő, midőn létkérdése a magyar fának, hogy visszanyessék vastag, régi törzsökéig?“ E belső ellentét most pattant ki, midőn a vezető szerkesztő, Osváth halála után Babits és Móricz mentették magukhoz a süllyedőnek indult Nyugatot s a „nemzeti koncentráció“ szellemében indították új útjára, s midőn Ignotus, kinek nevét „levették“ a Nyugatról, izgatottan húzott vészharangot a „behódolás“ hírére, oly akadémiáktól féltvén a Nyugatot, mely azon éppenséggel nem látható. És jöllehet Babits igaza birtokában méltón védte meg magát a támadással szemben, mellyel bizonynyal szembeállíthatta volna a jobboldal ironikus vagy támadó megjegyzéseit is, és jöllehet némi igazsággal megállapítja, hogy irodalmi életünk ezen nagy feszültsége lényegesen enyhült, nem lehet észre nem venni, hogy midőn a vezérek kezét nyújtottak, a seregek még ugyanazon harag makacsságával állanak egymással szemben, legfeljebb a jelszavak változtak. Sőt Ignotus körül csoportosulóknál még azok sem mindig: itt ma is a „szabad irodalom“ jegyében féltik a megújuló Nyugatot az Akadémiától, a hivatalosságtól, az elnemzetiesedéstől s a politikai, világnézeti „Rückwärtskonzentrierung“-tól. De Ignotuson túl mindkét oldal emberei, akik ösztintén és nyíltan kimondják, hogy politikai, ideológiát romboló vagy építő, társadalmat alakító céljai vannak az irodalommal, kijelentik és ismétlik: nincs béke. A forradalom nem

győzött, mert az új ideológia, melynek kifejezője volt, nem hatotta át az egész társadalmat, nem alakította át az életformákat, a nemzeti gondolat harcosa pedig nem enged, mert veszélyben látja a nemzeti hagyományok folytonosságát és saját magának, a nemzeti gondolat hordozójának politikai érdekeit.

Közel járunk itt már az osztályszellem, osztályállásfogalás területeihez; A magyar munkásosztály szellemiségének vezeterei a Nyugat mellett és a Nyugat ellenére már több ízben egyesültek hosszabb vagy rövidebb éltű orgánumok körül, aminő volt a „Tett“, a „Ma“ s az „emigrációban“ és az elszakított területeken megjelent kiadványok hosszú sora. Ma nem nyerhetnek hangos és pregnáns kifejezést e törekvések, nem mintha képviselőik hiányoznának, hanem nagyrészt szervezeti és anyagi okokból. De csendes munkájuk nem jelenti azt, hogy nincsenek, és egy-két megmozdulásuk, irodalmi kezdeményük lassú fejlődésnek indul, hogy pl. csak Kassák „Munká“-ját említsem. Az ezzel kapcsolatos kérdésekre a Napkeletben Makkai Jánostól kezdeményezett, sajnos azonban kiskörű s végig nem vitt vita akarta felhívni a figyelmet.

Az Ady-kérdés jelentőségére s középponti szerepére nézve jellemző, hogy irodalmi életünk harmadik nagy feszültségének kipattanása is ehhez fűződik. Azok az interjúk, melyeket 1928-ban Berzeviczy Albert és Rákosi Jenő adtak az erdélyi lapoknak s az ezekhez fűződő hozzászólások az erdélyi irodalom külön színét szinte teljesen és kizárólagosan az Ady-kultusz hatásának tulajdonították. Mintha Ady s írói köre verné az éket a magyarság államilag és politikailag szétszakadt tagjai közé. Valóban Ady s a modem magyar irodalom lényeges szerepet játszik az elszakított területeken. Ezek ma új életet kényszerülnek alakítani, s ebben kétségtelenül a modem irodalom az erősebb támasz. Kisebbségi sorsukban élesebb fájással érzik azokat a kínokat, melyek eljövételét az az Ady sikoltotta el, aki Erdély prófétája és féltője volt és aki Erdélyben kereste az új magyar élet forrásait. De a kérdés lényegesen más alapokon nyugszik, s áttekintése egészen más nézőpontot igényel.

A szellemi decentralizációra való törekvések különösen Erdélyben már régi eredetűek. Az egységes Magyarország idejében ennek legerősebb dokumentálása annak az Erdélyi Irodalmi Társaságnak a megalakulása volt, mely Erdély védelmében egyesített oly ellenfeleket, mint a kormánypárti Petelei István és az ellenzéki Bartha Miklós. A kassai Kazinczy Társaság is hozzákezdett egy felvidéki centrum szervezéséhez. De ez csak csendes óhaj volt. A magyar művelődés és irodalmi élet gyújtópontja és irányítója Budapest maradt. Innen az, hogy midőn az első évek irodalmi életének teljes pangása után a vidéki orgánumok kifejlesztésével, új alapításokkal az elszakított területek szellemi élete új megnyilatkozási teret teremtett magának, e megnyilatkozások a teljes zavar és tájékozatlanság jegyeit mutatták. Ez évek szellemiségében, melyben az öregek vitáztak a fiatalokkal, a konzervatívok az „emigráció“ progressívjeivel, az ultramodernek a hagyomány őreivel, két attitűd nyert uralkodó jelentőséget: a nemzeti szellemű konzervatív rétegek határon túra

néző, tragédiát sirató, passzív bánatban s reménykedésben élő rétegéé, s a másik fél rugékony radikálisaié: lényegében mind a kettő Nagy-Magyarország szellemi és politikai pártállásainak és elgondolásainak folytatója. Egy lassan növekvő csoport előtt azonban mind világosabbá lett, hogy a kisebbségi sorsra jutott magyarság csak saját maga oldhatja meg saját maga életkérdéseit, és csak akkor, ha illúziók nélkül szembenéz új helyzetével. Így veszik kezdetüket azok a törekvések, melyek a részek magyarságának új megszervezésére s ez új egységek szellemi autarchiájának kiépítésére irányulnak.

Erdély irodalma indult e küzdelemben legtöbb eséllyel. Az elszakított területeken számbelileg legnagyobb, földrajzilag elég egységesen elosztott s alkotó erejében az egész magyarság egyik legértékesebb tömegére számíthatott. Ennek a magyarságnak megvoltak a maga különböző árnyalatú kulturális gócpontjai, évszázados történelmi hagyományai, sajátos nyelve és kultúrája s polgárságában, kishemeségében és parasztságában is élő erdélyi lokálpatriotizmusa. Feladata volt tehát: az elég szép számban felbukkanó új írók felkarolása, a közönség megszervezése s legfőként bizonyos táji ellentétek (partiumi magyarság és székelység) elsimítása, a nemzeti konzervativizmus és a radikálizmus ellentéteinek kiegyenlítése. Ez ellentét körülbelül ugyanakkor pattant ki, az egyeztető Marosvécsi, majd Erdélyi Helikon körül, mikor nálunk felszínre került a kettészakadt irodalom kérdése. Az erdélyi mozgalomnak sikerült céljait megközelítőleg elérnie. Kis idő alatt, segítség és eszköz nélkül, sőt akadályokkal küzdve kiterelbényesedik, megtalálja a saját hangját, erdélyi gyökereit, egyesíti jelentékeny íróit egy orgánumban: az Erdélyi Helikon szolgálatában, szervezi olvasóközönségét és ideológiailag megvitatja és mind világosabban felismeri kisebbségi sorsa életfeltételeit. Ez természetesen új állásfoglalást jelent: a régi magyar államgondolat, a régi magyar irodalmi és történelmi szemlélet átalakulását, a „Nyugat pártfogásával előretört balkánizmus és török-görög-latin romanizmus erőivel való számolást s a testvérkisebbségekkel való szellemi együttműködést“ (Spectator). Sőt ezen túl annak a legtisztább humanitású gondolatnak megszületését, mely gondolat mondhatatlan fájdalmából, hosszú történelmi múltból, gyakorlati parancsokból s méltó nemes emberiségből született: az erdélyi gondolatnak feltűnését és kiépülését. E gondolat szellemi talaját a szász Folberth szép cikke fejt ki (Die drei Durchbrüche, Klingsor). Alapja az erdélyi táj egysége a három erdélyi nép: a magyar, szász és román közös történelmi múltja, lényege: „a szabadság a nemzet egyénei, osztályai és felekezetei között, hogy mindegyikük szent szabadságban vehessen részt a nemzet önmagát irányító és vezető munkájában“, szabadság, nemcsak önmaga (a magyarság) számára, hanem minden kisebbségi és többségi nemzetek számára“ (Kádár L). Ez erdélyi gondolat áll az erdélyi irodalom középpontjában, ezt zengi lírája, elemzi essayje, idézi történelmi regénye.

Lényegesen nehezebb a helyzete a kárpátalji magyar irodalomnak. A nagyszláv terület szélén hosszú, keskeny szegélyben elhelyezkedő és egyes elszórt szigeteken meggyűlt magyarság kisebb, társadalmi, politikai, világnézeti érdekeiben ellentétes, heterogénebb törne-

gére kell támaszkodnia, Erdély mély hagyománya s összefogó erdélyi otthonérzése nélkül. E földdarab soha önálló magyar kultúrterületet nem alkotott, tradícióját, némely táji sajátágon kívül, a tótság és magyarság egy-egy centruma s a lassan ehnagyarosodott s tótosodott német városok táplálták legfeljebb, melyek közül csak Pozsony, Kassa és a bányavárosok emelkedtek ki határozottabb színekkel. Lényegesen más képet mutat a felvidéki magyarság társadalmi összetétele is. A városi középosztály mögött a nagy tömeget az anyagilag viszonylag legjobb helyzetben lévő parasztság képviseli. Éppen azért érthető, hogy a kárpátalji irodalom szelleme, mely különben ugyanazon fázisokat mutatja, mint az erdélyi, melyben ugyanúgy, mint ott megvan a hagyományos stílus íróinak rétege, szükségszerűen egyre nagyobb határozottsággal fordul a demokrácia felé, kezdve a Felvidék kissé bőszerű, mély humanitású s szociális érzésű költőjétől, Mécs Lászlótól a fiatal „új arcú” magyarokig.

Legnehezebb életkörülmények között kétségtelenül a délvidéki magyar irodalom él. Földrajzilag szétszórta, társadalmilag szervezetlen, művészeti, irodalmi igényeiben meglehetősen elmaradt, számbelileg kicsiny magyarságra támaszkodhatik csak. Az írók az új szerb nacionalizmus nyomása alatt, ízes magyar nyelv, művelődési hagyomány és irodalmi középpont nélkül, a közönségtől elszigetelve alig tehetnek mást, mint kísérleteznek vagy nagyobb szellemi középpontok felé közelednek. Innen érthető, hogy a délvidéki magyar irodalom az elszakadás első éveiben, az emigráció egy bécsi csoportjának hatása alatt, egy, az élettől független formalizmus anarchiájának látszott áldozatul esni és azóta is formailag s művészi világnézetében határozott színek nélkül szűkülködik, egy-két kivételtől eltekintve céhírodalom benyomását kelti és csak egész lassan ereszti gyökereit a kövér, de irgalom nélkül közömbös otthoni földre.

Amint a viszonyok tisztulásával az elszakított részek vérkeringése lassan megindult, világossá vált hogy „számolni kell külön, egymástól független magyarországi, erdélyi és felvidéki magyar irodalommal” (Farkas Gyula 1923). Ez a különállás, szellemi önállósulás akkor vált általánosan vitatott kérdéssé, mikor Erdély kimondta: vállalja kisebbségi sorsát, s ezt saját feje szerint kívánja alakítani. Kifejezést nyert az aggodalom: „Különböző súly és életviszonyok miatt egyik távolodik a másiktól s a szakadás nemcsak térbelivé, de szubstanciálissá válhat” (Ravasz László). És jóllehet ez aggodalmat mind a négy rész írói szavakkal és tettekkel (erdélyi könyvek magyar kiadása, az Új Auróra kibővítése kisebbségi antológiává, az Erdélyi Helikon szoros kapcsolatai az itthoniakkal, kölcsönös látogatások, írói estélyek stb.) igyekeztek eloszlatni, bizonyos ellentétek nem voltak eltüntethetők. Konzervatív köreink nem nézik jó szemmel e lelki önállósulás törekvéseit, féltik az ottani magyarságot, mely kisebbségi kényszerében a „történelmi magyar állam egységének” szuggesztíója helyett a „népi kultúra” egységét hangsúlyozza és ideológiájában, törekvéseiben erősen demokratikus irányt mutat, „a mindig bomlasztásra igyekvő radikalizmusét”. Rossznéven veszik az új államok uralkodó nemzeteihez való közeledés szükségességének felismerését, amivel legutóbb Mécs László nyert

vele szemben igaztalan vádak és különösen fájlalják a magyar irodalommal, történelemmel szemben való állásfoglalás átalakulását, a hagyományos szemlélet revízióját, aminek szükségességét a rugalmasabb és reális szellemű öregek is, de elsősorban a kisebbségi sorsban felnőtt fiatalok mind határozottabban hangsúlyozzák.

Állásfoglalásaink revideálása, az új körülmények követelte új gazdasági, állami elhelyezkedés, új irodalmi és művészeti célkitűzés, új magyar ideológia kialakításának szándéka jellemzik az ifjúság egyre hangosabb reformmozgalmait. Jelentkeztek ezek csendesen vagy hangosan előbb is már, az említett apró irodalmi forradalmak azonban csak tűnő kezdeményezései voltak annak a lassú átalakulásnak, mely csak itt-ott jelentkezett feltűnő és elbukó folyóiratokban, s anyagi erő, szervezkedési középpont nélkül visszaszorultak az ifjúsági vitaestélyekre, ankétokra, diákszobákba és kávéházi asztalok mellé. Innen magyarázható az, hogy most, midőn az ifjúság haladó szellemi csoportjai orgánumokat kezdenek szervezni, olyan nagytömegű és meglepő gondolat kerül nyilvánosságra, s hogy e gondolatok a tökéletes líraiság jegyében előzetes viták nélkül fogantatva olyan sok ellentmondást és zavart mutatnak. Ez egységesítő program, amint ez mind világosabbá lesz, nem irodalmi, művészi természetű, mint volt nagyrészen a Nyugat forradalmáé. Az alapkoncepció szociális és politikai természetű, és az ifjúság új társadalomszemléletében gyökerezik, bár írók, költők készítették elő s táplálják ma is és nagy művészek teljesítményeire hivatkozik mint példára.

A háború utáni ifjúsági szervezkedések nem igen alkottak egységes frontot, ideológia szempontjából még határozott arculatú csoportok is hiányoztak. A hadviseltek főiskolás része, mely magába fogadta a megszállott területek majdnem teljes magyar ifjúságát és amely meghatározta az első szervezkedések képét, harctól fáradtan, a zavaros idők izgató szuggesztíói alatt vagy a bajtársi szellem passzív ápolására, vagy jelentéktelenné vált politikai megmozdulásokra fordította erejét és idejét, vagy műveltsége fogyatékoságának érzésében az utánpótlásba fogott. Az itthoni diákság, mely különböző egyesületekben csoportosult s szervezetében is hangsúlyozta a hagyományok tiszteletét és az „öregekkel“ való kapcsolatát, az új ideológia előkészítésében lényeges részt nem vett. Új gondolatok természetes talaja inkább az elszakított részek ifjúsága volt, amelyik jobban érezte az összeomlás új életének terheit és távol a családi és rokonai megkötöttségektől mozgékonyabb s harcosabb csoportot alkotott, mint az itthoniak.

Az ifjúsági mozgalmak akkor vesznek határozott új irányt, mikor a Bartha Miklós Társaság, mely a megszállott területi csoportban született meg, eredetileg lényegében erdélyi színnel, az egész magyarságnak egyes ifjúsági szervezetekben még nem tömörült, egyetemet most végzett haladó szellemű csoportját egy új magyar ideológia kialakítására magában egyesíteni akarta (1924—25). Ez időre esnek a mind nagyobb tömegekben otthon maradó kisebbségi diákság első szervezkedései is. A felvidékiek megkezdik diákegyesületeik egységes szervezését, problémáik megvitatását és mozgalmuk társadalmi megalapozását, a budapestiek, elsősorban az erdélyiek — mert innen jött

a diákság legtovább Pestre tanulni — felveszik az összeköttetést az egész ország magyar ifjúságával. Így jelennek meg az ifjúság új orgánumai: a Híd, a felvidékiek és a B. M. T. röpiratai, legutóbb az Erdélyi Fiatalok és a felvidéki Magyar Diákszemle, így jön létre „az egyetemes magyar ifjúság“ haladó rétegének első megnyilatkozása: az 1928-ban rendezett Ady Endre-ünnepség.

Az ifjúság itt Adyt ismerte el vezérének, de csak egyik vezérének. Mert Ady csak az előrevetett árnyék, alakatlan, önmagának ellentmondó, mint a tömegek ösztönös forrongásának hírnöke, csak a hír-hozó, aki jelentette a vereséget, de nem adott határozott programot, legfeljebb lírai jövő-víziókat. Így kerülnek egyenként neve mellé az ifjúság többi vezérei: a korábbi Móricz Zsigmond, a magyar középosztály hagyományos világnézetébe még be nem olvadt társadalomkritikus, a magyar szociális kérdés, a középosztály bukásának regényírója, a csendes és józan kritikus, ki először nézett igazán szembe a parasztsággal; Szabó Dezső, aki Erdélyből jött, ahol égtek a faji ellentétek s ahonnan a faji gondolatot hozta, aki Erdély, s az individualizmus, a szocializmus a keresztyénység után egy új kollektivitásnak: „a magyar dolgozók nagy szolidaritásának“ alapjára állott — azóta sajnos ezen is túljutott — és az új jövő televényéül a parasztságot jelölte meg, és két nagy művész: Kodály Zoltán és Bartók Béla, a népi zenéből kisarjadt nagy magyar zenei reneszánsz vezérei, egy új népi forrásokból kisarjadt magyar kultúra élő dokumentumai.

A társadalmi reform elsősorban a középosztály emberanyagának, világnézetének és műveltségének átalakítására irányul.¹ Főproblémái: az alsóbb társadalmi osztályok felemelése, energiakészletének felszabadítása, az osztálykülönbségek csökkentése vagy végső megszüntetése s egyetlen egységes magyar társadalom kialakítása; az irodalom szociális tartalommal való megtöltése; a magyar műveltség „öncélúságának“, „önelvűségének“ tudatossá tétele, kiszakadás a germán kultúrkörből s a magyar népi kultúra reneszánszának megindítása.

Első látásra világos az a nagy ellentét, mely e törekvéseket a múlt generáció, különösen a Nyugat programjától elválasztja. Annak alapján individualisztikus irodalomfelfogása s zsenirajongása helyébe a kollektív élmény, kollektív hivatás és kötelességérzés irodalma lép. Az „abszolút irodalmat“, mely csak azt követelte a múltól, hogy szép, egész és tehetséges író munkája legyen s nemcsak hogy nem kívánta, de károsnak mndta az irodalom elpolitizálódását, fölvaltja az aktív és aktuális irodalom követelése, mely a mában él, a má alakítja, vállalja sorsát s kimondott szóval vallja dégtüleienségeit, az emberi és országos nyomort, társadalmi életünk hibáit, a magyar jelen problémáit, egy új, szociálisabb érzésű világ felépítését. Mert ez irodalomélmény nem a fáradt „Untergang“-hangulat szülötte, sem a kultúrában fáradt, sportba és technikába menekülő nemzedék szépségcsömöréé. Munkája, mely csendben vagy nyíltan a polgári műveltség „fáradt“ formái ellen irányul, egy új megújulás, új szín-

¹ V. ö. Szekfű Gyula: Az ifjúság társadalomszemlélete. Magyar Szemle 1930. VIII. 3. sz. 207—214. 1.

tézis felé törekszik. Ennek alapjait azonban nem a nyugateurópai kultúra értékeiben keresi, — ezeket nem veszítheti el, hisz jórészt még meg sem szerezte — hanem az új fajok, elsősorban a magyar faji erők fiatal erőiben.

Ez elképzelések nemzeti, magyar alapjaihoz nem fér kétség. Az ily irányú kritika legfeljebb a régi „radikális-szocialista“ diagnózissal élt s az Adytól megrontott ifjúságról beszélt. Annál élesebb ellenkezést váltott ki az új magyar parasztklasszicizmus valóban hibás elgondolása,¹ a túlméretezett és hamis „messianizmus“ illúziója, az európai közösségből való kiszakadás abszurd elképzelése, a nagy európai klasszikus kultúra, az európai humanizmus magas művészetének elejtése. Ez utóbbi ki nem mondott gondolatra legutóbb Babits érzékeny fogékonysága neszeit fel: „Hátha most megint jönnének a néma századok?“²

Mindez, amit eddig tudunk az ifjúsági megmozdulásokról, lényegileg tisztulatlan, kidolgozatlan és kevés. A kritika keveset beszél, mással van elfoglalva s az úgynevezett konzervatív szellemű ifjúság széles rétegeiben oly kevés igazi érdeklődést váltottak ki e mozgalmak, hogy szinte úgy tűnik fel, mintha nem is volna szívügye annak a világnak a védelme, melyet nem ő épített s melynek megtámadására alig hogy felfigyel.

Ha végiggondoljuk az említett feszültségek elvi tartalmát, mind világosabbá válik, hogy ez ellentétek közt felmerülő elvi kérdések három középpont körül csoportosulnak. Ezek: 1. az irodalom, mint társadalmi funkció; osztályjellegének, társadalmi, nemzeti hivatásának kérdései, 2. az irodalom, mint esztétikai funkció, a stílus, forma, műfaj, hagyomány problémái, 3. az irodalom etikai, humanizáló s humanitást kifejező jelentőségének kérdései.

Bizonytal lesz alkalmunk még irodalmi életünk jelenségeit e három problémakör nézőpontjáról áttekinthetnünk, az egyes kérdésekkel szemben kritikailag állást foglalhatunk. Most csak irodalmi életünk helyzeti képét kívántuk felvázolni a lehető tárgyilagosság távlatából, mint az utazó, aki széttekint a tájon, melyen át utat kell választania és számba veszi a folyókat, a szakadékokat, az erdők és mezők foltjait.

KERESZTURY DEZSŐ

¹ Gyóry János: Elképzelt parasztklasszicizmus. Magyar Szemle, 1930. VIII. k. 60—64. 1*

² Babits Mihály: Ezüstkör. Nyugat, 1930. március.

RÉGI OLASZ MESTEREK LONDONBAN

LONDON nagy szenzációja a régi olasz művészet kiállítása. Boldog Lország, egészséges társadalom az, amelynek ilyen szenzációja van, melyet ily előkelő művészi esemény tud lázbahozni. Karácsony előtt egész London szorongott az olasz műkincseket a viharos óceánon szállító olasz csatahajó sorsán. A lapok napról-napra közölték a Lionardo da Vinci parancsnokának radiogramjait a kockázatos útról, melyre egy nagylelkű kultúrnemzet bocsájtotta legféltebb kincseit a művészet és a kultúra nagy nemzetközi szolidaritásának jegyében. Ezek várták a londoni dokkokban az olasz hajó érkezését, melyet ünneppé avattak; kíváncsi ezek voltak tanúi az olasz matrózoktól kísért drága ládák éjjeli befuvarozásának, a lapokban megcsodálták a milliókra kiállított biztosítási, kötvény fakszimiléjét. Az új év első napján a legműveltebb és legelőkelőbb London tolongott a kiállítás megnyitására a Royal Academy termeiben. Napi és hetilapok sorozatokban közölték és közlik a kiállítás remekműveit. A riportok ezúttal vigasztaló kultúr-történetet írtak egy jobb sorsra érdemes korról.

Az olasz mesterek nem jöttek egészen idegenbe. Az olasz szellem hosszú századok óta otthonos Angliában. Beszivárgásának és elterjedésének hosszú története van, mely visszanyúlik Nagy Szent Gergelyig, aki Szent Benedek hittérítő fiait, a nagy pápa rendtestvéreit az új evangéliummal és az Itáliában gyökerező új kultúrával küldte a szigetországba. Az angol irodalom külön fejezetet szentelhet az olasz rajongásnak, elég a Spenser, Byron, Shelley, Keats és Ruskin nevét említeni. Az angol művészet történetének több korszakát frissítette fel olasz ihlet. Palladio, a neoklasszicizmus kora előtt sehol, saját hazájában sem hódított annyira mint Angliában, melynek puritanizmusa szívesebben fogadta a reneszánsz végső tiszta leszűrődését, szívesebben mint a Vignola izmos karján mihamar a barokkba örvénylő olasz architektúra. London újabb és legújabb monumentális építészetének ünnepies hangszerelésében a Palladio ívvel kombinált ritmikus kettős oszloprendje a legkedveltebb motívum. A Chippendale-bútor praktikussá, kényelmesebbé, könnyedebbé alakított barokk, s az Itáliát járt Robert és Jacques Adam stílje alapján olasz, római. Az angol festészet legnagyobb korszakának, az arcképben jeleskedő XVIII. századnak igazi múzsája a velencei festészet és kivált a ragyogó Ticián. A XIX. század angol prerafaelitái meg az olasz quattrocento előtt hódoltak. Az angol szellemnek hagyománya az olasz kultúra, az olasz művészet, az olasz föld szeretete. Nemcsak észak fenyője álmodik dél pálmájáról, amint a német költő sóhajtotta, de az angol köd is vágya-

kozik a tűző olasz napsugár után. A régi és örök törvény az ellentétek vonzásáról a kultúrában is érvényesül.

Nem csoda, hogy az angol főváros oly szívesen fogadja az olasz művészet nagy halhatatlanjait. S a politikai szándék és a kétségtelen propagandisztikus cél mellett érthető az olaszok respektusa is az angol szellem, az angol nívó előtt. Az angolok óhajtották, az olaszok ambicionáltak ezt a kiállítást. A frigy szerencsémért az érdek és a haszon — morális haszon — sem hiányzik belőle, viszont ezeknél sokkal többet is jelent.

A kiállítás anyagának több mint felét Itália szolgáltatta, állami, községi és magángyűjtemények, egyházi közületek. De Európa minden kultúremzete, minden nagy képtár és tekintélyes gyűjtő elküldte hozzájárulását. Amerika sem maradt el. A londoni National Gallery, egyike a világ leggazdagabb, anyagában legkiegyenlítettebb képtárainak, mindössze egy darabbal adta le előkelő névjegyét, Ticiánnak legújabb szerzeményű, egykor Van Dyck birtokában volt pompás „Velencei családjaival“. A kivált északolasz, velencei és ferrarai mesterekben gazdag Trafalgar Square-i nemzeti képtár mintegy szerves kiegészítője a kiállításnak, melynek alkalmából a National Gallery, Sir J. Duveen adományából egy új olasz termet nyitott meg, a British Múzeum olasz rajzaiból és metszeteiből, könyvtára pedig gazdag olasz miniaturáiból rendezett időszaki kiállítást. Az angol gyűjtők vetélkedtek a kiállítás sikerének biztosításában, élükön V. György királlyal, aki félszáznál több művet bocsátott palotáiból rendelkezésre. A kiállítás másik fővédnöke, az olasz király három művel szerepel, s eggyel egy harmadik koronás műbarát, a svéd király.

Az angol születési és pénzarisztokraták művészetpártolása régi nagy hagyományt fejez ki. Nemzeti kötelességteljesítésnek tekintik a művészet felkarolását és a közgyűjtemények gyarapítását, s ez a társadalmi bon ton-hoz tartozik, akár a jól öltözködés, a club, a lóverseny és a világtúra. Tekintélyüknek s a labourizmus hullámai közt is népszerűségüknek nem csekély mértékben ez egyik tényezője. A magyar arisztokrácia Széchenyi után is tanulhat tőlük.

Az angol, elsősorban a londoni múzeumok, a nagy világegyesítések mellett elsősorban a magánosok áldozatkészségének köszönhetik páratlan gazdagságukat. A National Gallery remekműveinek háromnegyed része gyűjtők ajándékából, hagyatékából áll. A közgyűjteményekről való megemlékezés vagyonos angol családoknál, kivált a történelmi családoknál szinte a végrendeleti szokásjoghoz tartozik. Szerényebb módú angol családok lakásának falain is gyakran találkozunk az obizgát római és velencei vedutákkal, a via Sistinán vásárolt, de nem mindig jóhiszeműen készült „rafaeleszk“ vagy „carraccieszk“ Madonnákkal, Fra Angelico kedvelt firenzei zenélő angyalainak másolataival. Angol gyűjtők régi angol metszetek és bútorok, orientális tárgyak mellett legjobban a régi olasz művészetet kedvelik. Többnyire valódi szakértelemmel gyűjtenek, bár ők sem mentesek a gyűjtők azon nemzetközi gyengéjétől, hogy a hangzatos mesternevet olykor a kvalitás elé helyezik, hogy képeik elkeresztelésénél legalább az egyik szemüket behűnyják. Akad a londoni olasz kiállításon is angol kastélyok rejte-

keiből előkerült nem egy oly kép, mely mint Fra Angelico, Botticelli, Giorgione vagy Annibale Carracci vonult be a Royal Academynek a Piccadillyre nyíló pompás cour d'honneurjén, s a kiállítás bezártával mint szerény iskolamű fog onnan visszamenni.

A londoni olasz kiállítás egészen kivételes jelentőségét nem az érdekes külső körülmények adják meg, nem is a statisztika, mely eszernél több műdarabról — a rajzokkal együtt — 28 Ticiánról (19 kép és 9 rajz), 37 Rafaelról (8 festmény és 29 rajz) és 10 (8+2) Fra Angelicóról számol be, hanem megadja a kiválasztásnak, belső felépítésnek és külső elrendezésnek módja. A kiállítás hét század olasz művészetét mutatja be, legválogatottabb darabjaiban, 1200—1900-ig, Cimabuetól Segantiniig. Óriási távlat a múltba, s hegyormokon keresztülvezető ragyogó, egységes, egyetlen nagy ívben lendülő út a múltból a jelenbe. A művek kiválogatása tervszerűen, a korszakok, iskolák és mesterek helyes méretezésével történt. Teljes áttekintést nyerünk az olasz művészet fejlődéséről, a legkülönbözőbb helyekről hozott legjellemzőbb példákkal. Olyan bemutatás ez, melyre egyetlen múzeum sem képes. Rég szétszórt képek vagy képtöredékek kerülnek századok múlva újra egymás mellé. Nagy mesterek műhelyéből kikerült testvéralkotások találunk újra egymásra. Igazi, hiteles remekművek közvetlen közelségén mérhetők itt le a vélt remek. A Giovanelli-féle „Tempesta“ szomszédságában nem egy ál-Giorgione halványodik el.

Ettore Modigliani, a milánói Bréra igazgatója, a kiállítás legfőbb rendezője, az anyag kiválasztásával és helyszíni elrendezésével alapos tudásának, átfogó emléksmeretének, éles kritikájának és finom ízlésének adta újabb fényes bizonyágát. Hatalmas szintézissel szemlétetően mutatta be az olasz művészet csudálatraméltó fejlődését. Kitűnő angol munkatársaival kritikailag rostálta meg nemcsak az egyes műveket, hanem jelentőségükben lemérte az iskolák és stílusok fejlődéstörténeti szerepét is.

A kiállítás az olasz művészet fejlődéséről szilárd kontúrokkal megrajzolt teljes képet ad, s meggyőző demonstrálással szállítja le bizonyos műtörténeti divatok értékét és szolgáltató mellőzött mestereknek, vagy mesterségesen alászállított korszakoknak igazságot. Az olasz művészet egységes képét így hiánytalan együttesben szemlélve, a primitívek és a kezdők meg kezdeményezők fölé emelkedik újra a reneszánsz két nagy százada, a quattrocento és a Cinquecento, friss természetszemléletével, tiszta formalításával, technikai tökélyével, meghatott áhítatával az egyik, s nagyszabású felfogásával, emelkedett lelkiségével, leszűrt telivér festőiségével a másik. Kellő mértékére száll le az utóbbi évek ízléstözsdején túlmagas árfolyammal jegyzett barokk. Sajátos sorsa volt a barokk értékelésének az utóbbi évtizedekben. Miután a Burckhardt nemzedéke, a materializmus és racionalizmus kora lebecsülte, bombasztikusnak, formailag ízlés! eltévelyedésnek, tartalmilag üresnek, retorikainak tartotta, az új század első évtizedében méltán rehabilitálták, ismerték fel értékét, őszinteségét, önálló stílusjegyeit, ismerték meg benne a túlzókon kívül tartózkodó mestereket és egészségesebb irányokat. Mihamar azonban, kivált közvetlenül a háború utáni idők

újromantikus hevületében a másik végletbe csaptak. Túlértékelték korszaki jelentőségét, felmagasztalták másod- és harmadrangú epigonjait, igazolni próbálták túlzásait, elmagyarázva, félreértve igazi stílusjellegét. Kivált a XVII. század, a seicento jelentőségét dagasztották fel, ami mellett a XVIII. század, a settecento stílusbeli különállásának és esztétikai érdemének felismerését voltaképp csak a múlt nyári velencei Settecento-kiállítás indította meg. A barokkizlés ma apályban van. S a barokk kérdés e revízióját legutóbb Benedetto Croce egy hatalmas kritikai kötetével segítette elő.

Ma már látjuk, hogy a XVII. és XVIII. század nem vonható közösen a barokk stílusfogalma alá, s a régiebb fogalomzavar további tisztulásaként már tudjuk, hogy nem mind barokk, ami XVII. század, bárha ez a barokk stílus igazi százada. A XVIII. század, egyrészt a rokokóval párhuzamos, de attól független, sajátosan olasz stílust hozott, másrészt pedig előkészítette és megindította a XIX. századra is átterjedő neoklasszicizmust. A XVII. században, olykor ugyanazon művész oeuvre-jében is több stílusáramlat hőmpölygött egymással párhuzamosan, s ezeknek csak egyike a barokk, amire néhány találó, tudatosan egymás mellé állított példával mutat rá a londoni kiállítás. Guido Reninek mesterkéltén komponált, plasztikus, mozgalmas nápolyi Atalante-jától élesen elüt anyjának, mellette függő, áhitatos gyöngédséggel, egyszerű, mesterkéletlen, de annál őszintébb festőiséggel lágy tónusokban festett arcképe (a bolognai képtárból), mely méltán viselhetné a legjobb holland portrétisták nevét.

A trecento-mesterek közt a sienaiak dominálnak. Ritka élvezet együtt látni Simone Martini miniatürszerű finomsággal festett oltárkájának egyes darabjait, melyek Párizsba, Antwerpenbe és Berlinbe vetődtek. S ritka újság Ambrogio Lorenzettinek kiadatlan delikát Madonnája, Don Guido Cagnola milánói gyűjteményéből.

Szép sorozat emeli ki a sienai quattrocentónak újabban felismert jelentőségét. A misztikus gyöngéd Sassettának, a sienai „Fra Angoltannak három jellemző képét látjuk együtt. Nyolc képe és két rajza van az igazi Beato Angelicónak, köztük egy kiadatlan, trónoló Madonna Pontessievből. Az angolok másik flórenci kedvence, a XIX. századi angol prerafaeliták bálványa, Sandro Botticelli ugyancsak nyolc képpel és négy rajzzal gyönyörködteti híveit. Kecses, szenvelgő bájjal emelkedik ki köztük a nagy terem főhelyén „Vénusz születése“ (Uffizi).

A modern kritika átértékelése nagy szerephez juttatta a XV. századnak a közizlés aureolájától körül nem ragyogott, de a szakértőktől annál többre tartott azon mestereit, kiknek oroszlánrészüik volt a reneszánsz kialakításában és stílus-megfogalmazásában. Ilyen a képekkel és rajzokkal egyaránt szereplő Antonio Pollaiuolo, a reneszánsz stílus egyik fő kovácsolója, ilyen a formában robusztus, színben gyöngéd Piero della Francesca (5 kép), a plein-air korai megsejtője; az igen ritka és éppoly fontos Domenico Veneziano (7 kép), a reneszánsz egyik fő térproblematikusa és egyúttal szín-álmódója; Luca Signorelli (7 kép, 2 rajz), Michelangelo festő-őse; Pisanello (2 kép, 6 rajz), a korai reneszánsz legraffináltabb avangárdistája; Cosimo Túra (8 kép, 3 rajz), Cossa és Ercole dei Roberti, a ferrarai komor

kolosszusok. Ezek az új problémákat hozó mesterek a szakembert ma kétségkívül jobban érdeklik és a művészeket jobban megkapják, mint a rég és jól ismert népszerű kedvencek, akár Fra Filippo Lippi, Botticelli vagy Perugino. Sajátságos ma kivált Piero della Francesca nagy hatása az új utakat kereső művészetre, különösen Olaszországban, még a római Magyar Intézet kiváló művészeire is. A valóságbrázolás szüárd talajához megtért modern olaszok, a novecentisták esküsznek rá, őstüket, stílusterkvéseik igazolását látják benne. A londoni kiállítás újra bizonyította, hogy egyike volt a reneszánsz legmodernebb, százados perspektívákat nyitó mestereinek. Művészi prófécijára már a XIX. század második felében, a modem plein-air korában figyeltek. A legújabbak nem annyira fénytechnikai újításait csodálják, melyekkel egyetlen napfényben feloldott finom tónusokat varázsolt képeire, mint inkább zárt, szigorú, logikusan, számítottan összefogott, s mégis döbbenetesen életvaló, plasztikus formaadását, tagbaszakadt, egészséges alakjainak tiszta térbehelyezését, lefokozott, diszkrét, egymáshangolt színeit és komoly, mély etikai kifejezését. A kiállítás történeti és kritikai kiépítésében nagy szerephez juttatott e mesterek műveit a rendezőség nagy utánjárással hordta össze, s nem egyet teljesen rekonstruált. Domenico Veneziano Uffizibeli nagy oltárképének predella-részeit Rómából, Berlinből, Cambridgeből és New-Yorkból szedték össze.

A reneszánsz delelőjének, a XVI. század első felének mesterei ünnepi menetben vonulnak fel. Ünnepe látni Giorgione Tempestáját, melynek kíséretében öt más, a castelfrancói mesternek több-kevesebb joggal tulajdonított festmény sorakozik. Ünnepe gyönyörködni Tidán 19 festményében, melyek között egy eddig ismeretlen öregkori Madonna (Albertini szenátor tulajdonából) meglepetésének is örülhetünk. Áhíttattal nézzük Ráfael nyolc képét,-kezdvé a fiatalkori „Lovag álmán“, mely egyike a kiállítás legkisebb, de ösztönös finomságokban leg gazdagabb darabjainak. Megcsudáljuk az öt Correggiót, melyek a reneszánsz-báj legmagasabb fokozásai, a jórészt arcképekből álló Tintoretto-sorozatot, Andrea del Sarto, Fra Bartolomeo és Paolo Veronese grandiózus remekműveit.

A XVI. század közepének és második felének, a leáldozó reneszánsznak a nagy csillagok fatális árnyékába jutott mestereit, az ú. n. manieristákat a G. C. Procacdni, a Parmeggianino és Dosso Dossi ecsetjétől származó néhány egészen elsőrendű kép előnyösebb világitásba helyezi. Ezek a kitűnően kiválasztott darabok alkalmasak rá, hogy mestereiket felmentsék a „modoros“ utánzás vádja alól, s hogy megkülönböztessék őket az egyéniség nélküli epigonoktól, kiket, dicséretesen, mellőzött a rendezőség. A műtörténet már rég tartozik a XVI. századi „manieristák“ rehabilitálásával. Az említettekén kívül Bronzino, Sabbatini, Prospero Fontana, Barocdo, Tiarini és mások nemhogy a nagy reneszánsz mesterek utánzóiként nem tekinthetők, hanem egy, részben tőlük különböző és velük, kivált Michelangelóval sokban ellentétes új korstílt alakítottak, nobilis, gyöngéd, arisztokratikus, lehiggadt, festőileg és kompozicionálisan új utakon járó stílust, mely rövid ideig élt, hogy áthidalja a kifáradt reneszánsz szellemet a dübörgő léptekkel közeledő barokkhoz.

Tudatos konstrukció, fejlődéstörténeti lemérés, kritikai állásfoglalás a barokk művek aránylagos kis száma. Kevés és nem is mindig elsőrangú mű képviseli a XVII. századot, több és jobb a XVIII-at, főként velenceiek: ragyogó Tiepolók (12), két-két jellemző Pittoni és Piazzetta és — az angol turista-esztétikusok öröme — feltűnően sok veduta a lagúnák álomszerű városából, szép Canalettók, Belótték és Guardiék.

A Seicento talán mértéken alul is alá van szállítva. Minden főiskolára jut néhány darab, mégis a bolognaiak jelentőségükön alul szerepelnek. Különösen mostohán bántak a Carracciakkal. Lodovicót még jól képviseli a Scalzi-Madonna. Annibale három képe közül, a magántulajdonból előkerült egyik nagy vászon gyanús vagy legalább is nagyon át van restaurálva. Agostino Carracci egy ugyancsak magántulajdonból származó kis Szent Családja jelentéktelen, s bár ő a barokknak egyik legjobb rajzolója volt, egyetlen rajzát sem látjuk. A genuaiak közül is kevés az egy Magnasco és egy Strozzi, aminthogy aránytalmiul sok ugyanakkor 8 Guardi és ugyanannyi Cima, 6 Cariani, vagy a velencei primitívek közül 8 Giambono.

Rendkívül becses a rajzgyűjtemény, mely a festészetnek titkos műhelymunkájába enged bepillantást. Két teremben közel négyszáz rajz foglal helyet, köztük 60 a világnak olasz rajzokban leggazdagabb gyűjteményéből, az Uffiziből. Több ritka trecento-rajz után (Siena, Taddeo Gaddi, Giotto-másolat,— Navicellá, Giovannino de* Grassi harmincegy lapból álló szignált kódexe) a főbb mesterek iskolákon és korokon keresztül, némelyikük egész sorozatokkal, a legnagyobbak a legtöbbször. Leonardo és Ráfael 29—29-cel, Michelangelo 20-szal. Kilenc rajz Ticiántól, 7 Tintorettótól, 6 Tiepolótól. Sorra tanulmányozhatjuk az olasz festészet nagy rajzóit, Pisanellót, Mantegnát, Botticellit, Peruginót, a Bellinieket és a bravúros Andrea del Sartót.

A kiállítási anyag túlnyomó része festmény. Ehhez mért nagyobb számú szoborra már a szállítási nehézségek miatt sem gondolhattak. Ami van, az azonban igazán elsőrangú, s kvalitásban és jelentőségben a festmények szintjén áll. A középső főcsamok díszhelyén három azonos tárgyú szobor, három szobrászgeneráció legkiválóbb mestereinek alkotásai: Donatello és Verrocchio bronz Dávidja és Michelangelo bargellói márvány Dávidja fogadja a belépőt. Előkelőbb és szebb fogadtatás a kiállításnak ebben az első, dísztermében nem képzelhető, s nagyobb művész lángelmék több tanulságot nem nyújthatnak, mint e három így egymás mellett. Donatello Dávidjának szinte klasszikus nyugalma és kiegyensúlyozottsága, Verrocchio alakjának formai részletezése és csupa-ideg aktivitása, s Michelangelo hősénekes feszülő drámaisága, három nagy nemzedék szobrászt lelkét leheli. Méltó a környezetük is. Michelangelo igazi szobrásztanítójának, előhírnökének, Jacopo della Quercianának erőteljes, nagy márványrelieffe lenyűgöző hatást tesz. Máriát a kis Jézussal, szent Antallal és a donátorral ábrázolja. A nagy sienai szobrásztól halhatatlanná tett Antonio Cassini a reliefet a mester halála évében, 1438-ban, a sienai székesegyház szent Sebestyén kápolnája részére faragtatta. Quercianának komor melancholiával, de még erőteljes hangon zengő hatyúdala ez. Boldog tulajdonosa ma

a legkitűnőbb olasz műkritikus, Ugo Ojetti. Ugyané teremben látjuk Agostino di Duccio domborművét, Alessandro Vittoria és Lorenzo Bemini egy-egy mellszobrát, három szép faragott festett és intarziás cassonét, Vittorio Magnotti és Leonardo Bernini cartonja után Toscanában 1718—1723 közt szőtt négy derült, festői színezésű, pompás gobelint. A szobrászati részt sok kiplasztika egészíti ki, többnyire ismert kitűnő bronzok Antonio Pollaiuolótól, Bertoldótól, Bellanótól, Ricciótól, Anticótól, Benvenuto Cellinitől stb., s itt áll az érdeklődés középpontjában a budapesti „Leonardo“-lovas.

Iparművészeti anyag teszi változatossá és még tanulságosabbá a kiállítást, adja meg az eleven intérier-hangulatot és élénkíti a képek hosszú sorozatait. Sok majolika, üveg, néhány liturgikus ötvöstárgy és mindössze egy miniált kódex, melyet a legkiválóbb kódexfestők egyike, a Corvinák egyik főmunkatársa, Attavante díszített.

Merész gondolat volt e széleskörű és nehéz fajsúlyú régi anyaghoz a XIX. századi olasz művészetet hozzacsatolni. Merész próbáratevés a gyöngébb újakat a régi klasszikusok összehasonlításának kitenni. Az eredmény igazolta a próbát. Ha a XIX. század hanyatlás is az olasz művészet nagy korszakaihoz, magához a XVIII. századhoz képest is, hasznos volt bemutatása annak, hogy a véna nem száradt el, hogy a XIX. századi olasz művészet szerves folytatása az előbbinek, részese az olasz művészet nagy alakulásának. Ha a XIX. századi olasz művészek átlagban nem is érnek fel nagy elődjeikhez, szégyent mégsem hoznak rájuk. Sőt némelyikük, Segantini, Mancini, Cremona, Morelli a legjobb európaiakkal vetekedhetnek. Érdeme az olasz ottocentónak, hogy nemzeti jellegét meg tudta őrizni oly korszakban, melyben a művészi irányítás jogarát a gótika óta másodszer a francia művészet vette át. Hű maradt a hagyományos és dicső nemzeti ízléshez akkor is, ha ez nem egyszer megfosztotta a korszerűbb festői lehetőségek hatásától. Bár más eszközökkel, a maga erejéből és belső fejlődéséből az olasz XIX. század is átélte és kivívta azokat a változásokat, újításokat, részt vett azokban az új stílustörekvésekben, melyeket Európa nagy részének akkor Franciaország diktált, mint ahogy az előző három században Itália vitte ezt a nemzetközi vezetőserepet. Az oldasz XIX. század megőrizte hagyományait a vidékek szerinti tagozódásban is, és más, új eszközökkel fűzte tovább helyi történeti, ízlési és néplelki tradícióit. A nápolyi Torna és Palizzi nyers naturalista, miként XVII. századi iskola-elődeik. Favretto könnyed színessége a Belliniek, a Ticián és Tiepolo palettáját folytatja. A firenzei Fattori és Silvestro Lega friss természet-szemlélete Benozzo Gozzoli és Ghirlandaio öröksége. Az igen jól kiszemelt 58 XIX. századi festmény jó kalauz az egyes irányokon és iskolákon keresztül, a Hayez klasszicizmusától, Segantini és Previati divizionizmusáig, ami megfelel a francia festészet postimpreszionista korszakának. Sokak részére új ismeretség, bizonyára kellemes meglepetés lesz az olasz öttocento, melyet maguk az olaszok is csak nemrég fedeztek fel. Jellemző különben, hogy az utolsó két évtizedben minden országban felébredt az érdeklődés a XIX. század s kivált annak impresszionizmus előtti, tehát konzervatívabb korszakai iránt, amelyeket nemrég, de leginkább az impresszionizmus uralma idején még

gúnynal illettek. Érdemes volna gondolkodni azon, vajjon honnan van, hogy amidőn a XX. századi művészettörténetnek egyik legnagyobb felfedezése a XIX. század, ugyanakkor az élő művészet megtagadja, lekicsinyli, lenézi azt.

A XIX. századi szobrászattól csak mutatóba van néhány darab, mindössze öt. Tadolini bolognai szobrásznak 1827-ben készített márványmásolata Canova Cupido és Psyche-je után, melynek eredetije a Comói-tó partjának egyik szép villáját, a cadenabbiai Villa Carlottát díszíti. Egy-egy művel szerepel A. DOrsi, V. Gemito (Verdi mellszobra), L. Bartolini, Medardo Rosso (Ecce Puer), az olasz impresszionista szobrászathoz Trubetzkójjal rokon, de ennél még elmosódottabb, vibráló formákban dolgozó képviselője.

A XIX. századi függelék új és szokatlan kiállítás-rendezési gondolat. Újabban szívesen viszik ugyan külföldi kiállításokra a XIX. századi mestereket, de rendszerint nem a régiekkel, hanem a modemekkel együtt, retrospekció céljából, mint retrospektív anyagot, bevezetés, prelúdium, s nem konklúzió vagy záróakkord gyanánt. A londoni kiállításnak ez az újítása is igazolást nyert.

A londoni olasz kiállításra, a vezető kultúmemzetek sorában Magyarország is meghívott. Műveltségi és művészeti presztízisének felelt meg, amidőn két legjelentékenyebb képtárának, a budapestinek és az esztergominak válogatott darabjaival méltó módon részt vett rajta.

A budapesti Szépművészeti Múzeumnak 7 képe, 3 rajza és két bronzszobra, az esztergomi primási képtár 4 festménye reprezentálja Magyarországot. E műveket, mint a kiállítás egész anyagát a rendezőség válogatta ki s illesztette az olasz művészetről adott képbe, melynek értékes mozaikkövei. A kiállítás színvonalára jellemző, hogy az egyes műveket nem tetszesszerűen múzeumok vagy gyűjtők, tetszésük szerint küldték be, mint a legtöbb oly kiállításon szokás, melyet egyébként zsűrizés előz meg, hanem meghívott képtárak és gyűjtők meghívott művekkel vehettek benne részt.

A budapesti és esztergomi művek a kiállítás legszebb gyöngyszemei közé tartoznak, s kellő elhelyezésben kitűnően érvényesülnek. Kitűnő fenntartási állapotuk és megbízható tudományos meghatározásuk is imponált, jó fényt vetve a magyar múzeumi kultúrára. Valamennyi igazi mestermű, nem iskolaművek, vagy önhízvelgessel előléptetett átlagmunkák. A Szépművészeti Múzeum kis Eszterházy-Madonnája, dacára befejezetlenségének, Ráfael formai nemességét és tisztaságát, lelki üdeségét és emelkedettségét, egész magasztos és varázslatos lényét hiány nélkül fejezi ki. Az urbinói mester művészi kialakulásában fontos hely illeti meg, amennyiben firenzei korszakának végén készülvén, az átmenetet jelzi monumentális római stíljéhez, bár zárt, szinte geometrikusan összetartott csoportképzése és leszúrt líraisága által még tipikusan firenzei alkotás, a Belle Jardiniere (Louvre) és a Madonna im Grünen (Bécs) kisebb testvére. Az a nobilis férfiképmás, mely a Szépművészeti Múzeumban Giorgione nevét viseli, ha maga a Múzeum sem tartja talán annak fenntartás nélkül, mint ahogy egyes szakemberek más-más nevet ajánlottak már, Londonban a Tempesta s Giorgione számlájára írt más művek mellett sem veszti el igazó varázsát.

Viszont elrajzolásai (kéz és fül) ott sem javulnak, s festőileg némely holt pontja sem színesedik ki, kivált ha a Tempestával vetjük össze, melyen egyetlen négyzetcentiméter, festőileg kihasználatlan helyet sem találunk. Ez éppen Giorgióne! Zavartalanul hat Romanino *merengő* férfiarc képe, végtelenül finom dekoratív festőiségével. Gentile Bellimnek az öreg Caterina Comarót ábrázoló arcképe a quattrocento festői igazmondásának egyik legjellemzőbb példája. Vele a Bellinidinasztia középső tagjának legjelentékenyebb művét küldte a Múzeum a kiállításra. Boltraffio sejtelmes fejtartású Madonnája Leonardo e legkulturáltabb tanítványának oly korszakából származik, melyben modora leginkább hozzásimult a nagy mesterhez, ami némely kritikust (Bode, Suida) Leonardo közvetlen közreműködésének feltételezésére indított. Ha a képek, kivált a rövidülésekben jelentkező rajzhibái tipikusan jellemzők is a költőből, dilettánsból lett festőre, ha a mester ellen szólnak továbbá a puffadt és nehézkes formák és az egytónusban hagyott mélyfekete háttér, Leonardo búvkörének a kiállításon szereplő darabjai közt kimagasló helyet foglal el, s bizonyára alkalmas fog adni a körültre támadt kritikai vita továbbszövésére. Correggio Madonnája (Madonna del Latte), színes, vibráló fényjátékával, könnyed bájával és technikai rutinjával a pármai mester érett modorának legjobb reprezentánsa a kiállításon. Domenico Feti alvó leányának szinte modermű ható színes festőisége és tárgyi őszintesége üdítő, friss pohár víz a római barokkfestészet tikkasztó fellengzésében; egyike azon kevés műveknek, melyek annak sok egyhangú és üres sablonjáért kárpótolnak. A Szépművészeti 3 rajza közül kettő tanulmány Leonardo Anghiari-kartonjához, míg a harmadik a manierista Daniele da Volterrát mutatja be, legtöbb kész képénél kedvezőbb színben. Két bronzot is küldtek Budapestről, s ezek egyike, a némelyektől Leonardo da Vincinek tulajdonított kis lovasszobor a kiállítás attrakciói közé tartozik. Ha a Trivulzio-emlékhez 1506 tájt készült ez a kis bronzvázlat sok vitát is fog még kelteni, s ha nehezen is fogják a mester eredeti művének tartani, annyi bizonyos, hogy kapcsolatát Leonardo működésével ezentúl sem lehet kétségbevonni. Ugyancsak a Ferenczy István gyűjteményéhez tartozott az Európa elrablását ábrázoló szép bronz, melyet felváltva tartanak Bertoldo, Bellano, vagy valamely ismeretlen XV. századvegi páduai mester művének.

Az esztergomi primási képtárból négy kép tette meg az utat Londonba. A kiállításon a maga csoportjában mindegyik a legjobbak közé tartozik. Három a sienai quattrocento remeke: a raffinált, nervózus Giovanni di Paolo Keresztelése, mely a hagyományos sienai szenzibilitással értékeli át a kor új formaideálját s még a középkori könyvfestőkkel tart rokonságot; a gyöngéd Sassetta Assuntáján a megdicsőült Máriát körüllebegő zenélő angyalok, hárfazenéhez hasonló lány vonalritmusukkal, ötvösmű finomságú dekorációjukkal a festő firenzei lelki társát, Fra Angelicót juttatják eszünkbe, míg a kép alsó részén a kedvelt tanítvány poétikus alakja s a távolbanyúló, tengermosta táj ragad meg; a középkori álmait visszasíró sienai quattrocento leghaladottabb mesterének, Matteo di Giovanninak két angyaltól imádott Madonnája, az Olaszországon kívül ma, a két előbbihez hasonlóan

ritkán található sienai művészek egyik legkitűnőbb műve, mely a realiztikusabb formai ábrázolás és a nyugodtabb lelki kifejezés mellett, naiv bájával és az arany háttér alkalmazásával még nem tagadja meg egészen a helyi hagyományokat. Lorenzo di Credi Egyptomi Magdolnáját kristálytisza formalátás, ragyogó technika, üde, áttetsző színezés, a rajznak, színnek és lelki tartalomnak csodásán összecsengő harmóniája avatja a kiállítás XV. századi firenzei csoportjának egyik jelentékeny darabjává.

A kormány és a bíboros hercegprímás mély belátásából Londonba küldött műrekek a művelt világ színe előtt méltán biztosítják ennek a szegény, szegénnyé tett országnak kulturális, szellemi fölényét. Magyarország ezen a nagyszabású nemzetközi kiállításon, amilyen még nem volt és egyhamar nem is lesz, a művészetnek ezen a világdimenziójú összefüvetelén a nagy nemzetekkel egyenrangúan jelent meg. Az utolsó ország kelet felé, melynek közgyűjteményeitől kértek és vártak, mely küldött, mert küldhetett szemelvényeket, válogatott remekeket a régi olasz művészet legnagyobb mestereitől. Jól esik tudni, hogy Budapest és Esztergom ezen a téren is föléje emelkedett Prágának, Belgrádnak és Bukarestnek. A legnemesebb, leghatásosabb, legjobb értelemben vett magyar propaganda, mely a legműveltebb rétegekhez szól s mely a legnagyobb vüáglapokba spontán, sajtóirodák nélkül, eljut. Londonba követségbe küldött képeinkkel és szobrainkkal hetek óta foglalkoznak és még hosszú hónapokig foglalkozni fognak a nagy világnyelveken írott lapok és folyóiratok. Részvételünk Londonban és Rómában egyformán jól esett, s diplomáciai siker is volt, épp a forró hágai napok előestéjén.

GEREVICH TIBOR

BISMARCK ÉS KOSSUTH

AMAGYAR EMIGRÁCIÓ és Bismarck kapcsolatait eddig hiányosan ismertük. Most látjuk Wertheimer Ede nemrég megjelent nagyszabású művéből,¹ hogy a legnagyobb német államférfiú milyen komolyan vette a leigázott Magyarországot. Wertheimer új adatai nem igazolják Kossuth Lajosnak azt az akkori pesszimiztikus feltevését, hogy a magyar ügynek nincs mit várnia Berlintől,² nincs mit remélnie a junker Bismarcktól, aki a forradalmároktól irtózott. A berlini levéltár adataiból kitűnik, hogy Bismarck maga kezdeményezte a magyar emigrációval való kapcsolatnak fölvetését és politikai számításában a leigázott Magyarország mint egyik legfontosabb tényező szerepelt.

Kossuth Lajos a magyar függetlenségi törekvést történetbölcseletének láncolatába kapcsolta bele. Ügy gondolta, hogy a történelem logikája, amelyre annyiszor s oly nagy szeretettel hivatkozott, az olasz és német egység mellett Magyarország önállóságát is meghozza, feltéve, hogy a nemzeti gondolat mellett a magyarság egységesen mindvégig kitart, a világpolitika kedvező pillanatait pedig kihasználatlanul nem hagyja. A magyar ügy az 1866-iki események előtt nem állt valami fényesen. Végzetes nagy csapás volt az emigrációra Cavour halála, mert Garibaldin kívül csak ő volt a magyar függetlenség igazán meggyőződéses barátja; nagy csapás volt az is, hogy az emigráció elvesztette Teleki Lászlót, aki mint tehetség, mint jellem úgy tekinthető, mint Kossuth Lajos alteregója. Kossuth maga nem sokat remélt még 1865-ben sem, amint Nemeskéri Kiss Miklóshoz 1865 november 7-én intézett leveléből kitűnik. A porosz-osztrák viszony fejleményeit azonban jól látja; biztosra vette a fegyveres konfliktus kitörését, mert „a porosznak — írja a szóbanlevő levélben — lehetetlen Németország felett osztatlan szupremáciára nem vágnia, tehát lehetetlen azt, amit Bismarck egykor élte céljának vallott, — az osztrák demolírozását — nem akarnia“. De a porosztól nem várt sokat; annál többet remélt Olaszországtól, ámbar La Marmora, az akkori olasz miniszterelnök, ez a makacs, ultrakonzervatív, kistehetségű tábornok a magyar ügygel nem rokonszenvezett. A következő, 1866-ik esztendő tavaszán, amidőn a porosz-osztrák összeütközés mutatkozott a láthatáron, gyorsan felújította olasz összeköttetéseit. Levelet írt Viktor Emánuel királynak, Ricasolinak, Ceruti külügyi államtitkárnak, Pettinengo hadügyminiszternek, megmozgat ismét mindent, hogy hazája sorsát a készülő világtörténeti folyamatba bele-

¹ Bismarck im politischen Kampf, von Eduard von Wertheimer, Berlin, 1930.

² L. Kossuth Lajos Iratai VI. k. 39—49. 1.

kapcsolja. Mindez nem volt könnyű feladat. Olaszországban Cavour halála óta olyan politikai irány kerekedett felül, amelynek Magyarország közömbös volt, de az emigráció tevékenysége ellen szóltak a Magyarországról szóló információk is. Az 1863-ik és 64-ik esztendőben az olasz kormánynak két megbízottja járt Magyarországon, akik az emigráció szerencsétlenségére Deák Ferencsel, a békülékeny irány vezető férfiával tárgyaltak. Kossuth most nincs nagy optimizmussal eltelve, de ismét roppant energikus, közben azonban vigyáz, a legnagyobb körültekintéssel jár el, óvakodva minden elszámtalt lépéstől, vagy pláne kalandtól.

Bismarck 1852-ben járt Magyarországon, még mint fiatal ember, ahol csárdástánc és cigányzene mellett mulatott s aligha gondolhatott arra, hogy másfél évtizeddel később lázítani fogja ezt az országot az osztrák császárság ellen. Még 1862-ben, porosz miniszterelnökké és külügyminiszterre való kinevezésekor, amidőn Párizstól búcsút vett, azt hangoztatta, hogy ő a német dualizmus meggyőződéses híve: északon maradjon meg a porosz hegemónia, a déli német tartományok pedig ismerjék el az osztrák császárság vezető szerepét. Ezt a nézetét igen gyorsan megváltoztatta. Alighogy átvette az ügyek vezetését, azt a barátságos tanácsot adta Károlyi grófnak, a berlini osztrák követnek, hogy Ausztria ne ártsa bele magát a német birodalom ügyeibe, hanem keleten alapozza meg inkább vitális érdekeit, s így kivonulva a német birodalomból, Poroszországnak kitűnő szövetségesevé válhat. Már párizsi követ korábban figyelte Bismarck Magyarországot. Itt Seher-Thoss gróffal, egy német arisztokratával állott összeköttetésben, aki a magyar hadseregben harcolt a szabadságharc alatt s lelkes magyarbarát volt. Bismarck fel is kérte a gróft, hogy őt időnként az emigráció, sorsáról tájékoztassa. Bismarck összeköttetésben állott Nemeskéri Kiss Miklóssal is, a volt honvédezedessel, Thouvenel francia külügyminiszter sógorával, Kossuth egyik legbizalmasabb hívével. Nyilvánvaló, hogy Bismarck igen alaposan ismerte Magyarországot és az emigráció tevékenységét is abban az időben, amidőn Ausztria ellen az 1866-ik év tavaszán a háborús előkészületeket megette.

Március 22-én felszólítja Usedom gróft, Poroszország firenzei követét, hogy figyelmet szenteljen a magyar ügynek, amelyet teljesen elhanyagolt az olasz La Marmora-kabinet. Az ügyes, becsvágyó Usedom örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy Bismarcknál mennél több érdemet szerezzen. A csökönyös La Marmorát sikerült egy kissé megpuhítania s ilyenformán Bismarcknak tulajdonítható, hogy a „forradalmároktól“ iszonyodó tábornok, aki a magyar emigrációt nem vette semmibe, Kossuthal úgy tárgyalt, mint számottevő szövetségessel.

Usedom gróf szinte túlbuzgó: gyorsan összeköttetésbe lép Csáky Tivadar gróffal, Tűr Istvánnal és Klapka tábornokkal. Közben Bismarckot nap-nap után informálja tárgyalásainak eredményeiről. Az ő buzgalmanak és a magyar emigrációval való rokonszenvének tulajdonítható, hogy Bismarck május végén elhatározza a magyar légio megszervezését; mire Klapka, gróf Csáky Tivadar és Komáromy Németországba utaznak. Tűr István, akkor már altábornagy és Viktor

Emanuel király hadsegéde, június 10-én érkezett meg Berlinbe, hogy a miniszterelnökkel tárgyaljon. Bismarck kijelentette előtte, hogy a háború kitörése után a magyar légiót rögtön meg kell szervezni. Azt is mondta, hogy „egy felkelés Magyarországon neki igen kívánatos volna, de ilyent létrehozni nincs módjában“. Itt lépett összeköttetésbe Türr Klapka tábornokkal is, a *légió* kiszemelt parancsnokával. Őt Bismarck Csákyval egyidőben fogadta s a kihallgatás után azt írta Usedomnak, hogy tárgyalt a magyarokkal és benyomása nagyon kedvező.

Csáky Tivadar gróf és Komáromy, ez a különben lassú, igénytelen, nem sok vizet zavaró ember, úgy szerepelnek Németországban, mint a pesti titkos bizottság vezetői, amelynek létezéséről azonban sem Kossuth, sem Kiss Miklós nem tudtak. A kis társaság, főleg Klapka, arra törekedett, hogy Kossuthot a lehetőség szerint távol tartsák az ügyektől, ami fel is tűnt Usedomnak, aki Kossuthot viszont nélkülözhetetlennek tartotta. „Kossuth — írja Bismarcknak — ugyanaz, ami Garibaldi Itáliának, mint vezető mindkettő használhatatlan, de nélkülözhetetlenek a tömeg számára.“ Egyébként Kossuthot kiváló emberek tartotta. Még egy nagy baj volt: La Marmora, akit Bernhardt, a porosz katonai megbízott, nem valami hízelgő módon jellemez, még mindig makacsul ellenállt. A derék tábornok azt hitte, hogy az osztrákok Velencét egy-két órás tanácskozás után a maguk jószántából átengedik Olaszországnak, amit Kossuth egyik levelében teljes joggal bárgyúságnak nevezett. La Marmora akadékoskodásának felmentése vetett véget; utóda Ricasoli lett, aki előteremtette a szükséges pénzt a magyar légió számára.

Kossuthnak az volt a kívánsága, hogy Poroszország és Olaszország jelentékeny haderőkkel vonuljanak majd be Magyarországra, mert a felkelés sikerében nem hitt, tudva, hogy az ő nemzete semmiféle konspirációra nem való. A bevonulás képtelenségnek látszott, de Kossuthnak igaza volt annyiban, hogy csak ez lett volna a célravezető. Bismarck szándéka az volt, hogy egy erős, kisebb hadseregszámba menő magyar légiót szervez. Ezért a hadjárat megkezdése előtt Voigt-Rhetz tábornoknak, az első porosz hadsereg vezérkari főnökének és Blumenthal tábornoknak, a második hadsereg vezérkari főnökének, azt az utasítást adta, hogy a magyar hadifoglyokkal a legkíméletesebben bánjanak. A rövid ideig tartó hadjáratban az osztrák hadifoglyok száma körülbelül negyvenezer főre rúgott, melynek körülbelül fele magyar volt. Ilyenformán húszezer főnyi magyar légióra lehetett számítani. Bismarck különben, úgy látszik, beleélte magát abba a gondolatba, hogy a fellázadt Magyarország lesz majd szövetségese: számos magyar jár nála, akikkel terveket forralt, csak Kossuthot nem akarta fogadni, mert úgy gondolta, hogy ezt külföldön úgy fogják majd föl, mint kihívó tüntetést.

Poroszország Auszrián július 3-án hatalmas, nem várt győzelmet aratott és Benedek hadseregét egyetlen nagy csatában pocsékká verte. A fegyverszünet a magyarok között, akik abban reménykedtek a hadjárat kezdetén, hogy ütött a haza felszabadításának órája, nagy riadalmat keltett, de a magyar légió terveit porosz részről nem ejtették el. Ellenkezőleg: minthogy Bismarck az osztrák fegyverszüneti ajánlat

őszinteségében nem hitt, s meg volt győződve a háború folytatásáról, a hadügyminiszternek azt az utasítást adta, hogy a magyar légió szervezését tovább kell folytatni. Vilmos király július 14-én rendeletet adott ki, melyben utasítja von Roon hadügyminisztert, hogy a magyar hadifoglyokat „magyar légió“ elnevezés alatt mennél előbb meg kell szervezni. A szervezés tehát tovább folyt. Klapka tábornok, nem tudni pontosan, valakinek utasítására-e vagy a maga elhatározásából, július utolsó napjaiban megindult Magyarország felé és augusztus elsején a Jablunkai-hágón betört Magyarországra. A porosz hadvezetőség gyorsan visszaparancsolta és már augusztus 6-án újból elérte a porosz demarkációs vonalat. Az emigráció nagyszabású tervei most már rombadőltek, a nagy remények összeomlottak; nem vonult be Garibaldi Magyarországra, mint tervezték, sem Bismarck nem küldött hadsereget az ország felszabadítására. Ausztriát ismét III. Napoleon mentette meg, ugyanúgy, mint 1859-ben. Kossuth félelme igazolódott: ő azt sem akarta elhinni, hogy Bismarck háborút merjen kezdeni Ausztriával, éppen III. Napoleon miatt, aki 1859-ben kijelentette, hogy Franciaország nem fogja túrni az egységes Németországot.

A légiót a Ratibor melletti Bauerwitzban szállásolták el és napja ez időtől fogva leáldozóban volt. Betöltvén hivatását, melyet Bismarck céljai elérésére neki szánt, augusztus második felében elhatározták feloszlátását. Bismarcknak és a német kormánynak most már a légionáriusok sorsáról kellett gondoskodniok, mert a legrettenetesebb sors várt rájuk, ha visszatérnek hazájukba. Kétezer ember életéről volt szó, akiknek biztosítaniok kellett a nyugodt hazatérést, de legfőképpen biztosítani kellett őket a felől, hogy nem esnek áldozatul az osztrákok nemtelen dühének. Ebben a kérdésben Bismarckkal teljesen egyetértett Vilmos király is. Már augusztusban megkérte Bismarck Freiherr von Werther, a bécsi orosz követet, hogy eszközöljön a prágai béketárgyalásokon szabad hazautazást és a bántatlanságot az osztrák katonai hatóságok esetleges erőszakosságai ellen a légionáriusok számára. Nem ment könnyen, de sikerült. A megállapodás szerint azok, akik katonák voltak, visszatérhettek megint a régi magyar ezredekhez, akik pedig a polgári életből léptek be a légionáriusok sorába, visszatérhettek előbbi élethivatásukhoz. De egyik kategória ellen sem volt szabad bűnvádi eljárást indítani. Az osztrákok mégis bántalmazták a légionáriusokat. Seher-Thoss grófot elfogták, halálra akarták ítélni és csak akkor bocsátották szabadon, amidőn anyja Bismarckhoz fordult. A miniszterelnök azzal fenyegetőzött, hogy rögtön agyonlöveti a trautenauai osztrák polgárokat, akiket azzal vádoltak, hogy július 27-én a porosz katonákra lövöldöztek ablakaikból. Erre a grófot szabadon engedték. Wertheimer Ede egykorú források nyomán megállapítja, hogy a magyar légionáriusok Poroszországban nem hoztak szégyent nemzetükre; csendesesen, tisztességesen viselkedtek, a polgári lakosságot nem bántalmazták, sőt a kolerajárvány idején a betegeiket igen buzgón ápolták.

Kossuth Lajos iratainak VI. kötetében igen szigorúan ítéli meg Klapka tábornoknak, Komáromynak és Csáky grófnak szerepét. Súlyos Vádakkal illeti őket; azt mondja többek között, hogy működtetik a nemzeti ügyre nézve káros volt. Komáromy és Csáky elhi-

tették két nemzet kormányával, hogy mögöttük hatalmas nagyarányú forradalmi mozgalom áll s ők ennek a mozgalomnak képviselői. Pedig nem állott mögöttük senki és semmi sem. Klapkát azzal vádolja, hogy augusztusi kalandja az ő nagy és komoly terveinek megadta a halálos döfést. Kossuth azzal is gyanúsítja őket, hogy az olasz és porosz kormányok részéről rendelkezésükre bocsátott nem kis összegeket lelkiismeretlenül elpocsékolták. Wertheimer menti őket, azt mondván, hogy úgy Csáky, mint Komáromy jómódú emberek voltak, akik vagyunkból fizettek rá a nemzeti ügyre, így a gyanúnak még csak az árnyéka sem férközhet hozzájuk. Lehet, hogy Kossuth talán túlszigorú, de viszont méltán háborodott fel azon, hogy a kis társaság azt hirdette önmagáról, hogy egy nagy forradalmi mozgalomnak képviselője, pedig a valóságban senki sem állott mögöttük. A magyar népet forradalmi mozgalomba belevinni rendkívül nehéz, ezt nagyon jól tudta Kossuth és a nehézségeket még fokozta az, hogy a magyar nemzet ebben az időben már két pártra oszlott, azokra, akik békésen meg akartak egyezni a dinasztáival, és az intranzingensekre. Hogyan, milyen arányban oszlott meg Magyarország politikával foglalkozó népeisége, azt nem tudjuk. Kossuth arra számított, amire józan észnek egyedül lehetett számítani: ha két felszabadító hadsereg bevonul az országba, akkor a nép mellé áll. De spontán módon, a maga elhatározásából, nem fog tenni semmit sem. Kossuth türelős kifakadásait, melyekét iratai VI. kötetének befejező lapjain olvassunk, úgy enyhíthetjük, hogy Csáky és Komáromy nem voltak kalandorok vagy haszontalan emberek, hanem csak kisebb szabású egyének, akiknek nem lett volna szabad az emigráció vezérére nem is hederítve, ilyen nagy nemzeti ügyben saját felelősségükre cselekedniük. Klapka kalandja haszontalan, felesleges dolog volt. De viszont Kossuth téved abban, hogy a magyar emigráció terveit ez a kaland juttatta zátonyra. Kérdés, ha Kossuth a königgrätzi csata idején Németországban van és személyes kapcsolatba lép Bismarckkal, el tud-e többet érni, mint amit Csáky és Komáromy elértek?

Hogyan ítéljük meg most már Bismarck szerepét? Bismarcknak később, kancellár korában szemére vetették, hogy „forradalmárokkal” konspirált, katonákat esküjük megszegésére csábított, szóval céljainak elérésében olyan eszközöket használt, amelyeket egy konzervatív jellemű politikus nem engedhet meg magának. Bismarck azzal védekezett, hogy III. Napóleon várható beavatkozása miatt neki minden eszközt meg kellett ragadnia a háború gyors befejezésére, különben is azok a katonák, akik a poroszokhoz átpártoltak, hazájuknak akartak szolgálatot tenni. Bismarck céltudatos politikus volt és nem tekintett mást, mint a végső célt és hogy Ausztriát tönkreverje, nem borzadt vissza semmiféle eszköztől. Még a legkonzervatívabb szempontból sem lehet Bismarckot támadni azért, amit tett, mert a magukat megadó magyar katonák nem forradalmárok voltak, hanem egyszerűen magyarok, akik nem akarták hazájuk és nemzetük elnyomóit szolgálni.

A porosz-osztrák háborúba való beavatkozás volt a Kossuth nevéhez fűződő emigráció második és utolsó kísérlete arra, hogy kihasználva egy alkalmasnak látszó világhistóriai pillanatot, visszaszerezze Magyar-

ország elvesztett függetlenségét. Ha most Wertheimer könyvének új adatait Kossuth írásaival egybevetjük, meg kell állapítanunk, hogy ezek a remények nem voltak délibábosak. A német egység megteremtője, mint komoly számba vehető faktorról számol Magyarországgal; az olasz kormány kilátásba helyezi a legmesszebbmenő fegyveres támogatást. Az emigrációnak ebben a ténykedésében talán túlsók emberi gyarlóság vegyült, de Kossuth ebből tisztán, eszményien kerül ki. Ő megtette kötelességét és a történelmi véletlen múlt, hogy tervei nem sikerültek. Magyarországot egy alkalmasnak látszó történelmi pillanatban nem lehetett felszabadítani egy paradoxonnak látszó ok miatt: Ausztria túlságosan gyenge volt. Haszna mégis volt az emigráció ez óriási erőfeszítésének, mert siettette a nemsokára bekövetkező békát kiegyezést a dinasztiával.

BALLA ANTAL

SZOMSZÉDAINK

A TÓT HARAKIRI

— Skultéty füzetete —

SKULTÉTY JÓZSEF, a tótság kiváló tudósa és publicistája, nemrég egy röpirattal árasztotta el Magyarországot, melyet valószínűleg egy címár segítségével igen sok helyre eljuttatott. A magyar nyelven írt füzet senkire sem hozott veszedelmet, elfogadói és címzettjei ellen nem indított vizsgálatot az államügyészség, nem tartóztattak le senkit, sőt nem is szaladt senki vele a hatósághoz. Ha azonban egy magyar vita-, vagy propagandairatot továbbított volna a posta Szlovénzkóba és Ruszinszkóba, a címzettek egészen biztosan bajba kerültek volna, sőt a köztársaság védelmére szolgáló törvény alapján büntetésben is részesülnének, legalább is a megbízhatatlanok fekete listájára kerültek volna. Európát pedig telelámnáznák, hogy íme a magyar irredenta, a magyar propaganda ismét nyugtalanítja szomszédjait. A Skultéty-féle propagandafüzet, mely egy rövid tanulmányt tartalmaz,¹ a csehtót propagandának új módszerét kísérli meg. Odaát azt hiszik, hogy a nagy területablás, az elszakított magyar nemzetrészek irtása csakis a „nyugalankodó elemek” politikai ambícióinak jelszava, hogy mihelyt „az ország sorsát komoly emberek komolyan fogják intézni”, helyreáll a szomszédokkal a jó viszony, mert „10—12 év múlva Magyarországon az életben Trianonról szó sem lesz. A legifjabb nemzedéket már ma sem érdekli az Apponyiek dolga.” Tehát ezeknek a „komoly embereknek” segítségére kell sietni az ország felosztása felett „nyugalankodó elemekkel” szemben, — mert komoly ember ugyan hogyan is nyugtalankodnék akkor, midőn hazájának kétharmadát elrabolják, erre csupán holmi kétes elemek képesek! Ez a felfogás visszatükröződik nemcsak Skultéty füzetéből, hanem a cseh és csehszlovák tót sajtónak a magyar revizionista mozgalomra vonatkozó közléseiből is. Azt írják, hogy a magyar integráлизmus, irredentizmus már kiélte magát, végóráit éli és maga Benes külügyminiszter is ilyen szólammal nyugtatja meg a nagy zsákmányt féltő cseh közvéleményt. Egy idő óta, bizonyára hamis jelentések, ferdítő újságközlemények alapján, olyan célzatú törekvés bontogatja odaát propagandaszármányait, mely a magyarországi „komoly embereket” meg akarja győzni arról, hogy mindaz, amit a magyar integráлизmusról, a szétszakítás igazságtalanságáról akár publicisztikailag, akár tudományosan eddig írtak, komolytalan és tudománytalan frázistömegnél nem egyéb. Skultéty is ezt célozza, de nem győzhet meg és nem is győzött meg senkit ezzel a füzetével, mely pusztuló népe tragikus sorsának egyik leg-szomorúbb dokumentuma. Skultéty sokat dolgozott és sokat tett nemzetéért, a tárgyilagosság azonban meg fogja állapítani róla, hogy 1918 óta ez az éles logikájú egyéniség nem találja meg helyét, ide-oda hanyódik és azóta megjelent írásai az ellentmondások tömegét foglalják magukban és az önmeg-hasonlás keserűségében lázadznak. Ma a csehtót nemzetegység előtt hajla-

¹ Skultéty József: A volt Felsőmagyarországról. — Válaszul Iványi Béla dr. „Pro Hungaria Superiore, Felsőmagyarorszáért” című könyvére. Turócszentmárton, 1929. 39. 1.

dozik devot reverendával, tegnap ez irány vezetői felé dörgé: „ne ócsároljátok népemet!“ Erről a kérdéstről Skultétynek egy könyvével kapcsolatban írtam már a Magyar Szemlében¹ és nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni.

A füzet Iványi Béla dr. egyetemi tanár könyvével polemizál, azonban Skultéty részéről új dolgot nem hoz. Mindazt, amit megírt benne, már sokszor olvastuk tőle s habár ő a bevezető sorokban elbizott és fölényes hangon kijelenti, hogy:

„nem tartottuk szükségesnek figyelni mindjárt kezdettől fogva, — az 1919-i zavarok idejében sem — mit beszélnek, mit írnak, mit művelnek ott...“ „Mondom, nem kísértük figyelemmel azt sem, mit írnak. S így történt, hogy például én csak most tíz év múlva tudtam meg, mit tartalmaz Iványi Bélának mindjárt 1919-ben megírt és kiadott könyve ...

mi, akiket a balsors megtanított arra, hogy a fölényesség és elbizakodottság igen rövidlábú, bizony figyelemmel néztük és kísértük mindazt, ami elszakított területeinken történik, hogy miket írt Skultéty József, aki valahogyan belekótyagosodott az 1918-i csehtót „győzőnek“ mentalitásába és mint egy köldöknéző nem tudja, mi történik körülötte, mert csak az 1918-i nagy cseh diadalordítás cseng a fülében, melyhez ő is segítette szállítani a tót nemzetet, a volt Felső-Magyarországot, a mai Szlovenszkipt. Nyíltan bevallja, hogy a minden oldalról körülzárt Magyarországot ők cserbenhagyták, elfutottak mellőle:

„hiszen mily könnyű lett volna felettünk utódaink ítélete, ha maradunk és nem futunk!..

Ezt a magatartást úgy a tót történelem, mint Skultéty utódaiéi fogják ítélni, mert a kijózanodás már megkezdődött. Sokkal nagyobb elismeréssel adózna neki az utókor, ha az öngyilkossághoz hasonló mai állapotot megakadályozta volna és a magyar nemzettel való további együttélést, megfelelő nemzeti garanciákkal, elősegítette volna. Ebben az esetben a békekonferencia szerződésileg biztosította volna a tót nemzeti és közjogi autonómiai jogokat, melyek tiszteletbentartására Magyarországot a nagyhatalmak kötelezték volna, a tótság gazdasági érvényesülése és boldogulása pedig a kedvező gazdasági egység keretei között automaticæ továbbfolyt volna. Mindkét nemzet pedig sokkal jobb és nyugodtabb kilátásokkal nézhetett volna a jövő elé. E helyett az történt, hogy a tótság nemzeti jogai elsikkadtak, sem szerződésileg, sem alkotmányilag nem ismertettek el és nem garantáltattak, anagy szabadság reményei elszálltak, kíméletlen cseh centralizmus és elnemzetlenítés áldozatai lettek. Gazdasági boldogulás helyett pedig gyarmati kizsákmányoltság és vándorbot a sorsuk. Ezt Skultétynek, ha levetné magáról a múltból eredő elfogultságát, be kellene látnia és nem nagyon imponálhat ma az, ha ő a kis antantnak Magyarországot körülfogó fenyegető gyűrűjére mutat. Panta rhei. A világháború meglepetései után még aktuálisabb lett az éjjeli bakter nappali haláláról szóló mondas. Bajok vannak délen is. Mélyreható bajok. Skultéty füzetében nemzete mai szorultságáról hallgat. Ezt teszi az elszakított magyar nemzet rész kérdésében is. A hallatlan üldözésről és a kisebbségi jogok állandó eltiprásáról egy szót sem ír.

Skultétyt bántotta mindenekelőtt az, hogy Iványi a tótok letelepedését a XIII. századra teszi és, hogy a tótokat délszlávoknak tartja. Magam részéről az eddigi, erre a kérdésre vonatkozó irodalom alapján hiszem, hogy a honfoglalás idejében a Vág és a vele párhuzamos folyók völgyében szlávok laktak, akik a Morvaországban lakó szlávokkal egy nemzetet alkottak, a tótot. Morvaország etnikai képének megváltoztatása, a cseh beáramlás és az elcsehesedés, a tót elemnek délre való szorulása később történt. Morvaország keleti részé-

¹ 1928. II. 4. sz.: Tót elkekeredés.

nek tót lakossága tulajdonképpen az őslakosság. Több, mint valószínű, hogy a XIII. és XIV. században nagyobbmértű tót beáramlás történt, amiképpen bizonyos az is, hogy az északi területen levő tótság száma a következő századokban is ilyen beszivárgás révén növekedett. Skultéty teóriáinak vezető elve, hogy a csehekkel közös államot és nemzetet soha nem alkottak és hogy azon cseh érv, melyet különösen Prazsák emleget, hogy a tótok krónikákban, régi okiratokban és könyvekben¹ „Sclavi et Boemi“, „Bohemi seu Slavi“, Slavi Bohoemi“ névvel jelöltettek meg, nem bizonyíték a mellett, hogy a csehek és tótok egy nemzetet és egy nyelvet alkottak volna, mert mint ezt egy legújabban megjelent munkájában is mondja² a XIV. századból származó pozsonyi szótár³ a cseh, orosz, magyar, morva mellett a tótot szlovén (slovyenyn) névvel említi, azonban valószínű, hogy a krónikások már előbb is, hogy a szlovén megjelölés konfúziót ne okozzon, kerülték ezt az elnevezést, és „azzal, hogy a tótokat például „Bohemi“-nek nevezték, még nagyobb zavart okoztak.“ Skultéty Niederle álláspontját képviseli ugyan, mely azt hirdeti, hogy a csehek és a tótok az őshazából közösen indultak el nyugatra, azonban mindig hangoztatja, hogy nyelvük különállóan fejlődött, mert mihelyt elhagyták őshazájukat, soha többé nem is kerültek össze.⁴ Nagymorvaország tót volt és rajta kívül teljesen különállóan alakult és fejlődött a cseh állam, mely igen rövid időre, Szvatopluk idején, volt Nagymorvaországgal függő viszonyban. Tehát abban a tekintetben, hogy a tótok nem csehek és hogy sem nyelvileg, sem nemzetileg velük egységet nem képeznek, Skultéty Ivánjával közös álláspontot képvisel. Skultéty azt mondja azonban, hogy a tótok mégis a nyugati szlávokhoz tartoznak, Iványi pedig azt hirdette, hogy a tótok délszláv eredetűek. Ezt a kérdést teljesen nyitottnak tartom, mely sem megoldva, sem lezárva nincsen és tudományos linguisztikai szempontból csakis az egyik, a cseh részről való elmélet van részletesen kidolgozva, míg a másik oldalon a hipotézis csakis a teória kezdő munkáival rendelkezik. Az, hogy valamikor Miklosich is erre a hipotézisra gondolt és hogy Miklosichot ma nyelv- és történettudományi szempontból elavultnak és elintézettnak tekintik, még nem bizonyítja azt, hogy ez a hipotézis nem helyes-e. Csak arról lehetne beszélni, hogy Miklosich módszere helytelen, mert mikor Cambel Samu 1903-ban megjelent munkájában⁶ a tótság délszláv eredete mellett érvelt, maga Niederle írta, hogy tisztán történelmi szempontból a tótok délszláv eredetére vonatkozó elmélet nem lehetetlen, a filológiai bizonyítékok azonban hiányzanak.® Skultéty Cambel hipotézisét elvetette, mindazonáltal ennél a kérdésnél soha nem tudott elzárkózni azon beismerés elől, hogy a délszláv nyelvnek igen erős befolyása volt a tót nyelvre, amit ő földrajzi szomszédság következményének tulajdonít. Többször mutat rá a közös sloven, slovensky, slovenka stb., valamint a közös „tót“ elnevezésre. Említi azt is, hogy Gömör megyében a lakosság egy részének nyelvén kétséget kizáróan meglátszik a délszláv hatás (ugyanazt említi Cambel a zólyomiak nyelvéről is), felsorol közös földrajzi megjelöléseket, sőt éppen a „Rastisláv“ névvel bizonyítja, hogy Nagymorvaország lakói csehek nem voltak, mint ezt különösen Chaloupecky igyekezett kimutatni, mert a tót nyelvben és a délszláv nyelvben a „ráz“ és a „rast“ szócsoport sohasem „roz“ és „rosti“, mint a csebben. Ez mindenesetre gondolkozásra késztethet,

¹ Prazsák Albert: „Ceskoslovensky Národ“.

² J. Skultéty: O Slovákoch. 1928. 8. 1.

³ Vocabularium latmo-bohemicum Posoniense.

⁴ J. Skultéty: Nehante lúd moj. Crty z slovenskej minulosti. 1928. 24. 1.

⁵ S. Cambel: Slovád a ich rec. 1903.

⁸ „Ceski Casopis Historicki“. 1903. — „Slovenské Pohľady“. 1903. —

de ennél van még számosabb közös jellegzetesség, az „f” kerülését nem is említve. Így mindenekelőtt, amire Cambel olyan nagy súlyt helyezett, hogy a praesens első személye úgy a tótban, mint a szerb, horvát és szlovén nyelvben sohasem végződik magánhangzóval, mint a cseh, lengyel, orosz nyelveknél. Lehetetlennek tartotta, hogy ez az igealak (pijem, zijem) a tótoknál izoláltan kifejlődött volna, másrészt pedig a természetes fejlődésben nincsen egy Z-től A-ig haladó megfordított rendszer. A délszláv eredet, vagy rokonság kérdését nem tartom lezártnak és egy hivatott, de elfogulatlan tudósra vár ennek teljes megoldása, aki nemcsak politikai elfogultságtól mentes, hanem aki nem angazsálta magát élethossziglan bizonyos rendszer mellé és nem kell félnie, hogy egész építménye felborul, mert a nyelvkutatóknál erről is van szó. Fájdalmas veszteség volt, hogy Cambelt halála akasztotta meg a kérdésben való továbbhaladásban. A csehek rendszerint azzal igyekeznek Cambel jelentőségét leszorítani, hogy azt állítják, miszerint ez a délszláv hipotézis Cambel részéről csak finesse volt arra, hogy a magyar államtól nyelvkutatói munkáihoz szubvenciókat és ösztöndíjakat kapjon. Prazsák ebben a tekintetben Skultétyre is hivatkozik.¹ Ez ismét az ismert cseh módszer egy tette, mely erőszakosan ferdít, hiszen éppen Weingart tanárnak Cambel hagyatékáról írt tanulmányából megtudhatjuk, hogy Cambel hipotézise védelmére egy új munkára készült, melyhez az anyagot 1904-ben kezdte ismét gyűjteni.³ Cambel kitartott elmélete mellett és az, hogy nem volt „modern linguisztikai metódusa és exakt tudományos diszciplínája”, mint Weingart mondja, nem csökkenti hipotézise jelentőségét.

Skultéty, Cambel, Iványi a csehtót nyelvi közösséget tagadják. Ez a fontos. A délszláv eredet kérdése még nincsen megcáfolva, mert a bizonyító anyag még nincsen rendszeresen feldolgozva, csupán a hipotézist ellenzőé. Sokkal élesebben foglalkozik Skultéty Iványinak az újabb korra vonatkozó fejtegetéseivel. Skultéty szerint Masarykéknak nincsen okuk félni a magyar igazságtól, mert... És ekkor felsorolja a régi tót gravameneket. Ezzel szemben az utolsó tíz esztendőben napvilágra jutott adatok igenis megerősítenek bennünket abban, hogy Masarykéknak van okuk félni nemcsak a magyar, hanem a tót igazságtól is. Nem akarok ismét Turócszentmárton, Liptó-szentmiklós, Pittsburg okmányainak szépséghibáival és meghamisításával foglalkozni, ezek közismertek. A népszavazás megghiúsítása, a magyar kisebbség irtása, a tótoknak adott ígéret megszegése, Szlovenszko romlása stb. — talán csak elég súlyos ok lehet annak a Skultétynek szemében is, aki évtizedeket töltött el a Masaryk elleni harcban, melyet éppen füzetével kapcsolatban szükségesnek tartok közelebről megvilágítani.

Midőn Stefanek Antal a „Slovensky Dennik” szerkesztője, később csehtót közoktatásügyi miniszter, 1914-ben felvetette a kérdést, hogy célszerű lenne a tót irodalmi nyelvet felcserélni a cseh irodalmi nyelvvel, Hurbán Vajansky a következő nyilatkozattal felelt: *

„Egy szóval a tót nyelvet, mint rongyot akarja eldobni. És milyen porig lealázó módon! A tót nyelvet nemcsak fejletlennek, hanem fejlődésre kevésbé alkalmasnak is nevezi. Atyáinknak egész, részben véres munkáját a sárba, a kerítés mögé hajigálja. Nyelvünk, melyről még tisztességes csehek is hódolattal és hízgelően nyilatkoznak, melyet Lamansky Vladimír, szabadszellemlű, tiszta szlávnak nevezett, legyen tehát ki-rekesztve az irodalomból és a művelt életből, legyen kivéve és pedig a szégyen, a megalázás és a köznevetség pellengéréen. A tót érdekeknek milyen nagy árulása ez, a nemzetnek és szent ideáljainak, történelmének, költészetének, legmélyebb lelkületének milyen undok ócsárlása ez!”

¹ Prazsák Albert: J. Skultéty. 68—69. 1.

² Milos Weingart: Prispěvky k Studium slovinciny. 7. 1.

³ „Národnie Noviny”. 1915 szeptember 14.

Stefánék már ekkor, valószínűleg a csehtót maffia megbízásából, a csehtót nemzetegyesítési tervek megkönnyebbítésére és a cseh aspirációk igazolására kísérletezett a nyelvkérdéssel, mert ha eszméje helyeslésre talált volna a tót nemzet körében, akkor ez jelentősen megtámasztotta volna a cseheknek Felsőmagyarországra vonatkozó követeléseit, hiszen csak reá kellett volna mutatni, hogy a tótság a cseh irodalmi nyelvet fogadta el és elvetette saját irodalmi nyelvét. Ő helyett azonban a tótság reprezentánsai a legelősebben visszautasították ezt az indítványt. Skultéty József egy cikksorozatában foglalt állást Stefánék eszméje ellen,¹ akinek érvelése szerint a tót nyelv, néphagyomány, népköltészet, szokások, népviselet és eredet keveset ér. A tót nyelvterület nem alkot etnográfiai egységet, mert valóságos konglomerátum, melyben cseh, lengyel, rutén, német és magyar befolyások érvényesültek. Szerinte sokkal nehezebb e konglomerátumban a tiszta tót nyelvet megtalálni, mint a germán, román, görög, perzsa nyelvek viszonyát a szanszkritához. Skultéty Stefánékkal szemben a következő szlávistákat idézte: Dobrowszky, Jagic, Kazimir, Nitsch, Broch, kik azt bizonyítják, hogy a tót nyelv tulajdonképpen az ómorva nyelv volt és teljesen független a cseh nyelvtől.² Skultéty Stefánék fejtegetését a „tót nemzet meggyalázásának“ nevezte. Ugyanabban az időben, a tót nemzeti párt lapja igen lojális és a tót-magyar politikai megegyezést hirdető vezércikkeket közölt. Egy ilyen cikkben³ Hurbán Vajansky éppen a csehtót nemzetegyesítés szlovenszkói agitátoraira vonatkozólag a következőket írta:

„Sursum corda, drága honfitársaim! Meg ne tévesszenek titeket meglepő hangok, melyek a lelket megölik, tót ideálunk ellen cinikusan agitálnak és álművelt, tanulatlan floskulákkal akarván megfojtani az egy-séges tót gondolkozást, lábainkat helytelen utakra igyekeznek terelni.“

Ez a Stefánék-féle kísérletekre vonatkozott. Itt ki kell emelnem azt a Srobár által említett körülményt,⁴ hogy a Stefánék által szerkesztett „Slovensky Dennik“-nek 1915-ben a hatóság által elrendelt beszűntetését éppen a tót nemzeti párt turócszentmártoni vezetői iniciálták, mert a csehtót nemzetegyesítési propagandát a tót nemzeti eszmék szempontjából veszedelmesnek és károsnak tartották. Ezt az ügyet Prazsák is említi Skultétyről írt tanulmányában.⁶ Különbösen Srobár összegyűjtött munkáihoz írt előszavában is⁸ kiemeli éppen a „Tót kérdés“ c. könyvvel kapcsolatban, hogy a turócszentmártoni tót nemzeti párti vezetőség határozottan ellenezte a csehtót egyesítési mozgalmat.⁷ Ugyanebben a könyvben olvashatjuk, hogy a cseho-

¹ „Národnie Noviny“, 1915. augusztus 10—12.

² V. A. Francev: Korrespondence Josefa Dobrowszkeho. Dű. II., V. Jagic: Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. — Die ost-europäischen Literaturen und die slavischen Sprachen, stb.

³ „Sursum corda“. Národnie Noviny, 1915. augusztus 28.

⁴ V. Srobár: Famäti z vojny a väzenia.

⁸ Dr. A. Prazsák: Josef Skultéty. — Sbornik filozofickej fakulty university Komenského v Bratislave. Rocmk II. C. 18. 76. 1. — Prazsák természetesen úgy állítja be a dolgot, hogy a „Národnie Noviny“ szerkesztőinek és így Skultétynek és Vajanszkynek csehellenes magatartása a háború alatt a magyar hivatalos körök féktelen nyomása alatt következett be és Mudron Jánost, aki a dologról később írt, hazugsággal vádolja. Ezzel ellentétben Srobár visszaemlékezéseiben írja, hogy Vajansky és Skultéty barátja, a tót nemzeti párt elnöke, Dula Máté adta oda a lapot a hatóságnak és a lapon voltak Hurbán Vajanszkynek sajtóközeli megjegyzései Rothnagel mérnök cikke ellen, aki a „Ceskoslovenská Jednota“ c. propaganda-egyesületnek prágai elnöke volt.

⁶ „Boj o noyy zivot“.

⁷ „Steier Lajos: „A tót nemzetiségi kérdés“ c. könyvében 1912-ben dicsérte Hurbánt, hogy helyesen működik, a Hlasisták azonban veszedelmesek, mert felcserélik tót nemzetiségüket, elcsehersednek és élesen magyarellenesek“ (19.1.).

filek és a turócszentmártoniak között, kiknek egyik vezetője Skultéty volt, „a harcot úgy a nyilvánosság előtt, mint a magánéletben fanatizmussal folytatták“. A Vajanskyhoz intézett levelezésből kitűnik, hogy Hlinka és Skultéty, Vajanskynek csehellenes álláspontját helyeselték. „Skultéty József Hurbánhoz a renegátokról írt, akik Prágában tönkretették a lelküket“. ¹ Maga Hurbán Vajansky „még 1916-ban, röviddel halála előtt egy levélben óva intette Rázus Mártont⁸ a cseh szellemről“. ⁸ Hasonlóképpen Srobár is kijelenti visszaemlékezéseiben, hogy Turócszentmárton egészen a háború végéig tartott csehellenes álláspontja mellett. ⁴ A Hurbán-Skultéty politikai és szellemi vezetése alatt álló tót nemzeti párt mindig csehellenes volt. Igen jellemző adatokat közöl erről Stefáneknak egyik tanulmánya. ⁶

A múlt század kilencvenes éveiben a Bécsben tanuló tót diákság között szakadás történt. A „Národ“ c. irodalmi egyesületük két csoportra bomlott: csehofilekre, akik Masaryk befolyása alá kerültek, és a turócszentmártoni tót nemzetiekre. Az utóbbiak „kinevették a cseheket, akik állítólag elrontott szlávok, nyelvük elnémetesedett, nem hangzatos“, nincsenek nemzeti énekeik, eredeti viseletük, szokásaik, tehát nem eredeti tiszta szláv nép.

„Szeműkre vetették a cseheknek a hamisságot, a goromba és nem szalonképes szokásokat, a kintomátságot stb.“ „Kollégáimnál mindenben egy érthetetlen idegenkedést láttam a csehekkel szemben, a szokolmozgalmat komédiásságnak tartották“. ⁶

Az egyik oldalon állt Masaryk, a másik oldalon Hurbán Vajansky Szvetozár és mellette az a Skultéty József, aki 1918-ban Masarykéknak pártjába átfutott és Párizsban a csehtót nemzetegység mellett érvelt, mint a cseh bizottmány tót szakértője és aki 1921 augusztus 8-án emfázissal lelkesedett Masarykot üdvözlő beszédében a csehtót egységért. Skultéty haraggal írt azelőtt Masaryk ellen. Hogy mekkora gyűlölség uralkodott a két tábor között, mutatja Hurbán Vajansky naplójának egyik részlete, ⁷ melyet a szegedi államfogházban írt:

„Különös és szomorú jelenség Nyugaton a lelkileg száraz Masaryk Tamás Garrigue. Nem nehéz félreismerni ezt a fél kómikus, fél tragikus alakját a „mérsékelt radikális“-nak, „az r nélküli nem cseh csehnek“, „az udvari tanácsosi allűrökkel bíró szocialistának“, „a professzomak, aki egész éven keresztül a katedra körül lézeng“, „a ténylegesen megbukott filozófust“, „a polónista russzistát“, „a szintézis minden nyoma nélküli pánszlávot“, „az embertelenül kegyeden és bosszúálló humanistát“, „a múlt és jelen nélküli embert“, akit az áradat visz, aki mindent meg akar semmisíteni, direkte beszenyezni, „a stílus és tehetség nélküli író“. És habár az ellenséges erők nagyok és bőkezűen dobálják a pénzt, egy ilyen szomorú alak, aki bizonyos nyakassággal és szemtelen fellépéssel bír, még sok kellemetlenséget és nyomort főg ránk hozni“.

„Akkor természetesen még nem ismertem ennek az embernek egész sötét rosszóságát, aki könyveket kritizál, melyeket nem olvasott, csupán mindössze a lapokat átforgatta, akinél a hazugság mindig kéznél van, azonban örülök, hogy érzésem meg nem csalt, amiképpen általában kevésszer szokott cserbenhagyni. Nohát ilyen emberek mint én, igazán Kasszandrák! Senkisék hitte“.

Ekkora volt a két fél közötti ellentét. Erről az ellenséges viszonyról még frappánsabb részleteket is lehetne említeni és idézni. Hurbán Vajansky jóslata

¹ Steier: Tót kérdés, 17. 1.

² A tótság mostani legjelentősebb költője.

³ Steier: Tót kérdés, 19. 1.

⁴ „Pamäti z vojny a väzenia“. 61. 1.

⁵ Stefáneknak Antal: „Masaryk a Slovensko“. Bratislava, 1920.

⁶ U. o. 9., 10., ii., 29. 1.

⁷ „Sobráné diela Svetozára Hurbana Vajanského“. Sv. XI. „Doma i na cestách“. 128. 1.

tényleg bevált. A tót nemzetre mérhetetlen bajt zúdítottak Masaryk és tót tanítványai. A baj csakis azért lett ilyen rettenetesen súlyos, mert Vajansky halála után táborának alvezérei és katonái, így mindenekelőtt Skultéty József szőröstől-bőröstől kiszolgáltatták magukat és nemzetüket a cseheknek. Ha átnézzük a turócszentmártoni tót nemzeti pártnak háború előtti kiadványait és lapjait, mindenütt a csehekkel való egyesülés elleni tiltakozást találhatjuk. A „Národnie Noviny“ és a „Slovenské Pohľady“ minden alkalmat megragadtak, hogy a tót nemzeti egyéniséget a cseh befolyásoktól megóvják és megvédjék. Masarykról kötetekre menő tót támadásokat lehetne összegyűjteni az akkori tót lapokból. Ugyanezt tette a tót nemzeti pártnak katolikus szánya is, melyből később a tót néppárt alakult. A Juriga, Tomanek, Hlinka, Szkicsák által vezetett tót néppártiak háború előtti magatartását ebben a kérdésben a következő érvelések jellemzik:

„A mi helyünk Magyarországon, mint szülőföldünkön van, állami egyéniségének az elismerése és az Ausztriával való minél szorosabb és egységesebb viszonylata mellett. A Magyarországon való ezen elhelyezési rendeltetésünk nemzeti szempontból azért is üdvös reánk nézve, mert a németiség nagyobb nyomásától megvéd bennünket“.

„És Magyarország határai biztosítanak bennünket, hogy meddig szabad ausztriai testvéreinknek szántani: a cseheknek és lengyeleknek. Ha ezen határok nem lennének, akkor bennünket tótokat, ezek a testvéri szeretet jelszava mellett már régen szétszedtek volna. Senkisem adja oda a sajátját, még a testvérem sem“.¹

Csemochnak János dr. magyarországi hercegprímásról Juriga, Tomanek, Hlinka lapja a következőket írta:

„Istennek bölcsessége a hercegprímási székbe emelte tót vérünk, földünk gyermekét, földműves munkásosztályunk fiát, vért a mi vérünk-ből, húst a mi húsbunkból, Csemochnak János dr.-t“.

„Csemochnak János dr. nemcsak, hogy vallásos tót földműves anyának a gyermeke volt, hanem az egész tót nemzet töltötte be életét és bensejét. Meggyőződéses és jó nemzeti vezetőink körében növekedett fel és végezte tanulmányait“.

Ezt nemcsak azért idézem, mert Juriga és Tomanek, akik ma a csehek által rendezett hazaárulást perekben tanúskodnak tót honfitársaik ellen, 1913-ban így írtak, hanem, hogy rácafoljak Skultéty azon állítására, mely szerint Nagymagyarországon tót szülők gyermekéből még vasúti ör sem lehetett.

Vajansky és Skultéty lapjáról, a „Národnie Noviny“-ról 1901-ben írta Masaryk folyóirata,² hogy a tótságban ápolja azt a meggyőződést, hogy a tótok a csehekkel nem azonosak és önálló nemzetet alkotnak, azonkívül a szerkesztőségen kívül állók irodalmi közleményeiből a csehtót egységre vonatkozó minden gondolatot kitöröl. A tót nemzeti párt ezen turócszentmártoni főorgánuma és Masaryk napilapja, a „Cas“ közötti viszony jellemzésére szolgáljanak a következő idézetek:

„Ilyen aljas módon, hazugul és ocsmányul ír ünnepeinkről a „realisták“ prágai lapja a „Cas“. Éveken át nem reagáltunk ezen lap kifakadásaira, undorodunk az ócsmány hazugságtól“.

„Ilyen utálatos, aljas, mondhatni perfid feljelentési támadást nem követett el ellenünk még a legnagyobb magyarón sovíniszta sem! Nagy adag diabolizmus kell ahhoz, hogy „szeretjük Szlovenszkót“ jelszó alatt kötelet csavarjanak a nyakára“.³

A Masaryk-féle „Nase Dóba“ viszont azt hangoztatta, hogy a „Národnie Noviny“ és Hurbán Vajansky különösen a cseh kulturális életet ignorálja

¹ „Slovenské Ludové Noviny“ 1913. május 30.

² „Nase Dóba“. Veci Slovenské 1—5. sz.

³ „Národnie Noviny“ 1900. szeptember 14.

a tótok előtt, semmit sem tesz, ami a cseh kultúrának Szlovenszón való előhaladását lehetővé tenné. Egyetlen esetre sem lehet emlékezni, hogy a „Nár. Nov.“ cseh könyvet, azon néhány kivételével, melyek Szlovenszóval foglalkoznak, — a tót olvasó közönségnek ajánlott volna.

„Vajansky, amikor egyszer Prágába érkezett, a cseh irodalmárokkal németül beszélt, nyilvánvalóan értésükre akarta adni ezzel, hogy a tót nyelv annyira különbözik a cseh nyelvtől, hogy a cseh írók meg nem értenék őt“.

„A csehtót kölcsönösség árulóit Vajansky egymásután bántalmazza. Masaryk tanár származására nézve tót, — atyja Szlovenszón született — a tót viszonyokat tanulmányozza és így Szlovenszón akar segíteni, eléggé közismert dolog, miképpen viselkedik vele szemben a „Národnie Noviny“.¹

A turócszentmártoni tót nemzeti párt vezetőinek ezen magatartása nem annyira a csehek és tótok közötti világnézeti különbségekre (haladók, konzervatívok) vezethető vissza, mint ezt a csehek szeretnék elhítenni, hogy a két nemzet közötti nyelvi és etnikai különbséget elfedjék, mint inkább hagyományos és a csehek iránt érzett tót bizalmatlanságra, sőt ellenszenvre. Amit Hurbán Vajansky, mint kíméletlen publicista, a cseh kísérletekről írt, (melyekre vonatkozólag már Franciscy János, a neves tót politikus, Hurbán és Stur kortársa is megírta, hogy a csehek csak akkor állanak a tótok mellé, ha hasznát akarnak belőlük húzni) ugyanazt fejtegette a „Slovenské Pohlady“ füzeteiben nagyszámú tanulmányaiban tudományos eszközökkel Skultéty József dr.^a

Amikor a cseh pénzen alapított „Slovensky Dennik“ a mostani század második évtizedében a cseh propaganda szolgálatában élénkebb tevékenységet kezdett kifejteni, Hurbán Vajansky ismételten tiltakozott a propaganda ellen.³

1914 márciusában Stefának Antal, később csehtót közoktatásügyi miniszter, keservesen panaszkodott a „Slovensky Dennik“-ben,⁴ hogy a tót nemzeti párt turócszentmártoni lapja nemcsak, hogy nem helyesli a tót ifjúságnak cseh iskolákban való iskoláztatását, hanem azt állítja, miszerint „mi a cseh iskolával a tót nyelvet ki akarjuk irtani, a tótokat és a tót irodalmi nyelv művelőit megszégyeníteni és megalázni.“ Itt megemlítem, hogy a Národnie Noviny ezt a cseh propagandát renegátgyártásnak tartotta és tiltakozott ellene, éppen úgy elítélte azt a kísérletet, hogy tót gyermekeket Cseh-Morvaországba ipari és kereskedelmi tanoncokul küldjenek, amit „emberkereskedelemnek“ nevezett. Közvetlenül a világháború előtt a tót nemzeti párt lapja, a „Národnie Noviny“ Maliak József tollából heves támadást intézett a csehtót kölcsönösségi és egységesítési mozgalom ellen és elítélte a Srobár által igazgatott „Prudy“ c. haviszemle ankétjét, mely a csehtót kölcsönösségi viszonylatot választotta tárgyául.³ Ebben a cikkben Stefának a következőket írta:

„Valljátok be Uraim, hogy a cseh nyelv nem jól cseng a fületekben, hogy gyűlölték mindazt, ami cseh, hogy inkább elpusztultok a magyarosítás által, mintsem elhagynátok dédelgetett elméleteiteket és álmaitokat és mi megbocsátjuk nektek összes fecsegéteket a cseh gögről és haszon-

¹ „Nase Dóba“. 1901. u. o.

² A sok tanulmány közül, melynek a csehtót nemzetegység ellen irányuló éle van, felemlítem a következőket: „Proti slovincine“. — Slov. Pohlady, 1903. 3. sz. — „Slovensky Prehled“. — Slov. Pohlady, 1904. 1. sz. — Sloven-cma“. — Slov. Pohlady, 1904. 12. sz. — „Jan Kollár“. — Slov. Pohlady, 1904. 5. sz. — „Proti slovincine“. — Slov. Pohlady, 1909. 5. sz.

³ Cas, 1913. jan. 20. Slovenské veci.

⁴ 1914. március 1. „Národnie Noviny a ceské skoly“.

⁵ „Slovensky Deimik“, 1914. június 24. „Ismét meggondolatlan és buta támadás a csehtót kölcsönösség ellen!“

leségről, pokrokárságról, a masarykizmusról, a cseh nemzet politikai szét-darabolásáról, arról, hogy diákjainknak csak morzsákat juttatnak stb. Mi tudjuk tisztelni az ellenkező véleményt is, mikor a „Národnie Noviny“ tárgyilagos cikket közöl, gondolom Skultéty József tollából, annak idején egész tanulmányt szenteltünk az e kérdésre vonatkozó aggályok eloszlatása céljából“.

Skultéty tárgyilagossága abból állt, hogy gyakran a csehtót nemzetegység elleni érvei között a „Machtverhältnisse“ által diktált állapot változhatatlanságára hivatkozott. Annyira bízott a monarchia fennmaradásában, hogy ezt tartotta a leghatásosabb érvnek a csehtót egységesítés ellen. Később viszont annyira bízott a kis antant a magyarságot végleg letörő gyűrűjének állandóságában, hogy tizenegy esztendeig érdemesnek sem tartotta arra a magyarságot, hogy reá egy pillantást is vessen. Füzete eddig, a magyarságra vonatkozó írásainak mozaikszerű komprimációja, mely a mostani csehtót nemzetegységen alapuló állapotok dicséretével van átszőve. Tarka egymásutánban pergeti le a 19. század magyarosító politikája elleni közismert és a folytonos használatban elcsépeelt adatokat és szemrehányásokat.

Nem bocsátkozom a tudatosan téves adatok részletes cáfolásába, mert ez cikkem kereteit túllépné. Hiszem, hogy Iványi egyetemi tanár úr ezt meg fogja tenni. Könnyű munka Skultéty úrnak ezt az egyvelegét szétszedni. Csupán néhány dologra szorítokozom. Csodálkozom, hogy füzetében agyonhallgatja a tót és cseh politika viszonyát a bécsi kormányhoz. Kétségtelen, hogy a magyar nemzeti politika a múlt század harmincas éveitől kezdve csakis azért élesedett ki a nemzetiségek ellen, mert nem tőlük, hanem attól az ausztriai centralista politikától félt, mely a nemzetiségeket, úgy a szlávokat, mint a románokat, mindig kijátszotta a magyar nemzet ellen. Utalok a tót irodalmi és politikai prominenseknek 1848—49-i szerepléseire, Latourral, Haynauval, Schwarzenberggel és később a bécsi rendőrmiszteriummal való összekötéseire. Nem hallgathatom el a Ferenc Ferdinánd birodalmi terveire való vonatkozásokat sem. Csakis a magyarság harcolt a germanizáció ellen és ezzel megvédte a tótok, románok és horvátok nemzetiségét is. Az egész tót nemzeti mozgalom, a tót nyelv és szellem öntudatra ébredése csakis a magyar renaissance-ban gyökerezik, belőle merítettek példát, önérzetet és útmutatást. Kazinczy, Vörösmarty, Petőfi Arany stb. nyomait, Széchenyi, Kossuth hatását megtaláljuk a tót irodalomban és szellemi életben.

Skultétyről e füzet nyomán ténylegesen fel kell tételeznünk azt, hogy remeteként, a világtól elvonultan él és azt sem tudja, hogy mi történik körülötte, milyen gondok gyötrik Szlovénzók lakosait. Itt van például a kivándorlási kérdés.

Skultéty azt állítja, hogy 1910-ben Észak-Amerika Egyesült Államaiban a népszámlálás már 700.000 tót talált.

„Trianonban annak indokolásául, ami a magyarok ellen határozatok, elegendő lett volna ennek a konstataciója is“.

Ha a kivándorlási statisztikának számai lennének hivatva döntenet a trianoni és revíziós kérdésben, úgy Szlovénzók és Ruszinszók már régen nem lennének a csehtót köztársaság egységének részei, mert Skultéty ezen adata légből kapott. Ugyanis a cseh hivatalos statisztikai kézikönyv második kötete szerint¹ az 1910-iki népszámlálás az Egyesült Államokban összesen 281.707 tót talált, melyben azonban már az ott született második generáció is foglaltatott.² Viszont cseh volt 531.193. 1920-ban a tótok száma

¹ Statistisches Handbuch der esi. Republik II. Prag, 1925. 450. 1.

² 113.233, úgyhogy a bevándorolt első generáció lélekszáma 116474.

619.866, amely számban a bevándorolt első nemzedék 274.948,3 már ott született második generáció 344.918 lelket számlált, míg a csehek száma 622.796 (234.564+388.232) volt. 1908—1918 időszakában az Egyesült Államok tót bevándorlóinak száma 173,846 volt, azonban az onnan kivándorolt tótok 93.412 lelket számláltak, úgyhogy az ottani tót kontingens csupán 80.434 lélekkel emelkedett. Tekintetbe veendő, hogy a kivándorlók túlnyomóan visszavándorlók voltak, akik hazájukba visszatértek. A magyar statisztikai évkönyv szerint¹ 1906—1915 időszakában 59.970 tót tért vissza hazájába. Ezzel szemben ma a helyzet a következő: míg az 1908—1918 időszakban közel 53%-a az Egyesült Államokba vándorolt tótoknak tért vissza hazájába, addig az 1922—27 időszakban az összes, a világ minden tája felé szóródó szlovenszkoí (magyar, német, tót, rutén) kivándorlóknak csupán 19%-a. A kivándorlási kérdésről már megemlékeztem egyszer⁸ és kimutattam, hogy ilyen arányok mellett a csehtót nemzetegység aranykorszakában a tótság hamarosan ki fog pusztulni és helyébe tódul a cseh elem. Skultéty csapja csak fel az Ottó-féle cseh kereskedelmi lexikont, a következőket olvashatja benne:

„Szlovenszko gyarmatunk lesz. Téves felfogás, hogy gyarmatnak nem szabad az anyaországgal szomszédosnak lenni; példa erre Oroszország Szibériával“.³

Vagy pedig már nem szokta-e olvasni régi és elismerten jól szerkesztett újságjának mai leszorított és majdnem letört kiadását? Megtudná, hogy mint kényszerűl vándorbotot ragadni tót nemzete, mint ragadják meg kenyérlenség és üzleti spekuláció, lelkiismeretlen és buta politika vas-karmai és viszik messze sötét idegen országokba. Megtudhatná, hogy a csehofil tót szenátorok és cseh követek Marokkóba akarják telepíteni a tótokat.⁴

Ami Skultétynek az iskolakérdésre vonatkozó érveléseit illeti, teljesen alaptalan azon állítása, hogy 1918 előtt tót tanulók csak kivételesen látogatták a közép- és felsőiskolákat. Az 1915-iki magyar statisztikai évkönyv szerint az 1914—15. tanévben Szlovenszko 45 középiskoláját 12.204 tanuló látogatta, az egész ország középiskoláinak tanulói közül 6604 beszélte a tót nyelvet. A felsőmagyarországi körzetben szereplő sok tót ügyvéd, lelkész, pap, orvos, jegyző, tanító, tisztviselő, bankhivatalnok stb. mind középiskolát végzett. Ma 42 szlovenszkoí középiskola tanulóinak száma 15.978. A növekedést két körülmény okozza: a lányoknak gimnáziumi térfoglalása (3355) és a tót lakosságnak, a falusinak is, mesterséges módon való beszorítása a középiskolákba, a magyar elemnek pedig kirekesztése (10.587 tót és 3607 magyar). Csak nemrég beszélt Englisch cseh pénzügyminiszter a középiskolák túlprodukciónjáról és a csehtót középiskolát végzettek elégtelen képzettségéről. Ezen egészségtelen állapotot, mely a falusi lakosságot megmérgezi, a következő és székében használatos tót mondás jellemzi: „ja pán, ty pán, akto budehusy pást?“ „En is úr, te is úr és ki fogja a libákat őrizni?“ Ez az érem másik oldala, mikor Skultéty a felett örvendez, hogy 500—600 tót tanulója van egy-egy középiskolának. Különbö a szlovenszkoí kirakati tanügyi politikáról Skultéty áradásaival szemben a következő legfrissebb adatokra utalunk, melyek hozzá közelálló lapokban jelentek meg és arról

¹ XXIII. kötet. 1915. 55. 1-

² Magyar Szemle, 1930. 1. sz. Az őslakosság szervezkedése.

³ Ottuv obch. Slovník. Red. Jozef Pazourek. II. 1917.1. Lásd „Slovák“, 1927. júl. 30.

⁴ „Slovák“ 1929. április 30. és május 30. Ott található a „Národnie Noviny“ cikkét is.

szólnak, hogy Szlovenszko északi részében még mindig romokban hevernek a világháborúban szétlőtt népiskolák. Községi, valamint polgári iskolák minden épület híján és Szlovenszko egyéb részeiben, számos tót községben, úgyszólván disznóólakban tanítanak.¹

„A kifogás, hogy nincsen tót tanár, már rég elveszítette az aktualitását. Hiszen egyetemünk tanárai tizenegy év óta elég idővel rendelkeztek, hogy megtanuljanak tótul. Ha a török egyetemen adnának élő, bizonyára már régen megtanultak volna törökül. Frazsák dr. úrnak Stur romantikus, a tót nyelv átmeneti nyelv, Bemolák magyarón, a tót történelem szelleme az irredenta autonómiai kísérlete. Másutt ilyen tanárnak nem is volna szabad a diákság előtt mutatkoznia“.¹

Skultéty, amikor a magyarosítás elleni küzdelmükről és szenvedésekről ír és költ epopeiákat, nem látja a sokkal szomorúbb jelent, melynek képét a tót politikai élet egyik vezetője, Monsignore Hlinka, éppen karácsony napján rajzolta:

„A tót nemzet nincsen meglegedve, nem örül és nem vig. Nagyon sokan, nagyon sokan fiaid közül elhagytak és elarulták jogaidat“. „Ezer éven keresztül magyar trikolor alatt hajóztál, a magyar kultúrához, nyelvhez és iskolához kellett alkalmazkodnod. Ezért viszont a jóllakásig volt kenyered“.

Míndezt egy 1918 óta használatos tót közmondás is kifejezi — igen becses adalék a „Matica“ közmondásgyűjteménye részére: „Kym sme vaveli „kézit csokolom“, mali sme chleba az pod stolom, odkial mluvime má úcta, mámé len prázdne ústa“. „Amíg azt mondtuk, hogy kezeit csokolom, annyi kenyertünk volt, hogy még az asztal alatt is volt, ma mikor azt mondjuk, hogy „má úcta“,⁴ üres a szánk“.

Érthetetlen, hogy Skultéty ma a magyarság ellen vagdalkozik, holott erről a részről semmilyen veszedelem nem fenyegeti nemzete létét, mint ezt ő maga is kijelenti, mert a magyarság szerinte mint erőtényező, már számba sem jöhet, — el van intézve! Minek fecsérli tehát azt az erőt, melyet ott, ahol szükség van rá, jobban tudná nemzete fennmaradása érdekében felhasználni? írásában mindig a tót nemzetnek a csehektől való különböző egyénisége mellett érvelt, nemzeti nyelvének különállása volt mindig főprinzipiuma. A tót népnek teljes és szuverén nemzeti szerepre való hivatottságát hirdette mindenkor. Ezt azonban a csehtót nemzetegyesítés tette és teszi lehetetlenné. Ma már, a köztársaság második évtizedében félreérthetetlen brutalitással kezdik a tót nyelvet nemcsak kizorítani, hanem orthographiájában és szókincsében csehé átalakítani. A cseh és csehoofil tót politika azt hirdeti, nincsen tót nemzet, hanem csak csehtót nemzet és csehtót nyelv, melynek a tót nyelv csupán egy idiómája, sőt a helyzet már oda fajul, hogy egy tíz milliónyi egységes cseh nemzetéről beszélnek a történelmi területeken. Ennek a törekvésnek, a tót nemzet elpusztításának és a cseh sírban való elhantolásának száználmas munkása éppen ez a csoport, mely ellen Skultéty az államfordulat előtt harcolt. A Hodzsa, Srobár, Stefanek csoportja, mely a „Hlas“ c. folyóiratot adta ki. Különösen Stefanek Antal dr. hirdeti most a nyelvi tekintetben is oszthatatlan egésszé való egyesítést. Azt mondja, hogy nincsen tót nyelv, a nagyobb egységes nemzet alakítása előnyösebb, mint a kisebbé.

Itt lenne Skultéty harci bárójának hivatott dolga, nem pedig a magyar-

¹ „Slovensky Dennik“ 1930. január 14.

² „Národní Noviny“ 1930. január 5.

³ „Slovák“ 1929. december 25.

⁴ Cseh köszöneti mód, kb. megfelel az „alázatos szolgája“ formának.

ság ellen, mely sem a tót nyelvet, sem a tót nemzetet nem pusztította el és nem is akarja elpusztítani. Ezer esztendőn keresztül megőrizte népi, nyelvi sajátságait a magyar korona védő palástja alatt a tót nemzet. A csehekkel való egy évtizedes közösségben máris tót nemzeti halálról ír sejtelmesen a tót publicisztika. Azon cseh törekvésekkel szemben, melyeket Stefanek reprezentál, egy hosszú és érdekes cikksorozatot közölt a tót néppárt orgánuma, mely összegyűjtötte a csehtót nemzetegyesítés elleni tót ellenvetéseket, melyeknek nagy része éppen Skultétytól ered:

„A Stefanek-féle csehtót nemzeti eszme, mely a hlaszisták propagandáján alapul, nemhogy megvédte volna a tótokat a nemzeti haláltól, hanem azt céltudatosan számukra előkészítette, mert előkészítette átót nemzet beolvasztását a csehbe.“

„A csehtót nemzeti eszme úgy, ahogyan ezt Stefanek óhajtja, nem hogy megnyitná a tótok részére a világ kapuit, hanem éppen ellenkezőleg, megnyitja a sír kapuit, mert arra törekszik, hogy kitöröljön bennünket a nemzetek sorából és letaszítsa a tót nyelvet az irodalmi nyelv piedesztáljáról.“

Ez a tényleges szlovenszkói helyzet és ezért nem volt érdemes sem Turócszentmártonban, sem Párizsban a cseheknek olyan nagy szolgálatokat tenni, mint Skultéty és alázatossággal Masaryk előtt ekebegni: „Klanime sa Vám hlboko!“ Csonkamagyarország részvétellel nézi a tótság vergődését) mely vezetői bűneinek következménye. Ezek valóságos harakiri politikát folytatnak. Ennek a nemzeti harakirinek egyik része bizony Skultéty 1918 utáni magatartása, melynek terméke az említett füzet is. Ma 1930-at írunk és Skultéty még mindig 1918 szellemében ír és a magyarság ellen ontja haragos sorait. Nem lenne-e jobb, ha ezt a csehekre bízna, akik ezt amúgy is teszik és ő körülnézne saját portáján, mely néptelenedik és pusztul, azonkívül irreleváns nyelvutató és népvándorlási kérdések miatt nem sértegetné és riasztgatná azokat, akik úgy izolált nemzete, mint ő iránta részvétellel viseltetnek«

STEIER LAJOS

GAVRILO PRINCIF

BUKOTT, kicsapott diák és tüdőbajos nyomorék. Bosznia-hercegovinai Szerb, pravoszláv vallású és alig 19 éves. Eléggé nyomorúságos balkáni községben születik, Oblájban, a livnói kerületben. Szegénység ringatta és szegénység kísérte börtönéig. S mégis ennyi jelentéktelenség ellenére, a világháború kiobbantója, annyi nép, ország és trón megdőntője.

Valahogy úgy tudtuk eddig, hogy a történelmet többnyire a heroszok, a nagyok írják és csinálják s íme, 1914 nyarán, egy senki indítja útnak az eddigi história egyik legnagyobb eseményét, azt a vérzivataros világháborút, amelyet Genf és Hága ma is nyögnek.

Most újra Európa-szerte aktuálisá lett Gavrilo Princip neve. Még Scotus Viator is,¹ a délszlávok leglelkesebb nyugati protektora, propagatora és szerecsenmosója is feljajdul, hogy a közönséges orgyilkosnak márványtáblát szentelnek Szerajevóban, pravoszláv püspöki díszistentisztelettel, parádés katonai asszisztenciával és „kultur-egyesületek“ lobogóinak tiszteletadásával. Az egész Nyugat etikai érzéke, amely különben eddig Principről

¹ L. Magyar Szemle, 1930. VIII. köt. 3. sz., Balogh József cikkét.

szeretett szégyenkezve hallgatni, most fellázad az orgyilkosság hivatalos, márványtáblás glorifikálása miatt. Ha későn is, de mégsem egészen elkésve.

Nem lesz hát felesleges, ha itt mi is megemlékezünk Gavriło Princip-ről és éppen szerb szem- és fültanuk feljegyzései és adatai alapján.¹

Gavriło Princip csak VIII-os belgrádi gimnazista volt, de már tökéletesen balkáni, fanatikus nagyszerb. Ha el is bukik gimnaziális tudásban, ám nagyszerű tudója a balkáni nagy szerb forradalmi, terrorisztikus eszméknek.

1914 október 17-én Curinaldi tárgyalási elnök felolvastatja „Horvátország harcban a szabadságért” című pamfletét, amelyet Belgrádban adott ki 1912-ben a Piemont-nyomda, névtelenül, s amelyet onnan terjesztettek el a Fekete Kéz és a Narodna Odbrana ágensei és tagjai a boszniai középiskolások és tanítóképzősök között. A pamflet arról szólt, hogy Horvátországnak egyesülnie kell Szerbiával és pedig forradalommal, erőszakosságok által és terror útján. Az elnök megkérdezi Frindpet, hogy megfelelje ez az eszmenet az ő felfogásának?

„Princip: Megfelel és pedig még sokkal nagyobb mértékben is. Én, ha tehetném, megsemmisíteném Ausztriát.”

Elnök ezután elolvastatja az „Egy hős halála” című broszúrát, amelyet „Bosszúálló” álnéven, Vladimir Gacsinovics írt, Varesaninnak, Bosznia-Hercegovina egykori kormányzójának merénylőjéről, Bogdan Zserajicsról. A könyvecske bevezetése ez:

„Minden elnyomás ellenére, a szerb nép mégis életjelt ad magáról. Azok adják meg, akik eljövendők. Az ifjú szerbek a lelkek forradalmosítását készítik elő, azok a fiatalok, akik jövendők. Ilyen fiatalok igenis vannak, akik életüket áldozzák az egyetemes jó érdekében. Vannak és lesznek. A lelkek és nézetek forradalmát hirdetik s a szabadság eszméjéért való meghalásnak, új dicsőséges morálja születik meg. Ezért a dicső eszméért ontotta vérének Sarajevó utcáin Bogdán Zserajics.”

„Elnök: Prindp, mit szól ehhez?

Princip: Dicsőség Zserajicsnak! Csak ennyit.

Elnök: Dicsőség Zserajicsnek?! A tárgyalást felfüggesztem.”

A bíróság megrovásra ítéli Prindpet és megfenyíti, ha tovább is így beszél, kizárják a tárgyalásról.

„Princip: A figyelmeztetést tudomásul veszem. De ez az én meggyőződésem.

Premuzsics védő Principhez: Mióta lett ön nyílt nacionalistává?

Gavriło Princip: Két évvel ezelőtt kezdtem foglalkozni a nacionalizmus eszméjével.

Elnök: ön azt mondta, hogy Szerbiának morális kötelessége, hogy mint a délszlávok szabad része, felszabadítsa, mint szabad állam is, a többi nem szabad jugoszlávokat?

Princip: Igen, de nem most, mert most Szerbia fáradt.”

„Princip: Én már régen elhatároztam, hogy merényletet követek el. Még azelőtt, mikor Sarajevóban voltam, határoztam el, hogy merényletet követek el. Éjjelente sokat jártam ki Zserajics sírjához. Egész éjjeleket tudtam itt eltölteni. Elgondolkoztam viszonyaink felől, nyomorult helyzetünkről, öröla² és itt határoztam el magam a merényletre. Zserajics sírjánál megesküdtem önmagámnak, hogy akármikor, de elkövetem amerényletet.”

„Malek védő Principhez: Hallja Prindp, magyarázzon meg nekünk néhány dolgot, ön azelőtt azt mondta, hogy bosszúból követte el a merényletet, mert a bosszú édes. Most meg azt mondta, hogy az egyesü-

¹ Nova Europa, 1925. XI. köt. Branko Csubrilovics cikke: Néhány gyorsírási kivonat a sarajevói tárgyalásról. 1914. okt. 12—28.

² T. i. Ferenc Ferdinándról.

lés érdekében követte el a merényletet, önben tehát a merényletnél melyik momentum volt az erősebb: a személyes vagy a politikai?

Princip: A személyes. No de azért a másik is erős volt. Egyenlő volt mindkettő.

Feldbauer Principhez: Princip, hiszel az Istenben?

Princip: Én ateista vagyok.

Feldbauer: Természetes dolog, hogy Princip, aki elkövette ezt a cselekményt, megmarad mind amellett, amit először mondott s azon van, hogy a maga és a mások bűnét is magára húzza. Semmit sem akar másnak átengedni s mindazt, amit a tárgyalás és még a vizsgálat folyamán is megtudtunk, azt mások mondták el.

Ez Gavriło Princip jelleme, amelyet saját szavaival festett meg önmagáról a vádlottak padján ... az ő általa már felidézett háború dúlásai közepén. Később maga jelenti ki, hogy nem sajnálja Ferenc Ferdinánd halálát és nem bánta meg tenét. Konzekvens, makacs, fanatikus, hitetlen, terrorista nagyszerb, akinek csak egy vallása volt, mint maga mondja: a mindén szerbek egyesülése. Azért gyilkolta meg Ferenc Ferdinándot, hogy az 6 halála árán, Szerbia egyesítse a nem szabad délszlávokat „Ausztria járma alól.”

Tulajdonképpen és a valóságban azonban nem ez a rossz diák követte el a szarajevói orgyilkosságot, nem ez a történelmi öntudat-és felelősségnélküli senki, hanem az a félművelt balkáni nagyszerbizmus követette el vele, amellyel Belgrádban ennek az eszmének az hordozói őt teleítették. A történelemnek elsősorban ezt a szellemi felbujtót kell megkeresnie és megtalálnia s a vádlottak padjára ültetnie. Igazságos ítélet kimondása végett. S ez a feladata nem nehéz: A Fekete Kéz tisztí összeesküvői voltak a felbujtók, ugyanazok, akik oly csúfságosan gyilkolták meg királyukat, Sándor királyt, s akik a balkáni háborút is kiprovokálták.

Hogy ezt a tételnket igazoljuk, egy kicsit messzebbre kell néznünk, legalább röviden. A szlávokat általában a modern Európa történelmi színpadára Nagy Péter kényszerítette, kancsukával. Történelmük történelmi kereteit tehát az Ő félvad ereje szabta meg. De az ő általa megrajzolt keretet az „aufklárista“ II. Katalin cárnő töltötte meg szláv expanzív politikai törekvésekkel. Később a szlavofilek, Akszakov Iván és társai, rakták le ezeknek a törekvéseknek a pravoszláv alapelemeit. Ezen a pravoszláv és nagyszerb címen találjuk meg ezentúl Oroszország kezét minden balkáni törökellenes mozgalomban és lázadásban. Oroszország segítségével függetlení Bulgáriát s ugyanez az orosz szellemi és anyagi támogatás, biztatás segíti el a szerbséget a független fejedelemségig. Ebből az állandó orosz pravoszláv támogatásból nő ki később Szerbiában, — amelynek 1802 óta minden sikerül egész a mai Jugoszláviáig, a nagyszerb gondolat, az összes szerbek egyesítésének eleven dogmája. Amikor pedig Milán, a király, francia mintára megszervezi és megteremti a modern szerb hadsereget, ez a hadsereg lesz ezután zászlóvivője a nagyszerb gondolatnak. Minden új szerb kaszányában ez a hadsereg tanítgatja a szerb népet Dusan-cár össz-szerb birodalmának megvalósítandó eszméjére. Innen van az a csodálatos tény, hogy a szerb nép egyeteme éppolyan nagyszerb volt, mint a tisztjei, politikusai, írói és költői is. 1903-ban Risztics, Dimitrijevic-Apisz, Zsivkovic tisztí, összeesküvő klikkje már azért gyilkolja meg Obrenovic Sándor királyt és Draga feleségét, mert ausztrófil politikát mert folytatni, amely így ellentétben állott a minden szerbek egyesítésének posztulátumával. Ebből az ad hoc királygyilkos, összeesküvő társaságból született meg 1911-ben az „Egyesülés vagy Halál“ szervezet, vagy közismert néven a hírhedt „Fekete Kéz.“ Ez a retentő klikk szervezi meg a komitácsi

¹ U. o. 491—500. old.

bandákat, amelyek Törökország területére való céltudatos és folytonos betörésekkel kihívják az 1912—13-as „balkáni háborút“, a „balkáni elnyomott kereszténység felszabadításának“ álszent jelszava alatt. Ebben a háborúban az a boszniai-hercegovinai szerb ifjúság, amely már hallott otthon is a nagy-szerb egyesülésről, és éppen a Drinán túlról jött szerb propaganda révén, meglehetősen csoportokban sietett a komitácsi bandákba. Ezekkel került el Tankosics őrnagyhoz, aki akkor a komitácsik vojvodája volt, Gavriło Princip is. Tankosics, a nagy vajda, a kumanovoi ütközet komitácsi „hőse“, nem veszi fel a bandába, mert beteges és gyenge, de azért nem engedi el többé a karmai közül, hanem elviszi Dimitrijevicshoz is, a Fekete Kéz nagyeszű fejéhez. Így lesz Prindp feladatává ezentúl: összeköttetést fenntartani a bosznia-hercegovinai „omladinával“, nagyszerb ifjúsággal és közöttük aterrorakciókat szervezni, szítani és végrehajtani. Emlékszünk Dimitri je vies egyik mondására, hogy a szerb tanuló ifjúságot mindenütt meg kell szervezni, mert azok mindenre készek és megértik a nagyszerb ideát.

Ennek az ifjúsági szervezkedésnek egyik neves tagja így ír erről: „Krajinában ezt a harcos organizációt a Narodna Odbrana képviselte, amely territoriálisán és szellemileg is, a bizalmas és hazafias emberek egész láncolatával állt összeköttetésben a Központtal, amelynek odaát, Szerbiában Dragutin Dimitrijevicshoz volt az élén. A „Körök“ csak a szomszéd „Köröket“ ismerték. Az érintkezés igen erős volt és mindenkor képes arra, hogy híreket hozzon és parancsokat végrehajtsa. Sifferünk is volt“.¹

Az ifjúság tehát így „Körökbe“ tömörült, amelyek közül a legaktuálisabb a tuzlai volt, már csak a Szerbiához való közelség miatt is. Ennek a „Körök“ volt a tagja Prindp és a merénylők nagy része is.²

Tomics Bozsidar, egyik diák-vádolt, illetve gyanúsított, a tuzlai „kruzsokról“ ezt vallja:

„Én az ötödik gimnáziumtól fogva voltam tagja ennek a szervezetnek. A szervezetnek mintegy 25 tagja volt. Így volt kezdetben. Hogy a megalapítására az indítás honnan jött, azt nem tudom. Nem tudnám azt sem, hogy kezdetben is volt-e már alapszabálya. Nem volt azért, mert féltünk, hogy a professzorok kezei közé kerülhet. Ennek az évnek a második felében a szervezetet megreformálták. A szervezet szabályzata a „Nemzeti Egység“ szabályzata szerint alkotott meg. Az így megreformált szervezetnek már 30 tagja volt, néhány horvát is csatlakozott. Én egy dubrovniki diáktól kaptam ezeket az alapszabályokat. Hogy ki szerkesztette, nem tudom“.

Abból a célból azonban, hogy a saját adataival illusztráljuk a Fekete Kezet, amely a Narodna Odbrana segítségével is szervezte a monarchia délszláv tanuló ifjúságát, idézzük alkotmányából ezeket a szakaszokat:

»4. §.

Feladatának teljesítése végett a szervezet:

1. Jellegéhez képest befolyást gyakorol minden hivatalos tényezőre Szerbiában, mint Piemontban és minden társadalmi rétegére, valamint az egész társadalom egész életére.
2. Végrehajtja a forradalmi szervezést mindazokon a területeken, ahol szerbek élnek.
3. A határon túl minden eszközzel küzd ezen eszme ellenségei ellen.
4. Barátságos összeköttetést tart fenn mindazokkal az államokkal, népekkel, szervezetekkel és egyes személyekkel, akik barátságos érzülettel viselkednek Szerbia és a szerb faj iránt.

¹ Nova Europa, 1925. XI. köt. J. Z. cikke: Boszniai háttér a háború alatt.

5. Segítségére lesz azoknak a nemzeteknek és szervezeteknek, amelyek nemzeti felszabadulásukéért és egyesülésükért küzdenek.

7. §.

A Legfőbb Központi Igazgatóság áll a szerb királyságbeli tápokon kívül az összes szerb területek, ú. m.: 1. Bosznia és Hercegovina; 2. Montenegró; 3. Horvátország, Szlavónia és a Szerémség; 4. a Vajdaság; 5. a Tengerpart egy-egy teljhatalmú megbízottjából.

2. §.

A szervezet a kulturális harcnál többre becsüli a forradalmi, amiért is működése titokban marad a szélesebb rétegek előtt.¹

Ennek a szubverzív szervezetnek volt tagja Gavriilo Princip és merénylő társai. Ebben a légkörben nevelkedett fel, ezeknek az eszméknek a hatása alatt a degenerált diák s az innen származó parancsoknak volt csupán az éretlen vak végrehajtója akkor is, amikor két kitünően célzott lövéssel leterítette Ferenc Ferdinándot és ártatlan feleségét, Hohenberg Zsófiát a vidovdán szerb nemzeti bosszú napján, a Latin Hid közelében, a Miljacska partján.² Hogy Dimitrijevic³ határozta el a trónörökös meggyilkolását, azt az a tény is igazolja, hogy a Fekete Kéz ülésén éppen Dimitrijevic terjesztette elő a tervet. Oka a főherceg meggyilkolásának az volt, amiért Sándort is meggyilkolták: veszélybehozta a nagyszerb egyesülési aspirációkat szlávbarát trializmusával.

A történelem felelőssége tehát nem a senki Gavriilo Principé, hanem azé a balkáni nagyszerbizmusé, amely szervezetbe tömörülve alapszabályszerűleg és a saját „alkotmánya” alapján tört idegen állam területének forradalmosítására, erőszak, terror, bomba, revolver által. Annál súlyosabb ez a felelősség, mert erre a célra az éretlen, félművelt ifjúságot használta fel. Lehetetlen, hogy a történelem ítéletet ne mondjon az olyan nemzeti aspirácók felett, amelyek barbár eszközökkel, komitácsi erkölccsel, egy világégés árán és romjain haladnak tovább.

Gavriilo Princip Bdgárból indult el Grabez társával Szarajevóba, a merénylő végrehajtására. „A bombákat és revolvereket Ciganovicstól (egy boszniaitól, aki tisztviselő volt Bdgárban) és egy volt komitácsi vezértől, Tankosics őrnagytól (akinek Ciganovics, mint komitácsi szolgált) kapták.” Hogyan kerültek Boszniába? Tankosics egy határőrtsz-t őrnagyhoz küldte őket, aki viszont Pandurovics kapitányhoz küldte le a merénylőket Loznicába. Itt kdték át a Drinán, egy szerb paraszt csónakján. A határőrtsz-t parancsnokai a Fekete Kéz tagjai voltak.

A fegyveres merénylők hatan voltak: Princip, Csabrinovics, Grabez, Csubrilovics, Popovics és Mehmedbasics. Az első három Bdgárból érkezett, a másik három Ilics szervezte. A merénylő csak az első kettő követte d.⁴ Csabrinovics dobta a bombát, amdy nem találta d a trónörököst, a két halálos revolverlövést Princip adta le, akit Tankovics őrnagy tanított tíz napon át revolvercélzásra. Valamennyinél volt dankáli is, hogy magukat megmérgezhessék, amire azonban nem jutott idejük.

Csupán még ennyit. Szentanúk és fültanúk állítják, hogy Csabrinovics

¹ U. o. 1922. VI. köt. 6. sz. és Növi dist, Spalato, 1921. dec. 9—14. sz.

² U. o. 574. old.

³ Dragutin Dimitrijevic-Afisz, vezérkari ezredes, a katonai hírszerző osztály főnöke volt s a Fekete Kéz megalapítója.

⁴ U. o. 490. old.

nem sikerült bombadobása után, Ferenc Ferdinánd, Szarajevó előljárósága előtt így szólt: „Tehát Tiszának mégis igaza volt.“¹

Gavrilo Princip pedig a börtönben verset írt: hogy meg kell halnia annak, aki élni akar. Persze, a maga hőstettére gondolt.

Gavrilo Princip atheista volt, ahogy maga vallotta, de élt mégis egyetlen barbár hit benne: „Én, ha tehetném, egyetlen ütéssel agyonzúznám azt a ringyó Ausztriát“.⁸

Hogy ilyen vad barbarizmusért márványtábla jár ki, dízsírhely, utcanevek, egyesületek neve... mily bárdolatlan ízlés és erkölcs!

BERKES JÓZSEF

¹ U. o. 573. old.

² U. o. 501. old.

FIGYELŐ

ARANY JÁNOS FIATALKORA *Voinovich életrajzi művének első kötete*

AZ ELMÚLT ÉV tavaszán szinte észrevétlenül jelent meg Voinovich Géza régen várt Arany-életrajzának első kötete; néhány hírlap vett róla tudomást. A tizenöt soros előhang szófukarsága még titokzatosabbá tette a könyvben s a könyv körül lebegő csendet. A címlapon mindössze egy, ornamentumnak is nézhető csillag jelzi, hogy a könyvnek folytatása is — lehet; az előhangban semmi. Csendes könyv egy halk élet kezdetéről, mely maga is szinte keresi a csendet.¹

Arany első tudományos életrajza s egy jeles irodalomtörténítő új, nagy munkája egyként többet, jobbat érdemeltek ennél a tompa csendnél, mely voltaképpen teljes közömbösséget jelent irodalmi múltunk legszebb, máig is erőteljes hagyományaival szemben. Két éve múlt, hogy e Szemlében szóvá tettük egy, az olaszországi Lettura di Dante-k mintájára megszervezendő Arany-kultusz szükségét;² azt írtuk akkor, hogy a magyar társadalom „egész múltunkkal együtt Aranynak is hátat fordított”. Hogy Voinovich műve figyelmet nem keltett, az további fájdalmas bizonyítéka annak, hogy a nemzet elidegenedett irodalmától, de — ami ennél is fájdalmasabb — azt is tanúsítja, hogy a feltűnést kerülő, elmélyedő, tudós szorgalom magyar napjainkban csekély elismerésre talál. Az a kicsiny, de elég magasrendű szellemi lét, melyet a trianoni magyarság magának még megenged, izolálódott a nemzet élete sodrából, — ma sokkal inkább, mint száz évvel ezelőtt, éppen Arany indulása korában, mikor a csekély számú értelmiségi osztályban lelkes irodalomszeretet lángolt — holott a ma élő nemzedékek megett egy tehetségekben és eredményekben gazdag tizenkilencedik század nevelő hatása áll s a nemzet szellemi létét napjainkban már hivatalok és intézmények szövevényes és nagygigényű apparátusa védi.

Am éppen Arany életének Voinovich által most megrajzolt első három évtizede (1817—1849) igazolja, hogy az intellektuális és művészi értékek kitermelésének* nincsenek dogmatikus módszerei, az általában nem is szervezeti probléma, s hogy a szellemi gazdagság buja tenyészetben tör elő a legsivárabb parlagból is. Arany ifjúkora nagyszalontai, debreceni, kisújszállási milieujének vigasztalansága szinte megindító, és Voinovich gondosan óvakodik a szürke kép szürke hatását a fantázia színeivel élenkíteni. A költő fiatalkorát a biografus olyként látja, mint Paál László látott egy korábbi tájat, s a „manier“-hez annyira ragaszkodik, hogy az előadás még ott sem kap szárnyra, ahol pedig Arany csendes, de oly mély temperamentumának feszítőerejét éreznünk kellene. Ercsey Juliánához való szerelmének, a házasélet boldogságának s az első irodalmi alkotásoknak és sikereknek rajza éppoly fojtott és halk, amilyen Arany hányattatásának és csalódásainak ismertetése a forradalom s a szabadságharc idején. Ebben a költő-

¹ Arany János életrajza 1817—1849. Irtta Voinovich Géza. (*) Bpest, M. T. Akadémia, 1929. 253 l. 4 kép.

² Magyar Szemle I. (1927) 4. sz.

lélekben minden tapasztalat belül, mélyen belül ver gyökeret; az élmény majd valahol nagykésőn és váratlanul fog kicsírázni, egy-egy ballada-versorban, vagy valamely eposzi alakjának egy mozdulatában.

Az Elveszett Alkotmány, a Toldi, a Murány Ostroma s a forradalmi népiés-hazafias kisebb versek periódusa ez: a költői oeuvre kibontakozását szelée tárgyi alapon ismerteti Voinovich. A Toldi-monda elemeinek vándorútja éppoly részletesen foglalkoztatja, mint a Murány Ostromának lélektani alapeszméje. Az egész, cikkekben elszórt, igen elágazó irodalom feldolgozást nyert; az életrajz margó-jegyzetei egész repertóriumát adják az utolsó két-három évtized Arany-filológiájának. Legértékesebb adatai természetesen a kiadatlan levelezésből erednek, bár Voinovich forrásai különösen gazdagok, hiszen rendelkezésére áll a család szóhagyománya, Arany László jegyzetei, a költő könyvtára. E dús anyag szerfelett gondos és aprólékos feldolgozása hosszú esztendőök munkáját árulja el; semmi ehhez fogható Arannyal eddig nem történt.

Az életrajzíró hűvös, nagyon is hűvös távolságban marad hőstől; elismeréssel szinte szemérmesen fukar, az emfázist kerüli, — retorikamentes könyv ez. Mérséklet, nyugalom, tartózkodás jellemzi, — ezeknek az eredményeknek talán csekély árnyékával is. A költő részletmunkáját látjuk, — az alkotó géniuszához közel még alig férközünk. De nem kétséges, hogy ami ebben az első kötetben hiányzik, a következők bőségesen pótolni fogják. Hiszen ma Voinovichnak csak módszerét és biografikus modorát ismerjük; műve tervét még homály fedi. Jobban felkészült és gondosabb vezetőt képzelni is nehéz. Voinovich nemcsak a szűkebb tárgynak ura: esztétikus, irodalomtörténetíró, szépiró egy személyben, a világirodalomnak s a hazai szellemi fejlődésnek egyként kitűnő ismerője. Ilyen szerzőtől méltán a legjobbat várhatjuk s csak azt kell remélnünk, hogy a következő kötetek hamarosan követni fogják az elsőt.

A könyv kiadójától, a Magyar Tudományos Akadémiától egy nálunk annyira ritka, a maga tárgyában egyedül álló mű — legnagyobb főtítkárnak életrajza! — több szeretetet és áldozatkészséget remélhetett volna. A Könyvkiadó Vállalat kötetei valamikor külső kiállításukban is mintaszerűek voltak. Ezúttal főként a papirossal fukarkodtak. A tizenhat éves kötet vékonyka füzetté zsugorodik, a papiros fás és szürke. A lapfejek helyén a szöveget tartalmilag kísérő „élőfejek“ jól eligazították volna a kereső olvasót s ha a kimerítő név- és tárgymutató bizonyára az utolsó kötet végére kerül is, ezt a magában zárt egésznek képzelt kötetet is fel kellett volna szerelni a gyakorlati használhatóság ez elemi eszközeivel. Az ilyen apró szépség hibákért bőségesen kárpótol a mű maga, mely a mi kicsiny világunkban, de korántsem csak annak mértékével mérve: cselekedet.

BALOGH JÓZSEF

A TÉR SZEREPE A NAGYVÁROSOK ÉPÍTÉSZETÉBEN

A NAGYVÁROSOK PROBLÉMÁI címmel az Országos Széchenyi-Szövetség előadásorozatot rendez. Az előadásokat Rakovszky Iván, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke nyitotta meg február 27-én „A tér szerepe a nagyvárosok építészetében“ című felolvasásával, melyet talán érdemes itt megemlítenünk a Magyar Szemle olvasói előtt, mivel fejtegetéseit ugyanoly törekvések jellemzik, mint folyóiratunk eddigi építészeti cikkeit: szebb, modernebb és egészségesebb Budapestet alkotni a magyarság számára.

Aki jól disztíngvál, jól tanít — ezt a latin eredetű közmondást Rakovszky szava a városrendezésben úgy alkalmazza, hogy csak aki jól disztíngvál, az rendezhet helyesen várost. Rámutatott a terek disztíngválásának a fontosságára, és azoknak legfőbb alapelveire. A Stübben-iskolának klasszikussá lett termegállapításait Rakovszky az új, mozgalmassá átalakult életformákban kristályosította ki. A városrendezési kontárok az ő előadásában csak a régi megállapítások felsorakoztatását láthatták volna, a laikusoknak azonban újat és érdekeset adott; de még sokkal érdekesebb új irányelveket mutatott azoknak, akik ezekben a kérdésekben komoly, igazán mély tanulmányokat végeztek.

A legnevezetesebb négy térforma, a fórum, piac, forgalmi és sétatér, tipikus példáit vetítette ki gondosan megválasztott képek során. A mindenkori városok szíve a fórum, amit az egyházi, a hivatalos és üzleti élet monumentális épületei vesznek körül. A görög agora legklasszikusabb példáján, az Akropolison s a római fórumon tiszta gondolatú árkádos épületek eredetét mutatta be, amik fedett helyet nyújtanak a váratlan záporosó előtt menekülő, országos gyűlésekre összesereglett népek. Végigsíldott minden vezetes fórumjellegű térén. A primitív néger falu terét sem kerülte el a figyelme, sem Nikita fejedelem cettinjei tölgyfájának körmékét, amely a fórum-terek karikatúraszzerű, de rendkívül jellegzetes alakja. A fórum történelmi változatain s a templomelőtti terek leírása után kibontakoztatta a ma városának fórum-terét, céljait és kívánalmait.

„Budapesten a népgyűléseknek és népünnepélyeknek a Tattersallba kell vonulniok, amelynek területe a lóvásár igényeinek megfelelően van rendezve. A középületek által körülvevő Országház-teret túlságosan beparkosították. A tavaszi napsütést élvező közönség gyülekezőhelyéül szolgáló Vigadó-térre pedig satnya akácfák közé kávézó kioszkot állítottak, ahelyett, hogy kikövezték volna márványkövel, s a gyönyörű Vigadó-épület és a Duna között megalkották volna Budapest egyik legszebb fórumszzerű terét.“ Ezzel rámutatott Budapest vezetes „zöld“ politikájára is. Meg merte bolygatni ezt a kényes kérdést. Kényes a kérdés, mert mi sem könnyebb, mint megvádolni valakit azzal, hogy ki akarja irtani azt a kevés zöldtet, ami Budapesten még megmaradt, ki akar vágatni minden fát, amit nemes érzésű lelkeknek okvetlenül szeretni kell. Ez a romantikus álláspont sok szép terünknek okozta valóban méltatlan sorsra való jutását, mert elnémította eddig nyiltszemű, de megriadt kritikusatkat is.

A piacterek kibontakozásának levezetése során a magyar piacterek általános, hosszú háromszögű formájának származását rajzolta. „A város közepe táján levő piac terjeszkedési szándéka és a piacba befutó út mentén építkezni akarók területfoglalási akarata között, néma és szívós küzdelem ejlődött ki. Bent a templom előtt a közérdek volt erősebb. A város közepén a telekuzsorázó akarat megtört azon a közszükségen, hogy a piacot mentül tágabbá kell tenni. Mentül távolabb jutottunk azonban a központtól, annál erősebben tudott érvényesülni a környező telek tulajdonosainak akarata is. Mindig közelebb és közelebb vonultak a piac közepe felé, a vásár mind gyengébben és gyengébben védekezett, míg végül teljesen megszüntette az ellenállást, és itt a tér normális szélességű, keskeny utcává szűkült.“ A levezetést szemléltetően bizonyították a vidéki magyar városok reptüfölvételei.

A nagyvárosok piactérének elvét és jövő fejlődési irányát vázolta, a nagy csarnokok lassan letűnő korát és az úgyszólván gyermekkorukat élő fedett vásárterek új próbálkozásait. Megjelölte az irányt, amit követni kell e téren, egész addig küzdve, amíg a „csúnya és undorító bódék egy szálíg eltűnnek a város más célra rendelt köztéereiről.“

A forgalmi terek szédületes karrierje, a postakocsi indulásától egész a bostoni autóparkig, egy pár tipikus képből felsorakoztatva, előkészítette azt az des kritikát, amelyet Budapest elhibázott forgalmi tereiről mondott. Az Apponyi-téren mutatta be az esztelen forgalmi térelrendezés jellegzetes példáját, ahol hiába követelődnek a legveszedelmesebb helyre összeszorított várakozó autók, a területet elfoglalják előlük a rossz helyre állított szobrok és a csenevész „benzingözben sínylődő” parkkísérletek. A kritika után kivetítette a helyes megoldás elgondolását is, amikor a térdíszítések helyén a várakozó autók sorfala áll.

Bizarr és szabálytalan formájú forgalmi terek múltját ismertetve, a Kálvin-tér formáját vezette le, a Kecskeméti-kapu előtt különböző irányokból összefutó forgalmi utak találkozásával. A tér szabálytalansága azonban nem jelenti minden esetben a forgalom rendezetlenségét is. Külföldi nagyszerű, példákban, a járdaszízek kultúrájának eredményeképpen, a forgalmi eszközök torlódása megoldást nyer. A modern forgalmi terek berendezéseit tanulmányozni kell, mert ezek a forgalmat elosztják és okszerűen levezetik. Ma a jó forgalmi tér nem üres, hanem telve van járdaszízekkel: mondhatni egyetlen nagy járdaterülethez hasonlít, melyet különböző irányokban egymást keresztező és összeszővődő úttek szelnek át. Gondos városrendezőnek az autóvárakozó állomások elhelyezése is kényes és nehéz feladatát jelend. „Most látszik meg, milyen hiba volt a régi belváros apró tereinek megszüntetése, a Városház-tér irtalmatlan kiirtása, s a Gizella-tér, a régi legnagyobb fiakkerstand beültetése.”

A sétateretek képei között felsorakoztak a londoni square-k, majd az uralkodók kertjei után a nagy metropolisok megdöbbenően szép, belső parkjainak képei is. Rá kell eszmélnünk végre, hogy a városfásítást sokkal gondosabban és észszerűbben kell végezni, mint eddig tettük. Nem szabad a zöld területtel a forgalmat sehol akadályozni, de szép középületeinket sem szabad vele eltakarni s mégis meg kell teremteni a városnak azokat a parkjait, ahol a közönség minden zajtól, portól, lármától elvonulva, üdülést talál az árnyékos fák alatt. Még senki sem mulatott rá eddig oly élesen arra, hogy Budapesten ma is erőszakkal sétateret akarnak csinálni a hivatalos élet gócpontjaiból, parkot a piactérből, ligetet a forgalmi terekből és bódérengetet a sétatérből.

A sok kivetített külföldi és budapesti városképpel együttesen tulajdonképpen a főváros röntgen-képét adta, ahol ijedten feketétek a beteg góccok. Ez ellen a betegség ellen nincs csodaszer. Csak az öntudatosan egészséges élet, az észszerűen irányított fejlődés gyógyíthat meg, amit minden megbeszélés és objektív dőadás nagy lépésekkel visz a gyógyulás felé.

A közönség az dőadás után a termekben csoportokra oszolva, hosszan vitatta még a felvetett újszerű s mégis annyira természetes és reálisnak tűnő eszméket, ezzel is bizonyítva, mily érdeklődéssel találkozik az új Budapest kérdése a közönségnél, midőtt még a főváros maga komolyan hozzáfogna e nagy nemzeti probléma megoldásához.

KAFFKA PÉTER

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *Parlamenti válságok: Tardieutól Tardieug — A német válság, Hindenburg elnök és a centrupárt szerepe; Schacht lemondása — Az angol munkás kormány nehézségei; a Birodalmi Egység pártja — Gandhi fája —*

A FOLYTON erősödő európai gazdasági krízis felszínén az öreg kontinenst szinte állandóvá váló kormány- és parlamenti válságok nyugtalanítják. Az emberiség nagy megrendülésének utóregzései további megrázkódtatásoknak teszik ki Európa társadalmát. Intézmények rendütek meg alapjaikban és megrendült a beléjük helyezett bizalom is. Viszont eddig csak a bomlasztó erők működtek, melyeket csak nehéz küzdelemmel tudott földrésznünk lakossága legyőzni, anélkül azonban, hogy a teljesítőképességük delelőjén túllévő intézmények és formák helyébe új konstrukciókat és új formákat tudott volna helyezni. Az arányosságon alapuló listaválasztási rendszer darabokra törte a parlamenti kereteket, a kicsiny, sőt morzsa-pártoknak biztosítva előnyt; a pártokadalmak keletkezése pedig a rendszer következményeit életbentartotta ott is, ahol, mint Franciaországban, visszatértek már a kerületi választásokhoz és ahol különben a sokpártra bomlásnak megvannak a lélektani alapjai is. Nagybritanniában a harmadik párt diadalmas útja szintén súlyos belső viszályok magvát rejti magában. Így a német, a francia és az angol politikai élet úgyszólván permanens válság képét mutatja.

A parlamenti válság legkritikusabbá Franciaországban vált, ahol két hét alatt gyors egymásutánban két kormánybukás rendítette meg a kormányzás tartóoszlopait és tette ingadozóvá a köztársaság bel- és külpolitikájának vonalát és kockáztatta akcióinak sikerét. A Tardieu-kormány, mely vezérének képességeinél fogva és a Kamara bizalma szempontjából azt a benyomást tette, mintha a Poincaré-kabinet egyenes és legitim örököse lenne, alig három hónapi, viszonylag sikeres kormányzás után egy véletlen szavazás alkalmával kisebbségbe került a Kamarában. Míg Tardieu Hágában sikert sikerre aratott és fellépésével Londonban is növelte a francia köztársaság presztízsét, addig szilárdnak látszó többsége bomladozni kezdett otthon a költségvetés felépítésének elvi kérdései és a munkanélküli segély problémája körül. A Kamara pénzügyi bizottsága már előbb több ízben szembeszállt Chéron pénzügyminiszter költségvetési politikájával, de a látszat az volt, hogy a pléumban sikerülni fog többséget kapnia. A költségvetés megszavazásának és alapelveinek kérdése már a kormányrajtás első heteiben veszedelemmel fenyegette a Tardieu-kabinetet. Amikor december folyamán nyilvánvalóvá vált, hogy a költségvetést nem lehet az év végéig tető alá hozni, Tardieu azzal mentette meg a helyzetet, hogy a költségvetési év végét december 31-éről március 31-ére toltta el, úgyhogy ezentúl a pénzügyi év éppúgy, mint Angliában, Franciaországban is április 1-étől március 31-éig fog tartani. A német jóvátételt fizetések növekedése és rendszeresítésével következében, éppúgy, mint a fokozott adóztatás következményeképp, a francia költségvetés bevételi oldala rendkívül megnövekedett. Az állandósuló költségvetési többlet megfelelő felhasználásáról különböző elvek szerint lehetett dönteni. Chéronnak az volt az igen védhető pénzügyi politikai programja, hogy a folyó budget fölöslegeit a belső államadósságok amortizálására, a kincstári jegyek visszaváltására használja, ami által aztán néhány év múlva a költségvetés természetesen rendkívül nagy összegekkel könnyebbülhetne meg. Politikájának folyton növekvő ellenzéke azonban inkább demagogikus elveknek hódolt és azt kívánta, hogy a kormány a fölöslegek teaurálása helyett ezek erejéig adóleszállítással könnyítsen a budgeten és elsősorban az adófizetők terhein. Mindkét tétel védhető, de a növekvő ellenzékkel

szemben Chéron, akiben a meggyőző képességnek elemei sincsenek meg, nem volt képes tisztán fináncpolitikai nézeteit a Kamarában egyedül megvédelmezni. Tardieu betegen jött haza Londonból és nem volt jelen a Kamara ülésén; pénzügyminisztere, vele egyetértésben, felvetette a bizalmi kérdést és a meglepetésszerű bukás elkerülhetlenné vált. Dacára a felvetett bizalmi kérdésnek, Tardieu arra az álláspontra is helyezkedhetett volna, hogy csak pénzügyminisztere bukott meg, s az általános politikában a kormány bírja a parlament többségének bizalmát és így vállalhatott volna új megbízást a kabinetalakításra. A betegsége miatt is pesszimistábbra hangolt miniszterelnök, akit saját koalíciója egyes csoportjainak kissé kétséges támogatása is elkedvetlenített, jobbnak látta a válság tradicionális kibontakozásának szabad teret engedni, valószínűleg azzal az utógondolattal, hogy megbizonyítsa: ebben a Kamarában nem lehet szó baloldali kormányzásról.

A lemondott miniszterelnök javaslatára Doumergue elnök, éppen úgy, mint a Briand-kormány bukásakor, elsősorban a kormánybuktató koalíció legnagyobb pártjához fordult és Kamille Chautemps-t bízta meg kabinetalakítással, akit Daladier utódjaként nemrég választottak meg a radikális-szocialisták parlamenti pártjának elnökévé. A radikálisok, akik egyéniségük és meggyőződésük bélyegét több, mint harminc év óta rányomták a harmadik köztársaság politikájára, s most mind keserűbben érzik magukat a kényszerű passzivitásban, kapva-kaptak az alkalmon, hogy újból kormányra juthassanak a nemzeti blokk kamarájában. Poincarének a nagy pénzügyi válság idején, 1926-ban, sikerült a baloldali kartell kamarájában nemzeti konzervatív kormányt alakítania, hogy a nemzet összefogott erőivel megmentse a frankot. A radikálisok úgylátszik abban reménykedtek, hogy a mai jobb viszonyok között, amikor Franciaország a kontinens gazdaságilag és pénzügyileg leg-erősebb államának látszik, sikerülni fog ugyanezt a sikert balfelé learatni. Abban bízhattak, hogy a szocialisták, ha nem is vesznek részt a kormányzásban egy polgári párttal együtt, amitől őket szent fogadalom tiltja el, támogatni fogják a radikális baloldal kormányát. Abban a reményben is ringatóztak, hogy a radikális balpárton kívül a Tardieu-koalíciónak még egy-néhány pártját be tudják édesgetni az új kormányalakulatba. De nem számítottak Tardieu újra felébredt energiáival. Ez a nagyképességű és relatíve fiatal államférfi magát, valószínűleg joggal, a konzervatív nacionalista Franciaország hivatott vezérének, a jobboldali erők legöntudatosabb képviselőjének tartja. Azonkívül nem tudta elfelejteni bukásának körülményeit sem. Az ő irányításának megfelelően nemcsak ő személyesen, hanem a saját pártja s a tőle jobbra álló pártok is, kivétel nélkül kosarat adtak Chautemps-nak. A radikális vezér, abban bízva, hogy a radikális szocialistákkal, a szocialistákkal, Loucheur pártjával és Briand-éval meglesz a szükséges többsége, mégis vállalta a kormányalakítást és kizárólag baloldali kabinetjével bemutatkozott a Kamarában. Pünkösdi királysága nem tartott egy napnál tovább. Kormányát már a bizalmi indítványról szóló szavazást megelőző, úgynevezett prioritási szavazásnál, megbuktatta az egyesült jobboldal. Tardieu bosszúja teljes volt. De nemcsak a bosszú érzete működött benne, hanem az a komoly megoldás is, hogy a szocialisták kényére bízott baloldali kormányzást nem tűr Franciaországban.

A szavazás eredménye nyilván Tardieure mutatott: ő volt a dezinált utód, akire az elnök választásának szükségképen esnie kellett, őt ajánlotta Poincaré is, aki maga fizikailag nem érezte magát elég erősnek arra, hogy a kormányzás terheit vállalja. Tardieu eredeti célja az volt, hogy, legalább is a legszükségesebb külpolitikai és parlamenti teendők elvégzésére, visszaállítsa Poincaré nagy koalícióját, a radikális szocialistáktól kezdve a demokratikus köztársasági unióig. A radikális szocialista-párt azonban megtagadta

az együttműködést, bár Tardieu hajlandó volt nekik a négy legfontosabb tárcát, köztük a belügyminisztériumot is feláldozni. Visszautasításuk után, hogy a baloldal részvételét manifesztálja, megelégedett két radikális párttag bevitelével kabinetjébe, anélkül, hogy ezzel a pártot megnyerte volna. Ellenben kormányt sikerült alakítania, sőt kormányának meglepően tekintélyes többséget — 316 szavazatot 263 ellen — biztosítania. Programja ideiglenes program: a kormány nem vállalkozott másra, mint arra, hogy a költségvetést tető alá hozza, a legfontosabb munkáspolitikai törvényeket elfogadtassa, a londoni lefegyverkezési és a genfi vámfegyverszüneti konferenciákat befejezze és végül, hogy a Young-tervet ratifikálja. Amint ezt a penzumot elintézi, rögtön le fog mondani — jelentette ki Tardieu. Akkor aztán, a legsürgősebb feladatokról mentesülve, szabad kézzel foghat hozzá a nagy politikai küzdelemhez jobb és bal között. A lefolyt két kormányválság legfontosabb eredményének e pillanatban ugyanis az látszik, hogy szinte szilárd körvonalakkal kezd kialakulni a francia Kamarában egy jobb- és baloldali front. Ma még fluktuáló a számarány — a középelemek elhatározása még bizonytalan, jobb- és balfelé hajlonganak, ingadoznak. De, hacsak valami váratlan esemény meg nem zavarja ezt a fejlődési folyamatot, annyi majdnem kétségtelennek látszik, hogy a radikális-szocialisták zöme nem hajlandó a jobboldal tartóoszlopaival együtt kormányozni; viszont az is tényként kezd kialakulni, hogy az úgynevezett jobboldali és jobb-középi pártok többsége (a 102 republikánus demokrata — az úgynevezett Marin-csoport —, a 19 demokrata néppárti, unionista és szocialista baloldal 18 képviselője, akikmind a baloldali kifejezés dacára tulajdonképpen jobboldali felfogást képviselnek) nem hajlandó a baloldalnak megkönnyíteni a kormányzást, vagy vele egészségtelen kompromisszum alapján kormányozni.

A francia Kamarát az alkotmány szerint az elnök csak a szenátus egyező véleménye alapján oszthatja fel. A felsőház többsége baloldali lévén, nem valószínű, hogy egy jobboldali kormány javaslatára a szenátus hozzájáruljon a feloszlatáshoz. A küzdelemnek tehát legalább is 1932 május 31-éig, amíg a Kamara mandátuma tart, a Palais Bourbon falain belül kell lezajlania. Az erőpróba súlyos és bizonyára megpróbáltatások elé fogja állítani a francia köztársaságot. Az, hogy ezeket a belső küzdelmeket tulajdonképpen nagyobb és alapvetőbb, különösen gyakorlati politikai ellentétek híján provokálják, fokmérője annak, mennyire erősnek érzi magát ma Franciaország, milyen erős és ellenállóképes a gazdasága, hogy ilyen luxust megengedhet magának.

A YOUNG-TERV elfogadása és elvetése körül Németországban a múlt év októbere óta vajdúó válság az utóbbi hetekben érte el tetőpontját és oldódott meg úgy, ahogy azt minden józan ember előre látta és kívánta, ahogy azt a Németbirodalom és a német nép érdekei parancsolólag előírták. A Reichstag és a Reichsrat aránylag jelentékeny többséggel elfogadta az „Új Tervet“, a német-lengyel kiegyezési szerződést és a többi likvidációs szerződéseket, amelyek ellen öt hónapon át folyt a szélmalom harc. Hindenburg elnök pedig haladéktalanul kihirdette ezeket a törvényeket, komoly és méltóságteles manifesztummal kísérve ezt a valóban nem derűs szívet hozott elhatározást. A kormány nem azért vállalta a felelősséget a Young-tervért, a koalíció pártjainak többsége nem azért szavazni meg ezeket a javaslatokat és Hindenburg nem azért szentesítette őket, mintha ezek győzelmet, sikert vagy rózsás jövőt jelentenének a német népnek. De, amint Hindenburg mondá, felelőségük tudatában el kellett fogadniok az új fizetési tervet, mert a régivel, a Dawes-tervel szemben előnyököt biztosított és mert

elnemfogadása, nemcsak a szónak elnagyolt és túlzott értelmében, hanem teljes valóságában katasztrófát hozott volna a birodalomra. Kívülről nézve, azaz belpolitikai szenvedélyektől és pártpolitikai céloktól elvonatkozva, szinte nem is lehet megérteni, hogyan akadhattak német hazafiak, akik a megtagadás politikája mellett foglaltak állást; sőt fanatikus erővel győzelemre akarták azt juttatni! A német nép és a német politikusok parlamenti és politikai nevelése még koránt sincs befejezve, de annyit, ha tudatosan nem is, már ösztönszerűleg éreznie kellene a „deutscher Michelnek is, hogy nem lehet állandóan kalandor- és hazárd-politikát folytatni, nem lehet a birodalom érdekeit még oly tiszteletreméltó nemzeti érzelmek játékvá is tenni. A Ruhr-megszállás kiprovokálásával Németország a világháborút tulajdonképpen kétszer veszítette el. Nincs olyan nép, amely három ilyen vereségét elbírhata. A Young-terv súlyos, sőt meglehet, hogy teljesíthetetlen terheit tehát vállalni kellett, jóhiszeműen és azzal a komoly elhatározással, hogy mindent el fognak követni a vállalt kötelezettségek végrehajtására.

A Young-terv megszavazása és különösen annak előzményei azonban feltárták a német kormány-koalíció belső ellentéteit és a parlament súlyos szervei hibáit. A kormány, melyben négy-öt pártnak — a szocialistáknak, a centrumnak, a demokratáknak és a német és a bajor néppártnak — képviselői ülnek, a maga kebelében, nehézségek árán bár, eddig mindig létre tudta hozni a megegyezést a felmerülő kritikus kérdésekben. A tényleges nehézségek ott kezdődtek, amikor a minisztereknek az általuk elfogadott álláspont számára meg kellett nyemiök pártaik parlamenti frakcióit. A konkrét esetben a centrum a Young-törvények megszavazását attól tette függővé, hogy egyidejűleg a birodalmi pénzügyeket szilárdabb alapokra fektessék és a szükséges reformokat szintén elfogadtassák. A deficit kiküszöbölésére a szocialisták, centrum és demokraták által elfogadott pénzügyi terveket azonban a német néppárt — Stresemann párta! — állandó vétójával torpedózta meg. A német néppárt, mely a nagyipar érdekeinek képviselője, minden olyan megterheléstől megtagadta hozzájárulását, amely ismét a tőkét sújtaná még erősebben. A kormánykoalíció pártaik közötti ellentét, melynek megoldására semmiféle kompromisszum nem látszott alkalmasnak, szinte megoldhatatlanná tette a helyzetet. Mint a múltban már többször, a meg nem rendült tekintélyű agg elnöknek kellett közbe lépnie, hogy végül a legnagyobb politikai rutinnal rendelkező párt, a centrum, áldozatkészsége és hazafias lelkiismerete segítségével meg lehessen találni a megoldást. Hindenburg elnök megígérte a centrumnak, hogy a szükséges pénzügyi reformokat, ha azokat a Reichstag nem szavazná meg, a weimari alkotmány szükségparagrafusá segítségével, saját felelőssége alatt, rendeleti úton életbelépteti. A centrum, felelősségének tudatában, elfogadta ezt a megoldást, és így a Young-terv és a hozzácsatolt többi szerződés megkapták a négy nagy koalíciós pártnak, tehát a Reichstag többségének szavazatait. Hogy ezzel megoldódott-e a kormánykoalíció válsága is, lehet-e a kormányt mai összetételében továbbra is fenntartani, az a legközelebbi hetek alatt, éppen a tervbevett pénzügyi reformok tárgyalása folyamán fog eldőlni. Ha bukik a kormánykoalíció, akkor valószínűvé válik a Reichstag feloszlata, bár a pártszétforgácsolódás és a német választási rendszer mellett az országhoz való appellálás révén sem várható lényegesebb változás.

A Young-terv tető alá hozásáért folytatott küzdelem utolsó heteit egy hatásosan megrendezett lármás incidens tette élénkebbé: Schacht Hjalmar doktor, a Birodalmi Bank elnöke, aki heves gesztusaival máris nagy hímévre tett szert, a legkritikusabb percben lemondott, önkéntes távozása, amellyel megfosztotta magát egy három millió márkás végkielégítéstől, hazafias

demonstráció akart lenni a Young-terv ellen, mely az ő meggyőződése szerint végrehajthatatlan.

Schacht dr. megnemalkuvó hazafiassága, heves vérmérséklete és úgynevezett teuton őszintesége már több ilyen bombát produkált, amellyel sohasem az ellenségnek, hanem rendszerint a német népnek, a német álláspontnak ártott. A múlt év áprilisában a Young-bizottság elé memorandumot tárt, amely gazdasági érveken kívül politikai követeléseket is állított fel és majdnem meglékelte a bizottság munkáját. A nemzeti fellendülés torpédója azonban visszafelé sült el: a Birodalmi Bank elnökének kirándulása a politika mezejére az ő személyes gondozására bízott márka- valutát támadta meg. Lehet, sőt biztos, hogy Schacht érvei helyesek és igazak voltak, de hiányzott belőlük és még inkább hiányzott szerzőjükből a józanság és ítélőképesség annak megállapítására, vajjon van-e gyakorlati értékük az érveknek s a célok, amiket kítűz, megvalósíthatók-e. Schachtnak engednie kellett. Második kirándulása a politika mezejére szintén a Young-tervnek és a birodalmi kormány pénzügyi politikájának bírálata volt a múlt év decemberében. Ezzel a nyilvánosság elé lépésével részben sikert is ért el: a birodalmi pénzügyminisztert megbuktatta és a kormányt kényszerítette arra, hogy a deficitet ne új külföldi kölcsönökkel, hanem csökkentésekkel próbálja fedezni. Hágai fellépése ez év januárjában már a teljes kudarcot jelentette. Schacht megtagadta a Birodalmi Bank részvételét a Nemzetközi Fizetési Bankban, a kormány nyomása alatt azonban engednie kellett. Mostani visszavonulása nyilvánvalóan ennek a vereségnek a következménye; valószínűleg még egy mellékcélt követett a rendkívül becsvágyó bankdiktátor: azt remélte, hogy a birodalmi kormány belebukik az ő támadásába. Hogy vajjon komolyan akarta-e a Young-terv megbuktatását is, arra nehéz felelni. Ha elvakult ember is, még sem teljesen ment a gazdasági és pénzügyi helyeslátástól, pedig a válasszal arra, mi lesz, ha a Young-terv ratifikálását Németország megtagadja, Schacht doktor és a nacionalisták is mindeddig adósok maradtak. Bármilyen kiváló banktechnikus volt is Hjalmár Schacht, a tárgyilagos szemlélő csak azt állapíthatja meg, hogy távozása súlyos teher-tételtől szabadította meg a Németbirodalmat. Schacht doktor — a legjobb akarat mellett is — a Birodalmi Bankon kívül is árthat ugyan a Németbirodalom érdekeinek, de mégsem válhatik olyan veszedelmessé, mint a Reichsbank elnöki székében.

A SZUNNYADÓ PARLAMENTÁRIS VÁLSÁG ismét ébredezni kezd Angliában is. A kisebbségi munkáskormány helyzete mindinkább bizonytalanabbá válik: a két ellenzéki párt szinte naponként érezteti vele, mennyire kényétől és kedvétől függ hatalma. Legutóbb a széntörvény vitájánál az Alsóház nyolc szótöbbséggel konzervatív részről betejesztett oly javaslatot fogadott el a kormány határozott ellenzése dacára, amely az új „bilit“ alapjaiban megváltoztatta. Alárendelt jelentőségű szavazásról lévén szó, MacDonald természetesen nem vont le konzekvenciákat az Alsóház állásfoglalásából, a kormány tekintélyét azonban minden ilyen incidens megrendíti és a kormányzás kontinuitását bizonytalan színben tünteti fel. A MacDonald-kormány sorsa egyelőre a londoni konferencia eredményeivel van elválaszthatatlanul összekötve. Ramsay MacDonald kormányralépésének első napján eljegyezte magát a leszerelés gondolatával és annak sikerével áll vagy bukik. Félsiker, vagy látszatsiker pedig Nagybritannia választóinál a teljes bukással egyenértékű. A londoni konferencia lefolyásának változásaival magyarázhatók a House of Commons állásfoglalásának ingadozásai is.

Viszont a konzervatív-párt bizalmatlansági indítványának tárgyalásakor a konferencia kilátásai pillanatnyilag ismét kissé barátságosabbak

voltak: Briand-t sikerült rávenni arra, hogy még ne utazzék el Londonból és hogy Grandival egy olasz-francia megegyezés céljából újabb tárgyalásokba kezdjen. Ennek a helyzetnek a hatása meglátszott az Alsóház szavazásán is. Már Baldwinnak az indítványt megokoló beszéde is enyhébb és barátságosabb volt, mint azt a szentörvény tárgyalása körüli események sejtetni engedték és, minthogy a bizalmatlansági indítvány a kormány vámpolitikája ellen irányult, azaz a szabad-kereskedelem ellen, kétség sem lehetett afelől, hogy a liberális párt zárt sorokban a Labour mellé fog állani. A liberálisok ezenkívül nincsenek is még elkészülve az új választásra, tehát nem érdekük, hogy sietessék a kormány leszavaztatását, minthogy MacDonald erre az esetre pozitíve beigérte a házfeloszlatást. Mind a három párt tehát a konferencia kimenetelére spekulál és a szerint fogja taktikáját az Alsóházban élesíteni vagy enyhíteni, amint kudarc vagy siker fenyegeti MacDonaldot a leszerelési tárgyalások során: nyíltan külpolitikai indokolással nem buktatnak kormányt a Westminster-parlamentben, de ha egy kormány külpolitikai helyzete meggyengül, abban a percben készen van számára az a belpolitikai vagy gazdaságpolitikai zátony, amelyre hajóját rávezetik.

A várakozási idő alatt mind élenkebben foglalkoztatják az angol közéletet a növekvő munkanélküliségnek és ezzel kapcsolatban a birodalom újjászervezésének problémái. A két probléma összekapcsolásának köszönheti születését a Birodalmi Egység pártja, Beaverbrook és Rothermere lordok alapítása. A két angol újság-lord, akik együttvéve a publicitásnak legnagyobb mértékét képviselik ezen a világon, egy régi konzervatív gondolatot friss mezbe öltöztettek és a rendelkezésükre álló propagandisztikus eszközök óriás erejével belökték az angol közvéleménybe azt a gondolatot, hogy a nagybritanniai ipari krízis egyetlen megoldása a szabad kereskedelem elvének győzelme a birodalmon belül, illetve egy egységes birodalmi védvámrendszer kiépítése — a birodalom alatt értve Nagybritanniát az összes kolóniákkal és domimonokkal együtt. Az ideának kétségtelenül sok vonzó oldala van, különösen angol szempontból; a kérdés súlypontja azonban, mint Baldwin állásfoglalásából kitűnt, nem Nagybritanniában van, hanem a Dominionokban. Vájjon Kanada hajlandó-e az anyaország áruinak vámmenteséget biztosítani s ezzel áruforgalmát az Egyesült-Államokkal veszélyeztetni? Hasonló a helyzet a többi önkormányzati Dominionoknál is; tehát a propagandának elsősorban ezekre a területekre kell irányulnia; az angol-szász imperiumot a leányállamokban kell megvédeni. A másik pont, amelyre szintén Baldwin mutatott rá, amikor hidat vert a konzervatív párt és az új alakulat között az, hogy az „empire free trade“ egyértelmű az élelmiszer-vámok felállításával Nagybritanniában. A brit közvélemény széles rétegei pedig idegenkednek ettől. A konzervatív-párt, Baldwin bejelentése szerint, ezt a kérdést referendum alá bocsátja. A népszavazás az angol alkotmányban ugyan eddig ismeretlen fogalom volt; érdekes, hogy mint annyi más újítást és reformot, ezt is a konzervatív-párt akarja behozni. A konzervatív-párt vezérének állásfoglalása azonban egy másik döntő fontosságú kérdést oldott meg: az új pártalakulat éppen a konzervatív tömegek megbontásával fenyegetett; a Baldwin által nyújtott békejobbot azonban Beaverbrook elfogadta, a két formula: a Dominionok és az angol választóközönség megkérdezése, tetszésre talált a Daily Express diktátoránál. A United Empire Party tehát a választásoknál nem veszi fel a küzdelmet a konzervatívok ellen, non állít jelöltet ott, hol az ősi anyapártnak kandidátusa van és teljes erejével a két másik párt ellen fordul. Rothermere lord, akinek talán személyes okai is vannak az ellenállásra, non fogadta el a megoldást: ő egyedül és önállóan kibővített programmal folytatja a külön párt szervezését a konzervatívok ellen is. Ez azonban már nem fenyegeti megbontással a konzervatív tömegeket.

INDIÁBAN kezdetét vette a messiási időkre emlékeztető mozgalom, melynek élén új Keresztelő Szent János-ként Mahatma Gandhi, a hindu apostol áll. A decemberi pánindiai kongresszus határozata értelmében kezdetét kellett vennie a forradalmi jellegű, de békés mozgalomnak az angol impérium megdöntésére. Latoréban, decemberben, tudvalevőleg Gandhi győzött az erőszak propagálóival szemben. Az ő elgondolása szerint a brit uralom megdöntéséhez elegendő az engedelmesség megtagadása, adónemfizetés, minden brit árunak, sőt a brit vasutaknak is bojkottja. Az apostol ennek a határozatnak és saját elgondolásának megfelelően, március 2-án ultimátumot intézett Irwin lord alkirályhoz, bejelentve, hogy ha március 11-éig nem tesz lépéseket a vele való találkozásra és megegyezésre, akkor legnagyobb sajnálatára, kísérői élén elindul és megkezdí a bojkott-mozgalmat. Az alkirály magántikára útján hidegen, fölényesen, szinte vállveregetve válaszolt, figyelmeztetve Mr. Gandhit, hogy az út, amelyen elindult, a törvény megszegéséhez és a közrend megzavarásához vezethet, ami igen sajnálatos lenne.

Gandhi tehát elindult ahmadabadi táborából, mezitláb, gyalog, étel és ital nélkül, hetvenkilenc híve kíséretében, hogy felrázza India népeit, meggyőzze őket annak szükségességéről, hogy megtagadják az engedelmességet a brit hatóságoknak. Első lépésének a sómonopólium elleni támadást tervezi az apostol, mert szerinte az összes brit intézmények között ez sújtja legérzékenyebben a szegény népet. Gandhi arra akarja rávenni az indiai népet — hindut és mozlomot egyaránt — hogy saját erejéből, a tenger vizéből állítson elő sót és ne vásároljon a sómonopóliumtól. A brit hatóságok egyelőre úgylátszik nem teszik meg Gandhinak azt a szívességet, hogy letartóztassák, hanem szabadon engedik útján és csak rendezavarás esetében lépnek közbe. Valószínűnek látszik azonban, hogy, ha Gandhi eléri a tengerpartot és tényleg megkezdí a sódesztillálást, a brit hatóságok a nyert sót el fogják kobozni, hacsak lehet úgy, hogy ne avassanak senkit mártírrá. Az angolok egyelőre nem látják nagyra a veszedelmet, és ezért továbbra is fölényes nyugalommal kezelik a kérdést, bízva a brit adminisztráció kitűnő szervezetében, katonaságukban, a megmozgató tömegek műveletlenségében és primitívitasában, amely a rendszeres tervezést kizárja, és végül talán leginkább Brit-India lakosságának nemzeti és vallási különbségeiben, amelyek kizárják azt, hogy egységes táborban forduljanak uraik ellen. Az apostol hiába nem ismer különbséget bramin és pária, hindu és mohamedán között, a brit kormányzásnak, amely mindent megtett eddig is arra, hogy az „érinthetetlenek” szociális sorsán könnyítsen és hogy a mohamedánokat kedvezésben részesítve, elválassa a hindu tömegtől, szinte korlátlan lehetőségei vannak a mozgalom elfojtására. Ha nem jön közbe valamilyen váratlan, esetleg tragikus esemény, ha oldaltámadások nem keresztetik a brit kormányzat számításait, egyelőre nem látszik valószínűnek, hogy a Gandhi által megindított pánindiai mozgalom gyors és komoly sikerhez vezessen. Az út a felszabadulás felé ma még Londonon át vezet.

GYORSÍRÓI FELJEGYZÉSEK
A TRIANONI BEKE LÉTREJÖTTÉRŐL*

— *Egy amerikai memoár leleplezése*¹ —

A Magyarország és Csehország közötti határprobléma „igazságos” és végleges rendezésére 1919. évi május hó 8-án, az éjjeli órákban került sor. Három hónapig tartó „tanulmányozás után” Laroche előadó végül is előterjesztette a kiküldött albizottság egyhangúlag megszerkesztett jelentését. Ez a jelentés ismét hangsúlyozta a dunai határ nemzetközi fontosságát s a szabad tengeri út megteremtését a Cseh köztársaság számára. Ezenkívül a Csallóköz is Csehszlovákia számára igényelte. Erről Hunter Miller feljegyzései, egy a Lansing államtitkár és Laroche előadó között lefolyt érdekes párbeszéddel kapcsolatban a következőkben számolnak be:

Lansing: A „Grossschutt” lakossága mily arányban magyar?

Laroche: „Részben magyar, részben német, de ez a terület gazdaságilag eddig is szoros kapcsolatban volt a felvidéki — most már Csehszlovákiához tartozó — „Hinterland”-dal, amelyhez saját jól felfogott közgazdasági érdekei is fűzik. Ennek a vidéknek a problémája kétségkívül komplikált kissé, de éppen ezért a kérdést igen gondosan „három ülésben is tanulmányoztuk”. Ezekben az üléseken kialakult az az egyhangú vélemény, hogy a szóbanforgó területnek elcsatolása teljes mértékben indokolt és „észszerű”.

Lansing: A magyar lakosság arányszámára azért fektetek súlyt, mert a Csehszlovákia és Magyarország, illetve Románia és Magyarország közötti határmegállapító bizottságok munkája szerint már eddig is mintegy két millió magyar kerülne idegen uralom alá?!

Laroche: A csehek igényét az előkészítő albizottság 1,300.000 magyarról a legújabb jelentések szerint „mindössze” 855.000 magyarra csökkentette. Benes jelentése szerint különben 638.000 szlovák maradt volna magyar uralom alatt; egyébként Benes garantálja a magyar kisebbségekkel való „jó bánásmódot”.

Laroche előadónak ezen „megnyugtató” szavai után Lansing is beszüntette tiszteletreméltó kérdéseit és így mint David Hunter Miller pontosan feljegyzi: 1919. május hó 8-án éjjel 11 óra 25 perckor végérvényesen és visszavonhatatlanul megállapították a Magyarország és Csehszlovákia közötti országhatárt.

A BÁNÁTI HATÁR

Magyarország déli határproblémái körül már a kezdet legkezdetén szokatlan civakodás támadt a várományos utódállamok között. Hunter Miller feljegyzései szerint 1919. évi január hó 31-én tört ki az első

¹ Első közleményt lásd a Magyar Szemle folyó évi márciusi számában.

komolyabb háborúskodás Vesnitch szerb és Bratiano oláh delegátusok között. Különösen Temesvár birtoklása körül fejlődött ki éles harc. Vesnitch azon a dmen követelte Szerbiának, ületve az S. H. S. államnak Temesvárt, mert annakidején a Karageorgevich-család Temesvárra menekült. Vesnitchnek erre a valóban meglepetésszerű érvelésére Bratiano viszont azzal válaszolt, hogy az S. H. S. állam akkor ezen a címen egész Oláhországot is igényelhetné, mert az Obrenovichok és Karageorgevichok, sőt maga Pachitsch is Oláhországban találtak menedéket. Vesnitch erre Trumbitch támogatását is segítségül kérte, aki most már részletes statisztikákkal igyekezett Bratianót meggyőzni arról, hogy a szóbanforgó bánáti és délvidéki területen sokkal több a szerb, mint a magyar, német és oláh. Pachitsch mindezeket az adatokat még egy 1853. évből való térképpel is kiegészítette, amely térkép még a bánáti vajdaság idejében készült. Ezzel is a szerb igények elsőbbségét igyekezett kimutatni.

Hosszas és meglehetősen emelkedett hangú tárgyalás után Trumbitch végül is a délvidéki területek megosztását ajánlotta. Jugoszlávia kapja egész Torontált, a Bánát nyugati részét, Temesvárt és Krassó-Szőrénynek egy keskeny részét, — a fennmaradó többi rész Oláhországnak jut. Bratiano a szerb delegációnak ezt az ajánlatát mereven visszautasította, mert az „ő becslése“ szerint a szóbanforgó területeken a németek és magyarok száma 580.000 s ezzel szemben mindössze 272.000 szerb található. Különben is, a Bánátot „magasabb ethnikai okokból“ nem lehet kettéosztani. A Bánát politikailag eddig is Oláhország eszmei részét képezte. A végtelenbe nyúló tárgyalást végül is Clemenceau szakítja meg, aki a vitás délvidéki területekre nézve népszavazást ajánl. Clemenceau javaslatát természetesen sem Bratiano, sem Vesnitch és Trumbitch nem ellenzik, de gondolkozás! időt kémeik, hogy kormányaikkal a népszavazás elvi lehetőségéről tárgyalhassanak. Ehhez azután Clemenceauval együtt az olasz és angol delegátusok is hozzájárulnak (XIV. kötet, 138. és köv. old.).

A Bánáti albizottság is három teljes ülésben tanulmányozta az új magyar határproblémát. Mint ismeretes, a Temesvárért és a Bánátért folytatott harc az oláhok és szerbek között végül is kompromisszummal végződött. Az erről szóló javaslatot Tardieu terjesztette elő a főbizottságban, amely ugyancsak az ő előadásában tárgyalta a Makótól nyugatra húzódó új határvonalat is. Alig pár percig tartott az ülés! A hozzászólás és kritika jogával senkisémet élt! A foliánsokra menő magyar ellenérveket és a magyar békelegáció emlékiratait és térképekkel felszerelt részletes statisztikai adatait a későbbi békebírák itt sem vették figyelembe. Hogy ez a drámai rövidség mily erkölcstelen volt, úgylátszik Hunter Millerre is nagy hatást gyakorolt. Érdemes külön is felemlíteni erre vonatkozó lapidáris feljegyzéseit. „Pichon úr megkérdezte, hogy az előterjesztett új határvonalra vonatkozólag kíván-e valaki a hozzászólás jogával élni. Senkisémet szólott hozzá. Így az új határt elfogadták.“ („Mr. Pichon asked if any criticism of this line were forthcoming? No criticism were made. So the boundary was accepted.“) Ily játszi könnyedséggel tettek pontot a magyar délvidék trianoni feje-

A bánati határproblémát tárgyaló albizottsági ülésekkel szinte egyidőben vette kezdetét az új erdélyi határ megállapítása. 1919 február hó i-én került először a főbizottság elé az erdélyi határprobléma. Legelsőnek Bratiano teszi meg előterjesztését, aki holmi magyar (?) statisztikai adatokkal operál, mely szerint Erdélyben az 55%-nyi oláh lakossággal szemben a magyarság mindössze 23%-os képviselőre jut. Ezzel a titokzatos adattal azonban nem érik be egyesek. Így Orlando olasz miniszterelnök is megkérdezi, hogy számszerint hányan vannak a magyarok ezen a területen? Orlando ezen kérdésére Bratiano a következő előterjesztésben informálja, ismét gyanútlan hallgatóságát:

„A magyarok száma Erdélyben cca 1 millió. Legnagyobb részét köztisztviselők és katonák. Természetesen messze vannak annak a lehetőségétől, hogy ennek a területnek domináns etnikai számarányát képviselhetnék. Elvégre is az oláhok száma több mint 2,500.000. A magyar lakosság azért így is „beférkőzött“ az oláh lakosságú zónák kellős közepébe. A lakoságnak nagy etnikai része oláh. Csupán egy terület van, amelyet Románia nem igényel, — bár környékén magába zár számos románlakta helységet és várost — s ez a debreceni terület. (!) A román etnikai karakter fönntartása érdekében lemondunk erről a területről, minthogy annak környező területei aktív magyar lakossággal „is“ bírnak“! (XIV. kötet, 168. old.)

Lansing, Balfour és Sonnino persze nem vették észre a történelmi és egyéb hazugságoknak eme láncolatát és végül itt is, mint a csehországi határmegállapításnál történt, külön albizottság kiküldésében állapodtak meg. Ez a bizottság munkája eredményét a főbizottságnak rövidesen előterjeszti. Ennek a jelentésnek különös érdekessége, hogy annak előadója: Tardieu, Franciaország jelenlegi miniszterelnöke volt. 1919 május hó 8-án, ismét Pichon francia külügyminiszter Quai d'Orsay-beli tanácsstermében gyűltek össze a békebírák, akik előtt Tardieu megtette Erdély sorsára nézve oly végzetes jelentőségű jelentését.

Tardieu előterjesztését már mindjárt a kezdetén Lansing félbeszakítja és megkérdezi, hogy: „hol volna a pontos etnikai határvonal?“

Tardieu: „Egy igazán pontos határvonalnak tulajdonképpen 20 km-rel keletebbre kellene haladnia, de azért úgy gondolom, hogy ez a határvonal is megfelelő“.

Lansing: „Vájjon miért nem lehetne egy egészen pontos etnikai vonalat alkalmazni?“

Tardieu: „Azért, mert ez esetben el kellene vágni egy vasúti fővonalat s ez a közlekedés állandóságát megnehezítené“.

Lansing: „Ha ez így van, akkor szeretném tudni, hogy található-e bárhol is a határvonaltól nyugatra oláh népesség?“

Tardieu: „Ez előfordulhat bizonyos elszigetelt helyeken. Az albizottság jelentése szerint cca 600.000 magyar maradna oláh uralom alatt, és cca 25.000 oláh maradna Magyarország határain belül“.

Lansing: „Ez a felosztási tervzet nem látszik valami nagyon igazságosnak; általában az a benyomásom, mintha itt a magyarok kánára történt volna a határ megállapítása!“

Tardieu: „Az egész kérdést a legnagyobb gonddal tárgyaltuk és „egyhangúlag“ hoztuk meg határozatunkat. A magyaroknak Erdélyben való egészen különleges és szétszórt elhelyezkedésénél fogva szinte teljességgel lehetetlen volt kikerülni azt, hogy soraik közül nagyobb tömegek az oláh állam fennhatósága alá ne kerüljenek“.

Lansing: „Az albizottság működését igen nagyra értékelem, úgyszintén az albizottság tagjainak fáradozását is. Ezek után a magam részéről nincs több megjegyzésem“.

A még leginkább tárgyilagos Lansingnak ezzel az udvarias hozzájárásával ért véget az erdélyi határprobléma szomorú tárgyalása. Lansing dicsérete — úgylátszik — egyben flastrom volt nemcsak az albizottság, de Tardieu munkájára is, aki egyre idegesebben kezdett válaszolni a kitűnő amerikai államférfid kérdéseire. Lansing után Sonnino is hozzájárult az előterjesztéshez, úgyszintén Balfour is, aki az egész erdélyi határprobléma tárgyalása alatt egyetlen egyszer sem szólalt meg.

Végül is azzal az indoklással, hogy: „az albizottság által előterjesztett hatalmas anyag részleteinek vizsgálata oly feladat, amelyet a tanácsnak elvégeznie nem áll módjában, elfogadták a Magyarország és Oláhország közötti új határvonalat is.“ („It was not possible for the Council to go over in derail the whole work of the Committee.“) (XVI. kötet 214. és köv. old.)

A MAGYARORSZÁG ÉS AUSZTRIA KÖZÖTTI HATÁR

A nyugatmagyarországi határprobléma felvetése Hunter Miller feljegyzéseinek egyik legmegdöbbentőbb fejezete. Oly leleplezésszerű adatok sorakoznak itt egymás mellé, amelyek még a trianoni békekonferencia felszínes munkáját ismerő kritikust is megdöbbentik. Szinte egyedül áll a világtörténelemben, hogy egy nagy nemzetközi békekonferencián előráncigáljanak egy határproblémát a nélkül, hogy annak tárgyalását az érdekelt felek kívánták volna! A feljegyzések szerint maguk a fődelegátusok voltak a legjobban meglepődve azon, hogy ez a határprobléma egyáltalán tárgyalásra került. Az erről szóló igen érdekes és az egész trianoni békemunka boszorkánykonyhájába mélyen belevilágító bizottsági tárgyalásról Hunter Miller gyorsírói jegyzetei a következőkben számolnak be:

Sonnino: „Nem látom szükségét annak, hogy ezt a határkérdést most minden előzmény nélkül tárgyaljuk“.

Pichon: „Magam is úgy tudom, hogy semmiféle albizottságot nem bízunk meg azzal, hogy ezzel a határkérdéssel foglalkozzék“.

Lansing: „Ha ez így van, a magam részéről teljes mértékben csatlakozom Sonnino úr véleményéhez és nem látom be, mi szükség van arra, hogy a jelenlegi határon bámi változtatást eszközöljünk“.

Balfour: „A határváltoztatást azért tartom „lehetségesnek“, mert állítólag ezen a területen nagyszámú német lakosság élne, amely állítólag csatlakozni kívánna Ausztriához. Ha ez tényleg így van, akkor kívánatos volna erre az eshetőségre előkészíteni ennek az ügynek a tárgyalását“. („It might possibly be necessary to do so as I understood that there was a German population in Hungary which might wish to join Austria. If so, it might be desirable to be prepared to deal with this eventuality“.)

Sonnino: „Tudomásom szerint eddig sem Ausztria, sem Magyarország részéről nem merült fel ily irányú óhaj“.

Balfour: „Nézetein szerint az egész kérdés a Nagyhatalmakat nem nagyon érdekli. (!) De tekintettel, hogy Ausztria és Magyarország között bizonyos gazdasági nehézségek még fennforognak, jó volna rendezni ezt a kérdést, mert az így rendezetlenül még nagy zavart idézhet elő“. (?)

Sonnino: „Nem értem és nem tudom okát adni, hogy miért támadnának nehézségek a két országnak eddig egymáshoz való viszonyában?“

Pichon: „Véleményem szerint szükségtelen volna ezért a kérdést napirendre tűzni!”

Lansing: „Legjobb volna talán, ha egy albizottságot bízánk meg a kérdés tanulmányozásával, amely azután a konferenciának jelentené, hogy a két ország közötti eddigi határok bármely irányú megváltoztatására szükség van-e vagy sem? Ez a bizottság azután foglalkozhatnék mindazokkal a javaslatokkal, amelyeket akár Ausztria, akár Magyarország részéről terjesztenének elő”.

Sonnino: „Nem látom szükségét semmiféle külön bizottság kiküldésének, hiszen egyik fél sem vetette fel az új határrendezés problémáját. Ha majd felvetik, lehet minderről beszélni. Olaszország és a magam részéről teljes mértékben helyeslem az eddigi határt, amelyet semmi ok sincs megváltoztatni”.

Lansing: „Csupán a probléma előkészítését óhajtánám, hogy az esetben, ha a határkérdés esetleg mégis felvetődne, a tanácsot ne érje teljesen készületlenül a probléma”.

Sonnino: „Ismétlem, semmi okot nem látok az ügy erőszakos feszegetésére. A magyarok, bár nem voltak jelen az oláh ham megállapításánál, mégis mily éles tiltakozással éltek. Ismét csak szükségtelen zavart („needless trouble“) okozna ez az ügy. A két ország különben is ötven esztendő óta sohasem perlekedett egymással a közös országhatár miatt, jelenlegi kormányaik amúgy is igen bizonytalanok s az idő sem aravalo, hogy módot adjunk ellentétek szítására a két ország között”.

Lansing: „Szintén az a véleményem, hogy a bizottsági munkára csak az esetben kerüljön a sor, ha az ügy elintézése nem okozna különösebb zavart”.

Sonnino: „Amennyiben ezt meg lehetne valósítani a nélkül, hogy az ügy előkészítéséről az érdekelt felek tudomással bírjanak, — ez esetben nincs észrevételem a külön bizottság kiküldése ellen”.

Pichon francia külügyminiszter hozzászólása után végül is abban állapodtak meg a békebírák, hogy a nyugatmagyarországi határkérdést „tárgyilagosan“ elő kell készíteni arra az időre, ha ez a probléma Magyarország és Ausztria között a jövőben esetleg felmerülne. Együttal azt is elhatározták, hogy egy esetleges határkiigazítás szempontjából a lehető leggyorsabban és „minden zavart (feltűnést) kerülve“ („rapidly and without any trouble“) meg kell indítani az adatgyűjtést. Mindaddig azonban, amíg akár Magyarország, akár Ausztria nem veti fel a problémát, — ezzel a kérdéssel kapcsolatos minden további intézkedést mellőzni kell. („No action would be taken unless the question were to be raised by Austria or Hungary.“)

Azonban hiába határozott így a bizottság, — az egyik legközelebbi főbizottsági ülésen Wilson megint csak előhozakodott a Magyarország és Ausztria közötti határrendezés problémájával. Ügylátszik Rennerék és a csehek (ez utóbbiak, hogy fantasztikus álmukat: a cseh-jugoszláv korridort így elérhessék!) Wilson is megkönyékezték Balfour és Lansing után. Mégpedig eredményesen. Wilson meglepetésszerű felszólalásáról, amely ismét az olasz Sonninót érintette a legváratlanabban, — Hunter Miller a következőket jegyzi fel:

Wilson: „Oly információkat kaptam, hogy „osztrák részről” felvetették a Magyarország és Ausztria közötti határrendezés problémáját, így tehát ebben a kérdésben is dönteni kellene”.

Sonnino: „Nem tudom megérteni, hogy miért nem volna az eligendő, ha Magyarország elismerné Ausztria és Ausztria Magyarország függetlenségét a nélkül, hogy a határkérdést egyáltalában érintenék?”

WSson: „Ismétlem, engem úgy „informáltak”, hogy osztrák részről felvetették a problémát”.

Wilsonnak erre a kijelentésére hosszas eszmecsere indult meg a békebírák között, akik végül is abban állapodtak meg, hogy:

„Ausztria tartozik a köztük és Magyarország között 1869. óta fennálló országhatárt elismerni s ha a két ország között ebből kifolyólag bármily vonatkozású nézeteltérés támadna, ez esetben a Szövetséges és társult hatalmak szükségszerűleg majd rendezik a kérdést“. (XVI. kötet, 255. és köv. old.)

Mint ismeretes, ezt a „bármily vonatkozású“ nézeteltérést sikerült oly nagymértékben kiélezni, hogy végül Nagy-Magyarország negyedik, nyugati frontján is „rendezni“ kellett a határkérdést. Hogy hogyan „rendezték“ és hogy hogyan voltak kénytelenek a soproni népszavazással némileg jóvátenni az itt elkövetett igazságtalanságot, — minderről Hunter Miller már nem emlékezik meg. Csupán azt jegyzi fel, hogy a négy határmegállapító bizottság javaslatát a külügyminiszterek tanácsa végül is egyhangúlag magáévá tette. (A magyar béke-delegáció főliánsokra menő igazoló írásait itt sem érdemesítették arra, hogy elolvassák.) E javaslatot most már mint a nagyhatalmak külügy-minisztereinek határozatát terjesztették a konferencia plénuma elé a Magyarországgal kötendő békeszerződésbe való becikkelyezés céljából. Mielőtt azonban ezt megtették volna—mintegy saját lelkiismeretük könnyítésére és a nyugatmagyarországi, erőszakosan előráncígtatott határrendezésre szépségflastromul, Lloyd George aziránt kezdett érdeklődni az utolsó pillanatban, hogy vajjon hogyan lehetne biztosítani Magyarországot és Ausztria számára utat a tengerekhez, amelyekről mindkét ország mesterséges határokkal lett elzárva. Orlando és Wilson is igen helyeselték Lloyd Georgenak ezen valóban meghatározó eszmei javaslatát és kimondták, hogy „intézményesen“ öhajítják biztosítani mindkét ország számára e téren az összes lehetőségeket. E célból ismét egy 4 tagú albizottságot küldtek ki, amely karöltve a kikötők, víziutak és vasúti (közlekedési) ügyek bizottságával igyekezett papíron tengeret teremteni a két ország számára. Itt az együttes ülésen Amerikát: Wilson, White ezredes és Hudson professzor, a Brit birodalmat: Lloyd George és Sir Smith képviselték, míg Franciaország nevében maga Clemenceau, Olaszország nevében pedig Orlando volt jelen. Szép tárgyalások után végül is non tudták a tengeri szabad utakat „intézményesen“ biztosítani. Ezzel a méla akkorddal nyert befejezést Lloyd George tengeri akciója.

A szoros értelemben vett trianoni békeszerződéssel kapcsolatos problémák tárgyalásának itt vége szakad. Még számos alkalommal felbukkannak ugyan magyar problémák és adatok, — ezek azonban már inkább a megszállott és a vörös terror rémnapjait élő Csonkaország nélkülözéseivel és bajaival kapcsolatosak. Különösen a XV. és XVI. kötetekben szerepelnek nagy számmal az efféle feljegyzések. A Legfelsőbb Haditanács üléseinek részletes naplóját is ezek a kötetek ismertetik. Itt akadhatunk nyomára annak, hogy Lloyd George annyira fel volt háborodva a német tengerallattjárók ellen, hogy azokat a modem kor pestis veszedelmének nevezte és valamennyi német U-Boot kivétel nélküli, azonnali felrobbantását követelte. Clemenceau tapsolva helyeselt neki és csak annyit mondott: „Helyes. Én ismerem a németeket!“ A XVI. kötet 225. oldalán annak a minket is közelről érdeklő tárgyalásnak akadunk nyomára, amelyet Mr. Herbert Hoover, az Északamerikai Egyesült Államok jelenlegi elnöke,

— akkor mint az amerikai felsegélyező bizottság fődelegátusa — folytatott a nagyhatalmakkal a Kim Béla-féle vörös Magyarország elleni kereskedelmi blokádnak elrendelése érdekében. Ugyanezen kötetben, akadunk nyomára a II. Vilmos német császár elleni haditörvényszékkel kapcsolatos francia javaslatoknak is. Clemenceau több óráig tartó „j'accuse“-jeivel tüzelt II. Vilmos ellen, akinek haladéknélküli kiszolgáltatását követelte. Ezeket a lapokat olvasva, valóban meglevenedik az olvasó előtt a háború befejezését közvetlenül követő, még lázas idők minden tragikomédiája. Itt találjuk — válaszul Clemenceau tüzetokádó kitéréseire — a holland külügyminiszternek káprázatosán elegáns stílusban, kínos gúnnyal megfogalmazott válasz jegyzékét, amelyben Hollandia szuverenitására hivatkozva, kereken megtagadta előkelő német „vendégének“ kiszolgáltatását. (XVI. kötet 452—461 oL)^ Egy további és ismét bennünket is közelről érdeklő adalék Foch tábornagynak 1919 július hó 17-én a Legfelsőbb Haditanács elé terjesztett jelentése a magyarországi vörös uralom letörésére szervezendő nemzetközi katonai akció részleteiről. Erről az eddig szinte teljesen ismeretlen tárgyalásról Hunter Miller a következőket jegyzi fel:

Foch: „Hajlandó volnék Kun Béla hordáit egy hét alatt kisöpömi Magyarországból, ha 8 gyalog- és x lovashadosztályt bocsájtanak a rendelkezésemre, továbbá, ha 100 repülőgéppel és megfelelő számú páncélvonatokkal és páncélautókkal is ellátnak, s végül, ha az angol, francia és olasz dunai flottákat is rendelkezésemre bocsájítják“.

Tittoni: „Javaslom, hogy egyidejűleg a szegedi eUenffradalmi kormánnyal is vegyük fel az érintkezést. Bejelentem egyúttal, hogy Mombelli tábornoktól ma reggel táviratot kaptam, amely szerint Magyarország lakosságának háromnegyed része a szövetséges csapatok katonai segítségét kéri és tiszta választást óhajt“.

Clemenceau: „A francia kormány nincs felkészülve arra, hogy ily célokra katonai alakulatokat Magyarországba küldjön“.

Benes és Kramarz: „Nem helyeselhetjük, hogy a Szövetséges és társult főhatalmak egy magyarországi pártkormánnyal kezdjenek tárgyalást“.

Bliss amerikai tábornok: „A magyarországi csapatokkal kötött fegyverszünet megszegése inkább csak ürtigy volt a bolsevik csapatok megtámadására. Jó volna ezt a kérdést részletesebben „tanulmányozni“ (XVI. kötet, 494. és köv. old.)

Mint mindenütt, itt is kiküldtek egy x-ik albizottságot és a Foch tábornagy bejelentése feletti döntést bizonytalan időre elhalasztották, s ezzel Foch is Lloyd George sorsára jutott.

Figyelmet érdemel továbbá Sir George Qerk főbiztosnak egy, a Legfelsőbb Haditanácshoz intézett és hasonló módon kevésbé ismert jelentése is, amelyben a főbiztos előadja, hogy:

„Bratiano szerint az oláh csapatok magyarországi szereplése a magyar lakosság bizonyos rétegeinél nagy ellenszenvet váltott ki, a nélkül, hogy a magyar kormány az oláh csapatok előtt háláját (?) tolmácsolta volna azért, hogy az oláh csapatok védelme alatt a közrend fenntartása érdekében alakult különböző alakulataikat megszervezhette (?). Az oláhok egyébként fenntartották maguknak a jogot, hogy mindent megtartanának, amit „harc“ (?) közben „szereztek“, ez a fenntartás kiterjed azokra a javakra is, amelyeket Budapestről „elmozdítottak“ (!) Ezenkívül minden oly felszerelési anyagot visszatartanak, amely korábban (?) birtokukban (?) volt“. (XVI. kötet, 535. old.)

Ezzel a tragikomikus jelentéssel végződik a XVI-ik kötet, amely oly sok ismeretlen részlettel gazdagította a magyar olvasót. A hátra-

lévő négy kötet (XVII—XX.) már nem igen tartalmaz magyar szempontból különösebben figyelemreméltó adatokat. A XVII. és XVIII. kötetek a békekonferenciák adminisztrálásával kapcsolatos bulletineket, leveleket, jelentéseket, agendákat közlik. A XIX. kötet teljes egészében a versaillesi békeszerződést kommentálja, míg a XX. kötet az 1914 február 14-től, a versaillesi béke aláírása napjáig, június 28-ig tartott „teljes ülések“ („Plenary sessions“) naplója. öt oldalon keresztül emlékezik meg ez a kötet a német béke aláírásáról, amely pontosan ötven percig tartott; sok érdekes, eddig ismeretlen részletet közöl. Közli továbbá Bethmann-Hollweg német kancellárnak 1914 augusztus 4-én a Reichstagban elmondott nagy háborús beszédét, teljes terjedelmében, precíz angol fordításban. (XX. kötet 247. old.) Mintegy szembeállítva az öt évvel később aláírásra került békeszerződéssel.

Végül megemlékezik a híres „Six Votes“ esetről: a brit domíniumok népszövetségi szavazatai körül támadt oly éles harcról: a londoni kabinet idegeskedéséről a miatt, hogy a brit domíniumok külön-külön szavaztak. (A békeszerződések is külön-külön írták alá!) Az első szavazásnál nagy volt a káosz. Senki sem tudta, még maga Lloyd George sem, hogy tulajdonképpen ki szavaz: London? A király? Vagy Kanada külön? Vagy a birodalom? Mint ismeretes, ezt a nehéz alkotmányjogi problémát később a Népszövetség kebelén belül és a legutóbbi brit birodalmi konferencián a domíniumok javára végérvényesen rendezték.

A függelék képező XXI. kötet a megelőző kötetek nagyobb térképeinek gyűjteménye; míg a XXII. kötet az I—XX. kötetek indexe, amely a több mint 12.000 oldalas hatalmas munkát befejezi.

PÁR ESZTENDŐVEL ezelőtt történt, — a szerencsétlen emlékü frankhamisítások idején — hogy a francia miniszterelnök „hihetetlen brigantizmusnak“ nevezte ezt a szömyű próbálkozást. Alig pár észten-dóvel később viszont ugyanaz a francia pénzügyminiszter, aki a versaillesi békeszerződésen kívül többek között a magyar kisebbségek védelméről a nagyhatalmak és Cseh-Szlovákia között kötött garancia-szerződést Franciaország részéről aláírta, — holmi közönséges váltóhamisítás miatt kénytelen volt pénzügyminiszteri nyugdíját a párizskömyéki börtönök jól megérdemelt hűvös cellájával felcserélni. Így lett az egyik párizskömyéki békebíróból párizskömyéki börtönlakó.

Hunter Miller hatalmas munkája is oly „hihetetlen brigantizmusról“ rántja le a leplet, amelyhez fogható eddig még nem igen ismert a világtörténelem. Hogy a párizskömyéki békediktátumokat nem fehérlelkű Lohengrin lovagok szerkesztették, azt eddig is tudtuk. Sőt az sem keltett különösebb meglepetést, hogy az igazságot Trianonban keresztre feszítették. Eddig csupán annaknemigenakadtunk írásbeli nyomaira, hogy már a párizsi Quai d'Orsay palota cifra termeiben előre, megváltoztathatatlan formában megpecsételték Magyarország sorsát. Érdemes ezeknél a dátumoknál egy pillanatra megállni. Mint láttuk, a határmegállapító bizottságok és a Legfelsőbb Tanács ülései 1919. év május elején már végleges formába öntötték trianoni Magyarország területi rendelkezéseit és határproblémáit. A szövetséges és társult hatalmak legfőbb tanácsa viszont csak 1919. év december

hó 1-én szólította fel a magyar kormányt, hogy a béke megköthetése céljából a szükséges meghatalmazással ellátott megbízottait a legrövidebb időn belül küldje ki Neuillybe. Mint ismeretes, e felszólítás következtében a magyar béke delegáció tagjai gróf Apponyi Albert vezetése mellett 1920. év elején utaztak ki Neuillybe, ahol is 1920. évi január hó 15-én nyújtották át nekik a békefeltételeket. A magyar békeküldöttség mindenre kiterjedő óriási tudományos értékkel bíró, nagyszámú jegyzéket intézett a konferenciához, amely mint ismeretes, 1920. évi május hó 6-án a híres Millerand-kísérőlevél kapcsán közölte arravonatkozó válaszjegyzékét. A trianoni békeszerződésnek 1920. évi június hó 4. napján, Trianonban történt aláírásáig, a Quai d'Orsay palotában, Magyarország meghallgatása nélkül hozott határozatok keltétől, tehát több mint egy teljes esztendő telt el! Az 1919 januárjában kezdődő albizottsági ülésektől kezdve a Millerand-levél keltéig is éppen elég idő állott volna rendelkezésre, miatt a magyar álláspont meghallgathatták volna. Hunter Miller feljegyzéseiből szinte pernyi pontossággal megtudjuk most, hogy itt már úgymint minden hiábavaló lett volna. A magyar béke delegáció itt olyan „rés judicata“-val állott szemben, amelyen változtatni már amúgy sem állott volna módjában. A Quai d'Orsay palota külügyminiszteri termeiben Benes és társainak sikerült a nagyhatalmakkal oly fellebbezhetetlen határozatokat elfogadtatni, amelyeket a magyar delegáció érvei már meg nem dönthettek. A delegáció csak egyet tehetett: aláírhatta azokat.

Hunter Miller adatai egyúttal megvilágítják azt a hihetetlen cinizmust is, amely ebben a Millerand-levélben rejlik. A „szövetséges és társult hatalmak „érett megfontolás után“ helyezkedtek arra az alapra, hogy semmi tekintetben sem módosíthatják a békefeltételek területi határozmányait“ — mondja a kísérőlevél, majd így folytatja; „Azért határozta így, mert meggyőződtek arról, hogy az általuk megállapított határok minden megbolygatása súlyosabb következményekkel járna, mint amelyeket a magyar béke delegáció felemlít. Közép-Európa néprajzi viszonyai valóban olyanok, hogy lehetetlen, miszerint a politikai határok az egész vonalon egybeessenek az etnikai határokkal. Ebből következik, — s a szövetséges és társult hatalmak sajnálatlaltal hajoltak meg a szükségesség előtt — hogy a magyar népesség egyes göcainak egy más állam szuverénitása alá kell kerülniük. A dolgok meglevő rendje még ha ezer éves is, nem jogosult a jövőre nézve, ha igazságtalannak találtatott.“ Nos, Hunter Miller feljegyzései a Millerand-levél „érett megfontolásait“ is tiszta megvilágításba helyezik most már. Aki a Quai d'Orsay palotában hozott határozatok fellebbezhetetlenségét ismeri, annak a Millerand-levél tartalma már nem okozhat meglepetéseket. Az sem okozhat meglepetést, hogy a trianoni békeszerződés aláírói között egyikét sem találjuk azoknak a nagyhatalmi személyiségeknek, akik a Quai d'Orsay-beli tárgyalásokon a magyar problémát „érett megfontolás“ tárgyává tették. Az időközben hazavitorlázott és otthon megbukott Wilson, — Lloyd George, Clemenceau és a többi fődelegátusok helyett a nagyhatalmak párizsi nagykövetei ülték körül azt az asztalt, amelynél viszont a várományos államokat ugyanazok az arcok képviselték, mint akik a Quai d'Orsay-

beli palotában, a másfél esztendővel azelőtti zárt tárgyalásokon résztvettek. Wilson megszökött, mielőtt még egyik nagy vívmányát, 14 pontjának diadalát megpecsételték volna. Benes, szerb és más társai mindvégig, rendületlenül kitartottak. Mintha érezték volna, hogy ez a béke a valóságban az ő művük. Hunter Miller diáriuma az ő felelősségben való részesezési arányukat is kellőképp megvilágítja és a háborús memoárok között elsőnek mutatja be nekünk az „alkalmazott erkölcstelenség modern technikáját”, amelynek segítségével végül is halálos sebet ejtettek a soha ki nem hallgatott vádlotton.

E memoár feljegyzéseiből ismételtén igazolást nyer, hogy ennek a konferenciának bizottságai néha pár perc alatt végeztek ezeréves területek és több millió ember sorsával a legcsekélyebb lelkiismeret-furdalás és minden szemrebbenés nélkül. Mintha a Riviera Monte-Carlójának, vagy az amerikai Palm Beach Miamijának könnyed felszínessége és előkelő elnagyoaltsága helyeződött volna át ide a Quai d'Orsay cifra termeibe. A történelmi hazugságoknak valóságos halmozatát már csak az egyes mesemondók szemérmelensége múlta felül. A nyugatmagyarországi, minden ok nélkül előrándgált határrendezés, „az ezeréves dunai” Csehszlovák állam, a csehekről, tótokról és ruthénekről szóló megtévesztő hősköltemények, a magyarság és volt nemzetiségeink számarányaival üzött lelkiismeretlen játékok, a hozzászólás nélkül elfogadott határozatok egész sora és a sok száz többi tökéletlenség méltán magukon viselik e konferenciát mozgató személyek mérhetelen erkölcstelenségét.

Wilson és Balfour szárnalmas figurái mellett egy-egy percre feltűnik Lansingnak és az olasz delegátusoknak még aránylag leginkább tárgyilagos és többé-kevésbé jóhiszemű alakja. De ők is szinte elmerülnek a Benesek, Bratianok és társaik áradatában. A trianoni ütközetet tulajdonképpen ezek nyerték meg. Már a Quai d'Orsay-palotában. Azoknak lehet azonban kisebb a bűnük, akik engedték magukat félrevezettetni, akik nem vették észre, hogy ügyes kis taktikusok mint csapják be őket.

David Hunter Miler most felnyitott előttünk egy olyan könyvet, amelynek lapjairól soha nem sejtett arányokban hömpölyög elénk a trianoni katasztrófának minden misztikus titka és szömyűsége. Trianon revíziójáért folytatott küzdelmünkben, azt hiszem, ez a munka az első oly írásbeli pozitívum, amelyből mint örök kútforrásból még hosszú évekig meríthet nemcsak a magyar publicisztika, de a legújabbkori történetírás is, amelynek világháborús irodalmában könnyen fordulópontot jelenthet Hunter Miller tizenkétezer oldala. Mert ez után már nehéz lesz mémoárokból trianoni igazságról szónokolni — azaz hazudni

Trianoni Magyarország számára ezért oly felbecsülhetetlen értékűek ennek az amerikai memoárnak leleplezései.

CZAKÓ ISTVÁN

— Vége. —